ikindi yağmurları

M. Fethullah Gülen

KIRIK 5 TESTİ

İKİNDİ YAĞMURLARI

KIRIK TESTİ - 5

M. Fethullah Gülen

ISBN
978-975-315-339-3

Yayın Numarası
287

Çağlayan A. Ş.
TS EN ISO 9001:2000
Ser No: 300-01
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Mayıs 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31
Tek-Er İş Merkezi Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Nil Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1
Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.nil.com.tr

Önsöz Yerine

Işığı Sönmeyen Ev

Gün ikindiye kayarken bir hareketlilik başlar o diyarda. Komşu evlerde oturanlar ve aylarca bekledikten sonra bir iki günlüğüne izin alabilen üç beş tâli'li misafir özene bezene abdest alırlar. Bir tevbe kurnasına koşuyor gibi hızlı hızlı ama bütün hata ve günahlarının hicabıyla da mahcup, ağaçlar ortasındaki heybetli fakat sımsıcak eve yönelirler. Işığı daima yanan evlerden biridir o. Sığınanları bağrına basan, açları doyuran, yüreği acıyanları sarıp sarmalayan ve kutlu sakinlerinin en içli iniltilerine sır arkadaşlığı yapan sımsıcak bir yuva. Batının batısında, doğunun bütün motiflerinin mümessili bir Anadolu ocağı.

İşte o evdedir Asrın Garibi, o evin bir odasında. O ev okyanusun ötesinde ama onun odası vallahi Erzurum'da, billâhi Edirne'de, tallahi İzmir'de. O ev Amerika'da ama o oda Türkiye'de; o odanın sâkini kalben, hayalen ve ruhen dünyanın her bucağında, bütün kalbi kırıkların yanında. Çağın güç merkezleri, kendilerine göre bir "Yeni Dünya" hayatı tahayyül etseler de, o ilk kez "Vira bismillâh" dediği zamanki sadelik ve duruluğunda. Bazılarını buna inandırmak ve onların boğuldukları derin suları ayağı ıslanmadan geçenlerin de var olduğunu kendilerine anlatmak ne kadar da zor! Var mı ki, böyle bir vazifemiz?! Fakat gönül istiyor ki, suizanlara ve iftiralara girmesin hiçbir mü'min kardeşimiz...

İkindi namazını haber verir bir kutlu müezzin. Saf tutar gönüllerini cilalamaya gelenler. Kestanepazarı'ndaki tahta kulübenin ikiz kardeşi o şirin odanın kapısı açılır az sonra. Sanki ötelerin kapısı açılmış gibidir, meleklerle omuz omuza vermişçesine herkes birer ruhanî kesilir. Ve ağır ağır adımlarla o gelir, en öne serilmiş bahtiyar seccade onu beklemektedir.

O, her zaman milletin derdiyle iki büklümdür, ondandır yine yanaklarındaki gözyaşı izleri; o, insanlığın ızdıraplarıyla kıvrım kıvrımdır, bu sebepledir simasındaki elem çizgileri. Namaz onun için bütün mâsivâyı arkada bırakma değildir sadece, bütün kalble Allah'a yönelmedir aynı zamanda; tekbir getirip de el bağlayınca, bu dünyadan tamamen uzaklaşır, yalnızca mü'min Miracında tüllenmesi gerekenler kalır onun ufkunda.

Bütün kîl ü kâllere, gıybetlere, isnatlara, iftiralara, koca koca bühtanlara sırtını dönen, "Her şeyin hakikatini Sen biliyorsun Rabbim!" deyip yüzünü sadece Allah'a veren... İnsanlığın kurtuluşu için her gün biraz daha mum gibi

yanıp eriyen… Barış türküleri yazarak, dostluk köprüleri kurarak herkese el uzatan ama haset ve düşmanlık oklarını neredeyse tek başına göğüsleyen... O engin gönülden yükselir en içli niyazlar. Kimi zaman önde başlayıp saf saf yayılan hıçkırıklara en arkadakiler de ses katarlar ve bin elem bin bir emelle namazı tamamlarlar.

Çoğu zaman سُبْحَانَكَ يَا اَللّٰهُ تَعَالَيْتَ يَا رَحْمٰنُ nakaratıyla bambaşka bir coşkuya ulaşan tesbihat da bitip Nebe sûresinin verdiği müthiş haberler korku ve ümit arası duygularla hatırlandıktan sonra herkes salondaki yerini alır. Şayet, muhterem Hocamız sağlık durumu el verir de bir yarım saat konuşmaya derman bulursa, işte o an sohbet zamanıdır.

Sohbet, onun için hayat tarzıdır. Cenâb-ı Hakk'a yönlendiren yararlı konuşmalarda bulunma, söz ve düşünce ile başkalarının ufkunu açma, kendisine karşı duyulan hüsnüzannı gönülleri sonsuza yönlendirmede bir kredi gibi kullanma ve hep hayırhahlık mülâhazasıyla oturup-kalkma onun ömrünün özetidir.

Zaten o ve arkadaşları için hakikate ulaştıran iki önemli yol vardır; bunlardan biri sohbet, diğeri de hizmettir. Hizmet, himmet bekleyen işlere omuz verme ve millet yolunda cehd ü gayret gösterme; sohbet de, zâhir ve bâtın duygularla hakikati duyma, hissetme ve yaşama hâlidir. Sohbet, gönül kapılarını ardına kadar açarak, kalbine ilâhî vâridat ve mevhibeler yağan Hak dostunun, Hak tecellîlerine açık o zengin atmosferini paylaşma ve onun "insibağ"ına erme, onun boyasıyla boyanma demektir.

Hüzün Vakti

Kaderin bir cilvesi midir bilinmez; Batı'nın batısındaki sohbet saati ikindiden sonraya denk düşmüştür; hafta sonu sabahı, cuma namazı öncesi ya da akşam namazı sonrası değil de ikindi vaktidir burada insibağ mevsimi.

İkindi, her zaman insan gönlüne gurbet duyguları salan hazin güz mevsiminin tedaileriyle gelir.

İkindi, hüşyar ruhlara iyice yaşlanan dünyanın elden ayaktan kesilmişliğini görmenin kederini içirir.

İkindi, fitnelerin yağmur gibi yağdığı ahir zamanın dehşetli günlerini ve sarp akabelerini akla getirir.

İkindi, ufûle meyleden güneşi göstererek insana bu dünyada misafir olduğunu, her şeyin burada muvakkaten bulunduğunu ve herkesin hayat güneşinin de bir gün varıp guruba dayanacağını haber verir.

İkindi, o solmaya yüz tutan yüzüyle "yolculuk var, ölüm var, hesap var!" der,

ötelere hazırlık yapmak gerektiğini bildirir.

Her ikindi, bu hüzünlerin hepsiyle beraber gelir uzaktaki o eve. Sadece bunlar mı? Hayır… O an o kutlu meclisi paylaşanlar, mazhar oldukları sıhhat, selâmet ve hayırlı hizmetler gibi ilâhi nimetlere karşı gereken kulluğu ve şükrü ortaya koyamamanın hüznünü de yaşarlar. İkindi Peygamberi'nin (aleyhissalâtü vesselâm) vakt-i nübüvvetinde gelmiş olma ama O'nun zamanında bulunamama elemini de tadarlar. O'na ümmet olup O'nun saadet asrından yansıyan güzellikleri görebilmenin sevinciyle dolsalar da, İnsanlığın İftihar Tablosu'nu her istidatlı gönle duyuramamanın kederini de yudumlarlar.

Bir de gurbetin hüznü vardır onların içini delen… Vatandan ayrılığın elemi ve sevdiklerinden uzak olmanın burukluğu vardır. Hemen her ikindi bu hüzünlere de gebedir.

Neyse ki, o sohbet tutkunlarındaki hüzün dostsuzluktan, sahipsizlikten, kimsesizlikten kaynaklanan ve insanı karamsarlığa, bedbinliğe, gaflete salan kederden çok başkadır; iç içe karanlıklara açılan tasadan oldukça farklıdır. Onlardaki hüzün, dostların firakından, onlara kavuşma arzusundan ve vuslatın bir gün mutlaka gerçekleşeceğine inanmanın hâsıl ettiği iştiyakla beklemekten neş'et eden, ümitlerle bezeli bir hüzündür. Yeis yoktur o hüzünde, sevgisizlik yoktur, kimsesizlik yoktur. Sevgililer bir başka diyardadır; onlara karşı özlem vardır, hicran vardır ve daüssıla vardır.

Bu hüzün aynı zamanda vazife şuuru, dava düşüncesi ve mefkûre tutkusuyla dolu insanların mavera buudlu mukaddes hüznüdür. Bir ikindi vaktinde, uzaktaki o evde Mahzun İnsan'ı dinleyenlerin kimisi ara sıra da olsa tökezleme utancından ve ibadet ü taatteki eksiklik mülâhazasından kederlenir.. kimisi kalbin mâsivâya meyl ü muhabbetinden ve duyguların teveccühteki teklemelerinden dolayı dertlenir… Kimisi de onca nimet karşısında kulluk ritmini tutturamamış ve vazife-i ubudiyette kusur etmiş olma endişesinden hüzünlenir.

Fakat bütün bu hüzünleri unutturacak ve içlere inşirah salacak bir beklenti de mevcuttur onların gönüllerinde. Hadis-i şeriflerde anlatılır ki, melekler, sabah namazı vaktinde gökyüzüne çıkar, ikindi namazı vaktinde de yeryüzüne inerler. İnerler ve insanlar arasında dolaşıp mü'min kulların güzel hâllerine şahitlik ederler. Onların hüsn-ü şehadette bulunduğu sohbet ve zikir meclislerindeki herkes Allah'ın afv u mağfiretine uğrar. Melekler, mü'minler arasında yer alan ama başka maksatlar güden bir insan hakkında *"Yâ Rab, falan insan onların arasına öylesine katılmıştı; onun derdi zikr ü fikir, sohbet ü muhabbet değildi!"* derler. Cenâb-ı Gaffâr u Settâr, *"Benim adım için bir araya gelenler*

öyle bahtiyarlardır ki, onlarla oturup kalkan hiç kimse tâli'siz olmaz." buyurur ve o kulu da affeder. İşte, öyle mübarek bir topluluk içinde bulunuyor olma ümidi ve bağışlanma recası bütün hüzünlerin yüzünü ağartır. Artık o hüzünler, birer kapkaranlık ve yetimâne hüzün olmaktan çıkar, Kur'ân'ın nur-efşan ve hayra açık hüznüne dönüşür.

Bu duygularla başlayan sohbet her an daha da yoğunlaşan hislerle devam eder. Çok geçmeden de o meclisi ilâhî rahmet ve sekine çepeçevre kuşatır. Önce, Muhterem Hatib'in dudaklarından dökülen hemen her cümle gaybî bir rahmet hazinesinden gönderilen katreler gibi Rahmanî hediyeler hâlinde dinleyenlerin gönlüne akar. Sanki rahmet onlar için de tecessüm etmiştir; söz damlaları ve gönül nağmeleri hâlinde âb-ı hayat olup imdadına koşmaktadır muhtaç sinelerin. Herkes ihtiyacı olan ikazları, nasihatleri, tavsiye ve öğütleri dinliyor gibidir; oradaki her fert, içinden "Evet evet, içimi okuyor, tam bana göre konuşuyor!" demektedir. Belli ki, söylenen sözler tesadüfî değildir; belli ki dinleyenlerin kalblerini bilen Allah, denmesi gerekenleri söyletmektedir.

Aslında, ilâhî rahmetin mücessem hâline en güzel misal yağmurdur. Yağmursuzluk çekenler rahmeti celb etmek için dua ederler. Önce eski elbiseler giyer, başlarını öne eğerler. Yaya olarak ve mütevazi bir tavırla dua yapılacak yere giderler. Duadan önce sadakalar verir, fakirlere yardım eder, yaptıkları haksızlıklardan dolayı insanlardan helâllik diler ve Cenâb-ı Hakk'a istiğfar ederler. Evet, o sohbette bulunanların hâli aynı yağmur duasına çıkmış kimselere benzer. En az onlar kadar hazırlık yapmışlardır bağışlanmak için, en az onlar kadar ihtiyaç hissetmektedirler ilâhî rahmete ve en az onlar kadar yönelmişlerdir rahmet kapısına, gönülleri açık, boyunları bükük.

Derken, ilk rahmet katreleri meleklerin kanatlarında gelir ve ilham incileri, hakikat damlaları olarak akar dertli insanın gönlüne. Bir "yağmur musikisi" başlar o anda:

"Hep bir mûsıkî ritmiyle kulaklarda çağlar,
Sanırsın gökler coşmuş da çemenlere ağlar.
Siner her yana ruhları saran bin râyiha,
Toprak hayatla tüter, çiçekler kalkar şaha..."

Yağmurun, değişik mevsimlerde farklı yerlere çeşit çeşit şekillerde yağması; bazen ince ince çiselemesi, bazen de kar ve dolu hâlinde düşmesi, kimi zaman toprağı sulayıp bereket kaynağı olması, kimi zaman da sele dönüşüp her şeyi yıkıp geçmesi gibi, Hatib'in sözleri de konunun ve muhatapların durumuna göre, bazen bir meltem gibi ruhları okşamakta, bazen de yıldırım ve gök gürültüsü olup kalblere ürperti salmaktadır. Muhterem Hocamız, bazen değişik

tembih ve ihtarlarla gönüllere havf ve haşyet duygusu aşılamakta; bazen de iltifat ve müjdelerle kalblere reca hissi üflemektedir. O, akla ve mantığa seslendiği aynı anda kalbe ve hissiyata da hitap etmektedir.

Özellikle muhasebe ağırlıklı sohbetlerin her cümlesi bir şimşek, bir yıldırım gibi inmektedir akıllara ve kalblere. O anlarda, onun dudaklarından etrafa yayılan her söz incisi, titretmektedir gönülleri ve yaşartmaktadır gözleri.. sanki her kelime mücessem birer rahmet katresi olup yağmur damlası gibi düşmektedir dinleyenlerin yanaklarından göğüslerine doğru. Zira, Muhasibî ile diz dize gelmişçesine hesap endişesiyle ağlayan bu insanlar, Necip Fazıl'ın,

"İçine nefis sızan ibadetlerin,
Birbiri ardınca kazasındalar.
Bir ân yabancıya kaysa gözleri,
Bir ömür gözyaşı cezasındalar."

sözleriyle tavsif ettiği erler misali, kırk sene önce bir harama kaymışsa gözleri o nazardan dolayı da o gün bir kere daha "âh" edip inlemektedirler. Her an boyunlarını biraz daha bükmekte, mahcubiyetle bir kat daha bükülmekte ve Tahir-i Mevlevî'nin mezar taşına yazılmasını vasiyet ettiği dörtlüğün muhtevasıyla iç çekmektedirler:

"Eli boş varılmaz varılan yere,
Boş gelmedim yâ Rab, ben suç getirdim!
Dağlar çekemezken o ağır yükü,
İki kat sırtımda, pek güç getirdim..."

Kim bilir, bu nedamet duygusu, tevbe, inabe ve evbe gözyaşları bütün hata ve kusur izlerini de alıp götürmektedir. Nasıl ki, yağmur aynı zamanda Cenâb-ı Allah'ın "Kuddûs" ism-i şerifinin bir tecellisidir ve o değil yeryüzünü, gökleri bile kirlerinden arındıran en duru, en saf bir temizleyicidir; aynen öyle de, hata ve kusurlardan dolayı Hak rahmetinin insan gözünde damla damla olması da beşerî lekeleri söküp atmaktadır.

İkindi Yağmurları

İşte, hem ikindi hüzünlerine hem de yağmur misal sohbetlere ve o sohbetlerde dökülen rahmet katreleri kadar aziz gözyaşlarına telmihte bulunmak için bu kitabın adına *"İkindi Yağmurları"* dedik. Bu sohbetlerde muhterem Hocamız, tefsirden hadise, hadisten fıkha, fıkıhtan tarihe, ondan edebiyat, tasavvuf, felsefe, sosyoloji ve psikolojiye, hatta diğer pozitif ilimlere kadar pek çok konuda pırlanta mahiyetinde fikirler serdetti, ölçüler verdi. Kendisine sorduğumuz sorular münasebetiyle, engin ve hazmedilmiş bir Kur'ân ve Sünnet

kültürüyle, dinî, sosyal ve kültürel meseleler üzerinde tahliller yaptı.

Aslında konu ne olursa olsun, hangi soru sorulursa sorulsun bu sohbetlerde en önemli gaye, imanın mârifet ufkuna ulaştırılması, mârifetin "yakîn"in değişik mertebelerine bağlanması, hakikat-i Ahmediye vesayetinde kalb ve ruhun hayat mertebelerinde seyahatler gerçekleştirilmesi ve bu seyahatlerin de şuurlu temâşâ ile değerlendirilmesiydi. Böyle bir seyahat ve temâşâda gönül erlerine en çok tavsiye edilen en önemli sermaye ve azık da, zikr ü fikir gibi kalb ve lisan amelleriyle letâifi harekete geçirmek, şevk ü şükürle de ilâhî mevhibelere karşı liyakatı ortaya koymaktı.

Yağmursuz ve susuz yıllar, felâketidir her kavmin. Kurak sema, afettir; susuz toprak, çorak. Öyle bir kuraklıkla karşı karşıya idik ki, *"İkindi Yağmurları"* can oldu, kan oldu bütün dünyaya. Çünkü, "yağmur nesil" onu taşıdı bütün diyarlara… *"Benim ümmetim, yağmur gibidir; başı mı, sonu mu daha hayırlıdır bilinmez!"* şeklindeki Peygamber beşaretiyle serfiraz kalb erenleri dirilttiler ve diriltmektedirler ahir zamanın çölleşmiş gönüllerini; Allah'ın inayetiyle gül bahçesine çevirmektedirler en verimsiz vadileri, aynı Asr-ı Saadette olduğu gibi..

Bu itibarla da, *"İkindi Yağmurları"* Allah'ın bambaşka bir lütfu ve ayrı bir rahmeti oldu. Hem bu lütuf ve rahmet, ne ilkbaharda görülen kırk günlük yağışlar gibi mevsimlikti ne de Necati Cumalı'nın *"Kırk İkindi Yağmurları"* misali yetimâne bir hüzün içermekteydi. Hayır, bu yağmur hem kalıcıydı, hem de onun damlaları rahmanî bir hüznün yanında çok farklı bir neş'e de vermekteydi.. dinleyenlere karamsarlık değil ümit ve şevk enjekte etmekteydi.. Bu yağmurlardan nasiplenen herkesin nefsi susuyor; ruhu, kalbi, aklı ve sırrı yüce hakikatlere yöneliyor; vicdanı asıl vatana, ebedî aleme ve uhrevî dostlara karşı iştiyakla doluyordu. Evet, bu mücessem rahmetin her katresi, insanı Cennet'e, sonsuz saadete ve Cuma yamaçlarında Cemal-i İlâhî'yi seyre sevkeden, onlara karşı şevke getiren bir neş'e taşıyordu.

Keşke o anki atmosferi, muhterem Hocamız'ın sesindeki uhrevî güzelliği ve anlatışındaki insicamı aynıyla aktarmak mümkün olsaydı. Heyhât.. onları tam intikal ettirmek mümkün olmadığı gibi, sohbetleri yazı üslûbuna taşırken, yeni nesillerin daha kolay anlamasını sağlamak için bazı kelimeleri bugün kullanılan sözcüklerle açmamız ya da değiştirmemiz icap etti. Kur'ân âyetlerinin, hadis-i şeriflerin, Osmanlıca, Arapça ve Farsça metinlerin sadece meallerini verip geçmemiz gerekti. Oysa, asılları o mübarek dudaklardan dökülürken ne kadar da kulağa hoş geliyor ve gönül çeliyordu. Dahası, sohbetleri yazıya geçirirken ve neşrederken sadece bizim anlayabildiğimiz kadarına yer verdiğimizi belirtmemiz icap etmektedir; zira inanıyoruz ki, şayet bu çalışma, ilim ve irfan

bakımından engin ve ufuklu insanların ellerinden çıksaydı, o konuşmalarda daha pek çok hususa değinildiğini, satır aralarında daha ne nüktelerin bulunduğunu görmek mümkün olurdu. Bu itibarla, bu kitapta okuyacağınız her güzellik muhterem Hocamız'dan dinleyip kaydettiğimiz ifadeler olsa da, kusurlar, bizim nâkıs idrâkimize; hatalar, kavrama ve ifadedeki eksikliğimize aittir.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) Veda Hutbesi'nde *"Bu söylediklerimi duyanlar, duymayanlara ulaştırsınlar. Bazen kendisine nakledilen insan, bizzat dinleyip nakledenden daha iyi anlayıp gereğini uygular."* buyurmuştur. Anlatılanlardan istifade etmek de, bir yönüyle Allah'ın lütfuna vâbestedir. İşte, hüşyar gönüllere mutlaka faydalı olacağı düşüncesiyle Mayıs 2005-Ocak 2006 arasındaki sohbetleri, Kırık Testi serisinin beşinci kitabı olarak, *"İkindi Yağmurları"* adı altında neşrediyoruz. Bu arada, internette www.herkul.org adresinden ulaşabileceğiniz elektronik dergimizin *"Bamteli"* sayfasında sesli, *"Kırık Testi"* bölümünde de yazılı metin olarak haftalık sohbetleri yayınlamaya devam ettiğimizi de bilgilerinize arz ederiz.

Bu vesileyle, aziz Hocamız'ın sağlık, sıhhat ve afiyet içinde imrâr-ı hayat etmesini ve düşünce dünyamızı, gönül âlemimizi hep aydınlatmasını Cenâb-ı Allah'tan dileniyor; takdir, tenkit ve teklifleriyle bize destek olanlara, hususiyle de kayıt, tebyiz ve tashih sırasında ihlâsla çalışan Abdurrahim Özcan ve Mustafa Yılmaz Bey'lere ve *İkindi Yağmurları'nı* binlerce okuyucu ile buluşturan Yayınevine sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Yüce Rabbimiz'in merhameti, Allah Resûlü'nün ve Kur'ân-ı Kerim'in şefaati ve mü'minlerin duaları ümidiyle...

Osman Şimşek
New Jersey, Şubat 2006

Affet ki Affedilesin!..

Soru: *“Eleddü’l-hısâm” ne demektir? İman nuruyla dolu gönüllerde de kin, nefret ve düşmanlık duygularının bulunması mümkün müdür? Mü’min ahlâkında “afv u safh”ın yeri nedir?*

Cevap: Dinin ruhunda sevgi vardır. Çünkü kâinat bir sevgi şiiri olarak yaratılmış, yeryüzü de bu şiirin kâfiyesi yapılmıştır. Tabiat kitabını iyi okuyanlar her zaman sevgi besteleri duyarlar. Mahlukâtı kuşatan bu sevgi, insanî münasebetlere de kendi boyasını çalar. Öyle ki, ulvî mahiyetini keşfedip, özüne yerleştirilen muhabbet çekirdeklerini fark eden ve Yaratıcı’sıyla olan münasebetini duyabilen bir insan, diğer insanları da Allah’ın sanatı olarak görür, çevresine alâka duyar, herkesi sever ve hatta bütün varlığı şefkatle kucaklar.

İman nuruyla aydınlanamamış bir tâli’sizin gönlünü ise, kin, nefret ve düşmanlık duyguları istila eder. Üstad Hazretleri’nin ifadesiyle, küfür karanlığındaki bir insan, kâinatı umumî matemhâne, mevcûdatı da birbirine yabancı ve düşman varlıklar olarak görür. O, her şeyi birbirine hasım zannettiğinden dolayı, kendisi için de çeşit çeşit düşmanlar icat eder; bir savaş meydanında ve hasımlar arasındaymışçasına tedirgin yaşar ve hemen her şeye karşı teyakkuza geçer.[1] Dolayısıyla, imandan nasipsiz insanlar, pek çoğu itibarıyla, sürekli paranoya yaşarlar. İçlerindeki endişe ve korku sebebiyle samimi olmayan tavırlara girer, ikiyüzlülük yapar; kalblerinde kin ve düşmanlık kaynadığı hâlde birer sevgi kahramanı gibi davranırlar. Sözlerine kendileri de inanmadıkları hâlde, iyilikten, yardımseverlikten ve ıslahtan öyle bahsederler ki, ağızlarından bal damlıyor gibi bir görüntü sergilerler. Sözlerinin inandırıcılığını artırmak için de samimiyetlerine Allah’ı şahit gösterirler. Kur’ân-ı Kerim, bu tür münafıkları anlatırken, *“İnsanlardan öylesi vardır ki, dünya hayatına dair sözleri senin hoşuna gider. Üstelik sözünün özüne uyduğuna Allah’ı da şahit gösterir. Hâlbuki gerçekte o, düşmanların en yamanıdır.”*[2] buyurmakta ve onları أَلَدُّ الْخِصَامِ olarak tavsif etmektedir.

En Amansız Düşman

أَلَدُّ الْخِصَامِ gönlünde sevgi ve merhametin kırıntısına bile yer olmayan “en amansız düşman” demektir. Bu âyet, aynı vasıfları taşıyan münafıkların hepsine şamil olsa da, tefsir kitaplarında onun Sakîfoğullarından Ahnes İbn Şurayk hakkında indiği nakledilmektedir.[3] Bu münafık, Peygamber Efendimiz’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelmiş, Müslüman olduğunu söylemiş;

muhabbetten dem vurmuş, yeminler etmiş; fakat daha huzur-u risaletpenâhiden ayrılır ayrılmaz Müslümanlara ait bir çiftliğe uğramış, ekinleri yakmış ve hayvanları telef etmiştir. İşte, mü'minlerin ekinlerine ve hayvanlarına bile tahammül edemeyen, her şeyi yakıp yıkan Ahnes ve onun gibiler hakkında Kur'ân أَلَدُّ الْخِصَامِ ifadesini kullanmış; onların düşmanlıkta aşırıya giden, af ve merhametten bütün bütün nasipsiz kimseler olduklarını belirtmiştir.

İnkâr-ı ulûhiyete sapanların çoğunda kalb katılığı o dereceye ulaşmıştır ki, onların affetmeleri ve bağışlamaları mümkün değildir. Onlar, dünyalarını kin, nefret ve öç alma üzerine kurmuşlardır. İğne ucu kadar da olsa hatayı mutlaka görür; asla özür kabul etmez ve sürekli öfkeyle köpürüp dururlar. Onlar âdeta büsbütün enaniyet kesilmişlerdir; bencillik ruhlarına sinmiştir; dolayısıyla, her meseleyi kendilerine bağlı götürmek ister, sadece kendilerini hakikî mânâda sever ve başka insanlara karşı kinle, nefretle dolu bir ömür geçirirler. İşte, kin ve düşmanlık sıfatları, hususiyle ve gerçek mânâda bu iman mahrumlarının şiârıdır.

Bir de izafî olarak aynı nasipsizliği yaşayanlar vardır: Bunlar, din görünümlü bazı organizasyonlara dâhildirler; fakat ne sağlam bir ulûhiyet telakkisine, ne tutarlı bir Peygamber anlayışına ve ne de doğru bir ahiret inancına sahiptirler. Bir yönüyle, *meditasyonla* ve *yortularla* teselli olurlar; belki haftanın bazı günlerinde, ibadethâneye mukabil bir kubbe altında bir araya gelir, *musikî dinler ve stres atmaya çalışırlar.* Ayrıca, günümüzde sıkça gördüğümüz gibi, bazı şovmenlerin din adına konuşmalarına, –hâşâ– Allah'ı kendi hesaplarına konuşturmalarına, Hazreti Mesih'i hevâ ve heveslerinin sözcüsü yapmalarına ve yine çarpık kanaatleriyle yorumladıkları dini insanları tesir altına almak için bir vesile olarak kullanmalarına şahitlik ederler. Bazen onlarla beraber gülüp eğlenir; bazen de teessür duymuş bir insan edasıyla trans hâline girmiş gibi bir hâl alır ve rahatlamaya çalışırlar. Böylece, eğlenmenin ve iyi saatler geçirmenin tesellisiyle avunurlar. İşte, dine yakın görünen bu insanların ruhlarında da çoğu zaman onlardan olmayanlara karşı *kin, nefret ve gayz vardır…* sadece kendilerini ortaya koyma, kendilerini anlatma ve her meseleyi kendilerine bağlama ruh hâleti nümayândır.

Mü'mindeki Kâfir Sıfatı

Evet, kin, nefret ve düşmanlık duyguları çoğunlukla imandan nasipsiz kimselerde; mahlukâta karşı alâka, sevgi, herkesi bağra basma, her şeyi sineye atma, affetme ve kin tutmamayı da genellikle mü'minlerde görmeye alışmışızdır. Ne var ki, bazen bunlar da yer değiştirebilirler. Bakarsınız ki,

küfür içinde debelenen bazı kimseler de muhabbet ve müsamahayla dopdolu… Onlar da varlığa karşı derin bir alâka duyuyor, herkese sevgiyle yaklaşıyor ve dostluk köprüleri kurmaya çalışıyorlar. Diğer taraftan, hiç beklemediğiniz ve yakıştıramadığınız bir şekilde, bazı mü'minlerin de kin, nefret ve adavetle oturup kalktıklarını görürsünüz.

Bediüzzaman Hazretleri, her Müslümanın her vasfının Müslümanca olması icap ettiği hâlde bunun her vakit vaki olmadığı gibi, her kâfirin her vasfının da küfründen neş'et etmesinin gerekmediğini beyan etmekte ve bazen mü'minde kâfir sıfatı olabileceği gibi, bazen de kâfirde mü'min sıfatı bulunabileceğini söylemektedir. Meselâ; gıybet, yalan ve iftira birer kâfir fiilidir; fakat maalesef, bazı mü'minler de bu çirkin günahlara girebilmektedirler. Aynen öyle de, kin, nefret, öç alma duygusu ve düşmanlık da kâfire ait hususiyetlerdir ve mü'minlerde bulunmaması gerekmektedir ama bazı Müslümanlar da yakalarını bu şeytanî tuzaklara kaptırmışlardır. Bunun aksi de mümkündür; yani, imanı tatmamış bazı insanlar da vardır ki, başkalarına karşı çok saygılıdırlar; yalan söylemez, hiç kimse hakkında iftirada bulunmaz ve saygısızca davranmazlar; varlığa karşı da ciddi alâka duyarlar. Allah, Peygamber ve ahiret hesabına sağlam bir bilgileri yoktur ama bilebildikleri kadarıyla her mahluka "Yaratıcı'nın sanatı" olarak bakar ve hayranlık beslerler. Âyât-ı tekviniyeyi çok iyi okur, kâinat kitabını anlamaya çalışır ve ciddi bir araştırma aşkıyla âdeta eşyayı hallaç ederler. Bütün bunlar birer mü'min sıfatıdır ve bu sıfatlar kâfirde de olsa güzeldir, makbuldür. Haddizatında, Allah Teâlâ sıfatlara göre hüküm verir. Dolayısıyla, bu güzel sıfatlara sahip olanlar kâfir de olsalar, rakiplerine muvakkaten galebe çalar ve işlerinde muvaffak olurlar. Buna, sıfatın sıfata galebesi de denebilir; yani mü'min sıfatı kâfir sıfatına galip gelir. Demek ki, mü'minde kâfir sıfatı görmek, kâfirde de bir mü'min vasfına rastlamak her zaman mümkündür.

Afv u Safh

Bununla beraber, hakikî mü'min bir afv u safh insanıdır. Afv; hata, kusur, kabahat ve günahı bağışlamak, suç işleyeni kınamamak ve ondan dolayı cezalandırmamak demektir. Bazı âyetlerde, "afv" kelimesiyle beraber "safh" kelimesi de zikredilmiştir. "Safh" da, affetme, bağışlama ve müsamahalı davranma mânâlarına gelmektedir. Şu kadar var ki, bazı müfessirler, "afv"ı, bir hata ya da kabahatten dolayı ceza vermeme; "safh"ı da o hata ve kabahati hiç olmamış gibi sayma ve kalbde ona dair en küçük bir kırgınlık izi bırakmama olarak yorumlamışlardır. Affetmek, ilâhî ahlâkın bir derinliğidir. Cenâb-ı Allah, mücrim kullarını bu dünyada hemen cezalandırmadığı gibi, şirk

haricinde kalan diğer suç ve günahlarından tevbe edenleri de hesap gününde affedebilir. Biz de, amellerimizdeki eksik ve kusurlarımızı bağışlayarak günahlarımızı affetmesini Rahmeti Sonsuz'un merhametinden dileniriz. Madem kendi hesabımıza böyle bir af beklentisi içerisindeyiz ve madem *"Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak"*[4] önemli bir esastır; öyleyse, kusurlarının deşelenmesini istemeyen, hatalarına nazar-ı müsamaha ile bakılmasını dileyen ve ötede af fermanı almayı uman biz mü'minlerin de ilâhî ahlâkın gereğini yapıp başkalarını bağışlamamız, kin ve nefret duygularından uzak kalmamız icap eder. Nitekim, Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ), *"İnsanlara borç veren bir tacir vardı. Darda kalan bir müşterisini görünce adamlarına 'Onun borcunu bağışlayın; belki Allah da bizi bağışlar.' derdi. Bu davranışından ve recasından dolayı, Allah da onu bağışladı."*[5] buyurmuştur.

Kur'ân-ı Kerim, Müslümanları, affetmeye ve bağışlamaya teşvik etmiş ve bu teşviği geniş bir çerçevede ele almıştır. Meselâ, mü'minleri, kısasla alâkalı mevzularda da affetmeye özendirmiş ve *"Bununla beraber kim kısas hakkını bağışlarsa, bu kendi günahlarına keffaret olur."*[6] buyurmuştur. Bir başka âyet-i kerimede, *"Unutmayın ki haksızlığın karşılığı, ancak yapılan haksızlık kadar olabilir, fazlası helâl olmaz. Bununla beraber kim affeder, bağışlarsa onun mükâfatı Allah'a aittir. Şu kesindir ki Allah zalimleri sevmez."*[7] denmektedir. Ayrıca, Allah'ın engin mağfiretine ve genişliği göklerle yer kadar olan Cennet'e davet edilen müttakîlerin özellikleri sayılırken, *"Onlar ki, bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar; kızdıklarında öfkelerini yutar, insanların kusurlarını affederler. Allah da böyle iyi davrananları sever."*[8] mealindeki âyetle, Allah indindeki mükâfatı elde etmek için öfkesini yutan, gayz ve kine teslim olmayan, bağışlamayı tabiatının bir buudu hâline getiren insanlar nazara verilmiştir. Kötülükler karşısında bile iyilikten ayrılmama ve hasımları dahi candan dost yapabilecek tavırlar içinde bulunma hedefi gösterilmiş ve denmiştir ki, *"İyilikle kötülük bir olmaz. O hâlde sen kötülüğü en güzel tarzda uzaklaştırmaya bak. Bir de bakarsın ki seninle kendisi arasında düşmanlık olan kişi candan, sıcak bir dost oluvermiş!"*[9] Diğer bir ilâhî beyanda da, *"Fakat onlar ne yaparlarsa yapsınlar, sen yine de kötülüğü en iyi tarzda sav! Biz onların, senin hakkındaki asılsız iddialarını pek iyi biliriz."*[10] denmek suretiyle kabalıklar karşısında dahi ihsan şuurundan ayrılmama tavsiye edilmiştir.

Evet, kötülüğün kökünü en keskin kılıçlardan daha güzel kesecek olan şey ihsanla muamelede bulunmak; Allah'ı görüyormuşçasına ya da en azından O'nun tarafından görülüyor olma şuuruyla kötülüklere bile iyilikle karşılık

vermektir. Meselâ; bir insan size, "falanın oğlu" dese ve babanızı inkâr ederek hakarette bulunsa; size düşen vazife, onun babasını en güzel yanıyla zikrederek, "Sen şerefli bir babanın oğlusun, namuslu ve çok iffetli bir annenin çocuğusun. Seni de onlar gibi şerefli ve iffetli olarak biliyordum; nasıl oldu da ağzından böyle yakışıksız bir söz çıktı, anlayamadım!" demekten öte mukabelede bulunmamaktır. Zannediyorum, sizin bu tavrınız muhatabınızı kendi saygısızlığının altında bırakacak ve meselenin büyümesine mani olacaktır. Bazen hasma karşı tebessüm etmek onu ve ondan gelebilecek zararı defetmeye kâfîdir. Hazreti Bediüzzaman'ın da ifade ettiği gibi, hasmı mağlûp etmenin en kısa ve emin yolu, fenalığına karşı iyilikle mukabele etmektir. Çünkü eğer fenalıkla mukabele edilse, aradaki husumet artar. Hasımlardan biri zâhiren mağlûp bile olsa, kalben kin bağlar, adâveti devam eder. Fakat eğer iyilikle mukabele edilirse, karşıdaki de pişman olur, belki dost hâlini alır. Öyleyse, mü'minler *"Boş sözlerle, çirkin davranışlarla karşılaştıkları zaman, izzet ve şereflerini muhafaza ederek oradan geçip giderler."*[11] ve *"Eğer onları affeder, kusurlarına bakmaz ve bağışlarsanız, şüphesiz ki Allah da çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir."*[12] gibi Kur'ân'ın kutsî düsturlarına kulak vermeli ve bu emirleri tatbik etmelidirler.

İstemez misiniz Allah da sizi affetsin!

Mevzumuzla alâkalı âyetlerden biri de İfk hâdisesi üzerine nazil olmuştu. Zira Hazreti Âişe Annemiz'e iftira eden münafıkların dedikodu ve bühtanlarına kendilerini kaptıran üç Müslümandan biri, Hazreti Ebû Bekir'in yardımlarıyla geçinen Mıstah İbn Üsâse idi. Hazreti Ebû Bekir Efendimiz, kızına yapılan iftiraya karıştığı için Mıstah'a vermekte olduğu yardımı kesmiş ve artık onun ihtiyaçlarını görmeyeceğini söylemişti ki şu mealdeki âyet indirildi: *"İçinizden fazilet ve imkân sahibi olanlar, akrabaya, fakirlere, Allah yolunda hicret etmiş olanlara sadaka vermeme hususunda yemin etmesinler. Affedip müsamaha göstersinler. Siz de, Allah'ın sizi affedip müsamaha göstermesini arzu etmez misiniz? Allah gerçekten Gafûr'dur, Rahîm'dir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur)."*[13] Bu kelâm-ı ilâhî, Ebû Bekir'in (radıyallâhu anh) faziletine vurguda bulunuyor; sonra da, onu afv u safha çağırıyor; onun gibi şânı yüce, nâmı celîl, yâd-ı cemîl olan bir insana affetme ve bağışlamanın daha çok yakışacağını ifade ediyor ve "İstemez misiniz Allah da sizi affetsin!" cümlesiyle bir kurtuluş yolu gösteriyordu. Bu soruda çok önemli bir espri vardı. Herkes kendi kusurunun affedilmesini ister; hatalarının hoş görülmesini ve günahlarının yarlıganmasını arzu eder. Bekler ki, kendisine nazar-ı müsamaha ile bakılsın. Diler ki, kusurları görülmesin ve ümit eder ki, ona da

“Hadi geç, sen de affedildin.” denilsin. Öyleyse, böyle bir af ve müsamaha bekleyen insanın aynı muameleyi başkaları için de düşünmesi gerekmez mi? Bağışlanma uman bir insanın önce başkalarını bağışlaması icap etmez mi? İşte, bu espriyi kavrayan Hazreti Ebû Bekir, *“Allah’ın beni yarlıgamasını elbette arzu ederim. Vallahi, artık Mıstah’tan hiçbir yardımı eksik etmeyeceğim.”* demiş ve onun nafakasını vermeye o günden sonra da devam etmişti.[14]

Evet, istemez misiniz Allah da sizi affetsin? Şahsen, hem Allah’ın beni affetmesini diler, O’nun rahmetinden afv u mağfiret dilenirim, hem de insanlar tarafından da bağışlanmayı isterim. Hepimiz insanız, her zaman kusurlarımız olabilir. Otururken kalkarken, yerken içerken, konuşurken hatta susarken, hâl, tavır ve mimiklerimizde bile değişik kabalıklarımız bulunabilir. Arzu ederiz ki, insanlar bunları hoş görsün, affetsin ve beşerî boşluklarımıza versinler. Biz, çoğumuz itibarıyla, boşlukta yetişmiş, üst üste kopuklukların yaşandığı bir dönemin çocuklarıyız. İyi bir insanın yetişmesinin âdeta imkânsız olduğu bir devirde, dikenler arasında gül cilveleri gösterme gayretleriyle büyümüş zavallılarız. İyi insan olmak için şartların hiç el vermediği zor bir dönemi idrak etmiş yarım insanlarız. Elbette kusurlarımız olacak ve çok sürçeceğiz. Sadece lisan sürçmesine maruz kalmayacağız, elimiz çarpacak, ayağımız tökezleyecek, gözümüz kayacak, kulağımız kirlenecek. Bütün bunlar karşısında çok arzu ederiz Allah bizi yarlıgasın, Resûl-i Ekrem bağışlasın, Kirâmen Kâtibîn “Acı bunlara yâ Rabbi!” deyip hakkımızda mağfiret dilesin ve mü’min kardeşlerimiz de affeylesinler. Hata ve kusurlarımızdan dolayı bizi bütün bütün kara görmesinler; meseleye imanın aydınlığında baksınlar… Baksınlar, dikkatle bir kere daha baksınlar… Arasınlar, mercekle arasınlar ve sonra, “Evet, bu insanın sağı solu hep karanlıkla kaplı ama bir yanında küçük bir iman ışığı var.” deyip gözlerini o ışığa teksif etsinler, nazarlarını orada derinleştirsinler. O küçük parıltıyı gözlerinde büyütsünler; öyle ki, bütün karanlıkları o minnacık ışıkla boğsunlar. Zannediyorum, kendi hakkımızda böyle bir muameleyi hepimiz arzu ederiz. Öyleyse, kendimiz için istediğimiz bu müsamahayı, herkes için de arzu etmeli ve bu mevzuda cimri davranmamalı değil miyiz?

Haddizatında, mü’minlerin ruhunda iyilik duygusu hâkimdir; dolayısıyla, onlar, güzel düşünür, iyi görür, doğru konuşur ve kötülükleri iyilikle savarlar. Hatta birilerini tutarken ve onların haklarını savunurken bile dengeyi kaçırıp meseleyi başkalarına düşmanlık şekline çevirmezler. Hiç kimseye kin ve nefret duymazlar; şahıslara değil, sadece kötü sıfat ve fiillere karşı hasmâne tavır alırlar. Onlar, nezih ve güzel ahlâklı insanlardır; nezihlere ince tavırların, hoş davranışların ve temiz sözlerin yakıştığını bilir, bütün düşüncelerini o nezâhete uygun olarak ortaya koyarlar. Kötü düşünce, çirkin söz ve kaba davranışlarla

hiç kimseyi rencide etmezler. Rencide etmezler; çünkü, onlar birer afv u safh insanıdırlar.

Hakkımı Helâl Ettim

Bediüzzaman Hazretleri'nin hayatına bakarsanız, bir müddet ona talebe olma nimetini yakalamış kimselerden Üstad'ı bırakarak ayrılıp giden insanlar görürsünüz. Fakat Üstad, o insanları kötüleme mânâsına gelebilecek tek kelime söylemez; siz onun sözlerinde sadece müjdeleri duyarsınız. Birisi Nurlar'ı yazmayı terk etse ve çekip gitse; o kat'iyen "Falan ayrıldı, gitti." demez. Eğer, o gidenlerden biri sonra tekrar dönüp gelir ve kalemini yeniden eline alırsa, işte o zaman "Şu kardeşimiz Haşir Risalesi'ni okumuş, çok beğenmiş ve on nüsha teksir etmiş; beni çok sevindirdi, âdeta bütün dünyalar benim oldu; binlerce maşaallah, barekâllah!" der, onu takdir ve tebcil eder. Siz de düşünmeden edemez; kendi kendinize "O ne zaman ayrılmıştı ki?" dersiniz. Negatif noktaları görme yoktur Üstad'ın hayatında; o bütün mülâhazalarını pozitif hususlara bağlamıştır. Öyle ki, gözünün menfi hâdiseleri gören yanına perde çekmiştir âdeta. İnsanlarda çok küçük de olsa bir parıltı aramış; karanlıklara hiç bakmamış. Bütün görüş ufkunu o ışıkçığa bağlamış. Sadece mü'minleri, dost ve yakınlarını değil, hasımlarını bile affetme ufkunda yaşamış ve şu sözleriyle bize de o ufku göstermiş; "Mademki nur-u hakikat, imana muhtaç gönüllerde tesirini yapıyor; bir Said değil, bin Said fedâ olsun. Yirmi sekiz sene çektiğim ezâ ve cefalar, mâruz kaldığım işkenceler ve katlandığım musibetler hep helâl olsun. Bana zulmedenlere, beni kasaba kasaba dolaştıranlara, hakaret edenlere, türlü türlü ithamlarla mahkûm etmek isteyenlere, zindanlarda bana yer hazırlayanlara, hepsine hakkımı helâl ettim."[15]

Ayrıca, muhatabımız kâfir bile olsa, ona veryansın etme, sınır tanımadan saldırma ve acımasızca sövüp sayma bir ibadet ve fazilet değildir. Peygamber Efendimiz, kendisine sürekli hakaret eden ve hep saygısızlıkta bulunan Ebû Cehil hakkında bile kötü söz söylemeyi tavsiye etmemiş; meselâ, "Ebû Cehil'e on defa lânet okursanız, benim şefaatimi haketmiş olursunuz!" gibi bir söz söylememiştir. Yani, Peygamber'e hakaret eden ve saygısız davranan insanlara bile lânet okumak ve gidip her yerde onların kötülüğünü anlatmak gibi bir ibadet olduğuna dair dinde herhangi bir kayıt göstermek mümkün değildir. Bir insan selim kalb taşıyorsa, çirkin sözler ne maksatla söylenirse söylensin onun ruhunda yara yapar. İnanmış bir gönül, fenalık hangi zaviyeden gelirse gelsin, kötü duygu ve tutkular hangi enstrümanla seslendirilirse seslendirilsin onlardan rahatsız olur ve o türlü şeylere karşı hep kapalı kalır. Kur'ân-ı Kerim'in talim

ettiği ahlâk çerçevesi içinde Resûl-i Ekrem Efendimiz öyle davranmıştır. Ebû Cehil öldüğü zaman, bir rivayete göre, sadece *"Bu ümmetin firavunu öldü."*[16] demiş ama Mekke'nin fethinden bir müddet sonra Müslüman olan Ebû Cehil'in oğlu Hazreti İkrime'nin de bulunduğu bir mecliste, Ebû Cehil aleyhinde bazı sözler söylenince, *"Babalarını kınamak ve haklarında kötü söz söylemek suretiyle çocuklarını rencide etmeyin!"*[17] buyurmuştur. Peygamber Efendimiz bu beyanıyla, hem mü'minlere lüzumsuz sözler sarfetmemeleri tembihinde bulunmuş hem de yanında babasına hakaret etmek suretiyle oğuldaki cibilli duyguları harekete geçirmemeleri hususunda ashabını ikaz etmiştir.

Allah Resûlü'nün afv u safh ve müsamahasına bir misal de Abdullah İbn Übeyy İbn Selül'e karşı olan tavır ve davranışlarıdır. Bildiğiniz gibi, o bir münafıktı, hatta münafıkların başıydı. İfk hâdisesi gibi pek çok fitnede onun parmağı vardı. Fakat oğlu Abdullah çok güzel bir mü'mindi. Bir gün bu nezih oğul, Peygamber Efendimiz'e gelerek *"Ey Allah'ın Resûlü, kulağıma geldiğine göre, babam Abdullah İbn Übeyy'i öldürtecekmişsiniz. Allah'a yemin ederim, Hazrec kabilesi içinde benden daha fazla babasına hürmet eden bir kişi yoktur. Eğer kararınızı vermişseniz, bana emredin de, onu ben öldüreyim. Çünkü korkarım ki, babamı başkası öldürürse, babamın katili halkın arasında gezerken nefsim beni rahat bırakmaz ve onu öldürmem hususunda benimle uğraşır. Böylece bir mü'mini bir kâfir yerine öldürmüş olurum ve Cehennem'e müstahak hâle gelirim!"* demişti. Peygamber Efendimiz de ona, *"Hayır, biz babana merhamet ederiz. Bizimle beraber kaldığı müddetçe ona ihsanda bulunuruz."*[18] buyurmuştu. Ve Allah Resûlü, Abdullah İbn Übeyy'in münafık olduğunu bildiği hâlde onun cenazesine iştirak etmiş; oğlu Abdullah'ın ısrarı üzerine kabri başında onun için mağfiret talebinde bulunacağı sırada *"Kâfir olarak ölüp Cehennemlik oldukları kendilerine belli olduktan sonra, akraba bile olsalar, müşriklerin affedilmelerini istemek, Peygamberin de, mü'minlerin de yapacağı bir iş değildir."*[19] mealindeki âyet-i kerime nazil olmuş ve ondan sonra Peygamber Efendimiz müşrik ve münafıkların cenaze namazlarını kılmadığı gibi onlar için istiğfarda da bulunmamıştır. Bununla beraber, o gün sırtındaki temiz gömleğini çıkarıp Abdullah İbn Übeyy'in oğluna vermiş ve *"Bunu babana kefen olarak giydir."* demiştir.[20]

Allah Düşmanını Affedemezsin!

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bu davranışında da başka bir nükte vardır: Allah Teâlâ, *"Sen af ve müsamaha yolunu tut, iyiliği emret ve cahillere aldırış etme."*[21] gibi âyet-i kerimelerle afv u safhı emir buyurmaktadır;

dolayısıyla, mü'minler, hataları büyütmemeli, elden geldiğince kusurları örtmeli ve en affedilmeyecek kabahatları bile bağışlamalıdırlar. Fakat hiçbir mü'min, Allah'a ait hukukun söz konusu olduğu yerde, dine ve dindara düşmanlık edenler hakkında "Ben her şeyi affettim; Allahım, Sen de affet." diyemez. Ömür boyu Allah'ı inkâr etmiş, dine hakarette bulunmuş, İnsanlığın İftihar Tablosu aleyhinde ağza alınamayacak sözler söylemiş, Kur'ân'a dil uzatmış bir insanın affını dilemek kimsenin haddi değildir; öyle bir istek, her şeyden önce Allah'a karşı saygısızlıktır. Bu konuda mü'minler sadece "Ben diğer hakları hak sahiplerine havale ederek kendi hakkımdan vaz geçiyorum." diyebilirler. Nitekim Allah Resûlü de Abdullah İbn Übeyy'e karşı kendi hakkından vazgeçmiş ama onun için istiğfarda bulunmamıştır.

Affetmek, Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ahlâkıdır. O hayatı boyunca bu ahlâkın gereğini ortaya koymuş; Mekke'de kendisine eziyet edenleri ve Bedir, Uhud, Hendek savaşlarında Müslümanlara saldırıp onları yok etmek isteyenleri bile sonradan İslâm'a girince affetmiştir. Kur'ân-ı Kerim, Efendimiz'in bu güzel huyunu sena sadedinde, *"İnsanlara yumuşak davranman da Allah'ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi. Öyleyse onların kusurlarını affet, onlar için mağfiret dile ve işleri onlarla müşavere et. Bir kere de azmettin mi, yalnız Allah'a tevekkül et. Allah muhakkak ki kendisine dayanıp güvenenleri sever."*[22] buyurmuştur.

Evet, Allah Resûlü ve selef-i salihîn efendilerimiz afv u safh yörüngeli bir ömür sürmüşlerdir ama güzel ahlâklı olmak, kusurları görmemek, hataları affetmek ve insanları bağışlamak bazen çok zordur. Öyle ki, biri gelir, size arkadan bir tekme vurur. Sonra hıncını alamaz, karnınıza da bir yumruk atar. Bakar ki, siz mukabele etmiyorsunuz, bu defa da yüzünüze bir tokat aşk eder. Bütün bu saldırılara bedel, adalet ve ruhsat aynıyla karşılık vermeye müsaade ediyorken, insanın af ve müsamaha yolunu tutması ve azimeti tercih etmesi ancak kulun kendisini unutması, enaniyeti terk ufkunda yaşaması ve bütün ağyar mülâhazalarından kalbini arındırmış olmasıyla mümkündür.

Belh'i Unutmak Gerek!

Rivayetlere göre; İbrahim Ethem Hazretleri, Belh'de hükümdarlık sırası bekleyen bir prens iken tahtı, saltanatı ve dünyevî meşgaleleri terk ederek hakikat yolunda seyr u süluka durur; bir üstada el verir. Bir gün üstadı onu imtihan etmek için bir müridini görevlendirir. O da gider, ayağına geçirdiği mahmuz gibi bir şeyle İbrahim Ethem'in ayaklarına vurup durur. Ayaklarından kanlar akan İbrahim Ethem bize göre çok kâmilâne olan şu sözü söyler:

"Dostum, biz nefis davasını Belh'te bıraktık, beyhude uğraşıyorsun." Bu söz imtihan için gönderilen müridin de çok hoşuna gider; muhatabının kötülüğü iyilikle savma alicenaplığını takdir eder. Sonra üstadının yanına varır, olup biteni anlatır. Üstad anlatılanları dinledikten sonra hükmünü verir, "Demek ki, o hâlâ Belh'i unutamamış." der.

İşte, afv u safh yolu bazen kendini unutmayı gerektirir. Kendini unutan insan çok geniş bir alanı hatırlamış olur. Hep nefsini gören ve sürekli onu öne çıkaran kimse ise, çok büyük bir alanı nisyana mahkûm eder. Kendi nefsine ve cemaat enaniyetine karşı panjurları kapatan bir insan, bütün İslâm âlemine, hatta topyekün insanlığa açılan çok geniş bir pencerenin perdelerini kaldırmış ve mahlukâtın umumuna karşı sevgi ve alâka duyacağı bir koridora girmiş bulunur.

Hâsılı, kâmil mü'minler, gönlünde merhamete yer bulunmayan ve düşmanlık duygusunu besleyip duran insanlar gibi olmamalı; Allah ahlâkıyla ahlâklanarak, Cenâb-ı Hakk'ın muamelesini esas almalıdırlar. Allah Teâlâ'nın, yılan-çıyan, arslan-kaplan, mü'min-müşrik ayrımı yapmadan bütün varlıklara rızık verdiği gibi; onlar da, Yaratan'dan ötürü, herkese ve her şeye karşı bir nevi alâka duymalıdırlar. İnsanları mahcup etmemeye azami gayret göstermeli, başkalarının en büyük hatalarına bile müsamahayla yaklaşmalı, onlardan özür beklemeden ve onların suçluluk psikolojisi içine girmelerine fırsat vermeden mümkünse maruz kaldıkları kötülüklere makul mazeretler bulmalıdırlar. Muhataplarının hatalarını yüzlerine vurarak onları utandırmamalı, suçluluk psikolojisine sürükleyerek kendilerini müdafaa etme zaafına düşürmemelidirler. Kendi hâl ve davranışlarının bazı yanlış mülâhazalara sebebiyet vermiş olabileceğini düşünmeli, bunu ikrar ederek muhataplarını rahatlatmalı ve ne yapıp etmeli, onları kin, nefret, adavet, gıybet, iftira gibi şeytanî tuzaklardan ve bu günahlara girerek ahiretlerini kaybetme tâli'sizliğinden korumalıdırlar.

1 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.105 (On Üçüncü Lem'a, On Birinci İşaret).
2 Bakara sûresi, 2/204.
3 et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 2/312.
4 Bkz.: el-Kelâbâzî, *et-Taarruf* 1/5; el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/306.
5 Buhârî, *büyû* 18; Müslim, *müsâkât* 31.
6 Mâide sûresi, 5/45.
7 Şûrâ sûresi, 42/40.
8 Âl-i İmrân sûresi, 3/134.
9 Fussilet sûresi, 41/34.
10 Mü'minûn sûresi, 23/96.
11 Furkan sûresi, 25/72.
12 Teğâbün sûresi, 64/14.

13 Nûr sûresi, 24/22.
14 Buhârî, *tefsîru sûre* (24) 6; Müslim, *tevbe* 56.
15 Bediüzzaman, *Emirdağ Lâhikası-2* s.75.
16 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/403, 444; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 3/488.
17 İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 41/55-56.
18 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 4/255-256; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 2/110.
19 Tevbe sûresi, 9/113.
20 Buhârî, *cenâiz* 23; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 25.
21 A'râf sûresi, 7/199.
22 Âl-i İmrân sûresi, 3/159.

Türkçe ve Gökteki Mahkeme

Soru: *Bugün hemen herkes, konuşurken ya da yazarken çok sayıda ecnebi ve uydurma kelime kullanıyor. Ayrıca, yurtdışında yaşayanların evlerinde, özellikle gençler ve çocuklar arasında yabancı dil tercih ediliyor. Bu hususu nasıl değerlendiriyorsunuz; dilimizi koruma mevzuunda neler buyurursunuz?*

Cevap: Dil, insanın eşya ve hâdiselere bakış açısını belirleyen en önemli bir unsurdur. Bir milletin dili, onun kültürüne ve değer ölçülerine bekçilik yapacak kadar güçlü değilse, o milleti teşkil eden fertlerin başka kültürlerin işgaline uğramaları ve zamanla da özlerini yitirip tamamıyla başka topluluklara benzemeleri kaçınılmaz olur. İnsan okuduğu kitaplar, zihnine yerleştirdiği bilgiler ve bildiği kelimeler vesilesiyle belli bir düşünce sistemine sahip olur. Fransızca ya da İngilizce gibi bir yabancı dile âşinâ olan kimseler, eğer ana dillerini çok iyi bilmiyorlarsa, zamanla yazılı ya da görüntülü vasıtalar sayesinde o dillerden süzülüp gelen düşüncelerin tesirine girer; Fransız ve İngilizler gibi duymaya, düşünmeye ve anlamaya başlarlar. Dolayısıyla, özümüzü muhafaza etmemizin ve kendimiz olarak kalmamızın şartlarından biri dilimizi kendine has özellikleriyle öğrenmemiz, onu düzgün kullanmamız ve korumamızdır.

Maalesef, dilimizi güzel kullanma, onun hususiyetlerini koruma ve daha çok gelişmesi, genişlemesi için çalışma mevzuunda hassas olduğumuzu söyleyemeyiz. Söyleyemeyiz; zira, öz değerlerimizin temsilcisi gibi gördüğümüz insanların bile sık sık uydurma ya da yabancı kelimeler kullandıklarına şahit oluyoruz. Meselâ, bu konuda çok dikkatli olması gereken bir insan, yerine göre "tanıtma", "sunma", "takdim", "temsil", "gösteri" ve "arz" gibi kelimelerden birini kullanabileceğine "prezantasyon" diyebiliyor. Gayet şirin ve tek hecelik "arz" kelimesiyle maksadını ifade edebileceği hâlde, dil zevkimiz açısından çok sevimsiz ve oldukça çirkin olan, hatta şiirde yer bulamayacak kadar kaba duran bir kelimeyi telaffuz edebiliyor. Doğrusu, dilimizde çok güzel söz ve kelimeler bulunmasına rağmen, onları terk edip, âdeta kendinden kaçarak ve kendi değerlerine karşı saygısız davranarak acayip, tuhaf, yamuk yumuk, eğri büğrü ve bizim ağzımıza hiç yakışmayan kelimeleri kullananların hâli, ruhuma çok dokunuyor. O kadar ki, öz değerlerden kaçış saydığım böyle bir tavırdan dolayı hastalandığım ve belki bir gün boyunca kendime gelemediğim zaman olmuştur.

Ayrıca, yazılan makalelerde, ilmi toplantılarda sunulan tebliğlerde ve değişik mahfillerdeki konuşmalarda sanki yabancı kelime kullanmak

mecburmuş ya da bilgi seviyesi onlarla ölçülüyormuş gibi, ecnebi tabir ve terkipler kullanılıyor. Farklı olma, az bilinen veya çoğu insanların bilmediği bir sözü söyleme, başarılı ve bilgili görünme gibi saiklerle, hiç gereği olmadığı ve pek münasebetsiz kaçtığı hâlde, başka dillerden alınan kelimeler istimal ediliyor. Aslında, böyle bir davranışı "lüks arayışı", "fantezi" ve "kompleks" sözleriyle tarif edebilirim. Artık dilimize mâl olmuş bulunsalar bile bu kelimeler de yabancı oldukları için bunlara karşı da tavır belirlemek gerektiğini düşünüyorum. Münasebetsiz bir laf ettiğimizde "özür dilerim, affedersiniz" dediğimiz gibi, ifade darlığına düştüğümüz yerlerde bu kelimelere başvurmak mecburiyetinde kalırsak, onları da "özür dilerim, affedersiniz" zeyilleriyle ortaya koymanın daha doğru olacağını zannediyorum. Evet, o türlü farklılık arayışları ve bilgiçlik taslama tavırları olsa olsa –bağışlayın– bir "kompleks"in neticesi olabilir.

Meselenin daha da vahim bir yanı var ki; o da, bir zamanlar dilimizi, onun namus ve haysiyetine uygun olarak kullanan insanlardaki üslûp değişikliği. Düne kadar gazete ve mecmualarda yazı yazan kimseler arasında, isim tasrih etmeyeceğim, çok berrak ve saf bir dil kullanan arkadaşlar vardı. Fakat şimdilerde bakıyorum ki, onlar da aynı cereyana kapılmışlar; genel akım karşısında onlar da dilleri mevzuundaki hassasiyetlerini yitirmişler ve artık gelişigüzel bir dil kullanıyorlar.

Gökteki Mahkeme

Gazeteyi neşre başladıkları ilk dönemde, aramızdaki dostluğu değerlendirerek bazı arkadaşları ikaz etmiş ve hemen her fırsatta, dilimizi koruma konusunda hassas davranmaları gerektiğini vurgulamıştım. Hatta aradan bir iki sene geçmişti ki, bir rüya görmüş ve onun tesiriyle bir kere daha bu meseleye dikkatleri çekmiştim. Aslında o rüya esnasında uyku ile uyanıklık arası bir hâldeydim. Beni, semada kurulan bir mahkemeye çağırdılar. Âlî bir divan kurulmuştu; gökte yapılan o duruşmada ben sanık sandalyesine oturtulmuştum. Bir aralık mahkeme reisi olan zat, "Dilinizi berbat ettiniz; bu dili çok kötü kullanıyorsunuz." dedi. Bu sözlerle, mahkeme mevzuunun dilimizin bozulması olduğunu anlamıştım. Mahkemelerde atf-ı cürüm çok yaygındır; ben de işin içinden sıyrılmak için "Arkadaşlara defaatle söyledim; bu meselede hassasiyetle hareket ettiğim hâlde bazılarına laf dinletemedim. "Onlar, dilin canına okuyorlar." dedim. Evet, rüya ile hüküm verilmez, rüyalar objektif değildir; fakat onun tamamıyla boş ve mânâsız olduğuna da ihtimal vermiyorum.

Nasıl mânâsız ve boş olabilir ki; biz dinimizi korumanın yanı başında,

dilimizi de korumak mecburiyetindeyiz. Dinî ve millî değerlerimizi dilimiz vesilesiyle tanıtıyor, dinimizi onunla anlatıyoruz. Türkçe dokuz asırdan beri bu topraklar üzerindeki halk tarafından konuşulagelen bir dildir. Bu dilde her biri birer cevher olan oturmuş kelimeler vardır. Onlara yüklenen çok derin mânâlar geçmişten geleceğe uzanan birer emanettir. Bugün konuştuğumuz dil, nesiller boyu sessiz sessiz hafızalarımıza yerleşen ve ruhlarımıza nakşedilen duygu ve düşüncelerin nakil vasıtasıdır; usta şair ve yazarların ortak gayretlerinin ürünüdür. Kim bilir bugüne kadar, nice söz üstadları, birer kuyumcu hassasiyetiyle, kelime cevherlerinden ne beyan incileri hazırlayıp bize armağan etmişlerlerdir. Neticede, yüzyıllarca süren bir cehd sayesinde inşa edilen bu söz âbideleri çok derin mânâlar kazanmıştır. Her bir kelime, bir sanat dalında, bir ilim sahasında veya teknik bir alanda özel olarak kullanılan bir terime dönüşmüştür. Muselâ, vesikalandırmak, belgeye dayandırmak, sağlamlaştırmak, yazılı hâle koymak ve bir kimse hakkında “bu emindir, buna güvenilir” demek anlamlarına gelen “tevsîk” kelimesi Hukuk’ta ayrı, gazetecilikte ayrı ve dini ilimlerde da daha farklı mânâlar ifade etmektedir. Fakat öz lisanımızdaki bu enginliği göremeyenler ve bu derinliği nazar-ı itibara almayanlar, o olgun ve oturmuş kelimeleri kaldırıp atar ve yerlerine nesepsiz, pişmemiş, ham sözcükleri koyarlar. Onlar da Türkçe konuşuyor gibi bir hâl sergilerler; fakat –maalesef– öyle yalın, belirsiz ve silik bir üslûpla konuşup yazarlar ki, onlara ait metinlerin ne dediğini anlamakta çok zorlanırsınız.

Günümüzün insanı, bu üslûpsuzluktan ve dilimizi tahrip eden uydurulmuş kelimelerden dolayı kendi değerlerinden o kadar uzaklaştı ki, bize ait düşüncelerin çok zengin ve çok olgun anlatıldığı kitaplara bile yabancı hâle geldi. Bugünkü nesil bir Türkçe üstadı olan Elmalılı Hamdi Yazır’ın tefsirini bile anlayamıyor. Oysa Arapçada dahi onunkine denk bir tefsir yazılmamıştır; Hamdi Yazır’ın, kendisinden nakillerde bulunduğu büyük müfessir Fahreddin Râzî’nin *Tefsir-i Kebir*’i bile Elmalılı’nın *Hak Dini Kur’ân Dili* adlı eserinin çapına erişemez. Fakat neslimiz o kıymetli eseri anlamaktan âciz olduğu gibi, Kâmil Miras, Ahmet Hamdi Akseki, Babanzade Ahmed Naim, İzmirli İsmail Hakkı ve Şemsettin Günaltay gibi dil üstadlarının sözlerini ve Risale-i Nur Külliyatı gibi eşsiz eserleri anlamaktan da uzaktır.

Derisi Yüzülen Türkçemiz

İnsanımız ana diliyle yazılanları anlayamamaktadır; çünkü dilin derisi yüzülmüştür. Cemil Meriç, Cevdet Paşa’nın eserinin sadeleştirilmesiyle alâkalı olarak, “Cevdet Paşa bir dil üstadı idi, onun kitabını sadeleştirmek suretiyle derisini yüzdü ve eseri berbat ettiler.” demiştir. Evet, bizim dilimizin de derisi

yüzülmüştür. Bu dille oynayanlar, yabancı kelimeleri atma ve dili sadeleştirme bahaneleriyle onu bütün bütün bozmuş ve neslimizi kültürümüzün temel kaynaklarından uzaklaştırmışlardır.

Haddizatında, bizim dilimiz derinlik ve enginliğinin yanında oldukça sade ve anlaşılır bir dildir. Belli bir dönemde belki saray çevresinde ve aydın kimseler arasında ağdalı bir üslûp kullanılmıştır ama bizim dilimiz asırlarca halkın yüzde doksan dokuzu tarafından anlaşılan, rahatlıkla konuşulan bir dil olagelmiştir. Hem Anadolu'da hem de Orta Asya'da herkes Yunus Emre'yi anladığı gibi Fuzulî'yi ve Seyyid Nigarî'yi de anlayabilmiş; hele halk şairleri şiirlerini herkesin bildiği sade bir ifade tarzıyla seslendirmişlerdir. Hatta o devirlerde din-diyanet adına yazılan kitaplar da çok sadedir. Meselâ, Hacı Bayram Veli'nin önemli bir halifesi olan Mehmed-i Bican'ın *Muhammediye'*sinde kavranması güç tasavvufî ifadeler ve yanlış anlamalara müsait sözler vardır; fakat, onun kardeşi olan Ahmed-i Bican'ın *Ahmediye*'sine bakarsanız, onun halkın da kolayca anlayabileceği bir dil ve üslûpla yazıldığını görürsünüz.

Evet, milletimiz, asırlar boyunca kendi dilini severek kullanmış, her gün onu biraz daha geliştirip genişletmiş ve kitlelerin zevkle okuyup dinleyecekleri, merakla ona yönelecekleri bir lisan hâline getirmiştir. Bugün de bu istikametteki gayretlere ihtiyaç vardır. Günümüzde bir kere daha, dilimize ait kelimelerin derlenip toparlanması, edebî nüshaların dikkatlice değerlendirilmesi, dilin kendi ruhuna uygun iştikak yollarının gözden geçirilmesi, aynı kökten farklı kelimeler üretme usûllerinin belirlenmesi ve asırlardan beri konuşula konuşula ince farklarıyla tam belirginleşen kelimelerin, deyimlerin yaygınlaştırılması mevzularında ciddi çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu konuda herkes kendi üzerine düşen vazifeyi eda ederse, öyle inanıyorum ki, binlerce senelik lisanımız, kendine has kural ve kaideleriyle, kendi iç mantığıyla çağımızın sesi, soluğu olacak; fevkalâde zengin, olabildiğine yumuşak, zevkle konuşulan ve sevilerek dinlenen bir dil olma keyfiyetini yeniden yakalayacaktır.

"Acaba biz bu mevzuda gerekli olan hassasiyeti gösterdiğimiz zaman senelerin ihmali neticesinde meydana gelen kocaman eğriyi düzeltebilir miyiz?" sorusu gelebilir akıllara. Kanaatimce, bu mesele bir yönüyle ubudiyet vazifesi gibi bir meseledir. Nasıl ki, fert fert herkes kullukla mesuldür; başka insanların namaz kılmaması bizden o sorumluluğu kaldırmaz; biz kendi yaptıklarımızın mükâfatını alır, yapmadığımız şeylerden dolayı da hesaba çekiliriz. Aynen öyle de, biz dilimizi koruma ve onu düzgün kullanma hususunda önce ferdî olarak neler yapabileceğimize bakmalı; dili bir namus

gibi bilerek iffetimizi koruma hassasiyeti içinde onu korumaya gayret etmeliyiz. Ayrıca, konuşurken sun'îliğe ve tekellüfe girmemeli; fakat söyleyeceklerimizi en iyi şekilde ifade etmeye çalışmalı ve Türkçeyi çok dikkatli kullanmaya özen göstermeliyiz. Maksadımızı "İşte, şey, falan…" türünden dolgu malzemeleriyle ve el-kol hareketleriyle değil, canlı ve düzgün bir lisanla ve âdeta bir şiiriyet içinde ifade etme cehdinde olmalıyız. Zaten, güzel ve etkili biçimde konuşma ve yazma sanatı dediğimiz edebiyat, sadece yazı yazma ve söz söyleme ustalığıyla lâf ebeliği yapma ve beğenilen sözler üretme vasıtası değildir; o, söz söylemeyi sevimli hâle getirerek, gündelik dili en temiz, en nezih, en sevimli ve kalıcı malzemeyle beslemenin, süslemenin, zenginleştirmenin de bir vesilesidir. Öyleyse, evvelâ tek tek her birimiz bu mevzuda hassas olmalı, bu güzel dili her yerde ve her zaman güzel kullanmaya çalışmalıyız.

Öyle Deme, Böyle De!

Ayrıca, televizyon, gazete, radyo ve dergiler de bu istikamette kendi üzerlerine düşen sorumluluğun gereğini yerine getirmelidirler. Bunların hepsinde Türkçeyi iyi bilen, dilin inceliklerine vakıf olan insanlar bulunmalı ve onlar köşe yazılarından haberlere kadar, hatta reklam metinleri de dâhil, hemen her cümleyi dil açısından gözden geçirmelidirler. Sonra da ölçüsüz sorgulamalara girmeden ve kimseyi rencide etmeden yanlışları düzeltmelidirler. Ayrıca, dilimizin güzellik ve inceliklerini göstermek için farklı yollar arayıp bulmalıdırlar. Meselâ, ayrı ayrı bölümler hâlinde Rabat'ta basılan ve cüz cüz neşredilen *Lisanu'l-Arab* adlı eserin yirmi cildi bana da gelmişti. Onda لَا تَقُلْ، قُلْ "Öyle deme, böyle de!" başlığı altında bir bölüm de yer alıyordu. O bölüm öyle hoşuma gitmişti ki, ondan mülhem benim gönlümde de, lügatleri önüme alıp dilimize girmiş nesepsiz kelimeleri bir bir işaretleyerek onların yerine bugüne kadar kullanılmış, pişmiş, oturmuş ve bütün incelikleriyle Türkçeye mâl olmuş kelimelerin kullanılması gerektiğini gösterme arzusu hâsıl olmuştu. Böyle bir çalışmayı, düne göre bugün daha geniş sahalara hitap etme imkânları bulunan gazete, dergi, televizyon ve radyo vasıtasıyla yapmak mümkündür. Televizyon ve radyoda yayınlanan en kısa temsilî oyunun senaryosu bile bu zaviyeden ele alınmalı; gösterilen dizi filmler vesilesiyle dahi dilimize hizmet etme niyeti her zaman canlı tutulmalıdır.

Diğer taraftan, tiyatro, roman ve hikâyeler de dili doğru öğretme ve onu geliştirme gayesine matuf olarak değerlendirilebilir. Tiyatro, roman ve hikâye yazarları, bu konuda daha hassas davranarak neslimizin iyi yetişmesine çok büyük katkıda bulunabilirler. Meselâ, her yazar kendi memleketine has kelime ve sözleri kullanarak onları topluma mal edebilir. Şahsen, mahallî diller ve

lehçelerle alâkalı sözlük çalışmalarını çok önemli, ciddi ve takdire değer gayretler olarak görüyorum. Değişik zamanlarda o tür sözlüklere de bakıyor, istifade ediyor ve orada geçen kelimelerin roman ve hikâyelerde kullanılmasının da çok faydalı olacağını düşünüyorum. Daha önce, Erzincanlı bazı insanların duygu ve düşüncelerini kendi muhitlerinde kullanılan dille seslendirdiklerine şahit olmuş ve öyle bir faaliyetin de yararlı olduğunu görmüştüm. Aslında, bu mevzuda da herkesin kendine göre bir gayreti olmalı; herkes yazı ve konuşmalarında kendi yöresinin şirin kelimelerine de yer vermeli. Belki, önceleri maksadını başka sözcüklerle anlatırken o kelimeleri de parantez içinde göstermeli; o şekilde bir kaç defa yaptıktan sonra da sözün gelişine göre doğrudan onları kullanmalı. Zannediyorum; böylece dilimize kazandırılması gereken çok güzel kelimelerin unutulup gitmesine engel olunur ve o kelimelerin hep diri kalması sağlanır.

Burada istidrâdî olarak şu hususu da arz edeyim: Yeni bir icadın sahibine o icadın kendisine ait olduğunu ispat etmek için verilen belgeye eskilerin ifadesiyle "ihtira beratı", günümüzde de "patent" deniyor. İşte, radyo ve televizyon gibi bazı keşifler vardır ki, onları başkaları icat etmiş ve istedikleri ismi koymuşlardır. O isimleri değiştirmenin bir mânâsı yoktur; televizyon ve radyo yerinde başka isimler kullanmak doğru değildir. Meselâ, Behçet hastalığını keşfeden doktor Türk'tür ve o hastalık o doktorun adıyla anılır olmuştur. Dolayısıyla, patenti başkalarına ait olan eşya için ille de farklı isimler aramak ve onları kendi dilimize göre isimlendirmeye çalışmak yersizdir. Bu mânâda, Türkçeden İngilizce ve Almanca gibi yabancı lisanlara geçen çok sayıda kelime olduğu gibi onlardan bize geçmiş bazı kelimelerin olması da gayet tabiîdir.

Güzel Konuşma

Diğer taraftan, dilimizin güzel öğrenilip öğretilmesi ve korunması meselesinde hükümeti, devlet müesseselerini ve mahallî idarecileri de çok büyük vazifeler beklemektedir. Tarihî ve edebî eserler değerlendirilerek dilimize ait kelimelerin derlenip toparlanması, iştikak usûllerinin belirlenmesi, milletimize mal olan kelime ve deyimlerin yaygınlaştırılması mevzularında en önemli görev devlet müesseselerine ve Türk Dil Kurumu'na düşmektedir. Meselâ, dükkân ve iş yeri levhaları ile reklâm panolarının bir denetime tâbi tutulması; yabancılara ait patenti bulunmayan levhalara sınırlamalar getirilmesi, isimlerin dilimize uygun olanlar arasından belirlenmesi ve elden geldiğince ecnebî adlara izin verilmemesi bile başlı başına bir hizmettir.

Ayrıca, okullarda ders müfredatı hazırlanırken öğrencilerin güzel konuşma,

meramını düzgün anlatma ve düşüncelerini rahat ifade edebilme gibi mevzularda da iyi yetişebilmeleri için yapılması gerekenler öncelikle ele alınmalıdır. 11-12 sene eğitim görmüş talebelerin üç cümle söylerken bile "şey, işte, yani, böyle" gibi dolgu malzemelerine sığınmaları ve dili berbat etmeleri çok elim bir hâdisedir. Bu meseleyi halletmek için mekteplerde kompozisyon yazdırmak kâfi değildir; öğrencilere irticalî konuşma dersleri de vermek gerekir. Her talebe, kendisine ödev olarak verilen bir konuyu sınıfta öğretmen ve arkadaşları karşısında anlatmalı; daha sonra başka bir mevzuda yine söz alıp duygu ve düşüncelerini ifade etmeli; bir başka zaman fırsatını bulup halkın huzurunda konuşarak cesaret ve mümarese kazanmalı; nihayet okuldan mezun olurken hemen her mahfilde rahatça konuşacak seviyeyi yakalamalıdır.

Güzel Kur'ân okuduğunu düşünen bir arkadaşım vardı. Kendisi farkında değildi ama kulağa daha hoş gelecek şekilde sesini ayarlamak maksadıyla iki dakika içinde belki otuz defa öksürürdü. Bir gün yeni aldığım bir teyple arkadaşımın kıraatını kaydettim. Sonra da kendisine dinlettim. Hiç unutmam, kendi okuyuşunu dinleyip ikide bir öksürdüğünü fark edince kendi kendine "Hay Allah müstahakını versin!" deyivermişti. Bu usûlün bugün de çok faydalı olacağına inanıyorum; öğretmenler öğrencilerinin, arkadaşlar da birbirlerinin konuşmalarını kaydetsinler; sonra konuşanlara kendi yanlışlarını görme ve düzeltme imkânı versinler. Herkesin bu konuda bir cehd ü gayreti olsun; herkes dili güzel kullanan insanların yazılarını okusun, onlar üzerinde düşünsün, kendini biraz zorlayıp "işte, şey, falan" gibi mânâsız tekrarlardan kurtulsun ve böylece ortak bir çalışmayla –Allah'ın izni ve inayetiyle– dilimiz bir kere daha ihya olsun.

Çocuklarınıza Şiir Öğretin

Mevzumuzla alâkalı anne-babaların omuzlarına yüklenmiş mesuliyetler de vardır. Bir şiirindeki dinin ruhuna uygun olmayan sözlerinden dolayı bir valisini görevden aldığı rivayet edilen Hazreti Ömer Efendimiz, şiirin faziletli kalbi şefkatle doldurup duygulandırdığını söyleyerek, kendi dillerini sağlam öğrenmeleri ve düşüncelerini rahat ifade edebilmeleri için çocuklara şiir öğretmek gerektiğini belirtmiştir. Hafızasında binlerce beyit bulunduğu ve çok güzel konuştuğu nakledilen Hazreti Âişe Validemiz de, *"Çocuklarınıza şiir öğretiniz; dilleri tatlılaşır."* tavsiyesinde bulunmuştur. Dolayısıyla, anne-babalar hem kendileri dili güzel kullanmalı hem de çocuklarına dinlerinin yanında dillerini de çok iyi öğretmelidirler.

Yabancı ülkelerde bulunan aileler bu hususta daha da dikkatli

davranmalıdırlar. Çocuklarına hem bilgi bakımından muhtevalı hem de dil açısından düzgün kitaplar okutmalı; onların Türkçeyi sevmeleri için sözleri arasında kulağa hoş gelen atasözlerine ve şiirlere de yer vermeli; Sırlar Dünyası, Büyük Buluşma ve Beşinci Boyut gibi dilin iffetini koruma hassasiyetine sahip olan televizyon dizilerini seyretmelerini sağlamalıdırlar. Bütün bunlarla beraber, yaz tatillerinde çocuklarını Türkiye'ye göndermeli, onların nezih bir çevrede ve temiz konuşan insanlar arasında bir müddet kalıp hiç olmazsa dinleye dinleye kulak aşinalığı kazanmaları için imkânlar hazırlamalıdırlar.

Hâsılı, dilimizin geniş ve gelişmiş bir dil olması, büyük çoğunluğun, herhangi bir ifade sıkıntısına düşmeden ve dilin ruhunu yaralamadan onunla kendini anlatmasına bağlıdır. Maksadı değişik ima ve işaretlere yükleyerek, her konuyu izah ve tefsir üslûbuyla, mânâsız tekrarlarla ve el kol hareketleriyle anlatmaya çalışarak dili geliştirmenin ve onu korumanın mümkün olmayacağı açıktır. Karşımızda üstesinden gelmekte çok zorlanacağımız bir iş vardır; fakat ye'se düşmemek, ümitsizlik, karamsarlık ve bedbinliğe girmemek de mü'minler olarak bizim şiarımızdır.

Evet, ben bu konuda mahkemeye celbedildiğimi anlattım; eğer sizi de mahkemeye çağırmıyorlarsa, hesabınızın öbür âleme kalmasından korkmalı ve dilinizin namusunu koruma mevzuunda çok hassas davranmalısınız ki, mahkûm olmaktan kurtulasınız.

Büyü Nasıl Bozulur?

Soru: *Bazı insanlar, en küçük musibetleri bile büyüyle irtibatlandırarak kendilerine sihir yapıldığını düşünüyor ve üzerlerinde hissettikleri gizli güçlerin tesirlerinden kurtulmak için kapı kapı dolaşıp "nefesi kuvvetli" kimseler arıyorlar? Bu durumu bizim inançlarımız zaviyesinden değerlendirir misiniz?*

Cevap: Kötü niyetle ve çıkar düşüncesiyle, bazen metafizik güçleri de kullanarak, meşru olmayan yollarla insanları aldatmaya ve hatta onlara zarar vermeye yönelik gözbağcılık ve düzenbazlık şeklindeki işlere "büyü" denir. Arapçada "sihir" adı verilen büyüyü, metafiziğin fiziğe tesir etmesi ya da fizik ötesi bazı kuvvetlerin ruhu ve cesedi etkilemesi neticesinde insanın tuhaf şeyler hissetmesini, duymasını ve görmesini sağlamak şeklinde tarif edenler de olmuştur. Sihrin, maddî değil de ancak vehim ve hayal boyutunda bir etkisi olabileceği görüşünü savunanlar ise, onu, becerikli bazı kimselerin sergilediği el çabukluğu, algı yanıltması, bazı fizik kanunlarını istismar etme, uyuşturucu veya sarhoş edici maddeler içirerek bir kısım insanları etkileme ve gerçekte normal olan bir olayı olağan üstü yanları varmış gibi göstermeden ibaret saymışlardır.

Tarihte Büyü ve Büyücülük

Büyücülüğün kökü çok eskilere dayanmaktadır. Öyle ki, Hazreti İbrahim'in peygamber olarak gönderildiği Babil halkının önceleri ruhlara ve meleklere ibadet eden, daha sonra da yıldızlara, aya, güneşe ve bunlar adına yapılmış putlara tapan kimseler olduğu rivayet edilmektedir. Günümüze kadar gelip ulaşan ve özellikle inancı zayıf kimseler arasında yaygınlaşan yıldız falına inanma ve yıldızların gücüne sığınma da onlardan kalmıştır. Kendisiyle alâkalı âyet-i kerimelerde açıkça görüleceği üzere, Hazreti İbrahim, muhataplarını ikna etmeye çalışırken sık sık ay, güneş ve yıldızlara atıfta bulunmuş; böylece o dönemde öne çıkan ve devrin insanlarınca değer verilen meseleleri de nazara vermiştir. Cinleri yardım için çağırma gücüne sahip olduklarına ve bazı gizli güçleri diledikleri gibi kullanabileceklerine inanan Babilliler, bu yönleriyle Mısır medeniyeti üzerinde de çok büyük izler bırakmışlardır.

Babil'den kalan falcılığı ve sihirbazlığı daha da ileri götüren Mısırlılar çoğu meseleleri büyüyle halletmeye çalışıyor, gözbağcılık yapıyor ve hemen her hususta illüzyona başvuruyorlardı. Eski Mısır, dünyalarını yalan üzerine bina eden gözbağcı sihirbazlarla, onları bu işe sevkeden mütekebbir firavunların

hâkimiyetindeydi.

Bazı Yahudiler arasında da sihre itikat pek revaçta idi. Cin ve peri çağırmak, kötü ruhları esir almak, gizli güçleri kullanarak harikalar meydana getirmek, büyü ve efsun yapmak gibi şeyler Yahudiler arasında da mevcuttu. Fakat bunların kaynağı İsrailoğulları ve Tevrat değildi. Onların batıl inançları da, tılsımlarla güç kazanmaya ve büyüden kuvvet almaya bağlı bir akım olan Kabalizm'in menşei gibi, Eski Mısır'ın putperest anlayışına ve firavunların sihirbazlarına dayanıyor, hatta Babil'e kadar uzanan bir çizgi takip ediyordu.

Çinliler de büyüyle yakından ilgileniyorlardı. Haddizatında, eskiden iyi-kötü bütün ilimler, hep uzak doğudan geliyordu. Bundan dolayıdır ki, Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"İlim Çin'de bile olsa gidip alın!"*[1] sözünü sadece ilim iştiyakına ve araştırma aşkına bağlamak doğru değildir. Gerçi, bazı muhaddisler, bu sözün, Efendimiz'e isnat edilen "uydurma" bir beyan olduğunu ve senet zincirindeki kırılmalardan dolayı hadis kabul edilemeyeceğini vurgulamışlardır. Fakat "Bu zayıf bir hadistir." diyenler de olmuştur.[2] Şayet, bu ifadeyi hadis kabul edersek, şöyle düşünebiliriz: Allah Resûlü daha uzak bir yeri de işaret edebilirdi; fakat Çin'i nazara vermişti. Demek ki, belli bir dönemde eski dünya itibarıyla Çin'de ilim çok gelişmişti. İlmin gelişmesinin yanı sıra efsanevî şeylere olan ilgi de artmış; sihir de yaygınlaşmıştı.

Dinler tarihine göre, tenasüh eski Mısır halkının "Hermes"ine dayanmaktadır ve Pisagor (Pythagoras) vasıtasıyla kadîm Yunan'a götürülmüştür. Pisagor, ruha dair bazı düşünceleri Mısır'dan İyonya'ya taşırken, görünmez kuvvetlere hükmetme düşüncesini de taşımış, zamanla Yunan-Roma medeniyetinde de, Şark'ta olduğu gibi, büyücülük ve falcılık rağbet bulmuştu.

Hârut ve Mârut

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in muasırı olan Yahudiler arasında da büyü çok yaygın idi. Onlar Hazreti Süleyman'ın –hâşâ– büyük bir sihirbaz olduğunu, hükümdarlığı sihir ile elde ettiğini, ins ü cinne de yine büyü ile hükmettiğini söylüyor; aynı yolla hem çok güçlü hâle gelebileceklerini hem de başka kavimlerin içine korku salacaklarını düşünüyorlardı. Kur'ân-ı Kerim, Hazreti Süleyman'ın bir peygamber olduğunu bildirince, onlar –hâşâ– "Muhammed, Süleyman'ı peygamber sanıyor, hâlbuki o bir büyücüdür." demişlerdi. Cenâb-ı Hak, Bakara sûre-i celîlesinin 102. âyet-i kerimesiyle onların bu iddialarına cevap vermiş ve şöyle buyurmuştu:

"Tuttular Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurdukları

sözlere tâbi oldular. Hâlbuki Süleyman küfre girmemişti. Fakat asıl o şeytanlar küfre girdiler. Halka sihri ve Babil'de Hârut ve Mârut adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Oysa o ikisi: "Biz sırf imtihan için gönderildik, sakın kâfir olmayasınız!" demedikçe hiç kimseye (sihir yapmaya vesile olabilecek) bir şey öğretmezlerdi. İşte bunlardan koca ile karısının arasını açacak şeyler öğreniyorlardı. Allah'ın izni olmadıkça onlar bununla hiç kimseye zarar veremezlerdi. Fakat onlar kendilerine zarar getirip fayda vermeyen şeyler öğreniyorlardı. Doğrusu, büyüye müşteri olan kimsenin âhiretten nasibi olmadığını da pek iyi biliyorlardı. Karşılığında kendi varlıklarını sattıkları şey ne kötü! Keşke bunu anlasalardı!"[3]

Bu âyet, Hârut ve Mârut kıssasının özünü ve içyüzünü de açıklamaktadır. Bazı müfessirler, onların birer melek değil sembol ve mecâzî ifade olduğunu söyleseler de, genel kanaate göre, Hârut ve Mârut, Süleyman (aleyhisselâm) döneminde Babil'de insan şeklinde ortaya çıkan, kötülük için kullanmamaları şartıyla insanlara sihir ilmini öğreten ve insanlar için imtihan vesilesi olan iki melektir. Bu ilmi kötülük ve küfür yolunda kullanan fâsıkların aksine, Hârut ve Mârut, "Biz imtihan vesilesiyiz; biz hem kaybettiririz, hem de kazandırırız; bu öğreteceğimiz şeyler fitneye müsaittir ve kötüye kullanılması da küfürdür; aklınızı başınıza alın ve bu imtihanı kaybetmeyin." demedikçe hiç kimseye hiçbir şey öğretmiyor ve muhataplarını suistimale karşı uyarıyorlardı. Haddizatında, merhum Hamdi Yazır'ın da dediği gibi, bu iki meleğin öğrettiği bilgiler bizatihi sihir değildi, ancak o bilgiler sihir yapmaya ve suistimal neticesinde küfre düşmeye de açıktı. Nitekim söz konusu âyette "o iki meleğe indirilen şey" hakkında açıkça sihir tabiri kullanılmamış, o "şey" sihre atfedilmiştir.[4]

Müslümanlar ve Büyü

Evet, büyü İslâm'dan önce özellikle Babil ve Mısır medeniyetinde oldukça gelişmiş; zamanla Çin ve Hindistan'da da rağbet görmüş ve inanç açısından metafizikle ilgili mülâhazalara çok yatkın olan Doğu insanının eliyle iyice yaygınlaşarak Batı ülkelerine kadar ulaşmıştır. Meleklere ve cinlere inandıkları için fizik ötesine aşina olan Müslümanlar o eski medeniyetlerle irtibata geçince büyü ile de tanışmış; tütsü, tılsım, muska ve fala bakma gibi bid'atları onlardan almışlardır.

İslâm âlimleri sihri bazı kategorilere ayırmış; yıldızların tesirine dayandırılan ve "tılsım" denilen daha çok Keldânîlerin kullandığı sihirden ruh çağırma, hipnotizma ve benzeri yollarla insanlar üzerinde müessir olma

şeklindeki büyüye, cinlerin gizli kuvvetlerinden yararlanılarak yapıldığı ileri sürülen ve halk arasında "cincilik" olarak bilinen sihirden el çabukluğu ile bir takım şaşırtıcı oyunlar göstererek bir göz boyamadan ibaret olan "illüzyon"a, farklı farklı aletlerle yapılan büyüden çeşitli ilaçların ve kokuların kullanılmasıyla ortaya konan tuhaflıklara, İsm-i A'zam'ı bildiği iddiasıyla karşısındakileri psikolojik baskı altına almaktan insanların gizli yanlarını bir şekilde öğrenerek onların kalblerini okumuş gibi yüzlerine söylemek şeklindeki hokkabazlığa kadar pek çok büyü ya da büyü olarak değerlendirilebilecek düzenbazlık çeşidi saymışlardır.

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, sihir bir gerçektir ve onun bazı türlerinin fizikî dünyaya tesirleri de söz konusudur; ancak bu tesir sihirbazın değil, onun sebepleri yerine getirmesi neticesinde Allah'ın yarattığı bir tesirdir. Buhârî ve Müslim gibi sahih hadis kitaplarında, Allah Resûlü'ne de (aleyhi ekmelüttehâyâ) büyü yapıldığından bahsedilir. Mutezile âlimleri ve bazı modern yorumcular böyle bir hâdiseyi kabul etmeseler de muteber kaynaklarda bu mesele anlatılmakta ve Cenâb-ı Hakk'ın bir hikmete binaen izin verdiği bu büyü sebebiyle, Peygamber Efendimiz'in "mukarrabînin yanılması" çerçevesinde bir-iki sehvi olduğu bazı sahabiler tarafından –bir kısım küçük farklarla– rivayet edilmektedir.

Ashab-ı kiram, nübüvvet pâyesiyle telif edemedikleri öyle bir vakayı söylemeyip gizleyebilirlerdi. Fakat Resûl-i Ekrem üzerinde çok kısa süreli ve küçük tesirleri görülen bu olayı nakletmede bir mahzur görmemişlerdi. O hâdiseyi nakletmek suretiyle, büyünün, Peygamber Efendimiz üzerinde, dinin ve diyanetin ruhuna dokunmayacak şekilde, muvakkat bir tesirinin hâsıl olduğunu belirterek hem onun bir şer olduğunu göstermiş hem de öyle bir musibete maruz kalanların ne yapmaları gerektiğini talim buyurmuşlardı. Zaten, o sihirden sonra Allah Resûlü'nde sadece bir kaç namazda "mukarrabîn sehvi" diyeceğimiz türden yanılmalar görülmüş ve bu hal uzun sürmemişti. O yanılmalar da, uhrevî düşüncelerin ve dava yörüngeli mütalâaların bir insanı alıp bir yüce ufka taşıması ve ona bulunduğu zamanı-mekanı muvakkaten unutturması şeklinde olmuştu. Öyle ki, yüksek duygulara ve uhrevî mülâhazalara bağlı o çeşit yanılmalar bizde vuku bulsa, bizim için birer fazilet vesilesi bile sayılabilir; çünkü o sehivlerin arkasında dava düşüncesi vardır.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine büyü yapıldığının farkına varınca dua etmiş ve Cenâb-ı Allah'tan şifa dilemişti. Çok geçmeden Hazreti Cibrîl ve Mikâil (aleyhimesselâm) gelerek işin hakikatini Efendimiz'e haber vermiş; Allah Resûlü'nden alınan bir tarak saç-sakal ile hurma çiçeği kullanılarak Lebîd İbn A'sam tarafından yapılan büyünün Zervan

kuyusuna atıldığını söylemişlerdi. Resûl-i Ekrem, bazı ashabıyla beraber o kuyuya gitmiş ve kuyuyu kapatmışlardı. Hazreti Âişe, *"Yâ Resûlallah, sihri çıkardınız mı?"* diye sorunca Efendimiz, *"Hayır çıkarmadım. O sihri çıkarıp çözmekle halk arasında sihrin şuyû bulmasından endişe ettim."*[5] buyurmuş; Cenâb-ı Hakk'ın, kendisine şifa verdiğini ve şifa bulmak için illâ sihri çözmek gerekmediğini belirtmişti. (Bazı rivayetlerde, Peygamber Efendimiz'in büyüyü kuyudan çıkardığı ama halka teşhir etmediği de anlatılmaktadır.)

Büyü Küfre Götürür

İslâm, büyüyü ve büyücülüğü kesin bir dille yasaklamıştır: Kur'ân-ı Kerim büyücülerin iflah olmayacağını belirtmiştir.[6] *"Bir düğüme üfüren sihir yapmış olur; sihir yapan da şirke girmiş sayılır."* buyuran Resûlullah Efendimiz, sihrin büyük günahlardan ve helâk edici yedi cürümden biri olduğunu beyan etmiştir. Bir hadis-i şerifte eşlerin arasını açmak için efsuna başvurmanın, ipliğe okumanın ve büyü yapmanın şirk olduğunu söyleyen[7] Peygamber Efendimiz, başka bir hadiste de, *"Her kim falcıya, gaipten haber verene ve sihirbaza giderek onlardan bir şey sorar, söylediklerine inanır ve tasdik ederse küfre girmiş olur."* buyurmuştur.[8] Bu hadisleri delil olarak getiren bazı âlimler, sihirbazın kâfir olduğuna hükmetmişlerdir.

Evet, göz boyama ve el çabukluğuyla insanları aldatma şeklindeki bazı türleri göz önünde bulundurulunca büyü yapan herkes hakkında "küfre girmiş olur" hükmü verilemezse de büyünün her çeşidinin haram olduğunda şüphe yoktur. Allah Resûlü'nün büyüde bir tesir-i hakikî olduğuna inanıp Cenâb-ı Hakk'ın güç ve kuvvetini görmezlikten gelmeye, büyüyü ticarî bir iş edinmeye ve insanların mâneviyat boşluklarını onunla doldurmaya çalışmaya küfür nazarıyla baktığı da aşikârdır.

Hususiyle bazı çevreler, bu türlü metafizik mülâhazaları dinin yerine koymaktadırlar. Yogayı, meditasyonu, illüzyonu ve fizik ötesiyle alâkalı ruhî tecrübeleri dine karşı bir alternatif olarak takdim etmektedirler. Din sayesinde ulaşılabilen huzura, saadete ve bir kısım fevkaladeliklere, bu yollarla da ulaşılabileceğini iddia ve ilân ederek, insanları dinden soğutup yogaya, meditasyona ve hiçbir sağlam temele dayanmayan ruhî tecrübelere sevk etmekte ve dinin yerine başka metafizik mülâhazaları ikame etmeye çalışmaktadırlar. Şayet, insanların nazarında farklılık arz eden ve onlara ilk bakışta harikulâde gibi görünen bazı hâl ve hareketlere ulaşabilirlerse, onlarla caka yapmakta, fevkalâdeden varlıklar gibi arz-ı endam etmekte ve –açıktan açığa söylemeseler bile– kendilerini peygamber yerine koymaktadırlar. Yogaizmden mistisizme,

meditasyondan bir kısım batıl tarikatların ayinlerine kadar çok geniş bir alanda bu türlü sapıklıkları görmek mümkündür.

Maalesef, bizim ülkemizde o türlü inhiraflara girenlerin sayısı da az değildir. "Namaz, oruç, hac çok önemli değil, bunların hepsi şeklî şeyler. Asıl mesele şudur..." diyerek füruâta dair bir hususu öne çıkaran, dinde her meselenin kendine göre bir konumu olduğunu gözardı ederek Cenâb-ı Hakk'ın büyük gördüğünü küçük kabul eden, O'nun indinde çok küçük olan bir meseleye de aslan payı veren, dolayısıyla Allah'a karşı saygısız davranan ve ciddi bir inhiraf yaşayan bu kimseler, insanların gönlünde din ve diyanetle doldurulabilecek boşlukları o türlü bâtıl şeylerle kapatmaya çabalıyorlar. Diğer taraftan da, din ile Allah'a yaklaşabilecek, diyanetle kendi ruhî boşluklarını doldurarak tatmine ulaşabilecek ve Hak nezdinde hoşnut olunan birer kul hâline gelebilecek insanları o türlü fantezilerle değişik bir âleme çekerek meşgul ediyor, Allah'tan uzaklaştırıyor ve dolayısıyla küfre giriyorlar.

Büyüyü ya da büyü kategorisine dâhil edilen el çabukluğuna dayalı bazı oyunları böyle büyük bir tahripte kullanmayanlar kâfir olmayabilir; hadis şerhlerinde görüldüğü gibi belki günah-ı kebâir işlemiş olurlar. Fakat genelde Peygamber Efendimiz büyüye ve büyücülüğe küfür nazarıyla bakmıştır. Netice itibarıyla, sihrin bazı çeşitleri insanı küfre götürüyorsa, ondan tamamen uzak durmak her zaman daha sağlam bir yoldur. Nasıl ki, gıybetin bir çeşidi zinadan daha tehlikelidir… Evet, bir ferdin gıybetini yapmak günahtır; fakat, bir topluluğun ya da o topluluğu temsil eden bir şahsın gıybetini yapmak sıradan bir gıybet gibi değildir; o zinadan daha tehlikeli ve öldürücü bir günahtır. Aynen öyle de, büyünün bazı türleri ve onların sebep olduğu bir kısım sapık inançlar vardır ki, onlarla meşgul olmak ve onlara inanmak da küfürdür. Öyle ise, ondan bütün bütün uzak durmak gerekir. Dolayısıyla, o meseleyi ifade ederken Allah Resûlü, hikmetle hüküm vermiş ve *"Sihir küfürdür."* buyurmuştur.

Papaz Büyüsü

Meseleye bu zaviyeden bakılınca görülecektir ki, kimisi büyüyü meslek edinmiş, sihir yapıyor ve küfre giriyor; kimisi de farkına varmadan –hâşâ ve kellâ– Allah'ın gücü ve kuvveti yerine farklı güçler ve kuvvetler farz ediyor, büyü yaptırmak ya da bozdurmak için kapı kapı dolaşıyor ve küfürle karşı karşıya geliyor. Sanki –hâşâ– Allah onların yapacağı sihrin önünü alamazmış gibi düşünüyor. Dolayısıyla, Cenâb-ı Hakk'a teveccüh edeceğine bir büyücüden başka bir büyücüye, ondan da bir başkasına koşuyor. Böylece, kesret-i kıble (aynı anda pek çok kapıya yönelme) fasit dairesi içine düşüyor. Bir ona bir buna yöneliyor ve itikadı tamamen sarsıldığı için de hiç kimse onun

derdine derman olamıyor.

İşin vahim bir yanı da, büyü vasıtasıyla insanların korkutulması ve üzerlerinde psikolojik baskı kurulmasıdır. Asırlar önce firavunların müracaat ettiği ve Kabalistlerin de çokça kullandığı bu metotla âdeta iradeler felç edilmekte; insanlar hem o türlü şeylerle oyalanarak hayır yollarından uzaklaştırılmakta hem de sömürülmektedirler. Meselâ, "papaz büyüsü" olarak bilinen meşhur sihir çeşidi böyle bir psikolojik silah ve propaganda vasıtasıdır. En tehlikeli büyü çeşidi olarak anlatılan, sonu gelmeyen mübalâğalarla çok korkunç gösterilen ve çoğu zaman ancak bir papaz tarafından çözülebileceği iddia edilen "papaz büyüsü" günümüzde de cahil insanları psikolojik baskı altına alan korku faktörlerinden biridir. Dilden dile aktarılırken bir heyulaya dönüşen ve bir yönüyle "Aman o adamlarla iyi geçinin, sakın onları kızdırmayın; papaz büyüsü yaparlarsa bir daha kolunuzu bile kaldıramazsınız!" mânâsına da gelen söylentiler sinsi bir oyunun parçasıdır. Maalesef, sayıları az da olsa, cami gölgesinde büyüyen fakat kilise çatısı altında papazdan medet uman ve ona büyü çözdürmek için sıra bekleyen kimselerin varlığı da –şerirlerin lehine– bu oyunun tuttuğunu göstermektedir.

Milletin akîdesiyle nasıl oynandığını, dinin hüviyet-i asliyesinin bozulması için ne denli gayret edildiğini ve hurafelerin ne şekilde inanç yerine konduğunu görmek için medyumlara ve onlara rağbet edenlere bakmak da yeterli olsa gerek. Öyle insanlar var ki, Allah'a, Peygamber'e, dine ve diyanete inanmıyorlar; fakat bir genel müdürlüğe gelip gelemeyeceklerini, bir koltuk kapıp kapamayacaklarını öğrenme ümidiyle medyumlara danışıyorlar. Ülkemiz ve milletimiz için hayatî ehemmiyeti olan bir kurumun üst seviyedeki bir temsilcisi bile daha yukarıdaki bir basamağa çıkıp çıkamayacağını öğrenme niyetiyle medyumun huzuruna (!) koşuyor. Ve zannediyorum, bu insanlar, hayatlarında bir kere olsun, kâinatta en büyük hakikat olan لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ hakikatine kendi azameti ölçüsünde inanmamışlar. Medyuma inandıkları kadar dahi Allah'a inanmamış zavallı insanlar...

Meselenin çok acı ve pek acayip bir yanı da şudur ki; bir yerde din ve diyanet kendi çerçevesinde doğru bir şekilde anlatılınca, ona "dinî propaganda" diyorlar ve mani olmaya çalışıyorlar. Fakat, medyumundan müneccimine, büyücüsünden üfürükçüsüne kadar bir sürü hilebaz için her türlü imkânı seferber ediyor; televizyon kanallarını onlara açıyor, gazete sayfalarını onların haberleriyle dolduruyor ve o türlü insanları birer meşhur yıldız hâline getirerek herkesin onlara koşup müracaat etmesine zemin hazırlıyorlar.. ve böylece, koskocaman bir millet ateşe koşan pervaneler gibi kendini alevlerin

içine atıyor.

Üfürükçüler Arasında Mekik

Evet, büyü bir gerçektir ama her şeyi büyüden bilmek doğru değildir. Kanaatimce, musibetleri büyüye bağlama kapılarını bilkülliye kapamak gerekir. Büyü yapılmış mı, yapılmamış mı? Cin çarpmış mı, çarpmamış mı? Peri musallat olmuş mu, olmamış mı? Bunlar bazı insanların başına gelmiş olabilir; biz büyünün yapılabileceğine ve bazı kimselerin onunla imtihan olabileceğine de inanıyoruz. Fakat büyü ihtimaline karşı kapıyı ardına kadar açık tuttuğunuz zaman en küçük sıkıntının dahi büyüyle açıklandığına ve hemen büyücülere koşulduğuna da şahit oluyoruz. Öyle ki, başı ağrıyan, midesi bulanan, kendisine izdivaç yolu açılmayan, eşiyle arası bozulan, anne-babasıyla geçinemeyen, çocuğuna laf dinletemeyen, işleri iyi gitmeyen ya da dengeli bir insan tavrı sergileyemeyen hemen herkes kendisine büyü yapıldığını düşünüyor ve çevrenin de tesiriyle çok geçmeden sihre maruz kaldığına gerçekten inanıyor.

Kendisine büyü yapıldığına inananların pek çoğu büyücüler arasında mekik dokuyor; bir büyücüden diğerine, ondan bir başkasına gidip duruyor. Bazen hoca kılığındaki bir düzenbaz, müşterisinin başına dolanan sihri bozamayınca, onu bir başka arkadaşına sevkediyor; o da başa çıkamayınca üçüncü bir büyücünün yolunu göstererek “O benden daha kuvvetli bir adam; üfürüğü öyle güçlü ki, kim için bir muska yazsa onun etrafındaki bütün cinler hemen kaçıyor!” diyor. İradesi felç edilen zavallı insan bu defa onun kapısını çalıyor. Belki muvakkaten onunla teselli oluyor. Bir-iki gün, ruh hâletinde ve psikolojisinde bir rahatlama hissediyor. Bazı ziyaretçilerine “Falan zat dua etti, anında iyileştim.” deyince, bu hâdiseyi biri diğerine, o da bir başkasına anlatıyor ve aslında tedavi adına hiçbir şey yapmayan hatta belki o meseleden de hiç anlamayan adam meşhur oluveriyor. Birkaç gün geçince, büyülendiğini düşünen insan, kafasında canlandırdığı ve zihninde resmettiği korkuları yeniden hissetmeye başlıyor; bir kere daha ervâh-ı habisenin tesirine giriyor. Bu defa, daha güçlü bir üfürükçü bulmaya çalışıyor ve böylece bir sektör meydana geliyor; tamamen şeytanlık ağı ve tuzağı üzerine kurulmuş bu sektör sürekli besleniyor. Bir arz–talep meselesi gibi, kandırılmaya açık bazı insanlar o sektörün sermayesi oluyor ve büyülendiğini düşünen bu kimseler o sektörü devamlı güçlendiriyorlar. Gayb ilmine, büyüye ve cinlerle alâkalı bilgilere vâkıf olduğunu iddia eden ve sözde şifa dağıtan hilekârlar da ağlarını kurarak “Nasıl olsa müşterilerimiz gelecekler.” deyip bekliyorlar. Böylece, hiçbir işe yaramayan tufeyli bir güruh saf insanların sırtından geçinip gidiyor.

Bu arada, bazıları gerçekten büyüye, vesveseye ve evhâma maruz kalmış ya

da habis ruhların hücumuna uğramış da olabilir. Bunlar genellikle Allah'tan uzaklaşma, Peygamber Efendimiz'e karşı mesafeli durma ve Kur'ân'dan ayrı kalma neticesinde olur. Öyleyse, çareyi yakınlaşmada ve aradaki mesafeyi daraltmada aramak gerekir. İnsan, Allah'a kurbet vesileleri kollamalı, Efendimiz'e yakın durmalı ve Kur'ân'a gönlünü açmalıdır ki, uzaklık ve yalnızlığın tehlikelerine karşı korunabilsin, vahşetini gidersin. Allah'a gönülden yönelmeli, içini O'na dökmeli ve şifayı sadece O'ndan istemelidir ki, duasına icabet edilsin. Ayrıca, bazı ağzı dualı kullar vardır; onlar yalnızca Allah rızası için dua ederler. Hastanın ismini alır, birkaç gece kalkar, secdeye kapanır ve yalvarırlar; "Bahtına düştüm Allahım, Şâfî-i Hakikî Sensin. Şu kuluna şifa ihsan eyle; onu batıl peşinde koşan insanların eline düşürme; onların eline düşürüp perişan etme!" der, yakarırlar. Allah Teâlâ da murad buyurursa, şifa ihsan eder. Bu yol, enbiyâ, evliya ve asfiyânın yoludur; bu hak dostlarının yolu dururken, Kur'ân ve Sünnet gibi hiç yanıltmayan müracaat kaynakları bir kenarda beklerken başka kapılara yönelmek aldanmışlıktır. Bu hidayet rehberlerine müracaat edenler bütün dertlerine derman bulabilirler. Dertlerine derman bulamasalar da, sabır kalesine sığınır, az dişlerini sıkar ve musibeti vereni bildikleri için sabrederek evliya, asfiyâ, ebrâr ve mukarrabîn mertebesine yükselebilirler. Belki dünya hesabına biraz sarsılırlar; fakat ahiretlerini imar etmiş olurlar.

Dolayısıyla, asıl başvurulması gereken kaynaklar Kur'ân ve Sünnet'tir. Hiç yanıltmayan rehberler İnsanlığın İftihar Tablosu ve her devirde selef-i salihînin cadde-i kübrâsında ve onların vaz'ettikleri metodoloji çerçevesinde hareket eden salih kullardır. Her meselede olduğu gibi metafizikle alâkalı mevzularda da bu sağlam kaynakların ve yanıltmayan rehberlerin gösterdiği çizgi takip edilmelidir.

Soru: *Peygamber Efendimiz'in büyüye karşı okumuş olduğu bir dua var mıdır? Kendisine sihir yapıldığına inanan bir insan hangi duaları okumalıdır?*

Cevap: Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâyâ) her gece yatmaya hazırlandığı zaman iki elini açarak birleştirir, İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini okuyarak ellerinin içine üfler, sonra başından ve yüzünden başlayarak üç defa elinin eriştiği kadarıyla bütün vücudunu sıvazlar, ondan sonra yatardı. Hazreti Âişe Validemiz, Peygamberimiz'in bunu her gece üç defa yaptığını rivayet etmektedir.[9]

Resûl-i Ekrem Efendimiz, kendisine büyü yapıldığını fark ettiği zaman da bu sûreleri okuyarak Cenâb-ı Hakk'a sığınmıştı. İki elini açıp yan yana getirmiş; İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini okuyarak avucuna üflemiş ve baştan ayağa kadar

bütün vücudunu meshetmişti. Nakledildiğine göre, Efendimiz bunu 11 defa yapmış; her defasında âdeta bir düğümün çözüldüğünü hissetmiş ve rahatlamıştı.

Dolayısıyla, o türlü bir duruma maruz kalanlar İhlâs sûresini ve "Muavvizeteyn" dediğimiz Felâk ve Nâs sûrelerini on birer kere okumalı ve Peygamber Efendimiz gibi yapmalıdırlar. Buna ilâve olarak, Fatiha sûresi, Âyete'l-Kürsî ve güvenilir dua mecmualarındaki mesnun (Allah Resûlü'nden nakledilen) dualar da okunup onlarla Allah'tan şifa dilenebilir. Meselâ; cin çarpmasına maruz kaldığını düşünen bir insan Fatiha sûresini, Bakara sûresinin 1, 2, 3, 4, 5, 163, 164, 255, 284, 285 ve 286. âyetlerini, Âl-i İmran sûresinin 18. âyetini, A'raf sûresinin 54, 55 ve 56. âyetlerini, Mü'minûn sûresinin 116, 117 ve 118. âyetlerini, Sâffât sûresinin ilk on âyetini, Haşr sûresinin son üç âyetini, Cin sûresinin 3. âyeti ile İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini okumalıdır.[10] Bunları, o derde dûçar olan insan kendisi okuyabileceği gibi, eşler ve ailenin diğer fertleri de birbirlerine okuyabilirler. Ayrıca, gecesi aydın, ağzı dualı, hiçbir beklentisi ve iddiası olmayan samimi kimselere dua ettirme de bu hususta şifa adına başvurulması gereken yollardan biri sayılabilir.

Şâfî ve Müessir-i Hakikî O'dur!

Bu arada, bu duaları okuma kadar önemli olan bir husus da, büyüyle imtihan olan şahsın, onu Allah'ın izale edebileceğine tam inanmasıdır. Şayet insanın inancı zayıfsa, yani Allah'ın kendisine şifa ihsan edebileceğine dair şüphesi varsa, bütün bu okumalar, yalvarmalar ve dualar şifaya vesile olmayabilir. Fakat, Kur'ân'ın bereketiyle ve sağlam bir niyetle Allah'a teveccüh edilirse o dert –inşaallah– zâil olur. Biz Allah'ın her şeye gücü yettiğine inanmıyor muyuz? Öyleyse, o belâyı –hâşâ– Rabbimiz savamayacak da cinci hocalar (!) ve medyumlar mı savacak? Hayır, nâçar kaldığı yerde sadece Cenâb-ı Hakk'a teveccüh eden bir insana, Allah mutlaka bir perde açar ve onun dertlerine derman olur. Elverir ki o, başka kapılara gitmesin ve Allah'ı yegâne Müessir-i Hakikî bilerek O'na yönelsin.

Evet, *"O'dur beni yaratan ve hayat imkânlarını veren, maddeten ve mânen yol gösteren. O'dur beni doyuran, O'dur beni içiren. Hastalandığımda O'dur bana şifa veren. O'dur beni öldürecek ve sonra da diriltecek olan. Büyük hesap günü günahlarımı bağışlayacağını umduğum ulu Rabbim de yine O'dur."*[11] diyen Hazreti İbrahim bu konuda bize ne güzel örnektir. İşte bu imanla hareket etmek lâzım. Aç da kalsak susuz da, tökezlesek de düşsek de, belâ ve musibetlere maruz kalsak ya da düşmanlarla karşılaşsak da, her

hâlükârda Allah bize yeter. Allah'ın inayet ve riayetinin olduğu bir yerde, başka desteklere ihtiyaç yoktur.

Sözün özü, büyü gerçektir ama her şeyi büyüden bilmek yanlıştır. Büyücülerin pek çok gizli bilgilere vakıf olduğu ve tabiat üstü işler başarabildiği şeklindeki inançlar İslâm'a aykırıdır. Sihri bir sektör hâline getirip insanları Allah'tan ve dinden uzaklaştırmak, dinin yerine bu türlü metafizik mülâhazaları ikame etmek küfürdür. Sihrin haram olduğuna inanmakla birlikte, iman zaafından dolayı sihir yapmak veya yaptırmak da büyük günahtır. Şahsî ya da ailevî bazı arızaların arkasında gerçekten büyü olsa bile, cinci hocalara (!) gitmek, şehir şehir, kapı kapı büyücü peşinde koşmak ve bu işin tacirliğini yapan hîlebâzlara sermayedâr olmak büyük bir aldanmışlıktır. Dinin yerine konmak istenen alternatiflere karşı tavır belirleme, efsanelere inanmama, üsturelere karşı mü'mine yaraşır bir duruş içinde bulunma, büyücülük ve cincilik karşısında selef-i salihînin çizgisinden ayrılmama, o türlü hurafelere karşı kapıları kapayıp arkalarına sürgü vurma ve –Allah'a tam teveccüh etmişsek– kimsenin bize zarar veremeyeceğine kat'î surette inanma bu konuda bize düşen vazifelerdir.

1 Bkz.: el-Bezzâr, *el-Müsned* 1/175; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 2/253.
2 Bkz.: el-Bezzâr, *el-Müsned* 1/175; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 2/253.
3 Bakara sûresi, 2/102.
4 Bkz.: Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* 1/446-447.
5 Buhârî, *bed'ü'l-halk* 11; Müslim, *selâm* 43.
6 Tâhâ sûresi, 20/69.
7 Nesâî, *tahrîmü'd-dem* 19; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 2/128.
8 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/429; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 9/280.
9 Bkz.: Buhârî, *fezâilü'l-Kur'ân* 15, *tıp* 39; Tirmizî, *daavât* 22; Ebû Dâvûd, *edeb* 108.
10 Bkz.: M. F. Gülen, *Mealli Dua Mecmuası* s.165.
11 Şuarâ sûresi, 26/78-82.

Edep ve Nezaket Medeniyeti

Soru: *"Kur'ân atmosferinde edep, Hak'tan halka uzanan çizgide seviye, vazife, misyon ve konum keyfiyetine göre kuşatıcı bir durum arz eder. Onun buyrukları ve irşadları çerçevesinde her mü'min bir edep insanıdır." buyuruyorsunuz. "Edebin kuşatıcılığı" ne demektir; birer "edep insanı" olabilmemiz için dikkat etmemiz gereken hususlar nelerdir?*

Cevap: Edep; hâl, tavır ve davranış güzelliği demektir. İnsanlara iyi muamelede bulunma mânâsını da ihtiva eden edep, aslında, Peygamber Efendimiz'in sünnet-i seniyyesine tabi olmak ve O'nun örnek hayatına göre bir çizgi takip etmektir.

İnsanların seviye, vazife, misyon ve konum keyfiyetlerine göre onların edep anlayışları ve davranışları da farklı farklı olur. Allah'a karşı edep, her an O'nu görüyor veya O'nun tarafından görülüyor olma mülâhazasıyla hareket etmek, sürekli O'nun hoşnutluğu peşinde bulunmak, sevme ve saygı duyma hislerini O'na yöneltmek demektir ve herkes böyle bir edeple mükelleftir. Fakat bu edep de izafîdir; sıradan bir insanınkiyle bir peygamberin edebi arasında çok fark vardır. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah karşısındaki edebi tarife gelmeyecek kadar derindir ama O'nun Hazreti Cebrail'in edebiyle alâkalı söyledikleri, "Cevâhir kadrini ancak cevher-fürûşân olan bilir." hakikatine tam bir misaldir. Efendimiz der ki; *"Miraç gecesi belli bir noktada, Cebrail'i (aleyhisselâm) eskimiş bir elbisenin perişaniyetinde gördüm. O noktaya vardığında âdeta ayaklarının bağı çözülmüş; eskimiş bir elbise gibi yığılıp kalmıştı. Allah korkusu onu bu hâle getirmişti. O zaman bir meleğin Cenâb-ı Hakk'ı nasıl bildiğini anladım."* İşte, Cibrîl-i Emin'in o hâli bir melek haşyeti ve Cenâb-ı Hakk'a karşı derin bir saygının neticesidir.

Demek ki, Allah'a karşı edep bile bir mânâda herkesin kendi idrak ve ihsas ufkuna göre değişmektedir. Mesnevî'de anlatılan bir menkıbe bu idrak ve ihsas farkına güzel bir misaldir: Musa (aleyhisselâm) bir gün bir çobana rastlar. Çoban, *"Ey kerem sahibi Allahım, neredesin ki sana kul olayım; çarığını dikeyim, elbiseni yıkayayım... Yüce Rabbim sana süt ikram edeyim. Bütün keçilerim sana kurban olsun."* deyip durmaktadır. Hazreti Musa, *"Kiminle konuşuyorsun?"* deyince, çoban *"Yeri göğü yaratan Rabbimle konuşuyorum."* der. Allah'a bu şekilde hitap etmenin doğru olmadığını öğrenen çoban sözlerinden dolayı çok pişman olur ve mahcubiyet içinde çeker gider. Biraz sonra Hazreti Musa'ya, *"Kulumuzu bizden ayırdın. Biz söze ve dile bakmayız,*

gönle ve hâle bakarız." diye vahiy gelir. Evet, onun hâli, bir çobanın kendi felsefesine göre Cenâb-ı Hakk'a karşı kulluk sergilemesini, edep ve saygısını ifade etmektedir. Siz onun hâlini kitaplarda hiçbir yere koyamazsınız. Hiçbir kitap onun Cenâb-ı Hakk'a hitaben söylediklerini ve O'nun hakkındaki mülâhazalarını bünyesinde kabul etmez. İhtimal bizim edep telakkimiz de, peygamberlerin edep anlayışıyla kıyaslanınca o çobanınkine benziyordur. Zaten, biz de onlara kıyasla o çoban gibiyiz; dolayısıyla, o mazur görüldüğü ve kendi idrak seviyesine göre değerlendirildiği gibi, biz de onca hatalarımıza rağmen mazur görülebiliriz.

Peygamberâne Edep

Peygamberler, ibadet ü taatlerinde ve diğer muamelelerinde hep edepli olmasını bilmiş, Allah'a karşı olabildiğince saygılı davranmışlardır. Geçenlerde bir makalede arz etmeye çalıştığım gibi, meselâ, Hazreti İbrahim, hastalıklarını verenin kim olduğunu bildiği hâlde, "Allah beni hasta eder, sonra da şifâyâb kılar." dememiş; *"Hastalığımda O'dur bana şifa veren."*[1] demiştir. Neden acaba? Çünkü zâhirî yüzü itibarıyla hastalığın bir çirkinliği var. Çirkin bir fiili Allah'a isnat etmek o seviyedeki bir kalbin ve o derecedeki idrak sahibinin edebine münâfîdir. Dolayısıyla, Hazreti İbrahim, olumsuz gibi görülen bir şeyi Allah'a isnat etmemiş; hastalığı kendine, şifayı da Cenâb-ı Hakk'a bağlamıştır.

Denilir ki; Harun Reşid'in annesinin adı Hayruzan'dı. Hayruzan, çölde bulunan dikenli bir bitkinin adıdır. Bir şair, Halife'nin huzurunda onun ailesini meth ü senâ ederken, Hayruzan ismini hiç kullanmayıp Harun Reşid'in annesini başka kelimelerle yâd edince iltifat görmüştü. Edib orada edepli davranmış; "dikenli çöl bitkisinin oğlu" şeklindeki bir tedaiyi hâsıl edebilecek olan ismi kat'iyen kullanmamıştı. Peygamberlerin her hâl, tavır ve sözlerinde de bu incelik vardır. Tek bir isimle, bir sıfatla ya da bir isnatla bile olsa eksik, kusur veya çirkinlik çağrıştıracak ifadelerden uzak durmak onların edep anlayışlarının gereğidir.

Hazreti Musa, kanun, kural ve kıstas tanımayan ve ne yapacağı belli olmayan tiranlardan, onların işlerini kolaylaştırmamak için kaçmış; Mısır'dan uzaklaşarak Eyke'ye ulaşmış; genel kabule göre, Hazreti Şuayb'ın (ya da herhangi bir salih kulun) kızlarına su çekme ve hayvanları sulamada yardımcı olmuş; sonra da bir gölgeliğe sığınarak, *"Rabbim! Lütfedeceğin her nimete muhtacım."*[2] demiştir. Aslında onun durumu, sözlerinin kendi hâline mutabık olması için, "Allahım, çok acıktım; canım dudağıma geldi. Ayakta duracak

takatim, gidecek yerim ve sırtımı dayayacağım kimsem kalmadı. Yedir, içir, karnımı doyur ve bana bir sığınak lütfet." demesini gerektiriyordu. Fakat o böyle bir tasrihi edebe münâfî görüyor; pek çok ihtiyacı bulunan bir insan edasıyla sadece hâlini Allah'a arz etmekle yetiniyordu.

Biz de edepli olmaya dikkat ederiz; Rabbimiz'e karşı mülâhazalarımızı seslendirirken en uygun üslûbu yakalamaya çalışırız; fakat, peygamber edebi bambaşkadır. Hatırlarsınız; bir dönemde يَا قَاضِيَ الْحَاجَاتِ اِقْضِ حَوَائِجَنَا كُلَّهَا، يَا دَافِعَ الْبَلِيَّاتِ وَادْفَعْ عَنَّا الْبَلَايَا كُلَّهَا *"Ey ihtiyaç ve hacetleri gideren Rabbimiz, bizim bütün ihtiyaçlarımızı gider; ey belâları def' u ref' eden Sultanımız, başımıza gelmesi muhtemel bütün belâları def' eyle."* şeklinde dua ediyordum. Bu duanın aslında, كُلَّهَا kaydı yoktur; fakat bütün hacetlerimizi kastetmek için ben كُلَّهَا da diyordum. Daha sonra, bu kelimeyi söyleme hususunda şüpheye düştüm. Çünkü, Peygamber Efendimiz böyle bir dua yaparken, *"Senin hoşnut olacağın hâcetlerimi yerine getir."* diyor. İşte "Senin hoşnut olacağın" kaydı bir edep ifadesidir. Meseleyi O'nun rızasına bağlama ve "Razı olduğun hususlarda ihtiyaçlarımı gider." deme Allah'a karşı saygının gereğidir. Biz, bu mülâhazaya düşüne düşüne varırız ama peygamberler, hususiyle de İnsanlığın İftihar Tablosu fetânet-i a'zam sahibi olduklarından, düşünüp taşınmadan ne diyeceklerini bilir ve hep edep çerçevesinde kalırlar.

Allah'a karşı edepten sonra peygamberlere ve hususiyle de Peygamber Efendimiz'e (aleyhi ekmelüttehâyâ) karşı edep gelir. Resûl-i Ekrem'e karşı edep, O'na itaatin Hakk'a itaat sayıldığının bilinmesi ve O'nun Allah'la münasebetleri örnek alınarak her konuda hedeflediği hususların takip edilmesi demektir. Çünkü, Sünnet-i Seniyye bütünüyle edeptir; Cenâb-ı Hak, edebin bütün güzelliklerini Habibinde cem' etmiştir. O da, Bediüzzaman Hazretleri'nin ifadesiyle, "Vahşi, âdetlerine mutaassıp ve inatçı insanları, kötü ahlâk ve çirkin âdetlerinden uzaklaştırıp ahlâk-ı hasene ile teçhiz ederek bütün âleme muallim ve medenî ümeme üstad eylemiştir."[3]

Kur'ân'ın Mucizesi Bir Cemaat

Allah Resûlü, edep ve saygının unutulduğu bir zaman diliminde, vahşi insanlar arasında, hatta bazı kabileler itibarıyla, kız çocuklarının diri diri kuma gömüldüğü bir coğrafyada neş'et etmiştir. O günkü insanların konuşma tarzlarına bakarsanız onların edep anlayışına dair bazı ipuçları yakalayabilirsiniz. O devirde, evlât babasına sadece ismiyle ya da künyesiyle hitap ediyordu; "Ömer" diyor, "Ebû Bekir" diyor; annesini "Ümmü Seleme"

diye çağırıyordu. Öyle ki, bir bedevî Allah Resûlü'ne ard arda sorular soruyor; sonra da pazarlık eder gibi, *"Seni hak olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki, bundan ne fazla ne de eksik yaparım."* diyordu. Zülhuveysira adında birisi, o esnada mal taksiminde bulunan Resûl-i Ekrem'e (aleyhisselâm) gelip küstahça, *"Yâ Muhammed, adaletli ol!."* diyebiliyordu. Bu söz bizden birine söylenmiş olsaydı, ne yapardık acaba? Oysa biz, adaletsizlik etmiş de olabiliriz. Fakat dünyaya adalet getirmeye memur edilmiş bir Peygamber o saygısızlığa maruz kalıyordu. Ne var ki, Şefkat Peygamberi, bu kabalıkların hepsini sineye çekiyor; her defasında, bir başka kaba insanın tavrıyla onuru rencide olsa da her şeye katlanıyordu. Neden? Çünkü, bir insana ebedi saadeti kazandırma çok önemlidir; O da ümmetinin kurtuluşu için her cefaya razı oluyordu.

İşte böyle insanların oluşturduğu bir toplumdan sahabe efendilerimiz gibi "Kur'ân'ın mucizesi bir cemaat" çıkmıştır. Çünkü Kur'ân onları adım adım güzel ahlâka ulaştırmış ve *"Ey iman edenler: Söz ve hareketlerinizde ileri gidip de Allah'ın ve Resûlü'nün önüne geçmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir. Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Onunla, kendi aranızda yüksek sesle konuştuğunuz gibi konuşmayın. Yoksa siz farkında olmadan bütün emekleriniz hiçe iniverir."*[4] mealindeki âyetler gibi ilâhî emirlerle herkesi edepli olmaya çağırmıştır.

İlk âyette yer alan *"Allah Resûlü'nün önüne geçmeyin."* ifadesi, bir soru sorulduğunda, bir meselenin izahı ya da bir problemin çözülmesi istendiğinde, O varken siz söze karışmayın… Allah Teâlâ, kendi murad-ı sübhanîsini O'nunla bildirmiştir; O'nun mesajına uyma, Allah'a uyma demektir; dolayısıyla, O mesajını ortaya koyduğu zaman, siz öne geçip farklı fikir beyan etmeyin, Peygamber'e akıl vermeye kalkmayın. Bunların yanı sıra yolda giderken bir izin ya da ihtiyaç olmaksızın O'nun önünde yürümeyin ve sofrada ondan önce yemeğe başlamayın, gibi mânâları ihtiva etmektedir. Demek ki, Peygambere karşı edep, dolayısıyla Allah'a karşı edeptir. Çünkü O bize Allah'ı tanıtarak, ilâhî mesajını bildirerek ve O'nun razı olacağı şeyleri öğreterek yolumuzu aydınlatan ve ebedî saadet yolunu açan Zât'tır.

İkinci âyette, *"Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin."* denmektedir. Bu âyet nazil olduğunda, Sâbit İbn Kays İbn Şemmas (radıyallâhu anh) evine kapanmış, "Ben Cehennemliklerdenim." diyerek ağlamaya durmuştu. Peygamber Efendimiz, onun komşusu olan Sa'd İbn Muaz'a, *"Sâbit ne hâlde, rahatsız mı?"* deyince; o da gidip arkadaşının hâlini sormuştu. Sâbit İbn Kays, "Bu âyet indirilince çok korktum; ben sizin en gür seslinizim, demek ki ben

Cehennemliklerdenim!" cevabını vermişti. Hazreti Sa'd durumu Peygamberimiz'e anlatınca, Resûlullah, *"Hayır o, Cennetliklerdendir."* buyurmuş, Sabit Hazretleri'ni yanına çağırarak ona *"Sen hayır ile yaşayacak, hayır ile öleceksin."* müjdesini vermişti. Sabit İbn Kays Hazretleri'nin sesi çok tizdi; konuştuğu zaman mikrofon kullanıyormuş gibi olurdu. Peygamber Efendimiz onun bu hâlinin tabiî ve yaratılıştan olduğunu anlatarak onu teselli etmiş; âyette kastedilen kimselerin, Peygamber huzurunda duruşun âdâbına riayet etmeyen, kaba kaba konuşan ve sesini yükseltip bağıran insanlar olduğunu belirtmişti.

Kur'ân-ı Kerim tezgâhında terbiye gören sahabe efendilerimiz, zamanla tam bir saygı topluluğu durumunu ihraz etmiş ve hâlleriyle örnek olabilecek duruma gelmişlerdi. Artık, Allah Resûlü'nün huzurunda hiç kimse sesini yükseltmiyor, herkes pesten konuşuyor ve çok edepli davranıyordu. Onlardan hiç kimse söz kendisine verilmeden konuşmuyor; birisi konuşacağı zaman da önce sesini akort ediyor, ne diyeceğini önceden belirliyor, az kelimeyle çok mânâ ifade etmeye çalışıyor ve asla gereksiz konulara girmiyordu. Onlar, Peygamber Efendimiz'e yapılan bir saygısızlığın, taşkınlık sayılıp bütün iyi işleri iptal edeceğini biliyor; O'nun yanında ulu-orta konuşmanın ve bağırıp çağırmanın bütün amelleri alıp götüreceğine inanıyor ve hepsi Sabit İbn Kays İbn Şemmas gibi saygıyı muhafaza edememe endişesi taşıyorlardı. Ve bir gün geliyordu ki, O'nun huzurunda ne konuşma, ne yakışıksız bir tavır sergileme, ne ses yükseltme ve ne de itiraz sayılabilecek bir fikir beyan etme görülüyordu. *"Biz, Efendimiz'in huzurundayken başımızda kuş varmış gibi duruyor, tek kelime kaçırmamaya gayret ediyorduk."*[5] diyen sahabe efendilerimiz, artık Söz Sultanı'nın huzurunda, konuşmak şöyle dursun, hareket etmekten bile kaçınıyor, O'nun dudaklarından dökülen söz incilerinin bir tanesini bile zayi etmemeye ve O'nun her sözünü tam anlamaya çalışıyorlardı.

Edep yâ Hû!

Kur'ân'ın edep çağrısı bizim için de geçerlidir. Rabbimiz'e, Peygamber Efendimiz'e, anne-babamıza, âlimlere, Hak dostlarına, Hak yolunda olan idarecilere, bütün vatandaşlara ve hatta bir mânâda bütün insanlığa karşı saygı ve edep çerçevesinde hareket etmemiz Müslüman olmamızın gereğidir. Enbiyâ-i izâmın, ashab-ı kiramın ve selef-i salihinin hayatları bizim için birer edep tablosudur. Bizim de saygı duymamız ve karşılarında edep sınırlarını asla aşmamamız gereken muallimlerimiz, mürşidlerimiz ve rehberlerimiz ya da şöyle böyle kendisine çok borçlu olduğumuz insanlar vardır. Onlara karşı edep de, nezdi ulûhiyette sevap getirici ve Allah'ın rızasını kazandırıcı

vesilelerdendir. Hele bu edebimiz Allah'tan ötürü ise, yani, mahlukâtı Allah'tan ötürü sevdiğimiz gibi insanlara karşı da Allah'tan ötürü edepli davranıyorsak, o zaman gerçekten kazanma yolunda yürüyoruz demektir.

Son cümle bana, Übeyy İbn Ka'b ile İbn Abbas (Allah ikisinden de razı olsun) arasında geçen bir hâdiseyi hatırlattı. Bir gün Hazreti Übeyy ata binerken Hazreti İbn Abbas onun atının üzengisini tutar. Übeyy İbn Ka'b onun bu davranışı karşısında, "Sen ne yapıyorsun! Sen ki Peygamberin amcasının oğlusun..." deyince; İbn Abbas, *"Biz büyüklerimize hürmet etmekle emrolunduk."* der. Bu defa Hazreti Übeyy, İbn Abbas'ın elini tutup öper; *"Biz de, Ehl-i Beyt'e karşı böyle davranmakla emredildik."* karşılığını verir. Onlar, bu hâlleriyle birer edep abidesi olduklarını ortaya koydukları gibi saygılarının Allah ve Peygamber sevgisinden kaynaklandığını da göstermişlerdir.

Her meselede olduğu gibi, edebi de insan tabiatının bir derinliği hâline getirmek gerekir. İnsan işleye işleye, düşüne düşüne, üzerinde dura dura edebi tabiat hâline getirebilir. Dolayısıyla birine karşı edepli davranırken riyakârlık yapmamış ve sadece karakterini sergilemiş olur. Böylece, riyadan, süm'adan ve başkalarına kendini satmaktan uzak kalır. Ayrıca, tabiî olmayan şeylerde her zaman inkıtâlar meydana gelebilir; sun'î davranışlar zamanla insana bâr olmaya başlar ve iradeyi zorlar. İnsan, irade gücünü her meselede ortaya koyamayabilir, her an iradenin hakkını veremeyebilir. Fakat, bir şey tabiat hâline getirilirse, onun rüzgârı da arkaya alınır ve o işe inkıtasız devam edilir.

Bizim terbiye sistemimizde edep herkesin tabiatının bir yanı olmuştu. Biz birbirimize hitap ederken "efendim" derdik; hatta en küçük kardeşlerimize bile "efendi" diye seslenirdik. Öyle ki, annem ve babam, belki çocukken beni ismimle çağırmışlardı ama belli bir yaştan sonra bana asla sadece adımla hitap etmemişlerdi. Bir anne-baba, oğlu paşa da olsa, yine "Ahmet gel, Mehmet kalk!" diyebilir. Fakat annem bana hep "Hacı Efendi" derdi. Kardeşlerim de birbirlerine "Efendi" diye seslenir ve hep saygı ifade eden bir üslûpla konuşurlardı.

Bizim dünyamızda, herkes muhatabını "zat-ı âliniz" sözüyle taltif ederdi; bir teklifte bulunacaksa "lütfedin" derdi. Bir büyük karşısında, tek kişi söz konusu ise, "bendeniz" ve "halâyıkınız"; birkaç kişiden bahsedilecekse "bendegân" ve "köleleriniz" denmeden söze girilmezdi. O gün herkes, dediği, ettiği ve ortaya koyduğu her şeyde gayet içten ve ince bir tavır sergiler, hep edeple otururkalkardı. Bu nezaket, o toplumda tabiat ve ahlâk hâline gelmişti. Bu nazik ifade ve üslûp düşünülmeden ortaya konurdu ve milli terbiyemizin gereğiydi. Bu üslûpta bir zorlanma, bir inkıta ve bir riya olmazdı.

Bugün de insanlığın o terbiye sistemine, o edebe ve o nezakete ihtiyacı var. بِى اَدَبْ مَحْرُومْ بَاشَــدْ اَزْ لُطْــفِ رَبْ *"Edepten mahrum olan Allah'ın lütfundan da mahrum olur."* kaidesine mâsadak olmuş beşer öyle bir edebe muhtaç. Alabildiğine kabalaşmış, olabildiğine hoyratlaşmış, –çok affedersiniz– "lan, hişt, hey, moruk..." demekten utanmayan yırtık ağızlara edep öğretme, onları güzel konuşma usûlü ve uygun hitap üslûbuyla tanıştırma çok önemlidir. Bazıları "sayın, bey, efendi" gibi ifadelerin samimiyeti bozduğunu düşünürler. Şahsen ben bu düşünceye katılmıyorum; bu bir üslûp meselesidir ve bizim güzel üslûbumuz her zaman korunmalıdır.

Eskiden tekye ve medreselerin kapısında *"Edep yâ Hû"* yazılıydı. Bu söz, "Ey insan edebe dikkat et!" demekti. Daha kapıdan girerken karşılaşılan böyle bir ikaz o dergahların töresiydi. Ona benzer şekilde, hemen her yerde, her durumda ve her konumda insanlara edep telkin edilirdi. O edep, Kur'ân'ın insanda görmek istediği bir özellikti. Hazreti Mevlâna'nın, "Efendi bil ki, Allah kelâmı olan Kur'ân âyet âyet edeptir. Akıldan sordum: 'İman nedir?' Akıl kalb kulağına 'iman edeptir' dedi" sözleriyle nazara verdiği hâl, tavır ve söz güzelliğiydi.

Başkaları üzerinde müessir olan unsur da süslü sözler değil, insanî tavırlardır. Süslü püslü sözlerin insanlara uzun süreli tesir ettiği çok görülmemiştir. Sadece söz tesirli olsaydı, dünya çapında en büyük edipler kitleler üzerinde müessir olur ve kalıcı tesirler icra ederlerdi. Her biri birer sistem kurar ve ekoller oluştururlardı ki, insanlar onlardan hiç ayrılmazlardı. Puşkinizm, Dostoyevskizm, Tolstoyizm, Balzakizm, Sartrizm gibi akımlar olurdu ve insanlar onların arkalarından giderlerdi. Fakat bazı yanlarıyla onları takdir eden ve yazdıklarını beğenen bazı insanlar vardır ama genelde onları birer kudve (rehber, önder) kabul edip arkalarında giden ve arkalarından gitmekle kurtuluşa ereceğine inanan insan neredeyse hiç yoktur. Evet, müessir olanlar, sözlerinden daha çok hâl, tavır, davranış ve edepleriyle tesirli olmuşlardır.

Saygı Anlayışımıza Ters Tavırlar

Soru: *Efendim, otururken ayak ayak üstüne atma, ellerle oynayıp durma gibi alışkanlıklar edebe aykırı mıdır?*

Cevap: Bugün çok yaygın olan bazı tavır ve hareketler vardır ki, dinde bunlar mezmum sayılmış, sevimli bulunmamış ve yerilmiştir. Hatta Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) bunlardan bazılarını zikrederek, ellerini kalçaya koyma ve kolları arkaya atıp elleri sırtta birleştirme gibi hareketleri

kibir alâmeti saymıştır. Bir bacağı diğeri üzerine atmak, bir ayağı öbürünün üstüne koymak da bir kibir işareti olarak kabul edilmiştir. Ayak ayak üstüne atarak oturmak, bizim geleneğimizde ve terbiye sistemimizde hiç yoktur. Başkalarının yanında yatmak, uzun oturmak, ayaklarını uzatmak, bacak bacak üstüne atmak bizim kültürümüze uygun olmadığı gibi birine karşı yüzdeki ekşime, bakıştaki sertlik, lüzumsuz el kol hareketleri yapmak ve dudak bükmek de bizim edep anlayışımıza çok terstir. Bir mü'min bu tür davranışlarla asla başkalarını hafife almamalı ve o mânâya gelebilecek her hareketten sakınmalıdır. Bazıları, biraz dinlenmek için ayak ayak üstüne atıyor olabilirler ama Hak dostları gece yatarken bile öyle yapmamaya çalışırlar. Bazen unutarak bir ayaklarını diğeri üzerine azıcık koyacak olsalar, hemen toparlanır, "Estağfirullah yâ Rabbi, Sen görüyorken benim böyle yapmam ayıptır." der ve kendilerine çekidüzen verirler. Fakat o tür hareketler, bazı insanlarda tabiat hâline gelmişse, onlar da bir büyük tarafından ikaz edilmeli; doğrudan söylemek onları rencide edecekse, umumun içinde ve umuma hitap edilerek dolaylı yoldan onların da nasiplenmesi sağlanmalı.

Ne var ki, bu hususun da istisnaları olabilir. Meselâ, bazen bizim devlet büyüklerimizin başka ülkelerin temsilcileriyle görüşürken bacak bacak üzerine attıklarını ve rahat oturduklarını görüyoruz. O şekilde oturmayı kaba bulsam ve tek başımayken dahi öyle oturmasam bile, ne zaman o tabloyu görsem çok hoşuma gider. Zira, mütekebbire karşı gösterilmesi gereken tavır kibir tavrıdır. Onların gurur ve kibir ifade eden hareketleri karşısında bizimkiler de ezilmemeli, bilâkis onlardan da rahat olmalıdırlar. Hem tabiatında tevazu bulunan bir insanın bir mütekebbire karşı o şekilde davranması iradîdir ve genel karakterini yaralayıcı bir durum değildir. Zannediyorum, muhatapları saygılı davransa bizimkiler de tabiatlarının gerçek rengini ortaya koyacak ve yüksek bir edeple mukabele edeceklerdir.

Hâsılı, biz nasıl bir edebin çocuklarıysak, nasıl bir edep ortamında ve nasıl bir edep kültürüyle neş'et etmişsek onu canlandırmalı ve ona göre yaşamalıyız. Bizim kendimize ait kültür kaynaklarımız vardır. O kaynaklara bağlı olarak gelişip olgunlaşmış olan edep anlayışımız da Allah'ı hoşnut edecek, Peygamberimiz'i sevindirecek ve insanlar arasında da rahatsızlığa sebebiyet vermeyecek şekilde düz çizgili bir kültürdür ve saf bir edep telakkisidir. Biz, bir edep toplumunun ve sağlam bir kültürün çocuklarıyız. Öyleyse, tavır ve davranışlarımız bu özümüzü yansıtacak keyfiyette olmalıdır.

Gazeteciler ve Yazarlar da Edepli Olmalı

Soru: *Bediüzzaman Hazretleri'nin "Edipler edepli olmalı"*[6] *sözünü nasıl*

anlamalıyız?

Cevap: Bediüzzaman Hazretleri taşrayı İstanbul'a, İstanbul'u da Avrupa'ya kıyas ederek efkâr-ı umumiyeyi bataklığa sürükleyen, şahsî garazları ve intikam fikrini uyandıran, böylece haysiyet kırıcı bir neşriyatla İslâm ahlâkını sarsan bazı gazetecilere hitaben "Ey gazeteciler! Edipler edepli olmalı; hem de edeb-i İslâmiye ile müteeddib olmalı." demiştir.

Aslında, edebiyatın kökü edeptir ve o, bir yönüyle edebin neseb-i sahih evlâdıdır. Bundan dolayı edebiyatla meşgul olan bir insanın duygu, düşünce, söz ve tavırda edep kurallarına uygun davranması gerekir. Onların sözleri, milletin genel hissiyatını seslendirmeli; yazıp konuşurken bağlı kaldıkları ilkeleri de vicdanlarındaki diyanet hissi ve hâlis niyet belirlemelidir.

Ne var ki, Üstad'ın *Lemeât*'ta ifade ettiği gibi, edepten mahrum gazeteci ve yazarlar, "Sefahet fenadır, insanlara yakışmaz." der ama onu öyle bir tasvir ederler ki, okuyucunun zihnini bulandırır, iştahını kabartır, heva ve hevesini canlandırır; neticede akıl ve hissi söz dinlemez bir hâle getirirler.[7] İşte böyle bir edebiyat –bağışlayın– edepsizliğin ta kendisidir. Bâtılı tasvir ederek sâfi zihinleri bulandırmak, edebiyat adı altında edepsizlik yapmak demektir.

Söz ve yazıyı bir insanın gıybeti hesabına kullanma, ister nesir isterse de nazımla başkalarını hicvetme de bu kategoride düşünülebilir. Düşünce ve fikir hürriyeti diyerek şahsî hürriyeti seslendirirken başkalarının saygı duyduğu hakikatlere karşı saygısızlık yapmak da katmerli bir edepsizliktir.

Bildiğiniz gibi, rasyonalizm, realizm, sürrealizm, romantizm gibi farklı farklı edebiyat ekolleri vardır. Bunlar asıl itibarıyla felsefi cereyanlar olup zamanla birer edebiyat ekolü şeklinde seslendirilegelmiştir. Bunların kimisi sadece akla, bazısı aklın hiçbir denetlemesini kabul etmemek ve hiçbir töre, ahlâk ve estetik anlayışının tesirinde kalmamak kaydıyla insan benliğinin kendi yorumuna, bir kısmı da aşka ve romantik konulara bağlanmıştır. Ne var ki, bu akımların büyük çoğunluğu edebiyat adına işlenen cinayetlerin vesilesi olagelmiştir. Çünkü edebiyatın aslı edeptir; bunlarda ise, öze karşı bir muhalefet, kökü tahrip ve asılla dal arasındaki bağı koparma vardır.

Meselâ, edepten mahrum bir edebiyat, dostların bulunmayışından ve sahipsizlikten kaynaklanan gamlı bir hüzün verir. Çünkü onun talebesi, âlemi bir vahşetzâr olarak görür; insanı, sahipsiz ve kimsesiz bir şekilde yabanîler içinde kalmış gösterir, geride hiçbir ümit ışığı bırakmaz. İslâm ahlâkıyla donanmış bir gazeteci veya yazarın ifadeleri de bir nevi hüzün verebilir. Fakat onun hüznü yetimâne değildir, âşıkânedir; dostsuzluktan değil, bir süreliğine dostlardan ayrılmış olmaktan kaynaklanır.

Evet, edipler, bütün söz söyleme yeteneklerini ve sanat kabiliyetlerini her zaman hakkın, iyinin ve güzelin emrine vermeli; temiz kalbleri bâtıl tasvirlerle yaralamamalı, insanların saf düşüncelerini çirkin hayallerle kirletmemeli ve nefsanîlikleri resmederek onları cismaniyetin köleleri hâline getirmemelidirler. Bediüzzaman Hazretleri de, "Edipler edepli olmalı" derken bu hususlara dikkat çekmekte, gazeteci ve yazarların, Kur'ân'ın teklif ettiği edep çizgisinde davranmaları gerektiğini vurgulamakta ve kaynağı itibarıyla insanî yanımızın önemli bir derinliği sayılan beyana karşı saygılı olmamızı tavsiye etmektedir.[8]

1 Şuarâ sûresi, 26/80.
2 Kasas sûresi, 28/24.
3 Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye* s.21 (Reşhalar, Sekizinci Reşha).
4 Hucurât sûresi, 49/1-2.
5 Buhârî, *cihad* 37; Ebû Dâvûd, *tıp* 1.
6 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.62 (İlk Hayatı).
7 Bediüzzaman, *Sözler* s.805 (Lemeât).
8 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.74 (İlk Hayatı).

Bir İman Abidesi

Soru: *Merhum Zübeyir Gündüzalp hakkında “Gayret-i diniye sahibi idi; hayatında lâubalîliğe hiç yer vermemişti.” buyuruyorsunuz. Bu hususu da şerh sadedinde Zübeyir Ağabey’i anlatır mısınız?*

Cevap: Büyük doğumların ve iz bırakan hareketlerin temelinde Asr-ı Saadet’in iz düşümü denebilecek bir hayat tarzı vardır. Her dönemde insanlığa yeni ufuklar gösterenler, doya doya sıcak bir çorba yudumlayamayan, sırtlarına geçirecek bir palto bulamayan ve dünya nimetlerinden kâm alma peşine kat’iyen takılmayan kimseler olmuşlardır. Fakat onlar öyle beklentisiz ve o denli fedâkarâne yaşamışlardır ki, maddî fakirliklerine rağmen mânâ âleminin sultanları hâline gelmiş ve bütün mü’min gönülleri kendilerine taht yapmışlardır. Bediüzzaman Hazretleri’nin ilk talebeleri de o kıvamda insanlardır.

Onlardan birini ilk dinlediğim anı hiç unutamam: O günlerde Isparta’da ikamet eden Üstad Hazretleri, Doğu’ya bir talebesini göndermişti. O zat, halkın içinde bazı hakikatleri anlatırken, dizlerindeki yamaları göstermemek için, sırtındaki eski pardösünün etekleriyle onları kapamaya çalışıyordu. Anlattığı hakikatler de çok cazip gelmekle beraber, asıl onun kendi hâli, sadeliği, samimiyeti ve bir sahabe hayatı yaşaması bana çok tesir etmişti. Onu görünce, “Aradığım insanları şimdi buldum.” demekten kendimi alamamıştım. Zaten, ondan sonra etrafa saçılan ışıktan tohumlar, o tohumlar üzerine bina edilen büyük kompleksler ve dünyanın yedi bucağında açılan okullar hep bu “ilkler”in tesiriyle hâsıl olan samimiyet zemininde ve onların izinden giden insanların gayretleriyle gün yüzüne çıktı. İşte, sonraki nesiller için yâd-ı cemil olan bu kahramanlardan biri de Zübeyir Gündüzalp idi.

Bir İnsanı Tanıma Vesileleri

Zübeyir Ağabey’i tanımayı kendi adıma şeref kabul ederim; ondan gerektiği gibi istifade edememeyi de bahtsızlık sayarım. Fakat, onu çok iyi tanıdığımı söyleyemem; çünkü, bazen onun çağırması bazen de kendi ziyaret isteğim neticesinde yanına gidip gelsem ve defalarca görüşmüş olsam da bir insanın sadece ziyaretlerle tam tanınabileceğini zannetmiyorum. Bir insanla aynı evde yatıp kalkmıyorsanız, aynı mutfağı ve banyoyu kullanmıyorsanız ve onun yirmi dört saatine nigehbân değilseniz “onu tanıyorum” diyemezsiniz; o iddianız yalan olur. Bir insanı, annesi ve babası biraz tanır. Kendini talebe yetiştirmeye adayan, onları her an kontrol eden, yatıp kalktıkları ve ders müzakere ettikleri

yerlerde bile öğrencilerini takipten geri durmayan, onların arkadaşlarıyla münasebetlerini dahi bilen ve her an üzerlerine titreyen bir terbiyeci de talebelerini kısmen tanıyabilir. Fakat sıradan arkadaşların birbirlerini gerçekten tanımaları çok zordur.

Bir insanın namaz kılışına ve namazda huşû ifade eden bazı sesler çıkarışına hüküm bina ederek onun hakkında olumlu kanaat beyan edenlere Hazreti Ömer Efendimiz *"Alışveriş ve ticaret hayatına da baktınız mı?"* diye sormuş ve bir insanı gerçekten tanımak için, onunla bir müddet birlikte bulunmak, alışveriş yapmak ve yolculuk etmek gerektiğini söylemiştir. Evet, insanda psikozların kuyruklarını dikip dolaştığı anlar vardır. O anlardaki tavır ve davranışlar insanın karakterini açığa vurma bakımından çok önemlidir. Meselâ, tanıdığınızı zannettiğiniz insanla, üzerinize cürümler yağdırıldığı, suç üstüne suç isnadında bulunulduğu bir belâ ve musibet atmosferini paylaştınız mı? Onunla beraber mahkeme salonlarına ve hapse girdiniz mi? Keder, tasa ve sevinç gibi iyi-kötü her hâle ait bazı ortaklıklarınız oldu mu? Eğer bu sorulara "evet" cevabı veremiyorsanız, o insanı tanıdığınızı iddia etmeniz doğru olmayabilir. Dolayısıyla, ben de Zübeyir Ağabey'i tam tanıdığımı söyleyemem. Bu açıdan, onu, yakından tanıyan insanlara sormak, onların hatıralarını dinlemek gerektiğini düşünüyor ve ifadelerimin o büyük insanı anlatmaktan çok uzak olduğunu itiraf etmekle beraber bir vefa duygusuyla bazı hususlara değinmek istiyorum.

Bir Dava Adamı

Zübeyir Ağabey'de gördüğüm en dikkat çekici özellik ondaki gayret-i diniye idi. Bildiğiniz üzere, gayret-i diniye, din uğrunda çalışıp çabalama, dinin şeref ve itibarının korunması mevzuunda hassas davranma mânâsına geldiği gibi yasaklara karşı duyarlı olma ve fuhşiyâttan, münkerâttan uzak durmayı da ihtiva eder. Gayret-i diniye, Allah'ın sevip hoş gördüğü şeyleri, fevkalâde bir iştiyakla yerine getirip hoşlanmadığı hususlara karşı da olabildiğince kararlı davranmak ve Allah sevgisiyle dolu olup O'nun herkes tarafından sevilmesi için çalışıp çabalamak demektir. Zübeyir Ağabey de, evvelen ve bizzat İslâm'a ve Kur'ân'a, sonra da Bediüzzaman ve *Risale-i Nur*'a tahsis-i nazar etmiş; kalb ve ruh ufkuna yönelmiş, ahlâk-ı haseneyi hayat hâline getirmişti. Nazarları İslâm'a, Kur'ân'a, Peygamber Efendimiz'e, Bediüzzaman'a ve Nurlar'a çevirme hususunda kıskançlık ölçüsünde bir duyarlılık gösterirdi. Yanında başka şeylerin konuşulmasından hoşlanmaz, sürekli mesleğin esaslarından bahisler açardı. Üstad Hazretleri'nden ve Nurlar'dan bahsederken, kendinden geçiyormuş gibi olurdu. En yakın arkadaşları bile onun Üstad'a bağlılığını fazla

bulabilirlerdi. Öyle ki, meselâ siz, “Üstad Hazretleri o kadar hislendi ki mendilini elinden hiç bırakmadı, sürekli burnunu sildi.” deseydiniz, eğer Zübeyir Ağabey bu ifadenizde “burnu akıyordu” mânâsına zerre kadar bir tahfif sezmişse, ağzınıza bir yumruk indirmediği kalırdı. O kadar ciddi ve yürekten bir bağlılığı vardı Üstad’a karşı. Nurlar’a bağlılığından mı Üstad’ın zatına yürüyordu, yoksa ona sadakatinden dolayı mı Nurlar’a koşuyordu, bilemeyeceğim. Fakat, Bekir Berk onun hakkında “Üstad’ın yâver-i a’zam”ı derdi.

Zübeyir Ağabey’in güldüğünü hiç görmedim. Abus çehreli değildi, tebessüm ettiğine de şahit oldum; fakat tam bir ciddiyet ve vakar abidesiydi. O, ihsan ve itkan ufkunun kahramanı; azim, sebat, gayret ve teslimiyet timsali bir dava adamıydı. Haddizatında, ciddiyetsiz ve lâubalî bir kimsenin, dava adamı olması da mümkün değildir. Bir insan, iç dünyasında, kalb ve vicdanında ciddiliğe ulaşamamışsa, o sadece yıldız görünme sevdasında bir ateş böceğidir. Bir serçe uzun müddet tavus kuşu olarak arz-ı endam edemez. İnsan, şuurun ve zihin altının çocuğudur; onlardan kaçıp kurtulamaz. İçte ihsan olmalıdır ki, dışta itkan olsun. İnsanın iç dünyası ciddi olmalıdır ki, bu onun dış dünyasına da aksetsin. Evet, onun gülmesinde bile bir ciddiyet nümayandı, ciddi ve vakur hâline rağmen de hep inşirah vericiydi.

Zübeyir Ağabey çoğu zaman hastaydı; pek çok rahatsızlıkları vardı. Rahatsızlıklarından dolayı da konuşması zor anlaşılırdı. Sürekli ilâç kullanır, bir sürü hap alırdı. Bana bir veya iki defa özel odasında bulunan bir çuval ilâcını göstermişti. Daracık bir odası vardı. Odada sergi yok denecek kadar azdı. Sadece bir bölüm, seccade ile kapanmıştı; bir tarafta da yatakçık gibi küçük ve basit bir kanepe mevcuttu. Bir köşe perdeliydi; o perdenin arkasına bir leğen ve bir maşrapa gibi bazı şeyler sıkıştırmıştı. İhtimal abdest ve guslünü de orada alıyordu. Her şeyi o odacığın içindeydi. İmkânların kendisine tebessüm ettiği dönemde bile o muktesidâne, sâbikûn-u evvelûn gibi gayet sade, samimi ve Allah’la irtibatını zedelememe mevzuunda tavizsiz yaşıyordu. Son günlerinde bile, ceketinin sökülmüş kolundaki ipliklerden tutup hafifçe çekseydiniz, ihtimal ceketinin bir yere kadar yırtıldığını görürdünüz. Pantolonunun paçaları da ceketinin kollarına denkti; o kadar müstağni yaşıyordu. Belki de odasında ilaçtan başka sermayesi yoktu; yani, para değeri olan bir şey varsa, o da ilaçlarıydı. Bir de, Üstadımızın üzerinde namaz kıldığı bir seccade vardı ki, onun için çok kıymetliydi.

Zübeyir Ağabey, kendisini görenlerde hemen inanmış bir insanı görmüş olma hissi uyarırdı. İddiası yoktu, şakası yoktu, latîfesi yoktu ama muhataplarını mutlaka inandırır ve ikna ederdi. Söz ve tavırlarıyla rahatsız edici de değildi.

Şahsen, bana söylediği şeylerden hiçbirine karşı içimde hiçbir tepki hissetmedim. Oysaki, biraz Arapça hecelemeye başlayan, bir yabancı dil öğrenen hemen herkesin yaptığı kadar ben de bencillik ve gurur emareleri sergileyebilirdim. Kendime göre temel düşüncelerim ve kriterlerim de vardı; fakat o, bunların hepsini elinin tersiyle itti, yerlerine doğrularını koydu ve ben onun hiçbir sözüne itiraz etme ihtiyacı duymadım. Yanlış bulduğu her söz ve tavrım karşısında gayet ciddi bir baba, bir Üstad gibi beni dizinin dibine oturtup kendi usûlünce konuştu, anlattı ve benim içimden ona karşı hiçbir itiraz sesi yükselmedi. Bu bana ait bir fazilet değildi; onun üslûp bilmesine ve samimiyetine ait bir şeydi. Belki, onun Hazreti Üstad'a ve Nurlar'a çok bağlı olduğuna inanmam da bu kabulümde tesirli olmuştu.

İdam Sehpası da Olsa!

Onun Afyon Müdafaası'nı ne zaman okusam gözyaşlarımı tutamam. Her okuyuşumda, samimi, yürekten ve söylediği her kelimeyi mürekkep yerine kanıyla yazmaya hazır hâliyle Zübeyir Ağabey gelir gözlerimin önüne. İman onun gönlünde öyle bir kora dönüşmüştü ki, hapishaneleri, lüks otel köşelerine tercih ediyor ve şöyle diyordu, "Biz, iman ve İslâmiyet hizmeti uğrunda zâlimlerin zulmüne mâruz kaldığımız vakit, hapishane köşelerinde veya darağaçlarında ölmeyi, istirahat döşeğindeki ölüme tercih ederiz. Görünüşü hürriyet, hakikati istibdad-ı mutlak olan bir esaret içinde yaşamaktansa, hizmet-i Kur'âniyemizden dolayı zulmen atıldığımız hapishanede şehit olmayı büyük bir lütf-u ilâhî biliriz." Evet, o çok yürekten bağlanmıştı i'lâ-yı kelimetullaha ve insanlığın kurtuluşunu onda görüyordu.

Öyle bir dava adamıydı ki, "Teessür ve ızdırap karşısında kalbden bir parça kopacaksa, 'Bir genç dinsiz olmuş' haberi karşısında o kalbin atom zerrâtı adedince paramparça olması lâzım gelir."[1] diyor ve idam sehpalarında noktalanabilecek bir yolda yürürken bile hakikati haykırmaktan geri durmuyordu. "Yirmi seneden beri milyonlarla insana din, iman, İslâmiyet, fazilet dersi veren ve onları dinsizlikten muhafaza eden Kur'ân tefsiri *Risale-i Nur* uğrunda idam edileceksem, sehpaya "Allah Allah, yâ Resûlallah!" sadalarıyla koşarak gideceğim."[2] demek ancak Zübeyir Gündüzalp gibi sadıklara has bir cesaret ve samimiyet ifadesiydi.

Allah rahmet eylesin, Urfalı Abdurrahman Ağabey'in vakfettiği bir ev vardı. Basit, dar ve rutubetli bir evdi; kış günleri sobayla ısıtmaya çalışırlardı. Zübeyir Ağabey'in, o evin orta katında kaldığı zamanlar da olmuştu. Alt kattaki küçük salonda da dersler yapılırdı. Ders esnasında o, odasından çıkıp gelir,

daha kapıdan içeri girer girmez, kendisine yer gösterilmesini hiç beklemeden, varlığını belli etmek istemezcesine, boş bulduğu bir yere diz çöküp oturur ve mezamir dinliyor gibi okunan Risaleyi dinlerdi.

Zübeyir Ağabey, dualarında ısrarlı davranır; Üstadından gördüğü üzere, dua ederken ellerini kucağına düşürmez ve kollarını ciddiyet içinde kaldırırdı. Kanaat-i âcizânemce, dua ederken o şekilde yapmak esastır. Dua, Cenâb-ı Hak'tan bazı ekstra şeyler istemek mânâsına gelir. Böyle bir isteğin de kendine göre bir keyfiyeti olmalıdır ki, o keyfiyet "ilhah"tır; yani ısrarlı davranmak ve o işin üzerine düşmektir. Deprem sonrasında ya da tsunami akabinde yapılan yardımların muhtaçlara dağıtılması sahnelerini izlemişsinizdir. Bir ekmek alabilmek için kollarını olabildiğince açan, dağıtım yapan görevlilere var güçleriyle ellerini uzatan ve sonunda istediğini alan insanlara şahit olmuşsunuzdur. Tabiî bir köşeye oturan ve elini kucağına düşürüp bekleyen kimselerin hiçbir şey elde edemediklerini de görmüşsünüzdür. Bizim Cenâb-ı Allah'tan istediğimiz şeyler o dağıtılan yardımlardan daha önemsiz olmadığı gibi kendi hâlimiz de o muhtaçların durumundan daha iyi değildir. Öyleyse, bize düşen de –riya, süm'a ve taşkınlıklara girmeden– kollarımızı Peygamber Efendimiz'in yaptığı ve seleflerimizin de tatbik ettiği gibi ciddiyet içerisinde yukarıya kaldırmak ve dualarımızda ısrarcı olmaktır.

Sema Ağlıyordu...

Zübeyir Ağabey, nasıl yaşadı ise öyle de Allah'a yürüdü. Cenâb-ı Hak, çoklarına nasip ettiği gibi bana da onun ahirete teşyîine katılma imkânını lütfeyledi. Fatih Camii'nde cenaze namazı kılındıktan sonra, o omuzlar üzerinde son yolculuğunu yaparken hafif hafif yağmur çiselemeye başladı. Tam ağaçların altında yürümeye başlamıştık ki, birdenbire nereden çıktığını bilemediğim güvercine benzeyen bir sürü kuşun kanat seslerini duydum. Kuş sürüsünün, çok geniş bir alanı kapladıktan sonra "pırr" edip onun tabutunun üzerinden fezanın açıklarına doğru uçuverdiğini gördüm. Başkalarına "Siz de gördünüz mü?" diye sormadım; çünkü ehl-i imanın vefatına semanın ağladığı ve onları uğurlamak için ruhanilerin âdeta yarış yaptığı hakikatinin Zübeyir Ağabey için de gerçekleştiğine inancım tamdı. Zira o, "secde izi"yle nakşolmuş samimi bir sima ve dırahşan bir çehreydi. سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ[3] hakikatinin canlı ve insanlara tesir edebilecek bir örneğiydi.

Zübeyir Ağabey'i yâd ederken Abdurrahman İbn Avf'ın sözlerini hatırladım. O büyük sahabi, vefatından az önce kendisine ikram edilen bir parça et ve bir dilim ekmeğe uzanırken ağlar ve şöyle der: *"Peygamber Efendimiz ahirete*

göçtü de ne kendisi ne de ailesi arpa ekmeğiyle bile hiç doymadı. Hamza şehadet şerbeti içti, onun için bir kefen bile bulunamadı. Mus'ab İbn Umeyr şehit oldu, onu da kefenleyecek bir şey bulamadık. Oysa onların hepsi bizden daha hayırlı idi. Biz ise dünyadan alacağımızı aldık. Sıkıntılarla imtihan olduk sabrettik, ama rahatlık ve mal mülkle imtihan edilince şükredip kazandık mı bilemeyeceğim!.."

Onları Anlamadılar

Evet, onlar mânâ âleminin birer sultanıydılar ama dünya onları tanıyamadı. Onların, mahviyet, tevazu ve hacâletle mühürlenen tabiatları başkalarını aldattı. İnsanlardan bazıları gururlarına; kimileri hasetlerine ve bir kısmı da bencilliklerine yenildiler; ne Hulusi Efendi'yi, ne Tahirî Mutlu'yu, ne Sadullah Nutku'yu ne de Mehmet Feyzi'yi tanıyabildiler. Oysa, onlar bir dirilişin ilk mimarları ve Hazreti Mimar-ı A'zam'ın vefalı temsilcileriydiler.. Hasan Feyzi'ye, Hafız Ali'ye, Hoca Sabri'ye ve Hüsrev Efendi'ye sonraki nesillerin de ihtiyacı vardı. Dünya Ahmet Feyzi'yi, Atıf Efendi'yi ve Asım Bey'i mutlaka bilmeliydi. Bir ışık kaynağının hâlesini teşkil eden, her biri ayrı birer derinlik adamı olan ve bazıları itibarıyla hâlâ dipdiri ve olabildiğine canlı, *Nur Risaleleri*'ni dünyanın yetmiş diline çevirerek herkese ulaştırmak için çalışan başyüce insanlar herkes tarafından kabul edilmeliydi. Fakat maalesef, alperen yürekli ve uhrevî derinlikli Zübeyir Gündüzalp misali vefa abidelerini insanlık gerektiği gibi tanıyamadı..

Onlar çok gerilerde durdular, çok küçük göründüler, hep mahviyet içinde oldular.. el alem de yalnızca o görünüşe ve o duruşa baktı, onları sadece zâhire göre değerlendirdi. Onların her birisi ihtimal bir kutbiyeti, bir gavsiyeti temsil ediyorlardı ama nâdanlar bunu anlayamadılar. Zaten, sohbet-i nâdanla telezzüz edenlerin onları anlamaları da beklenemezdi. Anlamadılar ve kendilerine yazık ettiler. Bilmem ki, biz onları gerektiği ölçüde anlamaya muvaffak olabildik mi?

1 Bediüzzaman, *Şuâlar* s.538 (On Dördüncü Şuâ).
2 Bediüzzaman, *Şuâlar* s.535 (On Dördüncü Şuâ).
3 Fetih sûresi, 48/29.

Hasbî Ruhlar ve Maaş

Soru: *"Hizmette önde, ücrette geride olmak" düsturunda zikredilen "ücret" kavramına neler dâhildir? Bizim için birer imtihan vesilesi olan ücretler nelerdir?*

Cevap: Ücret; karşılık, mükâfat, çeyiz, mehir mânâlarına gelir ve çoğulu "ücur" dur. Bir terim olarak ise; yapılan bir iş için belirlenen bedel, sa'y ve gayretin karşılığı demektir. Fıkıh ıstılahında, bir hizmet akdiyle bir ücret karşılığında meşrû olan bir işi yapmak üzere emeğini kiraya veren ve günümüzde ücretli, emekçi ya da işçi diye isimlendirilen kişiye de "ecir" denir.

Yapılan işin türüne ve çeşidine göre ücret de değişir. Bir insan, bir başkasıyla ortak çalışıyorsa, o ortaklıkta hissesine düşen kâr, onun ücretidir. Bir işçi iş sözleşmesinde belirlenen miktar kadar ücret elde eder. Bir hamal da sırtında taşıdığı yükün ağırlığınca ve gideceği yerin uzaklığına göre takdir edilen bir bedel alır ki onun ücreti de o bedeldir. Terzi ve ayakkabıcı gibi meslek erbabı, verilen işi yaptıktan sonra o işin bedelini hak etmiş olur ve alırlar. Önceden tayin edilen bir anlaşma süresi içerisinde, belirlenmiş bir ücretle sadece bir işveren için çalışan kişiler de vardır ki, bunlar tek işverene bağlıdır ve o süre içerisinde iş olmasa da ücretlerini alırlar. Devlet memurları da bunlara dahildir. Memurların aldığı ücrete "maaş" denegelmiştir ki, bu kelime de Arapça asıllıdır; "geçim" ve geçime esas teşkil edecek bir miktar mânâsına gelmektedir. Herhangi bir devlet müessesesinde çalışan bir memur bütün mesaisini oraya verdiği için bir mânâda zamanını satıyor ve ücret olarak onun karşılığını alıyor demektir.

Amel ve ücret, sa'y ve sermaye konusu, sosyal ihtilaller tarihine girmiş çok önemli bir meseledir. Nitekim; Bediüzzaman Hazretleri, "Şu âlemin ihtilâli nedir?" sorusuna "Sa'yin sermaye ile mücadelesidir."[1] diye cevap vermiştir. Zenginlerin, ücret mukâbilinde fakirleri kendilerine hizmetçi yapmalarının, yani, sermaye sahiplerinin ehl-i sa'yi ve ameleyi küçük bir ücrete mukâbil istihdam etmelerinin büyük ihtilallere sebebiyet verdiğine dikkat çekmiştir. Evet, sosyalistlik ve Bolşeviklik suretinde, önce Rusya'yı perişan eden, sonra da bütün dünyaya yayılan emek-sermaye kavgası zengin-fakir arasına öyle bir kin ve nefret sokmuştur ki, sabahtan akşama kadar on kuruşluk bir ücret için çalışıp didinen fakir insanların kalbine, bankalar vâsıtasıyla bir günde bir milyon kazanan sermaye sahiplerine karşı kin duygusu yerleşmiş, her yerde halk ayaklanmaları baş göstermiş ve bu şekilde başlayıp devam eden sınıf kavgaları senelerce sürmüştür.

İslâm toplumunda ecirlerin sömürülmesi mümkün değildir. İşçinin emeğinin karşılığı olan ücretin tam olarak ve zamanında ödenmesi dinimizin çok önem verdiği bir husustur. İslâm, işçiyi korumak amacıyla sermaye sahiplerine bazı emir ve yasaklar getirmiş; meselâ Kur'ân-ı Kerim *"Ölçü ve tartıyı tam yapın. İnsanlara mal ve ücretlerini eksik vermeyin."*[2] buyurmuştur. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, *iş sözleşmesinde ücretin miktarının belirlenmesini*[3] *ve bir işçinin daha teri kurumadan ücretinin ödenmesini emretmiştir.*[4]

Aslında, devlete ve millete ait işlerin, İslâm'ın ilk yıllarında olduğu gibi gönüllü olarak yapılması ve maişet için başka gelir vesileleri bulunması daha makbul bir yoldur. Haddizatında her memur "Bu ülke benim ülkem, bu ülke için çalışmak da vazifem. Ben, yaptığım şu iş vesilesiyle milletime hizmet etmiş oluyorum; dolayısıyla, hizmetime karşılık herhangi bir ücret almayı da ayıp sayıyorum. Milletime hizmet ederken maaş da ne demek?" anlayışıyla çalışmalıdır. Fakat kendini bir yere ve bir işe bağlayan, meselâ kışlaya, adliyeye, emniyete, kaymakamlık ya da valilik dairesine sabah girip oradan ta akşam çıkan ve sürekli oradaki vazifesini düşünen bir insan, başka bir yerde daha çalışıp ailesinin geçimini sağlamaya asla vakit ve imkân bulamayacaktır. Dolayısıyla bir işe kendini adamış insanlara hayatlarını idame ettirebilecek ve başkalarına el açmayacak kadar bir ücret takdir edilmesi zaruridir.

Bu sistem insanların dine ve imana en safiyane hizmet ettikleri dönemlerde bile bir esas olarak ele alınmış ve uygulanmıştır. Cenâb-ı Allah, ganimet mallarının Müslümanlara taksimini meşru kılmış; hatta, ganimetin beşte birinin Allah hakkı için ayrılmasını emretmiştir.[5] Âlimler, ganimetten pay verilecekler arasında Cenâb-ı Allah'ın da sayılmasını, "teberrük" şeklinde anlamışlarsa da, burada Müslümanların ganimet ya da o tür bir ücret alma hususundaki tereddütlerini kırmak için Cenâb-ı Hakk'ın âdeta "Ben de bir pay alıyorum." iması ve tenezzülât-ı ilâhiye söz konusudur. Ganimet taksimi ve bir ücret tayini Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) döneminde de, Râşid Halifeler devrinde de uygulanmıştır. Vergi memurlarına, mülkî idarecilere ve kadılara maaş verilmiş; dahası, –Mevlâna Şiblî Hazretleri'nin Asr-ı Saadet serisinde anlattığına göre– Hazreti Ömer zamanında, davalı ve davacılar tarafından yapılabilecek rüşvet tekliflerine iltifat etmemeleri için kadılara çok yüksek bir ücret verilmeye başlanmıştır. Bir zaruret ve bir ihtiyaç bu şekilde giderilmiş; insanlar başkalarına el açma durumunda bırakılmamıştır.

Dini Hizmetler ve Ücret

Şu kadar var ki, ibadetler ve muâmeleler konusunda Allah'ın emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak bir taat olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerim okuma ve okutma, dinî ilimleri öğretme, imamlık, müezzinlik, müftülük ve vâizlik gibi meslekleri îfa etme de birer taattır; dolayısıyla bunlara karşılık ücret alınıp alınamayacağı hususunda görüş ayrılıkları olmuştur. İlk dönem fukahası bu hizmetlere bedel hiçbir ücret alınamayacağı hükmünü verse de "Müteahhirûn devri" de dediğimiz genelde hicrî üçüncü asırdan ve özellikle de beşinci asırdan sonra gelen âlimler Kur'ân-ı Kerim eğitimi ve öğretiminin para karşılığı yapılabileceğine fetva vermişlerdir. Daha sonra bu fetvaya imamlık, müezzinlik, vaizlik ve müftülük gibi hizmetler de eklenmiştir. Çünkü zamanla herkes kendi geçim derdine düşünce bu işleri ücretsiz yapabilecek insanlar azalmış ve dini hayatın zayi olması ihtimaline binaen böyle bir uygulama başlatılmıştır.

Gönül ister ki, Kur'ân öğretilirken de, imamlık yapılırken de, hadis gibi dini ilimler okutulurken de hiçbir karşılık beklenmese, ücret alınmasa… Çünkü, dini anlatmak ve dinin emirlerini öğretmek peygamberlik mesleğidir; peygamberlik mesleğinde de ücret talebi söz konusu değildir. Fakat bir insan, başka türlü geçimini temin etme imkânı bulamayacaksa, ailesine ve çocuklarına haram ya da şüpheli şeyler yedirmesi söz konusu olacaksa, o zaman, yaptığı iş dine hizmet bile olsa ihtiyaç miktarı bir ücret almak zorundadır. Evet, asıl arzulanan ve daha faziletli olan dine ve millete hizmet yolunda ücretsiz çalışmaktır; ama bu, ücreti bütün bütün nefyetme demek de değildir. Ücreti tamamen kaldırırsanız, arzu ettiğiniz şekilde bir iş ortaya koyamazsınız. Çünkü insanların çoğu *"Ben sizden bir ücret beklemiyorum, benim ücretim âlemlerin Rabbi Allah'a aittir."*[6] mealindeki âyetin işaret ettiği peygamber istiğnasını kavrayacak ve ona göre yaşayacak kıvamda değildir.

Evet, ücretsizlik ve beklentisizlik peygamberlik mesleğinin şiarıdır. Çok çalışma, hep koşturma, sürekli sa'y etme, zahmet çekip meşakkatlere katlanma, hayatı istihkar ederek ölüp ölüp dirilme ama bütün bunlara bedel hiçbir şey istememe Peygamberlik mesleğinin hususiyetidir. Kur'ân-ı Kerim'de Hazreti Nuh, Hazreti Hûd, Hazreti Salih, Hazreti Lût ve Hazreti Şuayb (Allah'ın salat ve selâmı Efendimiz'in ve bütün peygamberlerin üzerine olsun) efendilerimizin hep aynı cümleyi tekrar ettikleri ve aslında bu sözün bütün peygamberlerde bulunan aynı duygu ve düşünceyi yansıttığı ifade edilmektedir. Hepsinden yükselen ses, *"Bu hizmetten dolayı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan ancak Rabbülâlemin'dir."* sadâsıdır. Onların her biri kendi dönemleri itibarıyla bu duyguda olan insanların prototipi olduğundan umumun kanaatini seslendirmişlerdir. Tebliğ insanı, yaptığı bu kutsî vazife

karşılığında hiçbir ücret talep etmemelidir. Bu ücret, ister maddî ister mânevî olsun, mutlak surette ihlâs ve samimiyete gölge düşürür. İhlâs ve samimiyete gölge düştüğü zaman da, o işin tesiri kırılır. Hatta değil maddî ücret karşılığında tebliğ yapılması, yapılmakta olan tebliğden mânevî bir haz ve lezzet alınmasının dahi, tebliği samimi olmaktan çıkaracağı endişesi taşınmalıdır.

Hazreti Üstad, hediye kabul etmemesinin sebeplerini anlatırken Yâsîn sûresinde anlatılan ve beklentisizliğe dikkat çeken bir mübarek zatı da yâd eder: Hazreti Mesih'in havarileri, bazı rivayetlerde Antakya olduğu söylenen yere gittiklerinde, zamanın idarecileri hemen onların hapsedilmelerini isterler. Havarilerin hapsedildiğini duyan Habib-i Neccar koşa koşa onların yanına gider ve ilgililere hitaben, *"Kendileri hidayette olan ve sizden de hiçbir ücret istemeyen bu insanlara uyun."*[7] der. Kur'ân bu âyetle, bir tebliğ ve temsil insanının iki özelliğini nazara vermektedir: Birincisi, tebliğcinin önce kendisinin hidayette olması; ikincisi ise, yaptığı vazife mukabilinde kimseden bir şey istememesidir.[8]

O Bütün Hizmetlerde En Öndeydi

Demek ki, inandırıcı olmanın referansı, beklentisizliktir. Karşılığında bir bedel alınan şey samimi olmaktan nispeten uzaktır. Bu hususa da değinen Üstad Hazretleri, "Hatta muhabbetin de ihlâsla bir zerresi, batmanlarla resmî ve ücretli muhabbete tereccuh eder." demiş; bir zatın, bu ihlâslı muhabbeti, "Ben muhabbet üzerine bir rüşvet, bir ücret, bir mukabele, bir mükâfat istemiyorum. Çünkü mukabilinde bir mükâfat, bir sevap istenilen muhabbet zayıftır, devamsızdır."[9] diyerek tarif ettiğini ve hâlisane muhabbetin karşılıksız olması gerektiğini söylemiştir. Ona göre, hâlis muhabbete tam mânâsıyla anneler mazhardırlar. Hatta bu "anne" sözü öyle şümullü ve öyle umumîdir ki, yırtıcı arslandan alın da tavuğa kadar bütün hayvanlar âlemindeki anneler de bu muhabbetten nasiptardır. Bu nasipten dolayıdır ki, onlar yavruları için ölür ölür dirilirler ve karşılığında da hiçbir şey beklemezler. Annelerin, evlâtlarına karşı muhabbetlerine bir mükâfat ve bir rüşvet istemediklerine delil ise, hayatlarını bile onlar için feda etmeleridir. Onlar, evlâtlarına bakar, onları büyütürler; sonra bir gün gelir, o yavrular annelerini de tanımıyormuşçasına çeker gider ve kendi başlarının çaresine bakarlar. Fakat anne onlara sitem bile etmez. İnsanî validelerde şuur, his ve zihin olduğundan, mâzî ve sergüzeşt-i hayat orada depolanıp arşivlendiğinden, onlar yer yer çocuklarına minnet edebilir; "Ben seni ne zorluklarla büyüttüm; senin için geceler boyunca uykusuz kaldım." gibi şeyler diyebilirler. Bu hususta, hayvanî validelerin muhabbeti daha samimi ve

daha hâlisanedir; onlar hiç minnet etmezler. İşte, bu katışıksız, samimi, hâlis ve beklentisiz muhabbete "şefkat" diyor, bütün anneleri birer "şefkat kahramanı" olarak yâd ediyor ve şefkati mesleğimizin de bir esası sayıyoruz.

Enbiyâ-i izâm efendilerimiz ücret istememiş, karşılık beklememişlerdir ama her zaman vazife başında, hizmette önde ve her hayırlı faaliyetin bizzat içinde olmuşlardır. Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatı bunun örnekleriyle doludur: Hazreti Mikdad, Uhud Savaşı'nda herkesin dağıldığı bir esnada, düşman saldırıları karşısında Allah Resûlü'nün bir adım olsun geri gitmediğini anlatır. *"Allah'ın arslanı"* lakabıyla tanınan şecaat kahramanı Hazreti Ali, *"Biz savaşın kızıştığı, gözlerin yuvalarından fırladığı zamanlarda Resûlullah'ın arkasına sığınır, o sayede korunurduk."* der. Huneyn Savaşı'na bakarsanız bu sözün en güzel misalini görürsünüz: Savaşın kargaşası içinde Resûlullah vadinin sağ tarafına doğru çekilir. Bazıları bunu bir geri çekilme gibi değerlendirir; oysa, o bir savaş taktiğidir; bozguna uğramış gibi bir tavır sergilenip düşman bir çember içine alınmıştır. Karşı cephenin askerleri zafer sarhoşluğuyla koşarken Allah Resûlü Müslümanlara, *"Nereye gidiyorsunuz ey insanlar! Yalan yok, ben Resûlullah'ım; ben Abdülmüttalib'in torunu, Abdullah'ın oğlu Muhammedim!"* diye seslenir, Hazreti Abbas'ın da halkı çağırmasını ister. Hazreti Abbas *"Ey Akabe'de biat eden Ensar, gelin! Ey Rıdvan ağacı altında Resûlullah'a söz veren Muhacirler, dönün! Muhammed buradadır! Nereye gidiyorsunuz?"* diye haykırınca ashab efendilerimiz *"Lebbeyk yâ Resûlallah."* diyerek koşup O'nun çevresinde toplanırlar. O, *"İşte ocak şimdi kızıştı."* buyurur, yerden bir avuç toprak alıp düşmanların üzerine fırlatır; saldırıya geçilirken yine en önde O vardır.[10]

İnsanlığın İftihar Tablosu, orada önde olduğu gibi hizmetin her çeşidinde her zaman önde bulunmuştur. Bundan dolayı da, bütün tehlike dolapları herkesten önce O'nun başında dönüp durmuştur. Kur'ân-ı Kerim, Müslümanlar hakkında kurulan komploları âdeta Efendimiz'e tahsis etmiş ve şöyle demiştir: *"Bir vakit de o kâfirler senin elini kolunu bağlayıp zindana mı atsınlar, yahut öldürsünler mi ya da seni ülke dışına mı sürsünler diye birtakım tuzaklar plânlıyorlardı. Onlar tuzak kuradursunlar, Allah da onların tuzaklarını başlarına çevirecek şartları halk ediyordu. Allah tuzak kuranların tuzaklarını bilen ve onlara kendi komplolarıyla cevap verenlerin en hayırlısıdır."*[11] Görüldüğü üzere, elini kolunu bağlayıp zindana atma, öldürme ya da belde dışına sürme gibi mekrin değişik dalga boyundaki zuhurları olan bütün komplolarda mef'ul Efendimiz'dir; bütün plânlar onun üzerine yapılmıştır. Çünkü O bütün hizmetlerde en öndedir; O'na karşı kurulan bir

tuzak aynıyla din ve dava aleyhine hazırlanan bir komplodur.

Peygamberlerin Yolu

Şefkat Peygamberi, hizmette önde olsa da hiç ücret beklememiş; "Sizin için şunu yaptım, bunu ettim." dememiştir. Ashabı için nasıl büyük bir nimet olduğunu ifade ettiği anlar bile sayılabilecek kadar azdır ve Huneyn ganimetlerinin dağıtımından sonraki konuşmasında olduğu gibi o türlü hatırlatmaları da bir problemin önünü almak ve ashabı teyakkuza davet etmek içindir. Bildiğiniz gibi, Huneyn'de elde edilen ganimetleri Allah Resûlü, daha ziyade gönüllerini İslâm'a ısındırmak istediği insanlara dağıtmış ve bazı şahıslara hususiyet arz edecek şekilde paylar vermişti. Ancak bu taksim, Ensar'dan bilhassa gençleri biraz rahatsız etmişti. Hatta bazıları; *"Daha onların kanı kılıçlarımızdan damlıyor, hâlbuki en fazla payı da onlar alıyor!"* demişlerdi. Bunu söyleyenler birkaç genç de olsa, eğer bu fitne durdurulamazsa, önü alınamaz bir yangın hâline gelebilir ve o yangın bazılarını ebedî ateşe sürükleyebilirdi. Çünkü Allah Resûlü'ne karşı yapılacak bir itiraz, insanı dinden, imandan edebilir ve ebedî hasarete uğratabilir. Bunun üzerine, Efendimiz hemen Ensar'ın toplanmasını ve aralarına başka kimsenin de alınmamasını emretti. İşte orada kendisinin nasıl bir nimet olduğunu hatırlattı: *"Ben geldiğimde, siz dalâlet içinde değil miydiniz? Allah, benimle sizi hidayete erdirmedi mi? Siz fakr u zarûret içinde kıvranmıyor muydunuz? Allah, benim vesilemle sizi zenginleştirmedi mi? Siz, birbirinizle düşman değil miydiniz; Allah, benimle sizin kalblerinizi telif etmedi mi?"* Bütün bu sorular karşısında da Ensar topluca *"Evet, minnet Allah'a ve Resûlü'nedir!"* demiş ve hele *"Herkes evine, deveyle, koyunla dönerken, siz evlerinize Resûlullah'la dönmek istemez misiniz?"* hitabını duyunca hepsi gözyaşına boğulmuşlardı.[12] Böylece o fitnenin de önü alınmıştı.

Peygamber Efendimiz'in yaptığı iyilik, insanlara doğru yolu göstermek ve Cennet'i kazandırmaktır; kâinatın çehresine nur saçıp varlığın doğru okunmasını sağlamaktır; tekvinî emirlerin dilini çözüp tevile ve yoruma hazır hâle getirmektir; hayatın gayesini öğreterek insanları kaostan kurtarmak ve kurtuluş vesilelerini talim buyurmaktır; beşerin geçeceği yolları nurlandırmak ve onları ebedî saadete açılan koridora ulaştırmaktır. Resûl-i Ekrem, insanlığa, hususîyle de kendi muasırlarına bunların hepsini, Allah'ın izniyle, bilvasıta lütfetmiştir ve karşılığında da asla "Ben size şunu yaptım, bunu ettim." dememiştir. Çünkü Peygamber Rahmanî'dir; "yaptım, ettim, kurdum, eyledim" sözleri ise şeytânîdir. "Benim ilmim, benim tecrübem, benim gayretim ve benim başarım..." lafları şeytanın hırıltılarıdır. Kutlu Nebi, böyle şeyleri hayaline ve

rüyasına bile misafir etmez; çünkü O, beklentilerden, hak iddialarından ve bedel arayışlarından uzak insandır.

Nitekim Yüce Allah, Peygamber Efendimiz'e de, *"De ki: Sizden bu hizmetim için hiçbir ücret istemiyorum, ücret sizin olsun! Benim ücretim yalnız Allah'a aittir ve O, her şeye şahittir."*[13] buyurarak, nübüvvetin ulvî ve ilâhî yönünü nazara vermiştir. Bu beklentisizliğin neticesidir ki, Allah Resûlü, İslâm'ı tebliğden vazgeçmesi karşılığında kendisine sunulan Mekke'nin emirliği, saltanat, mal-mülk gibi cazip dünyevî teklifleri hiç düşünmeden reddetmiş; *"Ay'ı bir elime, güneşi de diğerine koysalar, vallahi ben bu vazifemden vazgeçmem."*[14] demiş; fâni şeylere değer vermemiş, üsve-i hasene olan nuranî ve rabbanî bir hayatı tercih etmiştir.

Ücret Çeşitleri

Peygamber Efendimiz yaptığı ulvî vazifesine karşılık maddî hiçbir bedel beklemediği gibi hiçbir zaman farklılık ve fâikiyet mülâhazalarına da girmemiş, tevazu ve mahviyetten ayrılmamıştı, ayrılmazdı da. Çok kere O'nun meclisine ilk gelenler, Peygamber'in kim olduğunu bilemez; ancak sahabînin tavırlarıyla veya O konuşmaya başlayınca, Allah Resûlü'nü ayırt edebilirlerdi.[15] O kendisini diğerlerinden ayıran herhangi bir davranışta bulunmaz, varlığını hissettirmeye çalışmaz ve bir yere girdiğinde kendisine ayağa kalkılmasını bile istemezdi. Çünkü bunlar da bir nevi ücret sayılırdı.

Evet, ücret meselesini dar bir çerçevede ele almamak gerekir; o sadece yapılan bir iş için belirlenen maddî bedel değildir. İşlerin önünde bilinme, kıdem sahibi olma, halkın teveccühü, makam, mansıp, şan, şöhret, rütbe gibi şeyler de birer ücrettir; onlara gönül bağlama da bir çeşit ücrete dilbeste olma demektir ve o türlü beklentilere girme de bir aldanmışlıktır. Bir büyük olarak kabul görme, saygın bir insan yerine konma, meselâ "abi, efendi, hoca, âlim, pîr ve üstad" şeklinde çağrılma da yapılan hizmetler karşısında bir bedeldir. Bunlar, bir insanın istek ve iradesi dışında karşılaştığı şeylerse ve o insan bunlara bir istidraç olabilecekleri mülâhazasıyla temkinli yaklaşıyorsa zararsız olabilir. Aksine insan, bütün hareket ve faaliyetlerinde hep takdir ve tebcil beklentisi içindeyse, başkalarının kendisine tazim etmesini arzuluyorsa, sözlerine her şeyin üstünde değer verilmesini istiyorsa, hizmetlerine karşılık kıdemine uygun bir mukabele umuyorsa, işte o zaman, "*Bütün iyi işlerinizin semerelerini dünya hayatınızda tükettiniz."*[16] âyetinin tokadına o da müstehak olur ve ahiret meyvelerini burada yiyip bitirme, ötelere müflis olarak gitme gibi kötü bir akıbete uğrar.

Ücret kavramı çok umumîdir ve pek çok beklenti onun muhtevasına dahildir: "Bunca sene hizmet ettim, bu insanlar eğer insaflı iseler, artık bana siyasî imkân vermeliler ve ben de milletvekili olmalıyım!" diyen; bir müsteşarlık, bir genel müdürlük gibi herhangi bir makam sevdasına düşen; parmakla gösterilen, gözünün içine bakılan, kendisine ayağa kalkılan, gittiği her yerde i'zâz u ikrâmla karşılanan ve hep baş köşeye oturtulan biri olma arzusuna kapılan.. insanların hepsi değişik ücret ve beklentilerin kulu ve köleleridir. Böyle insanlar, daima kendilerini beğendirmeye ve sevdirmeye çalışır; mübalâğalarla, hatta yalanlarla sürekli kendilerini methederler. Bunların hâli, Üstad Hazretleri'nin ifadesiyle, ders aldığı Amme cüz'ünü bir tek şekerlemeye satan havâi bir çocuğun ya da elmas kıymetindeki hasenâtını ehemmiyetsiz cam parçaları hükmündeki lezzetlere, beklentilere ve enaniyete feda eden ahmak bir insanın hâli gibidir.

Hâsılı, bizim vazifemiz Allah'ın adını bütün âleme duyurmak, insanlara salih amellerin yolunu göstermek ve onları bütün kötülüklerden alıkoymaya çalışmaktır. Bu vazifeyi peygamberler ve her devirde onların mesleğini temsil edenler ücretsiz yapmışlardır. Öyleyse, bizim de külfet ve hizmet zamanında nefsimizi öne çıkarıp çalışmamız, ücret alma ve maddî-mânevî hazlardan istifade etme anlarında da en geride durarak âdeta kendimizi unutmamız/unutturmamız icap eder. Haddizatında, mesleğimizin bir esası olan şefkat de bunu gerektirir; zira şefkatte hiçbir karşılık beklememek esastır.

Bediüzzaman Hazretleri "Bu dünya, dârü'l-hizmettir; dârü'l-ücret ve mükâfat değildir. Buradaki a'mâl ve hizmetlerin ücretleri berzahta ve âhirettedir; onlar orada meyve verir."[17] der. Öyleyse, ahirette meyve verecek amellerin neticelerini dünyada istememek gerektir. Eğer burada verilirse, o zaman da, memnun olarak değil, mahzunâne ve temkinle kabul edilmelidir. Çünkü, Cennet'in meyvelerini, bu dünyada fâni bir surette yemek, akıl kârı değildir.

Keşif, keramet ve ruhanî zevkler de bir çeşit ücrettir. Bunlar da beklenmemeli, istemeden verilince de gizlenmeli; gurur ve kibre değil şükür ve ubudiyette derinleşmeye vesile edilmelidir.

Gelin, biz salih amellerde ölesiye koşturalım; dine ve millete hizmetin söz konusu olduğu her yerde en önde bulunalım; en ağır yükleri biz omuzlayalım. Fakat, "şimdi mükâfat zamanı" dendiğinde de hemen gerilerin gerisine kaçalım hatta gerilerin gerisinin gerisini arayalım ve hiç hatıra gelmeyecek bir yer bulalım. Öyle bir yerde ve öyle bir duruşla duralım ki, bize bakanlar "Acaba o büyük hizmetlerde bunun da emeği ve alın teri yok muydu ki böyle dışarıda

duruyor?" desinler, mükâfat alacaklar sırasında bizi göremesinler ve bize de bir ücret ödemeyi düşünmesinler. Biz kat'iyen, "yaptım, çattım, kurdum, işlettim, başlattım; ilmim, bilgim, malım, mülküm, tecrübem ve kabiliyetlerim..." demeyelim. Hazreti Âdem'den günümüze kadar bu sözleri hep firavunlar söylemişlerdir; bu sözleri söyleyen ve bu mülâhazaları taşıyan kimseler de içlerinde az çok firavunluk taşıyorlar demektir. Hiçbir peygamber "ben yaptım, ben ettim" iddiasında bulunmamıştır. Peygamberler ve onların takipçileri hep "O" demiş, O'nu göstermişlerdir; her devrin firavunları da sürekli "Ben" diye kükremiş ve nazarları kendilerine çevirmeye çalışmışlardır. "Peygamberlerin yolu mu, firavunların izi mi?" dense ve bir tercihte bulunması istense her mü'minin yöneleceği istikamet bellidir. Öyleyse, bizim yapmamız gereken de o yöne dönmek ve istikamet üzere olup olmadığımızı sık sık kontrol etmektir.

1 Bediüzzaman, *Âsâr-ı Bedîiyye* (Rumûz) s.80.
2 A'râf sûresi, 7/85.
3 Bkz.: Nesâî, *eymân* 44.
4 Bkz.: İbn Mâce, *rühûn* 4; et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr* 1/43.
5 Enfâl sûresi, 8/41.
6 Şuarâ sûresi, 26/109.
7 Yâsîn sûresi, 36/21.
8 Bediüzzaman, *Mektubat* s.10 (İkinci Mektup).
9 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.165 (On Yedinci Lem'a, On Üçüncü Nota).
10 Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 7/298; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 2/151-149.
11 Enfâl sûresi, 8/30.
12 Buhârî, *menâkıbü'l-ensâr* 1-2, *meğâzî* 56; Müslim, *zekât* 132-140.
13 Sebe sûresi, 34/47.
14 İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 2/101; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/545.
15 Abdurrezzak, *el-Musannef* 5/395-396; el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 2/499.
16 Ahkaf sûresi, 46/20.
17 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.11 (İkinci Lem'a, İkinci Nükte).

Hür Yaşadım, Hür Yaşarım...

Soru: *Bir taraftan hür ve bağımsız yaşamayı, diğer taraftan da diyalog arayışının ve hoşgörü anlayışının gereği olarak herkesle bir nevî irtibat içinde bulunmayı hürriyet telakkimiz açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Cevap: Hürriyet, dinin ruhuna aykırı olmayan her isteği, herhangi bir engelle karşılaşmadan gerçekleştirebilmenin unvanıdır. Bununla beraber o, ölçüsüz bir serbestlik değildir; herhangi bir baskı, mahkûmiyet ve boyunduruk altında bulunmama hâlidir.

Tamamen bedenî bir varlık hâline gelen ve her zaman iştihalarını tatmin peşinde koşanlar, hürriyeti, herhangi bir sınırlama ve engelle karşılaşmadan her türlü isteği gerçekleştirmek şeklinde anlamış ve tarif etmişlerdir. Bu çarpık hürriyet mülâhazasıyla, ahlâk ve faziletin yerine cismaniyeti yerleştirmişlerdir. Ölçüsüz serbestliği hayat felsefesi hâline getiren bu tâli'sizler, özgür olduklarını ve serbestçe yaşadıklarını iddia ettikleri aynı anda hiç farkına varmadan bedenin, cismanî arzuların, dünyevîliklerin ve bohemliğin ağına takılmış; makam ve mansıbın, servet ve şehvetin kulları-köleleri olmuşlardır. Böyle bir esaretin neticesinde, Allah'la irtibatsızlıktan kaynaklanan tatminsizlikler yaşamış, çeşit çeşit illetlere yakalanmış ve anarşiye açık yığınlar hâline gelerek toplumu bunalımdan bunalıma sürüklemişlerdir.

Dinimizde, insanın her aklına geleni ve arzu ettiği her şeyi yapması demek olan "mutlak hürriyet" yoktur. Günümüzün batılı anlayışına göre hürriyet, "Başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmek" şeklinde tarif edilse de; bizim hürriyet telakkimiz, "insanın, ne kendisine ne de başkasına zarar vermemek şartıyla meşru dairede istediğini yapması" şeklindedir.

Kul Oldum!

Ayrıca, biz, İslâm'ın kalbî ve ruhî yanı açısından, hürriyeti "insanın Allah'tan gayri hiçbir şey ve hiçbir kimsenin boyunduruğu altına girmemesi, hiçbir şey karşısında baş eğmemesi" olarak anlarız. Hayatını cismanî hazlarının arkasında sürüm sürüm sürünerek geçiren, nimetler karşısında şükredeceğine iyice küstahlaşan ve kazandıkça biraz daha hırsa kapılıp şımarıklaşan ama diğer taraftan da elindeki imkânları yitireceği korkusuyla tir tir titreyen bir zavallıyı –dünyaya hükümdar bile olsa– hür kabul edemeyiz. Çünkü, bize göre gerçek hürriyet ancak, insanın dünyevî endişelerden, mal-menâl gibi gâilelerden kalben sıyrılıp, Hakk'a yönelmesi sayesinde gerçekleşebilir. Bundan dolayıdır ki, Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâyâ) gönlünü dünya

metâına kaptıran ve sürekli onu düşünen kimseleri, *"dinarın, dirhemin, kadife ve kumaşın kulları"*[1] olarak tavsif etmiş ve kınamıştır. Bir Hak dostu da, talebesine nasihat ederken, "Oğul, kölelik bağını çöz ve azat ol; daha ne kadar altın ve gümüşün esiri olarak kalacaksın?" demiştir.

Evet, değişik arzu, istek ve beklentilere bağlanmış olan bir kalbin sahibi kat'iyen hür sayılamaz. Ömrünü bir kısım dünyevî çıkarlar ve cismanî hazlar karşılığında başkalarına ipotek eden ve sürekli onlara bedel ödemek zorunda olan birisi hür kabul edilemez.

Aksine, dünyanın nefis ve hevesâta bakan yanlarına karşı kapanan, kalbini dünyadan, dünyayı da kalbinden uzaklaştıran bir insan, zindanda dahi olsa gerçek hürriyeti bulmuş demektir. Yaratıcı'ya yönelen, gerçek kıblesine dönen, sadece Hakk'a kul olmak suretiyle arzulara kulluk, kuvvete kulluk, şehvete kulluk, şöhrete kulluk gibi çeşit çeşit kulluklardan kurtulan böyle bir insan gerçek hürdür. O boynuna hiçbir kementin geçirilmesine razı olmaz; ihtiraslar onun ufkunu kirletemez; heva, heves ve şehvet ona boyun eğdiremez. O, Hazreti Mevlâna edasıyla, "Kul oldum, kul oldum, kul oldum... Her köle, hürriyete erince mesut ve bahtiyar olur. Ben Sana kulluğumla saadet ve sevinci buldum"[2] der; kulluğuyla beraber bir çeşit sultanlığa erer.

Tiryakilerin Esareti

Aslında, bağımsızlığı daha umumi mânâda ele almak gerekir. Meselâ, adetleri, alışkanlıkları ve tiryakilikleri terk etmek ve bir mânâda tam bağımsız yaşamak da hürriyetin ayrı bir yanını meydana getirir. تَرْكُ الْعَـادَاتِ مِنَ الْمُهْلِكَاتِ "Âdet ve tiryakilikleri terk etmek de öldüren faktörlerden biridir." sözünde ifade edildiği gibi insanın alıştığı ve âdeta bağımlısı hâline geldiği şeylerden uzaklaşması çok zordur. Yeme-içme bağımlısı, uyku düşkünü, rahat tutkunu ve yuva meftunu olan insanların bunları muvakkaten de olsa terk etmeleri neredeyse imkânsızdır.

Oysaki bir Müslüman, komando gibi en zor şartlarda yaşamaya dahi kendisini alıştırmalı ve hasbelkader öyle bir şeye maruz kalırsa çarçabuk pes etmemelidir. Bir insanın yuvasını sevmesi ve onu bir Cennet otağı olarak görmesi tabiîdir; ama yuvasına bağımlı hâle gelmesi ve onu olmazsa olmaz kabul etmesi doğru değildir. Çanakkale'de şehit olanlar kendi yuvalarına, hayata ve dünyevî güzelliklere bağımlı olsalardı, bugün biz hürriyeti hiç tadamazdık. Dolayısıyla, insan, gerekirse din, iman, vatan ve millet uğruna sımsıcak hanesini de terk edecek ve kafasından bile silip atacak kadar bütün kayıtlardan azade olmalıdır ki bazı mahrumiyetler sebebiyle büyük sarsıntılar

yaşamasın.

Baş Eğmeyiz Edânîye...

Hürriyetin diğer bir buudunu ise, kuvvetin hakta olduğu prensibine göre hareket etmek, zalim kuvvetlerin dayatmaları karşısında asla “pes” dememek ve başka güçlerin boyunduruğuna razı olmamak teşkil eder.

“Baş eğmeyiz edânîye dünya-yı dûn içün;

Allah’adır tevekkülümüz, itimadımız.”

diyen Bâkî böyle bir hürriyet düşüncesini seslendirir. Evet, şayet Allah’a tevekkül etmişsen ve O’na tam güveniyorsan üç-beş günlük dünya için sen de aşağılık kimselere baş eğmez, boyun bükmezsin. Hazreti İbrahim ve ona tabi olanlar gibi *“Ey Yüce Rabbimiz! Yalnız Sana güvenip dayandık, Sana yöneldik ve sonunda da Senin huzuruna varacağız.”*[3] der ve hep dik durur, merdane yürürsün; ne zulmü alkışlar ne de zalime serfürû edersin. Allah’ı yegâne Azîz ve Hakîm bilmişsen, kalbini sıkıştıran ve ruhuna ağır gelen hâdiseler karşısında bile “Vardır bir hikmeti” deyip, en kötü şartları dahi lehine çevirebilecek bir Rabb’e dayandığını düşünerek rahatlarsın. Cenâb-ı Hakk’ı Gâlip ism-i şerifiyle tanımışsan, O’nun sözünün üzerine söz olamayacağına, kudretinin üstünde herhangi bir kudret bulunamayacağına ve dilediği her şeyin mutlaka gerçekleşeceğine kat’iyen inanarak sadece O’na kul olur ve diğer bütün kulluklardan kurtulursun. Allah’a hakkıyla tevekkül edersen, dünyevî korkulardan, titremelerden ve sarsılmalardan emin olur; elin âlemin icat edip ortaya sürdüğü senaryolardan ürküp paniğe kapılmaz, çeşit çeşit ruh kırılmaları yaşamaz ve şahsiyet deformasyonuna uğramazsın.

Aksi hâlde, her güçlüye kul olur, her kaba kuvvet sahibine kölelik yapmak zorunda kalır; bugün buna, yarın şuna ve ertesi gün de bir başkasına temenna durursun; daha güçlü ve kuvvetli birileri dayattıkları zaman da bu defa onlara serfürûda bulunursun. İşte bu açıdan, nice kimseler vardır ki, baş döndüren bir ihtişam içinde yaşamalarına rağmen, gerçek hürriyeti bir türlü duyup tadamaz ve esir hayatı sürerler; niceleri de vardır ki, mahrumiyetler içinde olsalar bile, Allah’tan başka hiç kimseye diyet ödeme durumunda bulunmadıklarından dolayı bir lâhza olsun esaret ve mahkûmiyet hissetmezler. Hazreti Bediüzzaman bu hakikati ne güzel ifade eder: “O’nu tanıyan ve itaat eden, zindanda dahi olsa bahtiyardır. Onu unutan, saraylarda da olsa zindandadır, bedbahttır.”[4]

Başkalarına “diyet ödeme” durumunda olmak çok büyük bir zillettir. Bazıları karşısında bağımsızlığınızı kaybettiğiniz zaman, ne kadar insanın esareti altına girmişseniz, ayakta kalabilmek için o kadar çok diyet ödemek mecburiyetinde

kalırsınız. Fakat sizi esir edenlerden her birinin istekleri de farklı farklı olur. O bir şey ister, diğeri başka bir şey diler, öbürü de daha başka bir şey talep eder. Her birinin isteğini yerine getirmek zorunda olunca, talebine müspet cevap vermek istediğiniz kimselerin dileklerini bile yerine getiremezsiniz; farklı farklı isteklerle başa çıkamazsınız. Bir yönüyle, Türkiye'nin hâl-i hazırdaki durumu da böyledir. Avrupa Birliği'nin, Orta Asya'nın, Orta Doğu'nun ve bazı güçlü devletlerin değişik değişik talepleri vardır ve bazen bu talepler de birbirine terstir. Siz kendi kendinize ayakta duramıyor ve bazı plânların, projelerin bir parçası olmaya zorlanıyorsanız; değişik stratejilerde birinci dereceden söz sahibi olamıyor ve onlar plânlanırken siz de düşüncenizi açıkça ortaya koyamıyorsanız, tam bağımsız değilsiniz demektir. Bu durum, sizin belli kayıtlarla mukayyet olduğunuzun ve ortada bir ortaklığın bile bulunmadığının delilidir. Böyle olunca, hiçbir tarafı tatmin edemez, hiç kimseye yetemez ve dolayısıyla da esaretten kurtulamazsınız.

Bağımsız Bir Hareket

Bu zaviyeden, "Gönüllüler Hareketi" olarak zikredilen diyalog ve eğitim faaliyetlerinin de bağımsız olması çok önemlidir. Bu hareketle alâkalı akademik çalışma yapan sosyologlar ve siyasal bilimciler de her fırsatta bu bağımsızlığa değinmekte ve "Bu teşebbüs, hiçbir dış güce dayanmayan bağımsız bir sivil toplum faaliyetidir" demektedirler.

Evet, "günümüzün karasevdalıları" diyerek andığım eğitim gönüllüleri, "Bu necip millet kendi yarasını kendisi sarabilecek güçtedir. Öyleyse, sine-i millete müracaat edeceğiz; ama asla başkalarına bağımlı olmayacak ve yabancılara diyet ödeme zilletine düşmeyeceğiz" diyerek çıktılar yola. Onlar, önce Allah'a dayanarak, sonra da zâhirî esbab açısından milletimizin himmetini yanlarına alarak hürriyet soluklaya soluklaya, bağımsızlık yudumlaya yudumlaya yürüdüler ve ömür boyu ellere el açmadılar, kimseye borçlanmadılar.

Kimseye borçlanmadılar; zira bu güzide milletin fertleri çoğunluk itibarıyla diyalog ve eğitim faaliyetlerinin felsefesini tasvip ediyorlardı. Doğru ve kalıcı işler yapıldığına inanıyorlardı. Belki bazı aceleci fıtratlar, eğitime ve insan gönlünü kazanmaya matuf olarak yapılan yatırımlardan semere alabilmek için uzun zaman beklemek gerektiğini bilemediklerinden ve umdukları neticeleri hemen göremediklerinden dolayı bir süre gözetlemeye ve dinlemeye duruyorlardı. Bazen beş-on sene uzaktan seyrediyor, dinliyor; adanmış ruhların ne kadar vefalı ve samimi olduklarını anlamaya çalışıyor; sinelerinin her zaman din, vatan ve millet için çarpıp çarpmadığına bakıyor ve uzun uzun ölçüp tarttıktan sonra onlar da bu yolun doğru ve güvenilir olduğuna kanaat

getiriyorlardı. Allah'ın izniyle, insanımızın gözünün bu yolla açılacağını ve ülkemizin bu yolla güçleneceğini düşünüyorlardı. Milletimize karşı yapılacak bir gadir, bir zulüm ve bir haksızlık karşısında hep birden seslerini yükseltip bir yeryüzü korosu teşkil ederek, bütün dünyada Türkiye'nin sesi soluğu olacak hür lobilerin ancak bu yolla oluşacağına inanıyorlardı. Edirne'den Kars'a kadar Anadolu insanı bu hareketi mâkul bulmuş ve onun etrafında toplanmıştı. Dolayısıyla, mesele sadece bir insiyâkın (sevkedilmenin) eseri değildi; aynı zamanda onun ta baştan itibaren mantıkî bir derinliği de mevcuttu.

Tabiî ki, o mantıkî derinliğin ötesinde Cenâb-ı Hakk'ın sevk-i sübhânîsi ve gönülleri bu hayırlı işlere yönlendirmesi vardı. Yani, Allah birine önemli bir hususu düşündürüyor; aynı meseleyi bir başkasının kalbine de düşürüyor; o iki kişiyi yeni tanıyan bir insanın zihnini de o düşünceyle dolduruyor. Bunlar birbirini tanıyınca, hepsinin kalbine sıcak gelen o mesele, aralarında ortak bir payda hâline geliyor. Dolayısıyla, o mesele bir mânâda hiçbiri için yeni değil; fakat, hepsi birbirinden kuvvet bularak o işe iyice sarılıyor. Şayet, gönüllerine düşen o kor, bir eğitim müessesesinin açılmasıyla ilgili ise, hepsi himmetini ortaya koyuyor ve beraberce o müesseseyi açıyorlar. Öyle ki, zamanla bu salih amelin tiryakisi oluyor; infak etmenin ve Allah yolunda malının bir kısmını vermenin bağımlısı hâline geliyorlar. Hele, kendileri bir vermişse, Cenâb-ı Hakk'ın onlara on lütfettiğini görünce bütün bütün cömertleşiyorlar.

Cömertlik Abideleri

Ashab-ı kiram efendilerimiz de Allah yolunda infak etmeye bu şekilde alışmışlardı. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) onların gönüllerindeki verme kapılarını aralamada kim bilir ne zorluklar çekmişti. Meselâ, bir gün Arab'ın aslı olan Mudar kabilesinin Müslümanları gelmişlerdi. Giyecek başka bir şey bulamadıklarından dolayı üzerlerinde yün elbiseler olduğu için daha onlar içeri girer girmez mescidi ter ve yün kokusu sarmıştı. Yorgun, aç ve susuz olan bu fakir insanları görünce Resûl-i Ekrem Efendimiz'in gözleri dolmuştu… Onları öyle ızdırap içinde gördüğü için neredeyse ağlayacaktı. Hemen infakla alâkalı âyetleri okumuş; ashabına, insanlara yardım etmenin faziletlerini anlatmıştı. Fakat, sahabe efendilerimiz henüz başkalarına yardım etmeye alışmamışlardı; dolayısıyla, hiç kimse bir coşkunluk ve bir heyecan ortaya koymamıştı. Allah Resûlü'nün yüzünde hüzün emareleri belirecekti ki, O'nun hâlinden çok iyi anlayan ve işin nezaketini kavrayan bir sahabi yerinden fırlayıp evine gitmiş, parmaklarının arasından dökülecek kadar ellerini doldurmuş ve getirdiklerini Resûlullah'ın huzuruna dökmüştü. Onu görünce diğerleri de ne yapılması lâzım geldiğini anlamış ve

herkes infak için koşmuştu. Nitekim, Peygamber Efendimiz'in önünde bir oğlak büyüklüğünde yardım malzemesi birikmişti. İşte o zaman, yüzündeki hüzün bulutları birer birer sıyrılan Şefkat Peygamberi ashabına tebessüm etmiş ve şöyle buyurmuştu: *"Bir işe delâlet edip o hususta yol gösteren onu yapmış gibidir."*[5]

Evet, ashab efendilerimiz o gün verme kapısını açmış ve zamanla da sahip oldukları her şeyi vermeye âmâde hâle gelmişlerdi. Onlardan kimisi malının tamamını, bazısı servetinin üçte ikisini, bir başkası bir anda yedi yüz deveyi ve bir diğeri de en çok sevdiği bahçeyi Allah yolunda tasadduk edecek kadar cömertleşmişlerdi.

Zannediyorum, bu millet içinde de "infak tiryakisi" pek çok insan vardır. Öyle ki, Allah'ın lütfettiği malı mülkü gelecek nesillerin en iyi şekilde yetişmesi için değerlendirmeye alışmış ve senelerden beri bu istikamette hep vermiş bu insanlar, eğer bir sene infak edecek bir şey bulamasalar, geceler boyunca uykusuz kalırlar. Onlardan birine, "Bu sene işlerin iyi görünmüyor; senin burs verip okutacağın öğrencilere biz bakalım." dense, bu sözden alınır, belki gönül koyar ve "Allah, Kerim'dir; ben şu kadar taahhüt edeyim de, O vermezse sonra düşünelim." der. İşte, bu hâlis niyet, temiz düşünce ve saf duygu sadece bir kesime ait değildir; bu mesele millete mâl olmuştur. Bu yönüyle de, tamamen kendi milletinizin civanmertliğine dayanan faaliyetlerde hürriyetinize dokunan ve bağımsızlığınızı zedeleyen bir husus söz konusu değildir. Çünkü, millet yapıp ettiklerine karşılık kimseden bir şey beklemiyor; herkes gözünü Ulu Dergâh'a dikmiş, oradan gelecek ihsanları intizar ediyor. Bu fedakâr ruhlar, fâni varlıklardan mükâfat bekleyip, alacaklarını beşerî bir darlığa mahkûm etmek istemiyorlar; Allah'ın engin rahmetine ve nâmütenâhî cömertliğine teveccüh edip; Cevvâd u Kerim'in sağanak sağanak başlarından aşağıya dökeceği lütufları gözlüyorlar. Dolayısıyla, Allah için gelip gidiyor, Allah için infak ediyor ve işledikleri her şeyi Allah için işliyorlar.

Ömür Boyu Diyet Ödememek İçin...

Haddizatında, her zaman Allah namına vermeli, Allah namına almalıyız. Allah namına vermeyen ve verirken minnet edip beklentilere giren gafil insanlardan hiçbir şey kabul etmemeliyiz. Çünkü, Bediüzzaman Hazretleri'nin ifadesiyle, "Ehl-i dünya, hususan ehl-i dalâlet, parasını ucuz vermez, pek pahalı satar. Bazen, bir senelik dünya hayatına bir derece yardım edecek bir mala mukabil, hadsiz bir hayat-ı ebediyeyi tahrip etmeye sebep olur. Yaptığı yardıma mukabil bin kat fazla fiyat ister."[6]

İlk defa Avrupa'ya gideceğim zaman Yaşar Tunagür Hoca bana demişti ki; "Ehl-i dalâlet, sizden iki bardak çay parası koparacaklarına inanmasalar, kat'iyen size bir bardak çay içirmezler. Şayet, size bir arpa boyu destekte bulunmayı teklif ediyorlarsa, bilin ki, sizden sadece iki değil, belki dört-beş arpa çıkarmayı düşünüyorlardır, hesaplarında o vardır."

Demek ki, Allah rızasını gözetmeyen ve dünyasını maddî çıkarlar üzerine kuran kimseler size ömür boyu diyet ödetme peşindedirler. Yeryüzündeki bütün ehl-i dünyanın ve hesaplarını dünyevî ölçülere göre yapanların niyeti böyledir. Bundan dolayı, bu hareketin bağımsızlığı üzerinde hassasiyetle durulmalı; hür başlayan ve hür devam eden diyalog ve eğitim faaliyetlerinin bundan sonra da millete ait bağımsız bir teşebbüs olarak kalmasına azami dikkat edilmelidir.

Hürriyet ve Herkesle İrtibat

Diğer taraftan, hür ve tam bağımsız olma ile diyalog arayışının ve herkesin konumuna saygı anlayışının gereği olarak herkesle bir nevî irtibat içinde bulunma birbirine ters şeyler değildir. Çünkü, sadece Allah'a kul olduğunuzun şuuruyla hareket ediyor ve O'nun rızasını tahsil etmek için çalışıyorsanız, bağlanacağınız kapıya bağlanmış ve sâir kayıtlardan kurtulmuşsunuz demektir. Bu niyetinizi gerçekleştirmek için diyalog, hoşgörü ve eğitim yolunu vesile kabul ediyorsanız, başka insanlarla bir araya gelirken bazı davranışlarınıza bir kısım kayıtlar koyuyormuş gibi olabilirsiniz; meselâ, onları da hesaba katmak, onların tavırlarını, davranışlarını ve hissiyatlarını da gözetmek zorunda kalabilirsiniz. Fakat, aslında bunlar hürriyeti sınırlama mânâsına gelmediği gibi temelde İslâm'ın ruhuna da aykırı değildir. Çünkü, insanları kendi hissiyatlarıyla okuyamaz, kendinizi onların yerine koyamaz ve günümüzün ifadesiyle "empati" yapmazsanız, onların ihtiyaçlarını göremez, isteklerini belirleyemez, dillerini çözüp duygularını öğrenemez ve çok meselede isabetli kararlar veremezsiniz. İsabetli karar verebilmeniz ve adımlarınızı daha rahat atabilmeniz için onları iyi tanımanız, kültürlerinin temel örgülerine vâkıf bulunmanız, hassas oldukları noktaları bilmeniz ve hissiyatlarını da hesaba katmanız gerekir.

Şayet, bu hususları gözardı ederseniz, kendi değerlerinizi öne sürerken hiç farkına varmadan onların değerlerine dokunmuş; onları kendinizden ve öz değerlerinizden kaçırmış olursunuz. Meselâ; Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) âlemlere rahmet olarak gönderildiğinde ve Sultanü'l-Enbiya olduğunda şüphemiz yoktur. Evet, O'dur nübüvvet silsilesinde vücud-u Hakk'a en açık burhan. O'dur ilâhî emirlere en fasih tercüman. Esmâ-i ilâhiye ve sıfât-ı sübhâniyenin merkez noktası O,

peygamberlik semasının kutup yıldızı da O'dur... Ne var ki, Hazreti Mesih'i her şey gören, hatta onun hulul ve ittihadına inanan ve ona bir yönüyle "Rab" diyen insanların yanında, "Efendimiz eşi menendi olmayan birisidir, bütün peygamberler –bilâistisna– O'nun kapıkulu ve halâyıkıdır." der; Merhum Ali Ulvi Kurucu'nun,

"Mahşerde nebîler bile senden medet ister,
Rahmet, diyen âlemlere, Rahman'dır Efendim."

mısralarıyla gürlerseniz, muhataplarınızın hissiyatını hesaba katmamış ve daha ilk anda onların kabul kapılarını kapatmış olursunuz. Söyleyeceğiniz sözlerin doğru olması gerektiği gibi, o doğrunun dile getirileceği yer, zaman ve üslûp da çok iyi tespit edilmelidir. Şahsen, bu türlü hususlara dikkat ederken, çok defa "Yâ Resûlallah, beni affet; burada sana hakkıyla tercüman olamadım. Fakat, muhataplarımın hissiyatını göz önünde bulundurarak, onları tepkiye sevk etmemek ve seni tam olarak anlatabilmek için böyle davrandım." demiş ve O'ndan özür dilemişimdir. Evet, siz o insanları tanımazsanız, bazı meselelerde onların duygu ve düşüncelerini gözetmez ve bir ölçüde konumlarına saygılı olmazsanız, kendinizi anlatma fırsatını yakalayamazsınız. Dininizden, milletinizden ve tarihinizden renkler taşıyan kimliğinizi ortaya koyma imkânını bulamazsınız.

Dolayısıyla, hoşgörü-diyalog derken ve herkesle bir çeşit irtibat içinde bulunurken de dinin ruhsat verdiği dairede dolaşmış, yine Hakk'a kulluğunuzu seslendirmiş, hürriyetin ayrı bir yanını tatmış ve bağımsızlığı başkalarına da tattırma gayretinde bulunmuş oluyorsunuz.

1 Bkz.: Buhârî, *cihâd* 70; Tirmizî, *zühd* 42; İbn Mâce, *zühd* 8.
2 Mevlâna, *Mesnevî* 5/227.
3 Mümtahine sûresi, 60/4.
4 Bediüzzaman, *Sözler* s.168 (On Üçüncü Söz, İkinci Makam).
5 Müslim, *zekât* 69; Nesâî, *zekât* 64; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/358.
6 Bediüzzaman, *Mektubat* s.472 (Yirmi Dokuzuncu Mektup, Altıncı Risale Olan Altıncı Kısım).

Tahdis-i Nimet ve Nankörlük

Soru: *Tahdis-i nimet ne demektir? Cenâb-ı Allah'ın lütuflarını başkalarına anlatırken dikkat etmemiz gereken hususlar nelerdir?*

Cevap: Nimet; iyilik, ihsan, lütuf ve rızık gibi mânâlara gelir. Bütün güzelliklerin kaynağı olan İslâm en büyük bir nimet olduğu gibi sıhhat, âfiyet ve dünyevî imkânlar da birer nimettir. Tahdis, rivayet etmek, anlatmak ve birinden görülen iyiliği herkese söylemek demektir. Tahdis-i nimet ise, Allah'ın nimetlerine karşı şükür duygusuyla dolmak ve O'nun lütuflarını ilân etmektir. Bir başka ifadeyle, tahdis-i nimet, Allah tarafından aczimize, fakrımıza merhameten ve ihtiyaçlarımıza binâen, hem de karşılıksız olarak verilen nimetleri düşünmemiz neticesinde onları bahşeden Rabbimize karşı içimizde minnet hislerinin coşması ve bu hamd ü senâ duygusunun şükür nağmeleri olarak dudaklarımızdan dökülmesidir. Rızık, evlâd u ıyâl ve barınacak mekândan îmân, irfan ve ruhanî zevklere kadar pek çok nimet vardır ki, bunlar, Mün'îm-i Hakikî nazara verilerek ciddi bir minnet hissiyle ilân edilmelidir.

Leyl-i Yeldâdan Apaydın Bir Gündüze

Cenâb-ı Allah, güneşin yükselip en parlak hâlini aldığı kuşluk vaktine yemin ederek başladığı Duhâ sûresinin son âyetinde *"Şimdi gel Rabbinin nimetini anlat da anlat!"*[1] buyurmuştur. Bir önceki Leyl sûresiyle Duhâ'nın peş peşe gelmesi çok manidardır. Çünkü, Peygamber Efendimiz'in (aleyhi ekmelüttehâyâ) leylini yaşadığı ve etrafı karanlığın sardığı bir zaman diliminde Cenâb-ı Hak bütün zamanı kaplayan bir geceden (leyl) bahsetmiş ama Leyl'den hemen sonra da güneşin kuşluk vaktindeki parlak hâli ile ortalığa verdiği aydınlığa yemin ederek Duhâ'yı müjdelemiştir. Bu iki sûre arasında Besmele olmasa sanki aynı sûre devam ediyor gibidir. Artık gece, gündüze dönmüş; leyl, duhâ olmuştur. Allah Teâlâ, *"Ey Resûlüm! Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da!"*[2] diyerek, kısa bir süreliğine de olsa vahyin kesintiye uğramasının bir terkedilme emaresi olmadığını ifade etmiştir. Bu âyet, dünkü leyl-i yeldâyı bir duhâya çevirmiş ve aynı zamanda bitip tükenme bilmeyen apaydın bir gündüzü müjdelemiştir. Değişik dönemlerde o gündüzün çehresine zift çalmak isteyenler çıksa da, onların fırçaları ellerinde kalmış ve bütün komplocular sonunda büyük inkisarlar yaşamışlardır.

"Elbette senin için her zaman, işin sonu, başından daha hayırlıdır."[3] ilâhî beyanıyla, Peygamber Efendimiz'in bulunduğu ve bulunacağı her hâlin başlangıcına nazaran sonunun ve dünyaya nazaran âhiretin daha hayırlı olacağı,

yani O'nun daimi bir yükseliş kaydedeceği belirtilmiştir. Zaten, hem dünya da hem de ahirette akıbetin hayır olması önemlidir. Resûl-i Ekrem Efendimiz de bize, *"Allahım, bütün işlerimizin neticesini hayırlı eyle; bizi dünyada perişan olmaktan ve ahirette azaba uğramaktan muhafaza buyur."*[4] duasını öğretmiştir. "Akıbet hayır ola!" şeklindeki Türk atasözü de sonucun hayırlı olmasının önemini vurgulamaktadır. Bugün hâdiseler size tebessüm edebilir, imkânlar yüzünüze gülebilir. Fakat, sonuçta bir falso söz konusu ise, başlangıcın iyi olması inkisarınızı artırmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Bundan dolayı, Efendimiz'in her anının ve her işinin öncesine nazaran daha hayırlı olacağı ifade edilmiş; verilen müjdeler bir perde daha yükseltilerek *"Elbette Rabbin sana ileride öyle ihsan edecek, öyle bir veriş verecek ki, sen de O'ndan ve verdiğinden razı olacak ve sürekli rıza soluklayacaksın."*[5] mealindeki âyetle de Allah Resûlü'nün dünyada dini yüceltme ve hakkı yayma vazifesinde muvaffak olacağı, âhirette ise Şefaat-ı Uzmâ'ya ve Makam-ı Mahmud'a ulaşacağı belirtilmiştir.

Duhâ sûresinin devamında, Cenâb-ı Allah, Resûl-i Ekrem'in ilâhî rahmet ve inayetle çepeçevre kuşatıldığını misalleriyle anlatıp nimetlerinin büyüklüğünü nazara verme sadedinde, *"Seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni dinin hükümlerinden habersiz insanlar arasından kurtarıp cahiliye karanlığı senin üzerine hiç düşmeden dosdoğru yola koymadı mı? Seni muhtaç bulup ihtiyaçlarını gidermedi mi?"*[6] buyurmuş ve böylece sağanak sağanak yağdırdığı nimetlerini Peygamber Efendimiz'e tam duyurmak için meseleleri farklı fasıllar içinde sunmuştur. Eğer Allah Teâlâ, lütuflarını hissettirecek hatırlatmalarda bulunmasa ve sadece büyük nimetler verdiğini söylemekle iktifa etseydi, Allah Resûlü yine inanırdı ama nimetleri duyması ve şükür duygusuyla dolması aynı enginlikte olmayabilirdi. Çünkü, sağlıklı bir insan sıhhatin nasıl bir nimet olduğunu bir hasta kadar bilemez. Gençlik guruba meyletmeden gençliğin ne büyük bir nimet olduğu hissedilemez. İnsan biraz yalnız ve sahipsiz kalmadan himaye edenlerin ve destek verenlerin kıymetini tam takdir edemez. Rızık konusunda hiç sıkıntı çekmeyen bir insanın "Elhamdülillâh yâ Rabbi, bize bu nimeti Sen verdin." demesiyle, çölde günlerce bir şey yemeden, bir yudum su içmeden dolaşmış bir insanın hiç beklemediği bir anda bulduğu yiyecek ve içecek karşısında "Elhamdülillâh" demesi ve o nimeti duyması aynı değildir. Ancak nimetin yokluğunu tadan ya da şöyle böyle o yokluğu tasavvur edebilen insan onun kadrini kendine has derinlikleriyle bilebilir ve aynı zamanda Cenâb-ı Hakk'ın lütfunun enginliğini anlayabilir.

İşte, Allah (celle celâluhu), bir zamanlar yokluğunu biraz tattırdığı o büyük

lütuflarını öyle fasıllar içinde sunmuştur ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in onları vicdanında çok derince duymasını sağlamış; O'nu nimetten in'ama, in'amdan da Mün'îm'e yürütmüş, O'nun hamd ü senâ duygularını coşturmuş ve sonunda *"Öyle ise, Rabbinin nimetlerini anlat da anlat!"*[7] buyurmuştur.

Tahdis-i Nimette Ölçü

Âyet-i kerimede فَحَدِّثْ denilmektedir ki, bu, "anlat, söyle, dile getir ve yâd et" demektir. Demek ki, nimetin farkında olmak ve onu dile getirmek esastır. Zaten, şükrün hakikî olanı, nimetin tam bilinmesiyle gerçekleşir; zira nimetin kaynağının bilinmesi ve onu verenin takdir edilmesi büyük ölçüde nimetin bilinmesine bağlıdır. Her şeyden önce nimetlerin birer lütuf olduğu derince duyulmalı; daha sonra da, yerinde ilân edilmeli yerinde de sineye gizlenmeli ve bir sırr-ı ulûhiyet olarak saklanmalıdır.

Bediüzzaman Hazretleri, Cenâb-ı Hakk'ın verdiği nimetleri ilân etmenin ve tahdis-i nimette bulunmanın bazen gurura ve kibre dönüşebileceğini söyler. Bazen de, tevazu kastıyla o nimetleri ketmetmenin küfrân-ı nimet olabileceğini hatırlatır. Nimetleri ilân etme ya da gizleme hususunda ifrat ve tefritten kurtularak istikamet üzere olmak için, meziyet ve kemâlâtın varlığını kabul etmek fakat asla onlara sahip çıkmamak, kendine mal etmemek ve hepsinin Mün'îm-i Hakikî'nin lütufları olduğunu ikrar etmek gerektiğini vurgular. Meseleyi daha da açmak için bir misal verir: Bir insan sana çok güzel bir elbise giydirse ve o elbise sana çok yakışsa, insanlar da, "Maşaallah, çok güzelsin, çok güzelleştin" dese; eğer sen tevazukârâne, "Hâşâ, nerede güzellik nerede ben?" desen küfrân-ı nimette bulunmuş ve o güzel elbiseyi sana giydiren mahir sanatkâra karşı hürmetsizlik yapmış olursun. Eğer müftehirâne "Evet, ben çok güzelim. Benim gibi güzel nerede var?" desen, o vakit de, mağrurâne bir fahre girmiş olursun. İşte, hem gurur, kibir ve kendini beğenmişlikten hem de küfrân-ı nimetten kurtulmak için, "Evet, ben güzelleştim. Fakat güzellik elbisenindir ve dolayısıyla o elbiseyi bana giydirenindir; benim değildir."[8] demelisin.

Evet, tahdis-i nimetin gürül gürül seslendirileceği yerler de vardır, kelâm-ı nefsiye havale edilip bir duygu seli hâlinde kalbe hapsedilmesi gereken yerler de. Haddizatında, kulluğumuzu yerine getirirken de bazı ibadetlerde hafî, bazılarında da cehrî olmamız icap eder. Meselâ, cemaatle namaz kılarken, imam akşam ve yatsı namazlarının ilk iki rekâtında; sabah, cuma, bayram ve terâvih namazlarının da her rekâtında Fatiha ve zammı sûreyi cehrî, yani yüksek sesle okur. Sâir namazlarda ise, hafî, yani alçak sesle, içinden okur. Görülünce

ve duyulunca Allah Teâlâ'yı hatırlatan "şeâir" dediğimiz şeyleri seslendirirken de âdeta haykırırız. Bayram günlerinde tekbirlerimiz ve hacda bütün ovayı-obayı inleten لَبَّيْكَ، اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ seslerimiz Rabbimizin azametini ve nimetlerini ilân keyfiyeti içinde gürül gürüldür. Şeytanları kaçıran ve bir mânâda melekleri ve ruhanîleri de celb eden ezanımız da en gür bir sadâ ile okunur. Biz ezan sayesinde, her vakit bir kere daha Allah'ın büyüklüğünü ilân eder ve O'nu bize tanıtan Zât'a karşı minnet duygumuzu seslendiririz. İşte, ibadetlerimizde sesimizi yükselttiğimiz ya da nefeslerimizi tuttuğumuz yerler olduğu gibi, tahdis-i nimet mevzuunda da cehrîliği tercih edeceğimiz ya da hislerimizi sükûta havale edip hafîliği seçeceğimiz yerler vardır.

Şirk İhtimaline Karşı Yükselt Sesini!

Meselâ, dünyanın dört bir yanına birer irfan meşalesi taşıyan eğitim gönüllülerinin fedakârlıklarını yâd etmek ve başarılarını alkışlamak bir kadirşinaslıktır. Bununla beraber, eşyanın, hâdiselerin ve her şeyin verasında Cenâb-ı Hakk'ı görmek bir esas olduğu gibi o başarıları da Allah'ın inayetine bağlamak lâzımdır. Evet, kâinattaki her şey O'nu anlatan bir dildir; her nimetin arkasında da O'nun rahmet ve inayetini müşâhede etmek gerekir. Her nimette O'nu görmek, O'nu okumak ve O'nu temaşa etmek bir yönüyle vicdanî bir şükür olduğu gibi, ortaya konan hayırlı faaliyetlerin ve başarıların arkasında Cenâb-ı Hakk'ın inayetini görmek de kalbî bir şükürdür. Böyle bir şükür duygusunun sadece kalbde ve vicdanda duyulması kâfîdir; bu hususta kelâm-ı nefsîyle yetinmekte de bir beis yoktur. Fakat öyle bir an gelir ki, güzel neticeler, muvaffakiyetler ve başarılar muhavere mevzuu olur, onlardan bahsedilir ama her cümlenin sonunda "yaptık, ettik" sözleri de duyulur. İşte o zaman kalbî ve vicdanî şükür yetmez; tahdis-i nimeti kelâm-ı nefsîye havale etmek kâfî gelmez; orası Allah'ın nimetlerini gürül gürül ilân etme makamıdır; "Bunları bize lütfeden Allah'tır; bu hayırlı neticelerin ardında inayet-i ilâhiye vardır." diye haykırma anıdır. Orada فَحَدِّثْ 'i kelâm-ı nefsî değil de kelâm-ı lafzî ile seslendirmek esastır.

Cenâb-ı Hakk'ın ikramları ve hususi lütufları, insanların şevkini kamçılamak için umuma mal edilerek anlatılabilir. Meselâ, "Allah'ın üzerimizde çok büyük lütufları var. İhsan-ı ilâhî olarak hizmet-i imaniye ve Kur'âniye omuzumuza yüklenmiş. Vaade vefada hulfetmezsek bu kutsî vazife bizim kurtuluş fermanımız olabilir." demek mahzurlu olmasa gerektir. Ayrıca, na'tların hemen her mısraında "Yâ Resûlallah, yâ Resûlallah" dendiği gibi, böyle bir hamd ü senâ hissi ifade edilirken de her cümlenin başında ya da sonunda "Allah'ın

inayetiyle oldu, bunların hepsi O'nun lütfu!.." denmeli ve iş asıl sahibine verilmelidir. Hâdiseleri sahibinden tecrid ederek sadece birer vak'a olarak ifade etmek, onlardaki nuraniyeti alır götürür; o işlerin derinliğini sığlaştırır ve vicdanlarda da haşyet adına hiçbir şey hâsıl etmez. Oysa biz Allah'ın nimetlerini anlatırken hem Rabbimizi anlatmış olmalı hem de gönüllerde Allah'a karşı güven ve tevekkül duygusunu, aşk u şevk hislerini uyarmalıyız. Hâsıl olan güzelliklerin bizim güç ve kuvvetimizle olmadığını, bütün plânların bizi görüp gözeten bir Zât'ın inayet ve keremiyle gerçekleştiğini ve sırtımızı bitip tükenme bilmeyen bir Cennet hazinesine dayadığımız için de sermayemizin asla sona ermeyeceğini öyle bir üslûpla anlatmalıyız ki, hem bağrı yanık ehl-i iman kevser yudumlamış gibi olsun, hem ümitsiz insanlar rahmet kapısına yönelip yeisten kurtulsun ve hem de şahlanan azimler sayesinde inananların kuvve-i mâneviyesi kuvvet bulsun.

Bu hususta küçük bir tavzihte daha bulunmak istiyorum: Aynı mülâhazaları paylaşan ve aynı mesleğin temsilcileri olan insanlar kendi aralarında konuşurken, şevke medar olması için bazı ikram ve ihsanları seslendirebilirler. Fakat böyle bir tahdis-i nimette bulunurken de asla mübalâğalara girmemeli; meseleyi aidiyet mülâhazasına ve cemaat enaniyetine bağlamamaya da çok özen göstermelidirler. Aralarında az da olsa meslek, meşreb ve mezak farklılığı bulunan kimseler, kendi meşreplerini öne çıkarmak suretiyle diğerlerini gıptaya, hasede sürüklememeli ve kıskançlık damarlarını tahrik etmemelidirler. İnsanların şevkini artırmak çok kıymetli olduğu kadar mü'minlerin kalblerini kazanmak, birlikte atmasını sağlamak, beraberce daha geniş dairede bir vifak ve ittifak ufkuna müteveccih olmak da çok önemlidir. Kimsenin gıpta damarını tahrik etmemek, kimseyi küstürmemek, hiçbir kalbi kırmamak, herkesin gönlünü kazanmak, her mü'minin duasını almaya çalışmak ve herkesin bir çeşit yakınlık hissetmesini sağlamak da tahdis-i nimette bulunurken dikkat edilmesi gereken hususlardandır.

Bu Uğursuz Gecenin Yok mu Sabahı?

Bazen de etrafımızda küfrân-ı nimete düşen ve nankörlüklere giren insanlar olur. Bunlar, Allah'ın lütuf ve inayetlerini hiç görmez; yapılanları küçümser ve tam bir felâket çığırtkanı gibi davranırlar. Meselâ, çok sevdiğimiz ve takdir ettiğimiz M. Âkif'in, felâket günlerinde yazdığı şiiri dillerinden hiç düşürmez ve şöyle derler:

"Yâ Râb, bu uğursuz gecenin yok mu sabahı?
Mahşerde mi bîçârelerin, yoksa felâhı!

Nur istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!
'Yandık!' diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!
Esmezse eğer bir ezelî nefha, yakında,
Yâ Rab, o Cehennem'le bu tufan arasında,
Toprak kesilip, kum kesilip âlem-i İslâm;
Hep fışkıracak yerlerin altındaki esnâm!
...
İslâm'ı elinden tutacak kaldıracak yok...
Nâ-hak yere feryad ediyor. Âcize hak yok!
Yetmez mi musâb olduğumuz bunca devâhî?
Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i ilâhî!"

Bu sözler, bir milletin künde künde üstüne yıkıldığı bir dönemde o toplumla bütünleşmiş bir vicdanın sesi soluğudur. Bu çığlıklar, kırılmış bir kalbin feryadıdır. Dolayısıyla, onu o inkisarları içinde mazur görmek lâzımdır. Fakat biz aynı sözleri söyleyemeyiz. Bunları biz söylersek nankörlük etmiş ve küfrân-ı nimete girmiş oluruz. Ben bu yanık mısraları çevirip "Allahım, nur istiyoruz, sağanak sağanak yağdırıyorsun. 'Yandık' diyoruz, melekleri ruhanîleri, ins u cinni, tulumbacılar olarak yangınımızı söndürmeye gönderiyorsun." diyorum. Başka türlü söyleyemeyiz ki! Bunca lütuf ve ihsanlarını görüyorken,

"Nur istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!
'Yandık!' diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!"

dememiz sezâ mı bizim; mü'min olarak bize yakışır mı bu şikayet? M. Âkif'e bir şey demiyorum; az önce de ifade ettiğim gibi, onu inkisarları içinde mazur görüyor ve bu sözleri bir dertlinin yanık nağmeleri olarak kabul ediyorum. Fakat Allah'ın, komployu, tuzağı ve hileyi çok iyi bilen, aynı zamanda tahribin avantajlarını da değerlendiren o kadar hasım ruhlu şerir karşısında İslâm'ı, Kur'ân'ı, sizi, bizi muhafaza ettiğini gördükten sonra şükür hisleriyle dolmamamız ve hâlâ o yıkılış devrinin ağıtlarını seslendirmemiz Müslümanca bir tavır olmasa gerektir. Evet, ortada inkar edilemez bir nimet vardır ve o nimeti falana-filâna mal etmek şirktir. O, bütün kalbleri fetheden Hazreti Müfettihu'l-ebvâb'a aittir. İşte, öyle bir nankörlüğün, küfrân-ı nimetin ya da şirke düşme tehlikesinin olduğu yerde, insanlara düşünce selâmetini göstermek için, minarenin şerefesinde Hakk'ı ilân eden müezzin gibi tahdis-i nimeti en gür sadâyla seslendirmek gerekir.

Sırlarınızı koruyun!

Ayrıca, bir insan, kendi şahsına özel bir kısım iltifatlara mazhar olabilir. Meselâ, Cenâb-ı Hak birinin ufkunu açar, onu yarınlara ait plân ve projelerde isabetli kılar ve hep doğruya irşad buyurur. Bu bir mazhariyettir ve Allah'ın hususi bir lütfudur. O insan mazhar olduğu o ilâhî ihsanları tahdis-i nimet olarak başkalarına söyleyebilir; ama eğer, onları diğer insanlarla paylaşırken kendi nefsine bir pay çıkarmayacağından ve caka yapmayacağından emin değilse, açığa vurmaya mecbur kalmadıkça onları sinesine gömmesi ve bir sır olarak saklaması daha uygun olur. Fakat o, kendisine bahşedilen ekstra lütuflar karşısında sessiz kalınca, bazı insanlar onun hakkında "Bu zat şuna da mazhar, buna da mazhar..." gibi sözler söylüyor ve bir insan dimağının plânlaması mümkün olmayan şeyleri ona mal ediyorlarsa, işte o zaman Allah'ın nimetlerini tek tek sayıp dökmesi ve onlara sahip çıkmanın –hâşâ– ulûhiyet iddiasında bulunmak gibi bir şey olduğunu söylemesi gerekir. Orada nefsine pay çıkarmadan nimetleri anmalı ve nazarları Mün'îm-i Hakikî'ye tevcih etmelidir ki, insanlar ondan dolayı şirke düşmesin.

Keşke, Allah'ın sizinle olan hususi muamelelerini ve özel lütuflarını gizleseniz; mecbur kalmadıkça onları ifşâ etmeseniz ve o ilâhî teveccühleri kendi derinlikleriyle bıraksanız. Çünkü onları orada burada anlatmak, rüyaları rastgele tevil ederek onları daraltmak gibidir. Nasıl ki, Cenâb-ı Hak bir kısım rüyalar yoluyla bazı insanlara ihsanda bulunur ve çok engin şeyler adına ipuçları verir, sinyaller gönderir. Şayet o insan, o rüyayı ve sinyalleri kendi sınırlı havsalasıyla yorumlamaya kalkışırsa, çok engin mânâları daraltmış olur ve onun rüyası kendi dar tevilleri çerçevesinde hükme bağlanır. Hazreti Yusuf'un, hapishane arkadaşlarına hitaben *"İşte yorumunu istediğiniz iş, böylece halledilip sonuçlandırılmıştır."*[9] sözünde de bu hususa işaret vardır. Fakat, o rüyayı Alîm u Hakîm'in engin ilmine havale etse, hüküm de o enginlik içinde cereyan eder. Aynen öyle de, Cenâb-ı Hakk'ın size bir kısım hususi teveccüh ve iltifatları varsa, sizin hissettiklerinizin, bir bütünün sadece kendi ihsaslarınıza dokunan kadarı olduğunu bilmelisiniz; alıcılarınıza çarpan teveccühlerin o küllün akıl, mantık ve hislerle algılanabilecek dalga boyundaki bir cüz'ü olduğunu düşünmelisiniz. Dolayısıyla, o iltifat ve teveccühleri herkese açmamalı, onlar hakkında bir hüküm vermemeli, onları Allah'ın takdirine havale etmeli ve tahdis-i nimeti kelâm-ı nefsî ile seslendirmelisiniz.

Hâsılı, başınıza gelen musibetlerden mücelletler dolusu ders ve ibretler çıkarmalı; bir damla nimet karşısında da yüz defa şükürle gürleyerek hep minnet hisleriyle oturup kalkmalısınız. Küfrân-ı nimetten kaçmalı; meziyet, kemâlât ve hususi iltifatların varlığını kabul etmekle beraber onlara sahip çıkmamalı, kendinize mal etmemeli ve hepsinin Allah'ın lütufları olduğunu

gönlünüzde duymalısınız. Yerine ve şartlara göre, bazen onları gürül gürül ilân etmeli, bazen de hamd ü senâ hislerinizi kelâm-ı nefsîye emanet etmekle yetinmelisiniz.

1 Duhâ sûresi, 93/11.
2 Duhâ sûresi, 93/3.
3 Duhâ sûresi, 93/4.
4 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/181; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 2/33.
5 Duhâ sûresi, 93/5.
6 Duhâ sûresi, 93/6-8.
7 Duhâ sûresi, 93/11.
8 Bediüzzaman, *Mektubat* s.416 (Yirmi Sekizinci Mektup, Yedinci Risale Olan Yedinci Mesele).
9 Yûsuf sûresi, 12/41.

Bozuk Kalblerin Hırıltıları

Soru: *Bir âyet-i kerimede "Bilmediğin şeyin peşine düşme!"*[1] *dendikten sonra kulak, göz ve kalb gibi organların da yaptıklarından mesul oldukları vurgulanıyor. Bu âyeti nasıl anlamalıyız; bu ilâhî emrin gereği olarak nelere dikkat etmeliyiz?*

Cevap: Cenâb-ı Allah, İsrâ sûresinin 36. âyetinde *"Bilmediğin şeyin peşine düşme! Çünkü kulak, göz, kalb gibi azaların hepsi de işlediklerinden mesuldür."* buyurmuştur. Bu âyet-i kerimeyi doğru anlayabilmek için, dünya ve ahiret hayatımız hesabına faydalı olan bilgiyi öğrenme alanı ile kesin bilgimiz olmayan konularda zannımıza göre hükme varma ve bu zannın peşine takılarak insanların gizli hâllerini araştırma mevzuunu birbirinden ayırt etmemiz gerekir.

Peygamber Mirası

İslâm; ilme, okumaya ve öğrenmeye büyük önem vermiştir. O kadar ki, nazil olan ilk vahiyde okumaktan, kalemden ve talimden bahsedilmiştir. Dinî görevlerini yerine getirecek ve helâl ile haramı, hak ile batılı birbirinden ayırt edebilecek kadar bilgi sahibi olması her Müslümana farz kılınmış; fizik, kimya, tıp ve matematik gibi ilimler de en azından bazı Müslümanlar tarafından öğrenilmesi gereken, aksi takdirde toplumun bütün fertlerinin sorumlu olacağı birer farz-ı kifaye sayılmıştır.

Dinimize göre ilim ve hikmet bizim yitiğimizdir; onun peşine düşmek, her yerde onu aramak ve nerede bulursak bulalım hemen almak da vazifemizdir. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Ya öğreten, ya öğrenen, ya dinleyen ya da ilmi seven ol. Fakat sakın beşincisi olma; (bunların dışında kalırsan) helâk olursun!"*[2] buyurmuştur. Bu açıdan ilmin peşine düşmek bir fazilet olarak ele alınmış, ilim talibi alkışlanmış, âdeta göklere çıkarılmış ve bu dairenin dışında kalanların da helâkle yüz yüze olduğu vurgulanmıştır. İlim tahsil etmek için evinden veya yurdundan ayrılıp yollara düşen insanın geri dönünceye kadar Allah yolunda olduğunu söyleyen[3] Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bir hadis-i şerifi de şöyledir: *"İlim tahsil etmek maksadıyla bir yere giden kimseye Allah Teâlâ Cennet yollarını açar. Melekler, ilme ve onu tahsil edene karşı memnuniyetleri ve tevazuları sebebiyle kanatlarını yere sererler. Göklerde ve yerde olan her şey, hatta su içindeki balıklar bile ilim talibi için Allah'tan rahmet diler. Âlimin, bilmeden ibadet eden kimseye üstünlüğü, (bizim müşâhedelerimiz açısından) dolunayın, görünen diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler*

peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler, miras olarak altın ya da gümüş değil, sadece ilmi bırakmışlardır. Kim o ilimden nasiplenmişse büyük ve değerli bir şey almış demektir.”[4]

İlmin ve ilim talibinin faziletine dair daha pek çok hadis-i şerif zikretmek mümkündür. Bunlar da göstermektedir ki; İslâm cehalete razı olmamış, bir insanın kendi hâliyle yetinip ilimden daha fazla nasip almak için gayret etmemesini ciddi bir dûn himmetlik saymış ve öğrenip öğretmenin ömür boyu sürdürülmesini emretmiştir. Dolayısıyla, biz bilmediğimiz şeylerin arkasında olmak zorundayız. Kâinatı doğru okuyamamışsak, onun dilini çözüp ifade ettiği hakikatleri mutlaka anlamaya çalışmak; Kur’ân okumayı bilmiyorsak, hemen öğrenme yolları aramak; Kelâm-ı ilâhî’yi anlayamıyorsak, açıklamalı bir meal okumak ya da daha da güzeli, ciddi bir tefsir kitabı mütalâa etmek ve mutlaka bilmemiz gereken şeylerin peşinde olmak mecburiyetindeyiz.

Suizan ve Tecessüs

Fakat ilim talibi olmak ile insanların gizli yanlarını ve kusurlarını araştırmak çok farklı hususlardır. *“Bilmediğin şeyin peşine düşme!”*[5] şeklindeki emr-i ilâhî “tecessüs”ü, yani, insanların gizli hâllerini araştırmayı ve suizanna dayanarak onlar hakkında hüküm vermeyi yasaklamıştır. Bir başka âyet-i kerimede de *“Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır. Birbirinizin gizli hâllerini araştırmayın.”*[6] buyurulmuştur.

“Hakkında kesin bilgin olmayan konular arkasına düşme!” mealindeki âyette geçen قَفْوٌ fiili, “bir şeyin izini sürmek, adım adım takip etmek, peşine düşmek” mânâlarına gelmektedir. Eğer, bir insanın ruhunda herhangi bir hastalık varsa, o başkalarında da o hastalığın olduğunu zanneder ve diğer insanları da o marazla değerlendirir. Meselâ, onun bunun malını aşırmaya alışmış bir hırsız, her gördüğü kapıyı nasıl açacağının hesaplarını yapar, önüne çıkan her duvarı nasıl aşacağını düşünür ve karşılaştığı her insanı da kendi mülâhazalarına benzeyen düşünceler içinde zanneder. Yolda yürürken bir dükkânın kepengine göz ucuyla bakan birini görse, onun hakkında hemen “hırsız” hükmünü verir. Çünkü kendi dünyası hep elâlemin kilitli kapılarını açmak ve mallarını çalmak etrafında örgülendiği için başka insanlar hakkındaki değerlendirmeleri de ona göre olur. Aynı türden kalb hastalıklarına maruz diğer insanların durumu da farklı değildir. Onlar her gölgeyi asıl zanneder; her ihtimali vak’a gibi değerlendirirler. Gördükleri ve duydukları en küçük şeyleri büyütür, şişirir ve mübalâğalarla bir balon hâline getirirler; kulak yoluyla içe akan ve göze takılan ham bilgileri kalb kazanında eritir, farklı kalıplara ifrağ

eder ve onları kesin bilgi yerine koyarak hükümler verirler. Sonra da daha baştan yanlış olan o hükümleriyle insanları suçlar, yargılar ve değişik şekillerde cezalandırırlar.

Oysa, Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâyâ), *"Zandan kaçının. Çünkü zan, sözlerin en yalanıdır. Tecessüste bulunmayın, birbirinizin içyüzünü araştırmayın, birbirinizin sözlerine kulak kabartmayın, birbirinizle rekabete girişmeyin, birbirinizi çekememezlik etmeyin, birbirinize karşı buğz etmeyin ve sırtınızı dönmeyin; ey Allah'ın kulları kardeşler olun!"*[7] buyurmuş; tecessüsten, suizandan ve kardeşliği zedeleyecek her türlü davranıştan uzak durmamız ikazında bulunmuşlardır.

Öyleyse, gerekirse kulaklarınıza kurşun akıtacaksınız ama mü'minler hakkındaki olumsuz sözlere asla kulak kabartmayacaksınız. İcap ederse gözlerinize mil vuracaksınız ama Müslümanların olumsuz yanlarını araştırmayacak, hatalarını görmeye çalışmayacaksınız. İnanan hiçbir insanı bir sözüne, bir hâline ya da bir tavrına mahkûm edip onun hakkında kötü düşünmeyecek, gönlünüzü suizanlarla kirletmeyecek; gözünüzden, kulağınızdan ve kalbinizden dolayı da hesap vereceğinizi bir lahzacık da olsa unutmayacaksınız.

Bir başka münasebetle de anlattığım gibi, *Tarikat-ı Muhammediye* üzerine yazılan şerhlerden biri olan *Berika*'nın müellifi İmam Hâdimî, "Bir mü'mini zina hâlinde bile görsen, hemen onun hakkında hükmünü verme. Gözlerini sil, 'Allah Allah, bu insan böyle çirkin bir işi yapmaz!' de; dön bir kere daha 'O mu?' diye kontrol et. O ise, 'İhtimal yine yanlış gördüm' de; bir kere daha gözlerini yalanla ve onları silip tekrar bak. Eğer hâlâ o insanı o kötü iş üzerinde görüyorsan, 'Yâ Rabbi! Onu bu çirkin hâlden kurtar, beni de böyle bir günaha düşürme' deyip çek git."[8] diyor. Hazreti İmam'ı çok severim, ona karşı çok hürmetim vardır ama bu sözlerini fazla bulurum. Bence, gördün ki, bir mü'min bir yerde böyle kötü bir hâldedir; gözüne iliştiği ilk anda, meseleyi tecessüs etmeden, tam teşhis ve tespit peşine düşmeden, o sevimsiz fotoğraflar gözünden gönlüne akarak fuad kazanında eriyip bir hüküm kalıbına girmeden, sırtını dönüp "Allahım günahkâr kullarını hidayete erdir, beni de affet." demeli, oradan uzaklaşmalı ve gördüğünü de unutmalısın.

Kur'ân Talebesine Yakışır mı?

Evet, günümüzün en büyük dertlerindendir suizan ve gıybet. Öyle ki, bugün imana ve Kur'ân'a hizmet dairesi içinde Müslümanlara ait pek çok problem halledilmiştir. Meselâ, şöyle-böyle bir kardeşlik ruhu teessüs etmiştir;

müşterek hareket, paylaşma, yardımlaşma, bir gaye-i hayale bağlı yaşama ve fikir işçiliği peşinde olma gibi çok önemli hasletler, Allah'ın izniyle, herkesin benimseyip kendi hayatında tatbik etmeğe çalıştığı esaslar hâline gelmiştir. Fakat kötü ahlâkın birer parçası olan bazı mezmum fiiller vardır ki, maalesef, onların üstesinden hâlâ gelinememiştir. İnsanların hatalarını arama, gizli hâllerini araştırma, kabahatlerin izini sürme, kulağı olumsuz sözler için kullanma, gözü faydasız resim kareleriyle yorma, dili gıybetle, iftirayla kirletme ve bütün bu menfilikleri kalb mutfağında, fuad tezgâhında kesme, doğrama, pişirme.. böylece çok küçük meseleleri büyütme; bazen bir sözle bir insanı ademe mahkûm etme, bazen de bir başkasının bir anlık hâline bakıp onu defterden silme.. gibi öyle çirkin günahlar vardır ki, herkes için olmasa bile bazılarımız için bunlar hâlâ bertaraf edilememiştir ve bu günahlar, kuyruğunu dikip bir köşede sinsi sinsi bekleyen bir akrep gibi bazı mü'minlerin gönül hayatına zehir akıtmaya devam etmektedir.

Bu meselenin önemli bir yanı da şudur: Bazı insanlar, kendileri aleyhinde konuşulmasından ve gıybetlerinin yapılmasından dolayı mukabele hakkına sahip olduklarını zannediyorlar; birisi onları çekiştirip gıybet edince, onlar da başkalarının gıybetini yapmayı ve kendilerini çekiştirenler hakkında ileri geri konuşmayı mübah gibi görüyorlar. Sanki gıybeti yapılan insanın gıybet etme hakkı varmış gibi hatalı bir yoruma giriyor ve meseleyi çok yanlış algılıyorlar. Oysaki, günahlar zatında günahtır; insanların çoğunun bir günahı işlemesi onu günah olmaktan çıkarmaz ve o cürme mazeret olamaz. Meselâ, Allah korusun, komşu bir ülkenin askerleri ülkenizi işgal etseler; ırz payimal olsa, namus çiğnense; kirli eller anaların, bacıların iffetine dokunsa; yaşlı-genç, kadın-erkek, çoluk-çocuk ayırımı yapılmadan insanlar bir bir öldürülse... bütün bunlar çok büyük günahlardır ve birer zulümdür. Zulüm devam etmez; Allah onları bir gün mutlaka cezalandırır. Başka bir zalimi onlara musallat eder, onları da ezdirir. Fakat, siz kesinlikle onlara karşı aynı şekilde mukabelede bulunamaz, zatında günah olan hiçbir fiili irtikap edemezsiniz. Karşınızdakiler düşman da olsa, siz çocukları öldüremez, hiç kimsenin namusuna yan gözle bile bakamaz, hiçbir kadına el süremezsiniz. Düşmanlarınızın, o günahların hepsini işlemiş olmaları sizin günahınızı tahfif etmez, onları size mübah kılmaz.

Aynen öyle de, biri sizin gıybetinizi etse, aleyhinizde konuşsa, meselâ, size "insan şeklinde yaratılmış bir yılan" dese ve siz de onun hakaretine karşılık meseleyi biraz da hafifleterek, "gibi" şeklinde bir benzetme edatı da ekleyerek "yılan gibi bir adam" sözüyle mukabele etseniz, yine büyük bir günah işlemiş olursunuz. Ahirette, dilinizin ve o gıybetin hesabını da vermek zorunda kalırsınız. Çünkü, başkasının sizin hakkınızda o günahı işlemesi, sizin de aynı

günahı işlemenizi mübah kılmaz. Kur'ân-ı Kerim'de, farklı bir üslûpla bu hususa dikkat çekilmiş ve *"Bir topluluğun size karşı zalimâne tavrı, kini, nefreti ve sizin de onlara karşı içinizde büyüttüğünüz öfke, sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Âdil davranın, takvaya en uygun hareket budur."*[9] buyurulmuştur.

Aslında, bir insan büyük bir gayeye kilitlenmişse, hep onunla oturup kalkar ve davasına ait meseleler onu öyle meşgul eder ki, başkalarıyla alâkalı dedikodulara, suizanlara ve gıybetlere ayıracak zaman bulamaz; zaten onun gönlünde kötü şeylere karşı meyil hiç yer tutamaz. Bir noktayı hedefleyen ya da bir uçağa kilitlenen bir füze, onu vuracağı âna kadar sürekli takip eder, hedeflediği uçak eğri büğrü yol alsa, zikzaklar yapsa bile füze onun peşinden ayrılmaz. İşte, yüce bir mefkureye kilitlenen insan da hedefine götürecek vesilelerden başka hiçbir meseleyle meşgul olma ihtiyacı duymaz. O davası adına yapabileceği vazifeleri düşünür, onları eda etmeye çalışır ve sadece gaye-i hayaliyle alâkalı konularla uğraşır.

Bir kitapta okuduğuma göre, bir grup insan, çağımızın önemli bir simasıyla konuşurken, Marmara Kahvehanesi'ndeki insanların akşama kadar onlarca devlet yıkıp yerine ütopyalar inşa ettikleri gibi, milletin kurtuluşundan, nizamdan ve siyasetle alâkalı değişik mevzulardan bahsediyorlar. Bir müddet onları dinleyen o muzdarip insan, sonunda dayanamıyor ve söz istiyor: "Efendiler, efendiler! Çok güzel şeyler söylediniz, mühim meseleleri şerh ettiniz. Fakat, Allah aşkına, davam adına benim yapmam gerekli olan şey nedir, bana onu söyleyin!" diyor. Aslında, O'nun bu sözü ve çıkışı mefkure insanları için güzel bir ölçüdür. Şayet, siz Allah rızası hedefine kilitlenmiş bir insansanız her anınızı o istikamette değerlendirmelisiniz. Yanınıza gelen biri, "aldık, açtık, yaptık" deyince, üslûbunca "Arkadaş, senin şu bahsettiklerin i'lâ-yı kelimetullah yolunda ve Allah'ın rızasını kazanma uğrunda ne ifade ediyor? Şu anlattığın şeyler, ne ölçüde i'lâ-yı kelimetullah'a vesile olacak, kaç yerde ruh-u revân-ı Muhammedî'nin şehbal açmasını sağlayacak ve bizi Allah'ın hoşnutluğuna ne kadar yaklaştıracak?" demeli ve vazifenizle alâkalı olmayan laflara karşı tamamen kapanmalısınız.

Gıybete Karşı Tavır

İman hizmetine çok emeği geçmiş büyük bir insandan dinlemiştim: O, bir gün birkaç hususu haber vermek ve bir meselede de şikayetini arz etmek için Bediüzzaman Hazretleri'ne gidiyor. Tam söze başlayacağı sırada, Hazreti Üstad –o kendine has red ifade eden tavrıyla– "Kardeşim ben bir şey bilmiyorum." diyor. O zat, bir süre sonra bir fırsatını bulup tekrar söz alıyor;

Üstad yine, “Kardeşim ben bir şey bilmiyorum.” diyor. Bir kere daha deneyince yine aynı cevapla karşılaşıyor: “Kardeşim ben bir şey bilmiyorum.” Bir başka zaman, diğer bir abiden de benzer bir hatıra dinlemiştim. O da demişti ki, “Bir gün Üstad’ın yanına gittim. Bir meselenin halli için, belki birileri hakkında zemm de ifade eden bazı şeyler söyleyecektim. Üstad anlatmak istediğim mevzuyu bilmiyordu. Fakat, ben ne zaman söze başlasam, “Kardeşim, ben dinlemek istemiyorum.” deyip meseleyi kapattı. Ben anlatmakta ısrar ettim; ara ara söze girmeye çalıştım ama O her defasında “Kardeşim, bu hususta bir şey dinlemek istemiyorum.” dedi ve bana başkalarıyla alâkalı tek cümle söyleme fırsatı bile vermedi.”

Üstad’ın davranışı, suizanna, gıybete ve insanlar hakkındaki kesin bilgiye dayanmayan hükümlere karşı tavır alma demektir. Zannediyorum, biz de bir kaç yerde böyle ders versek, yanımızda vazifemizi alâkadar eden konular haricinde konuşulmasına fırsat vermesek, suizanları seslendirme ve gıybetlere girmelerin alanı da kendi kendine daralacaktır. O türlü hırıltıların alanının genişlemesi, biraz da bizim hırıltılara müsamahamızdan kaynaklanmaktadır. Kur’ân’ın hâlis bir talebesi, birisi ağzını gıybete açtığı zaman yiğitçe “Allah’a ısmarladık!” deyip oradan uzaklaşmasını bilmelidir. Bu mü’mince tavırla gıybet meclislerini bir kaç defa terk etseniz, suizanlarını dillendiren kimselere “Hoşçakalın!” deyip yanlarından ayrılsanız, zamanla onlar da sizin yanınızda o türlü şeylere teşebbüs etmemeye çalışacaklardır. Maalesef, biz müsamaha gösterilmemesi gerekli olan bir konuda müsamahalı davrandığımızdan, gıybet edenlerin ve müfterilerin hareket alanlarını da genişletmiş oluyoruz.

Haddizatında, Allah’a, Resûl-i Ekrem’e, Kur’ân’a ve ahirete inandığını söyleyen bir insanın, suizan ve gıybetle alâkalı onca ilâhî terhîbi ve tehditkâr ifadeyi duyup bildikten sonra hâlâ o şeni’ fiilleri işlemesi anlaşılacak gibi değildir. Zira dinin emir ve yasaklarını bilmesine rağmen onlardan bazılarını yerine getirip bir kısmını görmezlikten gelen insanların durumu, kendi kitaplarındaki bazı hükümlerle amel eden bir kısmını ise hiç görmemiş gibi davranan bazı İsrailoğulları’nın durumu gibidir ki, Kur’ân onların yaptığını dini tahrif etme olarak anlatmıştır. Onlar, dinin bazı disiplinlerini hayata geçirmiş, diğer prensipleri ise âdeta yok saymışlardır. Doğrusu, bugün bazı mü’minlerin yaptığı da bundan farklı değildir. Kur’ân-ı Kerim, gıybeti yasaklıyor, onu ölü kardeşinin etini yemek olarak ele alıyor, en büyük hayâsızlık ve utanmazlık sayıyorsa; fakat, buna rağmen insanların bir kısmı, onu hükümden iskat etmiş gibi davranıp onun bunun gıybetini ediyorlarsa, bu bir tahrif ve Kutsal Kitab’ın canına okuma demek değil midir? Peygamber Efendimiz’den şeref-südur olmuş dünya kadar hadis-i şerif varken, onları görmezlikten geliyor ve o çirkin cürmü

işlemeye devam ediyorlarsa, bu, Allah Resûlü'nün vaz' ettiği hükümleri değiştirme değildir de ya nedir?. *"Bizden önceki bazı kavimler, kendi kitaplarını tahrif etti, Allah'ın kelâmı olmaktan çıkardı ve beşer lafıyla doldurdular."* deyip onları kınarken aynı günahı işleyerek dinin bazı emirlerini yok saymak o kavimlerin yaptığını yapmak değil midir? Öyleyse, meseleye samimiyetle ve hakperestlik mülâhazasıyla bakmamız lâzım. O zaman, birbirimize "Hele gelin, bir kere daha hakikî mü'minler olalım." dememiz gerektiğini anlayacağız. Evet, imanımız bugüne kadar aksayarak ve sekerek gelmişse, hele gelin, hiç olmazsa bundan sonra aksamayan ve sekmeyen bir imanla Cenâb-ı Allah'a yönelelim. Hele gelin, her hareketimizi ahiret hesabına ve mizana bağlayarak, tartılı ve ölçülü yaşamaya karar verelim.

Ayrıca, tecessüste bulunma, iz sürme, insanlar hakkında kötü düşünme ve ihtimallere hüküm bina etme birer paranoya emaresidir. Hususiyle son zamanlarda bütün dünyayı saran paranoya kabusu en samimi mü'minlere bile tesir etmiştir. Bugün, hissiyatı azıcık kurcalanan hemen her insanın bir sürü şüphe, tereddüt ve suizanla yaşadığı görülecektir. Hemen herkesin "Şöyle demişti, ondan şu mânâ çıkar; böyle söylemişti, demek ki şöyle düşünüyor." türünden mülâhazalarla yatıp kalktığı ve çeşit çeşit vehimlerle dolu olduğu müşâhede edilecektir. Oysa, Kur'ân, kulağı kîl ü kâle kapamayı, çirkin manzaralar karşısında gözü yummayı, yakışıksız sözler söylemekten dili muhafaza etmeyi emretmektedir.

En Büyük Kahramanlık

Evet, inanan gönüllerin mülâhazaları ve sözleri de imanları çerçevesinde olmalıdır. Onların konuşma ve sohbet mevzularını dedikodular, gıybetler ve vehimler belirlememeli; her muhavereleri dinin emirleri etrafında, harama girmeme sınırları içinde ve rıza-yı ilâhîye vesile olabilecek bir keyfiyette cereyan etmelidir. Unutulmamalıdır ki, vifak ve ittifak tevfik-i ilâhînin vesilesi, ihtilaf ve iftirak da başarısızlığın ve maksada ulaşamamanın sebebidir. Uhuvveti zedeleyecek her mülâhaza, söz ve davranış, hayırlı faaliyetlerinizin bereketini de alır götürür. O hâlde, Allah'ın sizi muvaffak kılmasını istiyorsanız, uyuşmazlık, kırgınlık, kavga ve ayrılık sebebi olabilecek kötü düşünce, çirkin laf ve kaba tavırlardan uzak durmalısınız. İnsanları sizden uzaklaştıracak, size karşı nefret hislerini tetikleyecek hâl ve hareketlerden kaçınmalısınız. Hasımca duygularla yanınıza gelen insana bile bir gül uzatıp "Bunu mu almak istiyordunuz?" demeli ve onu da sıcak bir tebessümle karşılamalısınız. Nihayet karşı taraf da insandır, muhatabınızın gönlündeki buzların eridiğini göreceksiniz. Başkaları size karşı insanca davranmasa bile,

siz kat'iyen mukabele-i bilmisil (bir davranışa aynıyla karşılık verme) mülâhazalarına takılıp kalmamalı, ölseniz bile mutlaka Müslüman karakterinin gereklerini yerine getirmeli ve –bir yazıda dendiği gibi– başınıza atılan taşları, atmosfere çarpıp eriyen meteorlar gibi ışığa çevirerek etrafınıza maytap ziyafetleri çekmelisiniz!

Zannediyorum, hakikî yiğitlik ve kahramanlık da budur. Merhum M. Âkif'in dediği gibi;

"Şehamet dini, gayret dini ancak Müslümanlık'tır;
Hakikî Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır.
Cebanet, meskenet, dünyada, sığmaz ruh-u İslâm'a...
Kitabullâah'ı işhad eyledim –gördün ya– davama.
Görürsün, hissedersin varsa vicdanınla imanın:
Ne müdhiş bir hamaset çarpıyor göğsünde Kur'ân'ın!"

Dinin emirlerini kılı kırk yararcasına, ciddi bir titizlikle yerine getirmektir yiğitlik. Zulme uğrasan da zulmetmeme, ezilsen de ezmeme, hep Müslüman karakterine yakışan tavrı sergileme, mefkûrenin muhabbetiyle yanarak sürekli onunla alâkalı konuları düşünme, suizan, tecessüs ve gıybet gibi şeytanî tuzaklara düşmemedir en büyük kahramanlık. Buna kıyasla, savaş meydanında ölme çok küçük kalır. Çünkü, bunda dinin için her gün yüz defa ölüp ölüp dirilme ve davan için ayakta durmaya çalışma vardır.

Hâsılı, *"Bilmediğin şeyin izini sürme!"*[10] mealindeki âyet her şeyden önce şüphe, tecessüs ve suizandan kaçmayı ve kesin bilgiye dayanmayan hükümlerle insanları suçlamamayı emretmektedir. Bununla beraber, bu ilâhî kelâm, yeterli araştırma yapılmadan sadece söylentilere göre hiç kimsenin aleyhinde olunamayacağını; yalnızca tahmin, varsayım ve bir kısım teorilere dayanan bilimlerin mutlak doğru olarak kabul edilemeyeceğini; Cenâb-ı Allah ve Resûl-i Ekrem tarafından bize öğretilen ilme dayanarak her türlü hurafe ve batıl inançtan uzak durmamız gerektiğini ve ilmi de bilgi müzahrefatını da alıp işleme vesileleri olan göz, kulak ve kalb gibi organların da yaptıklarından mesul olacağını ifade etmektedir.

1 İsrâ sûresi, 17/36.
2 Dârimî, *mukaddime* 26; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 5/284; el-Bezzâr, *el-Müsned* 9/94.
3 Bkz.: Tirmizî, *ilim* 2; et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr* 1/234.
4 Tirmizî, *ilim* 19; Ebû Dâvûd, *ilim* 1; İbn Mâce, *mukaddime* 17.
5 İsrâ sûresi, 17/36.
6 Hucurât sûresi, 49/12.
7 Buhârî, *edeb* 57; Müslim, *birr* 28.
8 Bkz.: Hâdimî, *Berîka* 3/459.
9 Mâide sûresi, 5/8.

10 İsrâ sûresi, 17/36.

Meleklerin Tesbihi

Soru: *Rivayetlere göre, Hazreti İbrahim (aleyhisselâm) Efendimiz, meleklerin tesbihini işitince çok heyecanlanmış ve onu tekrar dinleyebilmek için malının önemli bir bölümünü vermeyi teklif etmişti. Halilürrahman'ı hayran bırakan o tesbih ne ifade etmektedir; ondan bizim anlamamız gereken mânâlar nelerdir?*

Cevap: Hazreti İbrahim Efendimiz'in meleklerin tesbihini dinleyişi bir menkıbede anlatılır. O menkıbenin gerçekten vaki olup olmadığı hakkında tereddütler varsa da ondan alınacak ibretler çok önemlidir. Rivayetlere göre; Hazreti İbrahim, kendi döneminin en zenginlerinden sayılacak kadar servet sahibidir. Fakat dünyanın ömrünün kısa olduğunu ve süratle zevale gittiğini, dünya lezzetlerinin zehirli bala benzediğini, burada güzel addedilen dünyevi zinetlerin kabirde çirkin sayıldığını, oraya götürülemeyeceğini ve şu imtihan yurdunda bir saatlik lezzeti terk etmeye bedel ahirette senelerce dostlarla beraber olunacağını yakin derecesinde bilen Halilürrahman, dünyayı kesben olmasa da kalben terk etmiştir. Onun çalışıp kazanması, dünyayı imar etmek ve din-i mübînin yeryüzünün dört bir yanında şehbal açmasını sağlamak içindir.

Bir gün, bazı melekler, Cenâb-ı Hakk'a, hullet ve dostluk kahramanı olarak tanıdıkları Hazreti İbrahim'in mal mülk sahibi olması hakkında istifsarda bulunur; peygamberlik mesleğiyle onca servetin nasıl telif edilebileceğini sorarlar. Onların maksadı –hâşâ– itiraz değildir, o zenginliğin hikmetinin açıklanmasını istemektir.

Melekler, Allah'ın izniyle, Hazreti İbrahim'i ziyaret ederler; uzun bir yoldan gelmiş, saçı sakalı dağınık, üstü başı perişan birer misafir edasıyla İbrahim Nebi'nin yanına varırlar ve onun duyacağı şekilde سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلٰئِكَةِ وَالرُّوحِ derler. Kalbi ötelerden gelen esintilere açık olan İbrahim (aleyhisselâm), Cenâb-ı Hakk'ı tesbih u takdis etmek için çok iyi seçilmiş bu kelimeleri ve onların seslendirilişindeki lâhûtîliği duyunca pek sevinir; *"Aman Allahım, bu ne güzel bir söz!"* diyerek hayranlığını ifade eder ve *"Servetimin üçte biri sizin olsun, yeter ki o tesbihi bir kere daha söyleyin!"* der. Melekler, kendilerine has bir ses ve eda ile o tesbihi tekrar edince, Allah'la alâkası açısından tesbih u tazime ve vahye aşina olan Halilürrahman, o sözdeki derinliğin kendi ruhunda hâsıl ettiği tesir neticesinde, bir kere daha aynı tesbihi duymak için malının tamamını vermeye de razı olur. Nihayet, *"Değil mi ki bana bu tesbihi dinletip öğrettiniz, ben de size köle oldum!"* diyerek meleklere mukabelede bulunur. Bu davranışıyla da, sahip olduğu her şeyi, hatta

canını bile Cânân yolunda feda edebileceğini gösterir.

Evet, Seyyid Nigarî ne hoş söyler:

"Cânân dileyen dağdağa-i câna düşer mi;
Cân isteyen endişe-i Cânâna düşer mi?"

Cânân'ı diliyorsan, kalbinde can dağdağası olamaz, mal sevgisi orada yer tutamaz. Gerekirse her şeyini, malını, mülkünü ve hatta canını bir keseye koyar; "Maksud O'dur, matlup O'dur, mahbub O!" dediğin Allah uğrunda tereddüt etmeden verirsin. Aksine, "malım mülküm" diyor ve can derdine düşüyorsan, Cânân'a ayırdığın gönlünü fâni şeylere kaptırmış ve O'na karşı gereken teveccühü gösterememiş sayılırsın.

Tesbih

İhtimal, سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلٰئِكَةِ وَالرُّوحِ sözü umumi mânâda meleklerin tesbihidir. Kur'ân-ı Kerim, yerde ve gökte bulunan her şeyin Allah'ı tesbih ettiğini haber vermekte[1]; meleklerin de Arş'ın etrafını çevirmiş olarak hamd ü senâ ile Cenâb-ı Hakk'ı tesbih ettiklerini anlatmaktadır.[2] Ayrıca, Allah Teâlâ meleklere insan neslini yaratacağını haber verdiğinde, onlar *"Oradaki nizamı bozacak ve yeryüzünü kana bulayacak bir mahlûk mu yaratacaksın? Oysa biz hamd ü senâ duygusuyla dopdolu olarak Seni tesbih u takdis etmekteyiz."* demişler[3]; bunu söylerken de نُسَبِّحُ ve نُقَدِّسُ kelimelerini kullanarak kendilerinin sürekli Allah'ı "tesbih" ve "takdis" ettiklerini belirtmişlerdir.

Tesbih, Cenâb-ı Hakk'ı tenzih etmek, yani Zât'ını itikat, söz ve amel bakımından şanına lâyık olmayan her türlü kusurdan yüce tutmaktır. Diğer bir ifade ile, tesbih, layık olmayanı reddetmek; takdis ise, layık olanı ispattır. Dolayısıyla, tesbihde bir çeşit takdis, takdisde de tesbih vardır.

Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî gibi muteber hadis kitaplarında, Peygamber Efendimiz'in rükû ve secdede سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلٰئِكَةِ وَالرُّوحِ *"Ey bütün eksik ve kusurlardan münezzeh bulunan Sübbûh ve bütün üstün vasıfları, kemâl, fazilet ve güzellik sıfatlarını Zâtında cem eden Kuddûs; ey meleklerin ve Ruhun Rabbi! Seni tesbih u takdis ederim."* dediği rivayet edilmektedir.[4] Dolayısıyla, bu tesbih, rükû ve secdede tekrarlanabilecek güzel bir zikirdir. Şu kadar var ki, bir rivayette سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّنَا وَرَبُّ الْمَلٰئِكَةِ وَالرُّوحِ denmekte ve رَبُّنَا kelimesi ilâve edilmektedir. Hanefi mezhebine göre; beşer kelâmı olma ihtimali bulunan sözler namaz içerisinde okunmadığı için, "Sübhâneke" duasındaki وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ bölümü cenaze namazı haricinde terk edildiği gibi, رَبُّنَا

ilâvesinin rükû ve secdede söylenmemesi evlâdır. Evet, bu tesbihin namazda okunması Hanefiler arasında yaygın değilse bile, onu özellikle rükûda okumayı Efendimiz tavsiye buyurduğuna göre, biz de Rabbimiz karşısında iki büklüm bulunmamızın sesi soluğu olarak سُبُّوحٌ قُــدُّوسٌ رَبُّ الْمَلٰئِكَــةِ وَالرُّوحِ diyebiliriz.

Sübbûh

سُبُّوحٌ kelimesi Cenâb-ı Hakk'ın bir ism-i şerifidir; O'nun noksan sıfatlardan uzaklığını, şirkten tenzihini ve varlığın bütünüyle O'na ait olduğunu ifade eder. Sübbûh, sebeplere tesir-i hakikî vermeme ve esbâbı birer perde görme hakikatine bakan bir isimdir. سُبْحَانَ kelimesi de ondan gelir ve aynı mânâyı bildirir. Bundan dolayı, zifiri karanlık bir gecede, uçsuz bucaksız bir denizde, köpürüp duran dalgalar arasında ve sebeplerin bütün bütün tesirsiz kaldığı bir anda, Hazreti Yunus (aleyhisselâm) *"Yâ Rabbi! Senden başka ilâh yoktur, ulûhiyet tahtının yegâne sultanı Sensin. Sübhansın, bütün noksanlardan münezzehsin, yücesin. Doğrusu kendime zulmettim, yazık ettim. Affını bekliyorum Rabbim!"*[5] derken "Sübhan" ismine sığınmıştır. Hazreti Yunus İbn Metta, bu sözleriyle, "Sebeplerin hakikî tesiri yoktur; Sen esbâbı, izzet ve azametin için perde yapmışsın; fakat dilersen her şeyi sebepsiz yaratırsın. İşte, bütün sebeplerin bana sırtını döndüğü şu anda, ey Müsebbibü'l-esbab, sebepler üstü olan azametine, her şeyi muhit bulunan güç ve kudretine, ilminin ve meşîetinin enginliğine sığınarak sadece Senden yardım dileniyorum!" mânâlarını kastetmiş ve bunları bütün samimiyetiyle gönlünün sesi olarak dile getirmiştir. O, bütün benliğiyle Cenâb-ı Hakk'a teveccüh edince de, nur-u tevhid içinde sırr-ı ehadiyet inkişaf etmiş; hükmü hem balığa, hem denize, hem geceye ve hem de gökyüzüne geçen Allah Teâlâ, geceyi, denizi ve balığı onun hizmetine vermiş ve Hazreti Yunus'u sahil-i selâmete çıkarmıştır.

Sübbûh ismi bir mânâda tevhid-i hakikîyi işaret etmektedir. Yani, her şeyin üstünde Cenâb-ı Hakk'ın kudretini ve rubûbiyet mührünü görmek, her şeyden O'nun nuruna karşı bir pencere açmak, her şeyin O'nun birliğine delil olduğunu müşâhede etmek, ulûhiyetinde, rubûbiyetinde ve mülkünde hiçbir ortağı ve yardımcısı olmadığına tam inanmak ve böylece bir çeşit daimî huzura ulaşmak, kısacası O'na isim, sıfat ve şe'nleri muvacehesinden iman etmek demek olan hakikî tevhide bakan bir isimdir.

Evet, sadece ilmi açısından bile kâinata bakacak olsak; O'nun ilmi bütün varlığı kuşatmıştır. Hatta, olmamış şeyler de ilm-i ilâhîye aittir. Cenâb-ı

Hakk'ın ilmi muhittir. O'nun ilmi, "vacib"e taalluk ettiği gibi "mümkin"e ve aynı zamanda "madum"a da taalluk eder. Haddizatında, ademin vücuda gelmesi de mümkündür. Öyleyse, –Bediüzzaman'ın ifadesiyle– adem âlemleri de Cenâb-ı Hakk'ın ilim, kudret ve iradesinin taalluk sahası sayılır.[6] İşte, her şeyi irade, meşîet, kudret ve ilim açısından Cenâb-ı Hakk'a verme ve aklen, kalben, ruhen, hissen, fikren her yönüyle tam tevhide ulaşma neticesinde سُبُّوحٌ deme v e سُبْحَانَكَ diye zikretme meleklerin şiârıdır. Çünkü onlar bütün bu hakikatleri şeksiz, şüphesiz görmekte ve sürekli tesbihle bu müşâhedelerini dillendirmektedirler. *"Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin."*[7] sözü de bu tesbihlerinin ayrı bir terennümüdür.

Aynı zamanda, Sübbûh ismi, Cenâb-ı Hakk'ın, mahiyet-i nefsü'l-emriyesi itibarıyla Zât'ına bakan yanı açısından şerik kabul etmemesini ifade eder. Üstad'ın yaklaşımıyla, bir köyde iki muhtar, bir nahiyede iki müdür, bir kasabada iki kaymakam, bir vilayette iki vali ve bir memlekette iki hükümdar olmaz.[8] *"Eğer gökte ve yerde, Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu. Demek ki o yüce arş ve hükümranlığın sahibi Allah, onların zanlarından, yakıştırdıkları vasıflardan münezzehtir, yücedir!"*[9] mealindeki âyet-i kerime de bu hakikate dikkat çekmektedir. Eğer öyle bir şey olsaydı eşya da herc u merce uğrar ve mahvolurdu. Her ilâh kendi arzu, istek ve iradesine göre icraatta bulunur ve kâinatta önü alınamaz bir dağınıklık, büyük bir karmaşa meydana gelirdi. Hâlbuki, kendine has bir münezzehiyet, mukaddesiyet ve muazzeziyet içinde Cenâb-ı Hak Zât'ında şeriki nefyeder; bir ortak ya da yardımcıya meydan vermez.

İşte, meleklerin "Sübbûh" ismini zikretmeleri, hem Zât-ı Ulûhiyet'e bakan yanıyla, hem de kendileri dahil, esbâbın değişik şeylere sadece birer perde olduğunu çok iyi bilmeleri açısından, O'nun noksan sıfatlardan uzaklığını, şirkten tenzihini ve varlığın bütünüyle O'na ait olduğunu ikrar etmek demektir.

Kuddûs

Kuddûs ismine gelince; Üstad Hazretleri 30. Lema'da, Esma-i Hüsnâ'dan Ferd, Hayy, Kayyûm, Hakem, Adl ve Kuddûs'ü anlatırken, Kuddûs ile alâkalı olarak "Bir İsm-i A'zam veyahut İsm-i A'zam'ın altı nurundan bir nuru." [10] demiştir. Kuddûs, Zât'ına yakışmayan her şeyden münezzeh bulunduğu gibi, bütün güzel vasıflarla muttasıf, tahdit ve tasvire sığmayan kemâl, fazilet ve güzellik sıfatlarını kendisinde cem' eden Zât demektir.

Kuddûs, Cenâb-ı Hakk'a bakan yanıyla, Zât-ı Ulûhiyet'in münezzehiyetine

delalet eden; kendisinde kusur sayılabilecek hiçbir şey olmadığı gibi, en mükemmel sıfatların da sahibi bulunan münezzeh, mukaddes ve muallâ Zât'ı gösteren bir isimdir. O öyle bir Rabb'dir ki, O'nu bilseniz, mutlaka seversiniz; O'nu sevince vuslat arzusuyla yanıp tutuşursunuz; O'nu bir de görseniz, artık kat'iyen O'ndan ayrılamazsınız. Bed'ü'l-emâlî sahibinin ifadesiyle *"Mü'minler keyfiyetsiz, idraksiz, ihatasız ve misalsiz olarak, her türlü tarifin üstünde "bî kem u keyf" O'nu müşâhede edeceklerdir. O'nu görünce, artık Cennet'te olduklarını ve Cennet nimetlerini de unutacaklardır."* [11] Yazık o inanmayanlara, onlar öyle büyük hüsran içindedirler ki, mü'minler Cenâb-ı Hakk'ın cemaliyle sermest olarak Cennet nimetlerini bile unuturken, onlar pişmanlık ve hasretle vurunup dövüneceklerdir. Evet, Cenâb-ı Hakk'ın cemalini görenler Cennet nimetlerini dahi unuturlar. Zira, yine Üstad'ın ifadeleri içinde, dünyanın binlerce sene mesudâne hayatı, Cennet'in bir saatine mukabil gelmez. Cennet'in de binlerce sene mesudâne hayatı, Cenâb-ı Hakk'ın cemalini bir dakika görmeye karşılık olamaz. Hele bir de, O'nun bizzat *"Ben sizden hoşnudum!"* demesi vardır ki, o hiçbir nimetle kıyas edilemez.[12]

Cennet'teki o büyük mazhariyet bir yana, daha dünyadayken o hakikate birazcık aşina olan âşıklar bile âdeta O'ndan başka hiçbir şeyi görmezler. Gözlerini o ufka diktikleri için dünyanın bütün güzellikleri önlerine serilse de mâsivâya nazar etmezler. İşte, Kuddûs ismi görüldüğü zaman insanları kendine âşık eden, "Ey Cânân" dedirtip ardından koşturan böyle bir güzelliğe, böyle bir mukaddesiyete, böyle bir münezzehiyete ve hakikî matlub, hakikî maksud ve hakikî mahbuba işaret etmektedir.

Ayrıca, ef'al âleminde de Kuddûs isminin tecellîleri vardır. Yerde ve gökteki bütün nezahet, temizlik, mükemmel dizayn, tertip ve düzen bu ismin birer tecellîsidir. Meseleye Bediüzzaman'ca yaklaşacak olursak; bu kâinat sürekli çalışan büyük bir fabrika ve her vakit dolup boşalan bir misafirhanedir. Aslında, böyle işlek fabrikalar ve misafirhaneler çer çöple, enkazla, süprüntülerle çok çabuk kirlenir. Eğer dikkatle bakılmazsa ve süpürülüp temizlenmezse, içinde durulmaz hâle gelir. Hâlbuki bu kâinat fabrikası ve yeryüzü misafirhanesi, çok işlek olmasına rağmen, o derece parlak, temiz ve naziftir, o kadar kirsiz, bulaşıksız ve ufunetsizdir ki,[13] âdeta onda hiçbir lüzumsuz şey, işe yaramaz bir madde ve bir kir bulunmaz. Demek ki, bu fabrikaya ve misafirhaneye bakan Zât, onu küçük bir oda gibi süpürtüyor, temizliyor, tanzim ve tanzif ediyor. Zâhiren çok iç bulandırıcı şeyler bulunması gerektiği hâlde öyle olmuyor; eko-sistemde akılları hayrette bırakan bir mükemmeliyet görülüyor. İnsanların kirleteceği ve berbat edeceği ana kadar tabiatın her sayfası seyretmeye doyulmaz bir güzelliğe bürünüyor. Dağı tepesi,

ovası obası, ırmağı deresiyle bütün yeryüzü âdeta bir güzellikler meşheri gibi önümüzde arz-ı endam ediyor. İşte, bütün bu temizlik ve güzellikler, Kuddûs isminin ef’al âlemindeki tecellîlerinden kaynaklanıyor.

Her Şeyin Rabbi

Söz konusu tesbihde, Sübbûh ve Kuddûs isimlerini *“Bütün meleklerin ve Ruh’un Rabbi.”* ifadesi takip etmektedir. Rab; sahip, efendi, malik, ıslah ve terbiye eden, yetiştiren, herkesi görüp gözeten, her varlığın ihtiyaçlarını karşılayan mânâlarına gelmektedir. Melekler; Cenâb-ı Hakk’a taatle meşgul olan, Allah’ın kendilerine verdiği her emri derhal ve aynen yerine getiren ve kat’iyen itaatsizlik etmeyen, her birinin sabit bir makamı ve muayyen bir rütbesi bulunan nurdan yaratılmış varlıklardır. İnsan su, hava, ışık ve gıda ile beslenip onlardan lezzet aldığı gibi melekler de zikir, tesbih, hamd, mârifet ve muhabbet nurlarıyla gıdalanır ve onlardan tat alırlar. Ruh’a gelince, o, Bediüzzaman’ın tarifiyle, “bir kanun-u zîvücud-u haricî ve bir nâmûs-u zîşuurdur.”[14] Ruh denince çokları, Ruh-u Küllî’yi anlamışlar; bazıları da ona, Peygamber Efendimiz’in (aleyhi ekmelüttehâyâ) ruhu demişlerdir. Onu “Ruhu’l-Kudüs” ve “Ruhu’l-Emîn” de denilen Cebrail (aleyhisselâm) olarak anlayanlar da olmuştur. Dolayısıyla, melekler, Cenâb-ı Hakk’ın azamet, ceberût ve ululuğunu aksettiren “vâhidî” tecellîleri müşâhede etmiş; O’nun esmâ ve sıfatlarının bütün varlık üzerinde gâlibane, kâhirane ve hâkimane tecellî ettiğini görmüş ve meleklerin, Ruh’un, ruhanilerin, bütün âlemlerin ve o âlemlerdeki her şeyin Rabbi olarak Allah Teâlâ’yı tesbih u takdis etmişlerdir.

Ayrıca, melekler, tesbihin Cenâb-ı Hak indindeki kıymetini ve onun Allah katında en makbul sözlerden olduğunu da biliyor ve o mârifetle tesbihlerini daha bir derin dile getiriyorlar. Nitekim, Resûl-i Ekrem Efendimiz buyurmuşlardır ki; *“İki söz vardır ki, onlar Rahman’a sevgili, dile hafîf, mizanda ise pek ağırdır. Bunlar:* سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ الْعَظِيمِ *cümleleridir.”*[15] Evet, kabaca *“Sübhansın yâ Rab! Hamd ü senâ duygusuyla dopdolu olarak Seni tesbih ederim. Ey yüce Allahım, Sen noksan sıfatlardan, eksik ve kusurdan, şerik ve yardımcıdan münezzehsin, mütealsin.”* mânâlarına gelen bu iki cümlenin söylenmesi çok kolaydır, dile ağır gelmez; bunlar boş ve değersiz sözler değildir, bilâkis Hak katında makbul ve kıymetlidir; ayrıca, mizanda da çok ağırdırlar. Gözünüzde çok küçük olan ve belki de çoklarının hafife aldığı bu iki cümle, eğer gönülden söylenmişse, ahirette getirilip mizanda terazinin hasenat kefesine konulunca, yığın yığın günahları havaya kaldıracak kadar ağırlaşacaktır. Çünkü bu söz Cenâb-ı Hak

nezdinde çok sevimlidir.

Peygamber Efendimiz'den öğrendiğimiz سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ الْعَظِيمِ tesbihinde aynı zamanda cemal tecellîsine de işaret vardır. Bazı âyet-i kerimelerde tesbih ile hamd beraber zikredildiği gibi bu sözde de Cenâb-ı Hakk'ın celâlî tecellîlerini ifade eden tesbihle, cemalî tecellîlerine imada bulunan hamd beraberce söylenmiştir. Allah Teâlâ'nın kudret, irade ve meşîetinin bütün kâinat çapında hükmünü icra ettiğini gören meleklerin رَبُّ الْمَلٰئِكَةِ وَالرُّوحِ deyip bütün âlemlerin rabbi Allah'ı kastetmeleri vahidî ve celâlî tecellînin ifadesidir. Fakat Allah'ın, lütuf, şefkat, merhamet gibi sıfatlarından yansıyan, Cenâb-ı Hakk'ın herkese ve her şeye, seviye ve ihtiyaçları nispetinde ihsan ve ikramda bulunması şeklinde müşâhede edilen ehadî ve cemalî tecellîleri de vardır. Rahmaniyet ve rahîmiyet dalga boylu tecellîlerden, canlı-cansız her varlığın, kendi kabiliyet, donanım ve istîdadına göre istifadesi söz konusudur ki, işte bunlar cemalî tecellîlerdir. Bu türlü tecellîlerde, mecâlî, yani, tecellî alanı olan varlıklar ya da bir yönüyle mazharlar, kendi donanımları, konumları, seviyeleri, istidatları ve ihtiyaçları nazar-ı itibara alınarak hususi görülüp gözetilirler. Farklı farklı şeylere ihtiyaç içinde oldukları, ayrı ayrı beslendikleri, çeşit çeşit bakım-görüme muhtaç bulundukları hâldehiçbiri unutulmayarak ve hiçbiri terkedilmeyerek hepsine tek tek nimetler verilir ki bu da Cenâb-ı Hakk'ın cemalî tecellîsidir. Meselâ, bir bebeğe önce anne sütü, sonra mama verilir. Çocuk biraz büyüyünce pelte, daha sonra püre, sonunda da ekmek ve katı gıda ile beslenir.

Evet, bütün varlıkların birden görülüp gözetilmesi şeklindeki celâlî tecellînin yanı sıra bir bebeğin kendi durumuna göre ona özel rızık verilmesi de cemalî bir tecellîdir. Celâl ile Cemal'i bir arada müşâhede eden Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ الْعَظِيمِ diyerek bu iki tecellîye birden dikkat çekmiştir. Zaten, Bediüzzaman Hazretleri'nin de ifade ettiği gibi, "İsm-i Celâl, genellikle nevilerde ve külliyatta tecellî eder; ism-i Cemal ise mevcudatın cüz'iyatında tecellî eder. Bu itibarla nevilerdeki cûd-u mutlak, celâlin tecellîsidir; cüz'iyatın nakışları, eşhasın güzellikleri ise cemalin tecellîyatındandır. Bazen de cemal, celâlden tecellî eder. Evet cemalin gözünde celâl ne kadar cemildir, celâlin gözünde dahi cemal o kadar celildir."[16]

Gönlün Sesi

İşte biz, o azametli tecellîler karşısında hayret ve dehşet yaşar, سُبْحَانَ اللّٰهِ

deriz. Cenâb-ı Hakk'ın azim icraatını temâşâ eder, اَللّٰهُ أكْبَرُ'le gürleriz. Bu arada, bir Cemal tecellîsi olarak üzerimize sağanak sağanak nimetler yağmasına mukabil de اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ der, hamd ü senâ duygumuzu seslendiririz.

Tabiî ki, söylediğimiz her tesbih, her tahmîd ve her tekbir gönlümüzün sesi soluğu olmalıdır. Telaffuz ettiğimiz kelimeler şuurumuzdan vize alarak söz kalıbına dökülmelidir. Hazreti Üstad'ın tahiyyât okuyuşunu defaatle arz etmişimdir. O, söylediği her kelimeyi vicdanında tam duyacağı ana kadar sürekli tekrar edermiş. Kendine has edasıyla اَلتَّحِيَّاتُ der, onu gönlüne göre duyamadığına kani olursa, اَلتَّحِيَّاتُ , اَلتَّحِيَّاتُ... diyerek defalarca tekrar eder; istediği kıvamı yakalayacağı ve bütün benliğinde hissedeceği ana kadar diğer kelimeye geçmezmiş. İmam Şâzelî ve Ahmed Bedevî gibi zatların, namazda سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ dedikleri zaman, bütün zerrât-ı kâinatı mülâhazaya alabildiklerini nakleder ve onların seviyesini yakalamak istediğini söylermiş. O ufka ulaşabilmek için yıllarca gayret etmiş, Allah'a karşı teveccühünü derinleştirmiş ve dudaklarından dökülen her kelimeye, vicdanının ve şuurunun mührünü vurmuş. Aslında, böyle bir cehd Allah'ın hakkıdır; her hâliyle Allah'a muhtaç olan zavallı, âciz, zayıf ve fakir kulların da vazifesidir. Nitekim, Hazreti İbrahim'e tesir eden de, duyduğu sözün muhtevasıyla beraber meleklerin kendi ufukları itibarıyla meseleyi melekçe dile getirişleri olmuştur.

Hâsılı, melekler, tesbihle alâkalı olarak arz etmeye çalıştığım hususlardan çok daha fazlasını derince duymuş; topyekün varlığa mahrutî ve bütüncül bir nazarla bakarak tevhid-i hakikîyi tam kavramış ve bu hakikatin fezlekesi olarak سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلٰئِكَةِ وَالرُّوحِ demişlerdir. Gönlü uhrevî esintilere aşina olan İbrahim (aleyhisselâm) da engin bir mârifet ve derin bir duyuşla dile getirilen bu tesbihe hayran kalmıştır. Bizim de, o ufku idrak etmiş olma düşüncesiyle değil, o ufka talebimizi ortaya koyma mülâhazasıyla Rabbimizi tesbih u takdis etmemiz bir vazifedir. Ümit ederiz ki, bu mülâhazaları nazar-ı itibara alarak rükû ve secdede o sırlı kelimeleri söylememiz bizim içimizde de aynı hakikatlerin inkişafına sebebiyet verir.

1 Hadîd sûresi, 57/1.
2 Zümer sûresi, 39/75.
3 Bakara sûresi, 2/30.
4 Müslim, *salât* 223; Ebû Dâvûd, *salât* 147; Nesâî, *tatbîk* 11.
5 Enbiyâ sûresi, 21/87.
6 Bediüzzaman, *Şuâlar* s.248 (On Birinci Şua, On Birinci Mesele).
7 Bakara sûresi, 2/32.
8 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.743 (Otuz Üçüncü Söz, Otuzuncu Pencere), *Şuâlar* s.14 (İkinci Şuâ, İkinci Makam).
9 Enbiyâ sûresi, 21/22.

10 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.380 (Otuzuncu Lem'a, Birinci Nükte).
11 Bkz.: el-Ûşî, *Bed'ü'l-emâlî* s.41.
12 Bediüzzaman, *Mektubat* s.260 (Yirminci Mektup, Birinci Makam, On Birinci Kelime).
13 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.380 (Otuzuncu Lem'a, Birinci Nükte).
14 Bediüzzaman, *Sözler* s.564 (Yirmi Dokuzuncu Söz, İkinci Maksat, Birinci Esas).
15 Buhârî, *daavât* 65, *tevhid* 58; Müslim, *zikir* 31.
16 Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye* s.195 (Onuncu Risale).

İsyan Ahlâkı ya da İradenin Davası

Soru: *"İsyan ahlâkı" ne demektir? İnkılapçı ruhların önemli bir özelliği olarak nazara verilen isyan ahlâkını mü'minler nasıl anlamalıdır?*

Cevap: İsyan; bir sisteme veya bir emre boyun eğmeme, itaat etmeme, başkaldırma ve ayaklanma mânâlarına gelir. Ahlâk ise, bir insanın zamanla tabiatının bir parçası hâline getirdiği iyi veya kötü huylardır. İsyan ahlâkı, Varoluşçu felsefecilerin söylemi hâlinde dünyaya yayılmıştır. Varoluşçuluğun en önemli temsilcisi sayılan Sartre, toplumla alâkalı fikirlerinden dolayı özgürlükçü bir anarşist olarak anılan Herbert Marcuse ve dünyanın anlamsızlığına başkaldırarak toplumu değiştirecek bir harekete kalkışmak gerektiğini düşünen, "Başkaldırıyorum, o hâldevarım!" diyen, bir kitabına da "*Başkaldıran İnsan*" adını veren Albert Camus gibi felsefeciler sürekli isyan düşüncesini seslendirmişlerdir. Ne var ki, onların nihilist anlayışına göre isyan, başta devlet olmak üzere, bütün otoritelere başkaldırmak; devleti, kurulu düzeni, her türlü kâideyi ve ahlâkî değerleri yok etmek demektir. Zaten, Müslümanlar, başkaldırmanın, örgütlenmenin, totaliter diktatörlük adına silahlı mücadelenin ve devrimin ne demek olduğunu önce bu nihilistlerden duymuş ve öğrenmişlerdir.

Varoluş, diriliş ve isyan ahlâkı gibi ifadeleri Müslüman fikir adamları da kullanmışlardır; fakat onlar bu meseleyi iradenin davası olarak ele almışlardır. Nurettin Topçu'nun Sorbonne Üniversitesi'nde hazırladığı doktora tezinin ismi de "*İsyan Ahlâkı*"dır. O, daha sonra kitaplaştırılan bu çalışmasında, önce Spinoza ve Bergson'un hürriyet anlayışlarını tenkit etmiş, daha sonra da, tabiata, topluma, devlete, dine ve ahlâka isyan eden Stirner'in anarşizmini, Rousseau ve Schopenhauer'un isyan düşüncelerini incelemiş ve "Biz, hem uysallığa, hem de anarşizme karşıyız. Ferdin, sadece bütün iradeleri aynı şekilde belirleyen bir irade karşısındaki uysallığını kabul ediyoruz." diyerek kendi düşüncesini özetlemiştir.

Nurettin Topçu, isyan ahlâkını iradenin davası olarak değerlendirmiştir; bu konuda "*İradenin Davası, Devlet ve Demokrasi*" adında müstakil bir kitabı da vardır. Ona göre, gerçek ve tam irade, fertten başlayan, aile ve devlet gibi otoriteleri kabul eden, millet ve insanlık basamaklarından da geçerek Allah'a ulaştıran iradedir. Dolayısıyla da, isyan ahlâkı, bir insanın kendi inanç, düşünce, his, kanaat ve karakteriyle kendini ifade etmesi; taklit, şablonculuk ve basma kalıpçılığa başkaldırması; her meseleyi öz değerlerinin süzgecinden geçirdikten sonra kendi idrak ufku itibarıyla yeniden değerlendirmesi ve

kendine mal etmesi demektir.

İradenin Zaferi

Aslında, isyan ahlâkı, iradenin hakkını verme açısından ele alınırsa, o meselenin temeli çok eskilere gider, dayanır. Çünkü, Ehl-i Sünnet âlimlerinden bazıları "Taklidî iman makbul değildir, tahkike ulaşmak gerektir." demişlerdir. Tahkik; bir şeyin doğru olup olmadığını iyice araştırmak; hakikate ulaşmak için çalışıp didinmek, cehd ve gayret göstermek mânâlarına gelir. Tahkik, bir meseleyle alâkalı temel rükünleri ve şartları masaya yatırma, onları sökme, parçaları birbirinden ayırma; sonra tek tek inceleme, kendi seçimini ve beğenisini de o işin içine katarak parçaları tekrar bir araya getirme, birbirine ekleyip bütünü yeniden elde etme; böylece onu kendi eserine, kendi cehd ve gayretinin neticesine dönüştürme demektir. –İsterseniz siz buna analiz ve sentez de diyebilirsiniz.– Bir işin içinde, insanın kendi akıl, mantık, muhakeme ve değerleri açısından böyle bir inşa gayreti varsa, o işin nihayetinde ortaya çıkan semere o insanın sayılır. Artık insan, o işi ya da içinde kendi duygu ve düşüncesi bulunan o fikri kendisine mal etmiş olur. Yazdığı bir makaleyi ya da bir şiiri kendine mal ettiği gibi, içinde şahsî düşünceleri, hisleri ve müdahalesi bulunan o şeyi de sahiplenmiş olur.

Haddizatında, iman, Cenâb-ı Hakk'ın murad-ı sübhânîsiyle insanın içinde yaktığı bir ışıktır, bir nurdur. Neticede, insanın gönlünde imanı, iz'anı ve yakîni yaratan; onda yakîn üstü bir hâl hâsıl eden ve insanı Zât-ı Ulûhiyet'in sübuhât-ı vechiyle her şeyin yanıp kül olduğu ufka ulaştıran Allah Teâlâ'dır. Fakat bütün bu mertebelere ulaşma yolunda araştırma, tedkik, o mevzuda isteklilik, ısrar ve süreklilik ile beraber ibadette derinleşme gibi hususlar da şart-ı âdi plânında birer vesiledir. Bu vesileler de insana verilen irade sayesinde değerlendirilebilmektedir. İrade, bir eğilim veya eğilimde tasarruftur; yani bir insanın, iki şeyden herhangi birini seçme cehd ve gayretini ortaya koymasıdır. Aslında bu, bir şart-ı âdidir ve tabiî bu şart-ı âdide, sebeple-müsebbeb arasında tenasüb-i illiyet prensibine göre bir münasebet de yoktur. Aklın zâhirî nazarında mümkün görünmese bile, küçücük bir çekirdekten koca bir çam ağacını meydana getiren ilâhî kudret, bir insandaki küçük bir eğilimden de çok büyük neticeler yaratmaktadır. İrade bir katkı maddesine benzetilebilir. Bir kaşık maya ile bir kazan sütün yoğurt hâline gelmesi gibi insanın irade adlı bir kaşık mayasına da çok büyük mükâfatlar vaad edilmekte ve verilmektedir. Şayet, Cenâb-ı Hak, çok büyük icraatını irade dediğimiz o şart-ı âdiye bağlamışsa, O'nun teveccühü açısından o küçük katkı maddesi çok önemlidir.

Bundan dolayıdır ki, imanla alâkalı meselelerden ubudiyetle ilgili

mevzulara, onlardan da mârifet ufkuna ait konulara kadar hemen her husus iradeye bağlanmıştır. Hayvaniyetten çıkma, cismaniyeti bırakma, kalb ve ruhun derece-i hayatına girme ancak irade ile mümkün olmaktadır. Seyr u sülûk-i ruhanîde o çetin ve çetrefilli yollardan geçmek için iradenin hakkını verme, nefse başkaldırma, ciddi ve azimli olma şarttır. Mârifete giden yol, taklite, şablonculuğa, sadece kalıpları yerine getirmeye ve alışılagelen basmakalıp şeylere devam etmeye karşı isyanı gerektirmektedir. Dolayısıyla, nihilistin serseriyâne başkaldırması ile hâlis bir kulun, cismaniyete, tenperverliğe, nefse düşkünlüğe, haneperestliğe ve dünya sevgisine isyan etmesi bambaşka iki husustur. Bunların birincisi anarşistlik, diğeri ise, Kur'ânî disiplinler içinde nefse ve cismaniyete karşı isyan şeklindeki bir kahramanlıktır.

Küfrün Sebeplerine İsyan

Diğer taraftan, küfrün pek çok sebebi vardır; meselâ, kibir bunlardan biridir. Bir kutsî hadiste, Cenâb-ı Hak, *"Kibriya, benim ridâm, azamet ise benim izârımdır. Kim benimle bu mevzuda yarışa kalkışır ve bunları paylaşmaya yeltenirse onu Cehennem'e atarım."*[1] buyurmaktadır. Evet, Allah, Zât'ına has bir sıfatı paylaşma küstahlığına kalkışan birine iman nurunu nasip etmez. Onun kalbinde iman taht kuramaz, çünkü o haneyi kibir işgal etmiştir. Kibir, basireti kör eden bir perdedir. Kibirle meşbû bulunan bir vicdan, kâinatta sayfa sayfa yazılmış mucizeleri göremez, mahlukatın binlerce dille anlattığı hakikatleri idrak edip anlayamaz. Zira, basiret körleşince basar da idrak adına hiçbir işe yaramaz.

Bakış zaviyesindeki inhiraf ve meselelere yanlış açılardan bakma da bir küfür sebebi olagelmiştir. Bazen fizikî kıstaslarla metafiziği ölçme, bazen sadece metafiziğe ait mülâhazalarla fiziği tartmaya kalkma insanı yanlış neticelere götürür. Rabb'i tanıma yolunda, bakış açısının çok iyi ayarlanması şarttır. Yoksa, Firavun'un, yüksek kuleler yapıp, o kulelerin başından Allah'ı bulmaya çalışması; Nemrud'un gökyüzüne ok atarak O'nu vuracağını sanması hep yanlış bir bakış açısı ve niyet bozukluğunun sonucudur. 20. asırda, Firavunca bir düşünceyi de Gagarin seslendirmiş ve dünyanın etrafında tur atıp geriye döndüğü zaman, "Allah'a rastlamadım" diyebilmiştir. O'nun bu hezeyanına karşılık Necip Fazıl'ın şu sözü çok manidardır: "A be ahmak! Allah'ın fezâda dolaşan bir balon olduğunu sana kim söyledi?"

Evet, bakış açısının bozukluğu gibi zulüm, haddini bilmeme, hakka karşı saygısızlık ve gaflet de imana açılan kapıları sürmeleyen ve hidayetin önünü tıkayan birer engeldir. Bunlarla beraber, şablonculuk, körü körüne ataları taklit ve batıl karşısında uysallık da tarih boyunca birer küfür sebebi olmuştur ki

bunlara karşı isyan bir yiğitliktir. Kur'ân-ı Kerim değişik âyet-i kerimelerde, bazı insanların taklit hastalığından dolayı hak ve hakikatten uzak kaldıklarını vurgulamakta; kendilerine *"Gelin, Allah'ın indirdiği buyruklara uyun!"* denilince, *"Hayır, biz babalarımızdan ne görmüşsek onu uygularız, sadece onlara uyarız."* dediklerini nakletmektedir.[2] İslâm'ı ve Kur'ân'ı sadece atalarını şuursuzca taklit etmeleri yüzünden yalanlayan bu insanlar gibi, günümüzde de pek çok kimse, dedelerinden devraldıkları dini inanç ve adetleri cahilce devam ettirmeleri sebebiyle Kitap ve Sünnet'i yalanlamakta ve imanın nurundan mahrum kalmaktadırlar.

İşte, kibir, gurur, zulüm ve gafletle beraber Hubel, Lât, Menât, Uzzâ, İsaf ve Naile putlarına da başkaldırma; Ved, Suvâ', Yegûs, Yeûk ve Nesr'i de kabul etmeme; ilmî sebeplere, selim akla ve dinî esaslara dayanmayan batıl inanç ve âdetleri onaylamama da isyan ahlâkının çok önemli bir yanını teşkil eder.

Fütüvvet Ruhlu Yiğitler

Ayrıca, Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâyâ) "Gençlerinizin hayırlısı ihtiyarlarınıza benzemeye çalışan; ihtiyarlarınızın en kötüsü de gençleriniz gibi yaşayandır."[3] buyurmaktadır. Evet, en hayırlı genç, bir ayağı kabirde olan yaşlı bir insan edasıyla sürekli ölümü ve ölüm ötesini düşünen, âhiretine azık tedarik etmek için çalışan, gençlik heveslerine esir olmayan ve gaflette boğulmayan gençtir. Yaşlıların en kötüsü de, ilerleyen yaşına rağmen hâlâ gafletten ayılmayan, ölümü uzak gören ve bazı gençler gibi heveslerinin ardında koşturan kimsedir. Bir başka hadis-i şerifte de *"Allah yedi kimseyi, kendi zıllinden (gölgesinden) başka sığınak olmayan (kıyamet) gününde, zılli altında himaye buyuracaktır."* dendikten sonra, ömrünü ibadet neşvesi içinde geçiren genç de o yedi zümre arasında sayılmaktadır.[4] Çünkü o, nefsânîliğin en azgın olduğu dönemlerde, cismanî arzularına rağmen, kendini Hakk'a kulluğa adamış, ibadet ruhuyla gelişmiş, kulluğu tabiatının bir derinliği hâline getirmiş ve âdeta nereden bakılırsa bakılsın simasında kulluk emareleri görülen bir hal almıştır. Kanının galeyanda olduğu ve beşerî garizelerinin onu farklı günahlara sevk ettiği bir dönemde, o bütün cismanî ve şehevî arzulara başkaldırmış, günahlara karşı isyan bayrağı açmıştır. İster kadın ister erkek olsun, bir genç için o dönemi iffetine toz kondurmadan ve günaha boyun eğmeden geçirmek çok zordur. Bir taraftan Allah'ın emirlerine itaat etme ve O'na kul olma; diğer yandan da, Cenâb-ı Hakk'ın sevmediği şeylere başkaldırma ve mâsivâya kulluğu reddetme iradenin davasını ortaya koymaya bağlıdır ve bu alkışlanacak bir isyan ahlâkıdır.

Bazı duygular, bir kısım arzular ve beşerî güçler, Hak dostlarına normal insanların çok çok üstünde verilmiştir. Bazı arzu ve istekler onlarda sıradan insanlarınkinden –belki– yirmi kat daha fazladır. O arzu ve istekler, her zaman onları kamçılamakta, sürekli meşgul etmekte ve gelip gelip iradelerine çarpmaktadır. Fakat onlar, öyle güçlü bir iradeye sahiptirler ve öyle kararlıdırlar ki, heva ve heves karşısında asla dize gelmezler. Sürekli dua ile meyelân-ı hayrı güçlendirir ve istiğfarla da meyelân-ı şerrin kökünü keserler. Günah ve hata mülâhazalarının başına devamlı gülle ve bomba yağdırırlar. Hayır meyillerinin dibine de su döker, gübre atar; saf ve temiz duygularını besler, güneşlendirir ve hep salih dairede kalırlar. İradelerini güçlendirmeyi Allah'a karşı çok önemli bir vazife bilirler. Dahası, kendilerini adadıkları dava bütün şahsî dünyalarını doldurur ve başka şeylerle meşgul olmaya fırsat bulamazlar.

Nitekim Asrın Çilekeşi, "Evlenmeyi hiç düşünmediniz mi?" diye soranlara "Âlem-i İslâm'ın dertlerini düşünmek onu düşünmeme fırsat vermedi; Ümmet-i Muhammed'in derdi bana onu unutturdu."[5] demiştir. Bu derinlikteki bir fedakârlık ve fütüvvetin temsilcileri bir kaç taneyle sınırlı da değildir. İslâm tarihi, Cenâb-ı Hakk'ın ekstra lütuflarıyla serfiraz bu kâmet-i bâlâlarla ve bu dırahşan çehrelerle doludur. O kadar ki, bu iffet âbideleriyle alâkalı, ilmi ve davayı evlenmeye tercih eden ve hayatları boyunca hiç evlenmeyen âlimler mânâsına gelen "*el-Ulemâü'l-Uzzâb*" adı altında cilt cilt kitaplar yazılmıştır.

Söz buraya gelmişken, istidrâdî olarak bir hususu şerh etmeliyim: Evlilik konusunda tabiî ve esas olan, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in sünnetine iktida etmek ve evlenmektir. Bir Müslüman yuva kurmalı, çocuk sahibi olmalı; Peygamber sevgisiyle dolu bir neslin yetişmesini, devamını ve çoğalmasını temin etmelidir. Hususiyle, kıyamet alâmetlerinin zuhur etmeye başladığı, ahlâksızlığın gemi azıya alıp her yerde serbest dolaştığı ve zinanın fâş olduğu böyle bir dönemde insanları cismaniyet ve nefisleriyle baş başa bırakmak onları felâkete sürüklemek demektir. Dolayısıyla, meselenin tabiîsinin bu olduğuna inanıyor, kimsenin buna karşı çıkamayacağını düşünüyor; karşı çıkmak bir yana, evliliğin tavsiye edilmesi gerektiği kanaatini taşıyorum. Öyle ki, imkânım olsa evlilik yaşına girmiş kadın-erkek herkesi evlendirir, yuvalarını kurma hususunda onlara yardım ederim.

Fakat böyle düşünmem bir fütüvvet ve kahramanlık ruhunu takdir etmeme de mani değildir. Dünyayı ve dünyevîlikleri elinin tersiyle iten, şahsî haz ve lezzetleri adına hiçbir mülâhazası olmayan; o türlü şeyleri rüyasında bile görse kalkıp kendini levm eden insanlar alkışa layıktır. Kendi kendine "Allah Resûlü'nün bayrağının kaç karış, kaç kadem, kaç adım aşağıya düştüğü ama

başkalarının bayrağının en yukarılarda dalgalandığı bir dönemde, nâm-ı celîl-i Muhammedî'nin anılmadığı bir zaman diliminde, sen hâlâ nelerle meşgulsun, ne ile uğraşıyorsun?" deyip maddî-mânevî nimetlerden fedakârlıkta bulunan kahramanlar mutlaka takdir edilmelidir. Onlar, kendini davaya adamış, ondan başka sevdası olmayan, oturup kalkıp mefkûresini düşünen ve davasının mecnunu gibi yaşayan özel donanımlı insanlardır. Evet, onların hususi durumu, objektif kural olarak kabul edilemez ve herkese uygulanamaz ama şu da bir gerçektir ki; onlar makbul olan isyan ahlâkının ve fütüvvet ruhunun temsilcileridir. Eğer, isyan ahlâkı tabiri başka mülâhazaları da çağrıştırıyorsa, onların hâlini "iradenin davası" ya da "iradenin hakkını vermek" ifadeleriyle seslendirmek daha doğru olabilir.

İsyan Ahlâkı Değil İnat Ahlâksızlığı

Bu mevzuyla alâkalı önemli bir husus da şudur: Kamil bir mürşid, mahir bir rehber, faziletli bir muallim ve adil bir idareci gibi önde bulunan, kudve konumunda olan, kendisine itaat edilen kimseler, elleri ve idareleri altındaki insanların her yönden inkişaflarını da hedeflemeli, onların kendilerini rahat ifade etmelerine fırsat vermeli ve düşüncelerini alıp değerlendirmelidirler. Bu onlara düşen bir vazifedir. Onlar, bir konu hakkında çevrelerindeki insanların hemen hepsinin kendi fikirleriyle katkıda bulunmalarını sağlamalı; böylece, bir düşünceyi bin düşünceye ulaştırmalıdırlar. İki aklın bir akıldan daha hayırlı olduğu hakikatine bağlı olarak diğer insanların fikirlerine de kıymet atfedenler, dehaya denk belki dehanın da üstünde isabetli kararlar verirler. Dolayısıyla, defaatle demişimdir ki; bir insan yüksek bir dehaya mâlik olacağına, başkalarıyla istişare etme gibi deha üstü bir ahlâka sahip olsun daha iyidir. Çünkü, istişarenin kıymetini bilen biri, belki yüz insanın düşüncesinden istifade eder. Böylece, hem onlara değer verdiğini ortaya koymuş, hem onların inkişafına yol açmış, hem istifade edilecek insanların dairesini genişletmiş ve hem de kendi yanlışlarının çarçabuk düzeltilmesini sağlama mevzuunda önemli bir adım atmış sayılır. Ziya Paşa'ya nispet edilen bir sözde "Bârika-yı hakikat, müsademe-i efkârdan doğar." denmektedir; yani, hakikat kıvılcımı, fikirlerin çarpışmasından çıkar. İslâm dünyasında dünden bugüne hocalarla talebeleri arasında münazara ve müzakereler olagelmiş, herkes kendi fikrini rahatlıkla söyleyebilmiş ve kim ifade ederse etsin hakikatin kendisine saygı gösterilmiştir. İmam Ebû Hanife ve İmam Malik Hazretleri gibi mürşidlerin kendi talebeleriyle yaptıkları münazaralar malum ve meşhurdur.

Sevk ve idare edenler diğerlerine bu rahatlık ve imkânı verdiklerinde, onlar da şablonculuğun ve basma kalıp şeylerin esiri olarak yaşamayacak, kendi

düşüncelerini de ortaya koyacaklardır. Bunu yaparken onlara düşen vazife, kat'iyen bir isyan, bir başkaldırma ve bir inat tavrı içine girmemektir. Gerektiğinde, uygun bir üslûpla "Kur'ân'ın şu âyetine, Sünnet'in şu emrine, falan mütefekkirin şu mütalâasına ve mantığın şu kuralına göre, o mesele şöyle de olabilir" şeklinde fikir beyanında bulunulabilir. Böyle yapmak ve üslûbunca konunun açıklığa kavuşturulmasını istemek dururken, itiraz ediyor gibi bir tavırla sorular sormak muhatapta kabz hâli meydana getirir. Hatta belki onda da isyan duygularını tetikler. Dolayısıyla olan hakikate olur. Belki kurallarına riayet edilen ve nezaket çerçevesinde ortaya konan bir münazara ve müzakere neticesinde bazı hakikatler gün yüzüne çıkacaktır. Fakat birisindeki soru üslûpsuzluğundan ve diğerindeki tavır bozukluğundan dolayı, hakikat zarar görür. Hakikatın gadre uğraması ve zulüm görmesi de bütün insanlık için büyük bir zarardır.

Ayrıca, her meseleye itiraz etme, her teklife başkaldırma, kim ne derse desin, daha o insan sözünü bitirmeden karşı çıkma ve bunu bir ahlâk hâline getirme ile samimi bir şekilde fikir beyan etme aynı kategoride değerlendirilemez. Bazı insanların, başkalarıyla geçimsizlik içinde olmalarını inkılapçı bir ruha ya da isyan ahlâkına sahip bulunuşlarına vermeleri, sadece bir kuruntudan ve kabahatlerine mazeret uydurmaktan ibarettir. Onların durumu isyan ahlâkı ile değil, ancak inat ahlâkı ile tavsif edilebilir. Karşısındaki insan daha cümlesini tamamlamadan aksi istikamette sözler söyleyenler, sadece dile getiren insanı beğenmedikleri için bazı açık hakikatleri bile kabule yanaşmayanlar, hiç kimsenin bilgisine tahammül edemeyen ve doğruyu yalnızca kendi dağarcıklarında olana hasredenler, hatta bazen kendilerinin de hoşuna giden çok doğru ve güzel sözlere bile itiraz ederek "Güzel söylediniz ama daha güzeli ve daha doğrusu şöyle olmalıydı!..." türünden şeytanî hırıltıları seslendirenler olsa olsa inat ahlâkının temsilcileri olabilirler.

Evet, başkaldırma ve isyan düşüncesi, ilk olarak Varoluşçu felsefeciler tarafından, hiçbir ahlâkî değeri kabul etmeme, hiçbir kuralı tanımama, her türlü düzene başkaldırma ve her çeşit otoriteyi reddetme şeklinde seslendirilmiştir. İsyan ahlâkı ifadesini Müslüman mütefekkirler de kullanmışlardır ama onlar meseleyi –Nurettin Topçu gibi– iradenin davası olarak ele almışlardır. Nihilistlere göre isyan mülâhazası, bütün nizami değerlere karşı ayaklanma, devlet de dahil hiçbir otoritenin altına girmeme ve bohemce yaşama şeklindeki âdeta bir "bulantı" felsefesi iken Müslümanlar onu iradenin hakkını verme ve şeytana, nefse, hevaya ve günahlara başkaldırma olarak değerlendirmişlerdir.

1 Müslim, *birr* 136; Ebû Dâvûd, *libâs* 26.

2 Lokman sûresi, 31/21.

3 Ebû Ya'lâ, *el-Mu'cem* 13/467; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 22/83.
4 Buhârî, *ezân* 36, *zekât* 16, *rikak* 24, *hudûd* 19; Müslim, *zekât* 91.
5 Bediüzzaman, *Hanımlar Rehberi* s.23.

Çocuklarına Ne Bıraktın?

Soru: *Allah yolunda infakta bulunması ve maddî imkânlarını dinin ihyası için seferber etmesi beklenen bir insanın, kendi ailesinin geleceğini de düşünmesi ve onların istikbali için yatırım yapması hususundaki ölçüler ve genel prensipler nelerdir?*

Cevap: İslâm, insanları bazı inanç esaslarını kabul etmeye zorlamaz; aksine, akıl ve mantıklarına seslenerek, onları her türlü baskıdan kurtarıp hür iradeleriyle yeni bir seçimde bulunmaya teşvik eder. Kur'ân, *"İslâm'da, dine sokmaya matuf zorlama yoktur."*[1] der; çünkü, zorlama dinin ruhuna zıttır. Dinin tarifinden de anlaşılacağı gibi, o, insanları kendi irade ve ihtiyarlarıyla doğru ve güzel olan şeylere sevk eden ilâhî emirler mecmuasıdır; dolayısıyla, dinin kabul edilmesinde esas olan iradedir, insanın bilerek ve severek ona yönelmesidir. Öyleyse, dinde zorlama söz konusu olamaz. İslâm, irade ve ihtiyarı esas alır ve bütün muâmelelerini bu esas üzerine kurar.

Sağ Yoldaki Zâhirî Meşakkat

Dinde öyle bir yaşanılırlık vardır ki, insan onun emirlerini yerine getirirken büyük bir rahatlık hisseder. İmam Şatıbî Hazretleri'nin *Muvafakât*'ında ifade edildiği gibi; dinin vaz' ettiği bir kısım mükellefiyetler aslında meşakkat sebebi değildir; onlar uzun bir yolculuğa çıkmış bulunan insanın hedefine sağ-salim varabilmesi için sıyanet vesilelerinden ibarettir.[2] Hazreti Bediüzzaman üslûbuyla meseleyi ele alacak olursak; insanın önünde iki yol vardır: Sağ yolda kanuna ve nizama tâbi olmak şarttır ama o zâhirî külfet içinde bir emniyet ve saadet bulunur. Sol yolda ise, başlangıçta serbestiyet ve hürriyet vardır; fakat o rahatlığın neticesinde bir tehlike ve tâli'sizlik mukadderdir. Sağ yoldaki bir kısım sorumluluklar ve mesuliyetler ilk bakışta insanın omuzunda bir yük gibi görünse de, aslında onlar ileride çıkması muhtemel tehlike ve engellere karşı birer korunma argümanıdır. Meselâ, sağ yolda yürüyen insan, bir pasaportu almak için bazı zahmetlere katlanır, bir miktar masraf eder. Daha sonra onu kaybetmemek için tedbirler alır, sürekli yanında taşıma mecburiyetinde kalır. Fakat onun sayesinde pek çok kapıdan rahatlıkla geçer gider; pasaport taşıma gibi o küçücük meşakkate katlanma neticesinde rahatça geçtiği her kapıda ayrı bir huzur yudumlar. Sol yolda yürüyen insana gelince, onun için öyle bir pasaport alma, masraf yapma ve onu her zaman yanında taşıma gibi bir külfet yoktur. Fakat belli bir süre serbestçe ve külfetsizce yol alsa bile, onun, önüne çıkan ilk kapıdan kovulacağı da muhakkaktır.[3]

Bu itibarla, dinin emirleri arasında nice zor görülen mükellefiyetler vardır ki, aslında onların her biri ebedî saadetin birer vesilesidir. Meselâ, insanı nefisle mücadeleye alıştıran, kalbî ve ruhî hayata yükselten, onu uhrevîleştiren ve ahirete ehil hale getiren ibadetler çok küçük bir meşakkat taşısalar bile aynı zamanda insana çok büyük mükâfat kazandırırlar. Dolayısıyla, insanların dünyevî ve uhrevî saadeti için vaz' edilen bu mükellefiyetler birer külfet olarak görülemez. Abdest, namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetler zâhirî bir külfete bedel binlerce sevap ve mükâfat getirirler. Bunlar, hem Allah'a karşı kulluğu ifade eder hem de asla bir nihilist ve bir anarşist gibi davranamayacak olan ve kendi iradesiyle tam bir disiplin insanı olarak yaşayan Müslümanın hayatını zapturapt altına alırlar. Ayrıca, ubudiyetin gereği olan mükellefiyetler, Cennet'e, ebedî saadete, Cenâb-ı Hakk'ın cemalini müşâhedeye ve O'nun rıdvanına mazhar olmaya liyakat kesbetmek için yerine getirilmesi gereken sorumluluklardır.

Bunları okula giden bir öğrencinin yapması gereken vazifelere de benzetebilirsiniz. Nasıl, eğitim çemberinden geçme ve belli bir kıvama erme o talebede bir liyakat metamorfozu meydana getiriyorsa, bir kul da ibadetler sayesinde o metamorfozu yaşamalıdır ki ahirete bir farklılık içinde gitsin. Arzın ve semanın değişip başka bir kalıba gireceği bir gün için, insan da cüz'iyyatı itibarıyla öyle bir farklılığa ulaşmalı ve kıvama ermelidir ki ahiret meyvelerine erişsin. İşte bu zaviyeden meseleye bakınca, dinde zorluk olmadığı, dini görevlerini yapan kulların kendi kıvamlarına koştukları görülecektir. Evet, biz bir maratonda koşuyoruz. Cennet'e, ebedi saadete, Cenâb-ı Hakk'ın cemalini müşâhede etmeye ve O'nun *"Ben sizden razıyım."* müjdesine muhatap olmaya koşuyoruz. Biz ebedî yaşamaya ve hiç ölmemeye koşuyoruz. Öyleyse, ahiret hayatı adına hiç ölmemeye ve ebedî mutluluğa koştuğumuz bu yolda ölsek bile değer ve o da bir meşakkat sayılmaz. Bundan dolayıdır ki, dünya hesabına ölen şehitler ölüm şerbeti içtikleri aynı anda ölümsüzlüğe eriyorlar; buradaki ölüm sancılarını bile duymuyor, ölümsüzleşiyor ve sürekli ebedî saadet yudumlayıp duruyorlar.

Dinin Emirleri Objektiftir

Evet, لَاۤ إِكْرَاهَ فِي الـدِّينِ[4] hakikati insanların dine girmelerine matuf bir zorlamayı yasakladığı gibi dinin temelinde ikraha hiç yer bulunmadığını da ima etmektedir. Çünkü onun özünde sevgi, muhabbet, alâka ve insanların her türlü faydası vardır. Peygamber Efendimiz'in (aleyhi ekmelüttehâyâ) getirdiği din, bir hanifiye-i semhâdır; yani, herkesin rahatlıkla yaşayıp, kolayca tatbik edebileceği bir sistemdir ve objektif prensipleriyle tam bir denge unsurudur.

İslâm, sadece belli bir grup için değildir; onun mesajı herkesedir. İslâm'da "teklif-i mâlâyütak", yani insanlara güç yetiremeyeceği sorumlulukları yükleme söz konusu değildir; o herkesin biraz gayret ederek altından kalkabileceği emirlerle gelmiş olan ve ruhunda müsamaha bulunan bir nizamdır. Din kolaylık üzerine vaz' edilmiştir, ibadet kastıyla da olsa ilâve zorluklar çıkarmaya ve dinin kolaylaştırdığını zorlaştırmaya hiç kimsenin yetkisi yoktur. Onu şiddetlendiren ve altından kalkılmaz hale getiren yenik düşer. Nitekim, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Bu din kolaylıktır. Hiç kimse kaldıramayacağı mükellefiyetlerin altına girerek dini geçmeye çalışmasın; (insanın mutlaka bir kısım eksik ve kusurları olur ve) galibiyet dinde kalır."*[5] buyurmuş ve ümmetine bir tavsiyede bulunurken iki şeyden birini tercih edecekse daima kolay olanı tercih etmiştir. Kendisi dinin emirlerini kılı kırk yararcasına yaşasa da ümmetini irşad ederken mutlaka insan fıtratını gözetmiş ve dinin objektifliğine göre hükümler vermiştir.

Meselâ; Hazreti Ali ve Osman İbn Maz'un gibi bazı sahabe efendilerimiz, dünyevî duygulardan bütünüyle sıyrılmak, mâsivâyı zihinlerinden tamamen atmak, kalblerini sadece Sultan'a ait bir saray hâline getirmek, kendilerini iyice ibadete vermek ve vakitlerinin hepsini Allah'a kullukta geçirebilmek gayesiyle hadımlaşmak isteyince, Resûl-i Ekrem Efendimiz *"Allah'ı en iyi bileniniz ve O'ndan en çok korkanınız benim. Bununla beraber, ben ibadet ediyorum ama hanımlarımın hakkını da gözetiyorum. Gece ibadetimi yapıyorum fakat istirahat de ediyorum. Bazı günler oruç tutuyor, diğer günleri ise oruçsuz geçiriyorum. Bu, benim yolumdur. Kim benim yolumdan yüz çevirirse, o benden değildir."*[6] demiş ve getirdiği dinde ruhbanlık olmadığını beyan buyurmuştur.

Mevzuyla alâkalı bir rivayet de şöyledir: Bir gün, Selman-ı Farisî Efendimiz Ebu'd-Derdâ Hazretleri'ni ziyaret eder. Ebu'd-Derdâ'nın hanımını eski ve yırtık bir kıyafet içinde görünce, "Bu hâlin ne?" diye sorar. Kadıncağız, "Kardeşiniz Ebu'd-Derdâ'nın dünya ile alâkası kalmadı." der ve o hâlinin sebebini ima eder. Ebu'd-Derdâ Hazretleri eve gelince Hazreti Selman'a yemek getirerek, "Sen buyur, ben oruçluyum!" der. Selman-ı Farisî, "Hayır, sen yemezsen ben de yemem." deyince beraberce yerler. Yatsının üzerinden çok az bir zaman geçmiştir ki, Ebu'd-Derdâ, Hazreti Selman'dan gece namazı için müsaade ister ama o "Biraz uyu!" der. Bir müddet sonra Ebu'd-Derdâ namaza kalkmak için tekrar yeltenince Selman-ı Farisî yine, "Biraz uyu!" der. Gecenin sonuna doğru Selman Efendimiz "Şimdi kalk!" deyip arkadaşını çağırır ve beraberce namaz kılarlar. Namaz bitince, Hazreti Selman şu nasihati hatırlatır: "Senin üzerinde Rabbinin hakkı var, nefsinin hakkı var, ehlinin de hakkı var.

Her hak sahibine hakkını ver.” Ertesi gün Hazreti Ebu’d-Derdâ durumu anlatınca, Peygamber Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm), *“Selman doğru söylemiş, doğruyu göstermiş.”*[7] buyurur.

Tebük Seferi’ne iştirak etmediği için tecritle cezalandırılan Ka’b İbn Malik Hazretleri de, affedildiğini müjdeleyen âyet-i kerime nazil olunca çok sevinir ve “Ey Allah’ın Peygamberi, tevbemin kabul olunmasına karşılık bütün malımı Allah yolunda infak etmeye söz vermiştim.” der. Fakat Allah Resûlü, ona da *“Malının bir kısmını yanında bırak, bu senin için daha hayırlıdır.”*[8] buyurur.

Zengin Vârisler

Bu ve benzeri hâdiselere bakılınca görülecektir ki; Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) her zaman dinin objektif yanını esas almış ve dengeyi tavsiye etmiştir. Çünkü Allah Resûlü, muvazzaf bir müşerrîdir; O’nun söz, tavır ve ikrarları birer dinî emirdir. O bir hususta “evet” derse, artık o mesele kural olur ve herkesi bağlayan bir hüküm hâline gelir. O rehber ve imamdır; İmam, “Allahü Ekber” diye seslenince rükûa gidilir; سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ deyince ayağa kalkılır; bir kere daha tekbir getirince secdeye varılır. Onun ardında iseniz, farklı hareket edemezsiniz, her sözünü emir bilir ve uygularsınız. Nitekim, Allah Resûlü, haccın farz kılındığını ashab-ı kirama duyurunca, içlerinden birisi; “Her yıl mı?” demiş; Resûl-i Ekrem (aleyhi ekmelüttehâyâ) ona cevap vermeyip susmuştur. O zat sorusunu üç defa tekrar edince; Peygamber Efendimiz bundan memnun olmamış, *“Eğer ‘evet’ deseydim, hac üzerinize her yıl farz olurdu, buna da güç yetiremezdiniz.”*[9] buyurmuştur. Evet, O söz kesen, mühür basan ve beyanı hüküm olan bir insandır; O’ndan sadır olan bir söz kuraldır ve ona uyma mecburiyeti vardır. Dolayısıyla, O dinin objektifliğini, kolaylaştırıp zorlaştırmamanın bir esas olduğunu ve insanların fıtratlarını gözeterek hükümler vermiş; ashabının sorularını bu zaviyelerden cevaplandırmıştır.

Hadis kitaplarında, sorunuzla doğrudan alâkalı olan bir hâdise daha anlatılır: Bir gün, Resûl-i Ekrem Efendimiz, ağır hasta olan Sa’d İbn Ebî Vakkas Hazretleri’ni ziyaret eder. Hal hatır sorma faslından sonra, Hazreti Sa’d, “Yâ Resûlallah, ben malı-mülkü bulunan bir kimseyim. Bir tek kızımdan başka vârisim de yoktur. Malımın üçte ikisini Allah yolunda infak etsem (de geri kalanını kızıma bıraksam) ne dersiniz?” diye sorar. Allah Resûlü, *“Hayır, üçte iki fazla olur.”* cevabını verir. Bunun üzerine Sa’d İbn Ebî Vakkas (radıyallâhu anh), “Peki, yarısını sadaka olarak vereyim mi?” deyince, Resûl-i Ekrem yine, *“Hayır, o da çoktur.”* der. Bu defa, Hazreti Sa’d, “Ya üçte birine ne dersiniz?”

sualini tevcih eder. Bunun üzerine Resûlullah, *“Üçte biri olabilir ama o bile çoktur. Senin geriye zengin vârisler bırakman, insanlardan dilenen fakir kimseler bırakmandan daha hayırlıdır.”*[10] buyurur.

Evet, İnsanlığın İftihar Tablosu, bu hâdise münasebetiyle bir kere daha dinin herkes tarafından uygulanabilecek yanına işarette bulunmuş, beşer fıtratını ve hayatın gerçeklerini nazar-ı itibara alarak bir hüküm vermiş ve kıyamete kadar O’na ümmet olmakla şereflenen bütün insanlar tarafından tatbik edilebilecek bir kural ortaya koymuştur. Şayet, bir insanın geniş imkânları varsa, vârislerini zengin edecek şekilde onlara miras bırakmasının, onları başkalarına el açıp dilenmeye terk etmesinden daha hayırlı olduğunu belirtmiştir.

Yeri gelmişken bir hususu daha arz edeyim: Siz vefat edince mirasınızı hak edecek bazı kimseler varsa, malınızın tamamını infak ederken onların haklarını da vakfetmiş olacağınız için Allah indinde sorumlu tutulabilirsiniz. Siz fedakârlık yapar ve “Bütün malımı mülkümü iman ve Kur’ân hizmetine vakfediyorum.” dersiniz. Bu çok güzel bir davranış ve bir civanmertliktir. Fakat eğer o mal-mülk içinde size yakın olanların miras hakları varsa, o mevzuda öyle rahat davranamazsınız. Önce vârislerinizi razı ve memnun etmeniz lâzımdır. Sizin vefatınızla mirasınızda hak sahibi olacak insanları hoşnut ettikten sonra malınızı istediğiniz gibi infak edebilirsiniz; aksi hâlde, Hak katında mesul olursunuz. Yani, ya Allah Resûlü’nün beyanlarına uygun olarak malınızın üçte birini hayır yollarına verecek ve geri kalanını vârislerinize bırakacaksınız ya da onları razı ettikten sonra dilediğiniz tasarrufta bulunacaksınız.

Dolayısıyla, meseleye dinin objektifliği açısından bakmak ve umum insanları nazar-ı itibara alarak değişmeyen, sabit kurallarla hüküm vermek gerekir. Hususiyle, hayat tarzı ve davranışları örnek kabul edilen kimseler, herkes tarafından uygulanabilecek kuralları esas almalı; şahsî hayatları adına çok hassas olsalar ve azîmetlerle amel etseler bile, halk arasında dinin umumi disiplinlerini seslendirmelidirler.

Sika ve Îsar Ufkunun Kahramanları

Buraya kadar arz ettiklerimiz mahfuz olmakla beraber, bir de azîmetler kuşağında yaşayan ve ufku çok engin olan kimseler vardır ki, onların durumu da kendi kemâlât arşları zaviyesinden değerlendirilmelidir. Nasıl ki, Cenâb-ı Hakk’a kurbetin değişik mertebeleri ve her mertebenin de kendine göre temsilcileri bulunur; aynen öyle de, tevekkülün ve cömertliğin de farklı seviyeleri ve o seviyelerin kahramanları mevcuttur. “Tevekkül”, Allah’a güven

ve itimat ile başlasa da onun ötesine çıkmak mümkündür. Kalben beşerî güç ve kuvvetlerden tamamen sıyrılıp neticede her şeyi Kudreti Sonsuz'a havale ederek tam bir itimada ulaşma ufkunda noktalanan ruhanî seyrin "teslim", "tefviz" ve "sika" mertebeleri de vardır. İşte, bir insan "çocuklarımın geleceği" deyip onlar için yatırım yaparken bir diğerinin Enderûnî Vâsıf gibi:

"Gelir elbet zuhûra ne ise hükm-i kader
Hakk'a tefviz-i umûr et, ne elem çek, ne keder."

demesi de yadırganmamalıdır. Bir insanın, beş-on yıl sonrasını düşünüp başkalarına muhtaç olmamak için tasarrufta bulunması beşer fıtratına verilirken, bazı insanların da İbrahim Hakkı Hazretleri'nin,

"Sen Hakk'a tevekkül ol,
Tefviz et ve rahat bul,
Sabreyle ve râzı ol
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler."

sözleriyle ifade ettiği tefviz zirvesinde seyretmeleri de o derecenin insanlarına has bir hal olarak değerlendirilmelidir.

İnsanın gönlündeki hayır duygusunun ve cömertliğin de dereceleri vardır: İyiliksever olma ve yardım etmeyi sevme "semâhat"; bu duyguyu icra edip sorumlu olduğu kadar (zekat miktarı) yardımda bulunma "sehâvet"; malının çoğunu dağıtıp, daha azını geride bırakacak şekilde bol bol verme "cûd" ve kendisi de muhtaç olduğu hâlde başkalarını nefsine tercih ederek onların ihtiyacını görme ahlâkı da "îsâr" mertebesinin adıdır. İşte, bu mertebeler, bize bir realiteyi hatırlatmaktadır; demek ki, insanların hepsini aynı çizgide mütalâa etmek doğru değildir. Herkes kendi kabiliyetinin müsaade ettiği ufka ulaşabilecektir ve her insan kendine özel yükselme çıtasına göre değerlendirilmelidir. Nitekim, Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bazı sahabelere mallarının sadece bir kısmını infak etmeleri tembihinde bulunurken, Tebük hâdisesi münasebetiyle bütün servetini hibe eden Hazreti Ebû Bekir'e *"Ev halkına ne bıraktın?"* diye sormuş, O *"Allah'ı ve Resûlünü bıraktım."*[11] cevabını verince hiç itiraz etmemiş ve Hazreti Sıddık'ın sadakatine çok yakışan infak anlayışını hoş karşılamıştır.

"Anam!"

Hazreti Sıddık'ın sıddıka kerimesi Âişe Validemiz de babası gibi îsar ufkunda cömertlik ortaya koyan bir insandı. Kendisine, Hayber ve Fedek arazilerinin gelirlerinden verilen bir miktar para vardı. Ayrıca, Hazreti Ömer,

Ezvâc-ı Tâhirât'ı ilk saftakiler arasında mütalâa etmiş ve onlara ayrılan miktarı yükseltmişti. O sevgili annemiz eline binlerce dinar geçmesine rağmen vefat ederken arkada dünya adına hiçbir şey bırakmamıştı; çünkü, eline geçen her şeyi Allah yolunda infak etmişti. Diğer yönleriyle ne kadar derinse, cömertlikte de o kadar derindi. İlim alanında o denli ileriydi ki, Hazreti Urve onun hakkında "Hem fıkıh hem tıp ve hem de şiir sahasında Hazreti Âişe'den daha bilgilisini görmedim."[12] demişti. Ebû Musa el-Eş'arî Hazretleri de, "Ne zaman bir meseleyi ya da hadisi anlamakta zorlanıp Hazreti Âişe'ye sorsak mutlaka onda bir cevap bulur ve müşkilimizi hallederdik."[13] itirafında bulunmuştu. O muallâ annemiz söz söylemesini öyle güzel becerirdi ki; Ahnef İbn Kays *"Ben Hazreti Ebû Bekir'in, Hazreti Ömer'in, Hazreti Osman'ın ve Hazreti Ali'nin (Allah hepsinden razı olsun) hutbelerini dinledim. Fakat, Hazreti Âişe'nin dudaklarından dökülen sözler kadar güzel ve anlaşılır olanlarını ondan başkasından duymadım."*[14] şeklinde takdirlerini dile getirmişti. Adını her anışımda "Anam!.." deyip "Öz anama bu kadar tatlı "anam" demedim o da darılmasın." düşüncesiyle yâd ettiğim muallâ validemiz, ibadet ü taatinde o kadar engindi ki; Kasım İbn Muhammed *"Hazreti Âişe, Ramazan ve Kurban bayramları hariç senenin bütün günlerini oruçlu geçirirdi."*[15] haberini vermişti. Bir gün yanaklarından süzülen yaşları görünce *"Âişe, neyin var, niçin ağlıyorsun?"* diye soran Resûl-i Ekrem Efendimiz'e *"Cehennem ateşini hatırladım; ötede ailenizi tanır, beni de hatırlar mısınız yâ Resûlallah?"*[16] şeklinde cevap veren gözü yaşlı anamızın kalbi de o kadar ince idi ki; Urve Hazretleri "Sabahları evden çıkınca Hazreti Âişe'nin evine uğrar ve ona selâm verirdim. Yine bir gün erkenden ona uğradım. Baktım ki, namaz kılıyor, Cenâb-ı Hakk'ı tesbih u tazimde bulunuyor; sürekli *"Biz dünyada, ailemiz içinde iken sonumuzdan endişe ederdik. Ama şükürler olsun ki Allah bize lütfetti ve bizi, o kavuran ateşten korudu."*[17] mealindeki âyetleri okuyor; bu âyetleri durmadan tekrar ediyor, Rabbine dua dua yalvarıyor ve ağlıyor. Onu o hâldegörünce, ben de kalkıp namaza durdum. Fakat o okumasını bir türlü bitirmeyince ben biraz sıkıldım ve daha fazla dayanamayıp bir ihtiyacımı görmek için çarşıya gittim. Geri döndüğümde ne göreyim; Hazreti Âişe yine namazda ve kıyamdaydı; aynı âyetleri tekrar ediyor, ağlıyor ağlıyordu. [18]İşte, bütün yönleriyle bir derinlik ve enginlik abidesi olan Âişe-i Sıddıka Annemiz cömertlikte de benzersizdi. Rivayet edildiğine göre; bir gün yetmiş bin dinarı halka paylaştırmış, sonra da oturup elbiselerini yamamış ve o yamalı elbiseleri giymişti.[19] Bir başka gün, payına düşen bir malı yüz bin dinara satmış, eline geçen parayı muhtaçlara dağıtmış ve o günün akşamında da, kendisine ayırdığı arpa ekmeğiyle ancak

iftar edebilmişti.[20]

Allah'la münasebetlerinde o kadar derin olan anamız, insanları düşünme ve cömertlikte de o denli engindi. Dini anlama arzu ve iştiyakı zaviyesinden eşsiz olduğu gibi, Allah'a, Resûlü Ekrem'e, salih kimselere ve Cennet'e yakın olma, Cehennem'den de fersah fersah uzak bulunma vesilelerini kavramadaki basireti açısından da benzersizdi. Bunları yaptığı dönemde o henüz yirmili yıllarını yaşıyordu. O genç yaşına rağmen bilinmesi gereken mevzuları çok iyi kavramıştı. Kendisine bir husus sorulduğunda dinin objektifliği içerisinde cevaplar veriyor; hiç kimseye gücünün üstünde bir yük yüklemiyordu. Fakat, şahsî hayatı adına sadakat ve vefasına yakışır bir duruş ortaya koyuyor; hep sika ufkunda ve îsar burcunda seyahat ediyordu.

Vermeye Doymayanlar

O, bu konuda yalnız da değildi. Hazreti Osman Efendimiz çok kazanmıştı ama bir emanetçi olduğunun farkındaydı. Ne zaman "yardım" denilse önce o koşuyor; elinde ne varsa hepsini infak ediyor ve Peygamber Efendimiz'i sevindiriyordu.[21] Hazreti Abdurrahman İbn Avf çok zengindi; fakat, servetin kendisinde emanet olarak durduğunun şuuruyla hareket ediyor ve rivayetlere göre üzeri erzak yüklü beş yüz deveyi bir defada tasadduk ediyordu.[22] Ömer İbn Abdülaziz devletin başında bir emanetçi memur gibi duruyor, hazinenin dolup taştığı bir dönemde kendisi zeytin yağına ekmek bandırarak iftar ve sahur yapıyordu.[23] Leys İbn Sa'd Hazretleri'nin yıllık geliri seksen bin dinarı geçiyordu ama kendisine hiçbir zaman zekât farz olmamıştı. Çünkü, eline ne geçerse geçsin, hepsini Allah yolunda harcıyor, istikbal endişesine kapılmadan malını infak ediyordu.[24] Bir gün İmam Mâlik Hazretleri bir sini hurma hediye gönderince İmam Leys o siniyi altınla dolu olarak iade ediyordu.[25]

Hafizanızı azıcık zorlasanız bu konuda daha yüzlerce misal bulabilirsiniz ve görürsünüz ki, seleflerimiz başkalarıyla alâkalı hüküm verirken dinin değişmeyen kurallarını uygulamış, insanları bütün boşlukları ve zaaflarıyla kabul etmiş, zorlaştırmamış kolaylaştırmışlardır; fakat, kendileri söz konusu olunca da bütün salih amellerini kendi ufukları açısından ele almışlardır. Kendi tatbikatlarının birer kural olarak benimsenmesine mani olmuş, İslâm dininin bir ruhbâniyet şeklinde anlaşılmasını engellemiş ve dinin özündeki kolaylığa, müsamahaya ve kuşatıcılığa dikkat çekmişlerdir. Kur'ân'da ve Sünnet'te insanların değişik kategoriler içinde değerlendirilmesine uygun şekilde, onlar da bir realitenin gereği olarak kiminin bir damla sadaka vermesini, kiminin de malının içinde başkalarının hakkı bulunduğu şuuruyla biraz daha çok tasadduk

etmesini normal görmüş; fakat, kendileri son kuruşlarına kadar bütün mallarını infak etmişlerdir. Bunu yaparken de, hayır ve iyilikleri hiç kimseye duyurmamak, hissettirmemek, riya ve süm'adan uzak kalmak hususlarında da azamî hassas davranmışlar; hatta tasadduklarının Kirâmen Kâtibîn tarafından bilinmesini dahi istememişlerdir. Nitekim, *"Kendileri de ihtiyaç duydukları hâldeyiyeceklerini, sırf Allah'ın rızasına ermek için fakire, yetime ve esire ikram ederler. Ve derler ki: "Biz size sırf Allah rızası için ikram ediyoruz, yoksa sizden karşılık istemediğimiz gibi bir teşekkür bile beklemiyoruz."*[26] mealindeki âyetler onların ruh hâlini tasvir etmektedir. Evet, onlar öyle hasbî ve muhlis kullardır ki, hayır ve hasenât karşılığında bir teşekkür bile beklememektedirler.

İman ve Kur'ân hizmetine adanmış kimseler de, çalışıp alınlarının teriyle iaşelerini temin etmelidirler. Kazançlarının üzerinde hep meşruiyet mührü aramalı ve mallarının her zerresinin hesabını Allah'a vermeye hazır bulunmalıdırlar. Onlar da birer emanetçi olduklarının farkında iseler, meşru dairede kazanmaya ve işin içine zerre kadar haram karıştırmamaya dikkat ederek ne kadar kazanabilirlerse kazanmalı ve ellerinden geliyorsa çok zengin olmalıdırlar. Bir gün, Süfyan-ı Sevri Hazretleri'nin elinde bir sürü dinar gören bir adam, "Seni Hak dostu olarak biliriz, elindeki bu paralar da neyin nesi?" deyince, Hazreti Süfyan, "Öyle deme; eğer bu kadarcık bir mala sahip olmasaydık, idareciler bizi kapılarında dilenci yapar, eşiklerine mendil serdirirlerdi."[27] der. İşte, başkalarına el açmamak ve onun bunun kapısında mendil sermemek için her mü'min çalışıp çabalamalı, alın teriyle kendi geçimini sağlamalı ve aynı zamanda, kazancında ihtiyaç sahiplerinin de hakkı olduğunu düşünerek malının şükrünü de kendi cinsinden eda etmelidir.

Bu Devrin Sıddıkları

Bu şükrün yerine getirilmesi mevzuunda, ısrarla üzerinde durulması gereken nokta, herkese kendi gücü kadar yük yüklenmesi ve dinin objektif yanının nazara verilmesi hususudur. Bu konuda, insanları haklarından mahrum etmemeye, kimseyi gadre uğratmamaya ve onların çoluk çocuklarının bulunduğunu da hesaba katmaya özen gösterilmelidir. Bir insan bir anlık coşup şahlanmayla hissî bir karar verebilir; diğerlerine düşen vazife, ona bir kere daha düşünme fırsatı tanımak ve hayatın realitelerini de göz önünde bulundurmaktır.

Unutulmamalıdır ki, Allah'ın dininin i'lâ edilmesi vazifesini kim vicdanında ne kadar duyuyorsa, o meseleye de o kadar sahip çıkar. Bazıları, ortaya konan

hayırlı faaliyetleri sadece uzaktan seyreder; takdirlerini dile getirir. Onlar o hâlleriyle kabul edilmeli ve muhalif olmamaları da bir kazanç bilinmelidir. Bazıları, işin ucundan tutuyor gibi görünür, kendileri hiçbir şey yapmaz ama iyi işler yapanlarla beraber bulunurlar. Onların durumu da yadırganmamalı ve o kadarcık bir yakınlık da kâr sayılmalıdır. Güzel insanlar içinde bulunma, güzel sözlere ve faydalı işlere iştirak etme, "Ne güzel şeyler yapıyorsunuz; Allah nasip etse, biz de yapsak!" deme de çok önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir. Bazıları da bir damla ile katkıda bulunur; o bir damlayı verirken bile yüreğini vermiş gibi olur ama o kadarcık bir infak da öpülüp başa konmalıdır. Çünkü, vermeye alışma damla damla vermekle başlar. Çoğu zaman, bir damla, coşkun bir kaynağın emaresidir ve o kaynak kazıldıkça mutlaka daha gür su gelecektir.

Bazı insanlar da vardır ki, onlar *"Allah, karşılık olarak Cennet'i verip mü'minlerden canlarını ve mallarını satın almıştır."*[28] mealindeki âyetle yatıp kalkar ve tenezzülât-ı ilâhiyenin bir neticesi olarak kendileriyle pazarlık yapıldığını hiç akıldan çıkarmazlar. Malları ve gerekirse canları karşılığında, Cennet'i, Cemalullah'ı ve rıdvanı satın alma şeklindeki bir anlaşmaya "evet" derler. Fâni şeyleri verip bâkî bir hayatı kazanmaya talip olurlar. Hele bir de, içinde bulundukları zaman dilimi umumi bir seferberliği gerektiriyorsa, iman ve Kur'ân davasına sahip çıkan ilkler gibi bütün mallarını tasadduk etmeye amâde bulunur, evlerinin ve arabalarının anahtarlarını bile bir zarfın içine koyar ve infakta sınır tanımazlar.

Sözün özü; meseleye dinin objektifliği açısından bakmak ve umum insanları nazar-ı itibara alarak değişmeyen kurallarla hüküm vermek esastır. Bu zaviyeden, beş lira veren de, elli lira tasadduk eden de, dinî vecibelerini yerine getirdikten sonra, evlâd u iyalini ve evini-barkını düşünen insan da makbuldür. Bu arada, her devrin Ebû Bekir'leri ve Âişe-i Sıddıka'ları da mutlaka olacak; onlar sadâkat, vefa ve îsar hasletleri gereği belki mallarının hepsini Allah yolunda vereceklerdir. Dolayısıyla, bu meselede hüküm kanaat-i vicdaniyeye göre belirlenecek ve hiç kimse gadre uğratılmayacaktır.

1 Bakara sûresi, 2/256.
2 Bkz.: eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât* 2/119-123.
3 Bediüzzaman, *Sözler* s.35 (Sekizinci Söz).
4 Bakara sûresi, 2/256.
5 Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28.
6 Buhârî, *nikâh* 1; Müslim, *nikâh* 5.
7 Buhârî, *edeb* 86, *savm* 51, *teheccüd* 15; Tirmizî, *zühd* 64.
8 Buhârî, *meğâzî* 79; Müslim, *tevbe* 53.
9 Müslim, *hac* 412; Nesâî, *menâsik* 1; İbn Huzeyme, *es-Sahîh* 4/129.
10 Buhârî, *cenâiz* 37; Müslim, *vasiyyet* 5.

11 Tirmizî, *menâkıb* 16; Ebû Dâvûd, *zekât* 40.
12 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/67; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/49-50.
13 Tirmizî, *menâkıb* 62.
14 İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 24/352; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/123.
15 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/47.
16 Ebû Dâvûd, *sünnet* 24, 25; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/110.
17 Tûr sûresi, 52/26-27.
18 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/49.
19 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/47.
20 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/48.
21 Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 18/231; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 39/63.
22 Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/115; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 1/129.
23 Bkz.: Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 5/315.
24 Bkz.: ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* 8/149.
25 ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* 8/154.
26 Dehr sûresi, 76/8-9.
27 ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* 7/241.
28 Tevbe sûresi, 9/111.

Demokrasi Yokuşu

Soru: *Sizce ülkemizdeki tarihi gelişimi itibarıyla demokrasi düzlüğe çıkabilmiş midir? Demokrasinin sadece teoride kalmayıp uygulanan ve herkese huzur vaadeden bir sistem olabilmesi için neler gerekmektedir?*

Cevap: Menşei itibarıyla Yunan kültürüne kadar uzanan demokrasi tabiri, "halk" ve "iktidar" mânâlarına gelen iki Yunanca kelimeden teşekkül etmiştir ve kısaca, "halk idaresi", "halkın hâkimiyeti", "halkın iktidarı" demektir. Genellikle, "halkın kendi kendini yönetmesi" şeklinde tarif edilegelen demokrasi, temel hak ve hürriyetlerin korunmasını bizzat halka ya da temsilcilerine bırakan, vatandaşların duygu ve düşüncelerinin ülke idaresinde tesirli olması gerektiği esasına dayanan bir yönetim şeklidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ilk kez seslendirilirken "Hâkimiyet bilâ kayd ü şart milletindir." şeklinde dile getirilen ve günümüzde "Egemenlik milletindir." sözüyle ifade edilen mânâ da icmâlî olarak demokrasiyi vurgulamaktadır.

Demokrasinin tatbiki milletten millete, ülkeden ülkeye değişebilmektedir: Meselâ; "vasıtasız hükümet" ya da "doğrudan demokrasi" denilen idarî sistemde, halk, iktidar ve hâkimiyetini herhangi bir aracı ve temsilci olmadan kullanır. Kanunları yapma, uygulama ve onlara uymayanları bulup cezalandırma gibi hususlar tamamen millete aittir. Bir meselede karar verileceği zaman milletin bütün fertleri kanaatini ortaya koyar; halk bir seçimde bulunur; yalnızca bazı kesimler değil, herkes bu seçimde söz sahibi olur; gerekirse sürekli referandumlar yapılır ve neticede umum halkın istediği husus gerçekleştirilir. Çokları için bir ideal olan bu demokrasi şekli sadece küçük topluluklarda tatbik edilebilir.

"Temsilî hükümet"te ise; halk, hâkimiyet ve iktidarı, belli bir süre için seçtiği temsilciler meclisine tevdi eder. İktidarı, halk adına meclislerin kullandığı bu idarî sisteme "cumhuriyet" de denmektedir. Günümüzde demokrasi denince genellikle "temsilî demokrasi" anlaşılmaktadır. Temsilî demokrasi, dar anlamda halkın kendi temsilcilerini kendi hür iradesiyle seçmesi anlamına gelmektedir. Bu idarî sistemde, yönetilen halk, yöneten ise "halkın temsilcileri"dir. Halk, seçtiği bazı kimseleri kendine vekil tayin eder; onlar da, millet namına icraatta bulunurlar. Ayrıca, halkın çıkarları istikametinde bir kısım kurallar vaz' ederler. Belki bazı haklara sınırlar getirirler; fakat vicdan hürriyeti, düşünme hürriyeti, çalışma hürriyeti, kazanma hürriyeti, seyahat hürriyeti gibi hak ve özgürlükleri yasalarla teminat altına alırlar. Hem devletin hem de fertlerin hak ve sorumluluklarını tespit eder ve

bunların sınırlarını açıkça belirlerler. Böyle bir yönetim şeklinde, devletin şeffaf olması, hukuka dayanması, ferdî hürriyetleri koruması, kuvvetler ayrılığını (yasama, yürütme ve yargının birbirinden ayrı olmasını) gözetmesi ve iktidarın faaliyet sahasını belli bir çerçeve içerisinde tutması olmazsa olmaz şartlardan bazılarıdır.

Çeşit Çeşit Demokrasi

Tarihi gelişimi itibarıyla da demokrasi, farklı toplumlar tarafından değişik şekillerde anlaşılmış ve farklı tarzlarda uygulanmıştır. Öyle ki, daha Antik Yunan dünyasında bile tiranlığa karşı halkın kendi kendini idare etmesi fikri doğmuştu; fakat Aristo'nun belirttiği üzere, demokrasi o dönemde bir çeşit "demagoji" olarak ele alınmış ve halkın idari işlere katılması sadece düşünce plânında kalmıştı. Eski Roma'da da "Senato"nun gölgesinde bir tür demokrasi denemesi yapılmıştı. Ne var ki, demokrasi asırlarca halkın çıkarları hesabına ve halk adına totaliter bir sistem şeklinde uygulanmaktan öteye geçemedi. Evet, aslında mânâ itibarıyla, hak ve hürriyetlerin baskı altında tutulduğu, bütün yetkilerin bir elde veya küçük bir yönetici grubunun hâkimiyetinde toplandığı devlet düzeni demek olan totaliter sistem demokrasiye tamamen zıt olmasına rağmen, "halk için istibdat" gibi çok garip bir mantıkla "totaliter demokrasi"lerden bile bahsedildi. Hatta bugün demokrasiyle idare edildiği söylenen pek çok ülkede böyle bir totaliter demokrasi anlayışının var olduğu ve bu ülkelerde bazı seçimler yapılarak halkın yönetime katkıda bulunduğu izlenimi verilse de aslında idare ve hâkimiyetin bir elde tutulduğu, yani oralarda demokrasi adının gölgesinde totaliter bir sistemin hakim olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, demokrasi hâlâ büyük ölçüde muğlak olduğundan bu tabirin nispetsiz zikri pek azdır. Çok defa onun yanına başka bir tabir ilâve edilerek, demokrasi "çoğulcu", "liberal", "Hristiyan", "katılımcı"... gibi sıfatlarla anılmaktadır ki, bazen bu demokrasi türlerinden biri diğerini demokrasi olarak bile kabul etmeyebilmektedir. Hitler, Nazizm'in "gerçek demokrasi" olduğunu iddia ettiği ve Mussolini, Faşizm'i "merkezî ve otoriter demokrasi" şeklinde nazara verdiği gibi, bugün de, çoklarınca anti-demokratik kabul edilen bazı ideolojilerin temsilcileri bile demokratik olduklarını savunmaktadırlar. Dolayısıyla, dünyanın değişik bölgelerinde "Marksist demokrasi", "Proletarya demokrasisi", "Protestan demokrasi"... gibi daha pek çok demokrasi anlayışına şahit olmak mümkündür.

Mânâ Boyutlu Demokrasi

Ne var ki, şimdiye kadar "demokrasi", bu izafet ve nispetlerine bakılmadan hep yalın hâliyle ele alınmıştır. Bu sebeple de, din-demokrasi münasebetinden söz edenler, demokrasi ile dinin asla bağdaşmayacağını iddia etme yanlışlığına düşmüşlerdir. Onlara göre; din, Allah'ın hâkimiyetine, demokrasi ise milletin re'yine dayanmaktadır. Fakat maalesef, özellikle İslâm ve demokrasi arasındaki bu sathi karşılaştırmada, "Hâkimiyet, kayıtsız-şartsız milletindir" sözünün, hükümranlığın –hâşâ– Allah'tan alınarak insanlara verilmesi mânâsına gelmediği; aksine Cenâb-ı Allah'ın, hükümranlığı, baskıcı ve zorba bireylerin elinden alıp cumhura yani toplumun üyelerine verdiği hakikati gözardı edilmiştir. Bununla beraber, İslâm ve demokrasi söz konusu edildiğinde bunlardan birincisinin ilâhî, semavî bir din, diğerinin ise beşerî bir yönetim şekli olduğu mutlaka göz önünde tutulmalıdır. Demokrasinin tekamülünü isteyiş asla onun din yerine konması mânâsına gelmemelidir. Dinin mukaddesliği ve münezzehiyeti mahfuzdur; dolayısıyla, İslâm ile demokrasinin kıyaslanması mevzubahis olamaz.

Bu itibarla da, kemale ermiş ve herkes tarafından benimsenmiş bir demokrasiden bahsetmenin mümkün olmadığı ve demokrasinin henüz bir gelişme vetiresi yaşadığı günümüzde İslâm'ın demokrasiye katabileceği zenginlik de mutlaka düşünülmelidir. Ebedî bir Zât'ın teveccühünden ve ebediyetten başka hiçbir şeyle tatmini mümkün olmayan insanoğlunun mânevî ihtiyaçlarına da cevap verebilecek bir demokrasinin geliştirilmesi meselesi de mütalâa ve müzakere edilmelidir.

İsterseniz siz böyle bir anlayışa "mânâ boyutlu demokrasi" de diyebilirsiniz. Yani, insan hak ve hürriyetlerine saygıyı ihtiva eden, din ve vicdan hürriyetini gözeten, aynı zamanda insanların inandıkları gibi yaşamalarına da ortam hazırlayan bir demokrasi… İnsanların ebedle alâkalı isteklerini yerine getirme mevzuunda onlara yardımcı olan demokrasi… İnsanı maddî–mânevî bütün ihtiyaçlarıyla nazar-ı itibara alan ve onun bütün ihtiyaçlarını karşılamayı tekeffül eden olgun demokrasi... İşte, demokrasiyi bu denli geliştirip insanîleştirmenin yolları aranmalıdır. Çünkü insan hayatı, dünya ile başlamadığı gibi dünya ile de bitmiyor; dünya onun için sadece bir uğrak, o ebediyen kalacağı bir diyara, ahiret yurduna gidiyor. Şayet, onu idare eden sistem, bu gerçeği görmezlikten gelirse ve kulak ardı ederse, beşer için çok önemli bir meseleyi görmezlikten gelmiş ve kulak ardı etmiş olur. Evet, onun önünde kabir hayatı var, berzah hayatı var, mahşer hayatı var, Cennet hayatı var ve –Allah korusun– iman hesabına yolda kalanlar için de Cehennem hayatı var. Dolayısıyla, ideal demokrasi, insanın bugününü ve bugüne ait meselelerini tekeffül ettiği gibi, aynı zamanda onun ebedî hayatıyla alâkalı bir kısım

ihtiyaçlarını da tekeffül etmesi lâzım. Ancak böyle bir demokrasi, oldukça gelişmiş ve ideal hâli almış bir demokrasi olabilir. Fakat maalesef, insanlık henüz bu ufka ulaşmış sayılmaz. Ne Batı'da, ne Doğu'da, ne Amerika'da, ne de Uzak Doğu'da henüz böyle bir demokrasiden söz etmek mümkün değildir.

Bu açıdan da, demokrasi hâlâ yokuşa doğru tırmanmakta olan bir sistemdir. Bir mânâda, demokrasi yokuşu henüz aşılamamıştır. Fakat, bu konuda hiçbir şey yapılamadı demek de haksızlık olur. Şimdilerde demokrasi, tamamen insanî bir sistem hâline gelerek, insanın maddî–mânevî, ruhî ve cismanî bütün ihtiyaçlarına cevap verebilmek üzere, tabiri caizse, evolüsyon geçire geçire hâlâ bir tekâmül süreci yaşamaktadır.

Demokrasi Kültürü

Meseleye diğer bir açıdan yaklaşacak olursak; demokrasi nazarî olarak iyi bir sistem sayılabilir; fakat asıl önemli olan onun pratiğe taşınmasıdır. Bir ülkede demokrasinin tam olarak uygulanabilmesi için de o ülke halkının "demokrasi kültürü"ne sahip olması gerekmektedir. Toplum fertlerinin demokrasi kültürünü öğrenmeleri ve ona alışmaları da ancak ciddi bir eğitimle mümkün olabilir.

Bu açıdan, öncelikle demokrasinin çerçevesi belirlenmeli; o çerçevede millete kendi hakları ve özgürlükleri öğretilmelidir. Bir yandan, fertlerden sorumluluklarını yerine getirmeleri istenirken, diğer taraftan, onlara kendi haklarına sahip çıkma cesareti de verilmelidir. Her insana, demokrasinin ne vaad ettiği, toplumun bir ferdi olarak kendisinin hangi haklara sahip bulunduğu ve devlet idaresinde ne türlü bir söz söyleme salâhiyetinin olduğu gibi hususlar mutlaka öğretilmelidir. Bazıları bunların öğretilmesini keyfî idarelerine engel görebilirler; toplumu kendi heva ve hevesleri doğrultusunda bazı yerlere çekmek isteyen bu kesimler, halkın bir kısım hakikatleri öğrenmesini istemeyebilirler. Çünkü, kendine dayatılan hususları bir şekilde kabullenen ve hakkını aramayı aklının ucundan bile geçirmeyen, hatta haklarının ne olduğunu bile hiç bilmeyen kitleleri istenilen yöne sevk etmek kolaydır.

Bu itibarla, insanlara vicdan hürriyeti, düşünce hürriyeti, inanç hürriyeti ve çalışma hürriyeti gibi özgürlükler tanınabilir. Fakat halk bu hürriyetlerin ne mânâya geldiğini bilmiyorsa, kendisine tanınan haklardan haberdar değilse; hakkını nerede ve nasıl arayacağı hususunda hiçbir malumatı bulunmuyorsa, yani, millet fertlerinde demokrasi kültürü gelişmemişse, o toplumda gerçek demokrasinin tatbiki imkânsız denecek kadar zordur. Böyle bir toplumda, bazen geçici bir hürriyet havası hâsıl olsa bile, bir kısım hazımsız kimselerin kaba kuvvete başvurarak demokrasinin başına darbe indirmeleri de her zaman söz

konusudur. Değişik bahanelerle hadlerini aşıp hak adına haksızlık irtikâp eden bu kaba kuvvet temsilcilerine karşı, demokrasi kültüründen mahrum yetiştirilen nesillerin yapabileceği hiçbir şey de yoktur. Bir yanda kendi haklarından habersiz ve demokrasi kültüründen mahrum yığınlar, diğer tarafta da o kültüre alışmadığı için başkalarının hak arayışı karşısında hazımsız kimseler bulunduğu müddetçe değişik müdahalelerin birbirini takip etmesi ve demokrasinin sürekli inkıtaya uğratılması kaçınılmazdır.

Bu hakikatin en canlı misali yakın çevremizdeki ülkelerdir. Koskoca bir coğrafyada çoğu ülkelerin başında birer tiran, birer diktatör vardır. Buralarda da seçimler yapılır; fakat seçimleri ekseriyetle o an başta bulunanlar yeniden kazanır ve yerlerini hep korurlar. Onların aralarında yirmi senelik, otuz senelik despotlar bile mevcuttur. Ülkeleri adına neredeyse hiçbir hayırlı teşebbüste bulunmayan ve sadece kendi saltanatını devam ettirmeyi düşünen bu tiranlar, bütün zorbalıklarına rağmen yine de o sihirli kelimeye sığınır, "demokrasi" der ve her şeyi ona bağlı yapıyor gibi görünerek saf yığınlara bütün icraatlarını kabul ettirirler.

Demokrasi kültüründen mahrum olan toplumlardaki bu durum bizim ülkemizde de farklı değildir. Dünyadaki umumi gidişata paralel olarak, Türkiye'de de belki Tanzimat'tan bu yana batılı anlamda demokrasiye geçiş vetiresi yaşanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya, İtalya ve Japonya'nın yenilmesiyle totaliter rejimler bir mânâda sona erip demokratikleşme hareketleri revaç bulunca, Batı ile münasebetlerini sıcak tutmak isteyen Türkiye de çok partili hayata geçmek mecburiyetinde kaldı. 1946 senesinde demokratikleşme talepleriyle kurulan Demokrat Parti'nin siyaset meydanına atılmasından sonra ülkemizde de ciddi anlamda bir demokrasi yokuşuna tırmanma süreci başladı. Fakat acaba demokrasi adına ortaya çıkanlar demokrasiyi ne derece hazmetmişlerdi? Kendilerini hangi ölçüde milleti temsile yetkili ve donanımlı görüyorlardı? Güçlerini tartmışlar mıydı? Öyle bir yükün altından kalkabilirler miydi? Ayrıca, önce demokrasiye mecburen vize veren güçler, daha sonra onun kendi iktidarları aleyhine işlediğini görünce o meseleyi hazmedebilirler miydi? Bunlar çok ince ve hassasiyetle üzerinde durulması gerekli olan konulardı. O ölçüde bir hassasiyetle bu konuların üzerinde duruldu mu, durulmadı mı onu bilemeyeceğim; fakat âşikar olan bir husus var ki, bizim ülkemizde ideal demokrasiye yürümek için aşılması gereken yokuşun dışında çok farklı tepeleri de geçmek gerekmişti ve aşılması gereken o tepelerin hâl-i hazırda bütün bütün arkada bırakıldığı söylenemez.

Türkiye Demokrasi Yokuşunda

Evet, bizim ülkemizde demokrasi, yer yer pek çok engele takıldı; zaman zaman kendi halkının öz değerleriyle çatıştı, bazen yerleşik idareye zıt bir anlayışa dönüştü, bazen de hâkimiyeti elinde bulunduran güçlerin gayzına yenik düştü. 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye, daha sonraki demokrasi gayretlerinin de teminatı olabilecek bir sürecin başına inen yumruğa şahitlik etti. 16 ve 17 Eylül 1961'de bir zamanlar demokrasi diyerek halkın karşısına çıkan ve istediği desteği bulmuş gibi görünen kimselerle beraber demokrasinin kendisi de idam sehpasında sallandırıldı. 12 Mart 1971'de demokrasiye bir kere daha ince ayar (!) çekildi. Aradan on sene bile geçmeden, bu defa 12 Eylül 1980'de demokrasinin başına sert bir darbe daha indirildi. Dahası, 82 Anayasası'na konan kanun maddeleriyle 61 Anayasası'nın getirdiği hak ve özgürlüklerin üzerine de çizgi çekildi.

Evet, 61'de yeni bir anayasa hazırlanmış ve farklı bir demokrasiden bahsedilmişti. Her türlü hak ve hürriyetin tanınacağı söylenmiş ve her çeşit düşüncenin âdeta önü açılmıştı. Devletin temel yapısına dokunmamak ve rejimi değiştirmeye matuf faaliyetlerde bulunmamak şartıyla herkesin istediğini yapabileceği ifade edilmişti. Ülkenin demokratik bir cumhuriyetle yönetildiği ve bu idare sisteminde hâkimiyetin kayıtsız, şartsız millete ait olduğu vurgulanmıştı. Fakat bu hürriyet havasının üzerinden çok geçmeden farklı bir müdahale daha oldu. Ondan yaklaşık on sene sonra bir başka müdahale ile yeniden anayasa değişikliğine gidildi. Ne kadar acıdır ki, yeni demokrasinin baş mimarlarından ve o günkü anayasanın hazırlanmasına öncülük edenlerden birisi, eski anayasa için "Bu anayasa bize bol elbise gibi geldi; içinde rahat hareket etmeye başladık. Bu entariyi belinden, paçasından, boyundan biraz daraltmak lâzım" diyebildi. Nitekim, o demokrasi elbisesi, orasından burasından çekildi, büzüştürüldü ve kısaltıldı. Fakat, müdahaleler onunla da sınırlı kalmadı; başının üzerinde Demokles'in kılıcı varmışçasına sürekli titreyerek hayatını devam ettiren demokrasi, 28 Şubat 1997'de bir kere daha inkıtaya uğratıldı.

İşte bütün bu müdahalelerin arkasında demokrasi kültüründen mahrumiyet vardır. Demokrasiyi hazmedemeyen kimseler, kendi bozuk hissiyatlarına, yanlış mantıklarına, heva ve heveslerine göre bir kısım muamelecelerde bulunur ve onu felç ederler. Her dönemde, acemi ve demokrasi kültüründen yoksun demokratların elinde demokrasi bir kere daha yara alır. Bazıları "ince ayar lâzım" derler, kimileri de hürriyet elbisesinin millete bol geldiğini söylerler; böylece, bu bahanelerle parlamentoyu işlemez hale getirir, devlet müesseselerinin elini-kolunu bağlar ve aslında milletin istikbaliyle oynarlar.

Demokrasi kültüründen bîhaber bu hazımsız ruhlar, kendileri gibi

düşünmeyen insanların demokratik hak ve hürriyetlerden istifade etmelerini çekemezler. Hele bir de bunlar, dine mesafeli duran kimselerse, halkın dinî vazifelerini yerine getirmesine, duygu ve düşüncelerini seslendirmesine, istediği gibi yaşayıp kendini ifade etmesine asla tahammül gösteremezler. Dolayısıyla, içlerindeki bu hazımsızlık sebebiyle sürekli müdahale duygularıyla dolar, müdahale düşünceleriyle oturup kalkarlar. Şayet umumi hava istedikleri gibi bir müdahaleye müsait değilse, hemen bir sürü kavga sebebi icat eder, farklılıkları kurcalar, kapanmaya yüz tutmuş yaraları deşeler; ne yapıp eder kötü emelleri için zemin hazırlarlar. Kargaşaların, kavgaların ve anarşinin gölgesinde yeni bir fevkalâdeliğe ihtiyaç hâsıl eder ve o fevkalâdeliği kullanarak gönüllerine göre bir düzen tesis etme hayalleri görüp onları gerçekleştirmeye çalışırlar.

“Sen Kim Oluyorsun?”

Bu cümleden olarak, bugün bazıları hususiyle Doğu’da ve Güneydoğu’da kargaşa çıkartmak için uğraşıp duruyorlar. Bölge halkının büyük çoğunluğunun hissiyatına tercüman olan insanları dinleyince ortada kat’iyen kargaşaya ve kavgaya sebep olacak bir durumun söz konusu olmadığı görülüyor. Edirne’den Kars’a bu ülkede yaşayan herkes, Çanakkale’den Trablusgarp’a kadar vatan için, din için hep beraber savaştığını, beraberce şehadete yürüdüğünü ve şehit olunca da belki sarmaş dolaş olarak aynı kabre konduğunu düşünüyor. Halkın nazarında asla ayrılığın, gayrılığın mânâsı yok. Fakat neylersiniz ki, demokrasiyi hazmedememiş, o kültürle yetişememiş bazı kimseler insanımızı birbirine düşürerek kargaşa çıkartmaktan, kan dökmekten ve anarşiye zemin hazırlamaktan geri durmuyor; sun’i olarak oluşturdukları puslu havayı kendi hesaplarına değerlendirmek için fırsat kolluyorlar. Toplum içinde ayrımcılık yapıyor, kendilerini farklı görüyor, “başkaları” dedikleri insanlar için hak ve hürriyetleri fazla buluyor ve “Siz nereden çıktınız; sizin ne hakkınız var ki hak iddiasında bulunuyorsunuz!” gibi tuhaf düşüncelerle ve çiğ sözlerle insanları rencide ediyorlar. Öyle ki, bu vatan evlâdına, özbeöz Anadolu insanına “Dünyanın değişik yerlerinde okul açmak sizin ne haddinize? Türkçeyi öğretmek size mi düştü?” deme cüretinde bile bulunabiliyorlar.

Hiç unutmam, bazı sözleri eğip bükerek ve sağa sola çekerek askeriyenin itibarına dokunulmasının söz konusu olduğu bir yerde, “Benim askeriyeye karşı ciddi bir saygım var; askerimize söz ettirmem!” demiştim. Kendimi, onun itibarını düşünme mecburiyetinde hissettiğim bir anda, askere saygımı ifade sadedinde böyle derken de bu kadar samimi bir sözden dolayı bile tepki alacağım asla aklıma gelmemişti. Fakat sizin hiç ihtimal vermeyeceğiniz bir

şekilde birisi kalktı, "Askerin itibarını korumak sana mı düştü!" deyiverdi. Bu sözü işitince damarlarımda kanım dondu desem mübalâğa etmiş olmam. Siz bu cümlede, demokrasi terbiyesi bir yana, en basit bir insanî terbiye emaresi bulabilir misiniz? "Sen kim oluyorsun?" Ben bu ülkenin vatandaşıyım. Bu ülkede, temelde milletin değer atfettiği müesseseler vardır ki, milletin bir ferdi olarak ben de onlara değer veririm. Ayrıca, şahsen, çok kıymetli gördüğüm ve takdir ettiğim müesseseler de vardır. Hatta toplumun bir kesiminin hiç kıymet vermediği, fakat bir vatandaş olarak benim değer atfettiğim müesseseler de olabilir. Her vatandaş gibi, ben de duygu ve düşüncelerimi ifade hürriyetine sahibim. Ve değer atfettiğim her şeyi korumakla da kendimi mükellef görebilirim. O müessese askeriyeyse, onu korumakla kendimi mükellef görürüm; o parlamento ise, onu korumakla da kendimi sorumlu tutarım. Şayet, o devletse, birileri gibi kutsamasam ve ona müteâl demesem, aşkın bir müessese gibi görmesem bile, onu da korumaya ve kollamaya çalışırım. Bu niyetle, her zaman, "En kötü idarî sistem ve en kötü devlet, devletsizlikten ve nizamsızlıktan bin defa daha iyidir; çünkü öbüründe anarşi vardır, o nihilizme gider, dayanır." derim... Böyle der ve demokrasinin gereği olarak bu düşüncemi ifade etmem karşısında saygı göreceğimi umarım. Fakat bir insan, bu duygu ve düşünceye saygılı olacağına, kendi hakkında istediği demokrasi ve hürriyet atmosferinden benim de istifade etmeme rıza göstereceğine, herkese yukarıdan bakarak ve garip bir hazımsızlık yaşayarak "Sen kim oluyorsun?" diyebiliyor. İşte, onun gibi kimseler, aslında demokrasiyi de kat'iyen hazmedemediler. Onu dillerinden düşürmediler, ama içlerine de sindiremediler. Dolayısıyla da, demokrasi yokuşunu bütün bütün sarp ve dik bir dağa çevirdiler; milleti sıra sıra tepeleri aşmak ve o ızdırap veren yokuşu acı acı tırmanmak mecburiyetinde bıraktılar. Halk senelerce önce o yokuşu tırmanmaya başladı ama hâlâ demokrasi yolunda önüne çıkan yeni yeni tepeleri aşmaya devam ediyor.

Usûlsüzlük ve Rölantide Geçen Seneler

Diğer taraftan, demokrasinin temsil şekli olan cumhuriyetin de değişik tatbik usûlleri vardır. Her ülke kendi kültürüne ve halkının yapısına göre değişik bir tatbik tarzı benimsemiştir. Bazı devletler parlamenter hükümet sistemini, bazıları ise başkanlık sistemini tercih etmişlerdir. Meselâ, Amerika, başkanlık sistemini yeğlediği hâlde, Fransa gibi kimi ülkeler de yarı başkanlık sistemine yönelmişlerdir. Bizim ülkemizde de kendi şartlarına göre bir demokrasi anlayışı ve onu tatbik şekli yerleşmiştir. Anayasa, her vatandaşa, seçme, seçilme ve siyasî faaliyette bulunma hakkı tanımıştır. Genel oyla seçilerek

Meclis'te yerini alan beşyüzelli milletvekilinden her biri, sadece kendilerini seçenleri ya da kendi seçim bölgelerini değil, topyekün Milleti temsil ederler. Dolayısıyla da, iktidar ister nitelikli çoğunluk denen belli bir barajı aşarak başa geçsin, ister nisbî çoğunlukla idareyi ele alsın, işin temelinde halk varsa ve bu çoğunluğu sağlayan da yine halkın kendisi ise, vekiller bütün milletin temsilcileridirler ve bu ülkede halk kendi kendini idare ediyor demektir. Bu idarî şekil şu andaki sistemin bir gereğidir. Bu itibarla da, hiç kimsenin "İktidar, oyların çoğunu alsa da, milletin tamamı onu desteklemiyor; şu anda azınlık çoğunluğu idare ediyor" demeye ve itiraz etmeye hakkı yoktur. Çünkü hâl-i hazırda kabul edilen sistem ve yetkili kurumlarca belirlenen yasalar bunu gerektirmektedir. Meseleyi, herkesin ortak hissiyatına göre şekillendirmek imkânsızdır. Fakat ille de yüzde seksen, yüzde doksan tarafından seçilmiş bir iktidar isteniyorsa, ona göre yeni bir sistem vaz' etmek lâzımdır. İşte, aynı hazımsız kimseler, kendi çekememezliklerini gizleyerek ve çıkarlarına dokunduğunu saklayarak mevcut demokrasiyi bile bu ülke insanına fazla bulmakta ve bu defa da azınlık-çoğunluk yâveleriyle ona itiraz etmektedirler. Evet, aslında bunlar, halkın hissiyatının temsilini hazmedemediler; milletin geçmişten tevarüs ettiği kültürün temsil edilmesini çekemediler; belli bir dönemde sinelere gömdükleri hakikatlere saygı duyulmasına tahammül gösteremediler ve demokrasinin aynı zamanda bir insanın ebedî saadete hazırlanması istikametinde ortam hazırlayıcılığını sinelerine sindiremediler. Hatta bazen çok küçük şeylere takıldılar; bazen bir külahı bazen de bir tesbihi rejim adına tehlikeli saydı ve dolayısıyla kargaşa çıkardılar.

Haddizatında, Büyük Mütefekkir'in de dediği gibi, mukabele-i bilmisil zalimâne bir kaidedir.[1] Maruz kalınan bir haksızlığa aynıyla karşılık vermek ve mukabil haksızlık yapmak zalimce bir davranıştır. Fakat maalesef, demokrasi yokuşunu aşmaya çalışan insanlar arasından da arz etmeye çalıştığım hazımsızlıklara karşı çok yanlış mukabelede bulunanlar çıktı. Bazılarının zalimce davranışlarına karşı diğerlerinin usûlsüzce tavırlara girmeleri millete seneler kaybettirdi. Bazı temsilciler, temsil ettikleri hakikatlerin kadr ü kıymetini tam bilemediler. Temsilde kabalık yaptılar; hatta bazen tahriklere kapıldı ve figüre edildiler. Kimi zaman karşı tarafı hırçınlığa sevk ettiler, kimi zaman da kendi menfaatlerini korumak için millete revâ görülen kötülüklere göz yumdular.. ve dolayısıyla, olan millete oldu. Yanlış hareketler, mukabil yanlış davranışlara ve yanlış müdahalelere sebebiyet verdi, zemin hazırladı. Neticede zaman zaman demokrasinin beli kırıldı; yer yer milletimizin itibarına darbeler vuruldu. Her yanlış müdahale ülkemize senelere mal oldu; kırk sene, elli sene, altmış sene uçup gitti. Bütün kazanımlar bir bir heba edildi ve millet olarak

diğer toplumların gerisinde kaldık.

Ne kadar acıdır ki, biz, çok küçük meselelerin kavgasını vererek birbirimizle uğraşırken, bazı milletler her şeyi, insana, ahlâka, eğitime, kültüre bağlayarak, bizim takılıp kaldığımız noktaları âdeta uçarak geçtiler ve bugünkü konumlarına ulaştılar. Meselâ, daha dün korkunç bir harb ü darbden çıkmış, yerle bir edilmiş Japonya doğruldu, ayağa kalktı, yürüme denemeleri yaptı, koştu ve gelip bizi geçti. Totaliter sistemle idare edilen bir devlet, dünyayla rekabet edebilecek bir güce ulaştı. Oysa Japonya bizden elli-altmış sene sonra yenilenme gayretlerine başlamıştı, ama o bütün handikapları aştı ve dünyayı idare eden güçlü devletlerarasında yerini aldı. Yanı başımızdaki Almanya, her iki cihan harbini de ölümcül yaralarla atlattı. Yirminci asrın ilk yarısında her yanıyla yıkık-dökük bir görünüm arz ediyordu. Fakat o, her şeye rağmen, kısa zamanda derlenip-toparlandı ve dev bir ülke olarak dünyanın karşısına dikildi. Evet, onlar kırk-elli yıl gibi kısa bir zaman içinde çoktan çağlarıyla hesaplaşabilecek seviyeye ulaştılar; fakat maalesef biz, yüz elli senelik bir yolculuktan sonra, varacağımız hedeften daha çok, çıkış noktasının dedikodusuyla birbirimizi kemirip durduk ve içimizdeki hazımsızlık sebebiyle demokrasi yokuşunda rölantide kaldık. Sürekli çalışıyor göründük, bazı şeyler yapıyor izlenimi verdik, ama iki adım ileriye gidemedik. Ne duyguda ne düşüncede, ne hazımda ne başkalarını kabullenmede, ne diyalogda ve ne de hoşgörüde gerektiği ölçüde yol alamadık.

Demokrasi Kültüründen Mahrumiyet ve Bitmeyen Yokuşlar

Dahası, demokrasi kültüründen mahrumiyet, hem milletin hem de idarecilerin üslûplarına da aksetti. Öyle ki, hiç kimsenin tenkit edilmeye tahammülü yok. Fakat sıra tenkit etmeye gelince ölçülü ve insaflı olanı bulmak zorlardan zor. Hemen herkes birbirini acı acı sorguluyor. Hatta tenkit zamanla iftira ve bühtana kadar varıp uzanıyor. İnsanların şeref ve haysiyetlerine dokunuluyor. Hatırlayacaksınız, bu ülkede herkesin afif ve namuslu bildiği kimselerin özel kasalarına kadın çamaşırları koyarak onları toplum nazarında bitirmek isteyenler bile oldu. Demokrasi kültüründen mahrum kimseler, onları önce ma'şerî vicdan nezdinde bir kısım günahlarla ademe mahkûm etmek ve sonra da idam sehpasına çıkarırken insanların içlerinin sızlamasının önünü kesmek istediler. Dün bunu yaptılar ve hem demokrasi imtihanını kaybettiler hem de milleti çok büyük kayıplara maruz bıraktılar. Şayet, millet fertlerine demokrasi kültürü kazandırılamazsa, yarın da aynı cürümler işlenmeyeceğini kimse garanti

edemez.

Düşünün ki, demokrasiye adım atalı ve Cumhuriyet kurulalı aradan bunca sene geçmiş. Fakat hâlâ birbirine el uzatacak kadar dahi insanî değerlere saygısı olmayan, demokrasi kültüründen mahrum, bir mânâda bedeviyet yaşayan ve çöl insanı gibi davranan kimselere şahit oluyorsunuz. Diyalog ve hoşgörü diyor, gönülden selâm veriyor ve çok samimi olarak el uzatıyorsunuz ama çoğu zaman elleriniz havada kalıyor. Ziyaret etmek için randevu istediğinizde size kapıyı açma ve bir bardak çay sunma medenîliğini bile gösteremeyen, sizinle aynı odada yarım saat oturmaya dahi tahammül edemeyen kaba ve soğuk insanlar görüyorsunuz. Siz ne yaparsanız yapın, bazıları diyaloga asla "evet" demiyor, kendileri gibi düşünmeyenleri kat'iyen hoş görmüyor, aksine başkalarını sürekli lânetliyorlar. İşte, şayet bugün bile siz hâlâ bu ölçüde bir yobazlığa muhatap oluyorsanız, bazı insanlarla uzlaşamıyor ve anlaşamıyorsanız, demek ki demokrasi yokuşu aşılamamış; demek ki demokrasi kültürüne henüz ulaşılamamış. Bağışlayın, parlamento kürsüsünden veya sıralarından biri diğerine "ördek" derken, öbürü de kalkıp ona "kaz" diye hitap edebiliyorsa, demek ki bu kavga bitmemiş, demokrasi hazmedilememiş...

Evet, bu çirkin manzaralar aklıma geldikçe Mehmet Âkif'in

"Bu hissizlikle cemiyet yaşar derlerse pek yanlış
Bir millet göster, ölmüş mâneviyatıyla, sağ kalmış."

mısralarını hatırlıyorum. Onun sözlerini mevzumuza göre değiştirerek, "Demokrasi kültüründen mahrumiyetle bu millet yaşar derlerse pek yanlış; bir millet göster o kültürden mahrum olduğu hâldesağ kalmış" diyesim geliyor. Evet, acı ama ifade etme mecburiyetindeyiz; biz demokrasi kültüründen mahrumuz ve bu mahrumiyetle devam ettiğimiz sürece karşımıza daha pek çok yokuş çıkar… Demokrasi daha pek çok hazımsızlıklara çarpar...

Geçenlerde Samanyolu Televizyonu'nda yayınlanan "Demokrasi Yokuşu" adlı belgeseli seyrederken, o dönemde yapılan koca koca yanlışları bir kere daha hayretle hatırladım ve kaybolan yılların, yitirilen değerlerin hicranıyla âdeta iki büklüm oldum. Gözünü hırs bürümüş kimselerin sıkılmış yumruklarını, düşmanlık duygularıyla gerilmiş insanların nefret dolu bakışlarını, öldürme hıncıyla başı dönmüş zalimlerin âdeta kan dökme bahanesi arayışlarını ve insanî değerlerin ayaklar altına alınışını ürperti içinde ve bin bir esefle seyrettim. Bu önemli belgesel ne ölçüde takip edildi ve o elem verici hâdiseler milletimize ne ifade etti.. bilemeyeceğim; fakat, Samanyolu Televizyonu'nun, yakın geçmişte cereyan eden bir hâdiseyi hatırlatarak tarihe ışık tuttuğuna ve millet çapında aynı hataların yeniden irtikap edilmemesi, aynı

yanlışlara girilmemesi için o belgeselin herkes tarafından seyredilmesi gerektiğine inanıyorum. Demokrasi yokuşunu hâlâ tırmanmakta olan milletimizin her ferdinin kendi tavırlarını, davranışlarını, üslûbunu yeniden gözden geçirmesini ve yeni bir hınçla, yeni bir kinle, yeni bir nefretle o yokuşun daha sarp hâle getirilmemesini diliyorum.

1 Bkz.: Bediüzzaman, *Şuâlar* s.283 (On İkinci Şuâ).

Kirli Zihinler ve Dağınık Kalbler

Vicdanın dört ana unsurundan biri olan zihnin gerçek gayesi mârifetullahtır. Bundan dolayı, onun sürekli Allah'a ulaştıran yollar, o yollardaki handikaplar ve bu handikapların aşılması için gereken nazarî bilgilerle meşgul olması; sonra da bu nazarî bilgileri tatbik edebilme iradesine sevkedecek malumâtla beslenmesi gerekir.

Ne var ki, anlama, öğrenme ve hatırlama kabiliyeti olarak, şuuraltı ve şuurüstü müktesebât adına elde ettiği bütün bilgileri arşivleyen ve âdeta bir kütüphane vazifesi gören zihin, çoğu zaman sakat düşüncelerin, yanlış kabullerin ve batıl inançların istilasına da maruz kalır; çirkin görüntü, kaba ses ve kötü söz atıklarıyla da dolar. Bu arada, mârifetullahla uzak-yakın alâkası olmayan her şey zihinde büyük-küçük bir leke bırakır ve onun kirlenmesine sebebiyet verir.

Şeytanî Oklar

Zihin, öncelikle günahlar, hatalar, yanlışlıklar ve kötülüklerle kirlenir. Her günah, her hata ve her kötülük onda mutlaka bir iz bırakır. İnsan çok defa böyle bir zihin kirlenmesinin farkına varmasa da zamanla onun tezahürlerini kendi gönlünde ve duygularında hissedebilir. Böyle bir kirlenme, hayırlı işlere devam etme arzusunu kırar, salih amellerde süreklilik isteğini azaltır ve fenalıklara meyil gücünü artırır.

Evet, günümüzün insanları zihin kirliliği gibi bir âfete mâruzlar ve bu yönüyle de tâli'siz sayılırlar. Bugün, çarşıya ve sokağa her çıkışlarında gözler yoluyla bir takım haramlara girmeleri neredeyse muhakkak. Ruh dünyâlarında bulantı hâsıl edecek manzaralar âdiyattan. Kulaklar âdeta kir taşıyor, diller kir üretiyor. Uygunsuz sözler dinleniyor, çirkin laflar ediliyor, sürekli şunun-bunun aleyhinde atılıp tutuluyor; konuşmalar gıybetlerle başlıyor, yalanlarla devam ediyor ve sonunda iftiralarla noktalanıyor. Konuşanlar kirletiyor; onlara müsamaha gösterip dinleyenler de onların vebaline ortak olup kirleniyorlar. Böylece, çok ciddi bir zihin kirliliği yaşanıyor.

Bu kötü durum şeytanın müdahalesine de bir ortam hazırlıyor ve kirli zihinleri şeytan kendi hesabına kullanıyor. Dolayısıyla, insanlar dupduru bir gönülle Cenâb-ı Hakk'a teveccüh etme imkânını asla bulamıyorlar. Dahası, birer pas, birer leke olan o günahlar, tevbe ve istiğfarla temizlenmez ve arttıkça artarsa, o zaman üst üste yığılan kirler bir perde hâlini alıyor; Allah'tan gelen tecellilerin önünü kesiyor, rahmet esintilerine ve ilâhî inayete mani oluyor ve

artık himayesiz kalan kalbler şeytandan gelecek küfür oklarına bile açık birer hedefe dönüşüyor.

Bundan dolayıdır ki, böyle bir musibete karşı ümmetini ikaz eden Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Nazar (bakış) şeytanın zehirli oklarından bir oktur."* buyuruyor ve Cenâb-ı Hakk'ın şu iltifatkâr beyanını naklediyor: *"Kim Benim korkumdan dolayı harama bakmayı terkederse, kalbine öyle bir iman neşvesi ve halâveti atarım ki, onun zevkini gönlünün derinliklerinde duyar."*[1]

Dışarıdan gelecek günah hücumlarına karşı ümmetini koruma mevzuunda çok hassas davranan Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ), kadın-erkek herkesin iffete kilitlendiği bir dönemde, hem de Hac vakfesini yapıp Arafat'tan döndükleri bir sırada, terkisine aldığı (Hazreti Abbas'ın oğlu) Fazl'ın başını sağa sola çeviriyor ve böylece etraftaki kadınlara gözünün ilişmemesi için ona yardımcı oluyordu. Asır saadet asrı, mevsim Hac mevsimi, terkisine binilen Zat Allah Resûlü ve harama bakmaması için başı sağa-sola çevrilen de iffetinde hiç kimsenin şüphe edemeyeceği Hazreti Fazl idi. Öyle bir şeyin âdeta imkânsız olduğu bir durumda, nazarına başka hayaller girmesin ve serseri bir ok kalbini delmesin diye, Fazl'ın yüzünü bir o yana bir bu yana çevirmesi Efendimiz'in bu konudaki hassasiyetini gösteriyor ve ümmetine misal teşkil ediyordu.[2]

Resûl-i Ekrem Efendimiz, bir başka zaman da, Hazreti Ali'ye, *"Yâ Ali, birinci bakış lehinedir, fakat ikincisi aleyhinedir."*[3] buyurmuş; bir kasde iktiran etmediği için ilk bakışın mesuliyet getirmeyeceğini ama ikinci defa dönüp bakmak iradî olduğundan, onun günah hanesine yazılacağını vurgulamış; harama götüren yolu tâ baştan keserek günahlara geçit vermemek gerektiğine dikkat çekmişti.

Dahilden Kaynaklanan Zihin Kirliliği

Hariçten gelen bu leke ve kirlerin yanında, bir de dış dünyanın içe yansımalarından ve onların hâsıl ettiği yakışıksız düşüncelerden kalan izler oluyor. "Falan neden şöyle dedi, filân niye bunu yaptı?" şeklindeki bulanık fikirler hayalinizi delip geçiyor, bir kıymık gibi tasavvurlarınıza saplanıyor, hislerinizi yaralıyor. Hatta, içinize dert olan o söz ve davranışların muhatabı siz olmasanız bile, onlara maruz kalanların ahvâlini müzakere etmek sizin vazifenizmiş ve sanki üzerinize lâzımmış gibi, o meseleyi giderme imkânınız da olmadığı hâlde, beyhude suizanlara giriyor, içinizdeki kuşkuları büyütüyor, kendi kendinizi yiyip bitiriyor ve böylece farklı bir zihin kirliliğiyle karşı karşıya kalıyorsunuz. Şahsen, böyle bir zihnî kirliliği daha geniş alanlı görüyor,

çoğu insanların bu derde müptela olduğunu müşâhede ediyor ve çok üzülüyorum.

İnsan çarşı pazardan, kötülüklere açık mahallerden ve günaha girme ihtimali olan yerlerden uzak durarak dışarıdan bulaşabilecek günah lekelerine karşı tedbir alabilir ve onlardan korunabilir. Fakat hayal ve tasavvurlardan kaçmak çok zordur. Otururken kalkarken, yerken içerken onlar hep sizinle beraberdir. Onlardan uzaklaşmak için uykuya sığınacak olsanız, daha gözlerinizi yummadan şeytan hemen inci-boncuk gibi saçıverir onları önünüze. Bu defa, uykuyu da unutur, başlarsınız çocukların bilye oynamaları gibi hayal ve tasavvurlarla oynamaya. "Falan neden bu kadar vefasız, filân niye bu denli duygusuz, öbürünün Allah'la münasebeti niçin o kadar sığ?" sorgulamalarıyla zihninizi meşgul edersiniz. Aslında, o mevzularda yapılması gereken şeyler Kur'ân ve Sünnet tarafından ortaya konmuş; o problemleri halletme sistemleri vaz' edilmiş; meselelerin, usûlüne uygun olarak anlatılması ve insanların irşad edilmesi için gereken hususlar belirlenmiştir. Belirlenen o esaslara göre tavır almak ve hareket etmek dururken, hiçbir faydası olmadığı hâlde o türlü mülâhazalara dalmak, hayallerin ve tasavvurların suizanlara bağlanmasına ve dolayısıyla zihin kirliliğine sebep olmaktadır.

Belki bazılarına günde yüz defa "estağfirullah" dedirten de böyle bir zihin kirliliğidir. Siz, öyle bir kirlenmeye karşı ciddi tavır alsanız da, makinalı tüfekten boşalan mermiler gibi peşi peşine gelip en hassas duygularınıza çarpan ses, söz ve görüntüler tasavvur ve tahayyüllerinizi bir şekilde yakalar. Kimi zaman tuhaf bakışlar, bazen garip duruşlar, bir başka zaman sakat anlayışlar, bazen de kendinden kaçışlar gelip onlara çarpar. Siz ne kadar sineye çekici olsanız ve görüp duyduklarınızı realitelerle dengelemeye çalışsanız da hayal ve tasavvurlarınız, parçalayıcı bir canavardan kaçan çaresiz av gibi koşamaz; kalbiniz, şuurunuz ve mantığınız ölçüsünde mukavemet gösteremez. Mantık ve güç sınırı tanımayan, zaman ve mekân kaydına girmeyen hayal, çok süratli olsa da, çoğu zaman, fena duygulara paçayı kaptırır, kötü düşüncelere yakalanır. Neticede, çok kıymetli dakikalar faydasız hayallerle eriyip gider; zihin ise, yararsız düşüncelerin istilasına uğrayarak bir çeşit esarete düşer.

Kalble kafanın irtibatı sebebiyle zihindeki bu kirler zamanla kalbe de akar ve orada "reyn" meydana getirir. Reyn, bir şeyin üzerinin pasla kaplanması, her tarafının paslanması demektir. Cenâb-ı Hak, *"Hayır hayır! Gerçek şu ki, onlar yapageldikleri o kötü işler yüzünden kalblerini is-pas sardı da (ondan dolayı inkâr yaşıyorlar.)"*[4] buyurmuş; Allah Resûlü de *"Her günah onu işleyenin kalbinde siyah bir nokta oluşturur, bir leke yapar. Eğer kul, tevbe edip vazgeçer, mağfiret dilenirse kalbi yine parlar. Döner tekrar günah işlerse, o*

lekeler artar, nihayet kalbini ele geçirir. İşte Kur'ân'da yüce Allah'ın zikrettiği "râne" budur."[5] sözleriyle bu ilâhî beyanı ve onda yer alan رَانَ kelimesini şerh etmiştir. Evet, pas tutan bir kalbin bütün ufukları kararır; artık o iyiyi kötüden ayırma kabiliyetini kaybeder; beyazı siyah, siyahı da beyaz görmeye başlar; başlar ve bir daha da kendine gelmesi, fıtrî safvetini elde etmesi çok zor olur. Hatta bazen yeniden özüne ermesi bütün bütün imkânsızlaşır. Gafleti ve fenalıkları yüzünden deformasyon geçiren bir insanın artık üst üste kaymalar yaşaması da kaçınılmazdır.

Zihin Kirliliğinin Vartaları

Bu kaymaların başında, konsantrasyon eksikliği gelir. Zihin ve kalb dağınıklığı yaşayan bir insan birinci dereceden üzerinde durup yoğunlaşması gereken meselelere dahi konsantre olamaz; en hayatî mevzulara bile teksîf-i nazar edemez. Kalbî hayatı adına dağılan bir kimse, hiçbir mevzu üzerine dikkatini toplayamaz; çünkü konsantrasyon, dağınıklığa tahammülü olmayan bir konudur. Bakışı bir noktaya yoğunlaştırmak o kadar önemlidir ki, Bediüzzaman Hazretleri, bir cama bile teksîf-i nazar edilse, zamanla âlem-i misale karşı hayalde bir pencere açılacağını, o aynada çok garâibin müşâhede edileceğini söyler ve aslında "aynada değil, belki aynaya olan dikkat-i nazar vasıtasıyla, aynanın haricinde hayale bir pencere açılmış"[6] olduğunu ifade eder. Evet, siz de deneseniz, bakışınızı herhangi bir cisim üzerine kilitleseniz, misal âlemine kapılar açıldığını görebilirsiniz. Ne var ki, kalb ve zihin dağınıklığı, en önemli gaye-i hayal olan Allah rızasına dikkat kesilmeye bile manidir ve insanı, tevcîh-i nazar etmesi gereken böyle bir hedeften dahi uzaklaştırır.

Diğer taraftan, zihin kirliliği insanı mâlâyâniyâtta gezdirir; mâilihülyâ içinde dolaştırır ve onun saniyelerini, dakikalarını, saatlerini ve bütün zamanını çalıp götürür. İnsan, faydalı şeyler okuyup güzel hayallere dalacağına, güzel görüp güzel düşüneceğine, uhrevî hayatı ve Allah'la münasebeti adına dolup dolup boşalarak zevk-i ruhanîler içinde dolaşacağına, zihni kirlenir ve kalbi dağılırsa, boş hülyalarla vakit geçirir, zamanını heder eder; duygu ve düşünceleri hesabına da çok büyük inhiraflara düşer.

Zihin kirliliğinin belki de en zararlı neticesi kelâm-ı nefsî şeklinde sudûr eden "sebb u şetm"ler; yani, dile dökülmese bile bir düşünce şeklinde belirip kalbi ve kafayı meşgul eden yakışıksız sözler, çirkin laflar, karalama ve kınamalardır. Meselâ, bir insanın namazını verip veriştirmesine, duasındaki dikkatsizliğine ya da çarşı-pazardaki lâubâliliğine takılmışsanız, bunlar önce birer buğu hâlinde zihninizde beliriverir; başlangıçta sadece bir hayalken daha

sonra tasavvur kalıbına dökülür; şayet siz meseleyi orada kesip atmaz, aksine mülâhazalarınız üzerinde daha da yoğunlaşırsanız, tasavvurunuz taakkule ve hatta tasdike dönüşür. O şahıs hakkında hükmünüzü verir ve "Vay mücrim vay!" dersiniz. Belki ağzınız hareket etmez, diliniz dönmez ve dudaklarınızdan hiçbir kelime dökülmez ama o insanı ne zaman ansanız içinize hep "mücrim" hükmü gelir. İşte, bu şekildeki sebb u şetmler de kalbi öldüren ve ruhu felç eden birer illettir.

Hayallere de "Estağfirullah"

Kanaatimce, bir mü'min, Muhasibî inceliği ve hassasiyeti içinde, hayallerini bile sorgulamalı ve onların çirkinlerinden Allah'a sığınıp, zihnine çarparak geçip gidenlerden dolayı da "estağfirullah" demeli. İnsanları vesveseye düşürmemek kaydıyla herkeste kötü hayallere karşı da istiğfar duygusu geliştirilmeli. Şu kadar var ki, bazen, bir kısım çağrışımlar neticesinde istenmeyen ve rahatsızlık veren düşünceler, çirkin manzaralar veya kötü sözler hayale gelince, bazı hassas ruhlar, bunların kendi kalbî hastalıklarından ve manen kaygan bir noktada bulunuyor olmalarından kaynaklandığına inanırlar. Meseleyi biraz derinleştirince vesveselere girebilir; "Demek ki benim kalbim bozulmuş, ben artık bütün bütün fiska açık yaşıyorum." diyerek şeytanın oyununa gelebilirler. İşte, bu hususa dikkat etmek ve vesveseye düşmemek/düşürmemek kaydıyla, her insan iradî olarak hayal ve tasavvurlarını da sorgulamalı. Meselâ, bir aralık "Acaba, falan benim için şöyle mi düşünüyor?" şeklinde mülâhazalara dalsa, hemen teyakkuza geçmeli ve çok ciddi bir günah işlemiş gibi kalkıp tevbe etmeli. O zat gerçekten öyle düşünmüş de olabilir. Fakat Allah o günahın hesabını onu işleyene soracaktır; o mesele diğer insanı alâkadar etmez. İşin aslı ne olursa olsun, o türlü düşüncelere dalmak, onlardan belli hükümlere yürümek insana çok şey kaybettirir, onu günah vadilerine yürütür ve sevap atmosferinden uzaklaştırır. Evet, insanlarda kendilerini sorgulama düşüncesini canlandırmalı; öyle ki, herkes, başkalarının kocaman kocaman günahlarını bile göremeyecek kadar kendi kusurlarının telafisiyle meşgul olsun… Birisi, rüyasında bir günaha girse, ona bile istiğfar etsin ve "Benim hayalim fiska açık olmasaydı, bu günah rüyama nasıl girerdi!" deyip kendini kınasın.

Evet, gerçek huzur ve saadete, zihnin dağınıklık ve perişaniyetten kurtarılması, kalbin itminan ve istirahate erdirilmesi neticesinde ulaşılabilir. Zihni kirlenmemiş her insan, istediği zaman, kanatlanan ruhu sayesinde kalbinin sonsuz iklimlerine doğru açılarak hakikî mutluluğu elde edebilir. Böyle bir bahtiyarlığı yakalamanın en önemli şartı ise, zihin kütüphanesini tertemiz

fikirlerle donatmak ve kalb hazinesini selim duygularla nurlandırmaktır.

Epiktetos'un mevzuyla alâkalı ibretâmiz ikazını hatırlatıp (benzer bir hadis-i şerif bulunduğunu da belirterek) bu fasla da şimdilik nokta koyalım: "Fena hülyalara yakalanınca, ilk fırsatta onlardan kurtulmaya ve hemen o tehlikeli alandan uzaklaşmaya çalış. Yoksa hayallerin seni öyle vadilere sürükler ki, bir daha geriye dönemezsin."

1 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 10/173; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/349.

2 Bkz.: Buhârî, *hac* 1, *sayd* 24; Müslim, *hac* 407.

3 Tirmizî, *edeb* 28; Ebû Dâvûd, *nikâh* 42; Dârimî, *rikak* 3.

4 Mutaffifîn sûresi, 83/14.

5 Tirmizî, *tefsîru sûre* (83) 1; İbn Mâce, *zühd* 29.

6 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.168 (On Yedinci Lem'a, On Üçüncü Nota)

Biri Mübalâğa Diğeri İftira!

Fezâil-i İnsaniyenin İki Kanadı

Unutmak, bazen, çok sevaplı bir fazilettir; bazen de, nisyandan daha büyük bir belâ yoktur.

İnsan faziletlerini, meziyetlerini ve elde ettiği başarılarını unutuyorsa, bu çok makbul ve şâyân-ı takdir bir nisyandır. Bir insan, dünyayı ihya etse, can olup her tarafa hayat üflese ve insanlığı ayağa kaldırsa bile, kendi sa'yine terettüp eden bu meseleleri bir daha aklına hiç getirmeyecek şekilde unutmalıdır. Ezkaza bazılarını hatırlasa, o zaman da onların birer nimet-i ilâhî olduğu mülâhazasıyla ve istidraç da olabileceği endişesiyle, "Rabbim, bunlar benim için birer nimet miydi; yoksa beni küstahlaştıracak istidraç sebepleri mi, bilemiyorum. Şayet, birer nimet idiyse, onlardan dolayı Sana hamd ederim. İstidraç olmalarından da Sana sığınırım!" demelidir. İşte bu mânâda, insanın meziyet ve muvaffakiyetlerini unutması çok büyük fazilettir.

Hataları, yanlışları ve günahları unutmak ise, büyük bir belâdır. Hatayı söylemek doğru değildir; dinimiz hata ve günahların sayılıp dökülmesini yasaklamıştır. Fakat, bir insana –farzımuhâl– "Hatalarını anlat" dense, o, çocukluğundan itibaren ne kadar sürçmesi ve tökezlemesi varsa hepsi önünde yazılıymış gibi bir bir sayabiliyorsa; bütün yanlış adımlarının ve zikzaklarının pişmanlığını her an yepyeni gibi duyabiliyorsa; hatta işlediği yeni ve küçük bir hata ile bütün eski hatalarını da hatırlıyor ve bir kere daha kendini levmediyorsa, bu da çok önemli bir mazhariyettir. Hataları, yanlışları, zikzakları, riyakârlıkları, süm'aları, bencillikleri ve inhirafları asla unutmama; bunlar sebebiyle kendini sürekli sorgulama, en eskileri bile en yenilerle bir kere daha hatırlama, dolayısıyla, her fırsatta nefsi sîgaya çekme... Yetmiş yaşında ve ölüm döşeğindeyken, altmış sene evvel ve daha mükellef olmadığı dönemde yaptığı bir hatayı bile unutmayıp onun hicabını da duyma… İşte burada da unutmama çok önemlidir. Evet, hata ve günahları sürekli hatırda tutup tevbeye yapışma, meziyetleri ve başarıları da hiç hatıra getirmeyip devamlı sa'ye sarılma… bunlar, fezâil-i insaniyenin iki kanadıdır.

Derinleşme ama değişmeme

Derinleşme azmi içinde olmayanlar hiç farkına varmayacakları şekilde sığlaşır ve zamanla tamamen dışlanırlar. Dolayısıyla, insan, sürekli derinleşme peşinde bulunmalıdır. Çünkü bütün kötü ahlâkın kaynağı gelişme gayretinde

olmamak, olduğu yerde saymak ve mevcutla yetinmektir. Sürekli değişim, tebeddül ve tagayyür; farklı şekil, farklı renk, farklı şive ve farklı desenlerle her zaman bambaşka güzellikler sergileme insanın hedefi olmalıdır. O, her yeni gün, "Rabbim, bugün Seni dünden daha derin duyuyorum. Keşke dün de bana bunu duyursaydın" diyebilmeli ve duymadaki derinliğini her zaman bir perde daha yükseltmeli; ertesi gün daha derin, sonraki gün biraz daha derin olmaya çalışmalıdır. Peygamber Efendimiz'in (aleyhi ekmelüttehâyâ) günde yetmiş[1] ya da yüz defa[2] istiğfar etmesindeki sır da, terakkideki seyrinin bu şekilde olmasındadır. O, devamlı yükseldiğinden dolayı, her an arkada bıraktığı dûn mertebelere bakmış ve her basamakta bir önceki için "estağfirullah" demiştir. Haddizatında, bir insan arkada bıraktığı mertebeleri mütalâa ederek "estağfirullah" diyecek durumda değilse, bütün hâline "estağfirullah" denmesi lâzım gelecek şekilde bir sukut içinde demektir.

Değişmemenin büyük bir mazhariyet sayıldığı alanlar da vardır. Meselâ; bir insan, tefekkür ufku itibarıyla ya da his, şuur, mantık ve muhakeme enginliği açısından ne kadar ileriye giderse gitsin; kendi özündeki ilâhî sanatı elli defa hallaç etmesi veya kâinat kitabını satır satır okuması bakımından ne ölçüde inkişaf ederse etsin; ihsan şuurunun ve yakin mertebelerinin en üst seviyesine ulaşması zaviyesinden ne denli yükselirse yükselsin bütün bunlarla beraber, kendisini sıradan bir kul olarak görebiliyor ve farklılık mülâhazalarına kapılmıyorsa, bu çok önemli bir tâli'lilik ve şâyân-ı takdir bir "değişmeme" hâlidir.

Öyle ki, Allah ufkunu açsa, göklerde uçsa ve bir yerde Cebrail'e ulaşsa sonra Cebrail, "Dost, artık ben seninle beraber yürüyemem; bundan sonrası bana kapalı. Sen yürü, yoluna devam et. 'Top senin, çevkân senindir bu gece' dese!" O zaman bile, yine kendisini yaratılmışların en küçüklerinden biri görme; "Ben ancak başkalarının ayaklarının altına yüzümü sürebilecek bir insanım." deme ve Hazreti Ali yaklaşımıyla, "insanlardan bir insan olma" mülâhazasına bağlı kalma, sürekli abdiyetini duyma, ayakları yerde bir kul olduğunu hep hissetme, farklılıklarına kendine göre farklı mânâlar yüklememe, mazhariyetlerinden dolayı kendisine çeşit çeşit unvanlar aramama, değişik mülâhazalarla birkaç versiyonu dile getirilen Kutup, Gavs, Mehdî ve Mesih gibi pâyelere sahip olduğu iddiasında bulunmama ve işte bu mevzuda değişmeme, kat'iyen fahre girmeme, ucbe düşmeme, yüksek rütbelere dilbeste olmama bir insan için çok büyük bir mazhariyettir. Bu duygu ve düşünceler asla değiştirilmemesi ve hep korunması gereken mülâhazalardır.

Soru: *"Gönüllüler hareketi" şeklinde adlandırdığınız bu hoşgörü, diyalog ve eğitim faaliyetlerini, kimileri Türkiye'nin globalleşen dünyaya yegâne*

katkısı olarak kabul ederken, kimileri de bir tehdit unsuru gibi görüyorlar? Bu konudaki değerlendirmelerinizi lütfeder misiniz?

Cevap: Bu harekete her iki tarafın da dile getirdikleri şekilde mânâ yüklemek yanlıştır ve ikisi de büyük iddia sayılır. Birincisi, ortaya konan çok kıymetli ve pek samimi gayretleri gören dostların teşvik adına seslendirdikleri şekerleme kabilinden bir iddia; ikincisi ise, içinde bulunmadıkları ve kendi adlarıyla anılmayan hiçbir işi faydalı görmeyen, kendilerinden olmayanları hasım gibi kabul edip karşı cepheler oluşturan kimselerin karalama maksadıyla ortaya attıkları iftira edalı bir iddiadır. Evet, ilki, müftehirâne bir mübalâğa; diğeri de müfteriyâne bir iddiadır. Aslında, hiçbir mesnede dayanmayan sözlerle eğitim gönüllülerine iftira etmek büyük bir haksızlık olduğu gibi, hüsnüzanla dahi olsa, onları mübalâğalarla anlatmak da yanlıştır. Her türlü iddiadan uzak kalmakla beraber, fedakâr ruhların çok samimi gayretleriyle sürdürülen faaliyetleri, Allah'ın bugünkü insanlara büyük bir lütfu olarak yâd etmek ise, hem bir şükür hem de kadirşinaslık ifadesidir.

Şahsen, yapılan onca güzel işi görünce takdir hisleriyle doluyor ve kimi zaman "gönüllüler hareketi" kimi zaman da "örnekleri kendinden bir hareket" diyerek o güzellikleri alkışlıyorum. Alkışlıyorum, zira o hasbî insanların, hemen her meselede hüsnümisallerini kendi içlerinden çıkardıklarına şahit oluyorum.

Bu hususu şerh sadedinde, çocukluk yıllarıma ait bir hatıramı ve duygumu arz edeyim: Babam, vaktini hiç zayi etmeyen, bir yere gidip gelirken bile ya Kur'ân okuyan ya da yeni ezberlediği bir şiiri tekrar eden ve kitap okumaktan çok zevk alan bir insandı. Ayrıca, Sahabi efendilerimizi çok sever, sürekli onların hatıralarını okur, dinler ve anlatırdı. Kitaplarının en fazla aşınan kısımları sahabeden bahseden sayfalar olurdu. Sahabe-i kiram efendilerimize karşı o kadar alâkası vardı ki, nerede onlardan birinin adı anılsa ağlardı ve evin içinde onların hatıralarını hep canlı tutardı. Dolayısıyla, biz de Efendimiz'in seçkin arkadaşlarının sevgisiyle ve onlara karşı hayranlıkla dolu olarak neş'et ettik. Onlar benim gözümde o kadar büyük idiler ki, her birini Kafdağı'nın ardındaki Anka kuşu gibi görürdüm ve onlara ulaşılabileceğine ihtimal vermezdim. Hele, günümüzün insanlarıyla az mukayese etsem, onları ufuklarına asla yetişilemeyecek ve yaşadıkları gibi bir daha yaşanamayacak başyüce şahsiyetler olarak kabul ederdim. "Onlar nasıl insanlarmış? Onlardaki bu derinlik neredenmiş? Onlar gibi yaşayan insanlar bir kere daha gelir mi dünyaya?"soruları kaplamıştı zihnimi. Uzun zaman sahabe hayatının artık mazide kaldığına ve tekrar yaşanamayacağına inanmıştım. Fakat Hazreti Üstad'ın yanından gelen bir talebeyi ve beraberindeki bir-iki insanı görünce,

“Demek ki sahabe gibi yaşanabiliyormuş; demek ki, o hayat tarzı sadece bir döneme hapis değilmiş” demiş ve çok sevinmiştim. Babamın talimiyle aşina olduğum ve kitap sayfalarında gördüğüm sahneleri o birkaç insanda da müşâhede etmem bana mânevî bir kuvvet ve ümit kaynağı olmuştu; o güne kadar okuyup dinlediklerimin örneklerini görme fırsatı bulmuştum.

Örnekleri Kendinden Bir Hareket

Evet, daha düne kadar, fedakârlık, cömertlik, civanmertlik ya da istiğna ruhu adına misal verecek olsanız, ta Saadet asrına, tabiîn ya da tebe-i tabiîn dönemlerine gitmeniz gerekirdi. Ne var ki, muhataplarınızı o örneklerle ikna etmek de oldukça zordu; zira anlattığınız kahramanlık misallerine karşılık, “Mazide böyle bir şey ya olmuş, ya olmamış” der; onları, eski Fars masallarına benzetir, Rüstem hikâyesi gibi bir hikâye olarak dinlerlerdi. O dönemde, herhangi bir “üsve-i hasene” bulabilmek için elinizde mumla dolaşırdınız vatan sathında; dolaşırdınız da birkaç insandan başkası görünmezdi gözlerinize. Misal insan, örnek adam aradığınızda Saadet Asrı’na, İslâm Tarihi’nin bazı altın kesitlerine ya da son dört yüzyılın birbirinden kopuk çok kısa dönemlerine koşmakta bulurdunuz çareyi. Mazinin parlak devirleri sığınak olurdu size. Yanınızda kalb hayatı, zühd, takva ve dua denseydi, yalnızca Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ali gibi sahabe efendilerimiz aklınıza gelirdi. Fedakârlık, cömertlik ve îsâr hasleti gibi faziletlerden bahsedilse idi; Allah ve Resûlü uğruna her şeyini, hatta sevgili evlâdını bile feda etmeyi göze almış, kadınlık âleminin yüz akı analarla ilgili konuşulsaydı ya da kendini Allah’a adamış, dünyaya hiç tama’ etmeyen ve gözü sürekli ahiretin koridorlarında yaşayan delikanlıları anlatmak isteseydiniz, yine o ilk çağlara sığınırdınız.

Fakat, Allah’a sonsuz hamd ü senâlar olsun, bu hareketin gönüllüleri hüsnümisallerini kendi içlerinden çıkarma eşiğini de aştılar. Belli bir dönemde “Acaba o insanlar gibi yaşanabilir mi?” diye düşünürken, günümüzde onlardan bir kaç canlı örnek gösterip “yaşanabiliyormuş” demek ve hemen her sahada onların arasından model insan göstermek mümkündür. Evet, onlar önde yürüdüler, anlattıklarını pratiğe döktüler, şahlandılar ve arkalarında yürüyenleri de şahlandırdılar. O kahramanların bazılarını tanıma tâli’liliğine erdim, bazılarını medyadan öğrendim ve bir kısmının hatıralarını da onları tanıyanlardan dinledim. Bazı kimseler görmezlikten gelse de, Allah görüyor, Hazreti Muhammed (aleyhi ekmelüttehâyâ) biliyor ve Kirâmen Kâtibîn yazıyor onların fedakârlıklarını. Tarih sayfaları da onların hatıralarıyla her gün biraz daha renkleniyor. Belki kendileri de farkında değiller ama hepsi birer yâd-ı cemil oldular/oluyorlar. Bu kahramanların hayat hikâyeleri, makûs kaderimizi

değiştirme adına tarihe düşülen öyle şerefli notlardır ki, gelecek nesiller de onları hürmetle yâd edecektir. Bundan dolayı, ısrarla söylüyorum; her yerde o fedakâr ruhların hatıralarını bir vakanüvist hassasiyetiyle tespit etmek ve yazmak lâzımdır ki, yarın tarihçilerin işi kolaylaşsın; sonraki nesillere de güzel misaller bırakılmış olsun.

İşte, bu yönleri itibarıyla, biz de hoşgörü ve diyalog temsilcilerini, eğitim gönüllülerini takdir ediyor, alkışlıyor ve bu ideal insanların şahs-ı mânevisine "örnekleri kendinden bir hareket" dense sezâdır diye düşünüyoruz. Böyle bir takdirin de, Allah'ın nimetlerine karşı bir mânevî şükür ve o fedakârlar hakkında da bir kadirşinaslık ifadesi olduğuna inanıyoruz.

Biri Mübalâğa Diğeri İftira!

Ne var ki, bu hareket sayesinde dünyanın çehresinin değişeceğini, topyekün insanlığın yüzünün güleceğini ve yeryüzünün bir Cennet hâline geleceğini söylemeyi ve bu türlü büyük iddialara girmeyi de doğru bulmuyoruz. Günahkâr bir insanın Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden affedilmeyi ümit etmesi gibi, biz de o engin rahmetten ümit ederiz ki, dünyanın değişik yerlerine düşen bu damlalarla Allah Teâlâ bir nevbahar icat etsin. Şimdiye kadar susuz kalmış, sararmış ve kurumaya yüz tutmuş fidanları çiselemelerle ve şebnemlerle hiç emsali görülmemiş şekilde bir kere daha canlandırsın. Öyle arzu ederiz ki, insanların âdeta birbirini yediği ve tabakat-ı beşer çapındaki hır-gürlerin ardı arkasının kesilmediği bir dönemde, bu sevgi kahramanlarının tesiriyle hakikate uyanan ve insanî değerleri yeni bulmuşçasına farklılaşan kimseler bütün dünyayı felâkete sürükleyecek büyük sellere karşı dalgakıran vazifesi görsünler. Dileriz, onların samimi gayretleriyle her yanda sulh adacıkları oluşsun; bunalan toplumlar onların beyaz adalarına koşsun. Bütün bu güzellikleri Rahmeti Sonsuz'un merhametinden dileniriz; fakat, bu hareketi, dünyanın rengini değiştirecek yegâne sâik olarak ifade etmeyi, başka hayırlı faaliyetleri ve hareketleri görmezlikten gelerek sadece onu nazara vermeyi ve "şuraya yürüyorlar, bunu yapacaklar" gibi mübalâğalı sözleri asla tasvip edemeyiz. Bu türlü iddialı düşünce ve beyanları kulluk anlayışımıza ve itidal düşüncemize de zıt kabul ederiz; zira, bizim vazifemiz, kendi değerlerimiz çerçevesinde dine, millete hizmet etmek ve bunu yaparken de asla neticeyi düşünmemek, hiçbir beklentiye girmemektir.

Biz insanların iç dünyalarını bilemeyiz; onların dışa akseden tavır ve davranışlarına göre değerlendirmelerde bulunur, hükümler verir ve hüsnüzan ederiz. Dolayısıyla, Cenâb-ı Hakk'ın kime ne türlü bir misyon yüklemiş olduğunu, kimi ne çeşit işlerin beklediğini ve hangi insanlara ne büyük

vazifeler eda ettireceğini bilemeyeceğimiz için, o mevzuda söyleyeceğimiz büyük büyük sözler mübalâğa sayılır. Allah Teâlâ, kadirşinaslığı ne kadar sever, onu ne ölçüde mânevî bir şükür olarak kabul eder ve o şükre ne denli mukabelede bulunursa, mübalâğalardan da o kadar hoşlanmaz. Çünkü, mübalâğa zımnî yalandır; yalan ise bir lafz-ı kâfirdir ve günahtır. Öyleyse, hüsnüzan seslendirilmeli ama mübalâğa ve iddia sayılabilecek sözlerden de mutlaka kaçınılmalıdır.

Diğer taraftan, bazı insanlar da, bu sevgi kahramanlarının dünyayı değiştirecekleri ve kendilerine yaşama imkânı vermeyecekleri düşüncesiyle ciddi bir paranoya yaşıyorlar. Onların kendilerine göre düşünce sistemleri, hayat tarzları, iktisadî, siyasî, kültürel ve idarî felsefeleri var. O felsefeye göre, yarım-yamalak da olsa, bir dünya kurmuşlar. O dünyada kendilerini rahat hissediyor ve hariçten yükselen her sesi haklarında ölüm fermanı olarak görüyorlar. En masum insanları bile kendi dünyalarını karartacak ve rahatlarını kaçıracak tehlikeli kimseler olarak algılıyorlar. Karanlığı ışık gören, ışığı da karanlık kabul eden bu karanlık ruhlular, sevgi deyip sevgi konuşan ve sevgi teneffüs eden insanlardan bile endişe ediyorlar. Bu endişelerini de aka kara, karaya da ak demek suretiyle, değişik iftiralarla dile getiriyorlar.

Haddizatında, hayatını hoşgörüye, diyaloğa ve eğitime adamış insanlardan hiçbirisi gelecekte, değil dünyanın çehresini karartmak, tek insana gölge yapmayı bile düşünmezler. Zannediyorum onlar, kendilerine ömür boyu hasmâne tavır alan kimseleri mahşer günü perişan vaziyette, sürüm sürüm bir hâlde görseler, maruz kaldıkları bütün kötülükleri unutur ve onlara da el uzatır, tutup kaldırmaya çalışırlar. Cenâb-ı Hak orada izin ve imkân verse, kimseyi yüzüstü bırakıp geçmez ve kimsenin ebedî hüsrana uğramasına rıza göstermezler. Ömürleri boyunca tek sinek öldürmemiş, bir yılanın canına kıymamış insanların hiç kimsenin hayatını karartmayacağı muhakkaktır. Aslında, o türlü iftiraları seslendirenler de, değişik zamanlarda bu hususu test etmiş ve hakikatin böyle olduğunu görmüşlerdir. Fakat, paranoya yaşıyor olmaları ve vehimlerle oturup kalkmaları doğru düşünmelerine manidir; dolayısıyla, çok çirkin iddialarda bulunmaktan ve sürekli iftira etmekten de geri duramazlar.

Bu iki zümreyi bu şekilde tespit ettikten sonra, diyebiliriz ki; biz ne öncekilerin hüsnüzanla yükledikleri o mânâları taşıyacak kadar güçlüyüz, ne havariyiz, ne sahabeyiz, ne saff-ı evveli teşkil eden insanlardan bazılarıyız; ne de berikilerin iftira ettikleri kadar kötü, karanlık düşünceli, karmaşık hesapları ve gizli plânları olan insanlarız. Hayır, biz kendimizi özel bir misyon eda eden insanlar olarak görmediğimiz gibi, Allah'ın rızasını kazanma maksadıyla

insanlığa hizmet etmek dışında bir niyet de asla taşımıyoruz.

Vazifeye Devam...

Başkaları ne derse desin, biz, büyük iddialara girmeden, aleyhimizdeki sözlere aldırmadan, kötülükler karşısında da telaşa kapılmadan kendi vazifelerimizi yapmalıyız. Gördüğümüz muamele ne olursa olsun, inkisar yaşamamalı, kimseye küsmemeli ve darılmamalıyız. Bu dünya dişini sıkıp dayanma dünyasıdır; rahat yaşama ve hayattan kâm alma diyarı değildir. Kötülüklere maruz kalsak da, haklarımız elimizden alınsa ve kendi ülkemizde –N. Fazıl ifadesiyle– "parya" gibi yaşamak zorunda bırakılsak da, bunlara hiç takılmamalı ve kendi karakterimizin gereğini sergilemeliyiz. Elimizden geliyorsa, yılan ve akreplerdeki canavarlık ruhunu bile baskı altına alarak, onlarla da iyi geçinmeli ve hayatı paylaşılabilir hâle getirmeliyiz. Onlara kızarak veya diş göstermeleri karşısında panikleyerek geriye durmamalı, hangi şartlarda olursa olsun sorumluluklarımızı yerine getirme gayretinde olmalıyız. Hatta tek başımıza kalsak bile bu duyguyu korumalı ve ona göre hareket etmeliyiz.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) geçmiş dönemde yaşamış bir yiğidin hâlini birkaç fotoğraf karesi içinde anlatır ve buyurur ki: Sağına baktı, sağlam kimse göremedi; soluna baktı, ayakta kalmış bir fert bulamadı; herkes dökülmüştü ve o cephede tek başına kalmıştı. "Demek iş başa düştü, deyip atını mahmuzladı… Gitti ve bir daha da geriye dönmedi..."[3] İşte bu hâl, her devrin dava adamlarının hâlidir. Şu kadar var ki, o kahraman, maddî bir mücadelede ve muharebe meydanında bir mücahidin yapması gerekeni yapmıştır. Maddî kılıcın kınına girmesi gerektiğine ve artık mücahedeyi Kur'ân-ı Kerim'in elmas düsturlarıyla sürdürme zamanı olduğuna inanan insanlara gelince; onları memleket memleket sürgüne gönderseler, zindanlara atsalar, her gün biri için idam sehpası kursalar, Hazreti Mesih'in havarilerine yaptıkları gibi çarmıhlara gerseler ve arkadaşlarını götürüp oralara mıhladıktan sonra aynı akıbetle onları da tehdit etseler bile, yine de hak bildikleri yoldan dönmemek, hak ve hakikatin sesi soluğu olmak da bu yiğitlerin şiarıdır. Onlar, böyle bir mücadelenin dışında ölürlerse, işte o zaman akıbetlerinden korkar ve üzülürler; belki rahat anlarını endişelerle karşılar ve şöyle derler: "Emr-i bi'l-ma'ruf, nehy-i ani'l-münker yapmadığım bir zeminde, rahat döşeğimde yatarken ölürsem nice olur benim hâlim; aman Allahım, bu ne zillettir!" Hazreti Halid'in vefat esnasında söylediği sözler[4] onların kulaklarında çınlar; hayatı cephelerde geçen, vücudunda para kadar yara almadık yer kalmayan büyük sahabinin, yatakta vefat ediyor olmaktan duyduğu elemi onlar da kendi gönüllerinde

hissederler. Bir yerden bir yere hizmete giderken trafik kazasında ölmeyi, yurtdışına gidip hicret yurdunda ötelere yürümeyi ve Allah rızası için i'lâ-yı kelimetullah adına bir işe omuz verirken ahirete göçmeyi cana minnet sayarlar. Hazreti Azrail'i, bu yolların birinde karşılamaktan memnun olur ve "Rabbim, Sana sonsuz hamd olsun ki vazife başında canımı aldın; dilerim, bunu bir şefaat vesilesi olarak kabul buyurur ve beni de affedersin!" duygusuyla kanatlanıp öbür âleme uçarlar.

Aslında, hizmet eden insanların meziyetlerini, faziletlerini, diğergamlık ve hasbîliklerini yâd etmek, dolaylı yoldan onların kulağına gittiğinde, onlar için teşvik primi mahiyetinde olabilir. Öyle bir şekerlemeye bazen ihtiyaç da duyabilirler. Bu hususu Hazreti Bediüzzaman da ifade etmektedir. Ebced ve cifirle alâkalı bazı tespitlerini, Risaleler'e ve Cevşen'e ait bir kısım ikramları dile getirirken, "Gerçi bu çeşit ikramlar yazılmasaydı daha münasipti; fakat bu kadar hadsiz muarızlar ve çok kuvvetli ve kesretli düşmanlar karşısında az, fakir ve zayıf olan bizlere kuvve-i mâneviye, gaybî imdad, teşci', sebat ve metanet vermek için mecburiyet-i kat'iye oldu, ben de yazdım"[5] demektedir. Bu açıdan, günümüzde de dine ve millete hizmet eden insanların bazı teşvik edici takdirlere ihtiyacı olabilir. Biz, başka insanlar söz konusu olduğunda bu takdirlerimizi arz etmeli ve insanları teşvikkâr olmalıyız. Fakat, kendi hesabımıza maddî bir beklentiye girmediğimiz gibi takdir ve tebcil arayışında da bulunmamalıyız. Bizi, hiç kimse alkışlamayabilir; hiç kimse bize destek olmayabilir. Biz, böyle bir beklentiye gireceğimize iki hususa dikkat etmeliyiz:

Bizim Kızılelmamız

Birincisi: Yürüdüğümüz yolun doğruluğunu gözden geçirmeli; şayet yolumuzun doğruluğundan eminsek, her şeye rağmen yürümeye devam etmeli; eğer usûl ve metod adına eksiklerimiz varsa, onları tamamlamalı, yanlışlarımızı gidermeli ve daha sonra da konjonktüre göre durumumuzu sık sık kontrol etmeliyiz.

İkincisi: Hedefimizin sırf Allah'ın rızası olup olmadığını sürekli denetlemeliyiz. Sadece O'nun hoşnutluğunu mu arıyoruz, yoksa niyetlerimize başka şeyler de bulaşmış mı? Dünya bir fettan gibi önümüze çıkacak olsa, biz bu işi bırakıp ona meyleder miyiz? Meselâ, "Cihan hükümdarı Kanunî Sultan Süleyman'ın bile fethedemediği, Serdar-ı A'zam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın uğrunda canından olduğu Viyana kapılarını size açacağız; Türkiye'yle beraber hayaller ülkesi Kızılelma'yı da emrinize vereceğiz. Bu büyük mükâfata bedel sizden tek şey istiyoruz; o da, "i'lâ-yı kelimetullah" dediğiniz, Allah'la kullar arasındaki manileri bertaraf etmek, insanların iyilik duygularını

coşturmak ve kötülüklerden onları alıkoymak diye şerh ettiğiniz sevdanızdan vazgeçmeniz!" deseler cevabımız nasıl olur? Eğer bu işe yürekten gönül vermişsek ve Allah rızasının ne demek olduğunu biliyorsak, vereceğimiz cevap bellidir; zannediyorum, bu hareketin temsilcilerinin hepsi de bu hususta aynı duyguları taşıyordur: "O da ne demek; bizim hangi zaafımızı gördünüz de böyle çirkin bir teklifte bulunuyorsunuz! Değil İstanbul'dan Viyana'ya kadar olan memleketleri vermeniz, dünyanın doğusundan batısına kadar bütün ülkeleri de vaad etseniz, vallahi, billâhi, tallahi biz yan gözle bile bakmayız o topraklara, arpa boyu ayrılmayız bulunduğumuz yerden."

İşte, bunu gönülden diyebilecek kadar vefalı olmak lâzım. Evet, bizim hedefimiz Allah rızasıdır; ondan daha büyük bir gaye-i hayal bilmiyoruz. O hedefe ulaşmak için de i'lâ-yı kelimetullah yolunu ve yöntemini seçmişiz; ondan büyük bir vazife de tanımıyoruz. Bu yolda yürürken, vazifenin büyüklüğünden dolayı caka yapmama ve başkalarının ta'n u teşnii karşısında endişe ve tereddütlere kapılmama hususlarında da –Allah'ın izni ve inayetiyle– kararlıyız.

1 Bkz.: Buhârî, *daavât* 3; Tirmizî, *tefsîru sûre* (47) 1; Ebû Dâvûd, *vitr* 26.
2 Müslim, *zikr* 41; Tirmizî, *tefsîru sûre* (47) 1; İbn Mâce, *edeb* 57.
3 Bkz.: İbn Hibbân, *es-Sahîh* 6/298.
4 İbn Abdilberr, *el-İstîâb* 2/430; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 16/273.
5 Bediüzzaman, *Emirdağ Lâhikası-1* s.11.

Ciddiyetin ve Mizahın Bizcesi

Soru: *Mü'minlerin hayatında ciddiyetin önemi nedir? Ciddiyet ve vakar, bulunulan yere ve konuma göre değişir mi? Ciddiyetteki ölçülerimiz neler olmalıdır?*

Cevap: Ciddiyet; ağırbaşlı, sakin, temkinli ve gayretli olma hâlidir. Ciddiyet, oynak ve sebatsız olmama; iş ve vazifede gevşeklik ve ihmalkârlık göstermeme; davranışlarda lâubâlîlik ve hafifliğe girmeme; hemen her zaman vakur, ciddi, uslu ve oturaklı olma demektir. Lüzumsuz konuşmak ve yersiz gülmek, ölçüsüzce el ve dil şakaları yapmak, âdab ve hürmet kaidelerine uymamak gibi hareketler ciddiyete aykırıdır. Ağırbaşlı olma, temkinli davranma, konuma göre bir duruşa geçerek bulunulan yerin hassasiyetlerini koruma ve asla hafif-meşrep olmama gibi hasletlerin insan tabiatına yerleşmesine de "vakar" denir.

Ciddiyet, bir mefkûre insanının, hayatının gayesi bildiği dâvasını ve vazifesini üstün bir gayretle ele alması, sorumluluklarını derin bir mesuliyet şuuruyla ve fedakârca yerine getirmesi mânâsına da gelir. Bu mânâda, ciddiyetin sistemli düşünmeye, sağlam plân ve projeler ortaya koymaya ve büyük bir azimle sa'y u gayrette bulunmaya bakan yönleri de vardır. Nitekim مَنْ جَالَ نَالَ *"Yollar yürünerek alınabilir, zirvelere azim, irade ve plânlarla ulaşılabilir; azimle yola koyulan ve yolculuğun gereklerini yerine getirenler hedeflerine nail olurlar."*[1] ve مَـنْ طَلَبَ وَجَـدَّ وَجَدَ *"Bir şeyi gönülden dileyen ve onu elde etmek için azim ve iradesinin hakkını vererek çalışıp çabalayan insan mutlaka istediği o şeyi bulur."*[2] düsturları bu hakikati ifade etmektedir.

Aslında, bir Müslüman her işinde ve her zaman ciddi olmalıdır. Ne var ki, ciddiyet ve vakarın kibre dönüşmemesi, ciddi ve vakur bir insanın aynı zamanda mütevazi (alçak gönüllü) olması gerekir. Kur'ân-ı Kerim, *"Rahman'ın has kulları o kimselerdir ki onlar yerde tevazu ile yürürler. Cahiller kendilerine laf atarsa "Selâmetle!" der geçer giderler."*[3] sözleriyle hakikî mü'minleri anlatır ve onların yürürken dahi sükûnet ve vakar ile hareket ettiklerini; terbiyeli, nazik ve alçak gönüllü olduklarını; cahillere çatmaya tenezzül etmediklerini ve asla mağrur, saygısız, kaba ve haşin davranmadıklarını nazara verir.

Diğer taraftan, mü'minlerin, ciddiyeti bir adım öne çıkarıp tevazuu onun arkasında tutacakları ya da ciddiyeti tevazuun bir adım gerisine alacakları yerler ve durumlar da vardır. Bediüzzaman Hazretleri bu husussa dikkat çeker

ve “Meselâ, bir ulü’l-emrin (idarecinin), makamındaki ciddiyeti vakar, mahviyeti zillettir. Hânesinde ciddiyeti kibir, mahviyeti tevazudur.”[4] der. Sonra da bu sözlerini şerh sadedinde, büyük bir memurun, memuriyet makamında bulunduğu vakit makamın izzetini muhafaza edecek tavırlar içinde olması ve vakarını koruması gerektiğini; onun her ziyaretçi için tevazu göstermesinin tezellül ve makamı tenzil olacağını; fakat kendi evindeyken, ne kadar mütevazi davranırsa davransın bunun ona daha çok yakışacağını, aksine aile fertlerine karşı vakarın tekebbür sayılacağını ifade eder. Tabiî ki, bu hususta, ciddiyetsiz ve lâubâlî olmakla mütevazi davranmayı birbirinden ayırmak icap eder; tekebbüre girmemek için vakarı terk etmenin, kendini lâubâlîliğe ve sululuğa salmak olmadığının da bilinmesi gerekir.

Haddizatında, insanların hâl ve hareketlerindeki, oturuş ve kalkışlarındaki ciddiyet iman ve mârifet derinliğine bağlıdır. Dolayısıyla, ciddiyetin seviyesi her insana, o insanın iman ve mârifet ufkuna, ayrıca ciddi olması gereken yere ve konuma göre değişiklik arz eder.

Biri Var!

Zât-ı Ulûhiyet’e karşı ciddiyet, her zaman Cenâb-ı Hakk’ın muradını takip etme ve O’nun tarafından takip edilme mülâhazasıyla iç ve dış bütünlüğü içinde, hayatı ve davranışları ciddi bir çizgide sürdürme şeklinde olur. Bu da ancak, Cenâb-ı Hakk’ın, insanın her hâline nâzır bulunduğuna; yani onun sözlerini duyar ve işitir, ahvâlini bilir ve değerlendirir, yaptıklarını görür ve kaydeder olduğuna inanmakla gerçekleşebilir. İnsanlar bazı durumlarda böyle bir görülüp gözetilmeyi muvakkaten unutabilirler; meselâ, yemek yerken, çay içerken kendi âlemlerine dalabilirler… Yatakta o murakabe havasından uzaklaşabilirler. O anlarda, Cenâb-ı Hakk’ın azametine uygun ve kulların küçüklüğüne münasip şekilde Allah’ı hatırlama, ihsan şuuruyla dolma söz konusu olmayabilir. Gerçi, *“akrabü’l-mukarrabîn”* dediğimiz daha hâlis kullar, o türlü hâllerde bile temkinli davranırlar. Fakat, Allah, bazı beşerî hâllerdeki öyle bir nisyanı ve geçici bir unutmayı bağışlayacağını vaad etmiştir. Belki onlardan dolayı da istiğfar edip Allah’a yeniden teveccühte bulunmak gerekir ama herkesin her yerde aynı ölçüde ciddiyet ortaya koyamayacağı da bir realitedir.

Hak ölçülerine göre iyi düşünen, iyi şeyler plânlayan, iyi işlere bağlı kalan ve bütün sözlerini, hareketlerini, davranışlarını Allah’ın nazarına arz ediyor olma şuuruyla, fevkalâde bir titizlik içinde ortaya koyan insanlar kâmil mânâda ciddi insanlardır. Onlar kiminle otururlarsa otursunlar –Hazreti Mevlâna edasıyla– “Arkadaş, dikkat et! Burada bizi yalnız sanma, bizden başka gizli biri

daha var!” der ve o zaviyeden hareket ederler. Zaten Kur’ân da öyle demiyor mu: *“Görmez misin ki Allah göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini bilir! Bir araya gelip gizlice fısıldaşan üç kişinin dördüncüleri mutlaka Allah’tır. Beş kişi gizli konuşsa altıncıları mutlaka Allah’tır. Bundan ister daha az, ister daha çok olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, mutlaka O, kendileriyle beraberdir. O, ileride kıyamet gününde, yapmış oldukları işleri onlara tek tek bildirecek, dilerse karşılığını da verecektir. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilir.”*[5] Evet, biz hiçbir zaman yalnız değiliz; bizi her an gören, hâlimizi bilen, tavırlarımızı değerlendiren ve niyetlerimize göre kalblerimize teveccühte bulunan bir Rabbimiz var. İşte, bu hakikati kim, ne kadar kavrar ve kimin mârifeti ne ölçüde olursa, onun söz, tavır, hâl ve davranışları da o ölçüde ciddiyet televvünlü olur.

İnsanlığın İftihar Tablosu’nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) anıldığı yerler ve O’nunla alâkalı meseleler de ciddiyet ister. İslâm’ın ilk senelerinde, henüz edep bilmeyen ve saygıdan anlamayanlar, Allah Resûlü’nün huzuruna geldiklerinde O’na karşı saygısız davranabiliyorlardı. O günlerde, çölden yeni gelmiş bir bedevî, bozuk bir üslûp, çirkin bir eda, yakışıksız bir tavır ve kaba bir ses tonuyla “Muhammed kim?” diyebiliyor ve Efendiler Efendisi’ne, “Abdulmuttalib’in torunu” diyerek hitap edebiliyordu. Fakat bir gün geliyordu ki, herkes, O’nun kim olduğunu, konumunun neden ibaret bulunduğunu, Hak katındaki yerini ve Allah’la münasebetindeki enginliğini duyuyor, görüyor, anlıyordu. Kısa bir süreliğine de olsa, O’nunla oturup kalkanlar, O’nun söz incilerini derme fırsatı bulanlar hemen Resûl-i Ekrem’in boyasıyla boyanıyordu. Öyle ki, O konuşurken, ashab efendilerimiz başlarında kuş varmış da onu kaçırmamak için hiç hareket etmemeleri gerekiyormuş gibi duruyor ve pürdikkat O’nu dinliyorlardı. Bir kelime kaçırma korkusuyla ödleri kopuyor gibi bir tavır sergiliyorlardı. O’nun huzurunda bulunma âdeta bir şok tesiri yapıyordu o seçkin insanlarda.. ve o şokun tesiriyle, fem-i güher-i nebevîden dökülen lâl ü güherin hiçbirinin boşluğa düşmesine meydan vermiyor, hepsini ezberliyor ve hiçbirini kaçırmıyorlardı. Sahabe efendilerimiz biliyorlardı ki, O’nun dudaklarından dökülen sözler vahy-i gayr-i metlûvdu; yani, kelimeler Peygamber Efendimiz’e ait olsa da, onlardaki mânâ ve muhteva Allah Teâlâ tarafından O’nun kalbine ilham ediliyordu. Cenâb-ı Hak, bir metin (vahy-i metluv) gönderiyordu ama onunla beraber o metnin izahını da Resûlullah’a bildiriyordu. O da, Allah kendisine nasıl ilham etmişse, ona göre şerh ve yorumlarda bulunuyordu. Dolayısıyla, O’nun tebliğ ettiği âyetlerde de, onların şerhlerinde de kat’iyen hata yoktu; o her sözünde isabetliydi. İşte bu hakikat ve sahabenin bu hakikati anlayışı, Allah Resûlü’ne ve O’nun ağzından dökülen

sözlere karşı lakayt kalmalarına asla müsaade etmiyordu, etmezdi de, zira onlar lügatlerinde lakaytlığa hiç yer vermeyen birer vefa abidesiydi.

Sahabe Efendilerimizin Ciddiyeti

Ashab-ı kiram, O'nu dinlerlerken öyle kendilerinden geçerlerdi ki, çoğu zaman gözleri yaşlarla dolardı. İrbad İbn Sâriye (radıyallâhu anh), *"Bir gün Peygamber Efendimiz namazı kıldırdıktan sonra mübarek yüzüyle bize yöneldi ve gözleri yaşartan, kalbleri ürperten çok tesirli bir konuşma yaptı. Öyle ki içimizden biri, onun veda konuşması olduğunu zannederek Efendimiz'e son nasihatlerini sordu."*[6] sözleriyle böyle bir anı anlatır. O'nu dinleyenler zamanın nasıl geçtiğini bilemezlerdi. Hazreti Ömer (radıyallâhu anh) der ki, *"Bir gün Allah Resûlü sabah namazından sonra minbere çıktı. Konuştu, konuştu, konuştu... Öğle ezanından sonra, namazı kıldırıp tekrar minbere çıktı ve ikindi oluncaya kadar konuştu. İkindi namazını eda ettikten sonra yine konuşmaya başladı, konuşması akşama kadar sürdü."*[7] Evet, o gün Allah Resûlü, ilk hilkatten başlamış, kâinatın teşekkülünden, insanın yaratılmasına kadar bütün yaratılış devrelerini bir bir sıralamış ve daha sonra da kıyâmete kadar insanların başına gelecek hâdiseleri teker teker nakletmişti. Bütün enbiyâyı hem de şemâili ile anlatmış, istikbâle nazarını çevirip mahşere, Cennet ve Cehennem'e kadar her şeyi göz önüne sermişti. Sahabe efendilerimiz de O'nu saatlerce dinlemiş, söylediklerini öğrenmiş ve arkadaki nesillere bildirmişlerdi.

Onlardaki bu öğrenme, ezberleme ve nakletme harikuladeliğini sadece, kadim kitaplarla, o günün dedikodusuyla ve bilgi müzahrefatıyla kirlenmemiş, dolayısıyla nisyana maruz kalmamış tertemiz dimağlarına vermek doğru değildir. Meselenin ciddiyete bakan yanları da vardır. Çünkü onlar, söylenen sözleri kendileriyle çok alâkadâr görmüş, çok iyi konsantre olmuş ve yalnızca o sözlere yoğunlaşmışlardı. Nasıl ki, bir Hak dostu size, "Allah'ın sana şöyle teveccühü var, Efendimiz sana şu şekilde bakıyor; rüyamda seni falan mertebede gördüm" dese; bu söz sizde çok ciddi bir şok tesiri yapar ve siz o an ezberleme gayretinde olmasanız da, o sözü aradan yetmiş sene geçse bile unutmazsınız. İşte, onlar Peygamber Efendimiz'in her sözüne karşı aynı tehâlükü göstermiş, her kelimeyi aynı hassasiyetle âdeta emmişlerdi. Bir tarafta, Allah'tan aldığı vahyi büyük bir ciddiyetle tebliğ eden bir Peygamber; diğer tarafta da, aynı ciddiyetle dinleyen, öğrenen ve hak dini dünyaya ilân eden insanlar vardı. Öyle anlaşılıyor ki, "göndermeç" ile "almaç" arasında çok kuvvetli bir münasebet bulunuyordu. Onların kalibreleri de Allah tarafından yapılmıştı; frekansta hiç kayma yoktu. Dahası, o frekansın sağında–solunda da

herhangi bir şerare bulunmuyordu. Her gelen mesaj tam yerine ulaşıyor ve doğrudan doğruya gidip onların gönüllerine akıyordu. Onlar da bütün benlikleriyle açılıyorlardı akıp gelen mesaja.. onu maddî–mânevî, dünyevî–uhrevî hayatlarının bengisuyu kabul ediyor; onsuz olamayacaklarına ve canlı kalamayacaklarına inanıyorlardı.

Dava Adamı Ciddi Olur

Ayrıca, bir mü'min, Allah'tan ötürü mahlukatı sever; yaratıklara Allah'ın sanatı olarak bakınca, gördüğü her şeye karşı âşıkâne bir tavır sergiler bütün mahlukata sinesini öyle açar ve öyle bir sevgi çağlayanına kendisini salar ki, gördüğü her şeyi koklar, öper; "Bunda da Senden bir cilve var." der, eşyanın yüzünde Cenâb-ı Hakk'ın sanatını okur. O duyguyla, ağaçlara temenna durur, çiçekleri selâmlar; alır onları koklar, atmaya kıyamaz göğsüne takar. Aynen öyle de, sevgi gibi, ciddiyet ve saygının da Allah'tan ötürü olması gerekir. İnsan, diğer mahlûkattan geri değildir; bilâkis o, Allah'ın yarattığı en şerefli mahlûktur. Bir mânâda, ona karşı saygısızlık, onu var edene karşı saygısızlıktır; onun karşısında ciddiyet de Hakk'ın takdirine ve sanatına saygının ifadesidir. Allah'ın rızasını gözeterek mahlûkata karşı saygılı olmak, Allah'a karşı saygılı olmanın gereğidir. Efendimiz'in ümmetine karşı saygılı olmak da, Efendimiz'e karşı saygının emaresidir. Dolayısıyla, Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda olduğumuz mülâhazasıyla her zaman ciddiyetimizi korumamız gerektiği ve Peygamber Efendimiz'le alâkalı her mevzuyu ciddiyetle ele almamız icap ettiği gibi, hak dostları başta olmak üzere Müslümanların hepsine ve ilâhî sanatın birer mührü olmaları itibarıyla da bütün insanlara karşı tavır ve davranışlarımızda da mü'min ciddiyet ve vakarını muhafaza etmemiz lâzımdır.

Ciddiyet, mefkûre insanlarının en önemli vasıflarından biridir. Onlar, mesuliyetlerinin ağırlığıyla piştiklerinden ve sorumluluklarını her an omuzlarında hissettiklerinden dolayı sürekli ağırbaşlı ve olgun birer insan tavrı ortaya koyarlar. Onların bu hâli davalarının ciddiyetle değerlendirilmesi için de çok mühimdir. Çünkü, lüzumsuz konuşmalar, yersiz gülmeler, ölçüsüzce el ve dil şakaları dava adamlarının inandırıcılığına dokunur, muhataplarına onların da hafif-meşrep birer insan olduğu izlenimini verir. Onları örnek alanların hüsnüzanlarını kırar; "Bunlar da ciddiyetsiz insanlarmış, demek ki yürüdükleri yol bunlara bir şey verememiş" dedirtir ve böylece olan yine hakka-hakikate olur.

O türlü tavır ve davranışlar, heyetin genel havasını bozabilir. Bazen yersiz bir gülüş, bazen kibirli bir oturuş, kimi zaman gurur edalı bir duruş ve kimi zaman da benlik kokan bir söz, başkalarını değişik mülâhazalara sevk eder.

Neticede ilhamlar inkıtaya uğrar, o meclise rahmet inmez; çünkü, artık orada nefsanilik araya girmiştir. Saygısız mülâhazaların kuşattığı yerlerden Cenâb-ı Hakk'ın teveccühü kesilir. O zaman da, kötü örnek olarak heyete karşı hüsnüteveccühlerin kesilmesine sebep olan insan, kul hakkına girmiş ve heyetteki herkesin hakkını çiğnemiş olur.

Meselâ; insan namaza duracağı zaman konsantrasyonunu çok iyi ayarlamalı, nereye yöneldiğinin ve ne yaptığının farkında olarak tekbir getirmelidir. Avamca namaza durma, kalbin Allah'ı kastederek kıbleye yönelmesiyle olur. İşin havasçası ise, Allah'tan başka her şeyi kalbten söküp atarak sadece O'nu mülâhazaya alma şeklinde bir teveccühtür. İşte, bir insan niyet hesabına hazırlığını yapıp tam "Allahu Ekber" diyerek enaniyetini boğazlayacağı ve "Sen büyüksün, öyle büyüksün ki Senden başka büyük yok; Senin karşında bana sadece sıfırlık düşer." mülâhazasıyla namaza duracağı esnada bir kabalığa şahit olsa, bütün duygu ve düşüncesi dağılır; ruh hâleti değişir ve kendini namaza tam veremez. Hele bir de o zat imamsa, onun namazı böyle bir kabalığa kurban gidince, arkasındakilerin namazları da kurban gider. Ciddiyetsizliğe maruz kalan insan –o imam da olsa– farkına varmadan namazda alır-verir, sürekli kelâm-ı nefsiyle konuşur; "Vay zavallı vay!" deyip durur, rükû'da سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ diyeceğine سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى der, namazı maruz kaldığı o ciddiyetsizliğin hâsıl ettiği düşüncelerle bitirir. İşte, o kaba ruhlu insan, o davranışıyla imamın namazdaki huşuuna mâni olduğu gibi, bir sürü insanın hukukuna da tecavüz etmiş olur..

Öyleyse insan, kaba, haşin ve sevimsiz davranışların neticesinin böyle çirkin olduğunu bilerek çok temkinli ve dikkatli hareket etmeli; kendini düşünmüyorsa bile, hiç olmazsa diğer insanların haklarını gözeterek mü'mince tavırlar ortaya koymalıdır. Aslında, kaba söz ve davranışlar ruhunda kabalık olan insanların hırıltılarıdır. Dolayısıyla, o türlü kabalıklara ve lâubâlîliklere giren insanlar, kendilerini gözden geçirmeli ve ciddiyetsiz hareketlerini nazar-ı itibara alarak kendileriyle yüzleşmelidirler. Ahsen-i takvîm üzere yaratılan insana o türlü davranışların yakışıp yakışmadığının muhasebesini yapmalıdırlar. Azıcık irfanları kalmışsa, o haşin, yakışıksız, tutarsız ve ahiret hesabına hiçbir değer ifade etmeyen tutum, tavır ve hareketlerini bir an önce terk etmelidirler.

İslâm'da Mizah

Diğer taraftan, Müslümanın her hareketi, her davranışı, her sözü ölçülü ve ciddiyet yörüngeli olmalıdır ama ciddiyet ile buz gibi soğuk davranışları da birbirine karıştırmamak gerekir. İslâm, mizaha farklı bir bakış açısı getirmiş,

latîfenin mü'mincesine işaret etmiş ve hikmet edalı nüktelere cevaz vermiştir. Bir mü'min için nükte ve latîfe, insanları güldürmek, onların hoplayıp zıplamalarını sağlamak ve onlara kahkaha attırmaktan öte mânâlar taşır; bir yandan hikmet ifade eder, diğer yandan da insanları tefekkür ufkunda dolaştırır.

Gereğinden fazla olan şaka ve latîfeler lâubâlîliğe, çok gülmeye, kalbin kararmasına, zamanı boşa geçirmeye ve bazen de insanları kırmaya sebep olması bakımından sakıncalıdır. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), kahkahaya sebep olan, Allah'ı anmaktan alıkoyan ya da insanların onurunu yaralayarak saygı ve vakarı yok eden latîfeleri yasaklamıştır. Müslümanlar arasında, "Latîfe latîf (nazik, şirin ve ince) gerek." anlayışı çok önemli bir düstur olagelmiştir. Ayrıca, latîfe veya nüktede yalan sözün bulunmaması gerekir. Resûl-i Ekrem Efendimiz, *"Ben latîfe yaparım ama doğru konuşurum."*[8] buyurmuş ve latîfe yaparken dahi sözlerin doğru olması gerektiğini vurgulamıştır.

Evet, Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) da yer yer latîfe yapmıştı. Fakat, O'nun latîfeleri ciddiyet televvünlü ve aynı zamanda hak ve hakikat yörüngeliydi. O, bir taraftan, hürmet duygularını davet eden bir vakar ve heybet, diğer taraftan da sevgiyi celbeden bir tevazu ve mahviyet içinde bulunurdu. İnsanları sürekli tebessümle karşılardı. Busîrî, *Kaside-i Bürde*'sinde bu hususa dikkat çekerek, "Yalnızken Fahr-i Kâinat Efendimiz'e mülaki olsan, celâleti hasebiyle O'nu kalabalık asker arasında ve bir ordunun başındaymış gibi ciddi bulurdun." dedikten sonra sözlerini meâlen şöyle sürdürür: "Onu ashabına karşı da öyle mütebessim görürdün ki, sadef içinde saklanan incinin o Nebiyy-i Zîşân'ın mahall-i kelâm ve tebessüm madeninden çıktığını sanırdın."[9] Resûl-i Ekrem Efendimiz öyleydi; sürekli müjde veriyor olma edasıyla hep mütebessim bir çehresi vardı. Fakat, rivayetlere göre, hayatı boyunca sadece üç defa –kendisine yakışan keyfiyet içinde– gülmüş ve asla gayr-i ciddiliğe geçit vermemişti. Bununla beraber, tebessüm etme, insanlara yumuşak davranma, herkese bağrını açma ve yanında herkesin rahat hareket etmesine imkân verme hususlarında örnek olmuş; gerekirse mehafet ve mehabet hâlini bile baskı altına alarak insanları rahat ettirme ve onları boğmama esasına işaretlerde bulunmuştu.

Peygamber Efendimiz'den öğrendiğimiz ölçülere göre; insan, muhataplarını mârifet ufukları zaviyesinden değerlendirmeli ve onların durumuna uygun bir seviye belirleyerek konuşmalıdır; yoksa farkına varmadan onları sıkıştırmış, tazyik etmiş ve bütün bütün hakikatten soğutmuş olma ihtimali vardır. Evet, kasdî ve iradî olarak lâubâlîliğe, birilerini güldürmek için şakalar yapmaya, ölçüsüzce gülmeye ve güldürmeye, dolayısıyla zamanı israf etmeye müsaade

yoktur. Allah Resûlü, bazı insanların güldüğünü görünce *"Cennet'ten müjde mi aldınız?"*[10] deyip onları ikaz buyurmuştur. Ne var ki, bazı hak dostlarının, sürekli mârifet ufkunda bulunmaları itibarıyla hep mehabet ve mehafet yaşayan müritlerine biraz nefes aldırmak ve tam canları gırtlaklarına geldiği sırada onlara oksijen yudumlatmak için espri ve nüktelere başvurmaları türünden, bazen hikmet edalı olan ve belli bir gayeye matuf dile getirilen mizah diyebileceğimiz türden latîfe, nükte, kıssa ve menkıbelerin anlatılmasında da bir beis olmasa gerektir.

Öyle Bir Sultan...

Meselâ; 4. Murad devrinde, Erzurum'da bir Habib Baba varmış. Evliyaullahtan olduğu söylenen bu zat, hacca gitmeye karar vermiş. O dönemde hacılar dört bir taraftan gelip İstanbul'da toplanır, oradan da kervanlar hâlinde yola çıkarlarmış. Habib Baba da, İstanbul'a kadar gelmiş ve "Yola çıkmadan evvel bir temizlik yapayım." deyip bir hamama gidivermiş. Olacak ya, o gün Padişah'ın vezirleri hamamı kiralamış ve kendilerine tahsis etmişler; dolayısıyla da onlardan başka kimse içeri alınmamış. Habib Baba da bu yasağa takılacakmış ki, "Ben şu kurnacıkta yıkanıveririm" diye yalvarıp yakarınca, oranın sahibi bu ihtiyarın hâline acımış ve ona bir köşede yıkanması için izin vermiş. Çok geçmeden vezirler bütün ihtişam ve debdebeleriyle gelmişler. Bu arada, tebdil-i kıyafet ederek halkın içinde dolaşmayı itiyad edinen 4. Murad da, bu hamama gelmiş ve o da yalvarıp yakarınca bizim Habib Baba'nın yanında yıkanmak şartıyla içeri girmiş. Bir aralık, Habib Baba ona sırtını keselemeyi teklif etmiş ve keselemiş. Sonra sırt keseleme sırası padişaha gelmiş. 4. Murad elindeki keseyi Habib Baba'nın sırtında gezdirirken, "Bir bize bak, bir de şu vezirlere. Bu dünyada padişaha vezir olmak varmış." deyince, Habib Baba "A dostum, öyle bir Padişah'a vezir ol ki, bütün bu vezirlerin padişahına, senin uyuzlu sırtını keseletsin." deyivermiş...

İşte, bu da bir latîfe ve bir menkıbedir. Belki de aslı bile olmayan bir menkıbede herhangi bir fasıldır. Fakat, bunun ifade ettiği çok derin bir mânâ vardır; Zât-ı Ulûhiyet'e ubudiyet ve hizmetin, dünyalara bedel olduğunu hikmetâmiz bir üslûpla vurgulamaktadır. Dolayısıyla, bu çerçevede mizah sayılabilecek latîfe ve nükteleri anlatmanın bir zararı olmayacağı, hatta bazı hakikatleri açıklamada fayda sağlayacağı da söylenebilir.

Hâsılı, Hazreti Ömer Efendimiz, hilâfet makamına tavsiye edilen büyük bir sahabe için *"Denilen kişi her yönüyle hilâfete layıktır; fakat, şakası biraz fazladır. Hâlbuki Hilâfet, bütünüyle ciddiyet isteyen bir meseledir."*[11]

buyurmuştur. İnsanları idare mânâsındaki hilâfet ciddiyet istediği gibi, yeryüzünde dinin temsilciliğini yapma mânâsına nübüvvet mesleğinin bir ferdi olma da ciddiyet iktiza eder. Zaten, i'lâ-yı kelimetullah yolunda gerekli ciddiyeti elde edememiş insanlardan, diğer hususlarda ciddi olmaları hiç beklenemez.

1 el-Meydânî, *Mecmeu'l-emsâl* 2/328.

2 el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/318. Yakın ifadeler için bkz.: İbnü'l-Cevzî, *el-Müdhiş* s.490; İbn Hacer, *Mukaddimetü Fethu'l-bârî* s.14.

3 Furkan sûresi, 25/63.

4 Bediüzzaman, *Sözler* s.791 (Lemeât).

5 Mücadele sûresi, 58/7.

6 Bkz.: Tirmizî, *ilim* 16; Ebû Dâvûd, *sünnet* 5; İbn Mâce, *mukaddime* 6.

7 Müslim, *fiten* 25; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/341.

8 Tirmizî, *birr* 57; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/340.

9 el-Bûsîrî, *Dîvânü'l-Bûsîrî* s.242.

10 Bkz.: el-Bezzâr, *el-Müsned* 6/174; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 3/90-91.

11 et-Taberî, *Tarihu'l-ümem ve'l-mülûk* 2/581; İbn Asâkir, *Tarîhu Dimaşk* 44/438, 45/453.

Devlet Düzeni ve Derin Devlet ya da İşte Sezar, İşte Siz!

Soru: *"Hukuk devleti" ifadesinden ne anlaşılmalıdır? Size göre gerçek bir hukuk devletinin vasıfları nelerdir?*

Cevap: Bu, tahlili oldukça zor ve çetin bir mevzu... İhtisas sahama girmeyen bir konu oluşu meseleyi biraz daha girift hâle getirebilir. Ayrıca, bazı meseleleri ben dile getirince, hasımca davranan insanlar ifadelerimi ona göre değerlendirirler; dostlar da, sözlerime hüsnüzanları zaviyesinden bir kıymet biçerler. Düşmanca tavır alanlar, mahza hak ve hakikat olan bazı beyanlarımı bile, onları dile getiren ben olduğum için, kabul etmek istemez, onlarda bir yanılma yanı arar, mutlaka bir boşluk bulmaya çalışır ve önyargılı davranırlar. Dostlar ise, daha baştan, sözlerimi içi dolu ifadeler olarak ele alır, ben söylediğim için onları değerli sayar ve yanılırlar. Bu açıdan da, böyle bir konuyla alâkalı düşüncelerimi ifade etmem, hem dostları hem de hasım ruhluları değişik yorumlara, farklı mütalâalar serdetmeğe sevk edebilir. Ne kadar temkinli konuşursam konuşayım, benim düzgün dediğim şeyler bazılarına göre eğridir. Onlar, seslendirdiğim hakikatlere tâ baştan yanlış mührü vurmuşlardır. Dolayısıyla, hukuk devleti mevzuundaki fikir ve düşüncelerimin de aynı şartlanmışlıklarla değerlendirilmesi söz konusudur; fakat, ben yine de, sorunuza ve meselenin ehemmiyetine hürmeten bazı hususları arz etmeye çalışacağım.

Devletin Değişmez Vasıfları

Önce, cevaba esas teşkil etmesi için hepinizin bildiği bazı hususlara, hatırlatma kabilinden değinmek istiyorum: Bildiğiniz gibi, Anayasanın birinci maddesi, Türkiye Devleti'nin bir cumhuriyet olduğunu vurgular. Hemen ikinci maddede bu cumhuriyetin vasıfları zikredilir ve Türkiye'nin demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olduğu belirtilir. Yine bildiğiniz gibi, bu iki hüküm asla değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif de edilemez.

Evet, bu iki esas teminat altındadır, bunlara dokunamazsınız. Belki, bir mânâda mükemmelini bulursanız, demokrasiye ilâvelerde bulunabilirsiniz. Lâikliğin tarifini açabilir, genişletebilir ve onu insanî değerleri daha da kuşatıcı olma ufkuna yükseltebilirsiniz. "Sosyal devlet" ifadesi üzerinde durup meseleyi açabilir ve biraz daha insanîleştirebilir, ünsîleştirebilirsiniz… Fakat, bütün bunlar icmalde meseleleri olduğu gibi kabulün yanı başında, aynı

zamanda dünyadaki genel gelişmelerden istifade ederek, bizde de o meseleleri inkişaf ettirme şeklinde olur. Tabir-i diğerle; meselenin icmâli olduğu gibi kabul edilir; tafsiline ise açık durulur.

İdeal Demokrasiye Doğru

Demokrasi, halk hâkimiyetine dayalı bir sistem demektir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ilk defa telaffuz edilirken "Hâkimiyet bilâ kayd ü şart milletindir" şeklinde söylenen, zamanla mazmun ve mefhum korunmakla beraber kelimelerle oynanarak "Hâkimiyet kayıtsız, şartsız milletindir" sözüyle seslendirilen ve günümüzde daha yalın bir Türkçe kullanma iddiasıyla "Egemenlik milletindir" cümlesiyle vurgulanmak istenen husus demokrasidir. Başka bir münasebetle de ifade ettiğim gibi, bu söz, hâkimiyetin –hâşâ– Allah'tan alınarak insanlara verilmesi demek de değildir; aksine, hâkimiyetin, Allah tarafından, kaba kuvvet temsilcilerinin elinden alınıp millete verilmiş olduğunu belirtmektedir.

Evet, demokrasi, temel hak ve hürriyetlerin korunmasını halkın temsilcilerine tevdî eden, milletin görüş ve kanaatlerinin ülke yönetiminde tesirli olması gerektiği esasına dayanan bir idare şeklidir. Hatırlarsınız, ilk meclis milletvekillerinden Tahir Efendi halka hitap ederken şöyle der: "Ey cemaat, siz, "müntehib"siniz (seçensiniz); ben ise, "müntehab"ım (seçilenim). Gideceğimiz yer ise; "müntehabün ileyh"dir (meclistir). Sizin yaptığınız işe de "intihab" (seçim) denir. İntihab ise "nuhbe"den gelir. Nuhbe, kaymak demektir. Unutmayın ki, bir şeyin aslında ne varsa kaymağı da o cinsten olur. Sütün üstünde süt kaymağı, şapın üstünde de şap kaymağı bulunur..." Bu sözler aynı zamanda, "Nasıl olursanız, öyle idare edilirsiniz" hadis-i şerifinin çok enfes bir yorumundan ibarettir. İşte, halkın içinden çıkan ve onu tam aksettiren temsilcilerin idaresidir demokrasi.

Türkiye'de yarım asırdan daha uzun bir zamandan beri, demokrasiyi deniyor ve hâlâ en mükemmelini bulmak için uğraşıyoruz. Denemede başarılı olamadığımız zaman yeniden başa dönüyor, bir kere daha arayışa geçiyor ve yeni testler yapıyoruz. Pozitif ilimlerdeki deneme-yanılma ve doğruyu bulma yolunu bir yönüyle biz gerçek demokrasiye ulaşma mevzuunda kullanıyoruz. Böylece, bir mânâda demokrasi bir gelişme süreci yaşıyor. Batılılar da, "Biz bu meselenin zirvesini henüz yakalayamadık, hâlâ yoldayız" diyor ve onlar da kendi anlayışlarına göre ideal bir demokrasi arıyorlar.

Ayrıca, demokrasi değişik toplumlar tarafından farklı farklı şekillerde anlaşılmış ve değişik tarzlarda uygulanmıştır. Meselâ, A. Lincoln, demokrasiyi "Halkın halk tarafından, halk için idaresi" olarak ifade etmiş; Hitler, Nazizm'i

“gerçek demokrasi” diye nazara vermiş; Mussolini de Faşizm hakkında “merkezi ve otoriter demokrasi” diyebilmiştir. Görüleceği gibi, çoklarınca anti-demokratik kabul edilen bazı ideolojilerin bile demokratik oldukları iddia edilmiştir. Rusya’da komünizmin hâkim olduğu dönemlerde, onlar da kendi sistemlerine “sosyal demokrasi” demeyi uygun görmüşlerdir. Dünyanın değişik bölgelerine bakılsa, Hristiyan demokrasi, Katolik demokrasi, Protestan demokrasi gibi daha pek çok demokrasi anlayışına şahit olmak mümkündür.

Dolayısıyla, bugün kemale ermiş ve herkes tarafından benimsenmiş bir demokrasiden bahsetmek imkânsızdır; bütün hukukçuların ve sosyal bilimcilerin genel kabulü, demokrasinin henüz bir gelişme vetiresi yaşadığı istikametindedir. Bu açıdan da, Türkiye’nin hâl-i hazırdaki problemleri mevcut demokrasiyle çözülebilecek olsa da, onu daha da geliştirmek ve mümkün olduğu kadarıyla herkesin maddî-mânevî ihtiyaçlarına cevap verecek olan en mükemmel demokrasiye ulaşmak hedeflenmelidir.

Devletin Lâikliği

Türkiye Cumhuriyeti’nin tarifinde işaret edilen ikinci husus onun lâik bir devlet oluşudur. Lâik, Fransızcadan alınmış bir kelimedir; ruhanî ve dînî olmayan fikir, müessese, sistem demektir. Fransızlar, meşhur ihtilâlden sonra teokratik düzeni kaldırıp devleti kiliseden ayırarak dînîlikten ve ruhanîlikten çıkarınca, yeni doğan bu çocuğa lâik devlet ismini vermişlerdir. Daha sonraları, bu mevzuda da dünyanın değişik yerlerinde farklı anlayışlar ve uygulamalar olmuştur.

Bu arada, istidradî olarak şu hususun açıklanmasında fayda mülâhaza ediyorum: Teokratik düzeni, dinî bir idare şeklinde yorumlamak epistomolojik ve terminolojik olarak yanlıştır. Teokratik düzen demek, dine ve dini metinlere dayalı bir idare biçimi demek değildir. Yani, teoratik devlet sözüyle, Tevrat’a, Eski Ahid’e ya da Yeni Ahid’e bağlı bir devlet ifade edilmez. Onu, Kur’ân-ı Kerim’e ve Sünnet-i Sahiha’ya bağlı devlet şeklinde dile getirmekse bütün bütün yanlıştır. Teokrasiyi İslâm’la beraber zikretmek ya bir garaza mebnîdir ve Müslümanları ezip sindirme kastına matuftur ya da terminolojiye vâkıf olmamanın ve cehaletin emaresidir. Teokratik devlet, ruhban sınıfının hâkimiyetine ve kilise otoritesinin üstünlüğüne dayanan bir idare sistemidir. O, âbâ-i kenâisenin içtihad ve kararlarına göre idare edilen devlet demektir.

Öyle bir devlette, ruhban sınıfının sözleri hüccettir. Onlar, ne söylerlerse mutlaka Hakk’ın o mevzudaki muradını seslendirmiş olurlar ve asla sorgulanmazlar. Yani, sizin Zât-ı Ulûhiyet ve Resûl-i Ekrem hakkındaki o

sağlam mülâhazalarınız ne ise, teokratik idarenin tabileri arasında âbâ-ı kenâise hakkındaki mülâhazalar da öyledir. Dolayısıyla, lâiklik kavramı batının dinî, siyasî ve içtimaî şartları çerçevesinde, ruhban sınıfının baskılarına ve onun farklı mütalâalarından ötürü ardı arkası kesilmeyen dahilî harplere karşı ortaya çıkan bir kilise-devlet ayrımı ihtiyacından doğmuştur. Bu açıdan da, batı toplumlarının problemi din ile değil, din adamlarıyla ve dinin emirlerini kendi şahsî çıkarları için kullanan o günkü kilise teşkilatıyla alâkalıdır.

Hatta belli bir dönemde mesele din-bilim ayrışmasına kadar uzanmıştır. “Metafizik bilim olamaz” teziyle ortaya çıkan Dekart (Descartes), bilginin ancak ölçülebilir ve bölünebilir nesnelerin incelenmesiyle elde edilebileceğini söyleyip bilimin konusunu sadece maddeyle sınırlamış; daha sonra da Kartezyen (Dekartçı) felsefesinin tâbileri hep aynı istikamette idare-i kelâm etmişlerdir. Dini ve bilimi ayrı iki alan olarak ele almış ve alan ihlali yapılmaması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bu alan ihlali yapılmaması anlayışı kalıptan kalıba girerek zamanla dinin ve devletin sınırlarını belirleme, din işleri ile dünya işlerini birbirinden ayırma ve karşılıklı müdahaleye meydan vermeme düşüncesini ifade eden lâikliğin bir esası olagelmiştir.

Bununla birlikte, lâiklik her toplumda aynı biçimde uygulanmamış; dünyanın değişik yerlerinde farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bir yerde uygulanan lâiklik, herkesin vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetini; ibadet, dinî ayin ve törenlere katılma hakkını; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı ya da başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkını temin ederken; bazı yerlerde de çok katıca uygulanmış, lâiklik tamamen sekülerizm olarak ele alınmış ve âdeta o sistemin temsilcilerine uymayan dinî hayat yasaklanmış; dinî düşünceleri ve dinî kanaatleri anlatma hakları bütün bütün ihlâl edilmiştir.

Bu açıdan da, lâiklik disiplininin icmâlî olarak varlığına bir şey denmese de, bu meselenin tafsilî mânâda bir kısım değişikliklere ve geliştirilmeye açık olduğunu itiraf etmek gereklidir. Demokrasi gibi bu husus da, bir gelişme ve daha insanî olma vetiresi yaşamaktadır. Dolayısıyla, dünyanın değişik ülkelerinde veya gelişmiş ülkelerde bu meselenin en mükemmel tarifinin ne olduğu, lâikliği bizim nasıl tarif edebileceğimiz ve uygulama anında bu tarife –diğer hakları da ihlal etmeden– ne kadar sadık kalınabileceği gibi hususlar üzerinde mutlaka düşünülmeli, bu konuda ciddi müzakereler yapılmalıdır.

Devletin Sosyal Oluşu

Türkiye Cumhuriyeti’nin, anayasa tarafından belirlenen önemli bir esası da sosyal oluşudur. Sosyal devlet olmanın gereği, fertlere temel hak ve hürriyetler tanımak ve bunların gerçekleştirilmesini temin etmektir. Bu hak ve hürriyetler

anayasayla belirlenmiştir. Meselâ; herkes, özel hayatına ve aile mahremiyetine saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir; özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Bir şikâyet hâlinde mesele emniyete ya da yargıya intikal etmedikçe hiç kimse aile mahremiyetine karışamaz. Sosyal devlet, bu mahremiyet hürriyetini tanımasının yanı başında o hürriyeti korumakla da mükelleftir. Aynı zamanda, herkes istediği bir yere yerleşme ve seyahat hürriyetine de sahiptir. Sosyal devlet çerçevesi içinde mutlaka bu hürriyetin temini de lâzımdır; yoksa sosyal devletten söz edilemez.

Şayet, bazı hak ve hürriyetler belirlenmişse ama şahıslara onlardan istifade etme imkânı verilmiyorsa, meselâ, inanmanın önü alınıyor, dini öğrenme yolları kesiliyor ve düşünceleri ifade etmeye mani olunuyorsa, yine ortada bir sosyal devletin varlığından bahsedilemez. Bir devletin sosyal olabilmesi için, o ülkedeki herkesin düşünce ve kanaat hürriyetine, düşünce ve kanaatlerini değişik yollarla açıklama ve yayma hakkına sahip olması gerektiği gibi; her ferdin bilim ve sanata dair değişik sahalarda eğitim görme, öğrenme ve öğretme, bu alanlarda her türlü araştırma yapma ve onları yayma hürriyetinin bulunması da zaruridir. Her mevzunun uzmanları inandıkları şeyleri bir konferansta, bir seminerde veya başka bir platformda rahatlıkla ifade edebilmelidirler.

Şu kadar var ki, sizin kendi düşüncelerinizi açıklamanız ve kanaatlerinizi ifade etmeniz, hiçbir zaman başkalarını rahatsız etmeye müncer olmamalıdır. Zira, sizin kişilik haklarınız olduğu gibi başkalarının da ferdî hak ve hürriyetleri vardır; sosyal devlette, bir ferdin hak ve hürriyetleri kullanması neticesinde bir başkasının dokunulmaz ve vazgeçilmez haklarının ihlal edilmesine kat'iyen izin verilmez.

Hukuk Devleti

Devletin, anayasada belirtilen çok önemli bir özelliği de "hukuk devleti" olmasıdır. Hukuk devleti, en kısa tarifiyle, güce ve kaba kuvvete değil, hukuka dayanan bir devlet demektir. Hukukçular onu, faaliyet alanını ferdî hak ve hürriyetler sınırında tutan, kanunların umumîliği esasına bağlı ve şahısların hem başkaları hem de devlet karşısında korunması için yargı organları bulunan devlet olarak tarif ederler.

Hukuk devletinin en mühim hususiyeti, bütün icraat ve işlerin anayasada belirlenen esaslara göre yapılmasıdır. Öyle bir devlette, yeni çıkarılacak olan yasalar da daha önce belirlenen esaslara göre yapılır ve kat'iyen anayasaya muhalif olamaz. İdare sadece yasalara değil genel hukuk kurallarına da bağlı

kalır. Devletin her müeyyidesi mutlaka belli ölçülerle ortaya konur, uygulanmadan önce de herkese duyurulur. İdareciler de dâhil herkes adlî yargı kurumlarınca denetlenebilir. Bunlar hukukun temel prensipleridir ve İslâm Hukuku'nda da esastır. Şâtibî'nin Muvâfakât'ına bakarsanız; temel disiplinlere uymayan cüz'iyâtın nazar-ı itibara alınmayacağı üzerinde ısrarla durulduğunu görürsünüz. Dolayısıyla, çıkarılacak kanunların anayasanın ruhuna uygun olması lâzımdır. Anayasanın ruhu, fert, aile ya da toplum olarak size şu hak ve hürriyetleri tanıyorsa, çıkarılacak yasalar kat'iyen onlara aykırı olamaz. Aksi hâlde, anayasa ile diğer yasalar arasında çelişki meydana gelir; toplumda bir hercümerç yaşanır. Evet, anayasa, bir yönüyle, küllî kaideler mecmuasıdır. Cüz'î disiplinler, ancak o küllî kaidelere bağlı olmak suretiyle ve onlardan istinbat edilecek kaidelerle ortaya konabilir. Külliyât gözetilmeden cüz'iyât vaz' edilemez.

Hukuk devletinde, devlet kurumları denetim ve işbirliğini de ihtiva eden bir denge içinde çalışır. Yasama yetkisi denen kanunları çıkarma salâhiyeti, millet hesabına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir. Çıkarılan kanunları uygulama ve yürütme yetkisi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'na aittir. Yargı ise bağımsız mahkemelere bırakılmıştır. Dolayısıyla, bir hukuk devleti, bu üç temel rükün üzerine bina edilir ve hepsinin iş birliğiyle, hakkaniyetle çalışması neticesinde yükselir.

Bu açıdan, bütün hak ve hürriyetleri devlet temin eder; hiç kimse kendi kendine ihkâk-ı hakta bulunamaz, hak arkasına düşemez; bu çerçevenin dışında hak arayamaz ve kendini devletin yerine koyamaz.

Soru: *Türkiye'de "devlet içinde devlet" ya da "derin devlet" gibi mevzular öteden beri hep konuşuluyor. Bir hukuk devletinin bünyesinde "derin devlet" gibi bir oluşumun meydana gelmesi mümkün müdür? Devlet, ülke çıkarları düşüncesiyle şiddet kullanabilir mi?*

Cevap: Evvela, hiç kimse ferdî haklarını kendi başına belirleyemez; herkesin hakkını bir hukuk sistemi tayin eder. Hakkın tarifi ve tasnifi bir uzmanlık işidir; sosyal devlet yapısında bu haklar anayasa ve yasalarla ortaya konur ve hukukla koruma altına alınır. Herkese kendi hak ve hürriyetlerini yaşama imkânı sağlanırken, bir kimsenin başkasının hakkını ihlal etmesine de göz yumulmaz. Hukuk devleti, her zaman hakkın yanında olmayı, hakkı tutup kaldırmayı yeğler ve hakka saygıyı en büyük vazife sayar.

Evet, Mehmet Âkif'in, "Hâlık'ın nâmütenahî adı var, en başı Hak / Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak" dediği gibi, hakkı tutup kaldırmak en önemli bir vazifedir. Fakat, hukuk çerçevesinde hakkı kullanma yolları vardır ve bir

hukuk devletine mensup fertler kendi arzu ve isteklerine göre hakkı tutup kaldıramaz, hak iddiasında bulunamazlar. Herkes hakkını mensubu bulunduğu o devletin hukuk sistemi içinde arama mecburiyetindedir; aksi hâlde, fertler veya belli gruplar kendi isteklerine göre ihkâk-ı hak etmeye kalktıkları zaman ülkede kargaşa çıkar.

İhkâk-ı Hak Mücadelesi

Türkiye'de 80'li yıllardan önceki oldukça uzun bir dönemde, bazı kimseler kendilerine göre bir hak arayışına girdiler. Hak meselesine Lenin'ce, Mao'ca, Fidel Kastro'ca yaklaştılar ve "Hak verilmez alınır!.." diyerek sokaklara döküldüler. "hürriyet" dediler, "proletarya diktatörlüğü" diye bağırıp çağırdılar ve yakıp yıkarak ihkâk-ı hak etme ardına düştüler. Bazıları da, ülkeyi korumak kendi vazifeleriymiş gibi onların karşısına dikildiler. O günlerde sinirler hep gergindi ve seneler korkunç bir gerilim havasında geçti. Yürekler sürekli kan dökme hissi ile çarptı. Gencecik beyinler sadece kan düşündü, kan konuştu ve her fert âdeta kanlı katil gibi diğerinin yakasına yapışmak hummasına tutuldu. Kan dökmek ve canlara kıymak suretiyle ihkâk-ı hak mücadelesi böyle sürüp gitti. Ölenler niçin öldüklerini anlayamadı; öldürenler de niçin öldürdüklerini bilemedi. Maalesef, değişik devrelerde bunları gördük ve Türkiye şu anda yine öyle kaotik bir ortama çekilmek isteniyor.

Evet, bir insan kalkıp "Hak verilmez alınır; ben hakkımı zorla koparacağım!" derse, ona karşı tepki hareketi olarak kimisi de "Senin buna hakkın yok; sen devlete baş kaldırıyorsun, senin cezanı ben vereceğim!" diye mukabele eder; böylece hukuka aykırı bir yola girilmiş olur ve ülkede kaos meydana gelir. Her meselede insanların kendi içtihatları devreye girer. Hak arayan insan kendine göre bir hak içtihadında ve o hakkı elde etme yolu adına da bir yöntem istinbatında bulunur. Ona karşı çıkan kimse de onun haksızlığı konusunda bir içtihada gider ve hüsnüniyetli gibi görünse de, haksıza karşı kendi başına ve kendi usûlünce mücadele etme içtihadı yaparak hata eder... Ve bu türlü içtihatlar, insanların kafası sayısınca çok olur, herkes kendi anlayışını hak görür. Şayet, bu mevzuda şahısların önü açılırsa, insanlar adedince kavga vesileleri icat edilmiş olur.

Devlet de Hukuka Aykırı Davranamaz

Dolayısıyla, bazı işleri hukuk dışı yollarla halletmeye kalkanlar, başkalarını da hukuk dışı bir kısım oluşumlara sevk etmiş olurlar. İster devlet isterse de kendini devlet yerine koyan ve devlet yanlısı görünenler, meseleleri hukuk dışı yollarla halletmeye kalkıştıkları zaman daha ciddi problemlere ve

komplikasyonlara sebebiyet verirler. Böyle bir tavır her yandan hukuk dışı oluşumların patlak vermesini tetikleme sayılır: Yeraltı dünyası oluşur; gizli cinayetler işlenir; fâili meçhuller artar ve herkes kendi kafasına göre bazı şeyler yapar. Evet, böyle bir hukuksuzluğu kendini devlet yerine koyan fertler yapamayacakları gibi, devletin kendisi de yapamaz. Hatta, hak arama mevzuunda herkes yanlışlık yapsa bile devlet bu mevzuda asla hatalı adım atmamalı; hukuk dışı hiçbir müdahaleye yanaşmamalıdır. Öyleyse, her mesele hukuk çerçevesinde halledilmeli; problemlerin çözümü yasama, yürütme ve yargı mercilerine müracaatta aranmalıdır.

Devlet şakîlere karşı savaşabilir; savaş esnasında güvenlik güçlerine silah çekenleri öldürebilir; zira, savaşın da kendine göre bir hukuku vardır. Fakat, bir insan gelip teslim olursa, devlet onu asla yargısız infaz edemez. Teslim olan bir insanı öldürmek hukuk devletinin ruhuna aykırıdır. Ayrıca, o şahıs, itirafta bulunacaktır, söyleyeceği şeyler olacaktır; devletin orada çıkarları söz konusudur ve ondan alınabilecek ipuçlarıyla daha büyük fitnelerin önü alınacaktır. Hal böyleyken, birisi pişmanlık duyarak dağdan inse, itirafta bulunmak için bir yere müracaat etse, "Benim diyeceğim şeyler var; şekavetin merkeziyle, fitnenin yuvasıyla alâkalı hayatî bilgiler vereceğim" dese, eğer siz, "Seni kabul etmiyoruz, senin yerin dağ..." şeklinde cevap verir ve onu reddederseniz, milletin dağı işletmesi mevzuunda sizin bazı şeyler çevirdiğiniz kanaati hâsıl olur bende. O zaman düşünmeden edemem: Siz galiba orada bazı şeyler karıştırıyorsunuz... Acaba uyuşturucu işi mi çeviriyorsunuz? Silah üretiyor ve silah ticareti mi yapıyorsunuz? Yıllanmış kavgaların bir türlü sona ermemesinde bir çıkarınız mı var? Neye binaen hukuk devletinin açık olduğu bir konuya itiraz ediyorsunuz? İnsanlar gelip teslim oldukları zaman, icabında alır muhakeme edersiniz; cezalandırır ve içeriye atarsınız ya da itirafını değerlendirir, onu mükâfatlandırırsınız; başkalarını da böyle bir şey yapmaya imrendirir ve bir sürü insanın dağdan inmesini sağlarsınız. Şayet, bunları yapmadığınız gibi yapılmasına da karşı geliyorsanız, sizin devletin temel disiplinlerine aykırı olarak bir kısım hesaplar peşinde olduğunuz şüphesizdir. İşte bu da hukuk devleti ruhuyla telif edilemez.

Derin Devlet

Bir hukuk devletinde devlet içinde devletten ya da derin devletten bahsetmek de mümkün değildir. Fakat, maalesef, "Devletin nizam ve intizamını, asayiş ve güvenliğini temin etmek maksadıyla öldürmem istenen insanları öldürdüm" diyen kimseler çıktı bizim ülkemizde. "Devletim bana 'vur' dedi, ben de vurdum" diyenler oldu. Onlara belki şöyle denebilirdi: "Devlet sana "zina et"

derse, zina mı edeceksin! Hırsızlık yap dediğinde hırsızlık mı yapacaksın? Hırsızlığa teşvik eden bir devlet, devlet haysiyetini kaybetmiştir; zinaya teşvik eden bir devlet, devlet olma keyfiyetini yitirmiştir, o suretâ bir devlet heykeli olsa da artık ruhsuzdur. Aynen öyle de, "Git adam öldür" diyen bir devletin devlet haysiyet ve şerefinden bahsetmek mümkün değildir. Öyleyse, icabında o memuriyetten ayrıl; git başının çaresine bak, ama cinayet işleme. Devlet bile emretse, dünyadaki evrensel hukukî değerlere ve Türkiye'deki hukuk sistemine aykırı icraatta bulunamazsın." Evet, maalesef, "Devletim emretti; ben de falan yerde falanı öldürdüm" diyen insanlar oldu. Bir sürü fâili meçhul var. Bu cinayetlerin arkasında kimler olduğu hâlâ belli değil. Her cinayetten sonra bir kısım kiralık katiller gösteriliyor; "falan etti, filân yaptı" deniyor. Birisi bir yerden telefon ediyor, "Falan örgüt üstlenmiştir" diyor ve bu, bir kısım medya yoluyla hemen ta'mim edilerek hâdise geçiştiriliyor; fakat o mesele hep meçhul kalıyor, hiç çözülemiyor. O meçhuliyet tozu, toprağı bir türlü silinemiyor ve iş bütün vuzuhuyla ortaya konamıyor. Neticede, çok geçmeden yine aynı cinayetler irtikap ediliyor, benzer senaryolar oynanıyor.

Evet, devlet, devlet için bile olsa cinayet işleyemez. Devlet tecziye eder; ama, hukuka göre muhakeme ettikten sonra cezalandırır. İcap ederse haps-i münferide atar, müebbet hapse koyar; gerekirse sürgüne yollar ve hatta idama mahkûm eder. Bütün bunları hukukun müsaade ettiği çerçeve içinde ve başkalarını da caydırma mülâhazasıyla yapar. Fakat, kat'iyen yargısız infazda bulunamaz. Onu devlet yapamadığı gibi kendini devletin yerine koyan, devletini sevdiği için bunları yaptığını iddia eden kimseler de yapamaz. Hiç kimse, "Ben devletimi çok seviyorum; ona bir yerden bir zarar gelecek diye yüreğim ağzıma geliyor. Dolayısıyla, böyle bir zarar ihtimali karşısında kendimi frenleyemiyor ve devletime kastedenlerin arabalarını yakıyorum.. hırsımı alamayıp gidip bir yerde, evleri, dükkânları, bir parti binasını taşa tutuyorum" diyemez. Bu sözler, hukuk anlayışıyla telif edilemeyecek anarşist mantık ifadesidir. O türlü fiiller, hakperestlik mülâhazasıyla ve hüsnüniyetle de yapılsa çok tehlikelidir; farklı cephelerin oluşmasına ve komplikasyonlara sebebiyet verecek davranışlardır; kansere yanlış neşter vurma gibi şeylerdir.

Bugün "Yeşil", Yarın "Kızıl"...

İster derin devlet olsun, isterse de özel bir yargı sistemi kurulsun, bir kısım asîleri cezalandırmak için devletin bünyesinde bazı gizli servislerin var olması hiç kabullenilemez. Nitekim, var mıydı, yok muydu bilemem; fakat, bir dönemde "Yeşil" diye birisi çıkmış ve devlet hesabına çalıştığını iddia etmişti. Şayet, devlet böyle insanları kullanıyorsa; dün bir Yeşil'i kullandığı gibi,

bugün bir Kızıl'ı kanunsuz şeylere alet ediyorsa ve yarın da bir Mor'a bir kısım karanlık işler çevirtecekse, böyle çirkin şeylerle devlet haysiyetini ve hukuk devleti olma keyfiyetini telif etmek mümkün değildir.

Yine, ileri gelenlerden bir tanesi, bir dönemde, Hizbullah hakkında, "Hizbullah dediğiniz şey kendi devletine hizmet eden insanlardan oluşmaktadır" demişti. Devletin, onları PKK'ya karşı kullandığını söylemişti. Bu mesele, bugün karşılıklı münakaşa mevzuu hâline gelmiş ve hâlâ üzerinde konuşulan bir konu olarak sürüp gidiyor. Şayet, şakiyi şakiye karşı kullanırsanız; ona karşı da başka bir şaki bulmak zorunda kalırsınız. Sonunda her şakiye karşı başka bir şaki çıkarmaya mecbur olur ve hiç farkına varmadan bir kısır döngü içine girersiniz. Ayaklarını azıcık sağlam bir yere bastığını düşünen mücrim, tek taraflı nakz-ı ahidde bulunur; artık sizi dinlemez, size alet olmak istemez. "Nasıl olsa sağlam yere bastım; kendime göre bir şey yaparım" diye düşünür. Siz bu defa ayrı bir şaki zümresi bulma mecburiyetinde kalırsınız. Hizbullah'ı mizbullah, onu da tizbullah takip eder ve bu mesele sürer gider. Bunlar güçlü bir hukuk devleti için ayıptır. Bunlara cevaz vermek ve önayak olmak tarihî ayıptır. Onları çıkaranlar, alet olarak kullananlar ve hem devlet bünyesine hem de kendi başlarına gâile yapanlar tarih mahkemesinde sorgulanacak ve tarihe birer kara leke olarak geçeceklerdir ve tabiî Allah'ın huzurunda da bu cürümlerinin hesabını vereceklerdir.

Kim İşlerse İşlesin Cinayet Cinayettir

Hiç kimse, "Efendim, bunu dünyada değişik servisler de yapıyorlar; insanları kaldırıp dağa çıkarıyorlar ya da gemilere bindirip uzak adalara götürüyorlar. Oralarda haklarından geliyorlar" diyemez. Çünkü, başkalarının hukuka aykırı o mesavîyi işlemesi, aynı cürümleri sana tecviz etmez. Bütün dünya yoldan çıksa, bütün insanlar azgınlaşsa, herkes haktan sapsa ve baş kaldırsa, bu durum yine de senin başkaldırmanı mazur kılmaz; isyanın yine isyan sayılır, hukuksuzluğun hukuksuzluk kabul edilir.

Dolayısıyla, bir hukuk devleti içinde her şey mutlaka hukuka uygun icra edilmelidir. Aksi takdirde, hukuk dışı müdahaleler, hukuk dışı oluşumlara sebebiyet verir. Bu açıdan, herhangi bir kanunsuzluk karşısında, devlet, emniyet güçleriyle, askeriyle ve kolluk kuvvetleriyle kanunlar çerçevesinde müdahalede bulunmalı, hukuku işletmelidir. Bir insan, devletin adamı bile olsa, hatta emniyetin başındaki Emniyet Genel Müdürü bile olsa, tabancayı çekip suçlu birini hemen vuramaz. Ona düşen vazife, o insanı tutup yargıya teslim etmektir. Savcı da onu sadece kendi reyiyle mahkûm edemez, oracıkta cezalandıramaz. Dahası, bir mücrim idama mahkûm olsa bile, hâkim

tabancasını çekip onu öldüremez. Bir hukuk devletinde, her şeyin kanun ve kuralı bulunduğu ve orada hukuk dışı hiçbir uygulamaya yer olmadığı gibi, herhangi bir istihbarat biriminin bünyesinde insanları öldürme servisleri de asla kurulamaz.

Yine O Uğursuz Düğme...

Konuyla alâkalı gördüğüm için, şu anda Türkiye'de olup biten şeylere de değinmek istiyorum: Zannediyorum, hem içeriden hem de ülke dışından bazı kimseler Türkiye'yi hep cankeş edip bir tampon gibi kullanmaya alışmışlar. Bu güç odakları, Türkiye'nin kendi olarak dirilmesini asla istemiyor; istikrardan hiç hoşlanmıyor ve demokrasi istikametindeki gelişmelerden rahatsız oluyorlar. Ne zaman ülkemizde bazı işler iyi gitse ve istikrar emareleri görülse, hemen provokatörleri kullanıyor ve muharrikleri tetikliyorlar.

Bana öyle geliyor ki, bu defa da fitne ateşi hem içten hem de dıştan tutuşturuldu. Münhasıran dıştan diyenler yanılıyorlar. İçeride kullanabilecekleri figüranlar bulamasalardı, bu kadar rahat hareket edemezlerdi. Düğmeye tek yerden basılmış gibi, birdenbire İstanbul'dan Diyarbakır'a kadar hemen her yerde hiç mantığı olmayan değişik hareketler başladı. Belli ki, bazıları bu türlü kargaşa ve anarşiyle bir yere varmak istiyorlar. Fakat, öyle inanıyorum ki, kargaşa ve anarşi ile bazı devletler sarsılsa –inşallah devletimiz sarsılmaz– istikrar bir ölçüde bozulsa, hatta anti-demokratik müdahaleler olsa bile anarşistler kat'iyen umduklarına nâil olamayacaklardır. Gayr-i memnunlar, serseriler ve âsîler, bazı dönemlerde bir kısım devletlere zarar vermişlerdir; fakat, tarih boyunca onların köy ölçüsünde bir devlet kurdukları görülmemiştir. Anarşiyi çıkaranlar da, anarşiye karşı kendi başına mücadeleye kalkanlar da, devletin varlığına ve hukukun mevcudiyetine rağmen, kanun dışı bazı şeyler yapmak suretiyle bir yerlere varmak isteyenler de asla hedefledikleri noktaya varamayacaklardır. 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat hâdiselerine tekaddüm eden günlerde varamadıkları gibi, bundan sonra da, millete yaz ortasında bir kısım Şubat eyyâmı yaşatmak suretiyle aynı şeyleri yapmaya çalışsalar bile, yine maksatlarına nâil olamayacaklardır. Roma İmparatorluğu'nu sarsan Spartaküs hareketi edasıyla yola çıksalar da, anarşistler bundan sonra da hiçbir zaman bir köy kuracak kadar güce ve iktidara ulaşamayacaklardır. Fakat, bir kere daha hem içte hem de dışta düğmeye basıldığı muhakkaktır ve bu sistemli hareketlerin arkası gelecek gibi görünmektedir. İnşaallah, Anadolu'nun sağduyulu insanı bu gaileyi de en az zararla atlatır.

İşte Sezar, İşte Siz!

Birkaç ay önce, nasıl tepki alacağımı bile bile "Türkiye'de hâdiseler birbirini takip edecek, kan gövdeyi götürecek" demiştim... –Bağışlayın– bazı kendini bilmezler, "Sen kim oluyorsun da bu sözü söylüyorsun; nasıl oluyor da cemiyet-i sırrıyelerden bahsediyorsun?! Devlet hemen soruşturma açmalı ve bunun hesabını sormalı" diyerek Meclise soru önergesi vermeye kalktılar. Bugün böyle bir mukabeleden hiç hoşlanmasam da, Anton'un dediği gibi diyeceğim: Rivayete göre; Sezar ölünce ona komplo kuranlar bile "kaşı şöyleydi, gözü böyleydi; şöyle dâhiydi, böyle hatipti" diyerek Sezar'ı övüp dururlar. Bu ikiyüzlülüğe çok kızan Anton (Antonius) Sezar'ın cesedini sırtlanıp getirir ve ona medhiyeler dizenlerin önüne atar. Sonra da, "İşte Sezar, işte siz!.." der. Evet, "İşte hâdiseler, işte siz!.." Bugün ülkemizde kan dökülüyor mu, dökülmüyor mu? Kargaşa var mı, yok mu? Fakat, dilerim, daha o günlerden itibaren emniyet güçleri ve istihbarat servisleri teyakkuza geçmiştir; fitneyi kendi yuvasında kıstıracak tedbirler alınmıştır. Ve inşaallah, Türkiye'ye komplo kuranların arzu ve istekleri kursaklarında kalacaktır.

Türkiye'nin şu anda içine çekilmek istendiği bu kaotik ortamda, medyanın da çok hassas ve çok titiz olması gerekmektedir. Neşredilecek haberlerin keyfî yorumlardan uzak olarak verilmesi lâzımdır. Malumdur ki, her hâdise pek çok yoruma açık olarak cereyan eder. Bir hâdisenin yoruma açık olmasının yanı başında, onu yorumlayan insanların duygu ve düşünceleri de o hâdisenin algılanış keyfiyetini değiştirebilir. Herkes meseleye kimin perspektifinden bakarsa ona göre neticeler çıkarır.

Terör Kanunu ve Yorumlar

Meselâ; bugün yeni çıkacak bir terör kanunundan bahsedilmektedir. Yeni yasaya göre, bir insanın tek başına da olsa terörist sayılabileceği söylenmektedir. Aslında, hiçbir hukuk devletinde böyle bir şey söz konusu olmamıştır/olamaz. Gerçi, belli bir dönemde dinî düşünce ve kanaat hürriyeti cami çerçevesine hapsedilmiş ve orada da bazı sınırlamalar getirilmişti. Hususiyle 163. maddenin hayatta olduğu zaman diliminde, camilerin dışında, herhangi bir dinî kanaati belirtmek bile, çoğu hukukçular tarafından, "dînî esaslara dayalı devlet kurma maksadıyla propaganda yapma" kategorisi içine sokulmuştu. Yani, o günkü anlayışa göre siz şu anda, bu safiyâne sohbet içinde bir cemiyetin mânevî unsurları sayılırdınız. Biri konuşuyor, siz de dinliyorsunuz. Aynı duygu ve aynı düşünce etrafında bir araya gelme unsurları tamam… Öyleyse, cemiyet teşekkül etmiştir. Dolayısıyla, hepinizin, 163'ün

birinci fıkrasına göre, iki seneden yedi seneye kadar tecziye edilmeniz gerekirdi. Böyle bir tahditin sosyal bir hukuk devleti anlayışıyla asla bağdaşmayacağı açıktır. Fakat, bir dönemde kanunlar bu türlü şahsî yorumlarla uygulanmıştır. İşte, bazıları meseleleri yorumlarken konuya bu zaviyeden bakar ve der ki, "Bir dönemde, Turgut Özal'ın gayretleriyle, onca zahmet ve meşakkatle kaldırılan 163. madde yeniden ihya ediliyor… Allah onu kaldıranı firdevsiyle sevindirsin; onun imâte ettiği bir şeyi ihyâ etmeye çalışanlar varsa, Erzurumluların tabiriyle, Allah onları da gorbagor (kötü duruma düşmüş, kabrin sıkıntılarına maruz kalmış) etsin." Şimdi bu bir yorumdur.

Bazıları da 163. madde gibi bir kanunun çıkmasını gönülden ister ve meseleyi o isteğine göre değerlendirir. "Şayet, bu terör kanunu, silahsız ve yalnız başına bir adamı bile terörist sayabilecek ve üç insan bir araya geldiği zaman devleti yıkacak bir cemiyet teşekkül etmiş olduğunu kabul edebilecek bir muhteva ile çıkmazsa meselenin kökünü kazımak mümkün değil. Öyleyse, bu yasa en sert hâliyle bir an önce çıkarılmalıdır." İşte, bu da bir yorumdur.

Bu türlü yanlış yorumların nasıl bir komploya dönüştüğünü o Haziran fırtınasında açıkça görmüştüm. Bir kısım ses bantları başından sonundan kesilerek çok farklı kalıplara sokulmuştu. Bazıları değişik montajlarla elde ettikleri hilâf-ı vâki ve uydurma sözleri neşrederken sıkılmamışlardı. Maksatlı yorumlarla ve su-i tevillerle milleti aldatmışlardı. O hâdise tamamen bir komplo ve bir yargısız infazdı. Bu açıdan, medya hiç olmazsa şu günlerde ciddi bir sorumluluk duygusuyla hareket etmeli, hâdiseleri olduğu gibi yansıtmalı, meseleleri şahsî ve keyfî tevillerin eline terk etmemeli ve asla kışkırtıcı bir üslûp kullanmamalıdır. Tiraj ve reyting uğruna Türkiye'nin geleceğinin karartılmasına alet olmamalı; terörle mücadele bahanesiyle hak ve hürriyetlerin ihlaline, demokratikleşme gayretlerinin inkıtâına sebebiyet vermemelidir.

Cepheleşmeye Meydan Verilmemeli

Son bir husus da, bazı duygu ve düşünceleri tetikleyebilecek mülâhazaları yeniden gündeme getirmemenin lüzumudur. Meselâ, Kürt-Türk meselesinin gündeme getirilmesi son derece büyük bir yanlışlıktır. "Falanların içinde bir kısım eşkıya var" deyip umum hakkında hükümler vermek doğru değildir. Bir dönemde, "Ben Türk'üm" diyen insanların içinden de "Mao, Mao" diye bağıranlar çıkmadı mı? Bugün ulusalcı olduğunu belirtenlerden bazıları bir zamanlar Lenin'in, Stalin'in arkasından koşmuyorlar mıydı? Bizim içimizden bir kısım eğri-büğrü düşünen, şâz kimseler çıktığı gibi, elbette başkalarının arasından da yaramazlar çıkabilir. Emniyet güçleri onları bulmalı, yargıya teslim etmeli ve şayet cezayı gerektiren yanları varsa, hukuk onları

cezalandırmalıdır. Fakat, bu mevzuya şöyle-böyle yorumlar getirerek, toplumun farklı kesimleri arasında değişik cephelerin oluşmasına sebebiyet verecek şekilde bir üslûp kullanmaktan kat'î surette uzak durulmalıdır.

Cennet Yolunun Burakları

Soru: *Resûl-i Ekrem Efendimiz bir hadis-i şerifte,* يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَفْشُوا السَّلَامَ وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ وَصِلُوا الْأَرْحَامَ وَصَلُّوا بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ *buyuruyor. Peygamber Efendimiz'in bu türlü sözleri, sadece o anki muhataplarına mı özeldir yoksa umûmî midir? Bu hadisi nasıl anlamalıyız?*

Cevap: Bu hadis-i şerifi, Abdullah İbn Selâm (radıyallâhu anh) rivayet etmektedir. Kısaca meâli şöyledir: *"Ey İnsanlar! Selâmı aranızda yaygın hâle getirin, sofranız herkese açık olsun, çokça ikram edin, sıla-i rahimde de kusur etmeyin... Bir de, insanların uykuya daldıkları anlarda, gecelerin karanlığını namazla delin... Böylece selâmetle Cennet'e girersiniz!"*[1]

Peygamber Efendimiz'in (aleyhi ekmelüttehâyâ) bu kabîl sözlerini ilk akla gelen (zâhirî) mânâlarıyla ele almakta ve o şekilde amel etmekte hiçbir mahzur yoktur. Bilâkis, her biri güzel ahlâkın ayrı bir yanına işaret eden bu hususları tatbik etmek insana çok fayda ve sevap kazandırır. Bununla beraber, bu türlü hadis-i şerifleri tergîb (teşvik etme, isteklendirme) ve terhîb (sakındırma, uzaklaştırma) sadedinde îrad edilmiş sözler olarak değerlendirmek daha doğrudur.

Tergîb ve Terhîbe Birer Misal

Meselâ; Allah Resûlü, *"Münafığın alâmeti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, vaad ettiğinde vaadinden döner, kendisine bir şey emanet edildiğinde emanete hıyanet eder."*[2] buyurmuş; bazı rivayetlerde, hemen her zaman en haince düşmanlık duygularını dostâne tavırlar içinde icra etmeyi de nifak emaresi olarak zikretmiştir.[3] Bu nebevî beyan, sözünden dönen ya da yalan söyleyen herkesin münafık olduğu mânâsına gelmez. Her yalan, insanı mutlaka münafik yapmaz. Fakat, yalan, bir lafz-ı kâfirdir; yalan söyleyen bir insan küfre doğru bir adım yaklaşmış ve imanını ayakta tutan esaslardan da bir adım uzaklaşmış olur. Dolayısıyla, insan bir-iki yalanla münafik olmasa da doğru olmayan her beyanla tehlike sınırına biraz daha yaklaşmış sayılır. Keza, kendine bir emanet verildiğinde ona hıyanet eden kimse, emniyetten uzaklaşması ölçüsünde imandan uzaklaşmış ve o kadar da küfre açık hâle gelmiş olur. Evet, yalanın, ahde vefasızlığın ve emanete ihanet etmenin öyle çeşitleri vardır ki, onlar insanı tam bir münafık hâline getirir. Bu kötü fiilleri işleyenlerin hepsi münafık olmasa bile, hemen herkes bir yalan menfezinden

nifaka düşebilir; bir emanete ihanet çukurundan küfre yuvarlanabilir; sözünde durmama ya da hayâsızca düşmanlık yapma gibi günahlar sebebiyle münafıklar safına kayabilir. Öyleyse, bu neticeye götürebilecek işlerin en küçüğünden dahi fersah fersah uzak durmak gerekir. İşte, Peygamber Efendimiz de münafığın alâmetlerini sayarken terhîb edalı bir ifadeyle bu hususlara dikkat çekmiştir.

Allah Resûlü, bir başka zaman da, *"Cenâb-ı Allah yedi kimseyi, kendi zıllinden (gölgesinden) başka sığınak olmayan kıyamet gününde, zılli altında himaye edecektir."*[4] buyurarak, âdil imamdan başlayıp yapayalnızken Allah'ı anıp da gözleri yaşlarla dolan insanla bitirerek yedi zümreyi saymış ve bu yedi sınıf insanı misal vererek onların temsil ettiği yüksek hasletlere sahip olmamız için bizi teşvik etmiştir.

Tergîb ifade eden bu beyanda, âdil imam ilk sırada zikredilmiştir. Haddizatında, adaletli idarecilerin hepsi Allah'ın zıllinde değildir. Fakat, adil olan bir idarecinin Allah'ın zıllinde olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü, hükümdarın ya da değişik kademelerdeki yöneticilerin ellerinde geniş imkânlar vardır. Bu geniş imkânlar, güç ve kuvvet genellikle despotluğa, tiranlığa ve zorbalığa götürür; sahibini çıldırtır ve ona sağlam muhakemede bulunma imkânı vermez. Kaba kuvvet aklın önüne geçer, şefkat duygusunu çiğner ve merhamet hissini öldürür. Dolayısıyla, güç ve kuvvetin temsilcileri çoğunlukla hak ve adalet tanımazlar; âdeta insanların hukukunu çiğneme hakkı kendilerine verilmiş gibi davranırlar. Koruma mecburiyetinde oldukları hukuk kurallarına en başta onlar riayet etmezler. Böylece, aslında bir hikmet-i vücudu bulunan kuvvet, bazı kayıtlar altına alınmadığı ve hakkın emrine girmediği zaman kimin eline geçerse geçsin onu azgınlaştırır ve bir zalim hâline getirir.

İşte, hakperest ve adil davranmanın çok zor olduğu bir konumda, Hulefâ-i Râşidîn, Ömer İbn Abdülaziz, Mehdî-i Abbasî, Harun Reşid, Fatih Sultan ve Yavuz Selim gibi davranmaya çalışarak kılı kırk yararcasına yaşayan idareciler Allah'ın rahmetine, Cennet'e ve rıdvana açık duruyorlar demektir. Güç, makam ve mansıp karşısında "pes" etmeyip adaletten ayrılmama "zıllullah"a açık bir duruş mânâsına gelmektedir. Öyle bir duruş, adil idarecileri, Cenâb-ı Hakk'ın hususî ve sürpriz olarak hazırlayacağı o ilâhî gölgeye namzet hâle getirmektedir. Ahirette insanın kalbini, ruhunu, hissini ve bütün letâifini saran endişe ateşlerine karşı koruyucu bir sera ve bir siper olan "zıllullah", hiç kimsenin korunamadığı bir yerde, işte o türlü idarecileri himayesine alacak ve onlar için emin bir sığınak olacaktır. Evet, adalet sıfatı, bir idarecinin "zıllullah"a mazhar olması için tek başına kâfi değilse de, o mazhariyete erenler mutlaka adil imamlar arasından çıkacaktır. Dolayısıyla, bu hadis-i şerif bir hakikati ifade etmenin yanı sıra hem fertler hem de toplum için çok önemli

olan bazı hasletleri de nazara vererek o güzel huylara teşvik etmektedir.

Münebbihât

İbn Hacer el-Askalânî Hazretleri tarafından derlenen, Peygamber Efendimiz'in, ashab-ı kiram'ın ve tâbiînin büyüklerinin bazı sözlerine yer verilen *"Münebbihât"* adlı risale, ikiden ona kadar cümlelerden oluşan tembihleri ihtiva etmektedir. Münebbihât'ta, sünâiyyât, sülâsiyyât, rübâiyyât... denilen iki maddeli, üç maddeli, dört maddeli... hadisler vardır ve bunların hepsi Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bazı hakikatleri ifadeyle beraber tergîb ve terhîb maksadıyla söylediği lâl ü güherlerdir. Bunlar, sorunuzda zikrettiğiniz hadis-i şerif gibi, salih amellere karşı arzu uyarır, iradeyi şahlandırır ve iştiyakı artırır; fena işlere karşı da nefsi dizginler, hevayı gemler ve hevesi frenler.

Söz konusu hadis-i şerifte de, mü'minler, amel-i salihe dair dört hususa teşvik edilmekte ve ilk olarak أَفْشُوا السَّلَامَ *"Selâmı yaygınlaştırın."* denmektedir. Bildiğiniz gibi, "selâm" ayıp ve kusurdan, korku ve endişeden emin olma, emniyet ve sulh içinde bulunma mânâlarına gelir. Selâm, bir mü'minin diğerine اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ deyip *"Allah'ın selâmı senin üzerine olsun; Allah seni her türlü kazâ ve belâdan korusun; selâmetle yaşayıp emniyet ve güven içinde Cennet'e dâhil olasın."* şeklindeki niyet ve mülâhazalarla dua etmesi; diğerinin de, وَعَلَيكُمُ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ diyerek *"Allah'ın selâmı, rahmet ve bereketi seninle de beraber olsun; benim için istediklerinin kat kat fazlasını Allah sana da lütuf buyursun."* türünden nezih duygularla mukabelede bulunması demektir.

Selâm Olsun!

Cenâb-ı Allah, *"Ey iman edenler! Kendi evleriniz dışındaki evlere, sahiplerinden izin isteyip onlara selâm vermeden girmeyin."*[5]; bir başka âyet-i kerimede de, *"Şayet size selâm verilirse, siz de ondan daha güzel bir tarzda selâmı alın, en azından verilen selâmın misli ile karşılık verin!"*[6] buyurmaktadır. Ayrıca, *"Rahman'ın has kulları o kimselerdir ki onlar tevazu ile yürürler. Cahiller kendilerine laf atarsa "Selâmetle!" der geçerler."*[7] ilâhî beyanıyla, has kullarının edep ve nezaket dolu tavırlarını takdir etmektedir. Evet, Allah'ın seçkin kulları, gururlu, saygısız, kaba ve haşin değil, alçak gönüllü bir şekilde, terbiyeli ve nazik yürürler. Kendileri etrafa hiç sıkıntı vermedikleri gibi, cahillerin cahilce tavırlarla onları muhatap almaları,

çok kaba hareketler sergilemeleri ve yakışıksız sözler sarf etmeleri karşısında bile asla çirkin bir laf etmez, nezaketlerinden taviz vermezler. Dillerini edep ve nezahete o denli alıştırmışlardır ki, başka bir şey söylemez, sadece "selâm" der geçerler.

Güvenilir hadis kaynaklarında yer alan bir rivayete göre; bir gün bir Yahudi, Peygamber Efendimiz'in yanına gelerek اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ der gibi yapmış, fakat, اَلسَّامُ عَلَيْكُمْ demişti. İbrânî dillerinde, سَامٌ "sâm" ölüm demekti; اَلسَّامُ عَلَيْكُمْ ise, "Ölüm sizin üzerinize olsun, canınız çıksın!" mânâsına gelmekteydi. O tâli'siz adam, Allah Resûlü'ne selâm veriyormuş gibi yapıp اَلسَّامُ عَلَيْكُمْ deyince, onun maksadını anlayan Hazreti Âişe Validemiz biraz sinirlenip, *"Ölüm, gazap ve lânet sizin üzerinize olsun; Allah canınızı alsın!"* diyerek ziyadesiyle mukabelede bulunmuştu. Meseleyi biraz nükteyle ele alacak olursak, muallâ annemiz zâhiren doğru olanı yapmıştı; zira, selâmı alan insanın verilen selâma daha başka kelimeler ilâve ederek mukabelede bulunması gerekir. Meselâ, birisi size اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ deyince, siz وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ demekle yetinmez; وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ sözlerini de ekler; hatta Hazreti Üstad gibi, أَبَدًا دَائِمًا ، أَبَدَ الْأٰبِدِينَ ، دَهْرَ الدَّاهِرِينَ diyerek selâmı bitirirsiniz.[8] İşte Âişe Validemiz de –ona ruhlarımız feda olsun– İnsanlığın İftihar Tablosu'na karşı öyle çirkin davrananlara ziyadesiyle cevap vermişti.

Bunun üzerine Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hazreti Âişe'nin cevabını doğru bulmadığını ima ederek *"Eğer kötü söz tecessüm etseydi, çok çirkin tecessüm ederdi; nezaket ise, neyin üzerine konduysa onu süsledi ve onun makamını yüceltti."* buyurmuştu. Ümmü'l-mü'minîn, *"Yâ Resûlallah! Onların* اَلسَّامُ عَلَيْكُمْ *dediğini duymadınız mı?"* deyince de Efendimiz, "*Evet duydum, ama onlara verdiğim cevabı sen duymadın mı? Ben de onlara, "*عَلَيْكُمْ *– Size de" diye cevap verdim."*[9] demişti.

"İman etmedikçe Cennet'e giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe, olgun bir imana sahip olamazsınız. Size, yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir şeyi haber vereyim mi? Aranızda selâmı yayınız!..."[10] diyen Resûl-i Ekrem Efendimiz, pek çok hadislerinde selâmın önemi ve yaygınlaştırılmasının gereği üzerinde durmuştur. Bir sahabi, *"İslâm'ın hangi işi daha hayırlıdır?"* diye sorduğunda, Efendimiz, *"Yemek yedirmen, tanıdığına ve tanımadığına selâm vermendir."*[11] buyurmuştur.

Evet, Peygamber Efendimiz أَفْشُوا السَّلَامَ diyerek, dilimizde de kullandığımız "fâş" kelimesinin farklı bir kipiyle selâmı yaygınlaştırmamızı,

uğradığımız her yerde emniyet telkin etmemizi, tanısak da tanımasak da karşılaştığımız herkese selâm vermemizi ve selâmı hiç terk etmediğimiz bir adet hâline getirmemizi emretmiştir. Onu, insanların kalblerindeki kin ve nefreti eritecek, aradaki soğuklukları giderecek ve gönüllerde bir sıcaklık hâsıl edecek en önemli unsurlardan biri olarak saymıştır. Yalnızca dışarıda değil herkesin kendi evinde de selâm alıp vermesi gerektiğini de belirtmiş; yanında büyüttüğü Hazreti Enes'e, *"Ailenin yanına girdiğinde selâm ver ki, sana ve ev halkına bereket olsun!"*[12] buyurmuştur.

Bonjur, Bonsuvar...

Halk arasında kullanılan, "Emniyete ve güvenliğe geldiniz, burada rahat edebilirsiniz; size teminat veriyoruz." mânâsına gelen "merhaba"; Fransızca'dan dilimize geçen ve bilhassa Tanzimat'tan sonra âdeta moda olan "bonjur", "bonsuvar"; İngilizce'den alınan "hi", "hello"; Türkçenin saflaştırılması bahanesiyle icat edilen "günaydın", tünaydın" ya da bugün onların yerine kullanılmaya başlanan "iyi günler" ve "iyi geceler" gibi sözler de gönül almaya vesile olabilir; onlarla selâmlaşmak, muhatabı görmezlikten gelerek hiç kâle almıyormuşçasına sessizce çekip gitmekten daha iyidir. Fakat, onlardan hiçbiri *"es-Selâmu aleyküm!"* demek kadar derin mânâlar taşımaz ve selâmın yerini dolduramaz. Selâmın mânâsı çok derindir. اَلسَّلَا مُ عَلَيْكُمْ ifadesi, "*Allah sağlık, afiyet versin, kaza ve belâdan emin kılsın."* demekten "*Cennet dârüs-selâmdır, selâmet yeri ve yurdudur. Cennet senin de otağın olsun, Allah seni Cennetlik eylesin. Cehennem'den uzak, Cennet'e dahil olasın; Allah'ın lütfuna erip ebedî saadeti bulasın."* demeye kadar çok geniş ve derin mânâlar taşır.

Ayrıca, selâmın hakikatini ve keyfiyetini Kur'ân-ı Kerim öğretmiştir. Cennet ehlinin karşılanışını, meleklerin onlara اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ deyişlerini anlatmış ve âdeta her selâm sözü melekleri, Cennet'i ve ehl-i imanın "selâm yurdu"nda karşılanışını hatırlatır olmuştur. Bediüzzaman Hazretleri'nin dediği gibi, Kur'ân'ın her kelimesi bir "melek-i nâtık"tır.[13] Yani, Allah'tan gelen o kelimeler canlı birer çağrıdır, birer davettir. Siz, o mübarek kelimeleri seslendirdiğiniz ya da dinlediğiniz zaman vicdanınızda meleklerin sesini işitebilir, ruhanîlerin teşkil ettiği koroda bulunduğunuzu hissedebilir ve her şeyin ötesinde âdeta Mütekellim-i Ezelî'ye ait selâmı duyuyor gibi olabilirsiniz.[14] Kur'ân'ın kelimeleri âdeta sizinle konuşurlar ve o muhrik nağmeleriyle, başka hiçbir vesileyle ve hiçbir yerde bulamayacağınız bazı kayıtları sizin ruh disketinize kaydederler. Öbür tarafta o kayıtların çözümüyle

yüz yüze geldiğiniz zaman da sizi zevkine doyamayacağınız bir inşiraha ulaştırırlar.

"Selâm" da melek-i nâtık denebilecek kelimelerden biridir. Öyleyse, başka sözlerle değil, Kur'ân'ın öğrettiği o derin muhtevalı beyanla insanları selâmlayın. Uğradığınız her yerde, çarşı-pazarda, bir dükkânda ya da şadırvan başında rastladığınız her insana اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ deyin, niyetinizle onu her an biraz daha derinleştirerek insanlar arasında emniyetin temsilcileri olun. Sizin o samimi söz ve tavırlarınız bir havuza dökülecek, orada değerlendirilecek; çok farklı şekillerde, değişik kalıplar içinde ve ahirette işinize yarayacak bir keyfiyette mutlaka bir gün dönüp size gelecektir; işte o günü intizara koyulun. Kim bilir, belki de o selâmlaşmalarınızın her biri, dualarınıza meleklerin iştirakini sağlayan kapıyı açacak sihirli birer anahtar mesabesindedir. Kim bilir, belki çarşı-pazarda önünüze gelen herkese emniyet ve güven vaad ettiğiniz zaman sizin için de öbür âlemlerde bir kısım emniyet kapıları açılıyordur; sizin bir selâmınıza mukabil yüzlerce melek "Selâm sizin de üzerinize olsun." diyor ve size dua ediyordur. Evet, böyle bir kazanma yolu varken onu değerlendirmemek, dilsizmiş gibi davranıp selâm vermemek ya da başka kültürlerin etkisiyle meseleyi daraltmak büyük bir kayıptır.

Sofranızı Herkese Açın

Hadis-i şerifte, ikinci olarak, وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ *"Sofranız herkese açık olsun, bolca ikram edin."* denmektedir. Fakirleri ve açları doyurma mevzuu âyet-i kerimelerde ve hadislerde farklı şekillerde ifade edilmiş; zekât, sadaka, keffaret ve fidye gibi meselelerde fakirlerin doyurulması konusu, sınırları çizilerek genişçe ele alınmıştır. Fakat, Peygamber Efendimiz bu sözüyle zengin-fakir, mü'min-müşrik ayırmamış; yemek yedirmeyi mutlak bırakmıştır. Bu açıdan, öncelikle Müslümanlara olmak üzere, Hristiyan, Yahudi, Budist ya da kim olursa olsun gayr-i müslime ikramda bulunmak da bu sözün muhtevasına dâhildir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) *"Her yaş ciğer (canlı) sizin için bir sevap kazanma vesilesidir."*[15] buyurmuştur. İffetsiz ve çok günahkâr bir kadının, susuzluktan dili sarkmış bir köpeğe acıdığından dolayı bir kuyuya inip ayakkabısıyla su çıkardığı ve o köpeği suladığı için Cennet'e girdiğini anlatan[16] Peygamber Efendimiz, bir kediyi eve hapseden, ona yiyecek vermeyen, yeryüzünün haşerâtından yemesine de engel olan ve onun ölümüne sebebiyet veren bir başka kadının da bu çirkin işten dolayı Cehennem'e gittiğini bildirmiştir.[17] Evet, kendisinde hayat eseri olan her canlı bir sevap vesilesi ise,

buna hayvanât dahil olduğu gibi evleviyetle insanlar da dahildir. Çünkü, her insan Cenâb-ı Allah'ın özel mührünü taşımaktadır ve ahsen-i takvîme mazhardır.

Demek ki, وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ ifadesini çok geniş olarak değerlendirmemiz gerekmektedir. Soframızı herkese açık tutmamız, misafirimiz kim olursa olsun yemek yedirmemiz mü'mince bir davranıştır. Tabiî ki, herhangi bir sahabiye ikram etmek farklıdır, Peygamber Efendimiz'e yemek yedirmek daha farklıdır. Necran'dan gelip bağrını İslâm'a açan insanlara ya da Gassan'dan gelen Hristiyanlara yemek yedirmekle, sıradan bir Müslümana ikramda bulunmak aynı kıymette değildir. Evet, Allah rızası için yemek yedirmek salih bir ameldir ve her ikramın bir sevabı vardır. Fakat, soframıza oturan insana göre o sevabın artması da söz konusudur. Hak dostlarından birine yedirdiğimiz yemek, Allah nezdinde öyle büyüktür ki, onun bizim için yedi veren, hatta yetmiş veren başak gibi olması ve evimizi bereketle doldurması kuvvetle muhtemeldir.

Diğer taraftan, mü'minleri diğer insanlardan ayıran özelliklerden biri karşılık beklemeden yedirip içirmek ve insanlara ikramda bulunmaktır. Ehl-i dünyanın düşmanlık ve mücadeleleri çoğunlukla yemek davası üzerinde cereyan eder. Onlar hep başkalarının kazancından yemek ve başkasının sırtından geçinmek isterler. Güçleri yeterse zulümle yahut hırsızlıkla, o da olmazsa dilencilikle başkasının malını alır kullanırlar. Ehl-i iman ise, muhtaçların ihtiyaçlarını gidermek ve Allah'ın lütfettiklerinden infakta bulunmakla rıza-yı ilâhîyi tahsile çalışırlar. Mü'minler ikramın keyfiyetine değil, onu ortaya koydukları andaki niyetlerine önem verirler. *"Yarım hurmayla bile olsa kendinizi ateşten koruyun."*[18] ve *"Ey Müslüman kadınlar, bir koyun paçası da olsa hayır hesabına hiçbir iyiliği küçük görmeyin."*[19] buyuran İnsanlığın İftihar Tablosu'nun irşadına kulak verir; ellerinde ne varsa, güçleri yettiğince yedirir içirirler. Ayrıca, Hazreti Hatice, Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Osman gibi sahabe efendilerimizin, insanları dine davet için düzenledikleri ziyafet sofralarında ya da fakirlere, muhtaçlara yardım yolunda servetlerini tükettiklerini (değerlendirdiklerini demek daha doğru olsa gerek) hatırdan çıkarmaz ve onlara benzemeye gayret ederler.

Bir Türk atasözünde "Her geceyi Kadir, kapına gelen her insanı da Hızır bil." denir. Bu, sofrayı herkese açık tutma meselesinde de çok önemli bir ölçüdür. Tanısan da tanımasan da kapını çalan herkesi Hızır gibi kabul etme, güler yüzle karşılama ve ona ikramda bulunma yemek yedirmenin hakkını verme demektir... İşte, Peygamber Efendimiz'in *"Yemek yedirin!"* sözü bu genişlikte yorumlanmalıdır.

Sıla-i Rahim

Sohbetimize mevzu teşkil eden hadis-i şerifteki üçüncü husus وَصِلُوا الْأَرْحَامَ *"Sıla-i rahimde bulunun."* beyanıdır. "Sıla", kavuşmak, ulaşmak, akrabayı ziyaret etmek, mü'minlerle görüşmek ve alâkayı devam ettirmek mânâlarına gelmektedir. Sıla, Türkçemizde de çok kullanılan, özellikle dâussıla terkibiyle vatan hasretini ve memleket özlemini ifade için edebiyatın hemen her türünde sıkça rastlanan bir kelimedir. "Dâussıla" tabiri, günümüzde de pek çok insanın hasret ve hicranının unvanıdır. Anne-babanızdan, dost ve akrabanızdan uzaksanız; vatan toprağını, öz kültürünüzü, kendi kültür ortamınızı, camilerinizi, minarelerinizi ve ezanlarınızı özlüyorsanız; hatta bazen mahyalarınızın, temcid ve tehlillerinizin hayali gözlerinizi yaşartıyorsa ve bin âh ile "Keşke bir kere daha o iklimin havasını solusam; bir kere daha öz değerlerimle buluşsam." diyorsanız bunların her birine karşı sizin içinizde de bir sıla derdi var demektir.

Sıla-i rahime gelince, o, akraba ve yakınları ziyaret etme, hâl ve hatırlarını sorma, gönüllerini alma ve alâkayı koparmama demektir. Peygamber Efendimiz'in Cennet'e girmeye vesile olan amellerden biri saydığı sıla-i rahimin, âyet ve hadislerde, namaz, zekât gibi farz ibadetlerden hemen sonra zikredilmesi onun dinimizdeki önemini göstermektedir. Kur'ân-ı Kerim, *"Allah'tan korkun ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının."*[20] mealindeki âyeti-i kerimede olduğu gibi sarih ya da pek çok ilâhî beyandaki imalarla sıla-i rahimi nazara vermiştir. Resûl-i Ekrem Efendimiz de, *"Akrabalık, Arş'ta asılıdır. 'Beni gözeteni Allah gözetsin; beni terk edeni Allah terk etsin' der durur."*[21] buyurmuş; bir başka defa, *"Yoksula yapılan sadaka bir sadakadır. Bu sadaka akrabaya yapılmışsa iki sadaka demektir. Biri sadaka, diğeri sıla-i rahimdir ki bu da sadaka sayılır."*[22] demiş ve *"Akrabalık bağlarını kesip koparan kimse Cennet'e giremez."*[23] tehditkâr ifadesiyle mü'minleri ikaz etmiştir. İslâm âlimleri, bu âyet ve hadisleri nazar-ı itibara alarak sıla-i rahimde bulunmanın vacip olduğunu söylemiş ve onun terkedilmesinin büyük günah sayılacağını belirtmişlerdir.

Sıla-i rahim meselesinde gözetilmesi gereken öncelikler vardır. Yolunuzu hasretle gözleyen ve "Ne olur kavuşabilsem" diyen insanlara karşı sıla ayrı bir kıymete ulaşır. Dolayısıyla hiç kimseye karşı sıla, anne-babaya karşı olan sılanın yerini tutamaz. Sonra bizim kıstaslarımız içinde nine ve dedeye karşı, daha sonra amca ve halaya karşı, onların akabinde de dayı ve teyzeye karşı sıla gelir. Aslında, sıla-i rahimdeki sıralamada da Kur'ân-ı Kerim esas olmalı ve kendilerine karşı iyilik yapılması gerekenler Kur'ân'da hangi sırayla

anlatılmışsa, o sıra ölçü kabul edilmelidir. Değişik âyetlerde iyilik yapma ve ihsanda bulunma meselesi anlatılırken bir tertibe riayet edilmiştir. Meselâ; bir âyet-i kerimede mealen *"Yalnız Allah'a ibadet edip O'na hiçbir şeyi şerik yapmayın. Anneye, babaya, akrabalara, yetimlere, fakirlere, (evi yakın olan veya akrabadan olan) yakın komşulara, (evi uzak olan veya akrabadan olmayan ya da Müslüman olmayan) uzak komşulara, yol arkadaşına, garip ve yolculara, ellerinizin altındakilere (köle, cariye, hizmetçi, işçi) güzel muamele edin. Bilin ki Allah kendini beğenen ve övünüp duran kimseleri sevmez."*[24] buyurulmaktadır. Dolayısıyla, iyilik ve ihsanda bulunurken de bu sıralama gözetilmeli; kimin sıla hakkı daha büyükse ona daha çok önem verilmelidir.

Sıla-i rahim, tatlı sözlü, güler yüzlü olmaktan selâmlaşmaya, hâl hatır sormaktan insanlar hakkında iyi dileklerde bulunmaya, ziyaretlerine gitmekten ihtiyaçlarını görmeye, dertlerini paylaşmaktan malî yardımda bulunmaya kadar pek çok iyilik ve ihsanı ihtiva eder. Hususiyle günümüzde bu iyilik ve ihsan yolları neredeyse unutulmuş ve akrabalık bağları bütün bütün koparılmıştır. Maalesef, artık anne-babalar, nine ve dedeler biraz yaşlanıp elden ayaktan düşünce kendilerini düşkünler evinde buluyorlar. Önceden oralara "dârülaceze" denirdi; şimdi adını biraz kibarlaştırarak "huzur evi" diyor ve onunla teselli olmaya çalışıyorlar. İnsan, çocuklarının olmadığı, torunlarının bulunmadığı, ne ihtimamla büyüttüğü yavrularını sevemediği, onlara bakıp bakıp "Ben de bir anneyim, bir babayım!" diyemediği, kendine sevgi ve hürmetle bakan yakınlarını göremediği, onun için bir tencerenin kaynamadığı ve çoğu zaman aranıp sorulmadığı bir yerde nasıl huzurlu olur ki! Biz kendi kafamızda mevhum bir huzur tasarlamışız; o tâli'sizler yuvasına da "huzur evi" demişiz. Senelerdir onların da bizim var olduğunu sandığımız huzuru duymaları için zorlayıp duruyoruz. "Ne güzel yiyip içip yatıyorlar, daha ne olacaktı ki?" der gibi bir hâlimiz var. Oysaki, insan hayvanlar gibi yiyip içen, sonra da yan gelip yatan ve bu şekilde huzuru yakalayabilen bir mahlûk değildir. İnsan, çevresine alâka duyan, tabiata açık bir fıtratı bulunan, evlât ve torunlarıyla, hatta torunlarının torunlarıyla bile münasebeti olan bir varlıktır. Fakat, maalesef, biz bugün onu yeme, içme ve uyumaya hapsetmiş durumdayız.

Bağlar Bozuldu...

Aslında, bu hâl Batı'nın ve kültürünün neticesidir. Bu acı tablo, aile müessesesinden mahrum, yuvanın sıcaklığını hiç duyamamış; belli bir yaşa kadar baba evini otel gibi kullanan, rüştüne erdikten sonra da anne-babasını terk edip başka bir yere gidebilen kayıtsız insanların eseridir. Ne yazık ki, son

senelerde biz de, bir zamanlar uzaktan uzağa hayretle seyrettiğimiz bu tablonun bir parçası hâline geldik. Belki uzun zaman direndik; cedşâhî ailelerimizi ve yuvamızın kudsiyetini korumaya çalıştık; fakat, heyhat, fırtına çok şiddetliydi. Nihayet, biz de karşımızda, Alvar İmamı Efe Hazretleri'nin hicranla tavsif ettiği yıkık bir dünya bulduk:

"Bâd-ı hazân esti bağlar bozuldu,
Gülistânda katmer güller mi kaldı
Şecerler kırıldı bârlar üzüldü
El atacak dahî dallar mı kaldı

Bir sel aldı sahrâları bürüdü
Ağaçlar kurudu kökler çürüdü
Erler yüreğinde yağlar eridi
Hasb-i hâl edecek kâller mi kaldı

Bozuldu dünyanın bâğ u bostânı
Zâğ-ı siyeh yaktı bu gülistânı
Bülbüller okusun dertli destânı
Elvân nakış keşmir şallar mı kaldı."

Maalesef, bize ait değerler de bir bir yıkıldı. O sımsıcak ve huzurlu yuvalar, o güler yüzlü, saygıdeğer dede ve nineler, o sevimli, şirin evlât ve torunlar, hepsi bir bir devrilip gitti ve nesiller âdeta harabeler içindeki baykuşlara döndü.

İşte, sıla mevzuundaki bu tahribin tamir edilmesi de çok önemli bir vazifedir. Bu yıkılışın yeni bir dirilişe çevrilmesi ve bozulanın yeniden düzeltilmesi nasıl olacak bilemiyorum. Fakat, zannediyorum, bunun için önce kendi kültürümüzü benimseme ve özümüze dönme adına millet çapında ciddi bir rehabilitasyona ihtiyaç var. Daha sonra, eğitimden mimariye kadar her sahaya aileyi koruma ve sıla-i rahimi gözetme mülâhazasıyla müdahale etmek gerekli. Esaslarını dinimizden aldığımız ve asırlarca kendi kültürümüzle bir kalıba döktüğümüz aile ve sıla anlayışımızın kıymetini anlamadıktan, o kültürün kazandırdığına yeniden ulaşmadıktan, gelin ve damatları ona göre yetiştirip evlât ve torunları ona alıştırmadıktan, yaptığımız evlerin mimarisini bile bu gayeye matuf olarak ele alıp anne-baba ya da nine-dede için yarı beraber yarı müstakil haneler hazırlayarak, onlara istedikleri zaman kendilerini dinleme, dilediklerinde de torunlarını sevme fırsatı tanımadıktan sonra o eski günlerin huzur atmosferini ve o gül devirlerinin gönüllere gıda iklimini bir kere daha tatmamız mümkün değildir.

Sessiz Çığlıklarıyla Geceler

Mezkur hadis-i şerifin dördüncü maddesi, وَصَلُّوا بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ *“İnsanların uyuduğu esnada, siz kalkıp namaz kılın ve gecenizi namazla aydınlatın.”* şeklindedir.

Evet, geceler Cenâb-ı Hakk’a açılmanın koyları, vuslata ermenin rıhtımları gibidir. Allah Teâlâ gecenin değerlendirilmesine hususi önem vermiş ve daha peygamberliğin ilk günlerinde vahyettiği *“Ey örtüsüne bürünen Resûlüm! Geceleyin kalk da, az bir kısmı hariç geceyi ibadetle geçir!”*[25] diye başlayan Müzzemmil sûresinin ilk âyetleriyle Peygamber Efendimiz’den geceyi ihya etmesini istemiştir. Mümkünse gecenin yarısında veya bundan biraz daha azında ya da fazlasında ibadet etmesini ve Kur’ân’ı tertîl ile, düşüne düşüne okumasını emir buyurmuştur. Resûl-i Ekrem Efendimiz’in omuzuna konan vazifenin ağırlığına dikkat çekmiş; mesajının hüsnü kabul görmesi, ruhanîlerin O’na yardımcı olması, önünün açılması ve engelleri rahatlıkla aşması için geceyi bir rampa gibi kullanması gerektiğini belirtmiştir.

Cenâb-ı Allah, *“Şüphesiz gece kıyamı daha tesirli ve sağlam bir kıraat adına da daha elverişlidir. Zira, gündüz seni meşgul edecek yığınla iş vardır. Öyleyse, geceyi değerlendirerek Rabbinin yüce adını zikret, fânilere bel bağlamaktan kurtul ve bütün gönlünle yalnız O’na yönel.”*[26] buyurarak Allah Resûlü’nün şahsında biz Müslümanlara, *“Şununla bununla meşgul olurken bir koşuşturmayla gündüzü geçiriyor, kendi gönlünüze yönelemiyor ve ötelerle irtibat kuramıyorsunuz. Bâri, hiç kimsenin olmadığı bir zemin ve zamanı, Allah’a yönelerek hicranla yanıp yakılabileceğiniz ve seccadenize baş koyup gözyaşı dökebileceğiniz geceleri iyi değerlendirin”* ikazında bulunuyor. Kesrette boğulmaktan kurtulup, mâsivâdan alâkamızı keserek Allah’a yönelmemizi, O’na tam teveccüh etmemizi, O’nu düşünüp, O’nunla hemdem olmamızı öğütlüyor ve bunun için en uygun zamanın da geceler olduğunu tembih ediyor.

Kur’ân-ı Kerim, Rahman’ın kullarının Allah’ın rızası için secdede ve kıyamda geceleyen kimseler olduklarını;[27] gecenin az bir kısmında uyuyup, seherlerde istiğfar ettiklerini;[28] rahat döşeklerinden uzaklaşıp havf ve reca dengesi içinde Cenâb-ı Hakk’a yalvarıp yakardıklarını[29] anlatmakta ve bu hâl üzere yaşayan insanların sürpriz nimetlere namzet olduklarını haber vermektedir. Takdir edilen bu kullar birer denge insanıdır; bir taraftan Allah’tan korkar, sürekli mehâfet ve mehâbet içinde bulunurlar; diğer taraftan da, ilâhî rahmete bel bağlar ve hep ümitle soluklanırlar. Uyanmanın ve yataktan

uzaklaşmanın çok zor olduğu demlerde kalkar, rahat döşeklerini terk eder, O'na içlerini döker ve O'nun merhametine sığınırlar.

Peygamber Efendimiz, uzun mesafeleri katetmek ve yol almak isteyenlerin geceyi değerlendirmeleri gerektiğini belirtmektedir. Zira, gecelerde yol süratle alınır. Hatta denebilir ki, İsra ve Miraç mucizesinin gece gerçekleşmesinde ve ışık hızından da öte, ruh süratinde arz u semavâtın kat edilmesinde de bu nükte vardır. Demek ki, böyle süratli bir yolculuğa, tayy-i mekan ve bast-ı zaman yaşamaya ve ışık hızının üstündeki tasavvurları aşan bir süratle değişik yerlere ulaşmaya insan ancak geceleri Rabb'e teveccüh etme sayesinde muvaffak olabilir. Gecenin bağrında böyle bir sır saklı olduğundan dolayıdır ki, Resûl-i Ekrem'ine bir *"gece yolculuğu"* lütfeden Allah (celle celâluhu) diğer bazı peygamberlerine de gece yola koyulmalarını emir buyurmuştur.

Diğer taraftan iman, mü'minleri sahil-i selâmete götüren bir gemi, bir mânâda namaz da onun dümenidir. M. Lütfî Hazretleri'nin dediği gibi "Namaz dinin direğidir, nurudur; sefine-i dini namaz yürütür, cümle ibadetin piridir namaz..." Bir gece vakti en kutlu seyahate çıkan Peygamber Efendimiz namaza "Miraç" demiş; O, tasavvurları aşkın bir Mirac'a mazhar olmuş, bizim için de o Mirac'ın gölgesinde "namaz" unvanıyla ötelere bir seyahat yolu bulunduğunu müjdelemiştir. Özellikle gece namazı âdeta İsra'ya bir davet ve Mirac'a bir çağrıdır. Dolayısıyla, Efendimiz'in gökler ötesine yürüdüğü o saatlerde kalkıp Miracın gölgesinde farklı bir yükselişe geçmek çok önemlidir.

Ayrıca, gündüz yapılan ibadetlerde ister istemez halkla beraber olma, görünme, duyulma ve bilinme söz konusudur. Ne olur görürler, duyarlar ve bilirlerse? O türlü mülâhazalar meşgul eder kalbimizi ve zihnimizi. Gözümüze bir şey ilişir, hayalimize bir manzara gelir; farklı tasavvurlara girer ve bir dağınıklığa maruz kalırız. Gece ise, genellikle bizim bulunduğumuz o rıhtımda hiç kimse yoktur. Bir seccademiz, bir de biz. Hele ortalık karanlık olduğu gibi seccademizi serdiğimiz yer de loşsa, kendimizi bile görmeyiz orada; şayet verebilirsek, gönlümüzü bütün bütün veririz Allah'a.. kılabildiğimiz kadar namaz kılar, sonra ellerimizi açar ve O'na niyaz ederiz... Çoğu zaman gecenin bereketiyle Allah kalbimizi iyice yumuşatır ve biz köpüren hislerle içimizi seccademize boşaltırız veya seccadede içimizi O'na dökeriz.

Tenhalarda Gözyaşı

Dikkat edilirse, bu hadis-i şerifte sayılan dört hususun ilk üçü alenî yapılan ve içtimaî hayatla alâkalı olan mevzulardır. Sonuncu madde ise gönül hayatına müteveccihtir ve gizli yanları da bulunan bir meseledir. Sanki bu sıralamada da "görünme"den daha çok "olma", hatta çok derin olma ama sığ görünme ve

halkın arasında sergilenen tavır ve davranışları mutlaka vicdan süzgecinden geçirerek ortaya koymuş bulunma esaslarına da telmih vardır. Selâmlaşma, ikramda bulunma ve akrabayı görüp gözetme çok önemli birer hayır yoludur; fakat, onlara değer kazandıran husus niyet ve ihlâstır. O niyet ve ihlâsın var olup olmadığını öğrenmenin, nefisle yüzleşmenin en müsait zemini de gecenin karanlığını yırtan nurlu seccadelerdir.

Sözlerime başlarken, yedi grup insanın anlatıldığı hadis-i şerifi hatırlatmış, onlardan birinin de "yalnız kaldığı anlarda Allah'ı zikredip O'nu anmanın hâsıl ettiği heyecanla gözleri dolan insan" olduğuna değinmiştim. Şurada burada umumi atmosferden, insanların genel havasından, bakışlarından veya o esnada kendi düşüncelerimize başkalarının mülâhazalarını da kattığımızdan dolayı gözlerimiz yaşarabilir. Bu yerine göre güzel bir şeydir. Fakat, diğer insanların ve başka mülâhazaların işin içine karışmadığı rampalar vardır. Orada bütün görülme ve duyulma düşüncelerinden sıyrılarak herkesi gören ve her sesi duyan Yüce Yaratıcı'ya teveccüh ederek ağlamak, gözyaşlarına değerler üstü değer kazandırır. Melekler o esnada yanaklardan süzülen yaşları alır, yüzlerine, gözlerine sürerler. İşte o gözyaşlarıdır ki, öbür tarafta Hazreti Cibrîl onları bir kâsenin içine koyar, Cehennem'in kabaran alevlerinin, içlere korku salan kıvılcımlarının üzerine döker ve ateşi söndürür.

Dolayısıyla, selâm verme, yemek yedirme ve sıla-i rahimde bulunma gibi hayırlı işlerin her biri Cenâb-ı Hakk'a karşı kulluğumuz adına çok önemli birer salih ameldir. Fakat, hem onlardaki hem de sâir ibadetlerimizdeki niyet, ihlâs, sadakat ve samimiyetimizi test edebileceğimiz ve kendi vicdanımızla yüzleşip nefsimizin muhasebesini yapabileceğimiz en uygun anlar, Rabbimizle baş başa kaldığımız zamanlardır. Yalnızken de aynı hayır duygularıyla doluyor ve göründüğümüzün çok ötesinde bir olgunlukla Mevlâ-yı Müteâl'e teveccüh edebiliyorsak, işte o hâlimiz tam bir sadakat emaresidir. O anki duygu ve düşüncelerimiz, halkın içindeki amellerimizin de doğru, samimi ve yürekten olup olmadığını gösteren sağlam bir ölçü; o dakikalarımız da kendimizle yüzleşmemiz için çok kıymetli anlardır.

En Güzel İstikbal

Peygamber Efendimiz, arz etmeye çalıştığım dört maddeden sonra sözlerini bitirirken تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ *"Böylece, selâmetle Cennet'e girersiniz."* buyurmakta ve bu dört amel-i salihin birer Cennet'e giriş vesilesi olabileceğini beyan etmektedir. Haddizatında, tanıdığına tanımadığına selâm veren bir insanın elinden dilinden kimseye zarar gelmeyecek bir Müslüman olduğu,

sofrasını açık tutanın zekât gibi malî ibadetlerden de asla kaçmayacağı, sıla-i rahimde bulunup yakınlarının hukukunu gözetenin Allah'a karşı sorumluluklarını evleviyetle gözeteceği ve nefse çok ağır gelen gece namazına devam eden bir kulun sâir namazlarını da aksatmayacağı açıktır. Dolayısıyla, bütün bu güzel hasletlere mükâfat olarak Cennet vaad edilmektedir.

"Selâmla Cennet'e girmek" demek ise, kabirde ciddi bir sarsıntıya uğramadan, haşrin dehşetini duymadan, mizanın ve sıratın tehlikeleriyle karşı karşıya kalmadan ve Cehennem'e düşme telaşı yaşamadan, Allah'ın inayetiyle, ebedî saadet yurduna alınma, meleklerin *"Selâm olsun sizlere, ne mutlu size! Haydi, ebediyen kalmak üzere, giriniz Cennet'e!"*[30] sözleriyle emniyet ve güven içinde karşılanma demektir… Yeryüzünde Rahman'ın kullarına has bir tevazu ve mahviyetle yürürken rast geldiği cahillere sabretmenin ve herkese "selâm" deyip emniyet telkin etmenin mükâfatı olarak *"Sabretmenize karşılık size selâmlar, selâmetler! Dünya diyarının ne güzel âkıbetidir bu!"*[31] hitabıyla istikbal edilmektir. Kur'ân'da farklı ifade ve farklı üslûplarla yürekleri coşturacak şekilde anlatılan ve gönüllere inşirah hâlinde akan böyle bir karşılanmaya mazhar olmak ve *"Hamdolsun bizden her türlü endişeyi gideren Allah'a..."*[32] demek suretiyle gam, keder, tasa, endişe ve korkuları arkada bırakma nimetine karşı şükürle mukabele ederek Cennet'e yürümektir.

Bu mevzuyu da, Allah Resûlü'nün hakkı bizim de vazifemiz olan bir itirafla bitirelim: Kendisine "cevâmiü'l-kelîm" unvanıyla, çok özlü ve veciz bir beyan kabiliyeti verilen Peygamber Efendimiz,[33] anlamaya gayret ettiğimiz bu hadis-i şerifte de daha pek çok hususa işaret etmiş olabilir. Ciltlerle anlatılabilecek derin bir muhtevayı kendi idrakimiz ölçüsünde yarım saate sıkıştırarak, âdeta damla ile deryayı ifade etmeye çalıştığımızın hatırda tutulması gerekir...

1 İbn Mâce, *et'ime* 1; Dârimî, *salât* 156.

2 Buhârî, *îmân* 24, *şehâdât* 28, *vesâyâ* 8, *libâs* 69; Müslim, *îmân* 107-110.

3 Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/22; el-Bezzâr, *el-Müsned* 1/434.

4 Buhârî, *ezân* 36, *zekât* 16, *rikak* 24, *hudûd* 19; Müslim, *zekât* 91.

5 Nûr sûresi, 24/27.

6 Nisâ sûresi, 4/86.

7 Furkan sûresi, 25/63.

8 Bkz.: *Kastamonu Lâhikası* s.1, 2; *Barla Lâhikası* s.55, 60.

9 Buhârî, *edeb* 35; Müslim *selâm* 10-12.

10 Müslim, *îmân* 93; Tirmizî, *kıyâmet* 54.

11 Buhârî, *îmân* 6; Müslim, *îmân* 63.

12 Tirmizî, *isti'zân* 11; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/124.

13 Bediüzzaman, *Sözler* s.757 (Lemeât).

14 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.757 (Lemeât).

15 Buhârî, *müsâkat* 9; Müslim *selâm* 153.

16 Bkz.: Buhârî, *bed'ü'l-halk* 17; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/510.

17 Bkz.: Buhârî, *enbiyâ* 54; Müslim *selâm* 151.
18 Buhârî, *zekât* 9, 10, *menâkıb* 25, *edeb* 34; Müslim, *zekât* 66-67.
19 Buhârî, *hibe* 1; Müslim, *zekât* 90.
20 Nisâ sûresi, 4/1.
21 Müslim, *birr* 17; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 5/217.
22 İbn Huzeyme, *es-Sahîh* 37278; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 6/275-276.
23 Buhârî, *edeb* 11; Müslim, *birr* 18-19.
24 Nisâ sûresi, 4/36.
25 Müzzemmil sûresi, 73/1-3.
26 Müzzemmil sûresi, 73/6-8.
27 Furkan sûresi, 25/64.
28 Zâriyât sûresi, 51/51.
29 Secde sûresi, 32/16.
30 Zümer sûresi, 39/73.
31 Ra'd sûresi, 13/24.
32 Fâtır sûresi, 35/34.
33 Bkz.: Buhârî, *tâbir* 22; Müslim, *mesâcid* 5.

Tatlı Dil ve Firavunlar

Soru: *Kur'ân-ı Kerim'de anlatıldığı üzere, Firavun'un bile Hakk'a çağrılması ve bu çağrının çok yumuşak bir üslûpla yapılması günümüz Müslümanlarına neler ifade etmektedir?*

Cevap: Cenâb-ı Hak, Hazreti Musa ve Hazreti Harun'a hitaben, *"Ona tatlı, yumuşak bir tarzda hitap edin. Olur ki aklını başına alıp düşünür, öğüt dinler yahut hiç değilse biraz çekinir."*[1] buyurarak her şeyden önce peygamberâne bir üslûbu nazara vermiş; muhatap, Firavun gibi kalb ve kafası imana kapalı bir insan bile olsa, yine de hak ve hakikati "kavl-i leyyin" ile anlatmak gerektiğine işaret etmiştir.

O günkü Mısır'ın idarecisi olan Firavun, halkını sınıflara ayıran ve İsrailoğulları'nı ikinci sınıf insanlar kabul eden azgın bir zorba ve iflah olmaz bir mütekebbirdi. Kibri o seviyedeydi ki, fütursuzca *"Sizin en yüce rabbiniz benim!"*[2] diyebiliyordu. Hazreti Musa'nın kavmini köleler topluluğu olarak görüyor; onları iyice zayıflatmak ve ezmek için erkeklerini boğazlıyor; kadınlarını ise diri bırakıyor ve hem kendisi hem de adamları onların iffetlerine dokunuyorlardı.

Hazreti Musa böyle bir atmosferde, ezilen zümrenin bir ferdi olarak dünyaya gelmiş; Allah'ın hususi inayet ve riayetiyle Firavun sarayında neş'et etmiş; olgunluk çağına ulaştığı dönemde bir Kıptinin ölümüne sebep olduğu için Mısır'dan kaçarak Medyen'e gitmiş ve on yıl sonra Allah'ın elçisi olarak geri dönmüştü.

Hazreti Musa, vazifesi icabı ihkâk-ı hakta çok hassas bir peygamberdi. O sert ve haşin değildi; her hak sahibine hakkını vermede ve haksıza haddini bildirerek haklıyı tutup kaldırmada fevkalâde duyarlı bir nebiydi. Kur'ân-ı Kerim'in naklettiğine göre, Kardeşi Hazreti Harun'un yakasından tutup onu hırpalaması ve Ahd-i Atik'te anlatıldığı üzere, bir meseleden dolayı kızkardeşi Meryem'e çok acı sözler söyleyip onu sarsması, Musa'nın (aleyhisselâm) hak karşısındaki hassasiyetinden dolayıydı. Genel tavrı, Firavun karşısındaki hâli, İsrailoğulları'na karşı duruşu ve nübüvvet vazifesi itibarıyla donanımı tamdı; bu açıdan da, hiçbir davranışı rastgele değildi. O, yanına kardeşini alarak Firavun'un sarayına giderken davasını kime tebliğ edeceğini ve muhatabının nasıl bir zalim olduğunu da çok iyi biliyordu. Kur'ân-ı Kerim, وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوٰى اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا *"Musa yiğitlik çağına erip olgunlaşınca Biz ona hikmet ve ilim verdik."*[3] dediğine ve وَاسْتَوٰى kaydını da düştüğüne göre,

demek ki, Hazreti Musa sadece rüşte ermemiş, aynı zamanda, tam kıvamını bulmuş ve Allah'a muhatap olabilme seviyesine ulaşmıştı.

Tatlı Dil ve Yumuşak Üslûp

İşte, Hazreti Musa ve kardeşi Hazreti Harun, kendilerine senelerce tepeden bakan, İsrailoğulları'na Mısır'ı dar eden ve Yüce Yaratıcı'ya açıkça şirk koşacak kadar mütekebbir olan Firavun'a giderlerken, Cenâb-ı Hak *"Ona tatlı, yumuşak bir tarzda hitap edin. Umulur ki aklını başına alıp düşünür, öğüt dinler yahut hiç değilse biraz çekinir."*[4] demiş; yumuşak bir üslûp kullanmalarını, güzel sözler söylemelerini ve tatlı tatlı konuşmalarını emretmişti.

Cenâb-ı Allah, onları Firavun'un karşısına gönderirken *"Umulur ki tezekkür eder; yani, derin derin düşünür, aklını başına alır ve öğüt dinler."* diyerek, bir mânâda onların gönüllerine Firavun'un dahi hidayete erebileceği ümidini ekmişti. Onlara, temenni ifade eden لَيْتَ gibi bir edatla seslenme yerine, Arapçada terecci edatı olarak kullanılan لَعَلَّ kelimesiyle hitap etmişti. Yani, nefsin olmasını arzu ettiği ama daha çok imkânsız istekler ve yakınmalar için istimal edilen لَيْتَ gibi bir temenni edatı yerine, korkulan veya umulan bir işin, bir durumun beklendiğini ve o işin mümkün olduğunu ifade eden لَعَلَّ edatını kullanmıştı. İlâhî beyandaki bu üslûp, muhatap Firavun bile olsa, yumuşak bir tavrın karşıdaki insanı yumuşatacağı ve onu da tezekküre sevk edeceği mânâsına geliyordu.

Tezekkür kelimesi, tefa'ul babındandır; dolayısıyla, burada bir tekellüf söz konusudur. Yani, Firavun belki hemen hak ve hakikati kabul etmeye yanaşmayacaktı ama Hazreti Musa'nın anlattıklarını mutlaka düşünecek; onu tanıdığı ilk günden itibaren o güne kadarki bütün hâl ve tavırlarını tahayyül edecek; onun doğru sözlülüğünü, iffetini ve hakperestliğini aklından geçirecekti. Firavun, tezekkürde derinleştikçe derinleşecek, hayalen gerilere doğru gidecek ve bir kere daha Musa'nın (aleyhisselâm) sergüzeşt-i hayatına bakacaktı… Bakacak ve onun, hakkı olmayan bir arpaya bile el uzatmadığını, çirkin sayılabilecek hiçbir işe kalkışmadığını ve hep bir fazilet örneği olarak yaşadığını hatırlayacaktı. Dahası, üçüncü sınıf saydığı, hafife aldığı ve hep ezdiği İsrailoğulları'ndan biri olan Hazreti Musa'da, ezilen insanlarda genellikle var olan intikam alma hissini hiç görmediğini ve sarayda da olsa o psikolojiyle büyümesine, hep Firavun'un tafralarına, yukarıdan bakmalarına maruz kalmasına rağmen hakkaniyetten hiç ayrılmadığını farkedecekti… Hazreti Musa'nın hayatında mutlaka kendi vicdanına da tesir edecek bir şey görecek ve

nihayet onu karşısında bir numune-i imtisal olarak bulacaktı. Böylece, zikir üstüne zikir, anmadan sonra bir kere daha anma, meselenin üzerinde durma, düşüncede derinleşme, hatıraları değerlendirme ve bütün bunlardan bir neticeye yürüme onun içine de bir nevi haşyet duygusu salacaktı.

Firavun, şeytanın uşağıydı. Firavun, ervâh-ı habîsenin çocuğuydu. Firavun, ilk kâtil Kâbil'in torunuydu ve Firavun açıktan açığa Allah'a şirk koşan bir müşrikti. Fakat, Cenâb-ı Allah, ona dahi yumuşak bir üslûpla ve tatlı bir dille hitap edilmesini emir buyurmuştu. Kibrine rağmen muhatap alınması onun içini az da olsa haşyetle dolduracak ve Firavun, meseleleri muhavere etme zemini araştırmaya mecbur kalacaktı.

Diğer taraftan, azgın bir insan karşısında bile yumuşak bir üslûp tavsiye edilmesi; mübelliğin tabiatıyla bütünleşmesi gereken o üslûbun ârizi sebeplerle değiştirilmeyeceğini tembih ve muhatapları da o nezih üslûba fiilen çağrı mânâsına gelmekteydi. Ayrıca, Hazreti Musa'nın, bir zamanlar kendilerinden iyilikler gördüğü kimselere karşı yumuşak davranması, kavl-i leyyinle konuşması ve hususiyle onları Hakk'a çağırıp ebediyete uyarması, risalet vazifesinin yanında, hiç olmazsa ilk mülâkatta onun kadirşinaslığının da bir gereğiydi.

Hazreti Harun'un Beraberliği

Bu hâdisede üzerinde durulması gereken diğer bir husus da, Firavun'a sadece Hazreti Musa'nın gitmemesi, kardeşi Hazreti Harun'u da beraber götürmesidir. Bu davranış, bazı işlerin kolektif yapılmasının daha müessir ve yararlı olacağına da bir işarettir. Hususiyle de büyüklerin ya da büyüklük taslayanların ayağına gidecek olan tebliğ erlerinin birbirlerine mânevî destek olmaları ve zâhirî yalnızlığın endişelerinden kurtulmaları bakımından çok önemlidir.

İsrail kaynaklarına göre, Hazreti Harun, Hazreti Musa'dan on-onbeş yaş daha büyüktü. İnsanların psikolojilerini iyi okuyan, söz söylemesini bilen ve duygularını rahatça ifade eden bir insandı. Hazreti Musa da onu takdir ediyor; kendisine bir yardımcı verilmesini isteyeceği zaman hemen onun adını anıyor ve Harun'la (aleyhisselâm) takviye edilmeyi diliyordu. Bazıları, onun bu isteğini ve *"Kardeşim Harun'un ifadesi benimkinden daha düzgündür, onu da benimle beraber yardımcı olarak görevlendir ki beni tasdik etsin; doğrusu beni yalancı saymalarından endişe ediyorum."*[5] deyişini bir kısım sebeplere bağlarlar. Bu hususla alâkalı, aslı İsrailiyâta dayalı olsa bile bizim kitaplarımıza da girmiş hikâyeler anlatırlar. Meselâ; bir gün Firavun'un

gazabından kurtulmak için, sınanmak üzere önüne konan ateşi alıp ağzına koyduğundan dolayı Hazreti Musa'nın dilinin yandığını ve bu sebeple kısmen kekeme kaldığını naklederler ki, kanaatimce, bu kat'iyen doğru değildir. Çünkü, peygamberliğe ait vasıflardan biri de, her türlü ayıptan münezzehiyettir. Peygamberler masum, iffetli, sadık, emin ve firaset sahibi insanlar oldukları gibi, her türlü ayıptan da münezzehtirler. Onların hastalıkları bile geçici bir imtihandır, kalıcı değildir. Onlar, kendi toplumları ve çevreleri tarafından asla tiksinti duyulmayan, görenlere Allah'ı hatırlatan, herkese emniyet vaad eden ve hâllerine imrenilen insanlardır. Söz, tavır ve davranışlarıyla ortaya bir beyan zemzemesi salarak muhataplarını alıp kendi ufuklarına doğru sürükleyen ve ötelere yönlendiren seçkin kullardır. Bu açıdan, Hazreti Musa'nın kekeme olması kat'iyen söz konusu değildir. Firavun'un karşısına çıkacak olan bir peygamberin, *"Rabbim! Gönlüme inşirah, yüreğime genişlik ver; işimi kolaylaştır. Dilimden şu ukdeyi çöz ki sözümü anlasınlar."*[6] şeklinde yakarışta bulunması ise gayet tabiîdir. Nitekim, dilinde kekemelik bulunmadığından emin olduğumuz binlerce vaiz ve hatip de kürsüde ya da minberde sözlerine başlarken aynı duayı tekrar etmektedirler.

Hazreti Musa'nın, kardeşi Hazreti Harun'un belâgatını nazara vermesi ve onunla teyit edilmeyi istemesi meselesinde başka sebep ve hikmetler vardır. Meselâ, Musa (aleyhisselâm) sadece vahiy ile konuşmaya dikkat ediyor ve alışageldiği bu temkin sebebiyle vahiy haricinde konuşurken yavaş yavaş, tane tane konuşuyor olabilir. Şayet öyle ise, Efendimiz'in ümmiyeti gibi, onun bu temkini de kendisine ayrı bir derinlik kazandırıyordur. Ayrıca, Hazreti Musa bir nevi kast sisteminin hâkim olduğu Firavun sarayında, Firavun'un ve çevresindekilerin tafralarıyla büyümüş olduğundan dolayı, onlara karşı konuşurken psikolojik bir ruh hâletiyle daha temkinli davranmak zorunda kalacağını, bunun da bir takım sürçmelere sebebiyet verebileceğini hesaplayarak, öyle bir psikoloji yaşamamış, Firavun'a hiç muhatap olmamış, onun tesirine hiç girmemiş, ama ona karşı sürekli bilenmiş olan kardeşini kendisine yardımcı istemesi, onun hitabetini nazara vermesi çok yerindedir ve pek hikmetlidir.

İşte, Allah'ın iki elçisi, içinde bulundukları şartları tebliğ istikametinde en iyi şekilde değerlendirince ve özellikle yumuşak bir tavırla, kavl-i leyyinle hitap edince karşı tarafı yumuşatmış ve tezekküre sevk etmişlerdi. Her şeyden önce, gönül diliyle ve hâl şivesiyle seslenince muhataplarının içine bir haşyet salmışlardı. O andan itibaren, Firavun onlara farklı bakmaya ve onları farklı görmeye başlamıştı. Artık onlar, Firavun'un ve çevresinin nazarlarında düne kadar kapıkulları olarak kabul edilen, hor-hakir görülen ve ezilen insanlar

değillerdi. O samimi, sıcak ve tatlı başlangıçtan sonra müzakere masasının bir tarafında Firavun varsa, diğer tarafında da Hazreti Musa ve Hazreti Harun yer almıştı.

Zaten, İsrail kaynaklarında, Seyyidina Hazreti Musa Tur'dan döndüğü zaman, mübarek yüzünün bambaşka bir hâl aldığı rivayet edilir. Bir mânâda sübuhât-ı veche mazhar olunca, vech-i zülcemali bir insanın bakamayacağı kadar nurlanır. Onun için, Hazreti Musa, yüzüne peçe çeker. İşte Firavun, siması çok güzel, gönlü sımsıcak ve dili pek tatlı olan Hazreti Musa'ya ilk kez şartlanmışlıklarından kurtularak bakınca, onu daha başka görür ve hakkında daha farklı düşünür. Dolayısıyla, Hazreti Musa'ya en azından müzakere hakkı verir; "Seninle konuşalım, anlaşalım!" der.

Sihirbazlarla Müsabaka

Aslında, güç ve kuvvet olarak Firavun'un pes etmesini gerektirecek bir durum söz konusu değildi. O emir verse, sadece saray muhafızlarıyla bütün İsrailoğulları'nı kılıçtan geçirebilecek kadar kuvvetli bir orduya sahipti. Fakat, Seyyidina Hazreti Musa, Allah'tan aldığı o güçle inşiraha kavuşup azıcık mülayim davranınca, Firavun ilâhî rahmetin genişliğini görmüş; başkaldırdığı ve "Tanrı benim" dediği hâlde Allah'ın onu da hidayete çağırması karşısında ne yapacağını şaşırmıştı. Hazreti Musa, nerede durduğunu yüzüne vururcasına konuşmamıştı onunla. Onun kibrine ve bazı çirkinliklerine muvakkaten göz yummuştu. Ahsen-i takvîm üzere yaratılan her insan gibi onun cibilliyetinde de potansiyel bir fazilet ve kemal nüvesi bulunduğunu nazar-ı itibara alarak ona bir değer atfetmişti. Böylece de onu kendi zeminine çekmiş ve tesir edebileceği bir alanda karşılıklı münazaraya sevk etmişti. Diyalog kapısını aralayarak, onu insafa çağırmış; kendi duygu ve düşüncelerini ifade etme fırsatı yakalamıştı. Firavun, son bir çare olarak, Hazreti Musa'yı kendi sihirbazlarıyla müsabakaya davet etmişti.

Evet, o kadarcık bir kavl-i leyyin Firavun'u yumuşatmış, onu diyaloğa hazır hâle getirmişti. Artık, stratejiyi belirleyen ve müzakerenin yönünü tayin eden Hazreti Musa olmuştu. Daha önce sırlı bir Tûr hâdisesi yaşayan, asâsının yılan olduğunu ve elinin ışık saçan bir yed-i beyzâ hâlini aldığını gören Musa (aleyhisselâm), Allah'ın inayetiyle, Firavun'un sihirbazlarını mağlup edeceğinden emindi. Bundan dolayı da, hemen bazı şartlar ileri sürdü: Yapacakları müsabaka herkesin serbestçe gelip rahatça görebileceği düz ve açık bir zeminde gerçekleşmeli ve bütün Mısır halkı olup biteni seyretmeliydi. Herkesin katılmasını temin etmek için, milletin işinin gücünün olmadığı bir bayram günü seçilmeliydi. Ayrıca, müsabaka herkesin kendini dinç hissettiği ve

dipdiri olduğu bir vakitte, kuşluk vaktinde başlamalıydı; zira, düşünmek, muhakeme etmek ve isabetli karar vermek için en iyi zaman kuşluk vaktiydi.

Hâsılı, bir tatil gününde, kuşluk vaktinde ve bütün halkın hazır bulunduğu bir buluşma zemininde Hazreti Musa'nın eliyle zuhur eden harikaların sihir olmadığını anlayan sihirbazlar Firavun'un tehditlerine rağmen iman etmişlerdi. Hemen herkesin hüsnüteveccühünü kazanan sihirbazların iman edişi, halkın çoğunluğunu da imana sevkedince "küfr-ü mutlak" kırılmış, diğerleri de en azından küfürlerinde şüpheye düşmüşlerdi. İşte, sebepler plânında, böyle büyük bir muvaffakiyetin arkasında Hazreti Musa ve Hazreti Harun efendilerimizin kavl-i leyyinle ve yumuşak bir üslûpla tebliğde bulunmaları vardı.

Kendi Değerlerinize Güveniyorsanız...

Günümüzde de, inanan her insan, İslâmî edeple esasları belirlenen mü'mince üslûbunu, en imânsız adamlar ve en amansız hâdiseler karşısında dahi değiştirmeden devam ettirmek zorundadır. Evet, "Tatlı dil, yılanı deliğinden çıkarır." Bu itibarla da, şayet bir kötülük karşısında öfkelenecekse, o öfkeyi dışarı vururken kullanacağı üslûp da yine mü'mine yaraşır şekilde olmalıdır. Gerçi, bazı âyet-i kerimelerde inançsızlara karşı sert bir üslûp kullanılmıştır. Fakat, dikkat edilirse görülecektir ki, o sert üslûbun muhatabı, şahıslardan ziyade bir kısım çarpık duygu ve düşüncelerdir. Evet, Kur'ân, ihkâk-ı hak gereği sesini yükseltirken, münkirlerden ve mülhidlerden ziyade, onların dile getirdikleri kâfirce düşünceleri ve mülhidce anlayışları hedef almıştır. Öyleyse, Kur'ân'dan bu dersi alan mü'minlerin de farklı davranması düşünülemez.

Dolayısıyla, bazen hoşgörü ve diyalog, bazen insanî değerleri öne çıkarma ya da evrensel değerler etrafında kümelenme, bazen de farklı anlayış, farklı inanış ve farklı düşüncelere sahip kimselerin konumuna saygılı olma unvanıyla ortaya konan faaliyetler, kat'iyen kendi değerlerimizden vazgeçme ve başkalarının değer ölçülerini aynıyla kabullenme demek değildir. Belli ölçüde saygı başka meseledir, kabullenme daha başka bir meseledir. Diyalog ve kavl-i leyyin yoluyla meseleleri müzakere sahasına çekme, başkalarını olduğu gibi kabullenmenin değil, onların konumlarına da saygılı olmanın gereğidir ve Hazreti Musa misalinde olduğu gibi, kendi duygu ve düşüncelerimizi anlatabilmenin bir vesilesidir.

Bu açıdan, öyle inanıyorum ki, başka kültürlerin temsilcileriyle bir araya gelmekten ve meseleleri müzakere etmekten çekinenler, ancak kendi değerlerinden şüphe eden müteredditlerdir. Hazreti Musa gibi Allah'a itimat

edip elindeki mübarek asâya ve mazhar olduğu yed-i beyzâya güvenenler, karşılarına Firavun'un sihirbazları da çıksa, onların el ve ayak oyunlarıyla mağlup olmayacaklarından emin; hak ve hakikati onların ruhlarına da duyurma heyecanıyla dopdoludurlar. Şayet, siz de kendi güzelliklerinizden ve öz değerlerinizden eminseniz, onları her panayırda ortaya çıkarın ve her fuarda sergileyin… Sergileyin, zira, bazı kadirşinâs insanlar arasından bunları görecek, beğenecek, çok takdir edecek ve benimseyecek kimseler mutlaka çıkacaktır.

Soru: *Kur'ân-ı Kerim'de Firavun anlatılırken, "O halkını küçümsedi, onlar da ona itaat ettiler. Doğrusu onlar yoldan iyice çıkmış bir toplum idi."*[7] *buyuruluyor. Bu âyeti, nâzil olduğu tarihî dönemi de göz önünde bulundurarak, hem Firavun ve kavmi arasındaki münasebetler, hem de oligarşiye dayalı dikta yönetimleri ve halk ilişkileri açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Cevap: Bizans hükümdarlarına Kayser, İran idarecilerine Kisra ve ilk Türk devletlerindeki yöneticilere Hakan denildiği gibi, eski Mısır'da da baştaki insana Firavun denilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de söz konusu olan Firavun, ister modern araştırmacıların iddia ettikleri gibi, Hazreti Musa'nın doğduğu sırada Mısır'ı yöneten ve Musa'yı (aleyhisselâm) sarayında büyüten 2. Ramses, ister risaletle görevlendirildiği dönemde iş başında bulunan Mineftah, isterse de Mehmed Âkif'in "*Firavun ile Yüz Yüze*" şiirinde zikrettiği İkinci Amnofis olsun, o, bir ya da birkaç şahıstan ziyade, bir tipi, bir karakteri resmetmektedir. Kur'ân, bize Firavun'un bahsi geçen âyetlerle firavunî şahıs ya da toplumların en belirgin özelliklerini anlatmaktadır.

Bugüne kadar insanlık bir sürü firavuna şahit olmuştur; kendini ilâh sananlardan metafizikle alâkalı her şeyi inkâr edenlere, insanları köle gibi kullananlardan onları hayvan şeklinde görenlere, din ve diyaneti hafife alanlardan düşünce ve söz hürriyetine yasak koyanlara kadar bir sürü firavun... Böyleleri, iddialarının hiçbir mantığı olmasa da, kaba kuvvet sayesinde şuursuz kitlelere pek çok isteklerini kabul ettirebilmişlerdir. Yapmayı düşündükleri işler hakkında mantık ve muhakemeye asla lüzum hissetmemiş; kuvveti hakkın önünde görmüş, her fırsatta kaba kuvvete başvurmuş ve hayallerini hep kelle alarak gerçekleştirmeyi düşünmüşlerdir.

Zorbalığın Simgesi: Firavun

Evet, Firavun, zulüm, baskı, zorbalık ve despotizmin simgesidir. O yeryüzünde kendinden başka kanun koyacak ve itaat edilecek hiçbir güç, sözü

dinlenecek hiçbir kimse kabul etmez. Tarih boyunca, bazı dönemlerde tek bir şahıs, bazı devirlerde de bir topluluk, bir sınıf ya da bir klik tarafından temsil edilen firavunluk, mutlak hâkimiyet iddiasındadır. Bu mutlak hâkimiyeti tek insanın devam ettirmesi mümkün değildir. Dolayısıyla da, Kur'ân, Firavun ile birlikte "mele" adını verdiği işbirlikçilere dikkat çeker. "Mele", Firavun'un etrafındaki aristokrat sınıf, büyük sermaye sahipleri, kaba kuvvet temsilcileri, üst düzey bürokratlar, halkı idlal eden aydın görünümlü fikir adamları, heva ve heveslerinin esiri bazı sanatçılar, sözde din erbabı ve onlarla çıkar ilişkilerine girmiş kimselerden müteşekkil bir topluluktur.

İşte, *"O halkını küçümsedi, onlar da ona itaat ettiler. Doğrusu onlar yoldan iyice çıkmış bir toplum idi."*[8] mealindeki âyet de evvelen ve bizzat Hazreti Musa devrindeki Firavun'u anlatmakla beraber, ikinci dereceden bütün firavunların ruh hâletlerini ve düşünce yapılarını da yansıtmaktadır. Bu âyetin metnindeki فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ beyanında *"hafife aldı, küçümsedi"* demek olan اِسْتَخَفَّ kelimesi Arapçadaki "istif'al" bâbından seçilmiştir. Bu bâb, umumiyetle, telakki etmek, saymak ve istemek mânâlarını ifade etmektedir. Dolayısıyla, burada öncelikle *"Firavun, kavmini küçümsedi, onları sıradan insanlar yığını ve basit halk kitlesi saydı, her birini birer köle gibi telakki etti."* mânâları söz konusudur.

Bununla beraber, "istif'al" bâbı aynı zamanda bir tahavvülü, bir değiştirmeyi ve bir dönüştürmeyi de akla getirmektedir. Yani, Firavun, kavmini öyle ezmiş, o derece sindirmişti ki, artık hiç kimsede kendi ayakları üzerinde doğrulma ve kendi olarak isbât-ı vücut etme gücü kalmamıştı. O toplumda insana saygıdan, vicdan hürriyetinden ve evrensel insanî değerlere hürmetten bahsedilemezdi. Firavun ve çevresindekiler belli alanlar belirlemişlerdi; o alanlara göre de özel hukuk vaz' etmişlerdi. Onların koydukları kurallara –o kurallar mantık ve muhakemenin meyveleri olmasa da– herkes uymak zorundaydı. Mü'minlerin, "Allah neylerse güzel eyler." demelerine bedel, o toplum fertleri de âdeta "Firavun ne yaparsa güzel yapar, ne emrederse doğruyu emreder." diyor ve Firavun'un emirlerine harfiyyen uyuyorlardı. Evet, Firavun hem onları hafife alıyor ve küçük görüyordu hem de bu küçüklük duygusunu çeşitli zorbalıklarıyla onların ruhlarına da içiriyordu. Bundan dolayıdır ki, âyet فَأَطَاعُوهُ ifadesiyle devam etmektedir. Buradaki فَ harfi, "fa-i sebebiye"dir; yani onların, küçük görülmeleri, hafife alınmaları ve küçüklüğe alışıp kölelik ruh hâletine bürünmeleri sebebiyle Firavun'a inkıyad ettiklerini belirtmektedir.

Soylular ve Köleler

Haddizatında, kendini üstün görme ve başkalarını hafife alma duygusu belki çok daha eski medeniyetlere dayanmaktadır. Hint dinlerinden kaynaklandığı ve Hindistan'da doğduğu söylenen "kast sistemi" inancı, aslında, enbiyâ-i izâmın mesajıyla iyi bir terbiyeden geçmeyen bütün insanların tabiatında vardır. Vahyin ışığına sırt dönen bütün toplumlarda havas ve avam, zenginler tabakası ve ayak takımı sınıfı ya da soylular ve köleler şeklindeki ayırımlar mutlaka olmuştur/olmaktadır. İlâhî mesajın gölgesinde nefsini dizginleyememiş kimseler bazen soya-sopa, bazen mala-mülke, bazen de şana-şöhrete bağlı olarak kendilerine bir nevi kudsiyet, bir fevkalâdelik ve bir farklılık atfetmişlerdir. Kendilerinin dışındakileri de hep ikinci ya da üçüncü sınıf vatandaş olarak görmüşlerdir. Tabiat-ı beşerde bir virüs olarak saklı bulunan farklılık ve üstünlük mülâhazası, hemen her fırsatta ortaya çıkmıştır ve dolayısıyla, her dönemde bazıları kendilerini Firavun tahtına oturtmuşlardır.

Malumunuz olduğu üzere, bir dönemde "proletarya diktatörlüğü" adı altında, çalışanların oluşturduğu sosyal sınıfı hakim kılma iddialarıyla ortaya çıkanlar oldu. İnsanları bu sisteme itaat ettirmek isteyenler, sistemi oturtma bahanesiyle en korkunç silahları kullandı ve milyonlarca insan öldürdüler. Diktatörlüklerini âdeta insan cesetleri üzerine kurdular. Güya, işçiler arasından gelen ve elinin emeğiyle ekmeğini kazanan kimseler idareci olacak ve böylece halk kendi temsilcileriyle yönetilecekti. Evet, belki başa geçenlerin bazıları işçilerin arasında neş'et etmişti; fakat, çok geçmeden o sistem içinde de oligarşik bir azınlık doğmuştu. Öyle ki, bunlar, daha dün beraber mücadele ettikleri yoldaşlarını bile beğenmemeye, onları istihfaf etmeye ve "Sizin payınıza düşen dinlemek ve itaat etmektir; bizi dinleyin ve itaat edin!" demeye başlamışlardı. Zamanla, o derece tekebbüre girmişlerdi ki, Allah'a inanmadıklarından dolayı kendilerini ulûhiyet hakikatı yerine koyacak ya da ancak bir peygamberin çıkabileceği mevkiyi sahiplenecek kadar haddi aşmışlardı. Aslında, denebilir ki, Allah'a ve peygambere isyanlarının altında da bu farklılık ve üstünlük psikolojisi vardı. Çünkü, onların sapık düşüncelerine göre, söz konusu melekler, peygamberler ve hatta Allah bile olsa kendilerinin üstünde hiç kimse bulunamazdı. Nitekim, "Allah'ın kulu" tabirinden dahi rahatsızlık duyan insan biliyorum ki, "Bu ifade, insanlarda emir kulu olma duygusunu gıdıklıyor" diyerek, kendisine "Allah'ın kulu" denmesine isyan eden o insanın genel duygu ve düşüncesi de diğerlerininkinden farklı olmasa gerektir.

Maalesef, günümüzde de hemen her toplumun içinde sorgulanamaz zümreler mevcuttur. Bunlar da bir nevî kast sistemine inanmakta, –hâşâ ve kellâ– kendilerini Zât-ı Ulûhiyet'in ağzından, gözünden varedilmiş gibi görmekte ve kendileri dışındakileri de tırnaktan yaratılan kimseler olarak kabul

etmektedirler. Onların inançlarına göre; menşe ve mahiyeti tırnak olanlar değil, kendileri gibi gözden kulaktan yaratılmış kimseler (!) her zaman önde bulunmalı, hep onlara serfüru edilmelidir. Onlara, ister marjinal bir kesim, ister oligarşik bir azınlık, isterseniz de Kur'ân'ın ifadesiyle bir "şirzime-i kalîl" deyin, nasıl anarsanız anın, onların dokunulmazlığı vardır. Bütün mütegallipler, aldatmayı akıllılık sayanlar, teşriî masûniyete sığınan ahlâkzedeler, tekvinî masûniyet (!) gücünü "Hak kuvvettedir." deyip sonuna kadar kullanan zorbalar, rüşvetçiler, silah kaçakçıları, uyuşturucu satıcıları... hep onların arasındadır ama onlardan herhangi birinin suç işlediğini telaffuz edebilmek mümkün değildir. Öyle ki, hırsızlığı mârifet sayan hortumculardan birisi, şayet bu asiller (!) sınıfının üyesi ise, elinde hortum milletin kanını emerken yakalansa da, mutlaka ona mâkul bir mazeret bulur ve yiyeceklerini yine yer, yutacaklarını yine yutar.

Firavun'un Halefleri

Ne kadar acıdır ki, Firavun döneminden bugüne dek belki dört bin sene geçmiş olmasına rağmen, enbiyâ-i izâmın nuruyla aydınlanan bazı dönemler istisna edilecek olursa, insanlığa doğru yürüme istikametinde dört adım dahi atılamamıştır; atılamamıştır, zira, aynı Firavun düşüncesi ve benzer kast sistemi bugün de her yerde hükümfermâdır. Dahası, günümüzün tiranları Hazreti Musa dönemindeki Firavun kadar dahi müsamahalı ve demokrat değillerdir. Firavun'un diyaloğa ve müzakereye yanaştığı kadar olsun, onlarla bir meseleyi konuşmak ve kendini ifade etmek âdeta imkânsızdır. Bugünün despotları, kendilerini hiç olmazsa "kavl-i leyyin" karşısında azıcık yumuşak davranmaya sevkedecek insanî duygulardan dahi uzaktırlar. Doğudan batıya kadar hemen her yerde zorbalık yapan bu gaddarların gözlerinin önünde semadan kitap alsanız, ona da "illüzyon" der ve inanmaya asla yanaşmazlar. Hak ve hakikati anlatmaya ya da bir meseleyi akl-ı selimle müzakere etmeye çalışsanız, sözlerinizi hiç dinlemedikleri gibi, bir de sizi derdest edip hapse atarlar. Bu açıdan da, şahsen, günümüzün tiranlarını ilk firavunlardan daha insafsız, daha acımasız, daha müsamahasız, daha kaba ve daha zalim görüyorum.

Gerçi, Allah'ın ipine sımsıkı sarılan, dosdoğru yürüyen ve hâdiseleri iman ölçüleriyle değerlendiren hakikî mü'minler, zalim diktatörlerin hafife almaları karşısında bile çoğu zaman izzet ve iffetlerini korurlar. Çünkü, Firavun'un hükmü ancak fasık bir kavim içinde geçerliliğini sürdürebilir. Hakikî mü'minlere, haksızlık karşısında boyun eğdirmek, onları kandırmak ve sindirmek âdeta imkânsızdır.

Ne var ki, kaba kuvvet temsilcisi zorbalar, halk kitlelerinin aklını çelmek ve

onları sindirmek için her yola başvururlar. Onların işi istihfaf ve istiz'aftır; yani, ezmek, zayıflatmak, tesirsiz kılmak, sonra da ezikliği kabul ettirerek kitleleri küçük olmaya ve küçük kalmaya alıştırmaktır. Bunu yapabilmek için her yolu dener ve her vesileyi kullanırlar; bir yandan demokrasi havariliği yaparlar, diğer taraftan tam bir diktatör gibi davranırlar; hem özgürlüklerden dem vururlar hem de herkesi köle gibi kullanırlar; işlerine gelirse din urbasına bürünürler, bunu yararlı bulmazlarsa bilim kisvesine sığınırlar; bazen başlarına bir beyaz külah geçirir, bazen de bellerine zünnar bağlarlar; kimi zaman minarelerin başında tevhidi ilân ediyor görünürler, kimi zaman da şurekâya selâm dururlar... Felsefe veya tasavvuf, din adamlığı veya entelektüellik, barbarlık veya uygarlık bunlardan hangisi çıkarlarına uygun geliyorsa ona yanaşır ama mutlaka üstün ve seçkin insan olmanın nimetlerinden yararlanmaya bakarlar. Bilgi edinme yollarını ve haber ağlarını hep elde tutmaya çalışır ve onları kimseyle paylaşmaya razı olmazlar. Çoğu zaman, objektif bir araştırmaya ve doğru bir habere bile izin vermezler; gerçekleri örtbas edip kitleleri diledikleri gibi şartlandırırlar. Böylece, halkı istedikleri yönlere sürükler dururlar.

Sözün özü; psikolojik baskılar, aleyhte propagandalar, mesnedsiz isnatlar, iftiralar, hapis ve öldürme tehditleri, komplolar, türlü türlü entrikalar, çeşitli işkenceler, cinayetler ve hatta katliamlar kendi düzenlerini sürdürebilmeleri için bütün firavunların devamlı başvurdukları yöntemlerdir. Adâlet, eşitlik, insan hak ve özgürlükleri onlar için hiçbir anlam taşımaz. Özellikle de günümüzde, bazı samimi insanlar tarafından adâlet, hürriyet, evrensel değerler ve insanca yaşama adına yapılan her çağrı, Firavun ve mele'i için kendi mülklerine, saltanatlarına ve hâkimiyetlerine yönelik bir tehdit mânâsına gelir; dolayısıyla da, savunulan ve ardına düşülen onların hakları değilse, yükselen ses kime ait olursa olsun hemen boğulmalıdır. Bu açıdan, Hazreti Musa ve İsrailoğulları karşısında o dönemin Firavununun tavır ve davranışları, haleflerinin yolunu da resmetmektedir. Fakat, ne hazindir ki, asırlardır içlerinde taşıdıkları hırsı ve hıncı büyüte büyüte bugünlere gelen Firavun'un torunları, hak ve hakikat karşısında ilk dedeleri kadar dahi müsamahalı değiller.

1 Tâhâ sûresi, 20/44.
2 Nâziât sûresi, 79/24.
3 Kasas sûresi, 28/14.
4 Tâhâ sûresi, 20/44.
5 Kasas sûresi, 28/34.
6 Tâhâ sûresi, 20/25-27.
7 Zuhruf sûresi, 43/54.
8 Zuhruf sûresi, 43/54.

Kimsesiz Çocuklar ve Evlât Edinme

Soru: *Son dönemde bir kez daha medyaya yansıyan çocuk yuvalarındaki işkence hâdiselerinin önüne geçebilmek ve kimsesiz çocukları topluma kazandırabilmek için neler yapılabilir? Dinimizin bu hususta ortaya koyduğu ölçülere de riayet etmek şartıyla, "evlât edinme" bir alternatif çözüm yolu sayılabilir mi?*

Cevap: Doğrusu, işkence gören o masum çocukların hâlini televizyonda seyredince benim de içime kan damladı. Hiçbir şeyden haberi olmayan yavruların, çok büyük cinayet işlemiş insanlar gibi cezalandırılmaları karşısında âdeta kanım dondu. Kaldı ki, bugün Avrupa Birliği'nin öne sürdüğü esaslar ve Kopenhag kriterleri, en büyük cinayetleri işleyen cânilere bile işkence yapılmamasını şart koşuyor. Değişik ülkelerde, kanunları uygulamakla görevli bazı kimseler çoğu zaman bunu ihlal etseler de, uluslararası hukuk işkenceyi mutlak şekilde yasaklıyor. Hatta, bazı yabancı kuruluşlar tarafından hapishaneleriniz, karakollarınız gözetleniyor ve çok büyük kötülükler yapan mücrimlerin haklarının korunması hususunda dahi hassasiyet izhar ediliyor. Fakat diğer tarafta, oynamak, hata yapmak, düzeni bozmak, bazı şeyleri kırmak tabiatlarının bir yanı olan o minnacık çocuklar hakaretlere maruz kalıyor, azarlanıyor, dövülüyor ve hatta işkence görüyor.

Oysaki, ister kreş, ister anaokulu, isterse de bakım evi olsun, o müesseseler, çocukların terbiye edilmeleri, güzelce yetiştirilmeleri, insanî değerler tâlim edile edile, potansiyel insanken hakikî insan seviyesine yükseltilmeleri için açılmıştır. Devlet, o müesseseleri desteklemekte, hem çocukların bakım ve görümü hem de o işte çalışan memurların maaşları için para vermektedir. Fakat, maalesef, o çocuklara bakmakla mükellef bazı memurlar onları dövmekte ve tartaklamaktadır. Aslında, bir insan, müstehak olsa bile kendi evlâdına o kötü muameleyi yapamaz; şayet vicdanı çürümemişse, başkasının evlâdına da yapamaz. Çünkü koşup oynamak, düşüp kalkmak, bozup dağıtmak ve kırıp dökmek çocukların tabiî hâlidir; bunlardan dolayı o masumlar dövülemez. Bu davranışlarını, onların tabiatlarının dışa vurması şeklinde kabul etmezseniz, onları kat'iyen terbiye edemez ve insanlık seviyesine yükseltemezsiniz.

Haddizatında, hayret ve dehşetle seyrettiğimiz o manzaralar yeni de değil. Daha önce, Barbaros Köyü'ndeki çocuk evinde ve başka yuvalarda da benzer hâdiseler ortaya çıkmıştı. Hatta, bunların bazılarında misyonerlik faaliyetleri de yapılıyordu. Bir insan, hür iradesiyle istediği dini seçebilir. Fakat bir çocuk

değişik duygu, düşünce ve cereyanların tesirinde kalabileceği bir dönemde yabancılara teslim edilemez. Hiçbir millet de kendi evlâdının yabancılara teslim edilmesine razı olmaz. Fakat, bizim ülkemizde o türlü yerlerin açılmasına, hatta çocuk köylerinin kurulmasına göz yumulmuştu. İşte, oralarda da benzer çirkinlikler işlenmiş ve çocuklar olmadık işkencelere maruz bırakılmıştı. Bu açıdan da, öyle anlaşılıyor ki, ortaya çıkan hâdiseler, sadece meselenin suyun yüzüne vuran kısmından ibaret. Zannediyorum, Milli Eğitim Bakanlığı başta olmak üzere ilgili bakanlıkların yetkilileri ve mahallî idareciler değişik bölgelerde bu mevzuda ciddi incelemelerde bulunsalar, bazı müesseselere yaptıkları gibi baskın türünden teftişler yapsalar; "kamu alanıdır" bahanesine sığınarak, gece-gündüz demeden her saat Kur'ân Kursları'na ve bazı özel okullara girip denetledikleri gibi oraları da teftiş etseler, daha korkunç hâdiselerle karşılaşırlar. O çocuklara mikrofon uzatsalar ve onları dinleseler, tüylerini ürpertecek kadar acı olaylar duyabilirler.

Yarayı Kanatan Sebep

Evet, Türkiye'nin pek çok kanayan yarası vardır; bu yaralardan bir tanesi de kimsesizliğe terkedilen çocukların içler acısı hâlidir. Bu problemin temelindeki en önemli unsurlardan biri ise, kültürümüzdeki aile yapısının değişmesi olmuştur. Eskiden bizim evlerimizde anne-baba veya nine-dedenin etrafında pek çok gelin ve evlât bulunurdu. Pederşâhî veya cedşâhî diyebileceğimiz yuvalarımız âdeta iç içe aileler topluluğuydu. Mimarimiz de buna göre gelişmişti, her aile diğerleriyle yarı ayrı yarı beraber yaşardı. O atmosferde nineler ve dedeler yuvaların başında birer sıyanet meleği gibiydi. Zayıf bir hadiste de ifade edildiği gibi, "Yaşını-başını almış, olgun insanlar evin içinde bir nevi birer nebi mümessilidirler."[1] Bizim evlerimizde de yaşlılarımız bir Nebi'nin ders halkasından feyz almışçasına uhrevîlik arz ederlerdi. Onları ağırbaşlı, ciddi, ötelere açık ve hep güzellikleri telkin eden birer semâvî gibi görürdük. Dedelerimiz-ninelerimiz, bize dinimizi anlatırken, bahis mevzuu olan her meseleyi kâmil bir mürşidden dinliyor gibi dinlerdik. O me'hazlar bizim için çok kutsaldı; dolayısıyla, onlardan aldığımız her şeyi kutsala saygının gereği olarak alırdık. O büyük ailenin fertleri birbirlerini tamamlarlardı, böylece her insan yuvada aradığı sevgi, şefkat, anlayış ve merhameti mutlaka bulur ve tatmin olurdu.

Heyhat, zamanla o aile yapısı değişti; bu değişim evlerimizin mimarisine bile aksetti. Küçük küçük aileler, kibrit kutusu gibi evlere hapsedildi. Daha kendisi bakıma ve görüme muhtaç gençler damat oldu; sırtının sıvazlanmasına ve saçlarının taranmasına ihtiyaç duyan kızlar gelinlik giydi. Evlenenler birer

birer baba evinden kopup uzaklaştı. Hayatı bilmeyen, hayat adına hiçbir şey okumamış olan gencecik anne-babalar çocuk yetiştirmek gibi zorlardan zor bir vazifeyle baş başa kaldı. Çevrelerinde Nebi mümessili ihtiyarlar bulunmayınca çocuklar onların tecrübesizliklerine kurban gitti. Bütün bütün iş işten geçmeden anne-babanın gün görmüşlüğünden, dede ve ninenin tecrübelerinden istifade etmenin gerekliliğine inananlar, bir yanlıştan dönmeye çalışsalar da, bu defa da devrin şartları ve o anlayışla bozulan mimari buna imkân vermedi. Zaten kibrit kutusu gibi bir daireye sıkışan insanlar, anne-babalarını yanlarına alıp beraber yaşamaya hiç muvaffak olamadı, onları koymak için bir odalık yer bile bulamadı.

Bu kötü durumu düzeltebilir miyiz, bilemeyeceğim. Mimariye kadar aksetmiş bir yanlışlığı bir hamlede düzeltmemiz mümkün görünmüyor. Fakat, nasıl ki, bizim aile yapımızın sarsılması şehircilik ve yerleşmeye kadar pek çok sahada bir düzine yanlışlıklara sebebiyet verdi; şimdi, tekrar o eski günlerin ve o sımsıcak yuvaların huzurunu bulabilmek de mimariye kadar her şeyi bu zaviyeden ele alıp değerlendirmeye bağlı olsa gerek.

Çocuğun İlacı Şefkattir

Unutulmamalıdır ki, anne-baba şefkatinden mahrum büyüyen çocukların şuuraltı müktesebâtı annesizliğe ve babasızlığa göre programlanır. Dünyadaki umum nizamı altüst eden, içtimaî herc ü merçlere sebebiyet veren kimseler, genellikle anne ve baba alâkasından mahrum yetişen dünün sahipsiz çocuklarıdır. Hatta, zannediyorum, bütün dünyada değişik kargaşaların arkasındaki insanlar hep nesep problemi olan kimselerdir; derinlemesine bir tetkik yapıldığı zaman ciddi bir nesep problemi çıkar zalimlerin, despotların ve tiranların altından. Anne-baba şefkatinden mahrum büyüyenler arasından da bazen temiz ve iyi insanlar çıkabilir ama bunların içinde toplum düşmanları daha çoktur; nizamı sevmeyenler, anarşi çıkaranlar ve milletin huzurunu bozanlar büyük ölçüde onların içinde neş'et ederler. Sokak serserileri, tinerciler, kapkaççılar, onların üstündeki daha büyük şekâvet örgütleri ve hatta –affedersiniz– hortumcular, iyi bir psikanalize tâbi tutulsalar görülecektir ki, umumiyetle anne-baba şefkatinden mahrum yetişmiş toplum düşmanı kimselerdir.

Bu zaviyeden, çocukların toplum için büyük bir problem olmamasının ilk şartı, her çocuğun sadece ailede bulabileceği merhamet, sevgi ve şefkat atmosferinde büyümesini sağlamaktır. Kendi toplumumuzu, onun âhengini ve geleceğini büyük bir tehlikeden kurtarmanın en önemli vesilesi, ülkemizdeki her çocuğa bir şekilde ailenin sıcaklığını yaşatmak ve anne-baba sevgisini

tattırmaktır.

Dolayısıyla, anne-babalar, ne durumda olurlarsa olsunlar, öz çocuklarını yuvalara ve bakım evlerine terk etmemelidirler. Zira, annenin ve babanın çocuğa vereceği şey, şefkat alaşımlıdır, merhamet ambalajlıdır ve başkalarının sevgi tavırlarından çok farklıdır. Bir yabancı, şefkat meleği bile olsa, kat'iyen bir annenin, bir babanın davrandığı gibi davranamaz. Onun davranışları, aldığı terbiyenin gereğidir, sun'îdir. Onunki anne şefkati değil, şefkat gibi bir şeydir; merhamet değil, merhamet gibi bir şeydir. Ancak anne-babanınki tam merhamettir, katışıksız şefkattir; çünkü onlar, çocuklarına karşı kendi canlarına ve vücutlarının bir azasına gösterdikleri ihtimamı gösterirler. Başkaları aradaki o ince farkı anlayamasa da, çocuk kendi ruhunda tartar, değerlendirir; birine karşı daha fazla açılır, öbürüne biraz daha kapalı kalır. Sizin çözemediğiniz bazı şifreleri çocuk çözer. Kimin tavırlarının gönülden kiminkinin yapmacık olduğunu hemen anlar. Kimin sinesi daha sıcaktır çocuk onu bilir, bildiğindendir ki, siz sinenizi yarıp içinize koysanız, yine de ona kendi annesinin bağrında duyduğu o sıcaklığı veremezsiniz. Onların biri sun'î bir sıcaklık; öbürü ise, ısısını gönlün en derin noktasından alan samimi bir sıcaklıktır. Bundan dolayı, anne ve babalar, çocuklarını valideynin hakikî sevgisinden, hakikî şefkatinden ve hakikî merhametinden mahrum etmemelidirler. Çocukların, toplumun şefkat ve merhametine de ihtiyaçları vardır; fakat bütün yavrular her şeyden daha ziyade anne-baba şefkatine muhtaçtırlar. Bunu düşünerek, bütün anneler ve babalar kendi çocuklarına sahip çıkmalıdırlar.

Bazı çalışan anne ve babalar, çocuklarını gündüzün belli bölümlerinde, birkaç saatliğine kreş ve anaokulu gibi yerlere bırakmak zorunda kalırlarsa, o zaman da, mutlaka çok emin buldukları bir yere koymalı ve onları güvenilir ellere teslim etmelidirler. İcabında o müesseseleri kendileri kurmalı; kendi duygu ve düşüncelerini paylaşan insanların bulunduğu o yerleri tercih etmelidirler. Bununla beraber, günlük meşgaleler arasında çocuklarını asla savsaklamamalı; onları her akşam dinlemeli ve ne yapıp edip o küçücük gönüllere anne-babanın samimi sevgisini, hakikî şefkatini ve mecazî olmayan merhametini duyurmalıdırlar.

Şayet, bir çocuğun anne ve babası ölmüşse ya da bir şekilde ondan ayrı yaşamak zorunda kalmışlarsa, o zaman anne-baba olma vazifesi mümkünse abi ya da ablaya; onlar için mümkün değilse, dedeye ve nineye düşmektedir. Onlar da sahip çıkamayacaklarsa, bu defa çocuğun en yakınları olarak amca, dayı, hala ve teyzeden birinin onu teslim alması, büyütüp yetiştirmesi en uygun olan yoldur. Çocuk, anne-babadan alacağını başka kimseden aynıyla alamasa bile,

birinci ve ikinci dereceden akraba da ona lâzım olan sevgi ve merhameti gösterebilir. İnanan bir amca veya dayının, Allah'tan korkan bir hala ya da teyzenin göstereceği alâka da çocuğun sevgi ve şefkat atmosferinde büyüme ihtiyacını giderebilir. Bizim dünyamızda, amcanın gösterdiği sevgi babanınkine denktir; teyzenin ortaya koyduğu şefkat anneninkini aratmayacak kadar derindir. İşte, çocuklar, hiç olmazsa, böyle bir sevgi ve şefkat ikliminde yetiştirilmeli ve asla yabancı ellere terk edilmemelidir.

Çocuk Arzusu

Eğer, bir çocuğun anne-babası olmadığı gibi, ona birinci-ikinci dereceden yakınları da sahip çıkmıyorsa, o çocuğu alıp yetiştirmek ve yarınlara hazırlamak toplumun üzerine düşen bir vazifedir. Toplumumuzda çocuğu olmayan pek çok kadın, erkek ve bir sürü de çift vardır. İşte, özellikle çocuğu olmayan ailelerin, o kimsesiz çocuklara kol kanat germeleri, onları kendi çocuklarıymış gibi yetiştirmeleri hem içtimaî bir vazifeyi eda etmek demektir hem de çok büyük sevaptır. Vakıa insan, tabiatı gereği kendi sulbünden bir çocuğu olmasını ister ve bu gayet normaldir. Kur'ân-ı Kerim, melekler tarafından çocukla müjdelenen Hazreti İbrahim'in (aleyhisselâm) sevincini ima eder ki, bu ondaki çocuk isteğinin bir emaresidir. Hazreti Zekeriya'nın *"(Rabbim) Eşim kısır! Lütf-u kereminden öyle bir oğul nasip et ki, bana da, Yâkub hanedanına da vâris olsun. Onu, razı olacağın bir insan eyle!"*[2] şeklindeki yakarışı; *"Yâ Rab, nezdinden bana tertemiz bir zürriyet ver."*[3] deyişi ve *"Rabbim, beni yalnız bırakma, Sen vârislerin en hayırlısısın."*[4] duası onun evlât arzusunu ve hakikî bir vâris isteğini göstermektedir. Ayrıca, Peygamber Efendimiz'in (aleyhi ekmelüttehâyâ), Mâriye Validemiz'den oğlu İbrahim'in ölümü karşısında hüzünlenip ağlaması da Resûl-i Ekrem Efendimiz'in böyle bir isteğini akla getirebilir. Gerçi, mukarrabînin evlât talebinde dava-yı nübüvvete mirasçı bırakma niyeti ağır basar; ama, neticede onlarınki de bir taleptir. Bu açıdan da, bir annenin ya da babanın kendi özünden olan bir çocuğu bağrına basmayı arzulaması gayet tabiîdir. Fakat şayet Allah bir insana çocuk nasip etmemişse, o zaman, sahipsiz yakınlarından, kimsesizler yurdundan, çocuk yuvasından ya da bakım evinden bir çocuk alarak onu büyütmesi, ona kendi ruhunun ilhamlarını işlemesi ve kendisi gibi bir insan yetiştirmesi de çok büyük hayırlara vesile olacaktır.

Mevzu ile alâkalı gördüğüm için Gandi'nin başından geçen bir hâdiseyi hatırlatarak sözlerime devam edeceğim: Onu çok derin bir insan olarak tanıdım. Hayatını okuduğum zaman, o derinliğini ömrünün her karesine yansıttığını ve bazı tavırları, bir kısım davranışları itibarıyla tam bir muvahhid gibi yaşadığını

gördüm. Nakledildiğine göre; Müslümanlar ile Hindular arasındaki çatışmaların kızıştığı günlerde, Hindu çocuklardan biri de hayatını kaybeder. Çocuğun babası, Müslümanlardan bir çocuk öldürerek intikam almak için yemin eder. Bunu haber alan Gandi, adamı çağırır ve ona niçin masum bir çocuğu öldürmek istediğini sorar. Hindu adam, "Onlar benim yavrumu öldürdüler, ben de onlardan bir çocuk öldürerek öcümü alacağım!" der. Gandi'nin mukabelesi düşündürücüdür; der ki, "Birini öldürmen, senin ölmüş çocuğunu geri getirebilir mi? İlle de çocuğunun yerini doldurmak istiyorsan, onlardan bir çocuğu evlâtlık edin, onu kendi öz oğlun gibi bağrına bas ve güzelce yetiştir."

Sağlam Karakter Sıcak Yuvayı Bulunca...

Aslında, İslâm Tarihi, bu konuda başka misaller aramaya ihtiyaç bırakmayacak kadar güzel örneklerle doludur. En başta, Allah Resûlü (aleyhissalâtü vesselâm) Zeyd İbn Hârise'yi evlât edinmiş; onu saadet hanesinin bir ferdi olarak kabul etmişti. Öyle ki, bu konuda âyet[5] ineceği ana kadar herkes onu "Muhammed'in oğlu Zeyd" diye çağırır olmuştu. Peygamber Efendimiz, Hazreti Zeyd'in oğlu Üsame'yi de torunları Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin'den ayırmazdı (Allah hepsinden razı olsun). Hem Hazreti Zeyd hem de Hazreti Üsame peygamber ocağının terbiyesiyle büyümüş ve kendi dönemlerindeki İslâm ordusunun kumandanlığına kadar yükselmişlerdi.

"Sâlim Mevlâ Ebî Huzeyfe" şeklinde anılan Hazreti Sâlim de annesiz babasız bir köle iken Hazreti Ebû Huzeyfe tarafından önce hürriyetine kavuşturulmuş, sonra da sadâkati ve dirâyeti sebebiyle oğul ilân edilmişti. Oğullukların hakikî oğul gibi sayılmayacağını belirten, "Öyleyse evlâtlara babalarını esas alarak isim verin! Böyle yapmak Allah nezdinde daha doğrudur. Eğer babalarını bilmiyorsanız, bu takdirde onları kardeş veya mevlâ olarak kabul edin!" mealindeki Ahzâb sûresinin 5. âyeti nâzil olduğu zaman, Ebû Huzeyfe'nin hanımı Sehle bintü Süheyl, Resûlullah'a (aleyhissalâtu vesselâm) gelerek, *"Biz Sâlim'i oğlumuz biliyorduk. O benim yanıma rahat girip çıkıyordu. Zaten bizim tek evimiz var. Onun hakkında ne dersiniz?"* diye sorunca, Allah Resûlü, onu emzirirse süt sebebiyle kendisine mahrem olacağını söylemiş ve o da öyle yapmıştı.[6] Kadı Iyaz'ın naklettiğine göre; Sehle Hatun, sütünü bir kaba sağmış, Sâlim de o kaptan içmişti. Çünkü, o gün Hazreti Sâlim bir çocuk değildi, delikanlı idi.[7]

Ümmühatü'l-Mü'minîn'den Hazreti Âişe'nin haricindekiler süt emme yaşı geçmiş büyük kimselerin emzirilmesiyle süt kardeşliğinin tesis

edilemeyeceğine, Peygamber Efendimiz'in Hazreti Sâlim hakkındaki cevâzının sadece ona mahsus bir ruhsat olduğuna inanmış ve bir başkasının kat'iyen bu ruhsatla amel edemeyeceği kanaatine varmışlardır. Selef ve halef uleması da, büyüğün emzirilmesiyle süt anneliğinin hâsıl olmayacağı hususunda icmâ etmişlerdir.

Kendisine hususi ruhsat verilen Hazreti Sâlim'e, bir de dirâyet ve kiyâset itibarıyla bakarsanız, bu meseledeki bir kısım hikmet-i ilâhiyeyi daha berrak görürsünüz. Annesiz-babasız bir çocukken çok iyi bir eve düşmüştür. O evde kendisine pek güzel bakılmış, bütün ihtiyaçları görülmüş; sevgi ve şefkatle yetiştirilmiştir. Öyle ki, Hazreti Sâlim, Kur'ân'ı çok iyi bilen ve en güzel okuyanlardan biri olmuş; Peygamber Efendimiz *"Kur'ân-ı Kerim'i şu dört kişiden öğreniniz."*[8] diyerek övdüğü güzîde insanlar arasında onu da saymıştır. Hicret'te Hazreti Ömer gibi ileri gelen sahabilerin de aralarında bulunduğu Muhacirlere imam olmuştur. Dahası, Hazreti Ömer sinesinden yediği bir hançerle son dakikalarını yaşarken, Hazreti Osman, Hazreti Ali, Abdurrahman İbn Avf, Sa'd İbn Ebî Vakkas, Hazreti Talha ve Hazreti Zübeyir efendilerimizi halife seçmek üzere tayin etmiş ve sonra da "*Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim sağ olsaydı onu seçerdim. Ötede bana niçin onu seçtiğim sorulursa, Resûl-i Ekrem'in onun hakkında, 'Sâlim, Allah'ı en çok seven kimsedir' dediğini duydum diye cevap verirdim."*[9] demişti. İşte, Hazreti Sâlim gibi sağlam karakter sahibi bir insan, Ebû Huzeyfe'ninki gibi sıcak bir yuva bulunca bu denli yücelebilmişti.

Mevâlî

Bu örnekler, İslâm literatürüne "mevâli" tabirinin girmesine vesile olmuştu. Bu ifade, sonradan hürriyetlerine kavuşan ve samimi mü'minlerin yanında tam bir evlât gibi yetiştirilen insanların unvanıydı. Meselâ; İmam Mâlik Hazretleri'ni yetiştiren İmam Nâfi mevâlidendi. Abdullah İbn Ömer'in cariyesi Mercâne'nin oğluydu. Abdullah İbn Ömer, Nâfi'yi bağrına basar, onunla özel olarak ilgilenirdi. Bu sayede, Nâfi Hazretleri ilmin zirvelerine çıkmıştı ve kendisi de pek çok seçkin talebe yetiştirmişti.

Denebilir ki, Meymûne Validemiz'in mevlâsı Atâ İbn Yesar'dan Atâ İbn Ebî Rebah'a, İmam Mesruk'tan Tâvûs İbn Keysân'a kadar nice büyükler ve özellikle hadis imamlarının neredeyse yüzde sekseni mevâliydi. Onların çoğu bir kölenin oğlu olarak ele düşmüş; evsiz barksız ve kimsesiz kalmışlardı. Daha sonra, inanan insanlar onları yanlarına almış, beslemiş, büyütmüş, yetiştirmiş ve olgun birer insan olarak topluma kazandırmışlardı. Onlar da, bir

yönüyle o ezik yanlarını bir rüzgâr gibi arkalarına almış ve bir boşluğu doldururcasına kendilerini tamamen dine vermişlerdi. Neticede onların her biri başımızı ayaklarının altına koyacağımız imamlardan bir imam olmuştu. Dolayısıyla, ister Gandi'nin mülâhazasına, isterseniz de tarihin o safhasına bakarsanız, hâl-i hazırdaki bu problemi çözme hesabına bu yolu da kullanmanın isabetli olacağını görürsünüz.

Bu arada, şunu da ifade etmeliyim ki, evlâtlıkların hakikî evlât gibi sayılmayacağını belirten âyet ve evlât edinme ile alâkalı bazı sınırlamalar kat'iyen kimsesiz çocuklarla ilgilenmeme anlamına gelmez. Söz konusu âyet ve hükümler, câhiliye devrinde carî olan ve sıhrî hısımlık, nesep, evlenme, boşanma ve miras konularında öz çocuklarınkine denk hükümler doğuran evlâtlığı kaldırmıştır. Yoksa, bir Müslüman, herhangi bir çocuğa bakabilir; onu eğitip meslek sahibi yapabilir ve bundan dolayı da büyük sevap kazanabilir.

Evlât Edinme ve Süt Hısımlığı

Şu kadar var ki, bir kız ya da erkek çocuğu alıp onu barındırma, besleyip büyütme hususunda dinimizin ortaya koyduğu bazı kurallar vardır. Eğer alınan çocuk birinci-ikinci dereceden akraba değilse, bir zaman sonra, erkekse evin hanımına, kızsa evin erkeğine nâmahrem olacaktır. Dolayısıyla, mümkünse o çocuğa süt emzirtmek suretiyle bir mahremiyet tesis etmek gereklidir. Bir çocuk, süt emme döneminde iken, kendi annesinden başka bir kadından süt emerse, o çocukla süt emziren kadın ve o kadının yakınları arasında bir süt hısımlığı meydana gelir. Çoğunluğa göre, hısımlığa vesile olması için, sütün ilk iki yaş içerisinde emilmesi gerekir. Ebû Hanife'ye göre ise emme süresi otuz aydır. Bu süre zarfında süt hısımlığı tesis edilirse, hadisin ifadesiyle, "Nesepçe haram olanlar süt yoluyla da haram olurlar."[10]

Evet, imkân varsa, bakılıp görülecek çocuk daha emme çağındayken alınmalı; büyüdüğü zaman bir mahremiyet meselesi söz konusu olmaması için, kız ise baba tarafından, erkek ise de anne tarafından bir süt hısımlığı sağlanmalıdır.

Şayet, süt emme dönemini geride bırakmış bir çocuk almışsanız ya da bir süt hısımlığı hâsıl edememişseniz, o zaman da, meseleye biraz daha temkinli yaklaşır, daha hassas davranırsınız. Hâl ve davranışlarınıza dikkat eder, belli bir yaşa kadar onu evinizde besler, büyütürsünüz. Daha sonra da, icabında bir okula koyar, okuyup yetişmesine vesile olursunuz; belli bir yaştan sonra biraz mesafeli durur ama yine de ona kimsesizlik yaşatmazsınız. Bu konuda da, eskiye nispetle şimdilerde çok daha avantajlı sayılırsınız. Bugün bir talebeyi

gözünüz arkada kalmadan emanet edebileceğiniz evler, yurtlar, pansiyonlar ve okullar vardır. Onlardan birine yerleştirir, zaman zaman arar sorar, ara sıra gidip ziyaret edersiniz. Hafta sonları o da sizi ziyaret eder, gelir sizinle teselli olur. Hatta, zamanı gelince evlenmesi, yurt-yuva kurması hususunda da yardımda bulunursunuz. Böylece, hem onu muhtemel bir zulüm ve işkenceden kurtarmış, hem kendi vesâyetinizle yetiştirip topluma yararlı bir insan hâline getirmiş, hem de bakım evlerinin ve çocuk yuvalarının yükünü hafifletmiş olursunuz. Her anne-baba bunu hazmedebilir mi hazmedemez mi, bilemeyeceğim. Fakat, böyle hayırlı bir işin, pek önemli bir ahiret yatırımı olduğu ve insana çok sevap kazandıracağı kanaatini taşıyorum.

Tabiî, toplum hesabına böyle önemli bir vazifenin eda edilebilmesi ancak devletin desteklemesiyle gerçekleşebilir. Devlet bu mevzuda bir kampanya başlatmalı, evine çocuk alan aileleri zaman zaman denetlemeli, hatta o ailelere bazı maddî yardımlarda bulunmalı ve birkaç sene geçince, yanına aldığı çocuğu topluma kazandırabilen kimselere plaket vermeli, onları takdir etmeli ve ödüllendirmelidir. Evet, devlet bir yandan o çocukların durumunu kontrol etmeli, gittikleri yerlerde üvey evlât muamelesi görüp görmediklerine bakmalı; şayet, uygun şartlarda kalmıyorlarsa onlara daha elverişli bir çevre hazırlamalı; eğer, gereken i'zâz u ikrâmı görüyorlarsa, o zaman da onların bakımı ve görümü için yapılan bazı harcamaların külfetine katlanmalı ve o konuda samimi gayret gösteren kimseleri mükâfatlandırarak başka aileleri de o işe teşvik etmelidir. Bu sayede, devlet hem yurtlara yuvalara yaptığı masraftan çok daha az bir miktarla kimsesiz çocuklara bakmış ve hem de onların iyi yetişmelerini sağlayarak toplumun yarınlarını teminat altına almış olacaktır.

Ateşle Oynama!

Mevzuyla alâkalı son bir hususa değinerek sözlerimi bitireceğim: Televizyonda seyrettiğim sahnelerde, o küçücük ve masum çocuklara işkence eden insanların bazılarının başlarının kapalı oluşu dikkatimi çekti. Sanki, "Bakın! Dinine, diyanetine bağlı kimseler çocuklara zulmediyorlar!" gibi bir mesaj da verilmek isteniyordu. O manzara da beni ayrıca üzdü.

Öyle çirkin bir iş yapan bir Müslüman da olsa, bilinmelidir ki, o İslâm'a aykırı bir davranış içerisindedir. Allah'a inanan ve İslâm'ı hayatına hayat kılan bir insanın, o günahsız yavrulara karşı öyle bir muamelede bulunması mümkün değildir.

Rehberimiz Hazreti Muhammed (aleyhi efdalüssalavât ve ekmelüttahiyyât) ise ki, O'dur; O'nun hayatı kılı kırk yararcasına hak hukuk gözetmenin misalleriyle doludur. Bir gün, Peygamber Efendimiz ashabına dönerek, *"Sizden*

kime bir haksızlık yapmış isem, şimdi benden hakkını alsın, ahirete bırakmasın." der. Bu sözünü üç defa tekrar edince yaşlı bir sahabi olan Hazreti Ukkâşe ayağa kalkar. Bir savaşta, Allah Resûlü'nün değneğinin onun sırtına değdiğini söyler. Resûlü Ekrem, bir değnek getirtir ve hakkını alması için Hazreti Ukkâşe'ye seslenir. Bu manzarayı hayretle seyreden Hulefâ-i Râşidîn Efendilerimiz, Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin, Peygamber Efendimiz'e bedel kendilerine kısas uygulanmasını isterler, bu konuda ısrar ederler; Allah Resûlü'ne kıyamaz ve ağlarlar. Fakat, Peygamber Efendimiz, öne çıkar, sırtını uzatır ve *"Hakkını al!"* der. Ukkâşe (radıyallâhu anh) *"Yâ Resûlallah! Bana vurduğunuz zaman üzerimde elbise yoktu!"* deyince, Peygamberimiz hemen sırtını açar. Bu sahneyi gören sahabe-i kiramdan bazıları yüksek sesle ağlamaya başlarlar. Hazreti Ukkâşe, Peygamberimiz'in mübarek sırtına yaklaşır, dudaklarını yapıştırır, bir güzel öper ve sonra da *"Anam babam sana feda olsun yâ Resûlallah! Senden hak iddia etmek benim ne haddime!"* der. Allah Resûlü, hakkını helâl etmesi için ona ısrar edince, Hazreti Ukkâşe, büyük bir mahcubiyet içinde, ahirette şefaatçi olması recasıyla bütün haklarından vazgeçtiğini söyler. Peygamber Efendimiz de, *"Kim Cennet'teki arkadaşımı görmek isterse bu yaşlı adama baksın."*[11] diyerek onu müjdeler.

İşte, sadece şu hâdise bile, dini kendisinden öğrendiğimiz Zât'ın kul hakkı konusunda ne kadar hassas olduğunu gösterir ve bizi de herkesin hukukunu gözetmeye çağırır. Hele söz konusu bir yetimin hakkı ise, dinimiz o meseleyi daha baştan belli hükümlere bağlamıştır. Kur'ân-ı Kerim, mü'minlerin yetim malı yemeleri bir yana o mala yaklaşmalarını dahi mahzurlu saymış, pek çok âyet-i kerimeyle bu hususta dikkatli olunması gerektiğini nazara vermiş ve *"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, aslında karınları dolusu ateş yerler. Onlar, yarın harıl harıl yanan bir ateşe gireceklerdir."*[12] ikazında bulunmuştur. Duhâ sûresinde de *"Sakın yetimi güçsüz bulup hakkını yeme, sakın onu küçümseyip üzme."*[13] buyurmuştur.

Öyleyse, bir Müslüman bütün davranışlarını ve muamelelerini ötede hesabını vereceği mülâhazasına bağlamalıdır. Üzerinde başkasına ait bir arpa kadar hak varsa, ondan dolayı da hesaba çekileceğini düşünmeli ve daha hayattayken o haktan kurtulmanın yollarını aramalıdır.

Ödenmemiş Haklarla Öteye Gitmemeli

İdarecilik yaptığım dönemlerde, haylazlıklarıyla insanı şirazeden çıkaran bazı talebeler tanımıştım. Onlardan çok azını hafif şekilde cezalandırdığım da

olmuştu. Fakat, birine karşı azıcık yüzümü ekşitmişsem, daha ilk fırsatta onu bir kenara çekip harçlık vermeye, gönlünü almaya ve hakkını helâl ettirmeye çok dikkat etmişimdir. Gerçi, o talebeler, genel tavır ve davranışlarım itibarıyla kendilerini çok sevdiğimi ve hep onların iyiliğini düşündüğümü bilir ve kat'iyen hak iddiasında bulunmazlardı. Fakat, ben yine de küçük bir siteme bedel hiç olmazsa birkaç tatlı sözle onların gönlünü almaya çalışmışımdır. Aradan geçen onca seneye rağmen, üzerimde hakkının kalmış olabileceğine ihtimal verdiğim insanları arayıp sormaya, izlerini bulmaya ve helâlleşmeye ihtimam gösteriyorum. Geçenlerde aklıma geldi ve birkaç arkadaşa da bu duygumu açtım; "Unuttuğum kimseler olabilir; Akademi sayfası bana isnad edildiğinden dolayı, oraya 'Bana kimin arpa kadar hakkı geçmişse, benden kimin bir kuruş bile alacağı varsa, falan yere müracaat etsin.' şeklinde bir not düşsem!" dedim. İnanın, gönlümün ve vicdanımın sesini dile getiriyorum; Allah'ın huzuruna birinin hakkını yemiş olarak gitmemek için başıma basılmasına bile razıyım. Allah'tan korkan ve hak hukuk tanıyan bir insan, "Hakkımı helâl etmem için başına basmak istiyorum." dese, ödenmemiş haklar sırtımda olarak ötelere gitmektense, öyle bir muameleyle karşı karşıya kalmayı tercih ederim.

Zannediyorum, şahsen böyle düşündüğüm ve inandığım gibi, bütün Müslümanlar da böyle düşünüyor ve inanıyorlardır. Dolayısıyla, değil masum çocuklara işkence etmek, başkasına ait en ufak bir hakkı yemek ya da en küçük bir haksızlık yapmak bile hakikî Müslümanlardan ve İslâm'dan fersah fersah uzaktır. Bununla beraber, kim yaparsa yapsın, zulüm zulümdür; haksızlık haksızlıktır; gadir de gadirdir. Müslümanlar içinde o türlü zulümler işleyenler varsa, onlar da dinin ruhunu anlamamışlar demektir ve irtikap ettikleri o haksızlıkların cezasını ötede mutlaka göreceklerdir.

1 ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/373; ez-Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl* 6/244.
2 Meryem sûresi, 19/6.
3 Âl-i İmrân sûresi, 3/38.
4 Enbiyâ sûresi, 21/89.
5 Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/4-5.
6 Müslim, *radâ* 26; Nesâî, *nikâh* 53; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/201.
7 Bkz.: Kadı Iyâz, *İkmâlü'l-mu'lim* 4/641.
8 Buhârî, *menâkıbü'l-ensâr* 16; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 116.
9 İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 58/405.
10 Buhârî, *şehâdât* 7; Müslim, *radâ* 1.
11 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 3/59-61; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliya* 4/73-74.
12 Nisâ sûresi, 4/10.
13 Duhâ sûresi, 93/9.

Gönülden Dile Hikmet Pınarı

Soru: *Bir hadis-i şerifte, "Kim sadece Allah rızası için kırk gün sabah namazına devam ederse, artık kalbinden diline hikmet akmaya başlar."*[1] *buyuruluyor. Peygamber Efendimiz'in bu sözünü nasıl anlamalıyız? Kalbden dile hikmet akması ne demektir? Böyle bir neticeye ulaşmak herkes için mümkün müdür?*

Cevap: Abdullah İbn Abbas (radıyallahu anhüma) Hazretleri'nin naklettiği bu hadis-i şerif, küçük farklılıklarla pek çok kitapta yer almaktadır. Bazı kaynaklarda, Peygamber Efendimiz'in, sabah ve yatsı namazlarını cemaatle kılmaya teşvik etme sadedinde söyledikleri bu sözün ilâveleri de zikredilmektedir. Meselâ; bu iki namazı ilk tekbirlere yetişmek suretiyle kırk gün cemaatle kılan insanın hem nifaktan hem de Cehennem azabından kurtuluş beratı almış olacağı belirtilmektedir. Senedindeki bir inkıtadan dolayı bazılarınca zayıf kabul edilen bu hadis hakkında "hasen" hükmünü verenler de olmuştur. Bir kısım farklılıklara rağmen, aynı mânâyı ifade eden onlarca rivayet birbirini desteklemekte ve mühim bir hakikati nazara vermektedir. Evet, Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) mealen şöyle buyurmuştur: *"Kim sadece Allah rızası için kırk gün sabah namazını (cemaatle) kılarsa kalbinden lisanına hikmet pınarları akmaya başlar."*

Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâyâ) مَنْ أَخْلَصَ لِلّٰهِ diyerek söze başlamış; her şeyden önce, yapılan ibadetin sırf Allah'ın rızasını kazanmaya matuf olması gerektiğine, yani ihlâsa işarette bulunmuştur. İhlâs; riyâdan uzak olma, kalbi bulandıracak şeylere karşı kapalı kalma, samimi ve dupduru bir gönülle Allah'a kullukta bulunma demektir. İhlâs; vazife ve sorumlulukları yalnızca O emrettiği için yerine getirme, yerine getirirken de sadece ve sadece O'nun hoşnutluğunu hedefleme ve ibadet ü taatte, halkın görüp duymasından kaçınma, hatta halk mülâhazasını da bütün bütün unutma mânâsına gelmektedir.

Evet, ihlâs, yapılan bir işte sırf Hakk'ın rızasını talep etmek; dolayısıyla da, riya ve süm'aya, görsünler ve desinler mülâhazalarına girmemek ve ibadetlerde dünyevî bir hedef gözetmemektir. İşte, ancak bu esasa dikkat edilerek ortaya konan bir amel Allah indinde makbuldür. Bediüzzaman'ın ifadesiyle, "Bir dirhem ihlâslı amel, batmanlarla hâlis olmayana müreccahtır."[2] Öyleyse, bir insanın, sabah namazını cemaatle kılmaya devam etmesi neticesinde, kalbinden diline uzanan hikmet kanalından âdeta "mâ-i zülâl" yudumlaması ve onu başkalarına da tattırması için ilk şart ihlâstır.

"İkâme"nin Mânâsı

İkinci şart ise; bütün esaslarına uyarak, rükünlerini eksiksiz yerine getirerek, murad-ı ilâhîde mahiyeti ne ise işte o şekilde ortaya koyarak namazı tastamam eda etmektir. Cenâb-ı Hak, neye namaz demiş ve Resûl-i Ekrem Efendimiz vasıtasıyla namazı ne şekilde talim etmişse, yani, ilm-i ilâhîde şekillenen namaz ne ise, onu o şekilde yapıp ortaya koymaktır. Haddizatında, Kur'ân-ı Kerim'in pek çok âyetinde ve hadis-i şeriflerde namaz kılmayı ifade sadedinde "ikâme" tabiri kullanılmıştır. İkâme, *İşarâtü'l-İ'câz*'da da belirtildiği üzere, "namazda lâzım olan tadil-i erkâna riayet etmek; ibadetin özündeki müdavemet ve muhafaza mânâlarını gözetmektir." Yani, namazın bütün rükünlerini ve esaslarını usûlüne uygunca yerine getirmek, onu matlaşmaya ve renk atmaya maruz bırakmadan hep ilk günkü neşve içerisinde devam ettirmeye çalışmaktır.

Evet, namazın, şartlarından ve rükünlerinden oluşan dış yapısının yanı sıra bir de hâlis niyet, huşû ve hudûdan ibaret olan iç yapısı vardır. Namazı iç ve dış bütün parçalarıyla yerine getirmeye, bunu sürekli yapmaya ve hep aynı hâl üzere kullukta devamlı olmaya "ikâme" denmektedir. Merhum Elmalılı Hamdi Yazır'ın da ifade ettiği gibi, bu kelimenin bir mânâsı da "dikmek" veya "doğrultmak"tır. Dolayısıyla, "ikâme" tabiriyle, namaz, ancak cemaat ile kaldırılabilecek büyük bir direğe benzetilir ve onun güzelce dikilmesi suretiyle o yüksek din binasının inşa edilip ayakta tutulabileceği vurgulanır. Nitekim, Allah Resûlü de *"Namaz dinin direğidir."*[3] buyurmuştur. Bu açıdan da, namaz hem sırf Allah rızası için olmalıdır hem de "ikâme"nin mânâlarına uygun olarak eda edilmelidir.

Münafığa En Ağır Gelen Namaz

Söz Sultanı, bu lâl ü güher beyanında özellikle sabah namazını zikretmiştir. Hadis-i şerifin bazı farklı rivayetlerinde ve şerhlerinde yatsı namazına da yer verilse bile, umumiyetle üzerinde durulan sabah namazıdır. Doğrusu, insan tabiatına en ağır gelen namaz da sabah namazıdır. O vakitte uykusunu bölüp sıcak yatağını terk eden, abdest alıp cemaate yetişen bir insan, kendi tabiatına ve cismaniyetine başkaldırmış demektir. Mü'minler böyle zâhirî bir meşakkati imanları sayesinde aşarlar. Fakat, münafıklara en ağır gelen namaz sabah namazıdır. Nitekim, Resûlullah Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şerifte, *"Münafıklara sabah ile yatsı namazlarından daha ağır gelen hiçbir namaz yoktur."*[4] demiş; bir başka hadiste de, *"Şayet insanlar, cemaate erken yetişmenin ne kadar faziletli olduğunu bilselerdi, birbirleriyle yarışa girerlerdi. Yatsı ile sabah namazlarını cemaatle kılmanın faziletini de*

bilselerdi, emekleyerek veya sürünerek de olsa bu iki namaza gelirlerdi." [5] buyurmuştur.

Demek ki, cemaatin arasında sabah namazı için saf tutmak, âdeta bir pistten ya da bir rampadan yükselerek, kalbin ve ruhun derece-i hayatına sıçramak için harekete geçmek gibidir. بِقَدْرِ الْكَدِّ تُكْتَسَبُ الْمَعَالِي *"Meşakkat ölçüsünde mükâfat elde edilir."* [6] hakikatinin de ifade ettiği gibi, maddî-mânevî her türlü muvaffakiyet ve zafer, bazı mahrumiyetlerin peşinden elde edilir. Bu bir âdet-i ilâhiyedir ki, insan, öteler hesabına ne kadar sıkıntıya katlanıyorsa, Allah da ona o kadar terakkî ihsan eder. Bu açıdan da, hadis-i şerifte, –hususiyle de– nefse çok zor gelen sabah namazını cemaatle kılmak, insan gönlünde hikmet pınarının coşması için önemli bir vesile olarak gösterilmiştir. Bu arada, nefse zor geldiği hâlde, sabah namazında bile cemaati ihmal etmeyen bir insanın, sair namazlarını da mutlaka cemaatle beraber kılma gayreti içinde bulunacağı da muhakkaktır.

Erbaîn ya da Çile

Diğer taraftan, Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâyâ) kulun gönlündeki hikmet menbaının taşması için Allah rızasını tahsil gayesiyle ve cemaatle kılınması istenen sabah namazına en az "kırk gün" devam etmek gerektiğini belirtmiştir. "Kırk" mânâsına gelen "erbaîn", aslında tam kırk gün demek değildir; bu sürenin bazen gün, bazen hafta, bazen ay ve bazen de sene itibarıyla belirlenmesi söz konusudur. Dolayısıyla, hadis-i şerifte "erbaîn" kaydının bulunması da kesretten kinayedir; yani, asgarîsi kırk gün olan bir zaman dilimi ima edilmektedir.

Arapça "kırk" demek olan "erbaîn" ya da onun Farsçası "çile" tasavvuf ıstılahına girmiş kelimelerdir. Her iki kelime de, zevk u sefadan el çekerek, beden ve cismaniyeti aşma istikametinde, asgarî kırk gün olmak üzere, çetin bir perhiz ve disiplin içinde yaşama mânâsına gelmektedir. Sofîler, Hazreti Musa'nın, Cenâb-ı Hak'la mülâkat hazırlığı adına kırk günlük tasfiye faslını, İsrailoğulları'nın kırk yıllık "Tîh" hayatlarını ve hatta tam kırk gün olmasa bile, Peygamber Efendimiz'in Hira mağarasında geçirdiği günlerini "çile" ya da "erbaîn" dediğimiz bu uzlet ve halvet dönemine me'haz ve mesned kabul ederler.

Nefis tezkiyesi ve ruh terbiyesi için disiplinli bir hayatı ihtiyar eden insan, bir mürşidin rehberliğinde tam bir inziva hayatı tecrübe etmek üzere bir çilehâne veya halvethâneye girer, orada az yer, az uyur, az konuşur… Zamanını tamamen ibadetle geçirir… Sürekli zikirle kalbine hayat üfler, gönlüne

ötelerden bir pencere açılmasını ümit eder ve bütün benliğinde Rabbini duymaya çalışır. Bu hâlini kırk gün boyunca sürdürür. Şayet, bir erbaînde istediğini ve aradığını bulamazsa, ikinci bir erbaîn çıkarır; onda da olmazsa, ümidini üçüncü bir kırk güne bağlar. Çırağını böyle bir terbiyeye tâbi tutan bir mürşid, ne yaptığını çok iyi bilir; talebesinin iç dünyasını iyi okur. Onun tavırlarına bakar; bazen firasetle, bazen fetanetle ve bazen de kerametle onu okur. Aslında okunmayacak gibi de değildir; zira, insan öyle bir kitaptır ki, hâl, tavır ve davranışları okumasını bilenler karşısında kendini mutlaka ele verir. Bu açıdan da, mürşid, talebesinin bir ya da birkaç erbaîne daha ihtiyacı olduğunu söyleyebilir. Şu kadar var ki, bir insan bir eşikte kırk gün boyunca beklemiş, kapının açılması için gözünü o yana dikmiş ve vefa göstermişse, o vefası asla cevapsız kalmaz; mutlaka vefasına karşılık vefa bulur. O kapı ilk çalmada açılmamışsa bile ikinci ya da üçüncü defa çalındığında mutlaka aralanır. İşte, söz konusu hadis-i şerifte özellikle "kırk sabah" denmesi de bu mânâları ihtiva etmektedir.

Ayrıca, bir insan, sabah namazını cemaatle kılma gibi bir meseleye belli bir süre ihtimam gösterir ve onu hiç kaçırmamaya çalışırsa, bir zaman sonra o mesele, o insanın vazgeçemeyeceği bir adete dönüşür. Daha ilk tekbirde saftaki yerini alma adetini birkaç ay devam ettiren insan, nihayet onu tabiatının bir derinliği, bir rengi ve bir deseni hâline getirmiş olur. Artık o içinden gelerek ve severek cemaate koşar; bir vakitliğine bile olsa cemaati kaçırmak ona çok ağır gelir. Bu zaviyeden, Peygamber Efendimiz'in "kırk sabah" demesinde, cemaatle namazı tabiatın bir derinliği hâline getirme gayesi de mevzubahistir.

İşte, Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanma haricinde hiçbir niyet taşımadan, riya ve süm'a gibi şirk işmam eden çirkinliklere girmeden ve dünyevî hiçbir beklenti gözetmeden en az kırk gün boyunca sabah namazını tadil-i erkân üzere ve huşu içinde cemaatle ikame eden bir insanın gönlünde bir hikmet menbaı kaynamaya durur; onun içine ötelerden bir kısım mevhibeler akar.. ve derken o mevhibeler birer söz cevheri olarak o kulun dilinden dökülmeye başlar.

Hikmet Pınarları

Hadisin metninde يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ şeklinde cemi' (çoğul) olarak geçen يَنْبُوعٌ kelimesi, kaynak, menba ve pınar demektir. Hikmet ise, ilim sahibi olma, felsefeyi bilme, kâinat kitabını iyi okuma ve dinin özündeki maslahata vakıf bulunma mânâlarına gelmektedir. Hikmet, faydalı ilim ve salih amel beraberliği şeklinde de anlaşılabilir. Bir mânâda hikmet, varlık ve hâdiseleri bir kitap gibi okumak; fizik ve metafizik dünyalardaki sırlı münasebetleri mütalâa etmek;

sonra da, her şeyin sahibi Yüce Yaratıcı'nın huzurunda olma şuuruyla O'na kullukta bulunmaktır. Hikmet bir mânâda da, Kur'ân'ın inceliklerini anlama, onun şerh ettiği kâinat kitabının sırlarını çözme melekesidir. Kur'ân, *"Allah hikmeti dilediğine verir; kime de hikmet verilirse, ona bol bol hayır verilmiş demektir."*[7] âyetiyle bu hususa işaret eder.

Bütün bu mânâları ihtiva eden hikmetin hayırhahlığa bakan ayrı bir yanı daha vardır. Cenâb-ı Hak, *"İnsanları Rabbin yoluna hikmet ve mev'ize-i hasene ile davet et!.."*[8] buyurarak işte bu anlamdaki hikmeti hatırlatır.

Dolayısıyla, gönlünden diline hikmet pınarları akmaya başlayan bir insan, o güne kadar kimsenin dikkatini çekmeyen incelikleri görür, başkalarının sezemediği hakikatleri dile getirir ve kimsenin söylemediği sözleri söyler.

Şayet, siz de böyle bir hikmete mazhar olursanız, Allah Teâlâ, sizin beyanınızı da insanların iç problemlerine bir reçete hâline getirebilir. Muhataplarınızın dert ve sıkıntıları vardır; çoğu zaman siz onların problemlerinden habersiz olsanız da, Cenâb-ı Hak, mevhibe ve varidlerini sizin içinize akıtıverir. Dilinizden öyle hikmet damlaları dökülür ki, her sözünüz hiç ummadığınız şekilde bir insanın derdine derman olur. Belki de siz farkında değilsinizdir; fakat, birinin kader hakkında bir şüphesi vardır, onu giderirsiniz; bir başkasının ahiret adına bir problemi vardır, onu izale edersiniz; bir diğeri yolunu kaybetmiş gibidir, ona yol gösterirsiniz; bir başkası imanı hesabına bir uçurumun kenarındadır, yerinde bir cümle söyler ve onu da büyük bir felâketten kurtarırsınız.

Cenâb-ı Hak, sözlerinize bir bereket ve isabet lütfeder, her cümlenizi birinin derdine derman kılar; fakat, siz hiç farkına bile varmazsınız. Zaten, farkına varsanız, bazı şeyleri iradî olarak plânlasanız ve o sırada duygularınızı kasdî ve iradî ifade etmeye kalkışsanız, nefsiniz araya girebilir ve tevhid anlayışına yakışmayan duygular içinize dolabilir. Dolayısıyla, o zaman Allah Teâlâ'nın size ihsan ettiği mevhibeleri bulandırmış olabilirsiniz. O bulanık şey de sadece mide bulandırır; mide bulantısını yatıştırmaz. Oysaki, karşı taraf mide bulantısı içindedir; size düşen vazife, onun mide bulantısını yatıştırmak için bulanık olmayan bir şey sunmaktır. Evet, kalbinizi Allah'a vermiş olarak konuşuyorsanız, O'ndan gelen mevhibelerin yine O'nun tarafından ittifâkî olarak hedefe ulaştırılacağına tam inanıyorsanız, dolayısıyla, her cümleniz doğrudan gönlünüzün sesiyse ve sözlerinizin arasına nefsanî duygularınız girmiyorsa, işte o zaman her cümleniz saf ve duru demektir, her biri bir muhatabınızın derdine derman olacaktır, Allah'ın lütfu ve inayetiyle.

Gönül Dili Hâl Şivesi

Diğer taraftan, şayet siz gönlünüzden nebeân eden hikmet pınarlarıyla dilinizi besliyor ve O'ndan gelen mevhibeleri seslendiriyorsanız, o zaman dilinizden hep doğru sözler dökülür. Nasıl ki, çokları hasâid-i elsineleri ile, yani dillerini koruyamamaları neticesinde günah hanelerine kaydedilen yalan, gıybet ve iftira gibi cürümlerle Cehennem'e sürüklenirler; siz de, yine dilinizin ürünleri olan sözlerle ama doğru sözlerle, murad-ı ilâhîye uygun beyanlarla ve dünya ya da ahiret hesabına bir değer ifade eden kıymetli ifadelerle Cennet'e yürürsünüz. Bazıları için dil felâket sebebi olur; sizin içinse Cennet'e girmeye bir vesile hâlini alır. Çünkü, siz konuşurken, bir enstrüman gibi, O'nun içinize attığı mânâları seslendiriyorsunuzdur. Diliniz bir ney gibi olsa ve etrafa güzel nağmeler yaysa da, aslında o neye üfleyen O'dur, o neyin çıkardığı ses de yine O'na ait sayılır. Bu açıdan, ötede bir hesabı da olmaz o söylediğiniz sözlerin; çünkü, kendiniz yoksunuzdur o beyanların içinde. Artık sizin diliniz bir gönül dili olmuştur ve beyanınız gerçek berekete ulaşmıştır.

Gönül diliniz güçlenip şuurunuzu, idrakinizi ve iradenizi tesir altına alınca, sözleriniz bütünüyle ötelerin sesi soluğu olmaya başlar. Bir sinyal hâlinde iç içe mânâlar akar içinize; kalbiniz dümdüz bir sinyali bölen, parçalayan, harflere ve kelimelere dönüştüren bir reseptör oluverir. Harf, kelime ve cümleleriniz o sinyal sayesinde ortaya çıktığı gibi, bir zaman sonra tavır ve davranışlarınız da aynı sinyalle şekillenir; onlar da sizin içinizdeki o ruh ve mânânın, o mevhîbe ve vâridlerin bir yansıması olur. Böylece diliniz gönül diline, şiveniz de hâl şivesine dönüşür ki, dilinizin de hâlinizin de beslenme kaynağı yine gönlünüzden fışkıran mânâlardır. Zaten, insanlara tesir eden de işte böyle bir gönül dili ve hâl şivesidir. Bunları besleyen pınar O'ndan olduğu için, gönlünüze akan mânâlar önce size tesir ediyor ve kalbinizi haşyetle dolduruyordur. Kalbinde haşyet olanın tavır ve davranışlarında da haşyet olur. Bu şekilde iç-dış bütünlüğünü yakalayan bir insan, diliyle olduğu gibi hâliyle de hak ve hakikate tercümanlık eder; görenlere Allah'ı hatırlatır. Cenâb-ı Hak'la münasebet ve O'na karşı saygı insanın içinde petekleşince, o dışarıya mârifet balı olarak sızar.

Aslında, böyle bir netice potansiyel olarak herkese müyesserdir. Fakat, bazı istidatlar vardır ki, onlar mâneviyâta karşı kapalıdırlar. Bazıları, bir insanın, gönlünden diline açılan hikmet kanallarıyla beslenerek fevkalâdeden şeyler söyleyebileceğine hiç ihtimal vermezler. Çünkü, mâneviyâta açık değillerdir; maddî olmayan, mânâ âlemine âit bulunan şeylere inanmazlar; her şeyi maddeden ve gözleriyle gördüklerinden ibaret sayarlar. Hâlbuki her şey

maddeden ibaret değildir. Bediüzzaman'ın yaklaşımıyla, "Her şeyi maddede arayanların akılları gözlerine inmiştir. Göz ise mâneviyâtta kördür."[9]

İşte gözün kör olduğu bu sahada basiretini devreye sokmayanlar, her şeyi maddeyle sınırlı olarak ele alınca hep dar bir çerçevede kalırlar. Müslümanlığı da bazı formalitelerden ve bir kısım şekilleri yerine getirmeden ibaret görüyorlarsa, onların mânevî âlemlere ait sinyalleri duymaları mümkün değildir. Bunlar, dinî mükellefiyetleri hassasiyetle eda ediyor da olabilirler. Meselâ, namazlarını dikkatli kılabilirler. Belki bazen rüyalarında bazı şeyler de görebilirler. Ne var ki, onların mânevî ve metafizik âlemle ciddi münasebetleri yoktur. Dolayısıyla da, ne haricî bir ses duyabilir ne de ötelere ait bir sinyal alabilirler.

Mâneviyâta İnanıyor muyuz?

Bu açıdan, hikmet pınarlarından mâ-i zülâl içmek için önce mâneviyâta açık olmak gerekir. İnsan öyle inanmalıdır ki, çok rahatlıkla, "Benim Rabbbim öyle bir ilâhtır ki, bir insanın diline beyan kabiliyeti verdiği gibi, dilerse şu direği de konuşturabilir. O'nun âdet-i sübhâniyesi odunu konuşturmamaktır, fakat ben, şu direğin bana seslenebileceğine inanırım. Şu duvarların tesbih sesiyle gürleyebileceğine inanırım. Başımı secdeye koyduğum zaman ötelerden gelen bir kısım esintilerin beni sarabileceğine inanırım. Çünkü, yerin ve göklerin, canlı-cansız bütün mahlukâtın sahibi olan Rabbim murad buyurursa her şeye her şeyi yaptırır" diyebilmelidir. İşte, bu şekilde inanma çok önemlidir; ötelerin sesini duyabilmek ve mânevî âlemlerden sinyal alabilmek için her şeyden önce o âlemlere ve öyle bir alışverişin mümkün olduğuna inanmak çok mühim bir referanstır.

Bazı insanlar da vardır ki, onlar mâneviyâta şöyle-böyle inanırlar ama bu inanmayı maziye ve geçmişte yaşamış bazı şahıslara bağlarlar. Meselâ, Abdülkadir Geylânî ya da İmam Şazilî Hazretleri gibi bazı büyük velilerin kerametlerini kabul ederler. Fakat, kendi dönemlerinde de bazı harikulâde şeylerin olabileceğine asla ihtimal vermezler. Bir zamanlar açık olsa bile, kendi yaşadıkları dönemde mânevî âlemlerin kapılarının kapalı olduğunu zannederler. Dolayısıyla, hâl-i hazırda da tecelli etmesi muhtemel olan bir hakikate inanmamak suretiyle, kendilerine gelebilecek ruhanî esintilerin önünü kesmiş olurlar. Bir şey bulacaklarına inanmadıkları için, çok şey bulunabilecek bir yolda senelerce yürüseler de hep elleri boş kalırlar.

Mâneviyâta mutlak surette inanmak başkadır, bazı kimselerin mâneviyâtına inanmaksa daha başkadır. Diyelim ki, Bediüzzaman Hazretleri'nin hayatında

fizikle ve maddeyle açıklanamayacak bazı hâdiselerin vuku bulduğunu ve onun bir kısım kerametlere mazhar olduğunu kabul edersiniz; meselâ, namaza duracağı zaman ellerindeki zincirlerin birdenbire çözüldüğüne, kelepçelerin açıldığına inanırsınız. Fakat, kendi arkadaşlarınızdan birinin eliyle aynı harikulâde şeylerin gerçekleşebileceğine inanmazsınız. Neden? Çünkü, sizinle aynı şartları paylaşan bir insandır o; beraber yemek yemiş, çay içmişsinizdir, sizinle oturup kalkıyordur ve onun beşerî hâllerine şahit olmuşsunuzdur. Dolayısıyla, onun eliyle bazı fevkalâde şeylerin ortaya konmasını uzak görürsünüz; ister zaman isterse de mekân olarak yakınlığınız onun da mâneviyâta açık bulunabileceği hususunda inancınıza perde olur. O zaman da, tam inanmadığınız için, elli sene onunla beraber oturup kalksanız bile yine de onda sizin içinize akacak ve ufkunuza tesir edecek hiçbir şey göremezsiniz.

Bakış açısındaki bu inhiraf insanlarla münasebetlere de tesir eder. Öyle ki, bazı insanlar tanırım; onlar, akademik kariyer yapmış, bir yerde dekan veya rektör olmuş arkadaşlarına hâlâ falan aşağı, filân yukarı derler; çünkü onların çocukluk dönemini biliyor ve hep o günlere göre tavır belirliyorlardır. İçimden, "Allah aşkına, sizin içinizde yetişen bu insanlar, sizin nazarınızda hiç mi büyümezler?" dediğim ve bazen bu duygumu etrafımdakilerle paylaştığım çok olmuştur. Bu tavır bana Erzurumluların o enfes sözünü hatırlatır; derler ki, "Ev danası öküz olmaz." Evet, bazıları sonradan tanıştıkları bir araştırma görevlisi hakkında bile "Efendi, bey" derlerken –ki doğrusu da böyle olmalıdır– kendi aralarında neş'et eden arkadaşlar profesör bile olsalar, onları "Bizim Zafer, bizim İrfan" şeklinde anarlar.

İşte, dikkat ederseniz, mânevî mevhibelere ve vâridâta mazhar kılınma mevzuunda da aynı yanlışa düşüldüğünü görürsünüz. Beraber büyüme, birarada oturup kalkma, aynı sofrada yemek yeme ya da aynı mekânı paylaşma kimi zaman aldatıcı olur. Ebû Cehilleri, Utbeleri ve Şeybeleri aldatan hususlardan biri de bu olmuştur. Onlar, Peygamber Efendimiz'i dün sokakta beraber koştukları bir çocuk olarak görme zaafından kurtulamamış ve bakış açılarındaki bu hatadan dolayı O'nu hakkıyla takdir edememişlerdir. Hazreti Ebû Bekir'e "sıddık" payesini kazandıran ise, bir mânâda, ondaki mâneviyât inancıdır. Evet, Hazreti Sıddık, "Allah dilerse, dün beraber oynadığımız bir insanı seçer ve âlemlere rahmet kılar" mülâhazasıyla evc-i kemâlât-ı insaniyeye çıkmıştır; diğerleri ise, gözleri mâneviyâta kör olduğu için, en parlak hakikati bile görememiş ve cehalet gayyalarına yuvarlanmışlardır.

Bu açıdan, Allah Teâlâ'nın ekstradan lütuflarına mazhar olabilmek için Cenâb-ı Hakk'ın kudret ve kuvvetiyle her şeyin gerçekleşebileceğine tam inanmak ve her zaman mâneviyâta açık durmak lâzımdır. İşte, böyle bir inançla

ve arzettiğim şartlar çerçevesinde kırk sabah namazını kılan herkesin vaadedilen neticeye ulaşması potansiyel olarak mümkündür.

Yegâne Gaye "O" Olmalı...

Şu kadar var ki, insan yapıp ettiği hayırlı işlerde ve ibadetlerinde maddî-mânevî hiçbir beklenti içinde olmamalı; her şeyi Cenâb-ı Hakk'ın rızasına bağlamalıdır. Başka beklentiler içinde olma rıza-yı ilâhî peşinde bulunmaya halel getirir. İmam Şatıbî gibi büyükler, açıklamaya çalıştığımız hadis-i şerifle ilgili şöyle bir kıssa anlatırlar. Birisi gelip hâlinden şikâyet eder ve der ki, "Kırk sabah cemaati hiç aksatmadım ama dilimden hikmet incileri döküldüğüne de asla şahit olmadım. Hadiste denileni yaptığım hâlde, benim hikmet pınarım neden coşmadı?" Hazreti İmam, "Çünkü, sen yaptıklarını Allah'ın rızasına bağlamadın, vaadedilen hikmeti elde etmek için sabah namazına ve cemaate yapıştın. Şayet, sadece O'nun hoşnutluğunu dileseydin, hem rıza-yı ilâhîye ulaşır hem de hikmet ehli olurdun." cevabını verir. Evet, her türlü işimizde Allah'ın rızası yegâne hedef ve gaye olmalıdır. Salih amellere ve ibadetlere terettüp eden semereler, o rızaya tabi olarak meccanen verilirse, işte o zaman makbuldür; aksi hâlde, onlar asla asıl maksat yapılmamalıdır.

Ayrıca, bazı kimseler sır tutucu olamazlar. Onlar, her şeyi ulu orta konuşur; en küçük bir mazhariyeti caka yapmaya bir vesile sayar ve her yerde anlatırlar. O güne kadar gördüklerinden farklı bir çikolata hediye alan bir çocuğun, sokak sokak dolaşıp onu herkese göstererek çocukça caka yapması kabilinden, bu kimseler de farklı olmak ve bir farklılık ortaya koymak için firsat kollarlar. İşte, Cenâb-ı Hak, mânevî mevhibe ve varidât sebebiyle caka yapabilecek kimselere, ahiret meyvelerini dünyada yiyip bitirmemeleri için, ihsanlarını hissettirmeyebilir. Bu da Allah Teâlâ'nın ayrı bir lütfudur. Hazreti Üstad da, bu hususa işarette bulunurken, "En büyük ikram-ı ilâhî, ikramını hissettirmemektir."[10] der. Dolayısıyla, meseleyi bir de bu açıdan değerlendirmek gerekir. Yani, bazı kimseler zâhirî bir mahrumiyet yaşıyorlarsa, onları mutlak mânâda mahrum görmek de doğru değildir. İhtimal, onlar, bazı zaaflarına binaen, ikram-ı ilâhîyi hissetmeme lüftuna mazhardırlar. Duymaları ve hissetmeleri beklenen mevhibeler birer ahiret meyvesi olarak ötede verilmek üzere saklanıyordur.

Hâsılı, Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) sadece Allah rızasını kazanma gayesiyle, en az kırk sabah namazını tadil-i erkân üzere ve huşu içinde cemaatle ikâme eden, bunu yaparken de riya ve süm'a gibi gizli şirklere girmeyen ve dünyevî hiçbir beklenti gözetmeyen bir insanın gönlünde bir hikmet menbaının kaynamaya duracağını, onun içine ötelerden bir kısım

mevhibeler akacağını ve o mevhibelerin birer söz cevheri olarak o kulun dilinden dökülmeye başlayacağını müjdelemiştir. Kim bilir, Resûl-i Ekrem Efendimiz, bizim aklımıza gelenler dışında daha hangi yüce hakikatleri îma etmiştir ve kim bilir, onun tarif ettiği şekilde kılınan bir namaz daha nice ilâhî lütuflara gebedir...

1 İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned* 7/80; el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/285.
2 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.197 (Yirminci Lem'a, Birinci Nokta).
3 el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 3/39; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 3/135, 136.
4 Buhârî, *ezân* 34; Müslim, *salât* 129, *mesâcid* 251.
5 Buhârî, *ezân* 32; Müslim, *salât* 129.
6 eş-Şâfiî, *Dîvân* s.90.
7 Bakara sûresi, 2/269.
8 Nahl sûresi, 16/125.
9 Bediüzzaman, *Mektubat* s.532 (Hakikat Çekirdekleri).
10 Bediüzzaman, *Mektubat* s.508 (Yirmi Dokuzuncu Mektup, Dokuzuncu Kısım, Altıncı Telvih).

Himmet: Teveccüh, İnfak ve Gayret

Soru: *"Himmet" ne demektir? Halk arasında genellikle hak yolunda infakta bulunma ve gayret gösterme mânâsında kullanılan "himmet" tabirinin bir tasavvuf ıstılahı olarak anlamı nedir?*

Cevap: Himmet kelimesi, lügat itibarıyla, kastetmek, arzulamak, kuvvetle istemek, bir noktaya yönelmek ve bir hususa konsantre olmak mânâlarına gelmektedir. Tasavvuf erbâbına göre ise; himmet, maddî-mânevî bütün alâkalardan sıyrılarak, hatta dünyevî zevkleri, mânevî hazları ve Cennet'e ait lezzetleri bile hatırdan çıkararak, ihtiyaçlar üstü bir zaruret hissiyle Cenâb-ı Hakk'a teveccühte bulunmak demektir. Bir mânâda himmet, insanın bütün benliğiyle Allah'a yönelmesi, kalbini istila etmesi muhtemel olan her gaflet bulutu karşısında hemen Hakk'ın rahmetine, ilâhî inayete sığınması ve O'ndan başka her şeye karşı kapanmasıdır. Bu zaviyeden himmet, huzur ve maiyyet âdâbına aykırı her davranış ve her düşünceden dolayı tevbe, inâbe ve evbe kurnalarına koşup pak hâle gelmek suretiyle neticede vuslata ulaşma cehd ve gayretidir.

Evet, iradesinin hakkını vererek bütün hareketlerini yaratılış gayesine bağlayıp sürekli Hak kapısında el pençe divan duran bir kulun teveccühüdür himmet. Ömrünün her anında iradesini Allah'ın rızasını kazanmaya hasrederek, her türlü maddî-mânevî füyuzât hislerinden ve makam-mansıp mülâhazalarından tecerrüd edip yalnız O'nu düşünen, O'nun mârifeti peşine düşen ve hep O'na yönelen, dolayısıyla da, içini yalnızca O'na açan, sadece O'nu isteyen ve O'nun maiyyetinde geçen bir ân-ı seyyâleyi her türlü mazhariyete tercih edebilen bir hak yolcusunun tavrıdır himmet. Ancak tek mahbûba yetebilecek bir kalbe sahip olan insanın, gönül kapısını ağyâr düşüncesine tamamen kapaması ve Hazreti Mahbûb'a kavuşma iştiyakıyla, kendi de dahil hiçbir şeyi görmeyecek kadar O'na tahsis-i nazar etmesidir himmet.

Himmet tabiri, aynı zamanda, lütufta bulunmak, yardım etmek, imdada yetişmek ve el uzatmak mânâlarını da ihtiva etmektedir. Bu açıdan da, kula nispetle, teveccühte bulunmak, azmetmek ve mübarek bir işe hâlis niyetle yönelmek demek olan himmet; Allah'a nispet edildiğinde ise, ortaya konan bu samimiyete ve teveccühe Hakk'ın mukabelesi mânâsına gelmektedir. Yani, kuldan inâbe, Cenâb-ı Hak'tan da ona mukabil bir teveccüh söz konusudur. Haddizatında, ilâhî mevhibe ve inayetlerin kesintisiz devam etmesi, sürekli Cenâb-ı Hakk'a teveccüh etmeye ve O'nun da bu aralıksız yönelişe karşı

merhamet teveccühleriyle mukabelede bulunmasına bağlıdır.

Cemalî Bir Tecellî

Allah Teâlâ bütün mahlukâtı merhametle görüp gözetir; ama var ettiklerinin bazılarına hususî teveccühte bulunup onları ekstra mevhibelerle serfiraz kılar. Umumî himaye, rahmet, şefkat ve inayet... gibi celâlî ve vâhidî tecellileriyle her şeyi görüp gözetmesinin yanı sıra, bazı kimselere özel bir teveccüh, daha derin bir rahmet ve engin bir inayetle muamele eder; onlara fevkalâdeden merhamet ve şefkat gibi.. cemalî ve ehadî teveccühlerde de bulunur. O, bütün varlık ve hâdiselere kuşatan bir nazarla baktığı aynı anda fertlere de tek tek nazar eder; onların ferdî istek ve ihtiyaçlarına, şahsî dua ve niyazlarına da cevap verir; bazılarını ziyade nimetlerle şereflendirir. Dolayısıyla, bu mânâda bir himmete mazhariyet bütün kulların ilk hedefi olmalı ve mü'minler sürekli,

"Yollardayız Allahım, Senden ola bir himmet;

Lütfunla kullarına bir kez daha imdat et!

Olmalı bir mîâdı bu teklemenin elbet;

Kurtar bendelerini, gönüllerini şâd et..."[1]

niyazıyla oturup kalkmalı, asıl himmeti Cenâb-ı Hak'tan beklemelidirler.

Bununla beraber, Cenâb-ı Hak, her şeyde esbâbı izzet ve azametine perde yaptığı gibi, değişik konumdaki kullarına bir kısım iltifatlarında da bazen bir nebiyi ya da bir veliyi perde yapar ve hediyelerini onun eliyle sunar. İşte, Allah indinde makbul bir kulun mânevî yardımına ve bir hak dostunun, bir muhtacın imdadına koşmasına da himmet denegelmiştir. Aslında, Bediüzzaman Hazretleri'nin de ifade ettiği gibi, velilerin himmetleri, imdatları ve feyiz vermeleri, hâlî veya fiilî bir duadır. Mutlak Hâdî, Mutlak Mugîs ve Mutlak Muîn ancak Allah'tır. Fakat, Cenâb-ı Hak bazen o salih kulları, ilâhî hediyelerinin tevzi memuru gibi istihdam etmektedir.[2]

Dolayısıyla, bir nebinin teşriî ve tekvinî emirleri düzgün okuyup doğru yorumlaması, ilâhî mesajların ışığı altında ümmetini dünyayı imar etmeye ve ebedî saadete ehil hâle getirmesi, sıradan insanlara hakikî insan olma ufkunu göstermesi, Cennet yolunda arkasındakilere rehberlik yapması ve bir şekilde takılıp yolda kalanların ellerinden tutması da bir himmettir. Başta Peygamber Efendimiz olmak üzere enbiyâ-i izâmdan (salâvatullahi alâ Nebiyyina ve aleyhim ecmaîn) gelen bu çeşit teveccüh, nazar ve insibağ esintilerinin hepsi himmet çerçevesine dahil edilebilir.

Ayrıca, hakikî evliyanın teveccühleri de ilâhî feyizleri alma adına birer nuranî vasıta mesâbesindedir. Bazen bir hak dostunun nazarına mazhar olmak,

onun elini tutmak ya da sadece sohbetinde bulunup atmosferini paylaşmak bile hususi teveccühlerin sirâyeti için önemli bir vesiledir. Dolayısıyla, onlar sayesinde diğer kullara ulaşan yakin, mârifet, mevhibe gibi bütün nimet ve inayetler de bir nevi himmettir. Bu itibarla da, dünden bugüne "Müridden hizmet, mürşidden nefes." denmiş; "Teveccüh et, teveccüh bul." ihtarında bulunulmuş; haklarında hüsnüzan edenlere ve kendilerine teveccühte bulunanlara hak dostları tarafından teveccühle mukabele edileceği ve bunun da ilâhî inayetlere bir davetçi olacağı hatırlatılmıştır. Evet, "Kendi muhtâc-ı himmet bir dede / Bilmez ki gayra nasıl himmet ede." sözünün mâsadakı olmayan hakikî mürşidler, ilâhî teveccühlerin birer aynasıdırlar; öyleyse, onlara saygıda kusur edilmemeli ve teveccühleri de hafife alınmamalıdır. Unutulmamalıdır ki, ilâhî feyizler ve bereketler o aynalar sayesinde diğer insanların ruhlarına aksettirilmektedir ve onlar, kendilerine teveccüh edenlerin inkişaflarına vesile olmaktadırlar.

Himmet ve Gayret Münasebeti

Diğer taraftan, himmet kelimesinin gayret etmek, cehd göstermek, çalışıp didinmek, emek vermek ve bir işe dört elle sarılmak gibi mânâları da vardır. "Dede himmet, oğul gayret." atasözü ancak fiilî bir duayla seslendirilen yardım isteğinin kabul göreceğini vurguladığı gibi, himmet bulmanın gayrete bağlı olduğunu da belirtmekte ve himmet ile gayret arasındaki alâkaya da dikkat çekmektedir. Bu zaviyeden himmet, kula nispetle, çalışma ve gayret gösterme; Cenâb-ı Hakk'a nispet edildiğinde ise, kulun ortaya koyduğu faaliyetlere rahmet ve inayetle mukabelede bulunma mânâsına gelmektedir.

İşte, bir yönüyle teveccüh etmek ve yönelmek, diğer bir açıdan yardıma koşmak ve el uzatmak, bir başka zaviyeden de gayret etmek ve çalışıp didinmek mânâlarına gelen himmetin, bugün halk arasında infakta bulunma ve hayır yollarında koşturup durma anlamında sıkça kullanılan himmetle ciddi bir münasebeti vardır. Belki, dün denecek kadar yakın bir geçmişe dek bu kelime bu ölçüde yaygınca kullanılmıyordu. Fakat son senelerde, âdeta Cenâb-ı Hakk'a teveccühün bir unvanı sayılan ve O'nun rızasına ulaşmanın bir basamağı kabul edilen hayırlı faaliyetlerin bütününe "himmet" denir oldu. Çünkü, dine ve vatana hizmet, bir teveccüh, bir yardım eli ve bir cehd ü gayret bekliyordu. Önce bu milletin fertleri böyle bir iman ve Kur'ân hizmetine teveccüh ettiler; çağrıya koştu, bir çeşit inâbede bulundu ve millet yolunda yapılması gereken işlere el uzattılar. Yönelinmesi, elinden tutulup kaldırılması ve uğrunda ter dökülmesi icap eden husus dine ve millete hizmetti. Dolayısıyla, herkes elindeki imkânlarıyla seferber oldu; herkes maddî-mânevî himmette

bulunmaya çalıştı. İlmi olan kimseler ilimleriyle himmet ettiler; beyan kabiliyetine sahip bulunanlar söz ve yazılarıyla imdada yetiştiler; malî imkânları geniş insanlar da cömertlik hisleriyle dolup Allah yolunda infak yarışına giriştiler. Yardımına koşulması ve elinden tutulması gerekli olan şey bir şahıs değildi; o iman ve Kur'ân hizmetinin ta kendisiydi. Bu itibarla da, fedakar ruhlar, bir ya da birkaç şahsa değil, bir mefkureye yöneldiler; bir ya da birkaç şahsa değil bir davaya gönül verdiler ve yine bir ya da birkaç şahsa değil insanlığa hizmetin kendisine el uzattılar, himmet ettiler.

Himmetin İnfaka Bakan Yanı

Bugün himmet denince bazıları sadece maddî olarak yardımda bulunmayı (infak) anlasalar da, aslında infak, himmetin sadece bir yönünü teşkil ediyordu. Himmetin infak yönü de yine örneğini Allah Resûlü'nün ve sahabe efendilerimizin hayat-ı seniyyelerinden alıyordu. Mudar kabilesinin fakir insanları huzuruna geldiğinde ya da Tebük Seferi'ne çıkılacağı sırada, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanları nasıl yardım ve infak etmeye çağırmışsa, daha sonraki dönemlerde de seferberlik anlarında maddî-mânevî fedakârlıkta bulunma çağrıları sık sık yapılmıştı. Belki o zamanlar bu türlü hayır ve hasenâta himmet denmiyordu; fakat, ihtiyaç hissedildiği ve zaruret hâsıl olduğu zamanlarda hep yardım, iâne ve infak çağrısında bulunuluyordu. Altından kalkılması gereken bir zorluk veya taşınması icap eden bir yük karşısında herkesin el uzatması isteniyordu. Peygamber Efendimiz'in (aleyhi ekmelüttehâyâ) mânen el uzatmasına ya da bir Hak dostunun imdada koşmasına benzer şekilde, o istimdadı işiten bütün mü'minler de sesin geldiği yere yöneliyor, ellerindeki imkânlarla seferber olup imdada koşuyor ve yapılması beklenen şeyleri yapma adına ciddi bir cehd ortaya koyuyorlardı.

İşte, bizim zamanımıza doğru gelinirken, yine ortada kaldırılması gerekli olan ağır bir yük vardı. Merhum Âkif'in "Hâlık'ın nâ-mütenâhî adı var, en başı Hak / Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak!" mısraıyla ifade ettiği gibi, samimi kullar, hakkı tutup kaldırma vazifesiyle karşı karşıyaydı ve her biri o vazifenin kendi omuzlarına yüklendiğine inanıyordu. Hayır ve hasenât adına yapılacak her şey hakkı tutup kaldırma, dine el uzatıp onu sürüm sürüm olmaktan kurtarma, kendi kıymetine yükseltme ve gerçek konumuna ulaştırma demekti. Dolayısıyla, bu mânâların hepsi birden mülâhazaya alınarak hem yardım çağrısına hem de insanların bu çağrıya icabet edişine himmet dendi.

Bu açıdan, himmeti umumi mânâda el uzatma şeklinde anlayabilirsiniz. Meseleyi bu yönüyle değerlendirirseniz, Peygamber Efendimiz'in ümmetine el uzatması ya da velilerin bazı insanların imdadına koşması ile günümüzde bazı

kimselerin iman ve Kur'ân hizmetine el uzatmaları arasında ciddi bir münasebet görürsünüz. Sonra, bu el uzatma ve yardıma koşmanın sadece maddî imkânlarla olmadığını ve insanların, kendilerine lütfedilen nimetlerin her birine karşı, o nimetlerin kendi cinsinden bir nevi şükür edasına giriştiklerini de müşâhede edersiniz. Evet, Bediüzzaman Hazretleri'nin de *İşârâtü'l-İ'câz*'da belirttiği gibi, وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ *"Kendilerine ihsan ettiğimiz nimetlerden infak ederler."*[3] âyet-i kerimesindeki مَا umumî bir mânâyı ifade etmektedir. Yani, infak sadece mala ve paraya münhasır değildir; ilim, fikir, kuvvet ve amel gibi şeylerde de muhtaç olanlara infakta bulunulması gerekmektedir.[4]

İşte, mal ya da para, ilim veya amel, sıhhat yahut zekâ Cenâb-ı Allah'ın lütuf buyurduğu her türlü rızıktan infakta bulunmak ve bu şekilde dine ve millete hizmet etmektir himmet. Zaten, dünden bugüne bu kutsî vazifeye dilbeste olan fedakârlar, mukaddes mefkure adına bir işin ucundan tutmak için el uzatırken karşılarında kendilerine de bir el uzandığını düşünmüş, böylece hem himmet etmiş hem de himmet dilemişlerdir. Kendi kurtuluşlarını başkalarını kurtarmaya bağlamış ve böyle bir yolda yürürken gerekirse canlarını feda etmeye bile razı oldukları gibi maddî-mânevî her türlü füyûzat hislerinden feragatta bulunmayı da daha baştan kabul etmişlerdir. Bu adanmış ruhlar kelimenin tam mânâsıyla beklentisizlerdir. Evet, bu himmet kahramanları bütün bütün beklentisiz insanlardır; zira onlar, daha yolun başında

"Kadrim bilinmedi deyip darılma!
Bilinmeden göçüp gitti büyükler.
Darılıp yerinden sakın ayrılma!
Himmet bekler taşınacak bu yükler."[5]

nasihatini dinlemiş ve bu sözleri bir ahd ü peyman olarak kabul etmişlerdir.

Tek Başına Bir Millet

Bu meselenin önemli bir buudu da şudur ki; arz etmeye çalıştığım çerçevede iman ve Kur'ân hizmetine himmette bulunmak insanı değerler üstü değerlere ulaştırır. Çünkü, Hazreti Üstad'ın da işaret ettiği gibi, "Bir insanın kıymeti himmeti nispetindedir. Kimin himmeti milleti ise, o kimse tek başıyla küçük bir millettir."[6] Aksine, hep "nefsî, nefsî" diyen, sürekli şahsî menfaatlerini düşünen ve milletin istikbaliyle alâkalı hiçbir plânı, projesi ya da derdi olmayan bin adam, sadece bir adam hükmündedir. Evet, kimin himmeti yalnızca nefsi ise, o kimse insan bile sayılamayacak bir derekeye düşmüş demektir. Zira, insan

fıtraten medenî olarak yaratılmıştır; o tabiatı itibarıyla, kendi cinsinden olanları da düşünüp onlarla beraber yaşamaya mecburdur.

Cenâb-ı Allah'a sonsuz hamd ü senalar olsun ki, günümüz de himmeti milleti olan insanlardan nasipsiz değildir. Bugün de, himmet çağlayanları, ilâhî lütuflarla desteklene desteklene bir ummana doğru gürül gürül akmaktadır. Bu devrin himmet erleri de çeşit çeşit olumsuz hâdiselere rağmen, kaderî programların kendilerine yüklediği misyonu temsile çalışmaktadırlar.

Ne var ki, her dönemde olduğu gibi içinde yaşadığımız şu zaman diliminde de mesuliyet insanlarının himmet duygularını ve kuvve-i mâneviyelerini kırabilecek unsurlar mevcuttur. Bediüzzaman Hazretleri hem himmetin belini kıran bu mânileri bir bir saymış hem de onları defedebilmek için gereken tedbirlere işarette bulunmuştur. Bu mânilerden ve tedbirlerden bazılarını –biraz tasarrufla– zikrederek bu bahsi bitirmek uygun olsa gerektir:

"Himmetiniz, şevke gelip meydana çıktığı vakit, en evvel düşman-ı şedit olan yeis (ümitsizlik) rast gelir, onun kuvve-i mânevîyesini kırar. Siz o düşmana karşı لَا تَقْنَطُوا *"Ümidinizi kesmeyiniz."*[7] kılıcını istimal ediniz. Sonra meylü't-tefevvuk istibdâdı (üstün olma tutkusu) hücuma başlar. Siz كُونُوا لِلّٰهِ *"Allah'ın rızası dairesinde olunuz."* hakikatini o düşmana gönderiniz. Sonra sebepler zincirindeki sırayı atlamakla her şeyi karıştıran acûliyet (acelecilik) çıkar, himmetin ayağını kaydırır. Siz اِصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ *"Sabırlı olun, birbirinize metanet tavsiye ederek sabırda yarışın, daima hazırlıklı ve uyanık bulunun."*[8] kalkanını siper ediniz sonra tabiatı itibarıyla medenî olan insanın âmâlini dağıtan fikr-i infirâdi (bencillik) ve tasavvur-u şahsî karşı çıkar." Siz de خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ *"İnsanların en hayırlısı onlara en yararlı olanıdır."*[9] hakikatini onun karşısına çıkarınız. (...) Sonra da umum meşakkatin anası ve umum rezaletin yuvası olan "meylürrahat" (rahat etme arzusu) gelir; himmeti bağlayıp sefalet zindanına atar. Siz de لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى *"İnsan için çalıştığından başkası yoktur."*[10] mücahidini ona gönderiniz. Evet, size meşakkatte büyük rahat vardır. Zira fıtratı müteheyyiç olan insanın rahatı sa'y ve cidâldedir."[11]

İnancım o ki, bütün bu manilere rağmen, adanmış ruhlar şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da هِمَّةُ الرِّجَالِ تَقْلَعُ الْجِبَالَ "Yiğitlerin himmeti dağları yerinden söker." (Ubeydullah-ı Ahrâr) anlayışıyla hareket edecek ve bütün samimiyetleriyle Cenâb-ı Hakk'ın inayetine sığınıp sorumlulukları istikametinde dönüp arkalarına bakmadan yürüyeceklerdir. Allah'ın rızasını "olmazsa olmaz" bir esas kabul ederek onun dışındaki bütün değerlere karşı

kapanacak ve Hazreti Mahbûb'a kavuşma iştiyakıyla, O'na tahsis-i nazar ederek yollarına devam edeceklerdir ve bileceklerdir ki, himmet ettikleri ölçüde himmet görecekler; başkalarına el uzatma gayreti içinde bulundukları nispette de kendilerine ötelerden bir el uzanacaktır.

1 M. F. Gülen, *Kırık Mızrap* s.344 (Gönlümüzü Abâd Et).
2 Bkz.: Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye* s.222 (Şûle).
3 Bakara sûresi, 2/3.
4 Bediüzzaman, *İşârâtü'l-İ'câz* s.44.
5 M. F. Gülen, *Kırık Mızrap* s.288 (Nerede O Yeminler).
6 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.95 (İlk Hayatı).
7 Zümer sûresi, 39/53.
8 Âl-i İmrân sûresi, 3/200.
9 Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/58; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 6/117.
10 Necm sûresi, 53/39.
11 Bediüzzaman, *Münazarat* s.132-133.

Çöplükler ve Gelin Odaları

Soru: *Tertipli ve düzenli yaşamanın gönül intizamıyla bir münasebeti var mıdır? Özellikle birkaç talebenin beraber kaldığı bazı evlerde, özel ya da resmi pansiyonlarda ve kredi yurtların bazı odaları nda görülen dağınıklık oralarda kalb ve ruh hayatının istenen seviyede olmamasından mı kaynaklanmaktadır?*

Cevap: Tertip; sıralama, tanzim etme, usûl, nizam, tarz ve düzen gibi mânâlara gelmektedir. İnsanların ölçülü, dengeli ve düzenli bir hayat sürmeleri için en uygun kural ve kaideleri vaz' eden İslâm âdeta bir tertip dinidir. Her işi sırasına göre ve bazı kâidelere bağlı olarak yapma disiplini de diyebileceğimiz tertip, hemen bütün ibadetlerin içine de sinmiş ve onların önemli bir rüknü olmuştur. Abdest esnasında uzuvları Kur'ân-ı Kerim'de belirtilen sıraya göre yıkamaktan ezan ve kâmet cümlelerini bir usûlle söylemeye, tekbir almadan rükua gitmemek ve rükua varmadan da secde yapmamak gibi namazdaki hareketlerde bir sıra takip etmekten namaz kıraatinde sureleri Kur'ân'daki dizilişlerine uygun şekilde okumaya ve Hac'da Safa ile Merve arasında sa'y ederken önce Safa'dan başlayıp Merve'de bitirmekten Akabe Cemresi'ni taşlamanın akabinde önce kurban kesip daha sonra tıraş olarak ihramdan çıkmaya kadar ibadetlerin hemen hepsinde bir tertip söz konusudur.

İnsan Mahiyetindeki Nizam Çekirdeği

Düzen kelimesi de, bir usûle tâbî tutmak, dağınıklıktan kurtarmak, sistem, uyum ve nizam mânâlarını ifade etmektedir. Aslında, bütün bu mânâları birden ihtiva eden "nizam" tabiri daha şumüllüdür; "düzen" sözü, "nizam" kelimesini tam karşılamaz ama bugün bunlar birbirinin müteradifi (yazılışı ayrı, fakat mânası aynı olan kelime) olarak kullanılmaktadır.

İster tertip ve düzen diyelim istersek de daha kuşatıcı olan nizam kelimesiyle ifade edelim, kâinata baktığımızda bir ahenk, uyum ve intizam görürüz. Her varlık kendi azalarıyla bir âhenk ve bütünlük içinde olduğu gibi, bütün kâinat da kendini meydana getiren parçalarla mükemmel bir âhenk ve bütünlük içindedir. Kâinatı bir nizam ve intizama göre var eden Allah Teâlâ insanın tabiatına da düzen ve nizam ruhu koymuş; onu mahiyet itibarıyla çok düzenli ve çok mükemmel yaratmıştır. İnsana, kendini okuduğunda, mahiyetine yerleştirilen nizam ruhunu görebilecek ve dolayısıyla çevresini de kendine benzeterek düzenli bir hayat sürebilecek bir istidat bahşetmiştir.

Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) *"Her çocuk, İslâm'a yatkın*

olarak, selim fıtrat üzere dünyaya gelir.”[1] buyurmaktadır. Demek ki, Allah Teâlâ insana, iyilik ve kötülüklerle dolu dünya hayatında iyilikten yana tercih yapabilecek bir kabiliyet (vicdan) vermiştir. Fıtratını korumuş ve bozulmamış her insan iyiden yana tavır almaya ve Allah'ın âyetlerini akıl ve kalb yoluyla kavramaya meyillidir. Şeytanların hücumlarına maruz kalarak onlara yenik düşmeyen her insan İslâm üzere yaşayacaktır. Zira, İslâm bir mânâda intizamın, düzgünlüğün ve ahengin adıdır; insan da düzgünlüğe ve istikamete açık yaratıldığından dolayı, İslâm onun fıtratındaki icmâlin tafsili mânâsına gelmektedir.

Bu zaviyeden, düzen duygusu ve intizam ruhu insanın mahiyetinde mündemiçtir. O duygu ve ruh bazı kimselerde çabucak inkişaf eder. Bazen, daha yedi-sekiz yaşındaki bir çocuk yatağını düzeltir, elbiselerini toplar ve odasına çeki düzen verir. Çünkü, o çocuk, tabiatında var olan nizam çekirdeğinin inkişafı için uygun bir zemin bulmuştur. Düzenli ve tertipli bir ailede yetişmiş ve annesinden bir kere görünce o da intizam düşüncesini beslemiştir. Neticede, kendinden beklenmese bile, şayet mutfakta dağınık duran kap kaçak varsa onları düzenlemeye, elinden geldiği kadar etrafı derleyip toplamaya alışmıştır.

Ailede Tertip ve Düzen

Evet, nizam ruhunun inkişaf etmesi için insanın neşet ettiği çevre çok önemlidir; çünkü her insan kendi yetiştiği kültür ortamının çocuğudur. Bazen bir insanın ruh yapısı itibarıyla düzene açık bulunması, onun bir nizam insanı olması için kâfî gelmeyebilir. Onun az da olsa bir terbiyeden geçmesi, mahiyetinde mündemiç bulunan o mevzuyla alâkalı sistemlerin inkişaf etmesi, yani tabiatındaki icmâlin bir tafsil görmesi gerekir. Diğer bir ifadeyle, bir insanın özünde düzen duygusu olsa da, o duygunun hâl, tavır ve hareketlere yansıması bir düzen ortamında büyümesine, görgülü bir aile veya aileler topluluğu içinde, düzenli bir pederşâhî veya cedşâhî yuvada neş'et etmesine bağlıdır. Bir insanın, çocukluktan itibaren düzenli bir hayata alıştırılması, gelecekte yükleneceği vazifeleri eksiksiz olarak yerine getirmesi bakımından çok mühimdir. Ailenin, yeme-içme ve yatıp-kalkma hususlarında, tatbîk ettiği ve uyageldiği bir düzeni varsa ve insan, büyüklerinde bir nizam ve intizam görüyorsa, onun hayatı da, evde ve evin dışında fevkalâde âhenkli olarak sürer gider. Yoksa, büyük bir ihtimalle o, evden aldığı bu âhenksizliği toplum içinde de uğradığı her yere götürür ve hep bir huzursuzluk kaynağı olur. Belli bir yaşta, nizam ve intizam şuuruna ulaştırılamamış nesiller; ne kadar kabiliyetli olurlarsa olsunlar, bütün hayatları boyunca, tek-elli, tek-ayaklı gibi yaşarlar.

Çok defa bu âhenksizlik, onların ruh ve kalbine de işleyerek, zevk-i ruhaniyi kaybetmelerine de sebebiyet verir.

Haddizatında, bir insan hangi ilim sahasında ihtisas yaparsa yapsın, şayet bir bakkal dükkânı civarında ya da bir kahvehane etrafında neş'et etmişse, onun fiziğinin, kimyasının veya biyolojisinin içinde o bakkaldan bir çeşni bulabilir, o kahvehaneden bir tad, bir renk veya bir desene şahit olabilirsiniz. İnsan ilâhiyat tahsili yapmış olsa bile, eğer çiftçilikle meşgul olunan bir yerde büyümüşse, onun dünyasında ve o ilâhiyat ikliminde saban, çomak, boyunduruk ve Erzurum ifadesiyle, samı, sambağı görebilirsiniz. Yani, o kültür ortamı insanın tahsil hayatına da tesir eder. Dolayısıyla, her insanın ruhunda mündemiç olan düzen duygusunun tafsil edileceği ve açılma imkânı bulacağı bir çevreye ihtiyaç vardır. O çevreyi bulamayanların nizam insanı olmaları da bir hayli zordur.

Ayrıca, bir insan bir takvime göre yaşamaya alışmış ve kendini programlı bir hayata alıştırmışsa, o insan bulunduğu yerin tertip ve düzeni hususunda da hassas davranır. Meselâ, her gün namaz kılan ve ibadetlerini hiç aksatmayan insanın bir ibadet düzeni var demektir. Bu düzenin mutlaka hayatın diğer alanlarında da tezahürleri olacaktır. Cenâb-ı Hak'la münasebetlerini kavî tutan, evrâd ü ezkârını hiç aksatmayan, duaya ayırdığı vaktine sadık kalıp her gün bir müddet Cenâb-ı Hakk'a münacatla ömrünü bereketlendiren, gece ve gündüzünü belli kurallara bağlı geçiren ve kalbî-ruhî hayatını böyle bir nizama göre programlayan insanın sair zamanlarda düzensiz ve rastgele yaşaması düşünülemez. Kalb ve ruh hayatı adına düzenli bir insanın, dışa vuran zâhirî yanları itibarıyla kendine ters hareket etmesi ve dağınıklığa düşmesi söz konusu olamaz. O insan, ibadet ü taatinde her şeyi yerli yerine koyduğu gibi, maddî dünyasındaki eşyayı da kendi yerlerine koyar ve tertip, düzen ve ahenk içinde yaşamakta hiçbir zorluk çekmez.

Miskinler!

Bir Türk atasözünde, "Arslan yattığı yerden belli olur." denir. Evet, tilkiler de kendi inlerinden bellidir. Kalb ve ruh dünyası adına bir düzene ulaşamamış insanın –büyük çoğunluk itibarıyla– maddî dünyada nizam ve intizama alışması da çok zordur. Böyle bir insan hep bekler ki, çevresindeki düzeni başkaları sağlasın, halâyıkları olsun onun, kapı kulları ve hizmetçileri etrafında dört dönsün… Masasını bir başkası silsin, odasını biri gelip temizlesin… hatta evindeki kap kaçağı bile başka insanlar yıkayıp dizsin. Sürekli başkasının iş yapmasını bekleyen bu tembel ruh, kendi ellerini hiçbir şeye dokundurmak ve hiçbir işin ucundan tutmak istemez. Çoğu zaman bu hâl ve hareketlerinin

arkasında büyük bir gurur ve kibir vardır. Kendini çok daha önemli ve fevkalâde işlerin adamı olarak görür. Meselâ; fihrist okuyup kitap telif etme konumunda muallâ, müzekkâ ve müberrâ bir insan olduğunu düşünür; diğer işleri ayak takımı kimselerin yapması gerektiğine inanır ve içine düştüğü ukalâlık sebebiyle, o türlü şeylere tenezzül etmeyen bir mütekebbir gibi davranır. Dolayısıyla, onda düzen duygusu inkişaf etmez, nizam kabiliyeti gelişip hâl ve hareketlerine yansımaz. Neticede o, yatar kalkar bir hizmetçi arar; yatağından doğrulduğu an "Ah keşke bir insan olsa da, şu yatağı-döşeği düzeltse, şu çarşafı-yorganı katlasa!" düşüncesiyle dolar. Bağışlayın, işte bu türlü insanların hâline denebilecek bir şey varsa, o da "miskinlik" olsa gerektir.

Oysa, bütün mübarek uzuvlarıyla uhrevî âlemlere açık olan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ellerini suya daldırıp evinin kabını kaçağını yıkamaktan geri durmuyor, ev işleriyle de meşgul oluyordu. Hazreti Âişe Validemiz'in ifadesiyle, *"Allah Resûlü evinde, herhangi bir insan gibi davranırdı. Kendi elbisesini yamar, ayakkabılarını tamir eder ve ev işlerinde hanımlarına yardımda bulunurdu."*[2] O, bir taraftan savaşa katılıyor ya da tebliğ vazifesinin gereklerini yerine getiriyor; diğer yandan da, çocukların terbiyesi ile meşgul oluyor ve ev işlerinde ezvâc-ı tâhirâta yardım ediyordu. Bu iş, belki bir ev süpürmek, belki de yıkanmış çamaşırları sıkmaktı. Keyfiyeti ne olursa olsun, Allah Resûlü bu işleri yapmıştı. Zira O, bir fıtrat insanıydı ve O'nun bu hareketi asla zillet de değildi. Hatta, öyle bir tabiatı vardı ki, el alem bir iş yapıyorsa, O da mutlaka o işin bir ucundan tutuyor; meselâ, kırda yemek yapılacaksa, O da "Bari, ben de odun toplayıp bir ocak yakayım."[3] diyordu. Mescid yapımında, herkes bir kerpiç taşırken O da taşıyor ve onlardan geri durmuyordu.[4] Allah Resûlü, bunları yaptığı sırada, O'nun adı cihanın dört bir yanında anılıyor; herkes O'ndan ve getirdiği dinden bahsediyordu. O zamanını öyle tanzim etmişti ki, çok mühim sorumlulukları arasında, bu gibi işlere de fırsat bulabiliyordu. Aynı zamanda bu, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in ruhundaki düzen aşkının ve nizam heyecanının dışa vurması demekti.

İç-Dış Münasebeti

Evet, insanın amel ve davranışlarıyla iç hayatı arasında birbirini destekleyici ve düzenleyici bir münasebet vardır. Davranışlarıyla ruhun emrinde olan tâli'liler, hep Yaradan'ın hoşnutluğuna, insanlık ve fazilete doğru yol alırlar; onların pusulaları daima aynı mihraba işaret eder, hareket ibreleri de hep aynı rotayı gösterir. Onlar, en ince teferruatına kadar, fevkalâde bir titizlikle bütün mükellefiyetlerini yerine getirirler; iç âlemleri itibarıyla

durmadan bir buhurdanlık gibi tütmekle beraber, dış dünyalarında da nizam ve âhenkle yaşarlar. Ruh dünyasındaki düzen ile hayatın değişik sahalarında bir nizam insanı olma arasındaki münasebetin en güzel örnekleri selef-i salihîn efendilerimizin hâlleridir. Meselâ, Hazreti Ömer Efendimiz'in kalb ve ruh âlemindeki tertip ve düzen içtimaî hayatına da aksetmiştir. O her alanda tam bir nizam insanıdır. İslâm müesseseleri tarihine hediye ettiği adalet sistemi, ordu düzeni ve modern devlet yapısının esası, çekirdeği sayılabilecek teşkilatlar onun gönül intizamının birer yansımasıdır. Temelini attığı müesseseler Hazreti Ömer'in ruhundaki düzen aşkının ve nizam heyecanının dışa vurmasının neticeleridir.

Gönül intizamına ulaşamamış insanlar ise, sürekli düzensiz, nizamsız, derbeder ve perişan kimselerdir. Onlardan birini bir yere koyduğunuz zaman orayı çöplük hâline getirir. Onun ibadetlerinde bir intizam olmadığı gibi kaldığı yerde de düzen namına hiçbir şey görülemez. O, namazı çok zorlanarak kılıyor ve orucu da kerhen tutuyordur. Evrâd ü ezkârı başından savarcasına okuyor; okuduklarını ruhunda hiç duymuyor ve duymamayı dert de edinmiyordur. Allah'a yaklaşma diye bir hedefi ve derdi yoktur; çünkü ruhunda nizam yoktur.

Ne var ki, iç-dış münasebetini ve için dışa aksetmesini de mutlak mânâda ele almamak gerekir. Bazen, tertip ve düzen insanı olmaya istidadı bulunanlardan kimileri, öyle bir kültür ortamında yetişmediklerinden dolayı bazı kabiliyetlerini geliştirememiş, içlerine icmâli olarak konulan nizam duygusunu tafsile taşıyamamış ve inkişaf ettirememiş olabilirler. Bununla beraber, selef-i salihîn bu zaviyeden değerlendirilirse, hemen hepsinde aynı intizamın görüleceği bir gerçektir. Meselâ, Hazreti Bediüzzaman'ın, belki sağlam bir sergisi bile olmamıştır; fakat, bir hasır olsun bulabilmişse onu mutlaka düzenli tutmuş; yamalı yorganını ve birkaç yerinde tamir izleri bulunan eski seccadesini katlama, bir kenara koyma tarzına varana kadar hep bir nizam sergilemiştir. Çalışırken elbisesi kirlenmesin diye kollarına kolluk gibi bir şey takmış; iş görürken âdeta bir mihnet urbası giymiştir. Cübbesi yamalıdır ama kat'iyen kirli ve şekilsiz değildir. Kitaplarının, tashih nüshalarının ve hatta dua kitabının yerleri de bellidir ve çok düzenlidir.

Yemekleri Siz Yapın, Bulaşıklar Bize...

Küçük bir evi birkaç arkadaşla paylaştığım dönemlerde talebe arkadaşların kaldığı bazı evlere de gider, misafir kalırdım. Beraber olduğumuz bazı arkadaşlar vardı ki, belki senelerce gidip gelmeme rağmen onlara bir yemek yapmasını bile öğretememiştim. Hatta, aralarında "Hocam, siz yemek yapın, kapları biz yıkayalım" diyenler vardı. Onları kınamıyordum; çünkü, o hâllerini,

yetiştikleri kültür ortamına, aile muhitine ve eğitim seviyesine veriyor; o zamana kadar onlarda düzen duygusunun inkişaf etmemiş olduğunu düşünüyor ve gücüm yettiğince tertip ve düzene alıştırmaya çalışıyordum. Tertip ve düzene alışmamış talebelerin kaldığı bazı evler derbederdi ve münevver insanların meskûn bulunduğu bir ev olma havasından uzaktı. Fakat, oralarda da kitaplarla içli dışlı olunuyordu ve ilme açık duruluyordu. Her yanları mâmur değilse de, mâmur olan bu yanları vardı ve onun hatırına eksiklerine katlanılıyordu.

Fakat, öyle evler de vardı ki, her bölümü "gelin odası" gibiydi. Onların her köşesinden evrâd ü ezkâr sedası yükselir ve bu evlerin kutlu sakinleri her yeni güne, itmi'nan ve lezzet dolu duygularla başlarlardı. Kalblerinin balansını, imana ve Kur'ân'a göre ayarlamış bu tâli'liler, içlerindeki tertip ve düzenin akislerini evlerinin bütün köşelerine yansıtır ve misafirlerine sundukları ikramlarla beraber onlara göz zevkini de tattırırlardı.

Tertip ve düzen, özellikle toplu kalınan yerlerde kul hakkı zaviyesinden de çok önemlidir. Dikkatsiz yaşayanlar diğer insanları rahatsız ederler. Dağınıklık, hassas ruhlarda huzursuzluğa sebebiyet verir. Bir gün Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir mezarın kazılması sırasında elinde kazma bulunan şahsa işaret ederek *"Şuraya iki kazma vursanız."* gibi bir söz söyler. O sahabi efendimiz *"Bu şekilde kalmasının bir mahzuru mu var yâ Resûlallah?"* deyince Resûl-i Ekrem Efendimiz *"Gözü tırmalıyor."*[5] der. İşte bazı umursamazlar vardır; gözleri mi görmüyor, yoksa tırmalanmayı mı hissetmiyorlar bilinmez, onlar dağınıklıktan rahatsız olmayabilirler. Fakat, o düzensizlik hâli bir başkasını rahatsız ediyor ve onda gerilim yapıyorsa, ona sebebiyet veren insan kul hakkına girmiş olur. Bazen de "Başkası temizlesin, başkası düzenlesin." türünden duygu ve düşüncelerin neticesi olarak hareketsiz kalmak ve işin ucundan tutmamak diğer insanları –affedersiniz– akılsız ve aptal yerine koymak gibi olur ki, bu da çok büyük bir saygısızlıktır ve aynı zamanda kul hakkını çiğnemek sayılır.

Nizam ve Göz Zevki

Cenâb-ı Hak, müttakî kullarına Cennet'i müjdelerken *"Orada canınız ne isterse, gözleriniz hangi manzaralardan hoşlanırsa hepsi var! Hem siz burada devamlı kalacaksınız."*[6] buyurmakta ve nefislerin iştihalarını şahlandıracak ve gözlerden içeriye lezzet olup akacak manzaralardan bahsetmektedir. Demek ki, nimetlerin suretlerinin de bir lezzet olarak gözden içeriye akması ve kalbe dökülen o görüntülerin insanın arzularını şahlandırması

hem çok önemli bir husus hem de ayrı bir nimet. Evet, leziz bir yemek, hoş bir koku, muhrik bir ses nimet olduğu gibi güzel bir manzara da nimettir; bunlar sayesinde dil, burun ve kulak zevk aldığı gibi gözün de zevkten payı vardır. Göz zevkini tatmin eden en önemli unsurların başında da tertip ve düzen gelir.

Hâsılı, Hazreti Bediüzzaman'ın işaret ettiği gibi, sürekli çalışan büyük bir fabrika ve her vakit dolup boşalan bir misafirhane olan bu kâinat, çer çöple ve süprüntülerle çok çabuk kirlenip içinde durulmaz hâle gelmesi gerektiği hâlde, son derece parlak ve temizdir; âdeta onda hiçbir lüzumsuz madde bulunmamaktadır. Kuddûs ismi şerifiyle bu kâinatı küçük bir oda gibi temizleyen, tanzim ve tanzif eden Cenâb-ı Hak, tabiatın her sayfasını, seyretmeye doyulmaz bir güzellikle donatmakta ve bütün yeryüzünü güzel bir tablo gibi önümüze sermektedir. Bu manzarayı gören insanlar, özellikle de kainât kitabını okumaya ve esmâ-i ilâhiyedeki bazı sırları anlamaya namzet bulunan mü'minler de gönül intizamıyla tertip ve düzeni buluşturmalı; birer nizam insanı olarak yaşamalıdırlar.[7]

1 Buhârî, *cenâiz* 80, 93; Müslim, *kader* 22.

2 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/256; et-Tirmizî, *eş-Şemâil* s.283.

3 et-Taberî, *Hülâsatü siyeri Seyyidi'l-beşer* s.87; es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât* 1/72.

4 Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/381; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 2/66.

5 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 24/306.

6 Zuhruf sûresi, 43/71.

7 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.380 (Otuzuncu Lem'a, Birinci Nükte).

Sen Bahtsız Değilsin!

Soru: *“Kur’ân’ı sana, bedbaht olasın, sıkıntıya düşesin diye indirmedik.”*[1] *mealindeki âyet-i kerimeyi nasıl anlamalıyız?*

Cevap: Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bütün hayatı boyunca insanlığın içinde bulunduğu maddî-mânevî sefalet ve dalâlet karşısında hep ızdıraptan iki büklüm yaşamıştı. O kadar ki, daha peygamberlikle serfiraz kılınmadan evvel, zaman zaman inzivaya çekilir, tek başına Hirâ’ya misafir olduğu gecelerde insanlığın dertlerini düşünür ve “tahannüs” adıyla anılan ibadete bağlı bu yalnızlıklarında tefekkürün yanı sıra beşerin problemlerinin halli için Yüce Yaratıcı’ya dua ederdi. Allah Resûlü, her zaman tam bir mesuliyet insanıydı. İdrak ettiği ve farkına vardığı hiçbir mesele O’nun sorumluluk duygusunun dışında kalamazdı. O kendisini her şeye karşı sorumlu tutardı: Varlık ve hâdiseler karşısında, aile ve toplum karşısında, herkese ve her şeye karşı sorumlu… Evet, mesuliyet şuuru O’nun tabiatı olmuştu.

İnanmıyorlar Diye...

Kendisine peygamberlik vazifesinin verilmesinden sonra ise, bütün bu sorumluluklar O’nun gönlünde birer ızdıraba dönüşmüş ve ruhunda çıldırtan hafakanlar hâlinde kendini hissettirmeye başlamıştı. Çünkü O, imanı zevk etmiş, inancın huzur dolu atmosferini kendi ruh enginliğiyle tatmış ve ahiretin vaadettiklerini hakkalyakîn bilmişti. Dolayısıyla, artık O, rotasını şaşıran insanlara rehberlik etmek, karanlıkta kalmışlara ışık olmak ve ebedî saadete açılan kapıyı onlara da göstermek için sürekli çırpınıp duruyordu. Peygamber Efendimiz insanları ebedî hüsrandan kurtarma dâvasına o kadar gönülden bağlanmıştı ki, Kur’ân-ı Kerim, O’nun bu konudaki ızdıraplarını, *“Neredeyse sen, onlar bu söze (Kur’ân’a) inanmıyorlar diye üzüntünden kendini helâk edeceksin.”*[2] diyerek dile getiriyordu. Bir başka âyet-i kerimede de Cenâb-ı Allah, Resûl-i Ekrem’ine *“Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse üzüntüden kendini yiyip tüketeceksin.”*[3] şeklinde hitap ediyordu.

Herkesin imana uyanması ve insanlığın kurtuluşu hesabına bu denli ızdırap çekme ve karanlıktakiler için bu kadar dertlenme mârifete vâbeste bir meseledir. İnsan ancak bildiği ve idrak ettiği ölçüde ahirete ve ahiretin vaadettiklerine kıymet verir. Bazen her insanın vicdanı bazı şeyler duyabilir. Meselâ, herkes zaman zaman, “Allahım! Sen benim Rabb-i Rahîmimsin, ben ise Senin âciz bir kulunum. Sen her şeyi yaratan Hâlık u Kerimsin, bense Senin

zavallı bir mahlûkunum" deyip, O'nun kapısında ezildiğini hissedebilir. Fakat âriflerin duyuş ve hissedişi süreklidir ve daha derindir. Hele o engin ruhu ve aşkın ufkuyla âriflerin de seyyidi olan Resûl-i Ekrem Efendimiz'in meseleleri duyuş ve hissedişi bambaşkadır.

Peygamber Efendimiz buyurur ki; *"Miraç gecesi, bir noktaya ulaşınca, Cibrîl-i Emîn'i partal bir elbise gibi çok yıpranmış, beti-benzi sararmış bir vaziyette gördüm. O noktaya vardığında âdeta ayaklarının bağı çözülmüş, yığılıp kalmıştı. Allah karşısında duyduğu haşyet onu bu hâle getirmişti. O zaman bir meleğin Cenâb-ı Hakk'ı nasıl bildiğini anladım."* Evet, Cebrail'in (aleyhisselâm) o hâli Mevlâ-yı Müteâl'i bir melek mârifetiyle bilişinin ve O'na karşı derin saygısının neticesiydi. İşte, Peygamber Efendimiz'in mârifeti ve Hak karşısındaki haşyeti de onunkinden geri değildi, hatta ileriydi. Çünkü, Resûl-i Ekrem, melekleri bile geride bırakacak bir derinliğe sahipti. Bundan dolayıdır ki, Miraç'ta Cibrîl-i Emin, bir noktadan sonra O'na, *"Yürü, top senin çevkan senin!"* demişti. O gitmiş, görmüş, duymuş, tatmış ve bilmesi gereken şeyleri hakkalyakîn bilmişti… Sonra da o gördüğü, duyduğu, tattığı şeyleri insanlara duyurma iştiyakıyla geriye dönmüştü.

Efendimiz'in Hüznü

Defaatle arz etmişimdir; Abdulkuddüs Hazretleri der ki: *"Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gökler ötesi âlemlere gitti, bütün sema ehlince "müşârun bi'l-benân" oldu… Âyetü'l-Kübrâ'yı müşâhede etti, fizik âlemlerini aşarak fizik ötesine yürüdü; "Sidretü'l-Müntehâ" konağına uğradı, "Kâb-ı Kavseyni ev ednâ" zirvesine ulaştı ve "likâullah"a mazhariyet ufkuna erdi, görülmezleri gördü, duyulmazları duydu... Fakat bütün bu güzellikler O'nun başını döndüremedi, bakışlarını bulandıramadı; O'na asıl vazifesini unutturamadı. O döndü, ümmetinin arasına geri geldi. Allah'a yemin ederim, eğer ben o lütuflara mazhar olsaydım, o mertebelere ulaşsaydım, asla geriye dönmezdim!"* Onun bu sözü üzerine başka bir Hak dostu da şu değerlendirmede bulunur; *"İşte veli ile nebi arasındaki fark budur. Birincisi yaşar; fakat ikincisi yaşatmaya çalışır."* Evet, biri ulaşmaya gayret eder; diğeri başkalarını ulaştırma sevdalısıdır. Biri sürekli O'na doğru gider, vuslata yürür, maiyyet arar ve üns billâh diler… Beriki oraya çoktan varmıştır; o bir yandan Allah'la maiyyetini devam ettirme, diğer taraftan da, tattıklarını tattırma, duyduklarını duyurma ve başkalarını da o zirveye ulaştırma peşindedir.

Bundan dolayı, Peygamber Efendimiz'in mârifet ufku ve hassasiyeti zaviyesinden meseleye bakılınca, O'nun ızdırapları daha iyi anlaşılacaktır. O,

Cennet nimetlerine ermenin nasıl bir bahtiyarlık ve Cehennem'e yuvarlanmanın ne tür bir tâli'sizlik olduğunu görmüş; insanları ebedî hüsrandan kurtararak sonsuz saadetlere ulaştırmak için dünyaya dönmüştü. O, insanlara, kendilerini bekleyen tehlikeleri haber veriyor; onlara kurtuluşa götüren yolu işaret ediyordu; fakat insanların çoğu O'nun mesajına karşı bîgâne davranıyor, kendi mahiyetinden habersiz yaşıyordu. Merhum M. Âkif'in,

"Haberdâr olmamışsın kendi zâtından da hâlâ sen,
'Muhakkar bir vücûdum!' dersin ey insan, fakat bilsen.
Senin mâhiyyetin hatta meleklerden de ulvîdir:
Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir."

dediği gibi, pek çok insan, yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğundan bîhaberdi… Bütün mahlukât arasında Hakk'ın gözdesi olarak yaratıldığının şuurunda değildi… Topyekün varlığın özü, usâresi ve Yüce Yaratıcı'nın en parlak aynası olduğundan habersizdi. Cennet'e namzet olarak yaratılmıştı; fakat, ateşe doğru yürüyordu… Selim bir fıtratla dünyaya gelmişti; ama dâllîn güruhundan olmuş, gazab-ı ilâhîyi celbedenler arasında dolaşıyordu.

Evet, Resûl-i Ekrem Efendimiz, insanların bu hâlini gördükçe âdeta kendine kıyarcasına ızdırapla kıvranıyordu; o hassas ruhu insanlığın dertleriyle inliyordu. Dert ve ızdırabın tahammül edilemez bir keyfiyet aldığı anlarda ise, Cenâb-ı Hakk'ın hem tadil hem de takdir ifade eden hitabı imdada yetişiyordu. Allah (celle celâluhu) bir gün O'na, *"(Habibim) Sen dilediğin herkesi doğru yola eriştiremezsin! Ancak Allah dilediğini doğruya hidâyet eder."*[4] diyerek, inandırmanın şe'n-i rubûbiyete ait bir iş olduğunu hatırlatıyor; bir başka gün de *"Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse üzüntüden kendini yiyip tüketeceksin."*[5] sözüyle O'na tembih buudlu bir iltifatta bulunuyordu.

Tadil ü Takdir Âyeti

İşte, sorduğunuz âyet-i kerime de, hem tadil ve tembih hem de takdir ve iltifat ifade eden bir hitab-ı ilâhîdir. Cenâb-ı Hak, Habib-i Ekrem'ine, *"Kur'ân'ı sana, meşakkat çekip, bedbaht olasın diye indirmedik."*[6] buyurmaktadır. Yani; Kur'ân'ı sana, bahtsız, tâli'siz bir insan olasın diye indirmedik. Onun emirlerinden dolayı melûl, mahzun ve mükedder bir hâle düşmeni istemedik. Bu Kitab'ı indirmekle seni, takatini aşan bir yükün ve ağır bir meşakkatin altına sokmayı da murad etmedik. Kur'ân, anlayıp anlatabileceğin, emirlerini uygulayıp başka insanlara da öğretebileceğin bir kitaptır. O teklif-i mâlâyutâkta bulunmamakta; sana da ümmetine de beşerin tâkatini aşan bir mükellefiyet yüklememektedir. Bazı emirlerinde zâhiren bir meşakkat görünse bile, onlar da

aslında meşakkat değildir. Onlar, uzun bir yolculuğa çıkmış bulunan insanın hedefine sağ salim varabilmesi için yol azığı mesabesindedir; ileride çıkması muhtemel tehlike ve engellere karşı birer korunma vesilesidir.

Ayrıca, Kur'ân'ı sana, insanlarla münasebetlerinde sıkıntıya düşmene ve ona inanmıyorlar diye üzülmene bir sebep olarak da göndermedik. *"Onu, Allah'tan korkanlara, Yaratan'a saygı duyanlara bir öğüt, bir uyarıcı olarak indirdik."*[7] Senin vazifen tebliğ ve temsildir; insanları inandırmak şe'n-i rubûbiyete ait bir iştir. Kur'ân'ı, ön yargısı bulunmayan, istifade etmeye açık duran, potansiyel olarak insanın içinde haşyet hâsıl edebilecek şeyleri duyduğu zaman içi haşyetle dolan ve mânevî değerlere karşı saygı hissini bütün bütün kaybetmemiş olan kimseleri inzar edesin diye inzal ettik. Sen bu ilâhî beyanın ışığında insanlara yol göstereceksin, onun rehberliğini kabul edip onun yolunda gidenler de saadete erecekler. Fakat onu kabul etmeyenlere zorla kabul ettirmek senin vazifen değildir. Hem üzülme, o nasipsizlerden dolayı sen tâli'sizliğe düşmeyecek ve bahtsız kalmayacaksın. Zira, gönlü haşyetle dolu nice tâli'liler Hakk'ın çağrısına koşacak; ona inananlar senin göz aydınlığın olacak.

Evet, bu âyet-i kerime bütün bunları ve daha başka derin mânâları ihtiva etmektedir. Allah Resûlü'nün, ister ümmet-i davetin isterse de ümmet-i icâbetin genel tavır ve durumları karşısındaki duyarlılığını, insanlığın kurtuluşu hakkındaki hassasiyetini, O'ndaki ölesiye yaşatma arzusunu ve kurtarma cehdini nazara vermektedir.

Dahası, bu âyette bir müjde vardır. Bu Kur'ân'ı indiren Allah Teâlâ, onunla vaadettiği şeyleri de elbette gerçekleştireceğini beyan buyurmaktadır. Peygamber Efendimiz'i inkisar içinde bırakmayacağını ve asla bahtsızlığa terk etmeyeceğini belirtmektedir. (Allah Resûlü hakkında "şekâvet" tabirini kullanmak doğru değildir; dolayısıyla, âyetteki تَشْقَى kelimesini bahtsızlık olarak tercüme etmek daha uygun olsa gerektir.)

Haddizatında, bu âyet-i kerimeyi sadece Peygamber Efendimiz'in heyecanlarını tadil eden ve onu ikaz için inen bir ilâhî beyan şeklinde anlamak eksik, hatta yanlış olur. Evet, burada tadil ve tembih söz konusu olduğu kadar, ciddi bir takdir ve iltifat da vardır. Cenâb-ı Hak, Resûl-i Ekrem'ine âdeta "Habibim, şu ilâhî mesaja kulak verip ona dilbeste olmuyorlar ve inanıp onun rehberliğinde huzur-u daimiye yürümüyorlar diye öyle üzülüyor, öyle kederleniyorsun ki neredeyse bir mum gibi eriyip tükeneceksin. Senin bu yüce ve incelerden ince ruhun ilerde öyle bir kaynak hâline gelecek ki, gönlünde azıcık haşyet duygusu barındıran herkes kalb kâsesini doldurmak için o kaynağa koşacak. Öyleyse, Sen tebliğ vazifeni yap, takdiri Allah'a bırak; kendine o

kadar eziyet etme!" demektedir ki, bu hem çok ulvî bir iltifattır hem bir ızdırap insanında olması gereken ruh enginliğini gösterme adına arkadan gelenlere hedef tayin etme demektir ve hem de Kur'ân'ın mesajının hüşyar gönüllerde ma'kes bulacağının bir müjdesidir.

İnanıyorsan Bîgâne Kalamazsın!

Diğer taraftan, bu âyet bize de bir hedef göstermektedir: Nefsanî isteklerden, şahsî çıkarlardan ve gelecek endişelerinden bütün bütün sıyrılarak her zaman Rabbin huzurunda bulunuyor olma duygusuyla hareket etmeyi, Allah'a karşı hep haşyet hissiyle dolu bulunarak ilâhî mesaja açık yaşamayı ve bu sayede herkese sonsuzluk iksiri sunma niyetiyle çalışıp çabalamayı yegâne gaye-i hayal bilmemiz gerektiğini ima etmektedir.

Evet, şayet Allah Teâlâ hak ve hakikatın ne demek olduğunu senin ruhuna da azıcık duyurmuşsa, artık sen sokaktaki herhangi bir insan gibi davranamazsın. Çünkü, herkes belli bir seviyede mârifete erer. Sen hangi seviyenin insanı isen, mutlaka onun hakkını vermelisin, daha aşağıya inemezsin. Cenâb-ı Hakk'ı her an görüyor gibi temkinli davranacak kadar kuvvetli bir imana sahipsen ya da hiç olmazsa her an O'nun tarafından görüldüğün şuuruyla hareket ediyorsan, o ufku tutturup harem dairesine girdikten sonra bir daha kapının önündeki insan gibi yaşayamazsın. Artık sen zihninden geçen hayallerine bile hesap sormalısın.

İşte bu, bilmeye bağlı bir husustur. Şayet, Cenâb-ı Hakk'a inanmışsan, O'nun vaadettiklerini biliyorsan, vaîdlerinden haberdarsan ve ahirete imanın varsa, insanlığın hâlihazırdaki durumu karşısında lâkayt kalamazsın. Eğer, ister saadet ister şekavet olarak, bir şeyin âkıbetine inanmışsan, insanlığın o şekavetten sıyrılması, o tâli'sizliği aşması ve o saadete ulaşması için sen de günde birkaç defa ölüp ölüp dirilmeye razı olursun. Bu öteye inanmış ve adanmış bir ruhun vasfıdır; bu peygamberâne bir azmin, bir tavrın ve bir duruşun gereğidir.

Peygamberler Yolu Izdırap İster

Ötelere inanan insan, kendi istek ve ihtiyaçlarına rağmen, çevresindeki insanların mutluluğunu plânlayan, mensup olduğu toplum için nakış nakış huzur projeleri geliştiren, insanlığın dertleri karşısında hafakandan hafakana giren bir diğergâmdır. O, dünyayı nefsine zindan edecek ve şahsı hesabına bitip tükenecek kadar başkalarının saadetini düşünür. Düşünmemek onun elinde değildir artık; o yaşatmak için yaşayan bir fedakârdır. O, Bediüzzaman edasıyla, "Gözümde ne Cennet sevdası, ne de Cehennem korkusu var; milletimin imanını selâmette görürsem Cehennem'in alevleri içinde yanmaya

razıyım."[8] derken gönlünün sesine tercüman oluyordur ya da ellerini açıp, Hazreti Ebû Bekir gibi, *"Vücudumu o kadar büyüt ki Cehennem'i ben doldurayım, başkalarına yer kalmasın!"*[9] çığlıklarıyla inlerken aynı hasbî ruhu seslendiriyordur. Şahsen, günümüzde bile "Allahım, bir tek insanın hidayete ermesi için her gün elli defa ölmeye razıyım!" diyen karasevdalılar biliyorum. Şimdi, bugünün Kur'ân talebelerinden birinin şu sözünü, Bediüzzaman'ın samimi feryadını ve Sıddık-ı Ekber'in hasbî yakarışlarını yüze, bine, hatta bir milyona katlayın; sonra onda Efendimiz'in ızdırabını okumaya çalışın. İşte, o zaman insanlığın namzet olduğu akıbeti kendi mârifet enginliğiyle bilen, dolayısıyla iman etmeyenlerin ardı sıra çok hüzünlenen ve neredeyse üzüntüden kendisini yiyip tüketen Allah Resûlü'ne *"Kur'ân'ı sana, meşakkat çekip, bedbaht olasın diye indirmedik."* denmesindeki mânâyı bir nebze anlayabilirsiniz.

Şu kadar var ki, insanlığın kurtuluşu hesabına bu denli ızdırap içinde bulunmayı herkesten beklemek doğru değildir. Kimisi, sadece لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ ikrarının adamıdır. O kendi adına ebedî saadeti yakalamakla meşguldür. Böyle bir insan hakkında da suizan etmek ve onu dalâlette görmek büyük bir hatadır. Hayır, inşaallah, onun da necâta ermesi muhtemeldir. Fakat, kimisi de vardır ki, o gece-gündüz hak ve hakikatleri herkese duyurmanın plân ve projeleriyle oturup kalkmaktadır. Yatağına uzandığı zaman bile, "Nasıl yapsam da, Allah'ın mesajını bütün dünyaya duyursam…" demekte, ızdırap içinde kıvrım kıvrım kıvranmaktadır. İşte, bunlara Cenâb-ı Hakk'ın özel bir teveccühü olacaktır; Allah bunları peygamberlerle beraber haşredecektir.

Değişik vesilelerle arzettiğim gibi, Esved İbn Yezîd en-Nehâî vefat ettikten sonra, bir dostu onu rüyasında görür; *"Orada sana nasıl muamele edildi, nasıl karşılandın?"* diye sorar. Hazreti Esved, *"Vallahi, nübüvvetle aramda dört parmaklık bir mesafe kalmış gibi muamele ettiler."* cevabını verir. Evet, peygamberlik mesleği olan irşad ve tebliğ yolunun fedakâr yolcuları ötede Peygamberlerin hemen ardında yer alacaklardır. Dolayısıyla, Şah-ı Geylânî, İmam Rabbânî, Muhammed Bahauddin Nakşibend ya da İmam Gazzâlî gibi büyükler de aynı sözü söyleseler, hilâf-ı vâkî bir beyanda bulunmuş olmazlar.

Hâsılı, söz konusu âyet-i kerimede, tembihle beraber bir iltifat, tadilin yanında da bir takdir vardır. Bu açıdan da, ona ve benzerlerine, Peygamber Efendimiz hakkında "tadil ü takdir âyetleri" dense sezâdır.

1 Tâhâ sûresi, 20/2.

2 Kehf sûresi, 18/6.

3 Şuarâ sûresi, 26/3.

4 Kasas sûresi, 28/56.
5 Şuarâ sûresi, 26/3.
6 Tâhâ sûresi, 20/2.
7 Tâhâ sûresi, 20/3.
8 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.616 (Tahliller).
9 Bkz.: Şeyh Şemseddin Sivasî, *Menâkıb-ı Çihâr Yâr-i Güzîn* s.25 (28. Menkıbe).

Üstünlük Tutkusu ve Cemaat Enaniyeti

Soru: *Himmet ve gayrete mani büyük bir tehlike olduğu vurgulanan "meylü't-tefevvuk" ne demektir? Bu tehlikeye karşı korunabilmek için nelere dikkat etmek gerekmektedir?*

Cevap: Bildiğiniz gibi "meyil"; yönelme, istek ve arzu mânâlarına gelmektedir. "Tefevvuk" da, üstünlük elde etmek, daha büyük olmak ve önde görünmek demektir. "Meylü't-tefevvuk" ise, bir insanın, emsaline nazaran daha üstün meziyetlere sahip olma isteği ve önde bulunma arzusu sebebiyle farklılık ve üstünlük mülâhazalarına kapılmasıdır. Bu duygu, enaniyetle beslenmektedir; dolayısıyla da, "tezkiye-i nefis" ve "tasfiye-i kalb"e muvaffak olamamış her insanda az çok tesirini göstermektedir. Bazıları hafızalarının kuvvetiyle, bazıları beyanlarının gücüyle, kimileri seslerinin güzelliğiyle, kimileri de daha başka istidat ve kabiliyetleriyle ya da soy sop, servet ü sâman, şöhret ü şân gibi sâiklerle böyle bir farklılık düşüncesine kapılmakta ve kendilerini başka insanlardan daha üstün, daha seçkin ve daha çok saygıya değer görebilmektedirler.

Aslında, her nimet insanı Allah'a götürebilecek bir helezondur. Ne var ki insan, ancak vehmî bütün güç, kuvvet ve ihsan kaynaklarını nefyederek her türlü nimetin Allah'tan geldiğini kabul ve itiraf etmek suretiyle Cenâb-ı Hakk'a karşı şükür vazifesini yerine getirmiş ve kurbet ufkuna doğru yol almış olur. Evet, bütün iyilik ve güzelliklerin sebeplerini hazırlayan, onları takdir ve taksim eden, vakti gelince yaratıp semâvî sofralar hâlinde önümüze seren Allah'tır; öyleyse, neticede minnet ve şükran da O'nun hakkıdır. Nimeti vereni görmezlikten gelerek sadece nimetlere ya da onların sebeplerine takılmak nankörlüktür. Şükür, nimetin ziyadeleşmesi için bir vesile olduğu gibi, nankörlük de nimetin kesilmesinin hatta bir nikmete dönüşmesinin sebebidir. Cenâb-ı Allah, *"Eğer şükrederseniz Ben de nimetimi artırırım; şayet nankörlük yaparsanız, biliniz ki azabım çok şiddetlidir."*[1] mealindeki fermanıyla, şükredenleri mükâfatlandıracağı vaadinde, küfrân-ı nimete düşenleri de cezalandıracağı tehdidinde bulunmuştur.

İşte, zekâ, hafıza, beyan gücü, ses güzelliği... gibi değişik istidatlar ve farklı kabiliyetler Allah'a teşekkürü gerektiren nimetlerdir. Fakat, insanlar bazen bu nimetlerin Allah tarafından verildiğini ve onların emanet bir elbise gibi insana giydirildiğini unuturlar; unutur ve onları sabit, değişmez ve ebedî birer üstünlük vesilesi gibi görmeye başlarlar. Kalb ve kafalarındaki bu duygu ve düşünce inhirafını çirkin hırıltılar olarak dışa aksettir ve zamanla "Benim zekâm, benim

hafızam, benim fikrim, benim yazım...” sözlerini birer fâikiyet iddiası şeklinde telaffuz eder dururlar. Rahmet ilinden dalga dalga esip gelen lütuflar karşısında şükür hisleriyle dolacaklarına, nankörlüklere girer ve o güzelim nimetlerin çehresini bencillik, gurur, riya ve süm’a isiyle karartırlar. Bütün ihsanları, acz, fakr ve ihtiyaçlarına binaen kendilerine bahşedilmiş birer lütuf olarak değerlendireceklerine ve onların asıl kaynağı üzerinde duracaklarına, onlara sahip çıkar ve hak iddiasında bulunurlar. Her nimetin aynı zamanda bir imtihan vesilesi olabileceği ihtimaline karşı Allah’a sığınacaklarına, sığınıp kulluk çıtasını biraz daha yükselteceklerine, iyiden iyiye şımarır, kendilerini biraz daha beğenir; her hâl, tavır ve davranışlarına mukabil takdir bekleyen, alkış isteyen kimseler oluverirler.

Enâniyet ve Fâikiyet Mülâhazası

Bu fâikiyet mülâhazası, yani, daha üstün ve daha kıymetli olma arzusu, bazen insanın şahsî enaniyetinden kaynaklanır. Allah’ın ekstra lütuflarına mazhar olan bir insan, sağlam bir kulluk düşüncesiyle onları hazmedip bala döndürmesi ve bal-kaymak gibi yudumlaması mümkünken, bazen benliğine takılır, nimetleri kendi istihkakına bağlar ve böylece onları zehire çevirmiş olur. Her nimeti, Mün’im-i Hakikî’yi gösteren bir ayna gibi algılayıp, Yunus Emre’nin ifadesiyle “Ballar balını buldum, kovanım yağma olsun.” diyerek ihsanda bulunan Zât’a yönelmesi gerekirken, enaniyetine, gurur ve kibrine yenik düşer, sadece nimeti düşünür, onu kazanmış olduğu bir hak gibi görür; dolayısıyla da, sebeplerin ötesinde bir Müsebbibü’l-esbab bulunduğunu hiç hatırlayamaz ve nimetlerin asıl Sahibini kat’iyen düşünemez. Aslında, o güzel şeyleri his, şuur, kadirşinaslık ve Allah’a teveccüh çerçevesi içinde değerlendirse, onlar kendisi için birer nimet olacak ve onu yükseltecektir. Fakat bencil insan, âdeta onları enaniyetini besleyen faktörler hâline getirir, her nimeti benliğine mâleder ve sürekli “ben” der durur; neticede o nimetler de birer felâket sebebine dönüşür ve mahvedici bir mahiyete bürünürler.

Günümüzde “ben, ben” diyerek oturup kalkma ve enaniyet mülâhazalarıyla dolup taşma belki her zamankinden daha fazladır. Öyle ki, bugün inanan insanlar bile “özgüven”, “kişisel gelişim”, “kendine güven” gibi unvanlar altında serdedilen bir kısım düşünceleri şeytânı hoşnut edebilecek mülâhazalara çevirebilmektedirler. Oysa, hakikî mü’min kendine değil, Allah’a güvenir. Bir yandan, Cenâb-ı Hakk’ın verdiği iradeyi en iyi şekilde kullanır; diğer taraftan da, *“Allahım beni göz açıp kapayıncaya kadar bile nefsimle baş başa bırakma.”* der. Nefsine değil, Cenâb-ı Hakk’a itimat eder. Nefsini ve nefsânî duygularını an azılı düşman sayar; en güzel vekil, yegâne dost ve

yardımcı olarak ise yalnızca Allah'ı bilir. Sürekli حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ *"Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!"*[2] sözünü terennüm eder; *"Ey Yüce Rabbimiz! Yalnız Sana güvenip dayandık, Sana yöneldik ve sonunda da Senin huzuruna varacağız."*[3] hakikatini seslendirir. Fakat, şimdilerde bencillik o kadar yaygındır ki, çoğu insanlar Cenâb-ı Hakk'ın lütuflarını bile enaniyetleri hesabına kullanmakta ve onları benliği besleyen birer unsur gibi algılamaktadırlar. Dolayısıyla da, aslında her biri birer yükselme helezonu olan nimetler, benlik adına kullanılınca helâke götüren birer tuzak hâlini almaktadırlar.

Var mı Bu Cemaat Gibisi!

Diğer taraftan, üstün olma duygusu her zaman ferdî benlikten kaynaklanmaz. Bazen insan, enaniyetini besleyen yanlış his ve düşünceleri kendi içinde eritebilir. Kalbine ve zihnine uğrayıp geçen bazı nefsî ve şeytanî duygulardan kurtulup şahsen Allah için başlayan, Allah için işleyen ve rıza-yı ilâhî dairesinde hareket eden bir kul olabilir. Ne var ki, şahsı hesabına *"kullardan bir kul"* olma şuuruna ulaşmış kimseler için de "âidiyet mülâhazası" meyl-i tefevvuka sebep olabilir; ondan dolayı kendini farklı ve üstün sayanlar bulunabilir. Yani, bir milletin, bir cemiyetin ya da bir cemaatin mensubu olmak da insanı bambaşka bir enaniyete ve seçkinlik hissine itebilir. Bu his sebebiyle kimileri "Harika insanlar meydana getiren bir milletin fertleriyiz." der övünürler; kimileri de, Allah muhafaza, "Biz, dünyanın hemen her ülkesinde ortaya koyduğu eğitim faaliyetleriyle milletimizin adını bayraklaştıran ve insanlık tarihi boyunca eşine az rastlanır şekilde büyük bir hızla faaliyet alanını genişleterek istikbalin sulh adacıklarını kuran bir hareketin gönüllüleriyiz." diyerek bir nevi "cemaat enaniyeti"ne kapılırlar. Aslında, insanın şahsî hayatı hesabına "ene"den sıyrılması çok büyük bir başarı ve şeytana karşı önemli bir tabyedir. Fakat, "ben" duygusunun yerine "biz"i ikame etme, başlangıç itibarıyla takdire şayan bir adım olsa bile, şayet "ene"nin yerini "nahnü" alır ve insan o noktaya takılıp kalırsa bu da çok ciddi bir tehlikedir. Zira, "nahnü"ye geçiş bir mertebe ise de, orada da durmamak ve "Hüve"ye yürümek; her şeyi "O"na vermek esastır.

Evet, benlik hissi aşılmalı, "biz" duygusu öne çıkarılmalıdır; fakat, o noktada da âidiyet düşüncesi kalb ve zihinleri esir etmemeli; şayet Cenâb-ı Hakk'ın lütufları esbab dairesi içinde mutlaka bir vesileye bağlanacaksa, o vesilenin vifak ve ittifak olduğu düşünülmelidir. Yani, bir toplumu teşkil eden her fert, "Biz yaptık, biz kurduk, biz düzenledik, biz kazandık..." diyeceğine, "Cenâb-ı

Hakk'ın tevfîki, vifak ve ittifaka bağlı geliyor. O'na binlerce hamd ve senâ olsun ki, kalblerimizi birbiriyle irtibatlandırdı, bizi birbirimize sevdirdi, bir araya getirdi ve önemli bir hareketin hâdimleri eyledi" diyerek, tahdis-i nimette bulunmalı ve Allah'a şükretmelidir. Fakat "Allah'a binlerce hamd ü sena olsun ki, bize muvafakat içinde hizmet etme zemini lütfetti ve gayretlerimizi başarılarla neticelendirdi" diyerek "Hüve"yi işaret etmesi gereken kimseler, "Var mı benim gibisi!" türünden ifadelerle "benlik" hırıltıları çıkarırlarsa ya da "Bu cemaat gibisi gelmedi âleme" şeklinde "biz" duygusuna bağlı bir fâikiyet düşüncesini seslendirirlerse, işte o zaman, ilâhî ihsanları ferdî enaniyete veya âidiyet mülâhazasına bağlamak suretiyle nankörlük yapmış ve Allah korusun bir çeşit şirke düşmüş olurlar. Dolayısıyla, bir insanın sürekli kendi istidat ve kabiliyetlerini nazara vermesi ve kendisinden bahsetmesi ne kadar çirkin ise, bir toplumun fertlerinin her fırsatta mensup oldukları cemaatin hususiyetlerini, o hareketin faziletlerini, kendi felsefelerinin üstünlüklerini ve sahip oldukları düşüncelerin isabetliliğini vurgulamaları da o denli çirkindir; dahası böyle bir tavır da fâikiyet mülâhazasını tetikleyen ve şişiren büyük bir tehlikedir. Hak ve hakikat gürül gürül ilân edilmeli, din ve diyanet mutlaka anlatılmalıdır ama bu ilâna ve bu anlatmaya nefisler asla karıştırılmamalıdır. Allah sevmez öyle düşünenleri ve öyle iddialı sözler söyleyenleri. Cenâb-ı Hak, "Elhamdülillâh, O bizi bir araya getirdi." diyenleri sever; kullarının sürekli "Allahım birliğimizi ve dirliğimizi muhafaza buyur." deyip hıfz-ı ilâhîye sığınmalarını ister.

Evet, "Biz gücümüz, kuvvetimiz, ilmimiz ve tecrübemizle bu işleri başarıyoruz." düşüncesi Karunca bir düşüncedir. *"Ben kendi ilmimle ve kendi iktidarımla kazandım."* iddiası ancak Karun'un ve onun torunlarının telaffuz ettikleri müşrikçe bir kuruntudur. Din ve millet yolunda hizmete gönül vermiş insanlar, Karun gibi düşünüp Karunca konuşacaklarına, gurur ve enaniyeti bırakmalı; aczinin, fakrının ve ihtiyaçlarının farkında olan kullar gibi tazarru ve duâ lisanıyla Cenâb-ı Hakk'a yönelmelidirler.

İhlâsa Çağrı

Bediüzzaman Hazretleri, dava erlerinin himmet ve gayret duygularını baskı altına alıp, onları ümitsiz, bezgin ve çaresiz bırakan tehlikelerden biri olarak işte bu "meylü't-tefevvuk"u saymaktadır. Asıl itibarıyla, Kur'ân ve iman hizmetinde rekabete, önde olma mücadelesine, itişe kakışa bir yere varmaya ve birbirine zahmet vermeye hiç yer ve lüzum bulunmadığını ifade eden Hazreti Üstad, farklı ve üstün olma duygusunun bir müstebid gibi gelip hizmet erlerinin himmet hislerine hücum ettiğini ve onları Allah için çalışıp çabalamaktan, din

uğrunda gayretten uzaklaştırdığını belirtmektedir.[4] Böyle bir düşmana karşı koymak için de, كُونُوا لِلّٰهِ hakikatine sığınmak gerektiğini, yani, bir başka yerde "Allah için işleyiniz, Allah için başlayınız, Allah için çalışınız ve O'nun rızası dairesinde hareket ediniz." diyerek tarif ettiği ihlâs kalesine iltica etmenin lüzumunu nazara vermektedir.

Haddizatında, kendini farklı ve üstün gören bir insan bir taraftan kendisinin değil de başkalarının çalışıp didinmeleri gerektiğini düşünür; diğer taraftan da, beklentilere girer, hiçbir pay sahibi olmadığı başarıların dahi ona nispet edilmesini ister. Şayet, beklediği takdiri bulamaz, istediği alkışları duyamaz ve –kendince– kıymeti anlaşılamazsa, her şeyden el etek çeker; içinde azıcık çalışma isteği kalmışsa onu da kaybeder. Böyle bir insan, ara sıra yapıp ettiği işlerde yine farklı, üstün ve seçkin biri olduğunu başkalarına da kabul ettirme peşindedir; dolayısıyla da, onun her söz, tavır ve davranışı enaniyet eksenlidir, riya ve süm'a ile kirlenmiştir. Onun hedefi hep en önde olmak, üstün görünmek ve insanların teveccühünü kazanmaktır; fakat, böyleleri umumiyetle maksatlarının aksiyle tokat yerler; işlerinde muvaffak olamadıkları gibi halk nazarında da istiskal edilir ve cehd ü gayret hislerini de her gün biraz daha kaybederler.

İşte, böyle kötü bir akıbete dûçar olmamak için, كُونُوا لِلّٰهِ hakikatine sığınmak ve bütün amellerde Allah rızasını gözetmek gerekmektedir. *İhlâs Risalesi*'nde de ifade edildiği gibi; "Eğer O razı olsa, bütün dünya küsse ehemmiyeti yok. Eğer O kabul etse, bütün halk reddetse tesiri yok. O razı olduktan ve kabul ettikten sonra, isterse ve hikmeti iktiza ederse, sizler istemek talebinde olmadığınız hâlde, halklara da kabul ettirir, onları da razı eder."[5] Onun için, bu iman hizmetinde, doğrudan doğruya ve yalnızca Cenâb-ı Hakk'ın rızasını esas maksat yapmak icap eder. Mademki, ihlâsla yapılan bir dirhem amel, ihlâssız batmanlarla amelden üstündür, öyleyse, büyük-küçük her iş O'nun hoşnutluğu gözetilerek ortaya konmalıdır. Bu hususa da dikkat çeken Bediüzzaman Hazretleri, yalnız, kimsesiz, garip bir vaziyette iken ve insafsız bazı memurların takipleri ve baskıları altında olmasına rağmen birkaç talebesiyle beraber yaptığı hizmetin kendi memleketinde ve İstanbul'da yüzlerce, belki binlerce yardımcıyla muvaffak olduğu hizmetten çok daha büyük olduğunu beyan etmekte ve bunu sayıları az da olsa o talebelerinin ihlâsına bağlamaktadır. Sonra da "İnşaallah tam ihlâsa muvaffak olursunuz, beni de tam ihlâsa sokarsınız."[6] diyerek, mütevazi bir kulun ruh portresini sergilemektedir.

Tetikte Olmalı...

Evet, insan, tabiatı itibarıyla farklılık ve üstünlük düşüncesine açıktır. O, bu türlü mülâhazalardan tecrîd edilmemiş ve daha baştan fıtratı bunlara kapalı olarak yaratılmamıştır. Mesuliyet duygusunun ve imtihanın bir gereği olarak o, bütün nefsanî ve şeytanî düşünceleri iradesiyle aşmak zorundadır. Dolayısıyla insan, Allah'a sığınarak ve iradesinin gereğini yerine getirerek nefsanî hislerin ve şeytanî fikirlerin üstesinden gelmeye çalışmalıdır. Allah'a dayanarak, sa'ye sarılarak ve iradesinin hakkını vererek kulluk şuuruna aykırı bütün mülâhazalardan sıyrılmaya gayret etmelidir. Bu arada, bilmelidir ki, bugün aştığı tepelerin benzerleri yarın yeniden karşısına çıkacaktır. Bir işte başarılı olunca, benliğine âit bir kısım duygular, bir kere daha birer akrep gibi kuyruklarını dikip gezmeye başlayacaklardır. O, bu zehirli ve öldürücü hasımlara karşı da savaş ilân etmek ve bu defa da onları aşmak durumunda kalacaktır. Onların da üstesinden gelse bile, unutmamalıdır ki, yarın aynı tehlikelerle bir kere daha karşılaşacak ve yeni bir imtihanı daha geçmek mecburiyetinde olacaktır. Nasıl ki, Peygamber Efendimiz جَدِّدُوا إِيمَانَكُمْ بِلَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ *"İmanınızı* لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ *ile yenileyiniz."*[7] buyurmakta ve ümmetini sürekli tecdîd-i imana davet etmektedir; aynen öyle de, insan kulluk anlayışına ters duygu ve düşüncelerle de sürekli mücadele içinde olmalıdır. Zira, *Mektubat*'ta da vurgulandığı üzere, nefis, hevâ, vehim ve şeytan az çok her insana hükmetmekte; onun gafletinden istifade ederek, pek çok hile, şüphe ve vesveseyle iman nurunu kaplamaktadır. Onun için, her gün, her saat, hatta her vakit, imanı cilalamaya ihtiyaç vardır.

İşte, böyle bir tecdîd, tazeleme ve cilalama, duygu ve düşünce kaymalarından korunmanız için de zaruridir. Bu açıdan, fâikiyet mülâhazası ve üstünlük düşüncesi içinize estiği zaman, hemen Cenâb-ı Hakk'a yönelmeli ve hamd ü sena hisleriyle dolmalısınız. Mazhar olduğunuz ve etrafınızda gördüğünüz bütün nimetleri hamde vesile saymalısınız. İlâhî lütufları çok iyi okumaya çalışmalı; onların arka plânına bakmalı; sizin güç ve kuvvetinizle olacak gibi görünmeyen bu ihsanları enaniyetinizi beslemek için değil, şükretmek için bir vesile olarak değerlendirmelisiniz. Her zaman size karşı taarruz vaziyetinde bulunan ne kadar düşman düşünce ve duygu virüsü varsa, onları bertaraf edebilecek silahlarınızı da her an hazır bulundurmalısınız.

Tehlike Hattında Bulunanlar

Bu hususta, en tehlikeli durumdaki insanlar, mesleği ve konumu itibarıyla topluma en çok faydalı olan kimselerdir. Meselâ, hekimlerin o türlü mülâhazaları aşmaları hayli zordur. Çünkü onlar, tedavi ettikleri, ilâç

verdikleri ya da sebepler açısından ölümden döndürdükleri her hastadan dolayı bir kere daha aynı duyguların hücumuna maruz kalırlar. Bir hastanın şifa bulmasında Cenâb-ı Allah, sebepler zaviyesinden, onları vesile kılar. Meselâ, kalb krizi geçiren bir insana müdahalede bulunur, anjiyo yapar ve gerekirse stent takarlar. Şayet, bunu yaparken, Şâfî-i Hakikî'yi hatıra getirmez ve kendilerinin sadece bir vesile olduğunu düşünmezlerse, o hastayı ihya etmiş gibi bir tavra girebilirler. O işi başarıyla bitirirlerse, bulundukları yerden öksürerek ayrılıp kendilerini hissettirmeye çalışabilir, üstün ve seçkin kimseler oldukları zehabına kapılabilirler.

İlâhiyatçılar da bu konuda çok tehlikeli bir noktada durmaktadırlar; çünkü, onlar da halka va'z u nasihat ediyor ve irşad vazifesinde bulunuyorlar. Bir insan, onların irşadıyla hak ve hakikati bulmuşsa, onlar da o insanı din adına ihyâ etmiş olduklarını düşünebilirler. Böyle bir düşünce ise, çok tehlikelidir ve bir nevi şirktir. Bu türlü mülâhazaların zihne gelmesi karşısında sürekli "Aman yâ Rabbi, o işlerin sahibi ben değilim; dirilten de Sensin, öldüren de; yol gösteren de Sensin, hidayete erdiren de. Evet, gerçi bunlar benim iklimimde cereyan etti ama ben sadece bir vesileydim." demeli ve bir mânâda duygularını, düşüncelerini tazelemeli ve cilalamalıdırlar. İhsanlar karşısında fahirden ve küfrandan kurtulmak için meseleleri, Üstad'ın o enfes yaklaşımıyla değerlendirmeli; "Evet ben güzelleştim, fakat güzellik libasındır ve dolayısıyla libası bana giydirenindir, benim değildir."[8] diyerek hidayeti Müessir-i Hakikî'nin yarattığı tesire vermelidirler.

Aslında, Cenâb-ı Allah'ın, Peygamber Efendimiz'e (aleyhi ekmelüttehâyâ) hitaben *"Sen dilediğin kimseyi doğru yola eriştiremezsin! Lâkin ancak Allah dilediğini doğruya hidâyet eder. O, hidâyete gelecek olanları pek iyi bilir."*[9] buyurması da bu gerçeği nazara vermektedir. Evet, insanoğlu Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının tecelli ettiği aynaların en câmii ve mücellâsıdır; Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhi ekmelüttehâyâ) ise, bu aynaların en kâmili ve muhtevalısıdır. Bu hakikati ifade sadedinde bir hak dostu,

"Âyinedir bu âlemde her şey Hak ile kâim,
Mir'ât-ı Muhammed'den Allah görünür dâim."

demiştir. Ne var ki, Allah'a yakınlığı, özel konumu, samimiyet ve ihlâsı, sözlerinin derinliği... gibi, bir irşad erinde bulunması lâzım gelen her şey Peygamberimiz'de mevcut olmasına rağmen, Cenâb-ı Hak, ona bile, *"Habibim, sen dilediğin kimseyi doğru yola eriştiremezsin!"* buyurmuştur. Kaldı ki, Allah Teâlâ bir başka âyet-i kerimede *"Sen gerçekten insanlara doğru yolu gösterirsin."*[10] diyerek Resûl-i Ekrem Efendimiz'in gaye ölçüsünde bir vesile

olduğunu da belirtmektedir. Fakat, gaye ölçüsünde dahi olsa vesile vesiledir; dolayısıyla, hidayet etmek sadece Allah'ın işidir ve şe'n-i rubûbiyetin gereğidir. Öyleyse, bir insanın hidayet gibi yalnızca Allah'a ait olan bir meseleyi sahiplenmesi ve sözünde veya sohbetinde, kaleminde ya da yazısında hakikî bir tesir vehmetmesi bir nevî şirktir.

Keşke!

Şayet, siz de irşad ve tebliği hayatınızın gayesi kabul etmişseniz, herkesten daha ziyade, hâl, tavır ve davranışlarınızı كُونُوا لِلّٰهِ emri çerçevesinde ortaya koymaya çalışmalısınız. Çünkü, Allah için olunca fevkalâdeden bir genişliğe ulaşırsınız; şayet, her şeyi Allah'tan bilirseniz, Cenâb-ı Hak sizin irade gücünüze, görüş ufkunuza, duyuş alanınıza ve beyanınızın tesirine Zât'ına ait nâmütenâhîlikten nihayetsiz ihsanlarda bulunur. Bunların hepsi hem bu dünyada meyvelerini verir, hem de nâmütenahîlik adına birer yatırım hâline gelerek öbür âlem için azık olarak biriktirilir. Fakat, meseleleri kendi darlığınızla ele alırsanız, hem sürekli o darlığın mahkûmu olursunuz, hem de her işinizde kendi iradenizle, kendi görüşünüzle, kendi duyuşunuzla ve kendi beyan kabiliyetinizle sınırlı kalırsınız. Ayrıca, Hazreti Üstad'ın da ifade ettiği gibi, hak ve hakikate hizmet yolunun esası ihlâstır. Samimi ihlâsı kıran adam, ihlâs kulesinin başından sukût eder ve ihtimal, gayet derin bir çukura düşer.[11] Zira, bir insan ne kadar ilâhî lütuflara mazhar olmuşsa, ihlâsa muhalif davrandığı zaman içine düşeceği çukur da o ölçüde derin olur. Pek çok teveccüh ve iltifat görmüş, bir kere harem dairesine alınmışsanız, artık sizden konumunuzun hakkını vermeniz beklenir. Şayet, o daireye yakışır bir hâl sergilemez ve ona göre bir mârifet ufkuna ulaşma peşine düşmezseniz, bu defa o dairenin kapısı sizin için bir kere daha aralanır ama bu defa size dışarısı gösterilir. Artık, sizi koridorda da tutmazlar; orada sizden geri insanların bulunmasına izin verseler bile, size dış kapıyı işaret ederler. Bu açıdan da, sizin bütün amellerinizde sadece Allah rızasını gözetmeniz; meylü't-tefevvuk gibi mülâhazalardan olabildiğine uzak durmanız; şan, şöhret, makam, mansıp ve halkın teveccühü gibi beklentilerden fersah fersah kaçmanız icap eder.

Hâsılı; keşke, güç, kuvvet, servet, zekâ, hafıza, beyan kabiliyeti ve daha değişik imkânlar gibi, zâhirî fâikiyet unsurlarını, Hakk'a karşı birer medyûniyet, tevazu ve mahviyet vesilesi saysak… Keşke, Allah'ın ihsan ettiği bütün bu mazhariyetleri, O'na bağlı görme şuuruyla ölçüp, biçip, değerlendirerek, onları gönüllerimizde iki büklüm olma duygusuna çevirsek... Keşke, bütün tavır ve davranışlarımızı Hak karşısında rükû ve secde hâliyle,

insanlar karşısında da saygı ve muhabbetle bezesek… Keşke, takdir edilip alkışlanmadan dolayı şımarıklığa, çevremizin hüsnüzannı sebebiyle küstahlığa ve ferdî enaniyetleri besleyen âidiyet mülâhazası ile de fâikiyet tavrına asla girmesek… Girmesek ve hep sade yaşasak, sade düşünsek ve sade konuşsak… Keşke!

1 İbrahim sûresi, 14/7.

2 Âl-i İmrân sûresi, 3/173.

3 Mümtahine sûresi, 60/4.

4 Bkz.: Bediüzzaman, *Muhakemat* s.21, 38.

5 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.200 (Yirmi Birinci Lem'a, Birinci Düstur).

6 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.203 (Yirmi Birinci Lem'a, Üçüncü Düstur).

7 el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 2/204. Ayrıca benzer mânâdaki hadisler için bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/359; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* 1/417).

8 Bediüzzaman, *Mektubat* s.416 (Yirmi Sekizinci Mektup, Yedinci Risale Olan Yedinci Mesele, Dördüncü Sebep).

9 Kasas sûresi, 28/56.

10 Şûrâ sûresi, 42/52.

11 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.204 (Yirmi Birinci Lem'a, Dördüncü Düstur).

Huzur ve Bereket Mevsimi

Soru: *Ramazan-ı Şerif, ülkemizin, içine çekilmek istendiği anarşi ve terör ortamından kurtulabilmesi için bir fırsat olarak değerlendirilebilir mi?*

Cevap: Ramazan-ı Şerif'in mutlaka bir bağlayıcılığı vardır. Bildiğiniz gibi, Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) *"Ramazan ayı girince Cennet kapıları açılır, Cehennem'in kapıları kapanır ve şeytanlar zincire vurulur."*[1] buyurmuştur. Evet, bu mübarek ayda, "merede-i şeytan" zincire vurulur. "Merede", inatçılar, direnenler demektir. Bu ifadeyle, şeytanların en azgınları, ipe sapa gelmezleri kastedilmektedir.

Bununla beraber, Ramazan-ı Şerifte de hatalar işlendiği, günahlara girildiği ve büyük yanlışlıklar yapıldığı bir gerçektir. Fakat, bu Kur'ân ayında mü'minlerin elde ettiği büyük kâr düşünüldüğünde ve şeytanın buna razı olmayacağı, âdeta hırsından deliye döneceği ve insanları günahlara çekmek için bütün hilelerini kullanacağı göz önünde bulundurulduğunda merede-i şeytanın elinin kolunun bağlanmış olduğu anlaşılacaktır.

Ramazan'ın Gücü ve Bereketi

Evet, Ramazan'da yapılan ibadetler çok önemlidir. Cenâb-ı Allah oruç hakkında *"Oruç Bana ait bir ibadettir; onu Nefsime izafe ediyorum. Mükâfatını da Ben vereceğim."* buyurmaktadır. Bu itibarla da onun genişliğini, derinliğini ve hak indindeki değerini kavramak; ona bir kıymet takdir etmek mümkün değildir. Dolayısıyla, onun mükâfatını vermeye Cenâb-ı Hak'tan başka kimsenin gücü yetmez. Allah Teâlâ, oruç sevabını bizzat takdir etmiş ve onu öbür âlemde bir sürpriz olarak verme vaadinde bulunmuştur. Bu sürpriz mükâfatın en önemli vesilesine de *"Çünkü oruç tutan kulum, yemesini-içmesini Benim için terk ediyor."*[2] sözüyle işaret etmiştir.

Ayrıca, bu kutlu zaman diliminde mü'minler oruç ibadetiyle beraber, teravih namazı da kılarlar. *"O Ramazan ayı ki insanlara bir rehber olan, onları doğru yola götüren ve hakkı bâtıldan ayıran en açık, en parlak delilleri ihtiva eden Kur'ân o ayda indirildi."*[3] ilâhi beyanı gereğince Ramazan'ı tam bir Kur'ân ayı olarak değerlendirir ve bol bol Kur'ân okurlar. Aynı zamanda, gönülleri açılır, semahatle ve engin bir cömertlikle coşarlar; hayır ve hasenât hesabına bütün fırsatları değerlendirirler. Bir hadis-i şerifin ifadesiyle, *"Resûlullah insanların en cömerdi idi. O'nun bu cömertliği Ramazan ayı girip de Cebrail'le (aleyhisselâm) buluştuğu zaman daha da artardı. Hazreti Cebrail Ramazan ayı çıkıncaya kadar her gece Peygamber Efendimiz'e gelip*

Kur'ân'ı arz ederdi. O günlerde Allah Resûlü insanlara rahmet getiren rüzgârdan daha cömert olurdu."[4] Mü'minler de o günlerde daha bir cömertleşir; zekât, sadaka ve fıtır sadakası adı altında sürekli ihsanda bulunurlar. Hatta bazıları, Ramazan ayının son on gününde itikâfa girer ve kendilerini bütün bütün ibadete verirler.

İşte, böyle bir hayır yarışı karşısında şeytanın çileden çıkması onun tabiatının gereğidir. Zira o, insanoğluna düşmanlığını ifade ederken, *"Zât'ına kasem olsun, hepsini şirâzeden çıkaracağım!"*[5] demiş ve sürekli, ayakları kaydırma yolları arayıp durmuştur. Öyleyse, Ramazan'ın bereketi çıldırtır şeytanı ve şeytan durumunda olan bir kısım habis ruhları. Bu büyük sevapları insanların ellerinden alabilmek için, onlar arasında çok hır-gür çıkarma hırsıyla kıvrandırır insî-cinnî şeytanları. Ne var ki, görüldüğü gibi insanlar büyük ölçüde ramazanlaşıyor; daha dikkatli ve ahirete açık yaşıyorlar. Allah'ın izni ve inayetiyle, Ramazan'ı sükûnet içinde geçiriyor ve günahlardan biraz daha uzak kalıyorlar. Demek ki, merede-i şeytan diyebileceğimiz o azgınlar gerçekten zincire vuruluyor. Bazı insî ve cinnî şeytanlar heva ve heves gibi yardımcıları vasıtasıyla tahribatlarına devam etmeye çalışsalar da, Cenâb-ı Hak, azgın şeytanların önünü tıkıyor ve onlara geçiş izni vermiyor.

Öyleyse, Ramazan'ın insanlar üzerinde çok ciddi tesirleri olduğu gibi, anarşi havasını dağıtma ve huzur atmosferini hâkim kılma hususunda da çok önemli katkıları olacağı söylenebilir. Çünkü, terörü çıkaranlar ya da en azından figüre edilen, kullanılan insanlar arasında da Allah'a inananlar vardır; onların bazıları da ehl-i imandır. Herhalde böyleleri, hiç olmazsa oruç tutuyorken o türlü olumsuz işlere girmeyi düşünmezler. Ramazan'ın kuşatıcı ve bağlayıcı gücü onların şer düşüncelerinin önünü de keser. Ayrıca, belki onlardan da "Hiç olmazsa Ramazan'da gideyim" diyerek camiye giden, namaz kılan, sohbet dinleyenler bulunabilir. Bütün bunlar şer duygularını bastırabilir, kötülük hislerini ezebilir.

Fakat, bazı hâdiseler de vardır ki, bunlar çok güçlü kaynaklar tarafından çıkarılıp yönlendiriliyordur. Bazılarının "derin devlet" sözüyle ifade ettiği, kimilerinin "yeraltı güçleri" dediği, bir kısım insanların da "başkalarının emeline hizmet eden kuvvetler" diye tarif ettiği kesimler tarafından tutuşturulan fitne ateşlerini söndürmek çok kolay değildir. Bu hâdiseler onlar tarafından çıkarılmış ve bunlarla bir yere varılmak istenmişse; meselâ, bunlar anti-demokratik bir kısım oluşumlar meydana getirmek için plânlanmışsa ve provokasyonların bir arka plânı varsa, zannediyorum bu insanlar, Ramazan'da da olsa hep şeytanın güdümünde kalacak ve kat'iyen onun tesirinden kurtulamayacaklardır.

Dolayısıyla, anarşinin, demokrasiye darbe vurmak isteyenlerin elinde bir silah olduğu, her kargaşayla milletin parlak geleceğinin biraz daha karartılmak istendiği, terör adına yapılan her şeyin başkalarının ekmeğine yağ süreceği ve dış dünyanın, bu durumu değişik şekillerde değerlendirmek için fırsat kolladığı akıldan hiç çıkarılmamalı; bugüne kadar kazanılmış olan şeylerin bir bir elden çıkmasına ve geride acı bir inkisar bırakmasına meydan verilmemelidir.

Bu açıdan, herhalde bu mevzuda biraz daha kararlı durmak lâzımdır. Özellikle, medyanın ve diyanet mensuplarının kararlı durmaları; topyekün insanlara îmânî duyguları açısından seslenmeleri icap etmektedir. Türkiye'nin doğusundan batısına kadar her yerde, hususiyle de anarşiye açık duran bölgelerde bu mevzuda ciddi tahşîdat yapılmalı ve camiden okula kadar her mekanda bu hususa dikkat çekilmelidir. Özellikle, Diyanet İşleri Başkanlığı mensupları, Milli Eğitim Bakanlığı çalışanları ve üniversite hocaları gibi, düşünen, yazan ve konuşan insanlar her platformu değerlendirerek insanların vicdânî enginliklerine seslenmeli ve şer meyillerinin önünü almaya çalışmalıdırlar. Kısacası, bu mesele bir devlet politikası olarak ele alınmalı ve ne yapılıp edilmeli, şeytanların bile belli ölçüde zincire vurulduğu günlerde dahi şeytanlık peşinde olanlara asla fırsat verilmemelidir.

Soru: *Şahsî hayatımızda eksik bıraktığımız ya da ihmal ettiğimiz şeyleri tamamlama ve önemli bir ahiret yatırımı yapma açısından önümüzdeki Ramazan'ı nasıl değerlendirmeliyiz?*

Cevap: Biz ibadet ü taati, hem Yüce Yaratıcı'nın hakkı hem de bize ait bir vazife kabul ediyoruz. Ayrıca, onu Allah'a yaklaşmanın bir yolu sayıyor ve Allah'a daha yakın durmaya vesile addediyoruz. Bu zaviyeden, Ramazan-ı Şerifte yaptığımız ibadetlerin de katlanarak geriye döneceğine inanıyoruz.

Bakara sûre-i celilesinde de ifade edildiği gibi, bazen ibadetler, toprağa atılan bir tohum misali yedi verir, bazen yetmiş verir, bazen de yedi yüz verir.[6] İşte, kılınan her namaza, okunan her Kur'ân harfine ya da verilen her sadakaya bire on, bazen bire yüz, belki bire bin mükâfatla mukabele edildiği ve Cenâb-ı Allah'ın ziyade lütuflar yağdırdığı bir sürprizler ayıdır Ramazan.

Sürprizler Ayı

Evet, bu ay, çok sürprizlerin olduğu bir aydır; fakat, bu sürprizlerin çoğu burada müşâhede edilemeyebilir. Onlar, belki burada sadece kalbde bir inşirah bırakır geçer; gönlü ümitle coşturur, ileriye ümitle bakma duygusunu harekete geçirir; insanın içine bir sevinç atar, gider. Ne var ki, sürprizin esas kendi olarak sunulması öbür âlemde olacaktır. Zaten, Cenâb-ı Allah, bir kutsî hadiste,

“Salih kullarıma öbür âlemde gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiç kimsenin tasavvur edemeyeceği sürpriz nimetler hazırladım.”[7] buyurmaktadır. Bu konuda insan idraki ancak fizikî âleme göre bir kısım değerlendirmeler yapabilir. Onun değerlendirmeleri bu âlemin kıstaslarına göredir. Fakat, aşkın şeyleri insan burada tam tasavvur edemez. Yani, kudretin hâkim olduğu, insanın aklına gelen şeylerin hemen oluverip insana sunulduğu ve semavî sofralar hâlinde arz edildiği bir dünyayı insan tasavvur edemez. Biz ancak fizik âlemini düşünebiliriz. Diğer âlem ise, maddesi farklı, metaı farklı, konumu farklı ve her şeyiyle bu dünyadan çok farklı bir âlemdir. Bu açıdan da onunla alâkalı şeylerin çoğunu ihata edemeyiz ve kavrayamayız. Aslında, o âlemin bir saatlik hayatı, bu dünyanın mesut ve mutlu geçen binlerce senelik hayatına mukabil gelecek derinliktedir. Cenâb-ı Hak orada cemalini gösterecektir. Yerde ve gökteki bütün güzellikler, güzelliğinin çok perdelerden geçmiş bir gölgesi, hatta gölgesinin de gölgesi sayılan Zât-ı Ecell ü A’lâ, kendi cemalini müşâhede nimeti bahşedecektir.. sonra da hoşnutluğunu ifade sadedinde, “Ben sizden razıyım.” diyecektir. Öbür âlem hususiyetlerine göre böyle rabbânî bir teveccüh de değişik dalga boyunda bir meltem esintisi gibi mü’min kulları saracak ve salihlere en mutlu anları yaşatacaktır. Evet, bunlar öyle sürprizlerdir ki, insan onları kat’iyen tasavvur edemez. Belki konunun sadece başlıklarıyla alâkalı şifre gibi bazı şeyler anlayabilir. O bile aslında insanın içine inşirahlar salmaktadır. İşte, Ramazan-ı Şerif, ibadet ü taatın böyle katlandığı, ahiret hayatı adına birlerin bin olduğu, sürprizlerle dolu bir aydır.

Diğer taraftan, bu mübarek ayda Allah’a kalkan eller asla boş dönmez. Bu açıdan da eğer bu ayı kıymetlendirme ve değerlendirmeyi düşünüyorsak, Cenâb-ı Hakk’a gönülden yönelerek, sık sık ellerimizi kaldırmalıyız. Hem kendimiz, hem ülkemiz, hem milletimiz, hem de topyekün insanlık için O’ndan ekstra lütuflar dilemeliyiz. Zaten insan, şayet Ramazan-ı Şerifin hakkını veriyor; namaz kılıyor, teravihe gidiyor ve oruç tutuyorsa, o ibadetlerin çağrıştırmasıyla sürekli duayı da telaffuz edecektir. İftar ederken el kaldıracak, imsak ederken duaya duracak, camiden içeri adımını atarken yine dua edecek, namaz kılarken mülâhazalarıyla bir kere daha niyazda bulunacak ve hep dua dua yalvaracaktır.

Vicdan Genişliğinin Duaya Yansıması

Hakk’a el kaldırma çok önemli olduğu gibi, el kaldırırken himmet darlığı içinde olmama da pek mühimdir. Allah Teâlâ’nın lütfu çok geniştir; dolayısıyla insan, isteklerini şahsıyla sınırlandırmamalı, sadece ferdî taleplerini sayıp dökerek dualarını daraltmamalıdır. Evet, insan duada bile bencil olmamalı;

diğergam davranmalı ve diğerkâm olmalıdır. Başkalarının çıkarlarını, menfaatlerini düşünmeli ve onların kederleriyle de inlemelidir. Bugün hem Efendimiz'e inanan insanların oluşturduğu dünyada hem de Türkiye'mizde bir ölçüde iyi bir noktaya gelinmiş ve güzel şeyler yapılmıştır. Fakat bunu hazmedemeyen insanların bulunduğu da bir gerçektir. Maalesef, içte ve dışta çekemeyen bir hayli kimse vardır. Bunların bir kısmının da tahribat yapmaları ihtimal dahilindedir. İşte, buna meydan vermemek için çok dua etmek ve yalvarmak da Ramazan ayının değerlendirilmesi hesabına göz önünde bulundurulması gereken bir husustur.

Cenâb-ı Allah, Kur'ân-ı Kerim'de اُدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ *"Bana dua edin ki size karşılık vereyim."*[8] buyuruyor. Bu, ne bizim ne de başkalarının mesajı; doğrudan doğruya O'nun kendi beyânı.. *"Dua edin icabet edeyim."* diyen –hâşâ– bir âciz değil, her şeye gücü yeten, Kâinatın Sultanı.. *"Kullarım Beni senden soracak olurlarsa, bilsinler ki Ben pek yakınım. Bana dua edenin duasına icabet ederim. Öyleyse onlar da dâvetime icabet ve Bana hakkıyla inanıp tasdik etsinler ki doğru yolda yürüyerek selâmete ersinler."*[9] mealindeki âyet de ayrı bir dua çağrısı. Böyle olunca, Cenâb-ı Hakk'ın bu vaadine ve davetine binaen biz de ellerimizi açıp sürekli O'na dua etmeliyiz. Dua ederken de, himmetimizi âlî tutmalı; yakın çevremizden başlayarak inananları ve bütün insanlığı kucaklamalıyız.

Kur'ân-ı Kerim, Hazreti İbrahim'i anlatırken, إِنَّ إِبْرٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً *"Muhakkak ki İbrahim bir ümmet idi."*[10] buyurmaktadır. Zira, Bediüzzaman Hazretleri'nin ifadesiyle, "Kimin himmeti milleti ise, o tek başına bir ümmettir."[11] Bir insanın tek başına bir millet olması, bir milletin himmeti genişliğinde himmet taşıması mânâsına gelir. "Vicdan genişliği" sözcüğüyle de dile getirdiğimiz bu engin himmet, bütün insanlığı kucaklama, geniş bir vicdanla bütün insanlık için Allah'a yönelme ve bütün insanlığın hidayetini, mutluluğunu isteme âlicenaplığıdır. Bu vicdan genişliğinin temsilcisi olan bir insan, bir fert iken âdeta bir millet hâline gelir; bilhassa Allah nazarında bir millet kıymetine ulaşır.

İşte, duada da böyle bir genişlik söz konusu ise, insan onu daraltmamalı ve dualarını sadece şahsî talepleriyle sınırlandırmamalıdır. Her fert Allah'ın rahmetinin enginliğini düşünerek Cenâb-ı Hakk'a teveccüh etmeli; şahsî kurtuluşunu ve kendine değişik lütuflarda bulunmasını O'ndan istediği gibi bütün insanlara da aynı lütuflarda bulunmasını dilemelidir. Böyle biri, bir Bediüzzaman, bir Mevlâna enginliğiyle, bir ayağını kendi akîdesi ve kendi düşünce dünyası adına merkeze koyarken, öbür ayağıyla 72 millet içinde

dolaşmalı ve herkesi kucaklamaya hazır bulunmalıdır. Bunu ister vicdan genişliği ister himmeti âlî tutma olarak dile getirin, bu duygu bencillikten uzak bulunmanın ifadesidir. Bencillere Cenâb-ı Hakk'ın teveccühü söz konusu değildir; Allah bakmaz onların yüzüne… Egoistlerin Allah'ın lütuf ve rahmetinden istifadesi mümkün olmaz. Öyle ise, hiç olmazsa Ramazan'da başlamak suretiyle benlikten sıyrılarak biraz başkalarını da düşünmeli, artık başkaları için yaşamalıyız. Belki daha hoş bir ifadeyle, yaşamadan daha çok hayatımızı yaşatma duygusuna bağlı götürmeye çalışmalıyız. Hiçbir şeyi kendi darlığımıza mahkûm etmemeli; Allah'ın istediği ve hoşuna gittiği ölçüde, her meseleyi genişçe ele almalı ve himmetimizi âlî tutmalıyız.

İbadet ü taatte ve duada bencillikten uzak kalma, himmeti âlî tutma ve bütün akrabayı, dostları, arkadaşları düşünerek, herkesin hayrını isteme.. hatta çerçeveyi daha da genişleterek, yeryüzünde ne kadar insan varsa, hepsinin kalbini imana, İslâm'a, ihsana ve Kur'ân'a yönlendirmesi için Allah'a yalvarıp yakarma.. bunlar bize bir şey kaybettirmez. Belki de Allah öyle olmasını istiyor ve duaları o mevzuda vesile kılıyordur. Zaten, Efendimiz de öyle istiyor ve diyor ki, "Benim nâmım güneşin doğup battığı her yere ulaşacak.."[12] Bu sözü, "ulaşmalı" ya da "ulaştırın" şeklinde de anlayabilirsiniz. Çünkü onun insanlığa kazandıracağı çok şey var. Madem istenen şey bu genişliktir, biz de o genişliğe hep açık durmalı ve oturup kalkıp meselelerimizi sürekli o genişlikte Allah'a sunmalıyız.

Soru: *Bir hadis-i şerifte, "Her kim inanarak ve karşılığını sırf Allah'tan bekleyerek Ramazan orucunu tutarsa, onun geçmiş günahları bağışlanır."*[13] *buyurulurken* إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا *kaydı konuluyor. Bu ifadeyi nasıl anlamalıyız?*

Cevap: إِيمَانًا kelimesi; inanılması gerekli olan her şeye ve oruçla alâkalı dinî hükümlere kalbden inanmayı; orucun farz olduğuna, karşılığında büyük mükâfat bulunduğuna ve her şeyden öte rıza-yı ilâhîye bir vesile teşkil ettiğine hiç tereddüde düşmeksizin iman etmeyi vurgulamaktadır.

Evet, biz Allah'ın kullarıyız; Allah da bizim mâbudumuzdur. Bizim O'na karşı yaptığımız şeyler O'nun hakkı, bizim de vazife ve sorumluluğumuzdur. Oruç da, O'nun emri ve bizim görevimizdir. O, ibadetlerimizden her zaman haberdardır ve yaptığımız her şeyi bilmektedir. Cenâb-ı Hakk'ın görüp bildiği o amellerimiz, mevsimi gelince nemalanmış olarak geriye dönecektir. Ayrıca, ellerimizi O'na kaldırdığımızda, bir hadiste dendiği gibi; *"O eller geriye boş olarak dönmeyecektir."*[14]

Cenâb-ı Hakk'a karşı teveccüh ederken ve O'na yalvarıp yakarırken, her

şeyden evvel O'nun kullarını gördüğüne, dualarını işittiğine ve istekleri yerine getirecek güce sahip bulunduğuna tam inanmak lâzımdır. Yoksa inanmadan el açmak, "Verirse verir, vermezse vermez." gibi bir mânâya gelir ki, bunun bir saygısızlık olduğu ve öyle birinin çağrısına icabet edilmeyeceği bellidir. O, lütfuyla, keremiyle, rahmetinin gazabının önünde olmasıyla ve merhametinin enginliğiyle öylelerine de verirse verir; biz "vermez" diye kestirip atamayız. Fakat, O'nun duaları kabul etmesinin vesilesi evvelâ O'na inanmaktır. İnanacaksın ki; samimiyetle ellerini kaldırdığın zaman Allah onları boş çevirmez, yüzünü kara çıkarmaz, seni mahcup etmez; aksine, o kapıya bir daha yönelmene vesile olacak şekilde lütuflarda bulunur. İşte, "imanen" kaydı böyle bir inanmayı ifade etmektedir.

Mükâfatımız O'ndandır!

"İhtisap" kelimesi de sevabın Allah'tan beklenmesi mânâsına gelmektedir; dünyevî beklentilere girmeme, sadece Allah'ın hoşnutluğunu gözetme ve mükâfatı O'nun rahmetinden umma demektir. Hayır işlerinde ve ibadetlerde ihlâs ve samimiyete aykırı hiçbir husus olmamalı; riya ve süm'alara girilmemelidir. Hiçbir amel insanların takdir ve teveccühlerine bina edilmemeli; her şey Allah için yapılmalı ve beklentiler de hep Allah'tan olmalıdır. O beklentilerde de yine himmet âlî tutulmalı; yani, yapılan işler dünyevî faydalara bağlanmamalıdır. Gerçi, sahabi anlayışıyla, ayakkabımızın bağını bile kaybetsek biz onu da Allah'tan istemeliyiz… Arkasında olduğumuz her konuda gayret etmeli, iradenin hakkını vermeli ama neticede her şeyi Allah'tan dilemeliyiz. Ancak, kulluğumuzu Cenâb-ı Hakk'a sunarken, O'nun Mâbud, bizim de kul olduğumuzu hiç hatırdan çıkarmamalı; O'nun hakkı olduğu için kulluğumuzu O'na tahsis etmeliyiz. Dolayısıyla, ibadetlerimizi ihtiyaç ve isteklerimize bağlamamalı, vazifemiz olduğu için onları eda etmeliyiz.

Haddizatında, Cenâb-ı Hak'tan bir şey isteme bizim zatî hakkımız değildir; O'nun lütfedip bize verdiği haklar türündendir. O öyle lütufkârdır ki, o hakları Kendisine karşı kullanmamıza müsaade etmiş ve kullandırmıştır. Meselâ, bir mânâda, *"Siz Bana kullukta bulunun, ibadet ü taatinizi yerine getirin –ki bu sizin vazifenizdir– Ben de, öbür âlemde nimetlerimle sizi sevindireyim."* demiş ve bir mukavele yaparak bize bazı haklar vermiş; *"Kulluğunuzu yaparsanız Benim üzerimde hakkınız olur."* demiştir. Demek ki, hakkı veren de, onu kullanma imkânı bahşeden de Allah'tır.

Yoksa, bizim mahiyetimizde ve rızık olarak bize verilen nimetlerde kaç paralık kendi sermayemiz var ki, herhangi bir hakkımız olsun! Evet, biz mebdeden müntehaya kadar her şeyimizle O'na aidiz ve O'nun verdiği

haklarımız olsa da her şeyden önce birer kuluz. Öyleyse, bir kula yaraşır şekilde hareket etmeli ve sadece Hâlıkımızın, Râzıkımızın ve Rabbimizin hoşnutluğunu dilemeli, ibadetlerimizi de bu niyetle yerine getirmeliyiz. İşte, "ihtisap" tabiri de bu hakikatlere bağlı kalarak, sadece Allah için oruç tutmak gerektiğini ve mükâfatı O'ndan beklemenin lüzumunu belirtmektedir.

Hâsılı; Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ buyurmuş; Ramazan'la gelen berekete tam inanan, ihlâs ve samimiyetle oruç tutup bu mübarek ayı ibadet ü taatle değerlendiren ve sevabını da yalnızca Allah'tan bekleyen mü'minlerin geçmişte işledikleri günahlarının dahi affedileceğini müjdelemiştir.[15]

1 Buhârî, *savm* 62; Müslim, *sıyâm* 1.
2 Buhârî, *tevhid* 35; Müslim, *sıyâm* 160.
3 Bakara sûresi, 2/185.
4 Buhârî, *bed'ü'l-vahy* 5, *savm* 7; Müslim, *fezâil* 50.
5 Sâd sûresi, 38/82.
6 Bkz.: Bakara sûresi, 2/261.
7 Buhârî, *bed'ü'l-halk* 8, *tefsîru sûre* (32) 1, *tevhid* 35; Müslim, *îmân* 312, *cennet* 2-5.
8 Mü'min sûresi, 40/60.
9 Bakara sûresi, 2/186.
10 Nahl sûresi, 16/120.
11 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.95 (İlk Hayatı).
12 Bkz.: Müslim, *fiten* 19; Tirmizî, *fiten* 14; Ebû Dâvûd, *fiten* 1.
13 Buhârî, *îmân* 28; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 176.
14 Tirmizî, *daavât* 104; el-Bezzâr, *el-Müsned* 6/479; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 12/423.
15 Buhârî, *îmân* 28; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 176.

Seni İsterim!

Soru: *Ramazan-ı Şerif boyunca, toplumun bütün kesimlerinde az-çok bir farklılık hissediliyor. Bu farklılığı sadece kültüre bağlamak doğru mudur? Bu mübarek ayla gelen canlılıkta kültürümüzün tesiri ne kadardır?*

Cevap: Duygu, düşünce ve tasarılar, evvelâ insanın içinde doğar, şekillenir, sonra da gelişme ortamını bulunca inkişaf eder ve ferdin bütün davranışlarını etkileyen birer unsura dönüşür. Kültür de, ilk önce iman ve iz'an şeklinde belirir, zamanla gelişip umum hayatı kuşatır; derken bütün beşerî davranışlarda ve hayatın her sahasında kendini hissettirir. Kültür, fertlerin düşünce ve his dünyalarının çevreye aksetmesiyle toplum vicdanında varlığa erer; iç ve dış kaynaklardan beslenir, gelişir ve zamanla milletin tabiatının bir derinliği hâline gelir. Öyle ki, mâbedden mektebe, sokaktan kışlaya, evden çarşı-pazara kadar her yerde bütün hayata tesir eder. İnsanlar kültürün tesirine iradî olarak girmeseler de, o iradeleri aşan sırlı bir güçle her zaman kendini onlara dinletir.

Evet, nazarî konular amelîye dönüşerek işlene işlene insanın benliğine mal olur, onun şuuraltı müktesebatını oluşturur; sonra da değişik çağrışımlarla –ki bunlar zemine ya da zamana ait çağrışımlar olabilir– ortaya çıkarak ferdin hâl, tavır ve davranışlarına yön verir. Böyle bir yönlendirme neticesinde ortaya konan faaliyetler çok defa zorlanmadan yapılır. İnsan, kültürün bir parçası olarak yaptığı işlerde şuuraltı birikiminin rüzgârını da arkasına alarak daha rahat ve daha istekli hareket eder.

Kültürün Tesiri

Bu itibarla, ruha mâl edilen ama şuur altında uyumakta olan nice inanç, kabul, örf ve âdetler vardır ki, bunlar zaman zaman zihne ait bazı sâik ve vesilelerle uyanır, canlanır, harekete geçer; bazen gayet net, bazen de biraz matlaşmış olarak şekillenip ortaya çıkar. Meselâ; biz, Allah'a, peygamberlere, Kur'ân'a ve ahirete iman hakikatlerini her zaman aynı derinlikte gönlümüzde duyamayabiliriz. Bu hakikatleri, delilleri ve tafsilatıyla her an aynı enginlikte hissedemeyebiliriz. Ancak, onlarla alâkalı bir hususa azıcık dokunulsa, hemen onları tam kavramış bir insan tavrıyla vaziyet alır ve tepkimizi ortaya koyarız. Resûl-i Ekrem Efendimiz'e imanımız, bağlılığımız, itimadımız, güvenimiz ve O'nun mesajına olan saygımız açısından duygu ve düşünce dünyamızda hep aynı çizgide bulunamasak ve sürekli sadâkat ufkunun insanı olamasak bile, bir kimse bizim o mevzudaki itikadımıza ters bir şey söylese, hemen ona tepki gösteririz ve elden geldiğince onu ikna yoluna gideriz. Çünkü, bu değerler,

bizim tabiatımıza mâl olmuş, âdeta mahiyetimizin bir derinliği ve bir buudu hâline gelmiştir.

İşte, böyle çağrıştırıcı ve tetikleyici sebeplerle ortaya çıkan bir inancın da bir kıymeti vardır, hatta o da tam bir inançtır. Bu zaviyeden kültür, Ramazan'la gelen güzellikleri çağrıştıran, onlara karşı istek uyaran ve insanları hayırlı işlerin içinde bulunmaya teşvik eden çok önemli bir faktördür. Kültür, kökü mazimize dayanan bazı değerlerimizi hatırlamaya, onların rüzgârını da arkamıza almaya ve dünün ışığıyla bugünü aydınlatıp hâli iyi değerlendirerek geleceğe de ümitle bakmaya vesiledir.

Bildiğiniz gibi, "tembih", Arapçada uyarma, ikaz ve nasihat demektir ve dilimizde de kullanılmaktadır. Eski kitaplarda dibacelerden (önsözlerden) sonra "tembih" diye bir bölüm olurdu. Bu kelime, اِسْتِحْضَارُ مَا سَبَقَ وَانْتِظَارُ مَا سَيَأْتِي şeklinde tarif edilirdi. Bu tabirle ve kitaba konan o bölümle, geçmişten o güne kadar okunan şeyleri bir kere daha hatırlama, önceki malumatı değerlendirme ve onun gölgesinde geleceği bekleme, sonraki bilgilere hazır olma, açık durma mânâsı kastedilirdi. İşte, bu nükte çok önemlidir. Hemen her sahada, geçmişi saygıyla anarak mazinin müktesebatını bir sermaye kabul etmek, hâlin kıymetini bilerek mevcut imkânları güzel kullanmak ve geleceği geçmişin birikimiyle örgülemek gerekmektedir. Zira, şu an rotamızı gösteren şeyler geçmişten tevarüs ettiğimiz şeyler olduğu gibi, gelecekte inkişaf ederek ve gelişerek hayatımızın gidişatını belirleyecek olan şeyler de bugünden miras kalan şeyler olacaktır.

Kökü Mazide Olan Âtî

Kendisine, "Sen hep maziden bahsediyorsun; sürekli Osmanlı çeşmelerini, camilerini dile getiriyorsun; sen bir harabîsin, harabatîsin." diyenlere karşı Yahya Kemal, "Ne harabîyim ne harabatîyim / Kökü mazide olan âtîyim." diye cevap vermiştir. Evet, bugünü değerlendirmek için dünü bilmek iktiza etmektedir. Güçlü bir gelecek bekliyorsanız sağlam bir kökünüzün olması lâzımdır. Aslında biz bugün kültür mirasımız adına geçmişten tevarüs ettiğimiz şeylerle varız. Gelecekte de varlığımız büyük ölçüde yine onlarla olacaktır. Bugün onların icmâliyle baş başayız; gelecekte de onların tafsiliyle daha farklı bir konumda bulunacağız; daha doğrusu gelecek nesillerimiz daha farklı bir konumda olacaklar.

İşte, kültürün böyle işin içine çekici bir yanı vardır ve bunu asla hafife almamak gerekir. Biz her zaman geçmişten bize intikal eden değerlerle iç-içe bulunuyoruz. Sonra onlarda derinleşme ve onları daha bir derince ele alıp

değerlendirme azmiyle, o andaki hissimize, idrakimize ve şuurumuza bağlı bir inkişafa yürüyoruz.

Meselâ, şartlarını, rükunlarını yerine getirerek kıldığınız bir namaz, namaz olarak tamdır ve Allah onun mükâfatını verecektir. Fakat, namaz size bir vazifeyi eda etmenin ötesinde değişik şeyleri hatırlatırsa; kıyam, kıraat, rüku ve secde gibi namaz içinde yaptığınız hareketlerin mânâlarını ve kulluğa bakan yanlarını mülâhazaya alırsanız, o zaman, namaz kılıp vazifenizi yaptığınız aynı anda çok farklı derinliklere de yelken açmış olursunuz. Namazın her saniyesinde, Zât-ı Ulûhiyet'le alâkalı farklı bir mülâhazaya ulaşır ve O'nu çok daha farklı duyarsınız. Öyle ki, kendinizi namaza ve onun mânâsına vermeniz ölçüsünde, bambaşka duyuş ve hissediş ufkuna yürür, o güne kadar hiç tatmadığınız bir yakınlığın lezzetini alır ve "Allahım bugün Sana bir kere daha inandım; Senin bizim bildiğimiz mânâda elin olmaz; fakat şu an Seni kendime o kadar yakın buluyorum ki, âdeta yed-i ilâhiyenle başımın sıvazlandığını hissediyorum!" deyiverirsiniz. Kıyamda başka, rükûda daha başka ve secdede bambaşka şeyler duyar; kanatlanmış gibi olursunuz. Tahiyyâtı okurken meseleyi ayrı bir mânâya, mânâ içinde mânâya bağlar; bir nevi Miraç burcuna yükselir; ötelere selâm verir ve yücelerden selâm alırsınız. Namaz, bazıları için kültürün bir parçası ve folklorik bir hareket hâline gelmiş olsa da, siz ondaki sırrı anlamaya çalışmanız nispetinde onu hiç eskimeyen, renk atmayan, terütaze bir ibadet olarak ele alırsınız. Yine, çokları için, namazdan sonra hemen tesbihat yapıp elleri kaldırarak dua etmek bir folklor hâline gelmiştir. Milletimizin tabiatını yansıtır şekilde, bir komut gibi yükselen "Sübhanallah, Elhamdülillâh, Allahü Ekber" sesleri kültürümüzün bir yanı olmuştur. Fakat, tesbihatı hâlis bir ibadet olarak duyma, onu derinleştirme, kulluk renk ve deseniyle tam bezeme ve ibadet şivesi ile Cenâb-ı Hakk'a sunma meselesi sizin idrak ve şuurunuza bağlıdır. Siz bütün kalbinizle seferber olur, vicdan mekanizmanızı harekete geçirir, latîfe-i rabbâniye, irade ve his gibi bütün derinliklerinizle namaza, tesbihe, duaya yönelirseniz, o zaman her şeyde çok farklı mânâlar bulur, bambaşka hislerle dolar ve âdeta doyarsınız.

Ramazan ve Tamamiyet

İşte, kültürün cezbediciliği ile herkes ve her şey bir ölçüde Ramazanlaşıyor. Geçmişten günümüze yansıyan değerlerin güzelliği, çekiciliği ve göz kamaştırıcılığı bizi bugünün şartlarına uygun şekilde Ramazanla bütünleşmeye itiyor. Mahyalar, iftar çadırları, muhtaçlara yardım yarışları, lebaleb dolan camiler, kubbelerden taşan tekbir ve temcid sesleri, hatta Ramazan davulu içimizde bambaşka duyguları tutuşturuyor. Bütün bunlar, Kur'ân ayının

bereketinden istifade etmeye bir çağrı oluyor. O çağrıya koşup, bu mübarek zaman diliminin hediyelerinden bol bol almak da bizim şuurumuza, irademize ve gayretimize kalıyor.

Hâsılı, kültürün hatırlatıcılığı ve çekiciliği insanı belki bir noktaya kadar taşır. Fakat, o noktadan sonra insan kalbinin, şuurunun, latîfe-i rabbâniyesinin ve iradesinin hakkını vermelidir ki, meseleyi daha engince duysun ve her şeyden azami derece de istifade etsin.

Ayrıca, her şeyde olduğu gibi Ramazan'ı idrak etmede ve ondan faydalanmada da tamamiyet çok önemlidir. Kur'ân ayı, insana kulluk adına çok mühim ipuçları verir; hayatı kulluk dantelasına göre örgüleme temrinatı yaptırır. Artık, o ipuçlarını değerlendirmek ve kulluk dantelasını tamamlamak insanın iradesine kalmıştır. İnsan iradesinin hakkını vermeli ve Ramazan'da alışıp uygulamaya başladığı güzel amelleri daha sonra da devam ettirmelidir. Meselâ, bir ay boyunca i'lâ-yı kelimetullah vazifesinin gereğini yerine getirip sonra kenara çekilmek işi yarım bırakmak ve tamama erdirmemek demektir. Oysa, bir mü'minin vazife-i asliyesi kulluktur ve kendini adaması icap eden vazife de i'lâ-yı kelimetullah yolunda olmaktır. Onun dışında ne kadar şey varsa, hepsi tâli işlerdir. Doktor, mühendis, asker ya da öğretmen olmak tâlî bir iştir; Allah, insanı kul olarak yaratmıştır ve mü'min her şeyden önce iyi bir kul olmalıdır. O, gayr-i iradî bir şekilde kul olarak yaratılmıştır; artık kendi iradesiyle de kul olduğunu ortaya koymalıdır. Gayr-i iradî kulluğunu, iradî kullukla derinleştirmelidir.. Çünkü insan, iradesiyle ortaya koyduğu ameller sayesinde Allah'ın rızasını kazanır.

Hedefin Kadar Kıymetlisin!

Unutulmamalıdır ki, talebin kıymeti insanın kıymetini yükseltir; insan talip olduğu şey ölçüsünde kıymet kazanır. Kimisi mala, mülke, bağa, bahçeye; kimisi makama, mansıba, şöhrete, pâyeye; kimisi keşfe, kerâmete, zevke ve hâle… Kimisi de doğrudan doğruya meâliye tâliptir. Oysa, iman, mârifet, muhabbet, aşk ve iştiyakın değerler hanesinde doldurduğu yerleri başka bir şeyle doldurmak mümkün değildir. Bu itibarla, en değerli insan, rıza-yı ilâhî peşinde olan ve iman, mârifet, muhabbet, aşk u iştiyak istikametinde derinleşmeye çalışan insandır. Velilik, kutupluk ve gavslık gibi makamlar da değildir asıl talep edilmesi gereken. Hakikî bir mü'min, bütün bunları mülâhazaya aldığı zaman da tercihini yine iman-ı billâh, mârifetullah, muhabbetullah, aşk u şevk istikametinde kullanmalıdır. O, gavslığı değil, bir gavsın mazhar olduğu imanı, mârifeti, muhabbeti dilemelidir. Hep Cenâb-ı Hakk'ın rızasını istemeli ve onu dilinden de hiç düşürmemelidir. Zaten,

gerçekten onu isteyen bir insan, kendilerince en önemli şeyleri talep edip sürekli onları vird-i zebân edinen kimseler gibi, oturup kalkıp sohbet-i Cânân diyecek, daima O'nu zikredecek ve hep O'nun hoşnutluğunu dileyecektir. İyi bir hayat arkadaşı, salih bir çocuk, güzel bir hizmet ortamı talep ettiği gibi, hatta onların çok çok üstünde bir arzuyla rıza-yı ilâhîyi dileyecek ve sürekli O'nu telaffuz edecektir. Her zaman "Allahım, ben Seni istiyorum; rızanı dileniyorum!" duygularıyla dopdolu olacak ve bu mevzuda çok büyük bir istek ortaya koyacaktır. Böyle bir talepte ısrar etmek, bilerek tercih etmenin, tercihte kararlı duruşun ve sadâkatin ifadesidir.

Evet, âşıkâne ve delicesine bu talebin peşinde olmalı; onun tutkunu ve tiryakisi hâline gelmeli… Hatta, namaz kılma gibi en iyi şeyleri o istikamette değerlendirmeli; namazın içinde bile iç mülâhazalarıyla O'nun arkasında olduğunu hep ortaya koymalı. Meselâ, insan, secdeye vardığı zaman, ağzı ne söylerse söylesin, mülâhazaları mutlaka O'nun izzet ve azameti, O'nun rahmet ve merhameti ve O'nun rızası etrafında dönmeli. Dil bazı âyetleri, duaları terennüm etmeli, telaffuz edilen her kelime şuurdan da vize almalı; fakat, iman, yakîn, mârifet, aşk ve şevk isteği de tâlî bir ses gibi sürekli gönül diliyle ifade edilmeli. Hakikî mü'min, bütün söz ve hareketlerine rıza mülâhazasını içirmeli. Her zaman şu hislerle iç dökmeli: "Allahım, mehâfet ve mehâbet duygusuyla gönlümü abad eyle. Senden, fevkalade şeyler istemiyorum; harikuladeliklerle serfirâz bir insan olma peşinde değilim, senin sevdiğin kullardan biri olmayı arzuluyorum. Herkes tarafından bilinen bir insan olmayı değil, bilinmesem de Seni çok iyi bilen bir kul olmayı talep ediyorum. İsterse insanlar hiç tanımasınlar, hiç kabul etmesinler, hiçbir yere koymasınlar; bana yeryüzünde ayağımı basacak kadar bile bir yer vermesinler ama ben Seni çok iyi bileyim ve mârifetine ereyim. Ne olur Allahım, en iyi kime bildirmişsen Kendini, o ölçüde mârifet lütfederek sevindir şu âciz bendeni!"

Seni İsterim!

İşte, bu duygularla meşbu olan bir kul, Allah'ın rızası dışındaki istekler bir anlık gelip kalbine doğduğu zaman, hemen kalkıp bir hata işlemiş gibi tevbe eder, "Estağfirullah yâ Rabbi! Senden gayrı değişik şeylere evvelen ve bizzat gönlümü yönlendirdim, estağfirullah… Senin hakkını mâsivâya verdim ve böylece hak yedim. Evvelen ve bizzat gönül verilmesi gereken Sendin; Sana dilbeste olmam Senin hakkındı, benim de vazifem… Vazifede kusur ettim." der. Alâka ve irtibat açısından o kadar içtendir… O'nun güç ve kuvvetinin her şeye yeteceği hakkında en küçük bir şirk şaibesine düşmeyecek kadar da muvahhiddir. "Allahım, sadece Senin havl ve kuvvetine sığınıyorum. Dünyalara

yetebilecek mekanize ordulara sahip olsam ve onlara küçücük bir değer atfetsem, onu bile Senin kudretine toz kondurma sayarım. Öyle bir cürmü bir şirk kabul ederek başımı yere koyup tevbe etmem gerektiğine inanırım. Çünkü, Sen güç ve kuvveti her şeye yetensin." şeklindeki mülâhazalar onun fıtratına mâl olmuş imanın, mârifetin, duygu ve düşüncelerin gereğidir. Evet, muvahhid bir mü'minin aklından başka kudret, kuvvet, güç ve servetler geçmemeli; o, Cenâb-ı Hakk'ın bitmez tükenmez hazineleriyle müstağni olmalıdır.

Bir menkıbede anlatıldığına göre; Harun Reşid, bazı özel günlerde halkına hediyeler dağıtırmış. Teb'asını memnun etmeyi ve halkın gönlünü almayı, Rabbin rızasına bir vesile bilirmiş. Yine hediyeler verdiği bir gün, nedîmi ve doktoru Cafer Bermekî'nin, kapının yanında boynu bükük oturduğunu görmüş. Ona dönerek, "Cafer'im, sana da bir şey vereyim. Herkese bir-iki altın verdim sana on tane vereyim." diye seslenmiş. Bermekî, "İstemem Sultanım." demiş. Harun Reşid, elli-yüz, ne kadar altın teklif ederse etsin, Bermekî, "istemem." cevabını vermiş. Sonunda Sultan sormuş; "Be adam, peki sen ne istersin?" Cevap, bütün sâdıkların duygu ve düşüncelerini yansıtacak türden olmuş: "Seni isterim Sultanım, seni. Ben senin sevgine talibim. Sen benden razı olduktan sonra sarayın da, malın-mülkün de zaten benim demektir."

Evet, makam-mansıp, mal-mülk, servet ü sâmân… Bunların hepsi fâni şeylerdir. İnsan bâkiye talip olmalıdır ki, bekâya mazhariyeti yakalasın. Bu mantık ve bu felsefeyle Allah'a yönelmeli ve sadece Cenâb-ı Hakk'ın teveccühünü dilemelidir ki, ötelerde sonu olmayan en son nimete, وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ أَكْبَرُ *"Hepsinden âlâsı ise, Allah'ın kendilerinden razı olmasıdır."*[1] beyan-ı ilâhîsiyle hedef gösterilen zirveye ulaşsın.

Hikem-i Atâiye'den "Cenâb-ı Hakk'ı bulan, neyi kaybeder? Ve O'nu kaybeden, neyi kazanır?"[2] mânâsına gelen sözü zikreden Bediüzzaman Hazretleri, o ifadeyi şerh sadedinde, "O'nu bulan her şey'i bulur; O'nu bulamayan hiçbir şey bulamaz, bulsa da başına belâ bulur."[3] der. İşte, sadece O'nu talep etme, gerçek istiğnâ ve hakikî hürriyet yoludur. Başka şeylere gönül kaptırıp onlara köle olmaktan kurtulma ve kölelikten sıyrılmanın yoludur... Muvahhid mü'minin yoludur.

1 Tevbe sûresi, 9/72.
2 eş-Şürnûbî, *Şerhu Hikemi'l-Atâiyye* s.208.
3 Bediüzzaman, *Mektubat* s.23 (Altıncı Mektup).

Disiplin İnsanı ve Ramazan'ın Mirası

Soru: *Birer disiplin insanı hâline gelebilmemiz için Ramazan ayının ne gibi katkıları olabilir? Ramazan-ı Şerif bizde ne türlü alışkanlıklar hâsıl etmelidir?*

Cevap: Disiplin, frenkçe bir kelimedir; intizamın temini için uyulması gereken emir ve yasaklar, dengeli bir insan olabilmek için lâzım gelen zihnî, ahlâkî, ruhî terbiye ve "düzen ruhu" mânâlarına gelmektedir. Disiplin insanı ise, belli kaide ve prensipler çerçevesinde yaşayan, tertip ve düzen hususunda hassas davranan insan demektir.

Aslında, bir mü'minin hayatı her zaman çok ahenkli olmalıdır. O, ne zaman ne yapması gerektiğini, nelerle meşgul olması ve hangi işlerle uğraşması lâzım geldiğini önceden bilmeli ve ona göre davranmalıdır. Onun, hangi işi önce yapacağını belirleme ve bir programa göre çalışma niyeti haricinde "Acaba şimdi ne yapsam?" şeklinde bir düşüncesi olmamalıdır. O, hem Cenâb-ı Hakk'a karşı kulluk vazifelerini hem diğer insanlarla alâkalı sorumluluklarını hem de kendi şahsî işlerini ve bunlardan hangisini ne zaman yapacağını mutlaka önceden tayin etmeli; her hâliyle bir düzen ve intizam örneği sergilemelidir. Haddizatında, ibadetler iş tanzimi ve vakit taksimi için çok önemli birer köşe taşıdır ve inanan insan çoğu zaman işlerini o ibadet takvimine göre ayarlar: "Öğle namazından sonra; akşam namazından önce" diyerek gününü belli dilimlere ayırır ve hiçbir anını boş geçirmemeye çalışır.

Zamanın kıymetini bilen ve ömrü, değerlendirilmesi gereken çok önemli bir nimet olarak gören kimseler, yeme içmeden yatıp-kalkmaya kadar her şeyi zabt u rabt altına alırlar; hiçbir meselelerini dağınıklık içinde ve sürüncemede bırakmazlar. Onlar bilirler ki, hem insanların hem de kurumların en verimli oldukları anlar, en düzenli oldukları zamanlardır.

İşte, Ramazan ayı, yemek-içmek-uyumak gibi nefsin arzu ettiği şeylere karşı tavır belirleyerek, bunları ihtiyaç ölçüsünde ve hamd ü şükür duyguları içerisinde gidermek suretiyle hayatı disipline etmeyi öğretir. Nefsanî isteklere karşı, kalb ve ruh atmosferine sığınarak, vicdanı harekete geçirip iradeyi güçlendirerek sürekli istikamet üzere olabilmeyi ders verir.

Ramazan-ı Şerif, insanın en zayıf damarlarından biri olan yeme-içme isteğini sınırlamayı ve kontrol altında tutmayı sağlar. âdeta bir beslenme disiplini talim eder. Evet, hayatı devam ettirebilmek için mutlaka yemeye, içmeye ihtiyaç vardır. Ne var ki, sağlık prensipleri hesaba katılmadan yenip içilen her şey beden için zararlı olduğu gibi; midenin, kalbi ezecek kadar güçlenip insanı kalb

ve ruhun derece-i hayatından hayvaniyet ve cismaniyet çukurlarına düşürmesi de bir felâkettir. Evet, vakitli vakitsiz sürekli bazı şeyler yeyip içmek ve mideyi hep dolu bulundurmak, hem bedene zarardır hem de Cenâb-ı Hakk'ın hoşlanmadığı bir davranıştır.

Bu mübarek ay boyunca tutulan oruç, yemek vakitlerini belirleme, israftan ve mideyi tıka-basa doldurmaktan kaçınma, hem beden hem de ruh sağlığına zarar veren şeylerden uzak durma ve aynı zamanda mutlaka helâl dairesinde kalarak harama asla el uzatmama hususlarında temrinat yaptırır; Ramazanlaşan insanlara bu konularda disiplin ruhu kazandırır.

İbadetten Ubûdiyete

Ramazan, ondan nasiplenmesini bilen her insanı, seviyesine göre bir sadâkat eri hâline getirir. Oruç tutan ve ondaki sırrı kavramaya çalışan bir mü'min, hem Hakk'a teveccühünde hem de halkla münasebetlerinde hep vefâ ve sadâkat peşinde olur. O, sadece belli vakitlerde ibadet eden bir insan olmakla yetinmeyip, ubudiyet ufkuna yürür ve bütün gününü kulluk şuuruyla değerlendirir, her an ibadet ediyormuş gibi yaşar. Dünyevî eğilimlerden ve cismanî temayüllerden birazcık sıyrılınca, kendini Cenâb-ı Hakk'a adama ve bir hakikat eri olma hedefi belirir önünde. Bu hedefe ulaşmak maksadıyla, Bediüzzaman Hazretleri'nin ifadesiyle, hep Allah için düşünme, Allah için konuşma, Allah için muhabbet duyma, "lillâh, livechillâh, lieclillâh" dairesi içinde kalma ve her zaman Hakk'a müteveccih bulunma denemeleri yapar; bu denemeler neticesinde başarıyı yakalamaya her gün biraz daha yaklaşır.[1] Derken, tam bir vefa ve sadakat insanı olur. Zaten oruç, vefa duygusunun en güzel bir alâmetidir. Zira o, Allah ile kul arasında yapılmış bir anlaşmadır: Kul, belirli süreler dâhilinde, belirli şeylerden vaz geçer ve bu suretle ahdinde vefalı olduğunu gösterir; Cenâb-ı Hak da onun mükâfatını bizzat Kendisinin vereceğini vaadeder. Allah'a karşı vefalı davranan bir insan, zamanla ailevî ve içtimaî hayatında da tam bir "vefa abidesi" durumuna yükselir. Bu duyguyla, sıla-yı rahimi gözetir; herkese yardım eli uzatır; zekâtını ödemekten asla kaçmaz; hatta sadaka vermeye ve infak etmeye hiç doyamaz.

Hak'la münasebetin önemli bir şiarı da Kur'ân okumak, Cenâb-ı Allah'a dua dua yalvarmak ve sürekli O'na teveccühte bulunmaktır. Ne var ki, Kur'ân-ı Kerim'in işlemeli sandıklar ve ipekten kılıflar arasındaki hapsine son verip, onu dil ve gönüllere şeker şerbet yapmak da pek çokları için bir mânâda ancak Ramazan-ı Şerifte mümkün olmaktadır. Bu kutlu ay, damaklara bir Kur'ân tadı çalmakta ve insanlara bir evrâd ü ezkâr disiplini de aşılamaktadır.

İşte, bir ay boyunca, yeme-içmeden yatıp kalkmaya, ibadet ü taâatten evrâd ü ezkâra kadar hayatın hemen her alanıyla alâkalı bazı kaide ve kurallar çerçevesinde davranan, bir ölçüde disiplin ruhuna kavuşan ve düzenli yaşamaya alışan insanlar, Ramazan'dan sonra da aynı nizam ve intizamı korumalı, devam ettirmelidirler. Meselâ, bir ayın her gecesinde uykuyu bölüp sahurun bereketinden istifade etmeye koşan, bu arada seccadeyle de bir vuslat yaşayan mü'minler, bu otuz geceyi bir temrinat süresi olarak değerlendirmeli ve artık senenin her gecesini bir vuslat koyu bilmeli, gecelerini hiç olmazsa bir kaç rekât teheccüt namazıyla aydınlatmalıdırlar.

Evet, bir disiplin insanı, nasıl yaşayacağını ve nerede nasıl davranacağını önceden belirler; belli prensipler çerçevesinde kendine bir rota çizer ve attığı her adımı bilerek atar. Bizim, tavır ve davranışlarımızın renk, desen ve çizgilerini de dinimiz çok önceden belirlemiştir. Meselâ, Allah'a ve Resûlü'ne iman bizim için en önemli esastır. Bu esas, sonraki adımlarımızın yönünü de tayin eden bir yol işaretidir. Biz, inandığımız Rabbimiz'i, rehber bildiğimiz Resûl-i Ekrem Efendimiz'i herkese anlatmakla mükellefiz. Dinimizi neşretmek bizim görevimizdir. Dolayısıyla, gönüllere girmeye çalışırız; çok güzel olan İslâm'ın güzelliklerini sergilemek için onu güzelce temsil etmeye gayret gösteririz. Bu niyete matuf olarak, dinî kaynaklarımızın şekillendirdiği tavır ve davranışlarımızla insanların arasında bulunur; onlara kendi değerlerimizi tanıtırız. Gönül verdiğimiz hakikatleri herkese anlatmak için, şer'an katî haram olan meselelere girmeme kaydıyla, o mevzuda kullanılmasına cevaz verilen bütün vesileleri kullanır ve ne yapıp edip insanlarla iman hakikatleri arasındaki engelleri kaldırmak için çabalarız. Aynı zamanda, disiplin insanı olmakla kuralcı olmak arasındaki farka da dikkat eder; içinde yaşadığımız zamanın şartlarını da göz önünde bulundurma, kendi kültür ortamımızın gerçeklerini de gözetme ve devrin insanlarına onların anlayacağı bir dil ve üslûpla hitap etme gibi hususlara da azami özen gösteririz.

Şayet, kendimizi Cenâb-ı Hakk'ın rızasına adamış ve o rızayı da Zât-ı Ulûhiyet'i duyurmaya bağlamışsak, artık nerede olursak olalım, hangi şartlar altında bulunursak bulunalım, bizim için durmak, âcizliğe düşmek ve mesuliyetten kaçmak söz konusu değildir. Zira, "Bahar gelsin, hava ısınsın, çiçekler açsın, bülbüller ötmeye başlasın... işte o zaman ben de şakırım!" şeklindeki bir düşünce bir disiplin insanının mülâhazası olamaz. O kışda da şakımalıdır, yazda da; baharda da güle türküler söylemelidir güzde de. O, her mevsime ve her döneme göre bir dil ve üslûp tutturmalı, dilbeste olduğu hakikatleri terennüm etmekten asla geri durmamalıdır.

Tabiî ki, böyle bir gönül yüceliği ve bu denli bir disiplin ruhu –hususî bir

inayet olmazsa– bir anda kazanılmaz. O ufka ulaşmak, uzun bir zaman ve ciddi temrinat ister. Şu kadar var ki, Ramazan bir başlangıçtır ve o güzel hasletlere ulaşmak için çok bereketli bir ekim mevsimidir.

Aslında, inananlar için, insan ömrü bir Ramazan, büluğ çağı imsak vakti ve ölüm de iftar anıdır. Bir aylık Ramazan, bir ömür süren kulluk orucunun alıştırması gibidir. Otuz günde kazandığı güzel hasletleri hayat boyu devam ettirmesini bilenlerdir ki, onlar, burada biraz aç ve susuz kalmaya bedel, ötede "Kullarım, çok defa sizi renginiz kaçmış, benziniz sararmış-solmuş, gözleriniz içine çökmüş ve avurtlarınız çukurlaşmış olarak görüyordum. Buna Benim için katlanıyordunuz. O geçmiş günlerde takdim ettiklerinize bedel haydi bugün afiyetle yeyin, için" hitabını duyacak ve işte o gün asıl iftarı yapacaklardır.

Ramazan'ın Vârisi

Soru: *Bayram hakkında "Ramazan'ın bütün vâridâtına vâris-i has olan, hayrı, bereketi, neşesi sıkıştırılmış bir gün" demiştiniz? Bu ifadeyi biraz açabilir misiniz?*

Cevap: Merhum Necip Fazıl, hakikî mü'mini, iyice sıkıştırılmış bir şeker kalıbına benzetir ve "Mü'min sıkıştırılmış şeker gibidir, deryayı tatlandıracak güce sahiptir." derdi. Evet, iyi inanmış ve inancını tavırlarına, davranışlarına da yansıtabilmiş bir insan, çevresi için rahmettir; o, bir ölçüde etrafındaki herkesi ve her şeyi tatlandırır. O öyle bir şeker kalıbı gibidir ki, onu tuz yoğunluğu yüksek bir denize de atsanız, o koca denizi bile şerbet yapabilecek kadar tat ihtiva eder.

İşte, bayram da, kısalığına rağmen haftaların, hatta ayların varidâtını, hayrını, bereketini ve neşesini bağrında saklayan bir zaman dilimidir. Bayramda Cenâb-ı Hakk'ın öyle ekstradan teveccühleri ve sürpriz ihsanları vardır ki, onlara bayram olmayan on günde, belki bir ayda, belki on ayda, belki birkaç senede ulaşılamaz. Yapılan bütün hayır ve hasenât ancak Cenâb-ı Hakk'ın teveccühüyle değer kazanır; bayram işte öyle bir ilâhî teveccühün en önemli vesilelerindendir; âdeta bir ömrü tatlandıracak kadar engin ilâhî lütuflara mazhar olma vaktidir.

Tabiî, böyle bir mazhariyet Ramazan'ın hakkını vermiş, bayramda da laubâlîliğe girmemiş insanlar için söz konusudur. Bayramı sadece bir tatil olarak gören, bir ay boyunca yemeden, içmeden alıkonulmuş olmanın intikamını alıyormuşçasına abur cubur her şeyi mideye indiren ve mübarek günlerde muvakkaten uzak durduğu haramlara yeniden giren kimselerin bayramın hususi varidâtından istifade etmesi çok zordur. Ancak bayramda da Ramazan'daki

temkin ve teyakkuzunu koruyan, imsak-iftar arası mübahlardan elini-eteğini çektiği gibi hayat boyu da haramlara karşı mesafeli duran ve kulluğunun idraki içinde bulunan insanlardır ki, onlar, kısa bir zaman içine çok hayır ve hasenâtın sıkıştırılmışlığına mazhar olurlar. Onlar için bayram, Ramazan'ın vâris-i hassıdır; yani, Ramazan'da sevap ve mükâfat adına ne vaadedilmişse, bayramda da onları bulmak, aynı semerelere sahip olmak mümkündür. Nasıl ki, Kadir gecesi sıkıştırılmış bir hayrât u hasenâtı bağrında saklar; bayram da öyledir. Şu kadar var ki, Ramazan günlerini ve Kadir gecesini Allah'a kurbet vesileleri olarak değerlendirmek söz konusudur; bayramda ise kurbet ümidi esastır, "Allah'ın izniyle o kurbeti elde ettik; bir neferdik, müşirliğe yükseldik" şeklindeki reca mevzubahistir.

Bayram, kat'iyen Ramazan'dan çıkmış olmanın, oruç günlerini arkada bırakmanın ve rahatça yeme-içme serbestliğine ermenin sevinci değildir. O, kulluk vazifesini eda etmiş olma ve Cenâb-ı Hakk'ın gufrânına kavuşmuş bulunma ümidiyle gelen gönül inşirahıdır. Biz, Ramazan'ı ve oruç günlerini arkada bırakmanın değil, hata ve günahların ağırlığından kurtulmuş olmanın bayramını yaparız. Alvar İmamı'nın, "Mevlâ bizi affede bayram o bayram olur / Cürm ü hatalar gide bayram o bayram olur." sözleri genel duygu ve düşüncemizi çok güzel ifade eder. Evet, bizim bayramımız, evveli rahmet, ortası mağfiret ve sonu da Cehennem ateşinden kurtuluş olan Ramazan-ı Şerifi tam değerlendirip, ateşten azad olma ümidimiz üzerine kurduğumuz bir bayramdır; Allah'ın rahmetinin enginliği ve o rahmetten nasiplenme beklentisi üzerine bina ettiğimiz bir bayramdır.

Gerçi, oruç sonunda bize lütfedileceği vaad buyrulan şeyleri henüz almadık. Allah'ın özel teveccühünü maddî alıcılarımızla ve dünyevî ölçülerimizle takdir etmemiz de mümkün değil. *"Oruç sırf Benim içindir; onun karşılığını da bizzat Ben vereceğim."* vaad-i sübhânîsi ile nazara verilen mükâfat her ne ise onu da tam bilemiyoruz ve henüz o mükâfatı da almadık. Fakat, Allah'ın vaadine öyle inanıyoruz ki, bunları bize verecek ve bizim beklentilerimizin çok çok ötesinde, bitip tükenme bilmeyen hazinelerinin büyüklüğüne göre bize lütuflarda bulunacak. İnanıyoruz ki, bizi Ramazan'a ulaştıran, bir ay boyunca iftar-sahur arası kulluk mekiği dokuma imkânına kavuşturan, elimizden geldiği kadarıyla vazifelerimizi yapma güç ve kuvveti vererek nihayet bizi bayramla buluşturan Rahman u Rahîm ileride şimdikinden daha fazla mes'ud olacağımız mutlu günleri de nasip edecek. İşte bu inançla bayramı idrak ediyor ve ebedî saadet saraylarında geçireceğimiz asıl bayramların hülyalarıyla doluyoruz.

Evet, bütün bir ömür boyu, Cennet yolunda önümüzü kesen sıkıntılar, meşakkatler ve gâilelerle; Cehennem'e çeken türlü türlü arzular, iştihalar ve

şehvetlerle mücadele ede ede Cuma yamaçlarına ulaşacağımızı ümit ettiğimiz gibi, iyi bir imtihan vermeye çalışıp "Hak rızası" çizgisinde geçirmeye gayret ettiğimiz Ramazan'dan sonra da ahiret hesabına önemli yatırımlara muvaffak olduğumuz düşüncesiyle, buna muvaffak eden Zat'a karşı içimizde rahmet buudlu bir kısım beklentilerin hâsıl olması gayet normaldir, hatta bu türlü ümit ve beklentiler Allah'a inanmış olmanın gereğidir. Dolayısıyla, bayram bizim için, ebedî saadet adına ümit ve beklentilerimizi bağladığımız inşirah günüdür.

Bizim Bayramımız

Diğer taraftan, bizim bayramlarımız başka kültürlerin karnaval ve kutlamalarından çok çok farklıdır. Mü'minlerin tavır ve davranışlarında bayramlarda bile laubâlîlik, taşkınlık ve dengesizlik asla görülmez. Mü'minlerin, dengeli hareketlerinde, vakur davranışlarında, derin bakışlarında hep Kur'ân'a uyanmış ve Kur'ân dinlemiş olmanın ciddiyeti vardır. Onlar, her zaman olduğu gibi bayramlarda da Allah'a ve Peygamber'e açık durur; başkalarıyla münasebetlerini saygı, sevgi ve şefkat yörüngeli götürürler. O mübarek günlerin hiçbir anını heder etmemeye çalışırlar.

Bildiğim kadarıyla, Peygamber Efendimiz döneminde bayram günlerinde işler tatil edilmiyordu. İnsanlar günlük işlerini yine yapıyorlardı. Bayram namazı ve hutbesiyle o günü diğerlerine göre daha farklı karşılıyorlardı; sonra da birbirlerine tebessüm teâtisinde bulunuyor, fakiri-fukarayı gözetiyor ve eşe-dosta yemek yediriyorlardı. Günümüzde, bayramlar biraz da bizim kendi törelerimizin rengine bürünüyor. Böyle mübarek bir gün bahane yapılarak tatil ilân ediliyor. Kabir ziyaretlerine daha bir ehemmiyet veriliyor. Sıla-yı rahim adına gidip gelmeler, arayıp sormalar bayrama ayrı bir derinlik kazandırıyor. Anne, baba ve çocuklar arasındaki münasebetler bir kere daha pekiştirilmiş oluyor. Çocuk yuvaları ve huzur evleri gibi yerlerde ziyaretçi bekleyen ve arayıp soranı olmama tâli'sizliğiyle kıvranan kimseler ziyaret ediliyor, sevindiriliyor. Böylece, bir yönüyle, daha geniş mânâda bir sıla-yı rahimde bulunuluyor. Cenâb-ı Allah'ın af ve mağfiretine erme ümit ve beklentisi esas olmakla beraber, temelde dine aykırı olmayan, belki asıl kaynaklar itibarıyla dine dayanan ama zâhiren örflerimizden, adetlerimizden kaynaklanan şeyler de bayrama farklı mânâlar katıyor.

Soru: *Daha önceki yıllarda yine bir bayram sohbeti münasebetiyle, "İslâm yeniden doğa, bayram o bayram olur; ışık zulmeti boğa bayram o bayram olur" buyurmuştunuz. Bu, müntehadaki bir bayram mıdır?*

Cevap: Biz, topyekün insanlığın İslâm'a ve Kur'ân'ın mesajına muhtaç olduğuna inanıyoruz. Evet, insanlık, İslâm'la tanıştığı ve İlâhî Beyan'ın nuruyla

buluştuğu zaman bayram edecek. Kederli çehreler ancak iman esaslarının kalbde hâsıl ettiği inşirahla gülecek.

Şu anda idrak ettiğimiz bayram, bir yönüyle Cenâb-ı Hakk'ın pek çok lütfunu beraberinde getiriyor. Allah, bize bir ay oruç tutmayı ve kulluğumuzu daha engince eda etmeyi lütuf buyurdu; şimdi de bayram bahşediyor. Bir ay boyunca, bir ölçüde bütün dünyaya Ramazan boyası çaldığı gibi, şimdi de dünyanın değişik yerlerinde aynı güzellikleri yaşatıyor ve bizi ayrı bir sevince ulaştırıyor. Bir bir Ramazanlaşan, bir bir bayram sevinci duyan insanlar koca bir deryadan mesajlar taşıyor; parça parça, damla damla büyük bir deryayı oluşturuyor.

Bize şimdilik bu kadar lütuflarda bulunan Allah, âdeta bir gün zulmetleri bütün bütün boğacağını ve her tarafa rahmet yağdıracağını gösteriyor. İnşaallah ortalık ağarıyor; dünya bir bayram arefesinde, gün bayrama kayıyor. Allah inayetini üzerimizden eksik etmesin…

Soru: *Cenâb-ı Hakk'ın bayrama özel lütuflarını duymanın nispeti mekâna göre değişir mi? Meselâ, bayramı gurbette duyuş ile onu sılada karşılayış farklı mıdır?*

Cevap: Gurbet, şayet Allah rızası için yaşanan bir gurbetse, öyle bir gurbette bayramı duyma, sılada bayram yapmadan çok daha derindir. Bir insan kendi ülkesinde, bayramı bütün şatafat ve debdebesiyle, olanca ihtişamıyla yaşayabilir; fakat, zannediyorum, onu gurbette hicran duygularıyla karşılama Cenâb-ı Hak katında daha değerlidir.

Bir insanın gurbette ölmesi, onu şehitlerle aynı safta buluşturacak kadar, Allah nezdinde nasıl değerli ise ya da Allah rızası için vatanından ayrılan bir insanın hicreti nasıl kıymetler üstü kıymete ulaşıyorsa, aynen öyle de, dine, Kur'ân'a ve insanî değerlere hizmete bağlı olarak veya ehl-i dalalet ve ehl-i küfrün cebrine maruz kalarak gurbette bayram yapan insanın bayramı da çok derinleşir; o insanı farklı buudlara ulaştırır.

Gökler Ötesinin Makro Planı

Soru: *Ramazan boyunca ekrana yansıyan eğitim, hoşgörü ve diyalog faaliyetleri hakkında, "Bunlar gökler ötesinde yapılan bir makro plânın yavaş yavaş gerçekleşen parçalarıdır" buyurdunuz. Bu sözü nasıl anlamalıyız?*

Cevap: Televizyonda seyrettiğim ve bazılarından dinlediğim hâdiseler o kadar aşkın şeyler ki, bunları sadece insanların cehd ve gayretine vermek bakış açısını ayarlayamamak ve yanlış görüp yanlış değerlendirmek olur. Bir insanın,

yalnızca Allah'a itimat ederek, okul açmak için adını bile bilmediği bir ülkeye gitmesi, oraya vardıktan üç ay sonra okul açmaya muvaffak olması, gönüllere girmesi, kendini ve temsil ettiği değerleri sevdirmesi... Bütün bunlar ihtimal hesaplarıyla açıklanamayacak kadar sırlı hâdiselerdir ve bu türlü hâdiseler üç-beş tane de değildir; fedakâr ve samimi eğitim gönüllülerinin, sevgi kahramanlarının gittiği her yerde benzeri hâdiseler yaşanmıştır.

Dolayısıyla, meseleyi geniş dairede, bir makro plân olarak ele aldığınız zaman, onun insan dehasını, beşerî plân, proje ve tedbirleri çok çok aştığını görürsünüz. Şu olmasaydı şöyle olmazdı, şöyle olmayınca da bu netice çıkmazdı şeklinde arka arkaya sıralayacağınız o kadar çok sebep vardır ki, bu sebeplerin her birinin yerli yerine oturması ve bugünkü tabloyu meydana getirmesi Cenâb-ı Hakk'ın inayet ve lütfundan başka hiçbir şeyle kesinlikle açıklanamaz.

Öyle büyük büyük projeleri yapıp sonra da hayata geçirmek şöyle dursun, insan iki güzel cümle söylemeyi, güzel bir söz etmeyi bile Allah'tan bilmeli. Fakat bunu vicdanınca bilmeli, o bilmeyi vicdanına da mal etmeli. Bazen "Bunlar Allah'tan!.." dersiniz, ama bu nazarî bir kabulün ifadesidir. Hayır, nazarî kabul yeterli değildir, asıl olan vicdanın kabul etmesidir. Yani, nefse en küçük bir pay çıkarıldığında, vicdanın "Estağfirullah yâ Rabbi, bunu sahiplenirsem dalâlete sapmış olurum, her şey Senden!" diye inlemesidir. Meselâ, insanlar size itimat etseler, sözlerinize güvenseler ve sizin işaretleriniz istikametinde bazı şeyler yapsalar dahi, şayet siz "Şöyle yönlendirdim, şuraya gönderdim, şunları yaptırdım" türünden mülâhazalara girer ve meselenin öşrüne bile sahip çıkarsanız, bu duygular bir an zihninize geldiğinde hemen odanıza çekilip "Yâ Rabbi, şirkten Sana sığınıyorum!" demezseniz, kaybetmiş olursunuz. Bu çok nazik bir konudur. Bir lütf-u ilâhî olarak sa'ye terettüp eden muvaffakiyetler de O'ndandır ve siz kat'iyen onlara sahip çıkamazsınız. Evet, *"Sizi de yaptıklarınızı da yaratan Allah'tır."* [2] hakikati bu gerçeğin ifadesidir. Sebepler neticesinde ortaya çıkan da, sebepleri yaratan da Allah'tır. Fakat, öyle ince bir sır vardır ki, mesele iktiran içinde cereyan ettiğinden dolayı sebepler öne çıkmaktadır. İşte, soruda dile getirdiğiniz cümle de, her şeyin Allah'tan olduğunu ifade etme ve tevhid yolunda yürürken şirke düşmeme niyetinin seslendirilmesinden ibarettir.

Evet, bir taraftan tevhid hakikatinin dellallığını yapacaksınız, İbrahim Hakkı Hazretleri gibi,

"Bulunmaz Rabbimin zıddı ve niddi, misli âlemde,
Ve suretten münezzehtir, mukaddestir teâlallah.

Şeriki yok, berîdir doğmadan doğurmadan ancak,
Ehaddir, küfvü yok, ihlâs içinde zikreder Allah.”

diyeceksiniz; diğer taraftan da “Öyle bir anlattım ki, herkes mest oldu; sözlerim insanları harekete geçirdi de bunlar meydana geldi” şeklinde şirk kokan laflar edeceksiniz. Bir de bu sözleri, en münafıkça bir edayla, “İşte âcizâne hizmet ediyoruz; dilimizin döndüğünce anlatıyoruz.” diyerek iyice nifaka bulayacaksınız. Evet, en münafikça laflar, “estağfirullah” gibi bir mübarek sözle ambalajlanan, tevazu perdesi altında telaffuz edilen ve vicdana mâl olmamış laflardır. İşte, hem tevhid hakikatini anlatacaksınız, her şeyin Cenâb-ı Hakk’a verilmesi gerektiğini söyleyeceksiniz, “Allah tektir, eşi-menendi yoktur.” diyeceksiniz, hem de sebepleri Müsebbib yerine koyacak, O’na bir sürü eş koşacak ve “Yaptım, ettim” diyerek bir de kendi adınıza varlık iddiasında bulunacaksınız. Böyle bir tavır şirktir; yürüdüğünüz yolun âdâb u erkânına aykırı hareket etme ve kendinizle çelişkiye düşme demektir.

Ayrıca, nasıl ki yegâne hâlık Allah’tır ve her varlık O’nun var etmesiyle varlık sahasına çıkmıştır; aynen öyle de mevcudâttaki her şey ancak Cenâb-ı Hakk’ın kayyumiyetiyle varlığını sürdürmektedir. Bu gerçeğin her fırsatta dile getirilmesi gerektiği gibi bunun vicdanen kabul edilmesi de çok önemlidir. Bu kabul insanın bütün söz ve tavırlarına da yansımalıdır. Her şeyi Allah’tan bilme ve öyle ikrar etme, o kadar derin bir şükürdür ki, aynı zamanda nimetlerin kat kat artmasına da vesiledir. Dolayısıyla, Allah’tan gelen nimetleri ve bereketi kesmemenin yolu meseleyi gerçek sahibine vermektir.

Evet, eğitim ve diyalog faaliyetleri hakkında, “Bunlar gökler ötesinde yapılan bir makro plânın yavaş yavaş gerçekleşen parçalarıdır.” demek de hem bir hakikatin ifadesidir hem de o nimetlere karşı şükür duygusunun seslendirilişidir. Şayet, biz de numunelerini gördüğümüz nimetlerin devam etmesini istiyorsak, Cenâb-ı Hakk’ın lütuf ve ihsanları karşısında her zaman müteyakkız insanlar gibi düşünmeli; tasavvur ve tahayyüllerimizi tevhid anlayışıyla test etmeli; söz ve tavırlarımızda tedbirli ve temkinli davranmalı ve tevhid yolunda şirke girmemeye, hatta şirk şaibesine bile düşmemeye azamî özen göstermeliyiz.

1 Bediüzzaman, *Lem’alar* s.21 (Üçüncü Lem’a, Üçüncü Nükte).
2 Sâffât sûresi, 37/96.

Rakipsiz Yarış

Soru: *Kur'ân'ın has talebelerinin, hem gıpta etmekten hem de insanları gıptaya sevk etmekten uzak kalmaları gerektiği vurgulanıyor. Bu zaviyeden, hayır yarışında önde koşanların, diğer insanların iyilik duygularını coşturmak için zekât ve sadakalarını açıktan vermelerini ve onların cömertlikleri karşısında imrenmekten kendilerini alamayanların hâlini nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Cevap: Gıpta; bir insanın, başkasının mazhar olduğu nimetlerin yok olmasını temenni etmeden aynı nimetlerin kendisinde de olmasını istemesi; diğer insanların güzel sıfatlarına ve mazhariyetlerine imrenmesi demektir. Haset ise, bir kimsenin, başkalarının mazhariyetlerini çekemeyip, onlara nasip olan nimet ve faziletler karşısında hazımsızlık göstermesi, diğer insanlardaki nimetlerin ve iyi hâllerin yok olmasını ve hepsinin kendine verilmesini arzu etmesi demektir. Dolayısıyla, hasette çekememezlik, hazımsızlık ve kıskançlık vardır; gıptada ise, sadece bir imrenme söz konusudur. Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâyâ), "Mü'min gıpta eder, münafıksa hasede girer."[1] buyurarak, mü'minde olsa olsa bir imrenme duygusunun olabileceğini, münafığın ise sürekli kıskançlıkla kıvranıp duracağını vurgulamıştır.

Mahzursuz Haset: Gıpta (!)

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şerifte de, *"İki kimseye hasette (gıptada) zarar yoktur: Kendisine bahşedilen serveti Allah yolunda infak eden imkân sahibi ve Allah'ın lütfettiği ilimle amel edip onu başkalarına da öğreten kimse."*[2] buyurmuştur. Evet, dini güzel öğrenip onu hayatına hayat kılan ve bir irfan kaynağı hâline getirdiği ilmiyle diğer insanları da aydınlatan, hem tebliğ hem de temsil yoluyla Kur'ân hakikatlerinin samimi tercümanı olan bir insanın hâline özenmek, "Keşke ben de bunun gibi olabilseydim; keşke ben de dinimi iyi öğrenip hem kendi hayatımı nurlandırsam hem de onu başkalarına anlatabilseydim!.." demek mahzursuz olsa gerektir. Hatta, bir nefis muhasebesi yapma, kendi hâlini yeterli bulmama ve dua da sayılabilecek ulvi duygularla dolma açısından böyle bir gıpta faydalı da olabilir. Yine, hem servetle hem de cömertlikle serfiraz kılınan, Cenâb-ı Hakk'ın verdiği malı, O'nun yolunda gönül hoşnutluğuyla harcayan ve âdeta vermeye doyamayan bir "infak tiryakisi" olan zenginin hâline imrenmek ve "Keşke benim de geniş imkânlarım olsaydı da böyle infakta bulunabilseydim. Keşke bir okul da ben yaptırsaydım, ben de yüzlerce öğrenciye burs

verebilseydim.” düşüncesiyle o insana gıpta etmek de zararsızdır.

Ne var ki, Peygamber Efendimiz bu hadis-i şerifte, imrenmeyi ifade eden gıpta sözcüğü yerine “haset” kelimesini kullanmış ve böylece, gıptanın çekememezliğe hem-hudut bir ruh hâleti olduğunu da nazara vermiştir. Yani, gıpta mahzursuz olsa ve bir ölçüde mübah sayılsa bile, onun sınırı hasede bitişiktir ve gıpta sahasında dolaşmak bir yönüyle şüpheli alanda dolaşmak gibidir. Dolayısıyla, gıptanın sınırı tam belirlenemezse o duygu kıskançlığa ve hasede dönüşebilir. Meselâ; bir insan, sözlerini, hâlini ve tavırlarını çok beğendiği bir arkadaşına imrenir ve ona benzemeyi arzularsa, bunda bir mahzur olmayabilir. Fakat, onun bu mülâhazası, “Niye o çok şey biliyor da ben bilmiyorum; neden o, dini güzel anlatıyor da ben anlatamıyorum?” şeklinde bir kıyaslamaya, hatta gizli bir rekabete doğru kayarsa o zaman haddi aşmış olur. Artık o, gıpta sahasından çıkmış, haset alanında dolaşıyor; onun imrenme hissi de yerini kıskançlığa ve çekememezliğe bırakıyor demektir.

İşte bu sebeple, Kur’ân’ın has talebeleri, çekememezliğe hem-hudut olan ve hasetle arasında sadece ince bir perde bulunan gıptadan da uzak durmalıdırlar. Onlar, haklarında takdir edilenlere razı olmalı, küçük bir his yanılmasıyla da olsa kaderi tenkit etmemeli, hiç kimseyi rakip görmemeli ve güzel sıfatlar açısından kendi kemalât arşlarına ulaşmaya çalışmalıdırlar.

Gece Gelen Erzak Çuvalları

Ayrıca, insanların gıpta damarını tahrik etmemek de gıpta edilecek hâlde bulunan kimselere düşen bir vazifedir. Bu hususa dikkat çeken Bediüzzaman Hazretleri, ihlâs düsturlarını sayarken “faziletfuruşluk nev’inden gıpta damarını tahrik etmemek”[3] esasını da zikretmiştir. Evet, her fırsatta şahsî meziyetleri sayıp dökmek, sözü hemen ferdî başarılara getirmek, muvaffakiyetleri kendine mal etmek ve hep önde görünmek de mahzurlu alan sınırında dolaşmak demektir. Çünkü, bunları yapan bir insan, kimse hakkında haset etmese bile, başkalarını kendi hakkında çekememezliğe itmiş ve onların gıpta damarını tahrik etmiş olacaktır.

Bundan dolayıdır ki, bizim kültürümüzde, bir insanın kendi fazilet ve meziyetlerini sayıp dökmesi ayıp kabul edilmiş; ayrıca, iyilikleri gizli yapma anlayışı gelişmiştir. Meselâ, sadakalar, başkalarının görmeyeceği ve bilmeyeceği bir şekilde fakirlerin eline ulaşması için götürülüp bazı yerlere bırakılmış; bu düşünceyle her köşeye “sadaka taşları” yerleştirilmiş; muhtaç kimseleri minnet altında bırakmamaya, onları incitmemeye ve hasede sevk etmemeye azamî gayret gösterilmiştir. Sadakayı verenle onu alan arasına

vakıflar gibi aracılar konmuş, bu sayede hem fakirlerin mahcup olmaları ve zımnî bir başa kakma tavrına maruz kalarak incinmeleri önlenmiş, hem de zenginlerin riyaya düşmelerine ve böbürlenmelerine meydan verilmemiştir.

Evet, dinimizde nafile ibadetlerin ve sadakaların gizliliği esastır. Peygamber Efendimiz, *"Cenâb-ı Hak, ne 'desinler' diye hayır yapan süm'acıdan, ne gösteriş delisi mürâîden, ne de iyiliğini başa kakıp duran mennândan hiçbir şey kabul etmez!"*[4] buyurmuştur. Hayır ve hasenâtı gizli yapmak ve sadakayı kimseye göstermeden vermek gösterişten ve "desinler"e iş yapma mülâhazasından kurtulmak için iyi bir yoldur. Bizim dünyamızda, gizlice iyilik yapıp, yardım ettiği fakire bile kendini bildirmeden sırra kadem basan insan çoktur. Seleflerimizden bazısı, sadakasını bir fakirin geçeceği ya da oturacağı yere koyup oradan uzaklaşarak; kimisi, uyumakta olan bir muhtacın cebine para koyarak; bir başkası da, sırtındaki yardım çuvalını bir kapının önüne sessizce bırakıp gözlerden kaybolarak infakta bulunmayı tercih etmişler; riyadan, süm'adan ve minnet altında bırakmaktan son derece sakınmışlardır.

Bir menkıbede anlatıldığına göre; bu fedakâr ruhlardan biri de, Peygamber Efendimiz'in torunlarından olan İmam Ali Zeynülâbidîn'di. Kendisini Allah'a kulluğa adamış bu insanın yaşadığı dönemde halkın arasında pek çok fakir, kimsesiz ve bakıma muhtaç insan vardı. Bunların çoğu, ihtiyaçları olan yiyecek, içecek ve giyecek eşyaların bir gece vakti kapılarının önüne konmuş olduğunu görürlerdi. Senelerce kimin getirdiğini bilemedikleri bu eşyaları –bir taraflarına iliştirilen 'helâldir' pusulasına da güvenerek– kullanmışlardı. Yıllardan sonra bir sabah, kapıların önü boş kalmıştı. O gece hiçbir muhtacın eşiğine erzak çuvalı bırakılmamıştı. Herkes bunun sebebini merak ediyordu ki, o sırada "İmam Ali vefat etti." diye bir ses duyuldu. Hak dostunu yıkayan, defin için hazırlayan gassal, imamın sırtına el vurunca kocaman bir nasırın varlığını görmüş ve su yerine onu gözyaşlarıyla yıkamaya başlamıştı. Zira o koca İmam yirmi küsur sene fakire fukaraya çuval çuval yardım taşımıştı sırtında. Taşıdığı yüklerden dolayı sırtı nasır bağlamıştı. Fakat, o ölene kadar bundan kimsenin haberi olmamıştı. Kimsenin haberinin olması da gerekmezdi; çünkü, asıl gaye Allah'ın rızasını kazanmaktı ve her şeyi bilen Allah, bir gece vakti sırtında erzak çuvalı taşıyan Zeynülâbidîn'in hâlini de görüyor ve biliyordu.

İşte, o ve onun gibiler, nazarlarını rıza ufkuna kilitlemiş ve kulluk kulvarında rekabetsiz yarışmayı seçmişlerdi. Dolayısıyla, kendileri gıptaya ve hele hasede hiç girmedikleri gibi, başkalarının gıpta damarını tahrik etmemeye ve yaptıkları yardımlara riya, süm'a, minnet ve eza bulaştırmamaya da çok dikkat etmişlerdi. Onların yürüdüğü yol, dinî hayatta, ahirete yatırım yapmada ve Allah rızasını kazanmada yarışma duygusu diyebileceğimiz "tenâfüs" yoluydu.

Hedef Sonsuzluk Şerbeti

Gıpta mânâsına da gelen "tenâfüs" kelimesi, başkasında görülen bir olgunluğa imrenme, o güzel sıfatı yakalama azmiyle gayret gösterme ve hayırlı bir neticeyi elde etmek için müsabaka yaparcasına çalışma demektir. فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ *"İşte yarışacaklarsa insanlar, bu Cennet devletine konmak için yarışsınlar!"*[5] mealindeki âyet de hayırda yarışmaya teşvik anlamıyla bunu ifade etmektedir. Yani, bu dünyanın cazibedar güzelliklerini elde etmek için birbirini kırarcasına mücadele eden insanların, aslında ebedî huzura kavuşmak ve sonsuzluk şerbeti içmek için yarışmaları gerektiğini belirtmektedir.

Tenâfüs yolunda ve hayır yarışında gıpta ve hasede açık bir rekabet söz konusu değildir. Çünkü, bu yarışta herkes kendi rekorunu kırmakla vazifelidir ve her fert onun için takdir edilen olgunluk eşiğine ulaşmaktan sorumludur. Aynı zamanda, bu yarışta herkes birbirinin yardımcısıdır. Zira, her fert, şahs-ı mânevînin bir âzâsıdır. Bediüzzaman Hazretleri'nin ifadesiyle, bütün mü'minler "Sahil-i selâmet olan Dârüsselâm'a ümmet-i Muhammediyeyi (aleyhissalâtü vesselâm) çıkaran bir sefine-i rabbâniyede çalışan hademeler"dir.[6] Öyleyse, her mü'minin cehd ve gayreti, üzerinde bulundukları geminin sahile doğru hareketine yardımcı olmakta ve hem fert hem de umum hesabına kâr olarak yazılmaktadır.

Evet, tenâfüste, taksim edilen amellerin yerine getirilmesi neticesinde herkesin hesabına kaydedilen paylaşılmış bir hayır mevzubahistir. Yine, Üstad Hazretleri'nin sözleriyle ifade edecek olursak diyebiliriz ki; Hakk'a hizmet, büyük ve ağır bir defineyi taşımak ve muhafaza etmek gibidir. Ne kadar kuvvetli eller yardıma koşarsa, o defineyi omuzunda taşıyanların daha ziyade sevinmeleri ve memnun olmaları icap eder.[7] Yardıma gelen güçlü insanları kıskanmak şöyle dursun, onların kendilerinden daha ziyade olan kuvvetlerini, tesirlerini ve yardımlarını ciddi bir muhabbetle alkışlamaları gerekir. Aksi hâlde, yardım etmek isteyen o insanlara rekabetkârâne bakılırsa, o işin ihlâsı kaçar ve beklenen netice elde edilemez.

Dolayısıyla, Kur'ân'ın has talebeleri asla haset etmez, hasede sınır komşusu olan gıpta alanında da dolaşmaz; ama tenâfüste bulunur ve hayırda yarışırlar. Yani, her biri diğerini mübarek bir yardımcı olarak görür ve herkes kendi hakkında takdir edilen ve elinden gelen bir işi tamamlamaya bakar. Meselâ; i'lâ-yı kelimetullah hizmeti yapılırken, bir insan, hoş bir ses ve samimi bir edayla Kur'ân tilâvet ederek kalbleri yumuşatır; diğeri, güzel bir na't okuyarak gönülleri coşturur ve bir başkası da arkadaşlarından geri kalmaz, birkaç

ibretlik söz söyleyerek diğerlerinin hazırladığı atmosferi dini anlatma adına değerlendirir. Görüleceği üzere, işler bölüşülür, herkes kendi vazifesini eda eder ve sonunda yine herkes kazanır; bir paylaşma söz konusu olur. Başlangıç itibarıyla, o işin kime ait olduğu belli değildir; mesele sadece bir fert üzerine bina edilmemektedir; o işe herkes iştirak etmekte ve her insan taşın altına elini koymaktadır. Herkes yapabileceğinin en iyisini yapmaya çalışmakta, ortaya bir insanın tek başına elde edemeyeceği bir netice çıkmakta ve elde edilen semere umumun malı olmaktadır. Zaten Kur'ân-ı Kerim de böyle bir yarışa teşvik etmekte ve *"Öyleyse durmayın, hayırlı işlerde birbirinizle yarışın."*[8] demektedir.

Örnek Olmak ve Teşvik Etmek İçin

İşte, böyle bir hayır yarışında, dost ve arkadaşların iyilik duygularını harekete geçirmek için sadaka gibi yardımların açıktan yapılması da efdaldir. Zira, insanların atâlet ve lâkaytlıkla me'yusiyet içinde kıvrandığı bir anda, cömertlik hisleriyle dolup şevk ve gayretle salih ameller işleyenler çevrelerindeki kimseleri de çalışmaya ve güzel işlere sevk etmiş olurlar. Nitekim, Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) *"Sadakayı gizlice vermek, açıkça vermekten efdaldir. Ancak, başkalarının örnek almasını ve onların da amel-i salihte bulunmasını isteyen bir kimse için açıkça vermek daha faziletlidir."*[9] buyurmuştur. Evet, dost ve arkadaşlarının nazarlarını da ahiretin yamaçlarına çevirmek isteyen bir insan, açıktan bir hayır yaptığı zaman, onları da sevap kazanmaya teşvik etmekten başka bir maksat taşımaz. Farz olan zekâtı da açıkça vererek, hem ilâhî emre uyar hem de başkalarına da bu vazifeyi hatırlatır.

Kur'ân-ı Kerim, *"Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık hayra sarf edenler var ya, onların mükâfatları Allah katındadır. Onlara korku yoktur, üzüntü de çekmezler."*[10] buyurmakta; herhangi bir muhtaç gördüğü vakit, hiç gecikmeksizin onun ihtiyacını gideren kimseleri takdir etmekte ve bütün Müslümanları hayırlı işler peşinde koşmaya özendirmektedir.

Rivayetlere göre; Hazreti Ebû Bekir Efendimiz kırk bin dinarın on binini gece, on binini gündüz, on binini gizli, on binini de açıkça olmak üzere bir günde tasadduk etmiş ve bu âyet onu takdir sadedinde nazil olmuştur. Yine, Hazreti Ali Efendimiz in sadece dört dirhem gümüşü varken, onun birini gündüz, birini gece, birini açıkça, birini de gizlice fakirlere dağıttığı nakledilmektedir. Âyet-i kerime özellikle bu iki sahabe efendimize işaret ediyor olsa bile, kelâm-ı ilâhînin hükmü umumîdir ve merhum Elmalılı Hamdi

Yazır'ın da dediği gibi, buradaki infak farz, vacip ve nâfile olmak üzere her çeşit infakı içine almaktadır. Dolayısıyla, öyle bir zaman gelir ki, din ve vatan uğrunda bütün mal varlığının infakı gerekir ve öyle bir seferberlik anında herkesi teşvik için açıktan infak etmek daha iyidir. Allah yolunda canın bile feda edilmesi gereken öyle zaman dilimleri olur ki, o durumda insan bütün varlığını infak etse sezâdır. Özellikle, millete rehber olma konumunda bulunanların, yüce hakikatler uğrunda fedakârlık yapmayı avama da öğretmek için mal varlıklarının çoğunu infak etmeleri ve bunu açıktan açığa yapmaları mahza hayırdır ve hatta bir görev bile sayılabilir.

Bir Avuç Hurma da Olsa...

Bu hususta da en güzel örnekler sahabe efendilerimizdir: Ebû Mes'ud Hazretleri der ki: Sadaka âyeti[11] nazil olunca hepimiz Allah yolunda tasadduk edecek bazı şeyler bulma arayışına koyulmuştuk. Öyle ki, hamallık yapıp az da olsa para kazanarak infakta bulunmaya çalışıyorduk. Çarşıya-pazara gidip sırtımızda eşya taşıyor, ücretini alır almaz da, "verenler" arasına dahil olmak için Efendimiz'in huzuruna koşuyorduk.[12] Yine bir gün Efendimiz ensâr ve muhacirînin himmetine baş vurdu. Ya bir yere seriyye gönderecekti de ordunun teçhizi için yardım istiyordu ya da çölden gelen fakir insanları doyurmak ve onların ihtiyaçlarını görmek için "verin!" diyordu. Peygamber Efendimiz'in teşvikleri karşısında Hazreti Abdurrahman İbn Avf, her zamanki civanmertliğiyle seslendi; "Yâ Resûlallah!" dedi, "Bende dört bin dirhem var, kabul buyurunuz." Efendimiz çok memnun kalmış ve ona hayır duada bulunmuştu.[13] Hem Resûl-i Ekrem Efendimiz'in şevk veren sözlerini duyan hem de cömert insanların büyük fedakârlıklarını gören herkes bu hayır yarışına katılmak istiyordu. Mal-mülk sahipleri böyle bol bol verirken, imkânları geniş olmayanlar da az da olsa verebilecekleri bir şey arıyorlardı. Bunlardan birisi de ensardan fakir bir Müslüman olan Ebû Akîl idi. Onun iki avuç hurmadan başka bir şeyi yoktu. Fakat, öyle de olsa adını "hayırda yarışanlar" arasında yazdırmalıydı; elindeki hurmanın bir avucunu ailesine ayırdı, diğerini de himmet mallarının içine kattı.[14]

Evet, Allah'ın rızasını kazanma çok hoş ufuktur; onu "i'lâ-yı kelimetullah" ile yakalama pek kutsal bir vazifedir ve o hususta rekabetsiz yarışma da çok güzel bir iştir. İnsan rızaya kilitlenirse, hasetten fersah fersah uzak durur, gıpta mülâhazalarından bütün bütün kaçınır. Kendi hakkında takdir edilenlerle yetinir ve içinde bulunduğu şartların izin verdiği ölçüde hayır yarışını sürdürür. Allah'ın rızasını hedefleyen samimi bir mü'min, ümniye ve kuruntuların adamı

değildir; o “imkânım olsaydı, elimden gelseydi” bahanelerinin ardına sığınmaz; Allah ne kadar imkân vermişse, işte o kadarıyla, yapabileceği her şeyi yapar ve kendine bahşedilen nimetlerin şükrünü bu şekilde eda ederek sonraki ihsanlara davetiye çıkarır. Kendisi gıptadan uzak kaldığı gibi başkalarını gıptaya sevk etmekten de sakınır. Hedefinde sadece Cenâb-ı Hakk’ın rızası olduğu için, gerekirse iki adım geriye gider; icap ederse bir adım öne çıkar. Yaptığı bir işi başkalarının desteğiyle meydana gelmiş ya da tamamen başkaları tarafından gerçekleştirilmiş gibi göstermek rıza-yı ilâhîye daha muvafık geliyorsa, bu defa meseleyi o şekilde ortaya koyar. Onun için sadece vazifenin gereğinin yapılması önemlidir; onu yapanın kim olduğu ise bahse değmeyecek kadar önemsizdir. Konuşulan hakikat olduktan sonra onu kim seslendirirse seslendirsin mühim değildir; hak ve hakikat muzaffer ise zaferi kazandıranlar arasında kendi adının anılıp anılmaması müsavîdir. Çünkü o, kaptanlığını Allah Resûlü’nün yaptığı bir gemide hizmetçidir; Resûlullah’ın gemisi Darüsselâm’a ulaştıktan sonra o gemide bulunan herkesin sahil-i selâmete çıkacağı da şüphe götürmez bir gerçektir.

İşte, bu mülâhazalara bağlı bir mü’minin haset, kıskançlık ve hatta gıpta ile alâkası olmayacaktır. O, riya ve süm’anın semtine de asla uğramayacaktır. Hayır yarışında önde yürürken, diğer insanların iyilik duygularını coşturmak için imkânları elverdiği ölçüde açıktan infakta bulunduğu anlar olduğu gibi; bir muhtaç gördüğünde gece gündüz demeden hemen onun ihtiyacını gidermeye koştuğu ve bunu yaparken de muhatabını minnet altında bırakmamak için kendini tanıtıp bildirmemeye özen gösterip gizliliği tercih ettiği zamanlar da olacaktır.

Verilen Söz Borçtur

Soru: *“Bir sene boyunca şu kadar öğrenciye burs vereceğim, hayır yarışına şu kadar bir infakla dahil olacağım?” diyerek vaadde bulunan bir insanın zikrettiği o miktarı mutlaka infak etmesi gerekir mi? Yerine getirilmeyen vaadlerin hükmü nedir?*

Cevap: Verilen sözde durma ve ahde vefalı davranma İslâm’ın en önemli esaslarından biridir. Cenâb-ı Hak, pek çok âyet-i kerimede vaade vefalı olmayı ilâhî bir ahlâk olarak anlatmakta ve *“Verdiğiniz sözü yerine getirin. Sözlerinizden elbette sorumlusunuz.”*[15] diyerek bizi de verdiğimiz sözlerin gereğini yapmaya çağırmaktadır.

Verilen sözden ve yapılan ahidden dönmek bir nifak alâmetidir. Buhârî ve Müslim gibi en sahih hadis kaynaklarında Peygamber Efendimiz (sallallâhu

aleyhi ve sellem) *"Münâfığın alâmeti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, vaad edip söz verdiğinde sözünden döner ve kendisine bir şey emanet edildiğinde ihanet eder."* buyurmaktadır. Bazı rivayetlerde bunlara dördüncü bir madde daha eklenmekte ve *"Kavga ettiğinde haktan sapar, düşmanlıkta aşırı gider."* denmektedir. Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâyâ) bir başka hadis-i şerifte de, *"Vaad borçtur. Sözünde durmayana yazıklar olsun!"*[16] duyurarak vaade vefalı olmamız ikazında bulunmuştur.

Allah'ın rızasını kazanmak için, malının belli bir miktarını infak etme sözü veren insan, onu kendi nefsine vâcib kılmış sayılır ki, onun bu sözü bir yönüyle nezir (adak) kategorisinde değerlendirilir. Bir şeye nezreden insan, Allah ile bir nevi sözleşme yapmış olur. Dolayısıyla, nezrini îfa etmesi, yani, kendi nefsine vacip kıldığı şeyi yerine getirmesi onun için bir borçtur.

İslâm âlimleri, hem borçlunun zimmetinde bulunan mislî eşyayı, yani ölçü ve tartı ile belirlenip benzeri ile ödenebilen şeyleri, hem de bir insanın ödemeyi taahhüt ettiği miktarı "borç" tarifi içinde ele almışlardır. Dolayısıyla, "Şu zaman içinde şu kadar öğrenciye burs vereceğim, şu kadar infak edeceğim?" diyerek vaadde bulunan bir insanın zikrettiği o miktar, onun üzerine borç olur ve mutlaka o miktarı ödemesi gerekir.

Hadis-i şerifte, bir an önce borcunu ödeme imkânına sahip olduğu hâlde, borcu ödemeyip geciktirmenin zulüm olduğu belirtilmiştir. Borcunu hiç ödemeyen insana gelince; yine en güvenilir hadis kitaplarında, Resûlullah Efendimiz'in borçlu olarak ölen kimsenin cenaze namazını kılmadığı rivayet edilmektedir: Bir gün bir cenaze getirilir. Allah Resûlü *"Onun borcu var mıydı?"* diye sorar. *"Evet iki dinar borcu vardı."* cevabını alınca, *"Arkadaşınızın namazını siz kılınız."* buyurur. Bunun üzerine, Ebû Katâde Hazretleri, *"O iki dinarı ben yükleniyorum."* der ve Peygamber Efendimiz ancak o zaman o adamın namazını kılar.[17] İşte, tek başına şu hâdise bile bir borcu ödeme hususunda ne denli hassas davranılmasını gerektiğini gösteren çok önemli bir ikazdır.

Sahabe efendilerimiz borç karşısında bu hassasiyeti her zaman ortaya koymuşlardır. Meselâ, vefatına sebep olan hançer darbesini aldığı zaman Hazreti Ömer'in ilk söylediği sözlerden biri de *"Bakın bakalım, malım borcumu ödemeye yetecek mi?"* sözü olmuştur. *"Şayet, yetmeyecekse Adiyyoğullarından, onlarda da yoksa Kureyş'ten alıp borcumu ödeyin!"* vasiyetinde bulunmuştur.

Öyleyse, herkes vaadinin ardında durmalı, sözünü yerine getirmeli ve taahhütte bulunduğu miktarı mutlaka ödemelidir.

1 el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 3/189; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 20/259.
2 Buhârî, *ilim* 15, *zekât* 5, *ahkâm* 3, *tevhîd* 45; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 266-268.
3 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.201 (Yirmi Birinci Lem'a, İkinci Düstur).
4 Bkz.: Buhârî, *zekât* 8; Müslim, *zekât* 63.
5 Mutaffifîn sûresi, 83/26.
6 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.201 (Yirmi Birinci Lem'a, İkinci Düstur).
7 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.197 (Yirminci Lem'a, Yedinci Sebep).
8 Mâide sûresi, 5/48.
9 Bkz.: el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 5/376; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 4/71.
10 Bakara sûresi, 2/274.
11 Bkz.: Tevbe sûresi, 9/103.
12 Buhârî, *zekât* 10; Müslim, *zekât* 72.
13 el-Bezzâr, *el-Müsned* 2/453; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 10/195.
14 Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (9) 11; Müslim, *zekât* 72.
15 İsrâ sûresi, 17/34.
16 Buhârî, *îmân* 24, *şehâdât* 28, *vesâyâ* 8, *libâs* 69; Müslim, *îmân* 107-110.
17 Buhârî, *havâlât* 3, *kefâlet* 3; Nesâî, *cenâiz* 67; İbn Mâce, *sadakât* 9.

İffet Âbideleri ve Hayâdan Nasipsizler

Soru: *"İffet" ne demektir; iffetin çerçevesini belirleyen hususlar nelerdir?*

Cevap: "İffet"; çirkin söz ve fiillerden uzak kalma, hayâ ve edep dairesinde bulunma, doğruluk, dürüstlük ve ahlâkî değerlere bağlılık üzere yaşama demektir. Aslı Arapça olan bu kelime, namuslu, şerefli ve ahlâklı olma hâlini ifade edecek şekilde dilimize de geçmiştir. Özellikle eski nesir ve nazımlarda, izzet ve haysiyetiyle yaşayan, çalıp çırpmayan, haramlardan sakınan ve namusunu koruma mevzuunda fevkalâde hassas davranan kimseler hakkında "afîf" tabiri kullanılagelmiştir.

Kuvve-i Şeheviye ve İffet

İslâm ahlâkçıları insanda üç temel duygunun bulunduğunu söylemiş; belli ölçüde de olsa hakikatleri görüp, fayda ya da zarar getirecek şeyleri birbirinden ayırma melekesine "kuvve-i akliye"; kin, hiddet, kızgınlık ve atılganlık gibi hislerin kaynağı sayılan güce "kuvve-i gadabiye"; arzu, iştiha ve cismanî hazların menşei kabul edilen duyguya da "kuvve-i şeheviye" demişlerdir. Kuvve-i şeheviye'nin, hayâ hissinden tamamen sıyrılarak her türlü cürmü işleyecek kadar kayıtsız kalma şeklindeki ifrat hâlini "fısk u fücûr"; helâl nimet ve lezzetlere karşı dahi hissiz ve hareketsiz kalma durumunu da "humûd" olarak isimlendirmişlerdir. Kuvve-i şeheviye açısından istikamet ve itidal üzere bulunarak, meşru dairedeki zevk ve lezzetlere karşı istekli davranmanın yanı sıra, gayr-i meşru arzu ve iştihalara iradî olarak kapalı kalma tavrını ise "iffet" kelimesiyle ifade etmişlerdir. Bu zaviyeden iffet, umumî mânâsıyla, iradenin gücünü kullanarak cismanî ve behimî arzuları kontrol altına almak, zinadan ve sefihlikten uzak durmak demektir.

Kur'ân-ı Kerim, iman edenlerin iffetli, hayalı ve edep yerlerini koruyan insanlar olduklarını nazara vermiş;[1] iffetli yaşamanın mükâfatı olarak Allah'ın mağfiretini ve ahiret sürprizlerini müjdelemiş;[2] mevzunun önemine binaen kadınları ve erkekleri ayrı ayrı zikrederek bütün mü'minlere iffetli olmalarını ve iffetsizlik için bir giriş kapısı sayılan haram nazardan kaçınmalarını emir buyurmuştur.[3] Ayrıca, Hazreti Yusuf ve Hazreti Meryem gibi iffet abidelerini misal vererek inananlara hayâ ve ismet ufkunu göstermiştir.

Evet, Hazreti Yusuf (aleyhisselâm), vezirin hanımından gelen bir günah çağrısı karşısında *"Yâ Rabbi! Zindan, bu kadınların beni davet ettikleri o işten daha iyidir."*[4] diyerek, iffetine toz kondurmaktansa senelerce hapiste yatmayı göze almış ve kıyamete kadar gelecek olan bütün ehl-i imana bir hayâ

timsali olmuştur.

Cenâb-ı Allah'ın, *"İffet ve namusunu gerektiği gibi koruyan Meryem'i de an. Biz ona ruhumuzdan üfledik, hem onu, hem oğlunu cümle âlem için bir ibret yaptık."*[5] diyerek yücelttiği Hazreti Meryem de bütün insanlık için tam bir iffet örneğidir. Öyle ki, temiz ve nezih bir atmosferde, iffetli ve şerefli bir şekilde yetişen Meryem Validemiz, o paklardan pak mahiyetiyle âdeta mücessem iffet hâline gelmiştir. Bundan dolayıdır ki, Hazreti İsa'nın doğumunu dile dolayan bazı diyanet mensuplarının yakışıksız sözleri karşısında bin bir ızdırapla, *"Keşke bu iş başıma gelmeden öleydim, adı sanı unutulup gitmiş biri olaydım!"*[6] diye inlemiştir.

İffetin bu umumî mânâsını hatırda tutmakla beraber, onu daha geniş ve şümullü olarak ele almak da mümkündür. Bediüzzaman Hazretleri'nin, "Helâl dairesi geniştir, keyfe kâfi gelir. Harama girmeye hiç lüzum yoktur."[7] şeklinde dile getirdiği ölçüye göre iffet, meşru daire içinde yaşayıp gayr-i meşru sahaya nazar etmeme, el uzatmama, adım atmama demektir. Dolayısıyla, iffetli bir insan, göz, kulak, el, ayak gibi bütün âzâların helâl dairedeki lezzetleriyle iktifâ etmeli, hiçbir şekilde ve hiçbir yolla haram işlememeli, izzet ve haysiyetine dokunacak durumlardan da sakınmalıdır.

Fakir Ama Afîf

Bu açıdan, insanın kendi el emeği ve alın teriyle kazandığına razı olması, başkasının malına göz dikmemesi, daha çok kazanma ve daha rahat yaşama hırsıyla gayr-i meşru daireye el uzatmaması ve dilencilik yapmaması da iffetin ayrı bir yanıdır. Evet, insan kendi emeği ve alın teriyle geçimini sağlamalı, gerekirse inşaatlarda taş kırmalı, hamallık yapmalı ama asla başkalarına el açmamalıdır.

Kur'ân-ı Kerim, ihtiyacı olduğu hâlde dilenmeyenleri takdirle anmış ve onların durumunu da iffet çerçevesine dahil etmiştir. *"Bu yardımlar, kendilerini Allah yoluna vakfeden yoksullar içindir. Bunlar yeryüzünde dolaşma imkânı bulamazlar. Halktan istemekten geri durmaları sebebiyle, onların gerçek hâllerini bilmeyenler, onları zengin sanarlar. Ey Resûlüm, sen onları simalarından tanırsın. Onlar yüzsüzlük ederek halktan bir şey istemezler. Hem hayır adına her ne verirseniz mutlaka Allah onu bilir."*[8] mealindeki âyet-i kerime işte bu mânâdaki iffeti ve iffetlileri anlatmaktadır. Sadakaların kimlere verileceğini belirten bu âyet, Peygamber halkasının Allah yoluna adanmış talebeleri olan, mescidde yatıp kalkan, Resûl-i Ekrem'in sohbetlerini dinleyip öğrenerek sonraki nesillere nakletmeye çalışan,

vakitlerini ibadetle, ilimle değerlendiren ve iâşeleri de Allah Resûlü tarafından karşılanan "Ashab-ı Suffe" başta olmak üzere, kendini öğrenip öğretmeye vakfeden, dolayısıyla malı-mülkü olmayan, başka bir meslekte çalışmaya vakit bulamayan ya da güç yetiremeyen ama her şeye rağmen başkalarına da el açmayan, hayâ ve iffetlerinden ötürü dilencilikte bulunmayan her devirdeki fakir fakat afîf Müslümanları takdir etmektedir.

Evet, bu müstağni insanlar, kimseden karşılıksız bir şey kabul etmeyen, kimseye evvel ve âhir diyet ödeme mecburiyetinde kalmayan aziz ruhlardır. Hâlden anlamayanlar, izzet-i nefislerini korumayı açlığa tercih eden ve yokluklara katlanıp asla isteme zilletine düşmeyen bu insanları zengin zannederler. Aslında, dikkat edilse hâllerinde fakirlik emareleri görülecektir. Fakat, onlar kimseden bir şey isteyemezler, hele hele ısrarla ve bıktırırcasına hiç istemez ve kat'iyen dilencilik yapmazlar.

Haddizatında, Peygamber Efendimiz (aleyhissalatü vesselâm) hakikî fakiri bu çerçeve içinde zikretmiş; *"Fakir, kapı kapı dolaşan ve bir iki lokma veya bir iki hurma ile baştan savılan kimse değildir. Gerçek fakir, durumu bilinmediği için kendisine sadaka verilmediği hâlde, ihtiyaç içerisinde olmasına rağmen iffetinden dolayı başkalarına el açmayan ve halktan hiçbir şey istemeyen insandır."*[9] buyurmuştur.

Ashab-ı Suffe'den olan Ebû Hüreyre gibi sahabe efendilerimiz açlıktan kıvrım kıvrım kıvrandıkları hâlde kimseden bir şey istememeyi ahlâk hâline getirmişlerdir. Öyle ki, Hazreti Sevban[10] ve Hakîm İbn Hizam'ın[11] da aralarında bulunduğu bazı sahabiler, insanlardan bir şey istememe konusunda Allah Resûlü'ne söz vermiş ve ömürlerinin sonuna kadar sadık kaldıkları bu vaadlerinden dolayı asla sadaka kabul etmemiş; hatta deve üzerindeyken kırbaçları yere düşse onu bile kimseden istememeleriyle meşhur olmuşlardır.[12] İşte, *"Her kim iffetli olmaya çalışır, yüzsüzlükten sakınırsa Allah da onun iffetini korur ve artırır."*[13], *"Bir insanın bir ip alıp sırtında odun taşıyarak onu azıcık hurmaya satması, dilenmesinden daha hayırlıdır."*[14] buyuran Peygamber Efendimiz'in bu tavsiyesine uygun yaşamak da iffetin önemli bir derinliğini teşkil etmektedir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (aleyhi ekmelüttehâyâ) sabah-akşam tekrar ettiği dualardan biri, *"Allahım! Senden hidayet, takva, iffet ve gönül zenginliğiyle beraber başkalarına muhtaç olmayacak kadar rızık istiyorum."*[15] niyazıdır. Her söz, hâl ve tavrıyla hidayet üzere olan, muttakilerin imamı ve iffetlilerin en afîfi Allah Resûlü'nün hidayet, takva, iffet ve gönül tokluğu istemesi, hem bu hususlardaki temadî ve derinlik talebi şeklinde anlaşılmalı hem de ümmet-i

Muhammed'in (aleyhissalatü vesselâm) neler istemesi gerektiğine bir işaret olarak kabul edilmelidir.

Meslek Ahlâkından Fikir Namusuna...

Diğer taraftan, bir insanın haddini bilmesi, teklif edilen bir makam mansıp karşısında hemen ileri atılmaması, hevesleriyle hareket etmemesi, o işe liyakat sahibi olup olmadığını iyi değerlendirebilecek kimselerin kanaatlerine göre tavır belirlemesi, gerekiyorsa müstağni davranması ve bir başkasını o işe teklif etmesi ama şartlar ne olursa olsun kendine terettüp eden bir vazifeden de kaçmaması gibi hususlar da bir yönüyle iffetin çerçevesine dahildir. Öyle ki, bu duygu ve düşüncelerle omuzlanılan bir vazifenin hakkını vermeye "meslek namusu" ya da "meslek ahlâkı" denilegelmiştir. Her doktor, öğretmen, üniversite hocası, avukat, asker, savcı ya da hâkim kendi mesleğine ait bazı disiplinlere uymak, bir kısım kural ve kaidelere göre iş yapmak ve "meslek ahlâkı" dediğimiz değerler bütününe sadık kalarak çalışmak zorundadır. Dolayısıyla, böyle kurallı, bir intizam içinde ve hakperestçe çalışma da iffetin farklı bir yanı olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca, söz ve yazılarımızda sık sık kullandığımız ve bazen "fikir namusu" bazen de "düşünce iffeti" olarak zikrettiğimiz bir husus daha vardır. Özellikle, heva ve hevesi fikir suretinde takdim etmeme; ulvî ve derin hakikatleri anlatırken fantastik ve muğlak ifade avcılığı yapmama, fakat, pespâye sözlere ve bayağı ifadelere de yer vermeme; kullandığımız hemen her kelimeyi bir mücevherci titizliğiyle seçerek dilin safvetini korumaya çalışma ve okuyucuyu mutlaka hayra, güzele sevk etme gibi konularda hassas davranma da iffetin bu çeşidini oluşturmaktadır.

Aslında, düşünce iffetini yakalamak ve korumak için tahayyül ve tasavvur plânındaki duyguları dahi temiz tutmaya çalışmak gerekir. Çünkü, fikir, söz ve ameller bir yönüyle hayalde mayalanır. Bundan dolayıdır ki, Peygamber Efendimiz, *"Fena duygular, seni hayallerinde yakalayınca, ilk fırsatta hemen onlardan kurtulmaya çalış; yoksa, bir müddet sonra götürüldüğün yerden geriye dönemezsin."* demektedir (Epiktetos'un buna çok benzeyen bir sözünü de daha önce zikretmiştik.). Evet, bir şeytanî ok gelip hayalinize çarptığı zaman dönebiliyorsanız hemen geriye dönmeli ve zihninizde meydana gelen yırtığı vakit geçirmeden dikmeye çalışmalısınız. O ok daha derinlere nüfuz etmeden ve aldığınız yara sizi öldürecek seviyeye ulaşmadan bir tabyaya sığınmalı, ezelî düşmanınızın saldırılarından korunmalısınız. Aksi hâlde, bazı hayal deryalarına yelken açmış olur, onun dalgaları içinde savrulur durur ve sahile çıkmaya yol bulamayacak kadar kıyıdan uzaklaşırsınız. Öyleyse, yol yakınken ve iradenizin

gücü yetiyorken kötü duygu ve fena tutkulardan kurtulmalısınız!..

Küçükken Önemsemezsen Büyüyünce Halledemezsin

Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet-i Sahîha "sedd-i zerâî" adı altında bu mevzuya vurguda bulunmakta ve farklı hâdiseler münasebetiyle farklı ifadelerle bu hususu nazara vermektedir. Bildiğiniz gibi; "sedd" menetme ve engellemenin adıdır; "zerâî" de sebep ve yol mânâsına gelen "zerîa" kelimesinin çoğuludur. "Sedd-i zerâî" ise, fenalıklara ve günahlara götüren yolları tıkama, harama sebep olabilecek fiillerden kaçınma demektir. Meselâ, zina büyük bir günahtır. Harama nazar bu günaha götüren bir sebep olduğu için o da günahtır ve yasaklanmıştır. Bunun için, Kur'ân-ı Kerim, "zina etmeyin", "yetim malı yemeyin" emrini ifade ederken *"Zinaya yaklaşmayın!"*[16], *"Yetim malına yaklaşmayın!"*[17] şeklinde seslenmekte ve neticede günaha götürebilecek atmosferden uzak durmayı emretmektedir.

Evet, göz görür, kulak dinler, dil telaffuz eder; görülen, duyulan ve söylenen şeyler zihinde kurgulanır; tahayyül tasavvura dönüşür, o da gidip taakkulle belli bir kalıba dökülür, bir kılıfa girer.. ve sonra bu vetire insanın iradî davranışlarına tesir eder; el tutar, ayak gider... Dolayısıyla, daha tahayyül durağında iken günahın önü kesilmeli; onun tasavvura ve sonrasına ulaşmasına mani olunmalıdır. Meselâ; harama nazar önü alınabilecek ve iradeyle kaçınılabilecek bir tehlikedir. Biraz gayret etseniz bakmamaya katlanabilirsiniz. Gözünüze ilişen çirkin bir manzaradan sıyrılma, iradenizin belini bükebilecek kadar büyük bir yük değildir; gözünüzü kapamaya irade gücünüz yeter. Fakat, nazarlarınızı haramdan çevirmez, kendinizi o işe salar ve bir "bakma tiryakisi" olursanız artık geriye dönme ihtimaliniz azalır. Hele bir de gözünüzden zihninize akan manzaraları tasavvurla, taakkulle besler ve büyütürseniz sahilden ayrılmış sayılırsınız. Ondan sonra geriye dönmek çok daha büyük cehd ü gayret ister. Şair bir arkadaşımın, "İsyan deryasına yelken açmışım, kenara çıkmaya koymuyor beni!" dediği gibi, Allah muhafaza, o günah deryası, dalgaları arasında sizi evirir çevirir ve kıyıya çıkmanıza izin vermez.

Üç İffet Kahramanı

Tam günah eşiğinde ve uçurumun kenarında iken geri dönebilen ve büyük bir felâketten kurtulan yiğitler de yok değildir. Mahşerin dehşet verici tehlikelerinden "zıllullah"a sığınarak korunacak olan yedi grup insan anlatılırken, böyle bir iffet kahramanına da işaret edilmektedir. Zira, namus ve

haysiyetini muhafazada fevkalâde hassas ve şehevânî isteklerine karşı alabildiğine kararlı o babayiğit, güzellik ve servet sahibi bir kadının günaha davetini *"Ben Allah'tan korkarım."* çığlığıyla reddedebilmiş ve irade ile aşılamaz gibi görünen bir akabeyi aşabilmiştir.

Hazreti Ömer'in (radıyallâhu anh) gözünün nuru olan delikanlı da o ismet ufkunun temsilcilerindendir. O da bir tuzağa düşüp günaha karşı hafif bir temayül gösterecek gibi olunca birdenbire *"Allah'a karşı gelmekten sakınanlara şeytandan bir dürtü ilişince, hemen düşünüp kendilerini toparlar, basiretlerine tam sahip olurlar."* [18] mealindeki âyeti hatırlamış; Cenâb-ı Allah'tan hayâ etmiş; günah eşiğinden geri dönmüştür.. dönmüştür ama vicdanı o kadarcık bir meyli bile iffetine yakıştıramamış, gönlü Allah korkusundan hâsıl olan heyecana dayanamamış ve genç oracığa yığılıp kalmıştır. Bedeni oracığa yığılıp kalsa da "iffet şehidi" ya da "ismet şehidi" denebilecek o yiğidin hatırası da bir yâd-ı cemil olarak günümüze kadar ulaşmıştır.[19]

"Mağara hadisi" olarak da bilinen bir hadis-i şerifte de yine böyle bir iffet kahramanından bahsedilmektedir. Gecelemek için bir mağaraya sığınan üç kişi, dağdan kopan büyük bir kaya parçası yuvarlanıp çıkışı kapayınca bir türlü oradan çıkamazlar. Bunun üzerine, sırayla Hak katında makbul olduğuna inandıkları bir ameli vesile edinerek Cenâb-ı Hak'tan kayanın yuvarlanıp gitmesini dilerler. Her birinin duasıyla kaya biraz hareket eder ve nihayet o üç arkadaş kurtulurlar. Onlardan birincisi, anne-babasına karşı ihsanla davranışını şefaatçi yaparak niyazda bulunur; sonuncusu da, çalıştırdığı işçinin ücretini veremeyince onun parasını işletip nemalandırarak sonunda eksiksiz teslim edişi hürmetine rahmet-i ilâhiyeden yardım ister. İkinci şahıs ise, "Allahım! Amcamın bir kızı vardı. Onu herkesten çok seviyordum. Ondan kâm almak istedim ama bana hiç yüz vermedi. Fakat, bir kıtlık senesinde elime düştü. Ona kendini teslim etmesi mukabilinde yüz yirmi dinar verdim, mecburen kabul etti. Ne var ki arzuma nail olacağım sırada, "Allah'tan kork da iffetime dokunma!" dedi. Ben de, o söz üzerine, insanlar arasında en çok sevdiğim kimse olduğu hâlde onu bıraktım, verdiğim parayı da geri almadım. Allahım eğer bunu Senin rızan için yapmışsam, bizi bu sıkıntıdan kurtar!"[20] diyerek iffetini muhafaza edişini makbul bir amel olarak Allah'a arz eder.

İşte, bu üç misaldeki afîf insanların ortaya koyduğu kahramanlıklar herkese müyesser olmaz. Bunlar, çok istisnaî olan irade zaferleridir. O türlü durumlarda devrilmeme her insanın ulaşabileceği bir başarı değildir. Pek çokları o kaygan zeminlerde ayakta kalamaz ve yıkılır. Dolayısıyla, daha o

noktaya kadar götürmeden meselenin önünü almak gerekir. Öyle tehlikeli sahalara hiç girmemek, uçurumun kenarına hiç yaklaşmamak ve günah sahillerinde asla dolaşmamak icap eder. Nitekim, Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa, kendine helâl olmayan ve yanında mahremi bulunmayan bir kadınla baş başa kalmasın. Zira, onların üçüncüleri şeytan olur."*[21] buyurmakta ve arz ettiğim sedd-i zerâî düsturuyla günah yollarını daha baştan kapamamız ikazında bulunmaktadır.

Dilin İffeti

Aynı hususu doğru konuşma mevzuunda da düşünebilirsiniz. Bir yalan insanı hâline gelmeden, temrinat yapa yapa doğru söylemeye kendinizi şartlandırmalı ve asla hilâf-ı vaki beyanda bulunmamalısınız. Özellikle de, bir insanın sözünü ya da bir meseleyi naklederken her hususu kelimesi kelimesine aktarmaya ve yarım kelime de olsa farklı bir söz katmamaya çok dikkat etmelisiniz. Çünkü yalanın iki tarifi vardır: Birincisi, konuşan şahsın gerçek düşüncesini saklayıp kanaatinin aksini söylemesidir. İkincisi ise, vâkîye mutabık olmayan bir beyanda bulunmaktır; tabir-i diğerle, Allah nezdindeki hakikate ve Cenâb-ı Hakk'ın gördüğü, duyduğu, bildiği bir meseleye aykırı bir söz söylemektir. Öyleyse, söylediğiniz her cümlenin gerçekten gönlünüzün sesi olup olmadığına özen göstermeli ve mutlaka kesin bildiğiniz şeyleri tam doğru olduğuna inandığınız şekilde söylemeli; bunu yaparken de *"İşin hakikatini Allah bilir."* düşüncesini zihninizden ırak etmemelisiniz. Günlük konuşmalarınızdaki sıradan gördüğünüz cümlelerinizde bile böyle bir doğruluk aramalı ve yalanın öldürücü bir virüs olarak kalbinize musallat olmasına meydan vermemelisiniz.

Sıdk konusundaki hassasiyetiyle hüsnümisal olan Abdullah İbn Mes'ud Hazretleri hadis rivayet ederken tir tir titrermiş. Peygamber Efendimiz'in mübarek beyanlarını naklederken o kadar titiz davranırmış ki, heyecandan âdeta bütün vücudu ürperir ve alnından boncuk boncuk terler akarmış.[22] Meselâ, herkes tarafından bilinen *"Bir günahtan tevbe eden, onu hiç işlememiş gibidir."* mealindeki hadis-i şerifi söylerken bile birkaç defa ileri gider, geri gelir, ellerini ovuşturur; لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ der, o sözü eksiksiz ve ziyadesiz aktarabilmek için âdeta göbeğini çatlatır ve sonunda da yine "Allahu a'lem" kaydını düşermiş. Talebelerinden biri der ki, *"Bir sene boyunca İbn Mes'ud Hazretleri'nin yanında kaldığım hâlde, onun bir kere bile 'Resûlullah buyurdu ki' dediğini duymadım."*[23]

İşte böyle bir hassasiyete de isterseniz "dil iffeti" diyebilirsiniz. Adına ne

derseniz deyin, söylediğiniz sözlerin vâkıa mutabık olması ve Allah ilmindeki hakikate, yani, o meselenin mahiyet-i nefsü'l-emriyesine denk düşmesi de iffetin diğer bir parçasıdır. İnsan, iffet ve hayâ perdesini yırtmamak için doğrulukta temrin yapa yapa hilâf-ı vâkî beyanlara da bütün bütün kapanmalı ve yalanın gölgesine bile yaklaşmamalıdır.

"Hortumlama"

Dünyevî güzelliklere ve mala mülke karşı tama duygusu da, henüz zihinde bir görüntü gibiyken oracıkta boğulmalı ve gelişip büyüyerek başkasının kazancını çekememezliğe, hasede ve kıskançlığa dönüşmesine fırsat verilmemelidir. Zira bu zaaf, daha küçükken önü alınmazsa, değil insanı dilenciliğe sevk etmek, karakter bakımından zayıf kimseleri hırsızlığa bile götürebilir. Bundan dolayıdır ki, "hortumlama" sözü son zamanlarda en çok duyulan ifadelerden biri olmuştur. Bazıları, "hırsızlık" kelimesini sevimli bulmadıklarından dolayı mıdır ya da "hortumlama" tabirinde bir kibarlık sezdikleri için midir, yoksa büyük büyük lokmaları yutmayı anlatabilmek maksadıyla mıdır, bilemeyeceğim, sürekli "hortumlama"dan bahsediyorlar; bazıları da halk arasında kocaman kocaman insanlarmış gibi görünmelerine rağmen ancak bir hırsızın yapabileceği bayağı şeyleri yapıyor ve milletin malını haksız yere yiyorlar.

Evet, insan mal-mülk mevzuunda da kendinde bir zaaf görüyorsa, daha baştan ayaklarını sağlam tutabileceği yerde durmalı ve yıkılabileceği alanlarda dolaşmamalıdır. Gözünü servet hissi bürümüş bir kimsenin makam, mansıp ve imkân sahibi olması buzlu yolda ulu orta koşması gibi bir şeydir. Onun kayıp düşmesi her an muhtemeldir. Öyleyse, o insan, yüzüstü kapaklanmayacağı sahalara yönelmeli; dönebileceği yerde geri dönmeli ve henüz iş işten geçmemişken iradesinin hakkını vermelidir. Aksi hâlde, iradesinin sırtına çok ağır bir yük yükleyip devrildikten ve "iffetsiz" damgasını yedikten sonra "Ben ne kadar da iradesizmişim" diyerek yakınmasının bir mânâsı yoktur.

Sözün özü; "iffet", dil, göz, kulak, el, ayak gibi uzuvları günahlardan koruyarak ve helâl dairedeki zevk ve lezzetlerle iktifa ederek haramlardan uzak kalmaktır. Ahlâkî değerlere bağlı ve günahlardan âzâde yaşamanın en mühim vesilelerinden biri sedd-i zerâî prensibine uygun şekilde davranmak ve ayakları kaydıracak zeminlere hiç yaklaşmamaktır. İffeti, düşünce namusundan meslek ahlâkına kadar geniş bir çerçevede değerlendirmek daha doğru olsa gerektir. Nitekim, müstağni davranmak, başkalarına el açmamak, dilencilik yapmamak ve kimseye yüz suyu dökmemek de iffetin çok önemli derinliklerinden sayılmıştır.

1 Mü'minûn sûresi, 23/5-7.
2 Ahzâb sûresi, 33/35.
3 Nûr sûresi, 24/30-31.
4 Yûsuf sûresi, 12/33.
5 Enbiyâ sûresi, 21/91.
6 Meryem sûresi, 19/23.
7 Bediüzzaman, *Sözler* s.29 (Altıncı Söz).
8 Bakara sûresi, 2/273.
9 Buhârî, *zekât* 53; Müslim, *zekât* 101.
10 Bkz.: Ebû Dâvûd, *zekât* 27; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/276.
11 Buhârî, *zekât* 50; Tirmizî, *kıyâmet* 29.
12 Bkz.: Müslim, *zekât* 108; Ebû Dâvûd, *zekât* 27; İbn Mâce, *cihâd* 30.
13 Buhârî, *zekât* 50; Müslim, *zekât* 124.
14 Buhârî, *zekât* 50; Nesâî, *zekât* 85.
15 Müslim, *zikir* 72; Tirmizî, *daavât* 72; İbn Mâce *dua* 2.
16 Bkz.: En'âm sûresi, 6/152.
17 Bkz.: En'âm sûresi, 6/152.
18 A'râf sûresi, 7/201.
19 Bkz.: İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 45/450; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/468.
20 Buhârî, *büyû* 98, *hars* 13, *icâre* 12, *enbiyâ* 53, *edeb* 5; Müslim, *zikir* 100.
21 Tirmizî, *radâ* 16; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/339.
22 Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/387; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 9/121-124; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/156-157.
23 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 9/121-124; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/156-157.

Yüzleşme

Soru: *Herkesin kendi nefsini karşısındaki bir kanepeye oturtup, sonra da insaflı, hâzık ve rasyonel bir hekimin hastasını muayene etmesi gibi onu sorgulaması gerektiğinden bahsediliyor. Nefsi sorgularken insaflı, hâzık ve rasyonel olmayı nasıl anlamalıyız?*

Cevap: Mü'minin, yapıp ettiklerini hemen her gün gözden geçirip hayırlı faaliyetlerini ve güzelliklerini şükürle karşılaması; inhiraflarını ve günahlarını da istiğfarla gidermeye çalışması; bu şekilde sürekli nefsiyle hesaplaşması, kendi kendini sorgulaması ve her zaman muhasebe duygusuyla dopdolu yaşaması gerekir. Bazen "insanın kendiyle yüzleşmesi", bazen "nefsin sorgulanması" ve bazen de "nefis muhasebesi" olarak isimlendirdiğimiz bu amel, insanın arzularını, hırslarını ve davranışlarını denetlemesi, doğru veya yanlışlarını vicdanının süzgecinden geçirip bir değerlendirmede bulunması şeklinde gerçekleşir.

Hakikî bir mü'min ömrünü nefsiyle mücadele ederek sürdürür. Kalbine uğrayan hâtıralara ve kafasından geçen düşüncelere bile parola sorar. Her işinde nefsânîliğini aşmaya çalışır; çok defa en güzel ve en mâkul davranışlarından dolayı bile kendi kendini sorgular. Her akşam eksik ve yanlışlarını bir kere daha gözden geçirir; her sabah hatalarını giderme, ahiret hesabına kaçırdığı fırsatları telafi etme ve ötelere azık hazırlama azmiyle hayata açılır.

Tirmizî'de geçen bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) en büyük mahkemede hesaba çekilmeden önce dünyadayken sık sık nefsi sorgulamayı akıllılık ve mü'minlik emaresi olarak zikretmiş; Hazreti Ömer Efendimiz de Allah Resûlü'nden işittiği bu hakikati farklı bir üslûpla seslendirerek şöyle buyurmuştur: "Ahirette hesaba çekilmeden evvel kendinizi hesaba çekin. Ötede amelleriniz tartılmadan önce burada kendiniz tartın. En büyük arz ve mahkeme için şimdiden gerekli hazırlıklarınızı yapın. Bilin ki, o gün huzura alındığınızda size ait hiçbir şey gizli kalmayacak ve bütün sırlarınız bir bir sayılıp dökülecektir."[1]

Karşı Kanepedeki Nefis

Dolayısıyla, Allah'a ve ahiret gününe inanan bir insan, yanlışları ve doğruları, hataları ve isabetli tavırları, kaybettikleri ve kazandıkları zaviyesinden her gün bir kere daha nefsiyle yüzleşmeli ama bunu kötülük ve fenalıklarını deşeleyip kendini aşağılamak suretiyle yapmamalı; aksine, nefsini

karşısındaki bir kanepeye oturtup, onu "rasyonel, insaflı ve hâzık" bir hekimin hastasını muayene etmesi edasıyla sorgulamalıdır.

Evet, nefsiyle yüzleşen insan, evvelâ onu farklı bir varlık gibi görüp muhatap almalı, onun hakkındaki tenkitlerini, takdirlerini dile getirmeli ve onun cevaplarını dinlemelidir. Sonra da ortaya konan düşünceleri, tevcih edilen soruları, nefisten gelen itirazları veya kabulleri bir hakeme arz etmeli ve onun değerlendirmelerine kulak vermelidir. İşte o hakem, olsa olsa insanın en doğru söyleyen sistemi, yani vicdanı olabilir. Bundan dolayı, nefis muhasebesinde vicdanın sesini dinlemek, onun ölçülerini esas kabul etmek ve nihaî kararı ona tasdik ettirmek gerekir.

Nefsi ele alırken ve onu değerlendirirken akla uygun, ölçülü ve hesaplı davranarak onun mahiyetini de göz önünde bulundurmak icap eder. Nefis mekanizması, her türlü şehevî arzu, istek ve kaprislerden; bazı hikmetlerle belli gayeler için insana verilen kin, nefret, öfke, hiddet ve inat gibi duygulardan meydana gelmiştir. Bundan dolayı, dünden bugüne ruhun "terbiye"sinden ve kalbin "tasfiyesi"nden bahsedilirken nefis için de "tezkiye" ifadesi kullanılmış; nefsin tabiatında bir kirlilik bulunduğu için onun saflaştırılıp özüne döndürülmesi söz konusu edilmemiş ve "nefis tasfiyesi" denmemiştir. Nefis kendi konumunda değerlendirilerek, onun kirlerinden temizlenmesi ve ondaki şerre açık istidat ve temayüllerin hayır hesabına kullanılır hâle getirilmesi hedeflenmiş; bu da "nefis tezkiyesi" tabiriyle ifade edilmiştir.

Diğer taraftan, nefis; kibir, gurur, bencillik, haset, kin, öfke, düşmanlık gibi şeytanî hususiyetlerine rağmen, onu kalb ve ruhun arkadaşlığına yükseltebilecek önemli bir potansiyeli de özünde taşımaktadır. O, ciddi bir seyr u sülûkla şeytanî hususiyetlerinden birer birer sıyrılabilir; üzerindeki cismaniyete ait zulmetleri arka arkaya yırtıp emmârelikten kurtularak, levvâme, mülheme, mutmainne, râdiye, mardiyye ve sâfiye gibi mertebelere sıçramak suretiyle müzekkâ (temizlenmiş) hâle gelebilir. Ayrıca nefis, insandaki metafizik gerilimi tetikleyen çok önemli bir unsur sayılır. O, insanı sürekli uğraştırır; onun gaflete düşmesine asla fırsat vermez ve insandaki mücadele azmini biler. Onun içindir ki, insanı sadece mânâ yönüyle ele alıp terbiye etmek veya onu vicdan mekanizmasından ibaret kabul ederek yalnızca ruh terbiyesi ve kalb tasfiyesiyle meşgul olmak yeterli değildir. Aynı zamanda, nefsin tezkiyesi ve insana verilen negatif duyguların da hayır istikametine çevrilmesi gerekir.

Ne var ki, Bediüzzaman Hazretleri'nin ifadesiyle, nefs-i emmâre, levvâmeye veya mutmainneye inkılâp etse bile onun tesiri hiçbir zaman bütün bütün yok olmaz. Çünkü o, silâhlarını ve cihâzâtını sinirlere, hassasiyetlere ve çeşitli mevzulardaki aşırı titizliğe devreder; onlar da onun vazifesini âhir ömre kadar

sürdürürler. Nefs-i emmâre çoktan öldüğü hâlde, onun tesirleri yine görünür. Bu hususa dikkat çeken Üstad Hazretleri der ki, "Ben bir zaman enaniyetini bırakmış ve nefs-i emmaresi kalmamış büyük evliyanın da şiddetli bir surette nefs-i emmareden şikayet ettiğini gördüm, hayrette kaldım. Sonra kat'î bildim ki, âhir ömre kadar mücahede-i nefsiyenin sevabdar devamı için, nefs-i emmarenin ölmesi üzerine onun cihazatı damarlara ve hissiyata devredilir, mücahede devam eder. İşte o büyük evliyalar, bu ikinci düşmandan ve nefsin vârisinden şikâyet ederler."[2]

Kur'ân-ı Kerim, Hazreti Yusuf'un kıssası münasebetiyle nefse itimat edilemeyeceğini açıkça dile getirir ve Zeliha'nın *"Doğrusu, ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü Rabbimin merhamet edip korudukları hariç, nefis daima fenalığı ister, kötülüğe sevk eder. Şüphesiz Rabbim gafurdur, rahimdir (affı ve merhameti boldur.)"*[3] dediğini nakleder. Müfessirler arasında, bu ifadenin, Hazreti Yusuf'a ait olduğu kanaati daha yaygındır. Fakat, bu sözü, nefsini tezkiye etmemeye matuf olarak Hazreti Yusuf'un söylediğini farz etmek uygun düşse bile, peygamberlerin doğuştan nefs-i mutmainne sahibi oldukları ve Yusuf Nebi (aleyhisselâm) için de nefs-i emmareden bahsedilemeyeceği düşünülünce; ayrıca, âyetin siyakına bakılınca Zeliha'nın söylediğini kabul etmek daha doğru olsa gerektir. Zira söz konusu âyette, Zeliha'nın konuşmasından sonra başka bir kâil, yani sözü söyleyen açıkça belirtilmemiştir; bu da onun sözünün devam ettiğini gösterir. Haddizatında, bu söz kime ait olursa olsun, asıl üzerinde durulması gereken mesele, Kur'ân'ın onu nazara vermiş ve nefs-i emmareye itimat edilemeyeceğini bildirmiş olmasıdır.

Demek ki, bu mevzuda sürekli teyakkuzda olmak, hep titiz davranmak ve asla nefse güvenmemek lâzımdır. Hazreti Bediüzzaman'ın ifadesiyle, "Tezkiyesiz nefs-i emmâresi bulunmak şartıyla, kendi nefsini beğenen ve seven adam başkasını sevmez. Eğer zâhirî sevse de samimi sevemez; belki ondaki menfaatini ve lezzetini sever. Daima kendini beğendirmeye ve sevdirmeye çalışır. Ve kusurunu nefsine almaz, belki avukat gibi kendini müdafaa ve tebrie eyler."[4] İşte, nefsi karşı koltuğa oturtup ona bazı sorular tevcih ederken, onu bu yapısı ve cibilliyetiyle ele almak gerekir. O, kendi cibilliyeti istikametinde tezkiye edilmez ve serbest bırakılırsa mütemerrid bir karaktere bürünür. Fakat, arz etmeye çalıştığımız hususiyetleri gözetilerek rasyonel bir şekilde ele alınıp tezkiyeye tâbî tutulursa, o zaman da, bir farklılaşma yaşar, hayvâniyet ve cismaniyet üstü bir mahiyete ulaşır; artık, ruha ve kalbe bütün bütün zıt olmaz.

Muhasebede de İnsaflı Olmalı

Bir diğer husus; insan kendiyle yüzleşirken, nefsiyle hesaplaşırken ve bir mânâda onu masaya yatırıp analitik bir mülâhazayla ona bakarken çok insaflı olmalı; merhamet ve adâlet dâiresinde hareket etmeli; her hak sahibine hakkını vermesi gerektiği gibi nefsinin hakkına da riayetkâr davranmalıdır. Muhasebede de hakkı gözetip adâletten ayrılmama esastır. Her insan, kendi seviyesine göre nefsini sorgulamalı; ona yönelttiği isteklerinde kendi kemalât eşiğini ölçü edinmeli; ondan tabiat üstü beklentilere girmemelidir ki dini zorlaştırmış, omuzuna yüklediği ağırlıkların altında kalmış ve ümitsizliğe düşmüş olmasın.

Başka bir münasebetle arz ettiğim, Ebu'd-Derdâ ile Selman-ı Farisî efendilerimiz arasındaki konuşmada da aynı hususa işaret vardır. Hazreti Selman, sürekli oruç tutan, yatağa hiç girmeyen, neredeyse gecenin tamamını kıyamda geçiren Ebu'd-Derdâ Hazretleri'ne Peygamber Efendimiz'den işittiği şu nasihati hatırlatır: *"Senin üzerinde Rabbinin hakkı var, nefsinin hakkı var, ehlinin de hakkı var. Her hak sahibine hakkını ver."*[5] Evet, İslâm'da ruhbaniyet yoktur; o insanı bütün mahiyetiyle değerlendirir. Yogiler gibi yemekten-içmekten tamamen uzak duranlara, aylarca aç susuz kalanlara ve Allah'ın helâl kıldığını yasaklayanlara, "Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o güzel ve temiz nimetleri kendinize haram kılmayın, haddi aşmayın! Çünkü Allah, haddini aşanları asla sevmez. Allah'ın size rızık olmak üzere yarattığı şeylerden helâl ve temiz olarak yeyin! Kendisine iman ettiğiniz Allah'a karşı gelmekten sakının!"[6] der; müntesiplerine denge, itidal ve istikamet telkin eder.

İmam Birgivî'nin "*Tarikat-ı Muhammediye*" isimli kitabına "*Berika*" adıyla bir şerh yazmış olan İmam Hadimî, ya kendi başından geçen veya başkasından naklettiği misalî bir mahkeme hâdisesini anlatır. Hâdiseyi yaşayan insan her kimse, onu, "hakkında şikâyet var" diye mahkemeye çağırırlar. Mahkeme salonunda, bir köşeye büzülmüş, pusmuş, acayip kılıklı, tanımadığı birini görür. O tuhaf davacı, "Bu zat, benim hakkımı vermiyor; yemiyor, içmiyor, yatmıyor" diye şikâyetlerini sıralayınca, davalı, onun kendi nefsi olduğunu anlar. Mahkeme heyeti, "Bu senden şikayet ediyor; tabiatını ve genel durumunu hiç hesaba katmadan, kendi kafana göre onu bazı şeylere zorluyormuşsun" mânâsına gelen sözlerle dava konusunu açıklığa kavuşturur. O zat, "Fakat, beni Allah'ın yolundan alıkoymaya çalışan, sürekli günahlara çağıran ve âdeta helâkimi hazırlayan budur, nefsimdir." diyerek savunmasını yapar ve mahkemeyi kazanır. Gerçi, şikâyet etmek nefsin şiarıdır; onun heva ve heves yörüngeli şikâyetlerine kulak vermemek gerekir. Ne var ki, ona karşı muamelelerde de insafı elden bırakmamak esas olmalıdır.

Ayrıca, nefsi sorgularken, içinde yaşadığımız şartları da hesaba katmak icap eder. Evet, nefse yüz vermemek ve onu asla şımartmamak gerekir. Bu açıdan, içinde neş'et ettiğimiz iman ve İslâm atmosferi, Cenâb-ı Hakk'ın bize bahşettiği dine ve imana hizmet etme zemini çok büyük bir avantaj olarak görülüp, bu büyük nimet karşısında nefislerimizin şikâyet etmeye kat'iyen hakkı olmadığı düşünülebilir. Fakat, dünyanın hâl-i hazırdaki durumu ve çok kötü olan şartların dini hassasiyetleri korumaya mani bulunduğu da mülâhaza dairesine alınmalı; özellikle öğretmen, üniversite hocası, doktor, vs.. gibi hayat-ı içtimaiyede bir vazife gören, mecburen çarşı ve pazarın, cadde ve sokağın isine-pasına bulaşan insanların hâli de kendi şartları içerisinde hesap edilmelidir. Bir insanın bu şartları gözetmeden nefsini hesaba çekmesi, bir yönüyle, ona tabiatının üstünde bir teklifte bulunması ve onu 'teklif-i mâlâyutak'a maruz bırakması mânâsına gelebilir. İşte o durumda nefsin şikayet etmeye hakkı olabilir; hatta nefsine insafsızca yüklenen insanın davayı kaybetme ihtimali de vardır.

Dolayısıyla, insan, her meselede olduğu gibi, muhasebede de ölçülü ve dengeli davranmalıdır. Her şeyden önce, muhasebenin yeis ağırlıklı olmamasına çok dikkat etmelidir. Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Bu din kolaylık üzere vaz' edilmiştir. Hiç kimse kaldıramayacağı mükellefiyetlerin altına girerek dini geçmeye çalışmasın; galibiyet mutlaka dinde kalır."*[7] şeklindeki beyanı da bu konuda bize önemli bir ölçü vermektedir. Öyleyse her fert, kendiyle yüzleşirken nefsini levmetme çıtasını sorumluluklarının altında ezilmeme ve yenik düşmeme sınırında tutmalıdır. Bu sınır, her insanın mânevî hayatına ve Cenâb-ı Hak'la münasebetine göre çeşitlilik arz eder; onu da en doğru şekilde herkesin kendi vicdanı belirler.

Ey Gafil, Uyuma!

Nitekim, ebrâra sevap kazandıran öyle meseleler vardır ki, mukarrebîn için onlar günah sayılmaktadır. Bu itibarla da ebrâr kendi mesuliyet anlayışları açısından, mukarrebîn de onlara has muhasebe enginliği zaviyesinden nefis sorgulamasında bulunmalıdırlar. Meselâ, bir insanın gece yarısı kalkıp "Seven sevdiğinin yanına gitti; âşık maşukuyla buluştu; Rabbim, ben de Sana geldim." diyerek sabaha kadar gözyaşları içinde namaz kılması takdire değer bir ameldir. Fakat bu amel mukarrebînden bir kula aitse, o bu amelinin muhasebesini kendine göre yapacak ve belki de şöyle diyecektir: "Gece boyunca mânevî füyuzatla dolup taştım; gözyaşlarımla yanaklarımı yıkadım. Fakat, acaba amelimdeki gaye ve hedef bu mânevî füyuzâtı yakalamak mıydı? Yoksa, o tatlı dakikalarla alacağım her şeyi alıp ahiret azığımı tükettim mi?"

İşte, bu da bir muhasebe ve nefsi sorgulamadır; ama has dâirede ve bazı insanlara mahsus bir mülâhazadır. Henüz gece namazını hayatının çok önemli bir parçası hâline getiremeyenler için böyle bir muhasebe teklifi, ifrattır ve onların omuzuna altından kalkamayacakları bir ağırlığı yüklemektir. Belki ikincilerin muhasebesi, gece namazına temâdî üzerinde dönecek; onlar yaz-kış, uzun geceler-kısa geceler ayırımı yapmadan teheccüt namazına devam etme hakkında nefislerini sorgulayacak; bu konudaki tembellik ve tenperverliklerini asla affetmeyip İbrahim Hakkı Hazretleri'nin "Kalk ey gafil, uyuma" diye kendilerine seslendiğini duyar gibi olacaklardır. Ben, ne zaman onun şiirini okusam, sanki o heybetli sesini duyuyor gibi olur ve âdeta "Uyuma!." diye inlediğini işitirim:

"Ey dîde nedir uyku, gel uyan gecelerde
Kevkeplerin et seyrini, seyrân gecelerde
Bak hey'et-i âlemde, bu hikmetleri seyret,
Bul Sâni'ini, ol âna mihman gecelerde
Çün gündüz olursun nice ağyar ile gafil
Ko gafleti dildârdan utan gecelerde
...
Dil, Beyt-i Hudâ'dır, ânı pak eyle sivâdan
Kasrına nüzul eyler o Sultan, gecelerde."

Evet, kulluk devam ister; ibadetlerinde bir kesintinin olması, nurlu gecelerine bir fasılanın girmesi lâubâlîliğe delalet eder. Ne kadar ara vereceğin mevzuunda hükmü kim söyleyecek? Kaç dinlenme faslı yaşayacağına kim karar verecek? Yoksa, bu meselede hakemlik nefse mi ait? Şayet, hakemliği nefse kaptırmışsan, artık onun elinden kurtulman ve yeniden toparlanman çok zor olacaktır. Öyleyse, "Gel uyan gecelerde"; evrâd u ezkârını ihmal etme, Allah'la münasebetini kavî tut! O'na yakın olmak için bazı vesileleri değerlendiriyorsun; namaz kılıyor, rükua gidiyor, secdeye varıyor ve el açıyorsun. Niçin bunları daha derin eda etmek için geceleri de değerlendirmeyi düşünmüyorsun? İşte, bütün bu mülâhazalar da belli bir seviyenin insanları için muhasebe solukları ve nefisle yüzleşme ifadeleridir.

Meselenin bir diğer yanı da, temâdî (sürüp gitme) ve süreklilikdir. Nefis tezkiyesi adına ne yapacaksak, onu mütemadî yapmamız gerekir. Kalbimizi ve ruhumuzu sürekli beslememiz icap eder. Hayatımızda inkıtaya asla meydan vermeden, Bediüzzaman Hazretleri'nin ifadesiyle, dua ve tevekkülle meyelân-ı hayrı güçlendirmemiz; istiğfar ve tevbe ile de meyelân-ı şerrin kökünü kesmemiz lâzımdır.[8] Günahlarımız karşısında sürekli tir tir titrememiz ve

devamlı sevap iştiyakıyla gerilmemiz iktiza eder.

“Kulum, seni Affettim!”

Şahsen, bir insanın hata, kusur ve günahlarını yazıp kaydetmesine taraftar değilim. Onları herkes kendi zihnine yazmalı; başka kimseye açmamalı. Melekler bile bilmemeli hata ve günahları. Onları sadece gizli-açık her şeye nigehbân bulunan Allah bilmeli. O’nun rahmeti geniştir. Kim bilir, bir hadis-i şerifin işaret ettiği gibi, Cenâb-ı Hak kulunu karşısına alır, günahlarını itiraf ettirir: “Şunu, şunu yaptın ama bunları ketmettin, gizledin. Yani, açıktan açığa günah işleyen ve günahlarından hiç sıkılmayan fâsık u fâcir değildin, muvakkat isyanlarının hicabını yaşıyordun. O gün sen setrettin, Ben de bugün seni affediyorum” der. İşte, ahirette “Setrettin, setrettim; kulum, seni affettim” hakikatini duymak ve öyle bir avantajı kaçırmamak için, yazmak suretiyle hata ve günah listesi yapılmasını uygun bulmuyorum. Bununla beraber, bir insan, hayatın bir basamağında, yirmisinde, otuzunda ya da kırkında, bir gününü ayırıp çocukluğundan o güne kadar yapıp ettiklerini tek tek yazsa; bütün hayatını gözden geçirip nefsini hesaba çekerek onun kötülüklerini bir bir saysa; fakat, bunu hayatının sadece o gününde yapsa, bu davranışı nefis muhasebesi adına yeterli değildir. Çünkü, biz belki her gün, aklımıza gelen bazı şeylerle içimizi Cenâb-ı Hakk’a dökmeli; günahlarımızı tasrih etmeden, onları açıktan açığa söylemeden, kayda geçmelerine ve o kayıtların bizi zor durumda bırakacak şekilde karşımıza çıkmasına fırsat vermeden istiğfar etmeli; tevbe, inâbe ve evbe kalelerine sığınmalıyız. Her gün bir kere daha kendimizle yüzleşmeli, hayatımızın muhasebesini yapmalı ve nefsimizle hesaplaşmadan yatağa girmemeliyiz.

Bu zaviyeden *el-Kulûbu’d-Dâria* gibi dua mecmualarına bakarsanız, Hak dostlarının evrâd u ezkârda mütemadî oldukları gibi, nefsi sorgulama ve istiğfarda da sürekliliği esas aldıklarını görürsünüz. Hazreti Ali (kerremallahu vechehû), Hazreti Üsame (radıyallâhu anh), Muhyiddin İbn Arabî, Hasan Şazilî ve İmam Cafer-i Sâdık gibi mâneviyât âleminin sultanlarının “*Üsbûiyye*” adıyla andıkları ve haftanın her günü belli bir bölümünü okudukları hizibleri, virdleri, gece zikirleri, duaları, istiğfarları, istiâzeleri, tesbihleri, tehlilleri, salavât ve na’tları vardır.

Meselâ; Hasan Basrî Hazretleri, İstiğfar Üsbûiyyesini Cuma gününden başlatıp her gün bir bölüm okuyor. Bir hafta bitince tekrar başa dönüyor ve yine günlük hizbini sürdürüyor. Devamlı nefsini sorguluyor ve her gün defalarca istiğfar ediyor. Hizbine, Cenâb-ı Hak karşısında âciz, fakir ve muhtaç bir kul tavrıyla istiğfar ederek başlıyor. Sonra salât u selâm okuyor. O hazret,

duanın kabulü için gerekli olan evsâfı hâiz bir münacatta bulunuyor; öyle ki, onun her cümlesinde Hasan Basrî ufkunu görüyorsunuz. Nefsini en kötü bir adam gibi hesaba çekiyor; bir taraftan, hatanın en çirkinini yapmış ve günahın en büyüğünü işlemiş, böylece kalbî hayatını tamamen berbat etmiş ve ruh dünyasını bitirmiş bir insan gibi kendisine bakıyor ve çok içli sözlerle istiğfara yapışıyor. Diğer taraftan da, en büyük şefaatçi olan, kendisiyle teyid edilen ve ona dayandırılan her duaya kabul mührü vurduran, ama kendisi payandasız kabule karin bulunan salât u selâma sığınıyor; af beratı almak için Allah Resûlü'nü şefaatçi yapıyor. Öyle ki, istiğfarı salât u selâm, onu da yeni bir istiğfar takip ediyor ve hazret sanki her istiğfarda nefsini bir kere daha tokatlıyor. Çok samimi bir şekilde Cenâb-ı Hakk'a içini döktüğü aynı anda kendisiyle yüzleşiyor, nefsiyle hesaplaşıyor.

Ömür Boyu Gözyaşı Cezası

Bir başka hak dostu, günahlar sebebiyle âdeta dilinin tutulduğunu, emr-i ilâhîye itaatsizliğin utancından dolayı iki büklüm olduğunu ve ne diyeceğini bilemez hâle geldiğini, kulluğun hakkını verememe gafletinin şiddetiyle sesinin kısıldığını ifade ettikten sonra, Cenâb-ı Hakk'a doğrudan ve vesilesiz seslenmeye yüzü olmadığını, onun için de, efendisi ve istinadgâhı kabul ettiği Abdülkadir Geylânî Hazretleri'nin Hak katında makbul ve kapıcı tarafından tanınan sesiyle rahmet kapısını çaldığını belirterek en samimi sözlerle içini döküyor. Öyle ki, münacatının bir bölümünde, "Ey günah ve kusurlarla âlûde kullarını çokça bağışlayan Gaffâr ve ey günahkârların hata ve isyanlarını setreden Settâr! Benim günahlarımı da bağışla. Bütün çareleri tükenen, yolları daralan, yüzüne karşı kapılar kapanan, doğru yolda olanların izinde yürümek kendisine güçleşen, sayılı günleri geçip gitmekte olduğu hâlde nefsini gaflet meydanlarından, isyan vadilerinden, sefalet ve sefahet alanlarından bir türlü kurtaramayan şu âciz kuluna merhamet et" diyor ve âdeta "Bittim" diye inliyor.

Onları tanımayan, ruh enginliklerine vakıf olmayan ve onların muhasebe ufkunun nerelere vardığını bilemeyen nâdanlar, bu yakarışları işitince, "Bu adam ne günahlar işlemiş ki böyle; ben o günahlara girmediğime göre bu sözleri söyleyemem" diye düşünebilirler. Oysa, bu sözler mukarrebînin gönül ızdırabını ifade etmektedir. Onlar, bizim sevap vesilesi saydığımız ve fazilet olarak kabul ettiğimiz pek çok söz, fiil ve davranışı kendi ufukları itibarıyla günah saymaktadırlar. Biz şu toplum içinde hiçbir şey yapmasak, sadece bir kere sokağa çıkıp evimize girsek, onların günah sayıp ömür boyu ağladıklarının kat kat fazlası masiyete bulaşmış olabiliriz. Gelin görün ki, o hak dostlarının gözleri bir an masivaya kaysa, onlar ömür boyu gözyaşı döker; o hatadan dolayı

ölüm döşeğinde bile ızdırap çeker ve nefislerini sürekli levmederler.

Nefsi sorgularken dikkat edilmesi gereken son bir husus da, sahasını gereği gibi öğrenip işinin ehli hâline gelen, mâhir ve mütehassıs bir doktor tavrıyla ona muamelede bulunmaktır. Bağırıp çağırmadan, nefsi bütün bütün arsızlaştırmadan ve kırıp dağıtmadan, içine düştüğü vartadan kurtarma niyetiyle ona yaklaşmak tedavi adına çok önemli bir adımdır. Aslında, bedenî rahatsızlıklarda bir hekimin rehberliği istikametinde tedavi, perhiz ve diyet ne ise, hâzık bir hekim gibi nefis muhasebesinde bulunmak ve onun tezkiyesi adına gerekenleri yapmak da aynı şeydir. Bedene ait hastalıklarda, tabibin tavsiyeleri esas alınması gerektiği gibi mânevî rahatsızlıklarda da bir kâmil mürşidin öğütlerini tutmaya ihtiyaç vardır.

Hastaya Göre Tedavi

Doktorların "Hastalık yok hasta var." mülâhazasını nefis tezkiyesine de tatbik ederek, her insanın başlı başına bir âlem olduğu ve dolayısıyla her ferdin mânevî rahatsızlıklarının tedavisinin de kısmen bile olsa farklı yöntemler gerektirdiği söylenebilir. Meselâ; cismaniyet ve bedenin baskısından kurtulamayan bir nefis için zühd çok önemlidir; ona kesben olmasa da kalben dünyayı ve içindekileri terk etme dersi verilmeli ve sürekli "terk-i dünya" telkininde bulunulmalıdır. Bütün himmet ve gayretini uhrevî hazlara ve füyuzât hislerine bağlayan bir insana her an Hakikî Matlûb, Hakikî Maksûd hatırlatılmalıdır. Yediği içtiği mevzuunda lâubâlî ve dikkatsiz davranan bir nefse, "Bu bir bardak çayı getirdiler ama burası bir vakıf binası; acaba bu çay nereden gelmişti, parasını kim vermişti? Ya bunu içmek benim hakkım değilse; ya bu başka birine ait bir paketten demlenmişse?" gibi sorular tevcih edilmeli ve nefis bu mevzuda sorgulanarak harama açık bir zeminden hemen uzaklaştırılmalıdır. Heva ve hevesine uymak için boş alanlar ve yalnız koylar arayan birinin önüne din-i mübîn-i İslâm'a hizmet etme ve onunla dirilme imkânları koyulmalı ve onun hayırlı insanlar arasında hayırlı faaliyetlerle meşgul olması sağlanmalıdır. Bir başkası, devrilmeden ayakta kalabilmek için iyi bir refike ihtiyaç duyuyorsa, onu da salih bir arkadaşla tanıştırmalı; yalnız kalıp cismanî arzulara dalmasına, o suçuna ceza olarak da bir şeytanın musallat olmasına ve *"Kim Rahman'ın hikmetlerle dolu olarak gönderdiği Kur'ân'ı göz ardı ederse, Biz de ona bir şeytan sardırırız; artık o, ona arkadaş olur."*[9] âyetinin tokadını yemesine fırsat verilmemelidir. Evet, nefse tedavi edici bir tavırla yaklaşmak ve öyle muamelede bulunmak lâzımdır.

Eskiden şimdinin sağlık ocakları ve teşhis-tedavi merkezleri gibi mânevî mualece merkezleri vardı. Oralarda hâzık hekimler bulunurdu. Onlar âdeta

birer insan sarrafıydı ve muhataplarını çehresinden okurlardı. Hemen herkesi durum, konum ve vaziyetinden, hatta kılık ve kıyafetinden, tavır ve davranışlarından bir bakışta teşhis eder, sonra da mâhir bir hekim gibi mualecede bulunur ve tedavi ederlerdi. Her insanı özel durumuna göre değerlendirir; onun arınması için ne türlü bir yoldan geçmesi lâzımsa, öyle bir yoldan geçirir; tabiatına ve karakterine göre hususi bir tedavi usûlü uygulamanın yanı sıra ona belli sorumluluklar da yükleyerek insan-ı kâmil olma ufkunu gösterirlerdi.

Maalesef, bugün o merkezleri ve o mâhir hekimleri bulmak çok zor. Mânevî rahatsızlıkları tedavi edecek sağlık ocakları hiç yok denecek kadar az. Hatta, bir insanın acil muayeneye ihtiyacı olsa, onu götürebileceğiniz bir mânevî hastalıklar için acil servis bile yok. Dahası, acil servis ya da tedavi merkezi zannederek başvurduğunuz yerde hastanızı daha kötü bir hâle sokmaları muhtemel. Öyle ki, ruhî depresyona girmiş, bir çeşit şizofreniye tutulmuş ve bir nevi paranoyaya yakalanmış bir insanı falan psikiyatri uzmanına gönderiyorsunuz; bakıyorsunuz ki, hastanız daha da fenalaşmış. Çünkü, hastanızı ona gönderirken seçici davrandığınız doktor bile, inançlı bir insan olmasına rağmen, Freud'çu mülâhazalarla yaklaşıp hastanıza "Nefsinin gemini biraz serbest bırak, onun isteklerini yerine getir." diyebiliyor. Susuzluktan dudağı çatlayan hastaya deniz suyu içirerek onun ciğerlerini iyice kavurabiliyor; suya karşı ihtiyacını şahlandırabiliyor.

Bir Türk atasözünde; "Yarım hekim candan, yarım hoca da dinden eder." denir. Bu açıdan, nefsin sorgulanması, gemlenmesi, frenlenmesi ve "tezkiye" dediğimiz ameliyeden geçirilmesi için de hâzık bir hekime ihtiyaç vardır. O mânevî tabib, farklı karakterlerin farklı tedavi usûlleri istediğini bilen, muhataplarını bütün husûsiyetleriyle tanıyan ve onları her zaman şefkatle kucaklayan bir sevgi ve müsamaha kahramanı olmalıdır. Zira, Niyazî-i Mısrî'nin hoş ifadeleriyle söyleyecek olursak:

"Mürşid gerektir bildire Hakk'ı sana hakka'l-yakîn
Mürşidi olmayanların bildikleri güman imiş
Her mürşide el verme ki yolunu sarpa uğratır,
Mürşidi kâmil olanın gayet yolu âsân imiş..."

1 Tirmizî, *kıyâmet* 25; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd* 1/103; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/96.
2 Bediüzzaman, *Kastamonu Lâhikası* s.199.
3 Yûsuf sûresi, 12/53.
4 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.335 (Yirmi Sekizinci Lem'a).
5 Buhârî, *edeb* 86, *savm* 51, *teheccüd* 15; Tirmizî, *zühd* 64.
6 Mâide sûresi, 5/87-88.
7 Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28.

8 Bediüzzaman, *Sözler* s.509 (Yirmi Altıncı Söz, İkinci Mebhas).
9 Zuhruf sûresi, 43/36.

Fâcirin Cesareti ve Müttakînin Zilleti

Soru: *Hazreti Ömer Efendimiz'in, "Allahım fâcirin celâdetinden, müttakînin de aczinden sana sığınırım!"*[1] *sözünü nasıl anlamalıyız? Özellikle, müttakînin aczinden Allah'a sığınma ne ifade etmektedir? Bu acz ile Bediüzzaman'ın seyr ü sülûkta bir esas kabul ettiği "acz"*[2] *arasında nasıl bir fark vardır?*

Cevap: Resûl-i Ekrem Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) insana sıkıntı ve keder verecek, onu dünya ve ahirette zillete düşürecek mevzularda Cenâb-ı Hakk'a sığınmış, ümmetine de her türlü musibete karşı Allah Teâlâ'nın hıfz ve inayetine sığınmalarını tavsiye etmiştir. Bu şekilde, ilâhî emir ve yasaklara uymanın yanı sıra, hem söz hem de amelle Allah'ın koruyup kollamasını ve bütün şerlerden muhafaza etmesini istemeye "istiâze" denmektedir.

Peygamber Efendimiz'in değişik hadis-i şeriflerine bakılırsa görülecektir ki, O, *küfürden, fâsıklıktan, nifaktan, riyakârlıktan, kalbin kasvet ve gafletinden, âcizlikten, tembellikten, yoksulluk ve borcun galebe çalmasından, zillet ve meskenetten, insî ve cinnî şeytanların şerlerinden, delilik ve cüzzam gibi hastalıklardan, bunamaktan ve çok yaşlanıp başkalarının eline düşmekten, yangın ve sel gibi felâketlerden, kabir azabından ve Cehennem'den...* Cenâb-ı Allah'ın rahmetine, ilâhi riâyet ve inayete iltica etmiş; aynı zamanda bize de, bu musibetlere karşı teyakkuzda olmamızı irşad buyurarak, yönelmemiz lâzım gelen sığınağı göstermiştir.

Soruda zikredilen beyan-ı Ömerîde de kendisinden Allah Teâlâ'ya sığınılması icap eden iki husus belirtilmektedir: Bunların birincisi, "fâcirin celâdeti"; diğeri ise, "müttakînin aczi"dir.

Celâdet; yiğitlik, bahadırlık, atılganlık ve cesaretlilik demektir. Celâdetin zıddı ise, cebânet (korkaklık), zillet, miskinlik ve ürkekliktir. Bu ifade bazen fütüvvet, şecâat ve şehâmet kelimelerinin müteradifi olarak da kullanılır. Bunların hepsiyle anlatılmak istenen ortak mânâ, aziz yaşama, haksızlığa ve haksızlara boyun eğmeme, saldırılar karşısında korkak olmama, ihtiyaç hâlinde kuvvete başvururken bile haktan ayrılmama, gücü yettiğinde bir haksızlığa haddinden fazla karşılık vererek mütecâviz davranmama ve hatta cezalandırmaktan daha ziyade afv u safh yolunu tercih etme gibi hususlardır.

Mü'min, Azîz ve Yiğit İnsandır!

Celâdet ve şecâat, dinimizce takdir edilen ve her mü'minde bulunması gereken memduh bir sıfattır. İslâm ahlâkıyla alâkalı kitaplarda mutlaka bu

mesele de ele alınmış; bu mevzu hakkında müstakil kitaplar yazılmış; Kur'ân-ı Kerim'de yer verilen konuların tasnif edildiği mu'cemlerde hiç olmazsa birkaç kelimeyle bu husus da nazara verilmiştir. Celâdet ve şecâatiyle tarihe geçen büyükler hep alkışlanmış, onlara dair destanlar yazılmış ve çok defa o destanlara müracaat edilerek günümüzün insanında da o ruh hâleti uyarılmaya çalışılmıştır.

Kur'ân-ı Kerim, ashab-ı kiramı anlatırken onların aziz ve yiğit insanlar olduklarına işaret etmiş; *"Onlar kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında ise çok şefkatlidirler."*[3] buyurmuştur. Evet, sahabe efendilerimiz kendi aralarında çok mütevazi, yüzleri yerde ve şefkatli kimselerdir. Fakat, küffâr, küfrünün gereğini yerine getirdiği zaman, mü'minin takınması gereken tavır celâdet tavrıdır. Dolayısıyla, onlar da kâfirlere karşı çok çetin, çok şiddetlidirler; onların hücumlarına karşı zayıflık ve yılgınlık göstermezler. Ashabın kâfirlere karşı aziz olmaları, kaba ve katı davranmaları mânasına gelmemekte; saldırılar karşısında sinmemelerini, tehditlere boyun eğmemelerini, dünya menfaati için davalarını terk etmemelerini ve zalimlerin dişleri arasında öğütülebilecek kolay bir lokma olmamalarını ifade etmektedir.

Evet, Bediüzzaman'ın ifadesiyle, dünyaperest insan, bir lezzet için nihayetsiz zilleti kabul eder; hasis bir menfaat için şeytanın ayağını öper derecede alçaklık gösterir. O, herkese kul köle olup, riyakârlık ve dalkavukluk ettiğinden dolayı, son derece zillet, meskenet ve aşağılık içindedir.[4] Fakat, ehl-i iman, özellikle de tahkikî iman ile imanı inkişaf edenler, kavîdirler, muazzezdirler. Her mü'min aziz bir kuldur; çünkü o, Allah'a kul olmuş ve bir yönüyle kulluğunu O'na ipotek ettirmiştir. İnanan bir insan, sadece Kadîr-i Zülcelâl, Hakîm-i Zülkemâl, Hâlık-ı Kâinat ve her şeye gücü yeten Rabbü's-Semâvâti ve'l-Arz'a kulluk eder ve o kulluğuna karşı da hiçbir alternatif tanımaz. Öyleyse, miskinliğin, zilletin, başkaları karşısında serfürû etmenin ve küçük bir menfaat için el etek öpmenin zıddı olarak kullanılan celâdet bir mü'min sıfatıdır. Mü'min cesurdur, yiğittir; korku ve yılma bilmeyen bir kahramandır. Mehmet Âkif bu hakikati ifade sadedinde şöyle demiştir:

"Şehâmet dini, gayret dini ancak Müslümanlık'tır;
Hakikî Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır.
Cebânet, meskenet, dünyada, sığmaz ruh-i İslâm'a...
Kitabullâh'ı işhad eyledim –gördün ya– davama.
Görürsün, hissedersin varsa vicdanınla imanın:
Ne müthiş bir hamaset çarpıyor göğsünde Kur'ân'ın!"

Beşinci Boyut

Bizim tarihimiz, özellikle de îtilâ (yükselme) dönemlerimiz bu celâdet ve şecâat ruhunun en mümtaz kahramanlarıyla doludur. Milletimizin çok cesur, korkusuz ve fütursuz yiğitleri, cebânet ve meskenetin Müslümanlıkla bağdaşmadığını hemen her fırsatta göstermiş; din, vatan ve millet uğruna ölüme bile hiç tereddüt etmeden seve seve gitmişlerdir. Hatta savaşa giderken, gazilikten daha çok şehitliği düşünmüş; şehadet şerbeti içmek için fırsat kollamışlardır. Samanyolu Televizyonu'nun "Beşinci Boyut" dizisinde gösterdiği gibi, nazarlarını ebedî bir hayata diken her mukaddes ruh, köyünü, tarlasını, annesini, çocuk bekleyen eşini ve bütün hayallerini arkada bırakıp tereddütsüzce cepheye yürüyebilmiştir. Fakat, onların yürüdükleri yer aslında farklı bir âlemin kapısıdır; bambaşka bir buudun ve hayatı insan üstü bir seviyede sürdürme mertebesinin ilk basamağıdır.

Bundan dolayıdır ki, Cenâb-ı Hak, *"Allah yolunda öldürülenler hakkında 'ölü' demeyin. Bilâkis, onlar diridirler, fakat siz bunun farkında değilsiniz."*[5] buyurmaktadır. Evet, Bediüzzaman Hazretleri'nin de ifade ettiği gibi, hayat mertebeleri farklı farklıdır; Kur'ân'ın ve hadis-i şeriflerin işaretiyle sabittir ki, şühedânın tabaka-i hayatları sair kabir ehlinin durumunun üstündedir. Şehitler, hayatlarını Hak yolunda feda ettikleri için, Cenâb-ı Hak, dünya hayatına benzeyen, fakat kedersiz ve zahmetsiz olan bir hayatı âlem-i berzahta onlara ihsan etmektedir. Öyle ki, onlar öldüklerinin bile farkında değildirler; kendilerinin daha iyi bir âleme gittiklerini bilmekte, ölümdeki firak acılığını hiç hissetmemekte ve tam bir saadetle mütelezziz olmaktadırlar.[6]

Hazreti Üstad, şehit olan yeğeni Ubeyd hakkında, "Bir rüya-yı sâdıkada, yerin altında bir menzil suretindeki kabrine girmişim. Onu şühedâ tabaka-i hayatında gördüm. O beni ölmüş zannediyormuş; benim için çok ağladığını söyledi. Kendisini hayatta biliyor; fakat Rus'un istilâsından çekindiği için, yeraltında kendine güzel bir menzil yapmış." demiş; hadsiz vâkıâtla ve rivayetle, şehitlerin bu tarz bir hayata mazhariyetlerinin ve kendilerini sağ bildiklerinin sabit ve kat'î olduğunu belirtmiştir.[7]

Evet, Seyyidü'ş-şühedâ olan Hazreti Hamza (radıyallâhu anh) Efendimiz'in, ruhaniyetiyle kendisine iltica eden insanların yardımına koştuğu çok vâkidir. Cenâb-ı Allah, bazı durumlarda selef-i salihînin şehitlerini icraât-ı sübhaniyesine perde yapmaktadır. Kimi insanların yardımına Hazreti Ali'yi, bazılarına Hazreti Mus'ab'ı ve bir kısmına da Bedir Ashabı'nı göndermektedir. Farklı bir buudda bulunan şehitler, çoğu zaman imdatlarına koştukları insanlara dünyadaki hâlleriyle görünmekte ve onların alışık olup yadırgamadıkları misalî

resimleriyle, berzahî fotoğraflarıyla ortaya çıkmaktadırlar. Yani, siz şühedâyı, dünya hayatında hangi elbise içinde ve nasıl bir hâlde görmüşseniz, Allah Teâlâ da onlara o türlü misalî elbiseler giydirmekte, öyle karşınıza çıkarmakta ve dünyaya ait bazı umûru onlara icrâ ettirmektedir. Şu kadar var ki, onlar sizin yediğiniz türden şeyler yemezler; hayatınızı devam ettirebilmeniz için mukayyet bulunduğunuz yeme, içme, uyuma gibi bazı kayıtlar onlar için söz konusu değildir.

Şehâmet-i İmaniye

İşte, her mü'minde imandan kaynaklanan bir kahramanlık ve cesaret ruhu olması iktizâ eder ki biz buna şehâmet-i imaniye, izzet-i diniye ya da celâdet deriz. Bununla beraber, Bediüzzaman Hazretleri mü'minlerdeki şehâmeti anlatırken onu "şefkatle cihazlanmış şehâmet-i imaniye"[8] şeklinde tavsif eder. Yani, mü'minler, zâlimler karşısında zillet göstermedikleri gibi mazlumları da zelil etmezler. Onlar, emri altındakilere hiçbir hak ve hürriyet tanımayan despotlara dalkavukluk yapmaz, kaba kuvvet temsilcilerine el açıp boyun bükmezler; bununla beraber, zayıf ve çaresiz kimselere karşı da tahakküm ve tekebbürde bulunmazlar.

İmanın kazandırdığı izzetle yaşayan insanlar, kahramanlık ve cesaretlerini haksızlıkta ve başkalarını ezmekte kullanmaz ve asla kaba kuvvete başvurmazlar. Onlar, güçlü oldukları yerde affeder; hiddet ü şiddet anında hilm ü silmle muamelede bulunur; ihtiyaç içinde kıvrandıkları durumlarda bile "îsâr" ruhuyla hareket edip başkalarını düşünür ve düşmanları hakkında dahi hayırhahlıktan geri durmazlar. Savaş esnasında harbin kendi kurallarına göre davransalar da, hemen her zaman sulh yolu araştırır ve herkesin kendi hak ve hürriyetlerine göre yaşamasını temin etmeye çalışırlar.

Nitekim, Allah Resûlü (aleyhi ekmelüttehâyâ) Medine-i Münevvere'ye teşrif buyurduğunda, "*Medine Vesikası*" adıyla bilinen mukaveleyi[9] yapmış; sulh hâlinde, herkesin kendini emniyet ve güvende hissetmesi gerektiğini fiilen göstermişti. O anlaşmanın imzalandığı dönemde, Medine'de Hristiyanlar, Yahudiler, müşrikler, bir kabile dinine inananlar ve dinsizler de vardı. Fakat, Resûl-i Ekrem Efendimiz hiç ayırım yapmadan barış ve güven içinde yaşamaya razı olan herkesi anlaşmaya çağırmıştı. Yaptığı mukavelede, kabileleri teker teker saymış; Benî Avf, Benî Hâris, Benî Sâide, Benî Cuşem, Beni'n-Neccâr... diyerek her kabileyi zikrettikten sonra o kabilenin hak ve sorumluluklarını belirtmişti. Peygamber Efendimiz, Mekke'nin fethi sırasında da, Müslümanlara senelerce düşmanlık yapan kimseleri bile affetmiş; kapısını çalanlara daima

merhametle muamelede bulunmuş ve en güçlü olduğu dönemlerde dahi kuvvet ve celâdeti tahakküm sebebi olarak kullanmamıştı. Daha sonraki dönemlerde de özellikle Râşid Halifeler, Selçuklular ve Osmanlılar, emirleri altındaki toplulukları aynı emniyet ruhuyla yaşatmışlardı.

Diğer taraftan, celâdet ve şecâat duygusunu başkalarını ezme ve kendini ifade etme yolunda kullananlar da olabilir. Aslında, Cenâb-ı Allah insana, dışarıdan gelecek saldırılardan kendini koruması için "kuvve-i gadabiye" (öfke hissi) dediğimiz bir duygu vermiştir. Bu duygu, hariçten gelen hücumları önlemek için itici bir kuvvet ve tedbirli olmaya yarayan bir güçtür. Korkulacak şeyler karşısında temkinli davranma ve onları telâşa kapılmadan savmaya çalışma anlamındaki yiğitçe duruşun, yani "şecâat"in kaynağı olan bu duygu; bütün kin, nefret, hınç, hiddet, dargınlık ve kızgınlığın da menşeidir. Bazıları, korkulmayacak şeylerden dahi korkar, sürekli vehimlerle oturup kalkar ve değişik paranoyalarla hayatı yaşanmaz hâle getirirler ki, bunların hâlini "cebânet" (korkaklık) kelimesi ifade eder. Fakat, bazı insanlar da vardır ki, onlar âkıbeti hiç düşünmeden, ölçüsüzce ve muhâkemesizce her işe girişir ve neticesi mutlak felâket olan tehlikelere bile korkusuzca atılırlar. Kuvve-i gadabiyenin bu ifrat hâline de "tehevvür" (korkusuzluk ve saldırganlık) denir.

Fâcirin Cesareti

İşte, şecâat duygusu, dinin emrettiği ölçüler içerisinde ve izin verdiği şekilde değil de, kuvvet göstermek, başkalarını ezmek ve hak edilmeyen bir şeyi zorla almak için kullanılırsa, bunu yapan insanın celâdet ve şecâati, övülen ve takdir edilen bir vasıf olmaktan çıkar. Korkusuzluğu bâtıl yollarda ve zorbalıkta kullanan bir insanın cesareti kendinden Allah'a sığınılması gereken bir şerre dönüşür. Hele bir de, o korkusuz insan fâcirse, onun celâdet ve şecâati daha büyük musibetlere sebebiyet verir.

Fâcir; İslâm'ın emirlerini çiğneyen, dinî ölçü ve prensiplere aykırı hareket eden, günahlarda ısrarcı davranan ve büyük günahları işlemekten bile utanmayan azgın kimse demektir. Kalbi ölmüş ve vicdanı tefessüh etmiş böyle birinden şefkat ve merhamet beklenmez; onun şecâat duygusu şefkat hissiyle dengelenmediği için, fâcir adam hiç kimseye acımaz… O, zulüm ve zorbalıklarının âkıbetini hiç düşünmeden kan döker, can alır, yuva yıkar ve ocaklar söndürür. Bundan dolayı, pek çok hikmetli sözü bulunan Hazreti Ömer, bu hususa da dikkat çekmiş; fâcirin celâdetinden Allah'a sığınmış ve öyle bir şer karşısında bizim de ilâhî hıfz ve riayete yönelmemizi tavsiye buyurmuştur.

Müttakînin Tembellik ve Miskinliği

Sorunuzda, Hazreti Ömer Efendimiz'in istiâzede bulunduğu ikinci husus "müttakînin aczi" idi. Acz; güçsüzlük, kifâyetsizlik, beceriksizlik ve elinden iş gelmeme hâlidir. Bu hadis-i şerifte acz; tembellik, uyuşukluk, bitkinlik, ümitsizlik ve çaresizlik mânâlarını da ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

Tembellik, beceriksizlik ve çaresizlik anlamındaki âcizlik, bir kâfir sıfatıdır. Mü'minin şe'ni, sa'y u gayret ve ümittir. Hususiyle de karamsarlıktan neş'et eden çaresizlik ve miskinlik duygusu, milletleri felç eden dehşetli bir hastalıktır ve ilerlemeye, gelişmeye, olgunlaşmaya manidir.

Âcizlik her insan için kötü olsa da mü'minin beceriksiz, miskin ve bedbin olması çok daha kötüdür. Zira, mü'mindeki acziyet, onun Cenâb-ı Hakk'a itimat etmeyişine de bir emaredir. Aciz bir insan, Allah Teâlâ hakkında hüsnüzanda bulunmuyor demektir ve dolayısıyla onun, *"Kulum Beni nasıl tanırsa, ona öyle muamele ederim."*[10] hadis-i kudsîsi gereğince ilâhî inayetten istifadesi mümkün değildir.

Müttaki bir insanın beceriksizlik ve çaresizlik içine düşmesine gelince, o bütün bütün fena bir durumdur. Zira, müttaki bir kul, belli bir seviyenin insanıdır. O, Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınmak suretiyle O'nun azabından korunma cehdinde bulunan bir insandır. Müttakiyi, takvanın daha şümûllü ve umumi mânâsına göre tarif edersek, o, dinin prensiplerini hassasiyetle görüp gözettiği gibi, şeriat-ı fitriye kanunlarına da riâyet eden; Müsebbibü'l-esbab'a tam itimat etmekle beraber sebepleri de yerine getiren; Cehennem'i netice veren davranışlardan sakınmanın yanı sıra kalbini de şirk işmâm eden şeylerden koruyup kollayan insan demektir. Dolayısıyla da, şartlar ne olursa olsun, başına ne gelirse gelsin, bir müttakinin bedbinlik yaşaması ve acze düşmesi kabul edilemez. O bir taraftan sebepleri yerine getirme, diğer yandan da Cenâb-ı Allah'ın kudretine sığınma hususiyetleriyle maruf bir kul olmalıdır. Oysa acz, Müsebbibü'l-esbab'a yönelme keyfiyetini belirleyememeyi ve sebepleri terk etmeyi netice verir. Böylece, o insan, hem tekvinî emirler mevzuunda, hem Müslümanca yaşama konusunda, hem de dinini dünyaya anlatma hususunda elinden bir şey gelmeyen bir âciz, bir miskin hâlini alır.

Takva'nın Bir Derinliği

Bir gün, Resûl-i Ekrem Efendimiz, Ebû Ümâmetü'l-Bâhilî Hazretleri'ni, Mescid-i Nebevî'de mahzun, mükedder, kalbi kırık ve boynu bükük oturuyorken görmüş ve hemen o hâlinin sebebini sormuştu. Ebû Ümâme, *"Ey Allah'ın Resûlü, evde yiyecek bir şey yok ve fakr u zaruret had safhaya*

ulaştı. Peşimi bırakmayan bir sıkıntı ve bazı borçlarım sebebiyle böyle gamlıyım." cevabını vermişti. Bunun üzerine, Peygamber Efendimiz, ona sabah akşam şunları söylemesini tavsiye buyurmuştu: *"Allahım tasadan, kederden, eli kolu bağlı miskin miskin oturmaktan, tembellikten, korkaklıktan, malımı ulvî bir gaye için verememe cimriliğinden, borç altında ezilmekten ve düşmana mağlup olmaktan Sana sığınırım."*[11]

Ebû Ümâme Hazretleri bu sözlerin mânâsını anlamış; hem Cenâb-ı Hakk'a teveccüh edip niyazda bulunmuş hem de fiilî duayı da yerine getirme düşüncesiyle çalışmış, gayret göstermiş; tasa ve kederden kurtulduğu gibi borçlarını da ödemişti. *"Âcizlikten ve tembellikten Sana sığınırım."* dedikten sonra, o, hâlâ bir kenarda oturup el âlemin avucuna bakamazdı. Artık bu safhada ona düşen vazife, dua ettiği hususları fiiliyâta dökmekten ibaretti.

Evet, teşriî emir ve nehiyleri gözetip dinin "yap" veya "yapma" dediği hususlarda emre imtisal etmenin yanı sıra, tekvinî emirlere riayet etmek, yani, Allah'ın kâinatta câri sünnetine (kanunlarına) uygun hareket etmek de takvanın önemli bir buududur. Biz, millet olarak, takvanın çok önemli bir yanı olan "tekvinî emirleri gözetme" esasına gereken değeri vermeyince zenginliklerimizi bir bir kaybetmiş ve ezilmişiz. Daha sonra, bu hatamızı telafi etmeye çalışırken daha büyük bir hataya düşmüşüz: Batı'nın muvaffakiyetini dünyayı çok iyi okumalarında ve onun üzerine yoğunlaşmalarında görmüş, "Biz de kevnî kanunları değerlendirerek onlara yetişeceğiz." demişiz; ama ne yazık ki, mukaddes değerlerimizi bir kenara atmakla işe başlamışız.

İşte, acz ve çaresizlik düşüncesi zatında kötü olsa da, sünnetullahı bilen ve hem teşriî hem de tekvinî emirlere uyması beklenen bir müttakînin âcizlik ve meskenet hastalığına yakalanması çok daha kötü bir durumdur. Bu sebeple ve daha pek çok hikmete mebnî olarak Hazreti Ömer, müttakinin aczinden Allah'a sığınmış; böyle bir bedbinliğe düşmememiz için de bizi uyarmıştır.

İlahî Yardıma Çağrı Olan Acz

Bediüzzaman Hazretleri'nin, mesleğinin bir esası saydığı acz meselesi bedbinlik ve çaresizlikten çok farklıdır. Bu zaviyeden acz, miskinlik ve tembellikle eli kolu bağlı oturmak değildir; insanın, kendi üzerine düşen sa'y ü gayreti ortaya koyarak kulluk vazifesini yapmasının yanında, Allah karşısında âcizliğini de idrak ve ilân etmesidir.[12] "Ben âcizim, Sen Muktedirsin; ben fakirim, Sen Ganîsin; ben muhtacım, Sen ise bütün ihtiyaçları gidermeye gücü yetensin." deyip Cenâb-ı Allah'ın kudretine dayanmasıdır. İnsanın, Cenâb-ı Hak karşısında kendini bir hiç bilmesi, her zaman kulluğunun farkında olarak

hareket etmesi, umduğu Cennet meyvelerine mukabil ibadet ü taatini çok yetersiz görmesi ve sadece ilâhî rahmete itimat etmesidir. Acz u fakrının farkında olan bir kul sürekli, "Ben kendime yetmem Allahım, inayet ve kereminle destekle beni. Ben kendi işlerimin üstesinden gelemem ve kendi imkânlarımla Cennet'e gidemem Rabbim, rahmet ve inayetinle teyit buyur, Cennet'ine al şu âciz bendeni. Bütün imkânlarımla Cennet'i peylemeye çalışsam ve bütün ömrümü ona hasretsem de, benim cehd u gayretim Cennet'i kazanmaya kâfî gelmez. Ona ancak, Senin merhametinle ulaşabilirim. Beni de ilâhî rahmetinle yarlığa Allahım!" der durur. Kendi güç ve kuvvetiyle en küçük bir zaferi bile elde edemeyeceğine ama Allah'ın inayetiyle her işin altından kalkabileceğine inanır. Böylece, aczini Allah'ın kudret ve inayetine bir çağrı yapar; kendi küçüklüğüne rağmen O'nun sonsuz kudretine dayanır ve o kuvvet sayesinde her meselenin üstesinden gelebileceğine iman eder.

Evet, insan âciz, zayıf ve muhtaçtır; O ise, her şeye hükmeden mutlak bir Hâkim'dir. Bu itibarladır ki, hâlis bir kul hemen her zaman, kendi küçüklüğünün şuurunda ve O'nun büyüklüğünü takdir hisleriyle iki büklüm yaşar; isteyeceği her şeyi, kavlî, fiilî ve hâlî talep çerçevesinde sadece ve sadece O'ndan ister ve O'na karşı müstağni davranmayı küstahça bir çalım sayar. O'nunla dua ve ibadet münasebetlerinde lâubalî olmayı ve gayr-ı ciddi bulunmayı da bir saygısızlık kabul eder. O'na teveccühünde her zaman bir yandan ümit, diğer taraftan da endişe mülâhazalarıyla dolar.

Aslında, hem dünyevî hem de uhrevî beklentilerimiz hesabına yaptığımız işler ile talip olduğumuz neticeler arasında bir münasebetsizlik var gibidir. Meselâ, binlerce yıldız ve gezegen emrine verilse, binlerce senelik bir ömür de bahşedilse, insan Cennet gibi bir ebedî menzili var edemez; Cennet hayatının bir gününe bile nâil olamaz. Fakat, Allah (celle celâluhu) elli-altmış senelik bir kulluğa bedel ebedî saadeti vaad etmektedir. Dua etmekle ya da namaz kılmakla Cennet'e ulaşmak arasında zâhiren bir münasebet gözükmemektedir. Oysa, Cenâb-ı Hak, *"Siz, üzerinize tevdi ettiğim şu vazifeyi yapın, Ben de ona mukabil şöyle bir mükâfatta bulunacağım."* demekte ve bizim nazarımızda çok küçük olan bazı amellere pek büyük bir kıymet takdir etmektedir. İşte, orada asıl tenasüp Allah'ın emrettiği o ameli yapmak ve O'nun değer biçtiği bir işi takdir ettiği o değere göre ele almaktır. Çünkü, Mevlâ-yı Müteâl, kullarının aczini bir merhamet çağrısı gibi kabul etmekte; hâlis bir niyetle ortaya konan çok küçük amellere sonsuz nimetler vererek mukabelede bulunmaktadır. Meselâ, namaz bazen bir saate sığdırılabilecek bir ibadettir ve insanın nazarında Cennet'in karşılığı olabilecek bir kıymette değildir. Zâhiren, beşerî hareket ve davranışlara sıkıştırılmış bir darlık içinde eda edilen ve bazen

gafletle biraz daha daraltılan o namazla Cennet alınamaz. Fakat, Cenâb-ı Allah, namaza öyle bir kıymet biçer, ona o denli bir vüs'at verir ve onu öyle değerler üstü değerlere ulaştırır ki, artık o namaz küçük ve değersiz bir şey değildir; bilâkis, Cennet'i satın almaya yetebilecek bir sermayedir.

Demek ki, Cenâb-ı Allah size bir vazife tahmil ediyor. O vazife teklif-i mâlâyutak denebilecek cinsten güç yetiremeyeceğiniz bir iş de değil, herkesin az bir gayretle altından kalkabileceği bir iş. Fakat, ona öyle bir kıymet biçiyor ki, onunla Cennet'i satın alabiliyorsunuz. Yani, elinizdeki değersiz bakır parçasına kendi mührünü vuruyor ve o mangırı bir anda cihanları peyleyebilecek bir para seviyesine yükseltiyor. Aynen öyle de, sizin imanınız da O'nun mührünü taşıyan çok değerli bir sermaye; ibadet ü taatiniz ebedî saadeti satın alabilecek kıymette bir hazine... Âciz ve fakirsiniz; belki elinizden çok küçük bir iş geliyor ama o, Hak katında çok büyük sayılıyor ve ona mukabil sizin için Cennet kapıları açılıyor.

Tabiî ki, böyle bir netice gönlünüzde bir teşekkür hissi ve minnettarlık duygusu hâsıl eder.. içinizde bir şükür hissi uyarır... Birinizin bin olduğunu, kendi darlığınız içinde eda ettiğiniz bir ibadetin O'nun rahmetinin genişliğiyle değerler üstü değerlere ulaştığını görünce şevk ile gürlersiniz.. bu büyük nimetler sizi sürekli tefekkür, şükür ve şevk atmosferine çeker. Dahası, şahit olduğunuz ilâhî rahmet ve inayet sizin gönlünüzde de şefkat hissini coşturur; mahlukâta merhametle bakan bir insan olursunuz.

İlâhî Teveccüh ve Sıfatlar

Hâsılı; Hazreti Ömer Efendimiz, celâdet ve acz sıfatlarının yer değiştirmesine dikkat çekmiş; cesaretin fâcir bir insanda tehlikeli bir silah olduğuna ve aczin de müttakî bir kula hiç yakışmadığına işaret ederek bu iki sıfattan istiâzede bulunmuştur.

Bediüzzaman Hazretleri'nin de ifade ettiği gibi, Cenâb-ı Hakk'ın teveccühü sıfatlara göredir. "Meselâ, sabrın mükâfatı zafer; atâletin mücâzâtı sefalet; sa'y ve sebatın sevabı da servet ve galebedir."[13] Öyleyse, sa'y ve gayrete sarılan, teşriî emirlerle beraber tekvinî emirleri okumasını da bilen kim olursa olsun, Cenâb-ı Allah onu muvaffak eder. Dolayısıyla, tekvinî emirlere itaat eden kimse, inançsız bir insan da olsa, kevnî hakikatleri görmezlikten gelen Müslümana galebe çalar.

Bir kâfirin her sıfatının küfründen neş'et etmesi lâzım gelmediği gibi, bir Müslümanın, bazı sıfatları da dinî disiplinlere uygun olmayabilmektedir. Âcizlik, yeis ve çaresizlik birer küfür sıfatı olmasına rağmen bunların bazı

mü'minlerde bulunması da ihtimaldir. Celâdet, şecâat ve şehâmet de birer mü'minlik şiârı olduğu hâlde, bazen inançsız bir insan da bu sıfatlara sahip olabilmektedir.

Şayet, Allah Teâlâ sadece güzel sıfatlara değer veriyorsa, korkaklık, miskinlik, ümitsizlik ve çaresizliğe teveccüh etmiyor ve bu çirkin vasıfları üzerinde barındıranlara merhamet nazarıyla bakmıyor demektir. Bir mânâda, âciz ve miskin kimseler "kendi hâllerine bırakılmış ve terk edilmiş" zavallılardır. Böyle bir "bırakılmışlık" ise, "Allahım beni göz açıp kapayıncaya kadar dahi olsa nefsimle baş başa bırakma!" diye dua etmesi, heva ve hevesinin insafsızlığına terk edilmemek için yakarışta bulunması beklenen bir mü'mine yakışmayan bir sıfattır. Evet, mü'min ümitli, gayretli, azimli ve Cenâb-ı Allah hakkında hüsnüzanlı olmalıdır.

Sözlerimizi yine Mehmet Âkif'in yanık nağmeleriyle bitirelim:

"Madem ki alçaklığı bir, ye's ile şirkin;
Madem ki ondan daha mel'un daha çirkin
Bir seyyie yoktur sana; ey unsur-i iman,
Nevmid olarak rahmet-i mev'ûd-i Hudâ'dan
Hüsrana rıza verme... Çalış... Azmi bırakma;
Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!"

1 İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne* 6/401; *Mecmûu'l-fetâvâ* 28/68.
2 Bkz.: Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye* s.192 (Onuncu Risale).
3 Fetih sûresi, 48/29.
4 Bediüzzaman, *Sözler* s.140 (On İkinci Söz, İkinci Esas).
5 Bakara sûresi, 2/154.
6 Bediüzzaman, *Mektubat* s.1 (Birinci Mektup, Birinci Sual).
7 Bediüzzaman, *Mektubat* s.3 (Birinci Mektup, Birinci Sual).
8 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.89 (İlk Hayatı).
9 Bkz.: Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* 1/118, 170.
10 Buhârî, *tevhid* 15, 35; Müslim, *zikir* 2, 19, *tevbe* 1.
11 Buhârî, *cihâd* 74, *et'ime* 28, *daavât* 36, 40; Tirmizî, *daavât* 70.
12 Bediüzzaman, *Sözler* s.518 (Yirmi Altıncı Söz, Zeyl).
13 Bediüzzaman, *Mektubat* s.537 (Hakikat Çekirdekleri).

Sıra Bize de Gelecek!..

Soru: *Bazı sofilerin râbıta-i mevt düşüncesi ile Hazreti Bediüzzaman'ın râbıta-ı mevt anlayışı arasında nasıl bir fark vardır? Dünyanın cazibedar güzellikleri karşısında aldanmama vesilelerinden biri olan ölümü ve ötesini tefekkür etme konusunda hangi hususlara dikkat edilmelidir?*

Cevap: İslâm'ın koruyucu zırhı hükmünde olan ve dinin ayakta durabilmesi için insanlar arasında daima canlı tutulması gereken "müeyyidât" dediğimiz esaslar vardır. Bu esasların birincisi, "emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker"dir; yani, sürekli iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymaktır. Başka bir ifade ile, emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker, Kur'ân ve Sünnet'e uygun düşen söz, amel ve davranışları öğütlemek; haram ve günahlardan, Allah'ın razı olmadığı ifade, fiil ve tavırlardan da sakındırmaktır.

Müeyyidâtın çok önemli diğer bir yanını da "rekâik" teşkil eder. İmanı kuvvetlendiren, güzel ahlâka teşvik eden, kalbde Allah sevgisini ve rikkati artıran, gönlü yumuşatan ve gözün yaşarmasına vesile olan öldükten sonra dirilme, insanın Cenâb-ı Hak'la münasebeti ve zühd mülâhazası ile ilgili konulara "rekâik" denir.

Selef-i salihîn efendilerimiz rekâikle meşgul olmayı hayatlarının bir parçası hâline getirmiş; "*Kitabü'z-Zühd ve'r-Rekâik*" adlı eserler yazmış; hadis mecmualarında ya da diğer kitaplarında "rikâk" başlığı altında ölüm ve ötesiyle alâkalı mevzulara, Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), ashab-ı kiramın ve tâbiînin ibadet, zühd, tevekkül, tevazu ve kanaata dâir söz ve tavsiyelerine yer vermişlerdir. İnsanın ölüm meleğiyle karşılaştığı andaki durumu, can verme sırasındaki hâli, defnedilmesi, kabir azabı, berzah hayatı, mahşer, hesap, mizan, sırat, Cennet ve Cehennem gibi safhalar üzerinde uzun uzun durmuşlardır. Bununla beraber, rekâik arasında en fazla râbıta-i mevt konusuna değinmiş ve ahiret için azık edinmenin lüzumuna dikkat çekmişlerdir.

Râbıta-i Mevt

Râbıta; iki şey arasındaki bağ, bağlılık, irtibat, alâka ve münâsebet mânâlarına gelmektedir. Mevt ise, ölüm demektir. Öyleyse, "râbıta-i mevt" tabiri, ölümü sürekli hatırda tutmayı, bir ayağı öbür âleme atmışçasına ötelerle irtibat hâlinde bulunmayı, bu dünyanın bir misafirhane olduğunu düşünerek ebedî saadeti kazanma gayretiyle yaşamayı ve tûl-i emelden kurtularak büyük bir alâka ile ahiretin yamaçlarına yönelmeyi ifade etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim hemen her münasebetle ölümü ve ölüm ötesini hatırlatmakta;

“Her nefis ölümü tadıcıdır.”;[1] *“Senden önce hiçbir insana dünyada ebedî hayat nasip etmedik. Sanki sen ölsen, onlar ebedî mi kalacaklar! Hayır, her nefis bilerek veya bilmeyerek ölümü tadıp-durmaktadır. Biz, sizi bazen şerle, bazen de hayırla imtihan ederiz. Sonunda Bizim huzurumuza getirilirsiniz.”*;[2] *“Yeryüzünde bulunan her varlık fânidir.”*;[3] *“Hiç şüphe yok ki sen de öleceksin, onlar da ölecekler. Sonra da büyük duruşmanın olacağı kıyamet gününde Rabbinizin huzurunda birbirinizle dâvalaşacaksınız.”*[4] gibi âyet-i kerimelerle dünyanın geçiciliğini, büyük bir mahkemenin insanları beklediğini ve ahiret hayatının ebedî oluşunu vurgulamaktadır.

Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) da *“Ölümü ve öldükten sonra kemiklerin ve cesedin çürümesini hatırlayın. Ahiret hayatını isteyen dünya hayatının süsünü terk eder.”*[5] buyurmuş; *“Lezzetleri tahrip edip acılaştıran ölümü çok anın.”*[6] diyerek râbıta-i mevt tavsiyesinde bulunmuştur.

Hak dostları, Cenâb-ı Hakk’a vasıl olmak ve dünyanın mânevî tehlikelerinden kurtularak ebedî saadeti temin etmek için, bir taraftan çilelerle ve riyazetlerle nefis tezkiyesine çalışmışlar; diğer taraftan da, bu dünyada fâni birer misafir olduklarını düşünerek ahiret azığı edinmeye gayret göstermişlerdir. Her zaman insanlara ölüm hakikatini hatırlatmış ve sürekli râbıta-i mevt dersi vermişlerdir. Öyle ki, kısa bir süreliğine de olsa onlarla oturup kalkan herkesin gönlüne ötelerin buğusu düşmüş; onları dinleyenler sık sık,

“Bindirirler cansız ata, indirirler zulmete;
Ne ana var, ne ata, örtüp pinhân ederler.
Ne kavim var, ne kardeş, ne eşin var, ne yoldaş,
Mezarına bir çift taş, diker nişan ederler.”

şeklinde Yunusça sözler duymuşlardır. O atmosferde hep berzah, haşir, mahşer ve mizan manzaraları dinlemiş; bazen rahmet-i ilâhiyeye iltica duygusuyla, bazen de Cehennem’in önüne kollarını gerip “Burası çıkmaz sokak!” diyerek ümmetine el uzatan Resûl-i Ekrem’in şefaatine mazhar olma recasıyla soluklansalar bile, çok defa ötelerin endişe ve korkularıyla ürpermiş ve o meclise rahat rahat yürüyerek girseler de oradan ayrılırken ayaklarının titrediğini hissetmişlerdir.

Evet, bazı sofiler, râbıta-i mevti yürüdükleri yolun önemli bir rüknü kabul etmiş; tûl-i emelin menşei olan tevehhüm-ü ebediyeti (hiç ölmeyecekmiş gibi yaşama ve dünya hayatının sürüp gideceğine inanma kuruntusunu) o râbıta ile izale etmeye çalışmışlardır. Üstad’ın ifadesiyle, onlar farazî ve hayalî bir surette kendilerini ölmüş tasavvur ve tahayyül etmiş; yıkanıyor ve kabre

konuyor olduklarını farz etmiş; düşüne düşüne, nefs-i emmârenin o tahayyül ve tasavvurdan müteessir olacağına ve uzun emellerinden bir derece vazgeçeceğine inanmış ve râbıta-i mevti bu şekliyle uygulamışlardır.[7] Bu türlü bir uygulamada, âkıbeti düşünmek suretiyle hayalen gelecek zamanı hâle taşımak ve istikbalde vuku bulacak hâdiselerin o anda cereyan ettiğini farz etmek esastır. Ölüm düşüncesinde yoğunlaşmak ve bu sayede nefsi öleceğine ikna etmek, bunu sık sık tekrar ederek onu ölüm fikrine iyice alıştırıp tûl-i emelin önünü almak hedeflenmektedir.

Bediüzzaman'a Göre Râbıta-i Mevt

Bediüzzaman Hazretleri de, ihlâsı kazanmanın ve muhafaza etmenin en müessir bir sebebinin, râbıta-i mevt olduğunu belirtmiş; onu "ölümünü düşünüp, dünyanın fâni olduğunu mülâhaza edip, nefsin desiselerinden kurtulmak"[8] şeklinde tarif etmiş; riyâdan nefret ettiren ve ihlâsı kazandıran râbıta-i mevt vesilesiyle Eski Said'in Yeni Said'e inkılap ettiğini söyleyerek başta *Haşir Risalesi* ve *İhtiyarlar Risalesi* olmak üzere eserlerinde o râbıtayı ve ölümün ehl-i iman hakkındaki nuranî, hayattar ve güzel hakikatini nazara vermiştir. Ayrıca, "Kırk sene ömrümde, otuz sene tahsilimde yalnız dört kelimeyle dört kelâm öğrendim."[9] diyerek başladığı Katre Risalesi'nde şerh ettiği kelâmlardan biri de اَلْمَوْتُ حَقٌّ *"Ölüm haktır."*[10] gerçeği olmuştur.

Râbıta-i mevti kendine yoldaş ettiğini söyleyen Bediüzzaman Hazretleri, onu kısmen de olsa bir kısım sofilerden faklı anlamış ve farklı uygulamıştır. Ona göre, bu râbıta, farazî ve hayalî bir surette, âkıbeti düşünerek geleceği şimdiki zamana taşıma şeklinde yapılmamalı; belki ölüm hakikati iyi kavranarak içinde bulunulan andan fikren gelecek zamana yürümek suretinde olmalıdır. Çünkü, sofîlerin uygulamasında, "Gelecekte vukuu muhakkak olan hâdiselere olmuş gibi bakılır." esprisi vardır. Dolayısıyla, onlar bir gün mutlaka öleceklerini düşünüp ilerideki o ölümü olmadan önce olmuş gibi tahayyül ederek zaman-ı hâzıra taşımaktadırlar. Ne var ki, insan bir gün öleceğine inansa bile, nefis o ölüm gününü kendisine çok uzak görebilir. İnsan, hayalen geleceği hâzır zamana taşıyıp kendi ölümünü düşünse de, nefis daha ilk fırsatta "Kim bilir daha kaç sene yaşayacağım?" diyerek gaflete düşebilir. *Hastalar Risalesi*'nde de dendiği gibi, gençlik ve sıhhat gaflet verir, dünyayı hoş gösterir ve âhireti unutturur.[11] Bundan dolayı, hayalî ve farazî bir suretteki râbıta-i mevt, geçici olarak nazarları ahirete çevirse de öteler mülâhazasını sürekli canlı tutamaz; çünkü, gençlik, sıhhat, imkânların genişliği ve içtimaî hayata karışma gibi sebeplerle o hayal çabucak delinir ve kalıcı bir tesir icra edemez.

Evet, Bediüzzaman Hazretleri'nin râbıta-i mevt anlayışında, "hakikat noktasında zaman-ı hâzırdan istikbale fikren gitmek" esastır. Hazreti Üstad, çok samimi bir kalbin en içli sesi ve hasbî bir gönlün muhasebe terennümü olan On İkinci Nota'da da bu anlayışına dair ipuçları verir. Aslında, ölüm, dilini susturduğunda, diline bedel kitabıyla niyaz etmeyi dileyerek ve kabulünü rahmet-i ilâhiyeden reca ederek bir yakarış şeklinde yazdığı o bölümde, kalbinin tazarru ve münâcâtını dile getirdiği aynı anda râbıta-i mevt adına bir üslûp da gösterir. Başkalarının "Bir gün ben de öleceğim, tabuta konacağım, dostlara veda edeceğim" diyerek hayal ettikleri ve düşüne düşüne o an vaki olmuş gibi duymaya çalıştıkları ölümü fikren geleceğe giderek tadar ve bunu "Kefenimi giydim, tabutuma bindim, dostlarıma veda eyledim. Kabrime teveccüh edip giderken, Senin dergâh-ı rahmetinde, cenazemin lisan-ı hâliyle, ruhumun lisan-ı kâliyle bağırarak derim: El-amân, el-amân! Yâ Hannân! Yâ Mennân! Beni günahlarımın hacâletinden kurtar!" sözleriyle ifade eder. Çünkü o, كُلُّ اٰتٍ قَرِيبٌ *"Her gelecek yakındır."* sırrıyla ölümün geleceğini kendi varlığı kadar gerçek ve yakın olarak görmekte, içinde bulunduğu zamandan sıyrılıp fikren istikbalde yaşayarak kendi ölümünü müşâhede etmektedir. O, ölümü hayal ve farz etmeye ihtiyaç duymayacak kadar kat'i ve yakın bilmekte ve bunu "Kat'î bir yakîn ile anladım ki, bağlandığım ve meftun olduğum şu dâr-ı dünya hâliktir (yok olmaya mahkûmdur) gider ve fânidir ölür. Ve bilmüşâhede, içindeki mevcudât dahi, birbiri arkasından kafile kafile göçüp gider, kaybolur."[12] şeklinde seslendirerek râbıta-i mevti bir yakîn (sağlam, sarsılmayan, şüphe ve tereddüt bulunmayan îtikad) meselesi olarak yorumlar. Bu zaviyeden, *İhlâs Risalesi*'nde, râbıta-i mevtten hemen sonra iman-ı tahkikîyi ve mârifet-i Sâni'i nazara vermesi çok manidardır.

Üstad'a göre, râbıta-i mevtte hayale ve farz etmeye ihtiyaç yoktur; çünkü, haddizatında insan hakikat noktasında her an ölümü tatmakta ve ölümlere şahit olmaktadır. O, her çeşit mahlûkatta bir nevi kıyametin ve bir çeşit haşrin tekrarla vukua gelmekte olduğunu ve bunun büyük kıyametin vukuuna ve geleceğine işaret ettiğini söyler ve şöyle bir misal verir: Bir haftalık zamanı gösteren bir saate bakarsanız; o saatte saniyeleri, dakikaları, saatleri, günleri sayan ibreleri ve milleri görürsünüz. Dikkat ederseniz, saniyeleri sayan ibre, dakikaları sayan ibrenin hareketini ihbar etmektedir. Dakikaları sayan ibre, saatleri sayan ibrenin hareketini bildirmektedir. Saatleri sayan ibre de, günleri gösteren ibrenin hareketini husule getirmekte ve göstermektedir. İşte, birincinin hareketinin tamam olması, ikincisinin de hareketinin tamam olacağına ve ikincinin tamam-ı hareket etmesi, üçüncünün de itmam-ı hareket edeceğine işarettir. Şayet, bu saati insan ömrüne tatbik edersek; ayları, seneleri ve eceli

gösteren ibreler olduğunu da düşünürüz. Biz her birimiz bir mânâda kendi ömür ibremizin üzerinde oturmaktayız. Öyleyse, her saniye, her dakika, her saat, her gün, her hafta, her ay ve her yıl bitiminde o zaman dilimlerine ait ibreler "tık" dediğinde bizim ömür ibremizin de "tık" demesi muhtemeldir. O an için ecelimizin "tık" sesini duymasak da alttaki ibrelerin hareketi her an biraz daha sona yaklaştığımızı göstermekte ve hakikat noktasında ölüm her saniye hükmünü icra etmektedir. Her "tık" sesi birinin ömür ibresinin sona ulaştığını haber verdiği gibi, aynı zamanda sıranın bize geldiğini de ihbar etmektedir. Söz gelmişken, Gönenli Mehmet Efendi'nin biraz da esprili şu mısralarını hatırlatmakta fayda var:

"Saatin zinciri bitince eylemez tık tık
Vakt-i merhûnu gelince ruha derler çık çık!
Hakk'a kulluk eyle zira,
Ahirette dinlemezler hınk mınk..."

Ölüm Ansızın Gelir

Bediüzzaman Hazretleri bu mülâhazayı Yirmi Üçüncü Söz'de farklı bir üslûpla seslendirir. Kendi ifadesiyle, bir vâkıa-i hayaliyede –siz hüsnüzannınızla o seyahati bir keşif olarak da değerlendirebilirsiniz– trenle bir tünelin içinde gitmektedir. Tünel ne zaman bitecek diye başını çıkarıp ileriye bakınca, tünel kapısı yerine pek çok delik görür. O uzun trenden, insanların birer birer o deliklere atıldıklarına şahit olur. Kendisi için ayrılan ve iki tarafında iki mezar taşı dikilmiş bulunan bir deliğe daha rastlar. Dikkat ve merakla bakınca, o mezar taşında, büyük harflerle "Said" ismi yazılmış olduğunu fark eder. Bu seyahatini tabir eden Üstad Hazretleri, o yolculuğun, âlem-i ervâhtan, rahm-ı mâderden, gençlikten, ihtiyarlıktan, kabirden, berzahtan, haşirden, köprüden geçen ve ebedü'l-âbâd tarafına uzanan bir yolculuk olduğunu; o trenin zamanı, her bir vagonun bir yılı ve o tünelin ise dünya hayatını temsil ettiğini söyler.[13]

Demek ki, biz de hayat treninde yol alıyoruz. Tren istasyona varmadan bizim de bir çukura atılma ihtimalimiz var. Bizim için de bir durak belirlenmiş ve biz hızla o durağa doğru ilerliyoruz. Bize ne zaman "Sıra sende!" deneceğini de bilmiyoruz. Buna rağmen çoğumuz ölümün bir gün gelip çatacağından habersiz yaşıyoruz. *Münebbihât*'ın başındaki nasihat de bu hakikati ifade etmektedir:

يَا مَنْ بِدُنْيَاهُ اشْتَغَلْ / قَدْ غَرَّهُ طُولُ الْأَمَلْ
أَوَلَمْ يَزَلْ فِي غَفْلَةٍ / حَتَّى دَنَا مِنْهُ الْأَجَلْ

اَلْمَوْتُ يَأْتِي بَغْتَةً / وَالْقَبْرُ صُنْدُوقُ الْعَمَلْ
اِصْبِرْ عَلَى أَهْوَالِهَا / لَا مَوْتَ إِلَّا بِالْأَجَلْ

"Ey dünya meşgaleleriyle oyalanan zavallı! Upuzun bir ömür ümidiyle hep aldandın. Yetmez mi artık bunca gaflet ve umursamazlığın. Bak, yaklaştı ötelere yolculuk zamanın; unutma ölüm çıkıp gelir bir gün ansızın. Seni bekliyor kabir, o ki amel sandığın. Öyleyse, kov dünya endişelerini ve sabra sığın; ecelin dolup da yolculuk anın gelene dek hâlâ var bir fırsatın."[14] Evet, اَلْمَوْتُ يَأْتِي بَغْتَةً *"Ölüm ansızın çıkıp gelir."* Ve herkes o yolculuğa ne hazırlamışsa kabrini onunla donatır. Bazıları çeyiz sandığı elinde şeb-i arusa gidiyor gibi ona doğru yol alır.. kimisi de elleri boş bir müflis gibi kabre varır ve onu hatalarının, kötülüklerinin ve günahlarının sandığı olarak bulur.

Evet, Hazreti Üstad'ın râbıta-i mevt anlayışına göre; insan hayale ve farazî düşüncelere hiç lüzum kalmadan, bu kısa ömür ağacının başındaki tek meyvesi olan kendi cenazesine bakabilir. O nazarla kendi şahsının mevtini gördüğü gibi, bir parça öbür tarafa gitse asrının ölümünü de görür; daha bir parça öbür tarafa gitse dünyanın ölümünü de müşâhede eder.[15] *"Her nefis ölümü tadıcıdır."*[16] mealindeki âyet münasebetiyle bu hakikate değinen Hazreti Bediüzzaman, "Nev-i insanî bir nefistir, dirilmek üzere ölecek. Küre-i arz dahi bir nefistir, bâki bir surete girmek için o da ölecek. Dünya (hayatı) dahi bir nefistir, âhiret suretine girmek için o da ölecek!"[17] der.

Kabir Ziyareti ve Katı Kalbler

Diğer taraftan, kabristanı ziyaret etmek ve oraya bir ibret mahalli olarak bakmak râbıta-i mevt düşüncesi açısından bizim için faydalı olabilir. Ne var ki, günümüzde hayat tutkusu ve günlük meşgaleler insanları öylesine kuşatmıştır ki, mezarlardan ibret alan kimselere rastlamak pek zordur. Şahsen, kabristana çok gittim, sayısını bilemeyeceğim kadar cenaze teşyiine iştirak ettim; fakat, maalesef, kabirde sergüzeşt-i hayatını düşünerek, yarınki hesaplarıyla hayatının seyri arasında bir irtibat kurarak, bugünden yarına bakarak, orada bayılasıya ağlayan bir insan gördüğümü hatırlamıyorum. Hazreti Osman, mezarlığa uğradığı zaman nefes alamayacak hâle gelinceye kadar hıçkıra hıçkıra ağlarmış. Vefat edenlerin aile fertlerini ve akrabasını ağlarken görmüşümdür; fakat, orada ahiret mülâhazasıyla Hazreti Osman gibi bayılacak kadar ağlayan bir mü'min gördüğümü söyleyemem. Demek ki, üzerimizde kalın bir gaflet perdesi var; o perde o esnada bizim de devrilebileceğimizi ve bir çukur da bizim için kazılabileceğini içimizde derince duymamıza mani oluyor.

Bundan dolayı, hayatın kadr u kıymetinin bilinmesi, bu dünyanın ölümlü olduğunun vicdanda duyulması ve insanların kabre doğru yol aldıklarının daha açık görülmesi açısından hastahanelerin daha tesirli olduğunu düşünüyorum. Kanaatimce, herkes zaman zaman bir hastahaneye gitmeli, hasta ziyaretinde bulunmalı, imkânı varsa onlara yardım etmeli; bu arada elinde idrar torbasıyla dolaşanların ya da arada bir dolaşma imkânı da bulamayarak hep bir makinaya bağlı kalan insanların hâline ibret nazarıyla bakmalı; inleyen insanları dinlemeli, onların inlemelerinde ve ahiret endişelerinde ölümü duymaya çalışmalı.. ve bu sayede kendi içinde de o râbıta-i mevt mülâhazasını geliştirmeli.

Bu arada, sorunuzda yer alan, dünyanın cazibedar güzellikleri karşısında aldanmama meselesini sadece râbıta-i mevte bağlamamalı. Evet, râbıta-i mevt mevzuu Rekâik'te birinci fasıldır; fakat, onun ötesi de vardır. Ölümle beraber hatırlanan ve onunla beraber inanılması gerekli olan esaslar mevcuttur. Bediüzzaman Hazretleri'nin ifadesiyle, ehl-i iman için ölüm, rahmet kapısıdır, vazife-i hayat külfetinden bir terhistir; öteki âleme gitmiş yüzde doksan dokuz ahbap ve akrabaya kavuşmak için bir vesile ve ebedî saadete girmeye bir vasıtadır. O, ehl-i dalâlet için ise zulümât-ı ebediye kuyusudur.[18] Bundan dolayı, ölüm ve ötesi bütün enginliğiyle anlatılmalı, ölümden sonra başlayan hayatın ebedî saadete dönüşmesi için –fırsat varken– her mesele getirilip ölüme dayandırılmalı ve insanlar ona hazırlıklı hâle getirilmeli; hatta ahiret semereleri nazara verilerek herkesin gönlünde ötelere karşı bir iştiyak ve vuslat arzusu hâsıl edilmeli. Sohbetler hep bu türlü mülâhazalar etrafında cereyan etmeli ve herkes "Ölümlüyüz; biz de öleceğiz; bu akşam son akşamımız, bu gece son gecemiz olabilir." mülâhazalarıyla nefes alıp vermeli.

Günah Deryasına Batmamak İçin

Fakat, unutulmamalıdır ki, sadece ölümü nazara vererek "Arkadaşlar dünyaya meyletmeyelim, dünyanın câzibedar güzellikleri bizi aldatmasın; başımız dönmesin." demek insanları dünyevîliklerden uzaklaştırmaya yetmez. Bir münasebetle arz ettiğim gibi, Kur'ân-ı Kerim insanın letâifinden hiçbirini ihmal etmeden hepsine birden seslenir. Çünkü Kur'ân, insanı küllî bir nazarla ele alır; kuşatıcı bakışıyla onun bütün duygularına birden hitap eder. Aklı doyururken kalbe de muhtaç olduğu gıdayı verir. Onu bedeniyle değerlendirirken, ruhunu da gözardı etmez. Aynen öyle de, insan bütün iman erkânını birden benimserse, iman esaslarının hepsini hazmederse, ancak o zaman dünyevî hiçbir güzellik onun bakışını bulandıramaz.

Yine Hazreti Üstad'ın sık sık vurguladığı üzere, ulûhiyet, risalet ve ahiret

gibi iman esasları arasında hakikatte telâzum vardır. Yani, bunlardan birisinin vücut ve sübûtu, ötekisinin de vücut ve sübûtunu gerektirir. Birisine iman, ötekisine de imanı icap ettirir.[19] Dolayısıyla, sadece ölüm üzerinde durur ama ulûhiyet mülâhazasını nazara vermezseniz; esmâ-yı ilâhiye ile müsemmâ ve sıfât-ı sübhâniye ile mevsuf Zât-ı Ecell-i A'lâ'yı kendine has mahiyet-i nefsü'l-emriyesiyle bilme, bildirme ve mârifete erme gayretinde olmazsanız, ölümü de sağlam bir temele bina edemezsiniz. Nihayet ölüm de, aklî, hissî ve vahye bağlı yanlarıyla O'nun esmâ-yı ilâhiyesine ve sıfât-ı sübhâniyesine dayanmaktadır. Kaldı ki, O'nu bilmede bizim ışık kaynaklarımız sayılan bütün isimler ve sıfatlar Zât-ı Ulûhiyet'i tam olarak kavramaya yeterli değildir. İnsan, esmâ-yı hüsnânın gölgesinde ancak yine O'nun dileyip murad ettiği kadar Zât-ı Sübhânî hakkında bilgi ve mârifet sahibi olabilir.

Bundan dolayı, râbıta-i mevtle beraber, çok sağlam bir ulûhiyet mülâhazası üzerinde de durulmalı, muhavere mevzuları sürekli sohbet-i Cânân etrafında örgülenmelidir. Allah'ın insanın kalbine bakmadığı bir an yoktur. Cenâb-ı Allah bütün insanların kalblerine her an nazar etmektedir. O bütün varlığı her şeyiyle muhittir. Hiçbir mahluk, O'nun sıfatlarının ihatası dışında kalmaz. O her şeyden haberdar olduğu gibi, bizi ve amellerimizi de görmektedir. İşte, gönülleri bu mülâhazalarla doldurmazsanız, ölüme, haşre, mahşere, hesaba, mizana, Cennet'e ve Cehennem'e iman meselesini de sağlam bir zemine oturtamazsınız. Aynı hususu, peygamberlere, kitaplara ve meleklere iman gibi imanın diğer rükünleri için de düşünebilirsiniz. Yani, rabıtâ-ı mevtin ve öldükten sonra dirilmeye imanın getireceği faydaları temin edebilmek için erkân-ı imaniyenin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Ölüm ve ölüm ötesini hatırdan çıkarmama böyle küllî ve tahkikî bir imana bağlıdır. Zaten, Bediüzzaman Hazretleri de, hakikî ihlâsa ulaşmak ve onu muhafaza etmek için râbıta-i mevtle beraber iman-ı tahkikînin hâsıl ettiği kalb huzuru ve mârifet-i Sâni'den kaynaklanan nurlar sayesinde Cenâb-ı Hak'la münasebet içinde bulunmak gerektiği üzerinde durur.[20]

İşte, ancak diğer iman esaslarıyla takviye edilmiş bir râbıta-i mevt ve ahiret düşüncesi sayesinde dünyevî arzuların önünü kesmek mümkün olabilir. Meseleyi bu bütünlüğüyle ele almayanlar, içine girdikleri bataklıkta boğulabilirler. Geleceğin dünyası onların başını döndürebilir. Dolayısıyla, dünyevî güzellikler ve maddî imkânlar karşısında başımızın dönmemesi ve bakışlarımızın bulanmaması için Cenâb-ı Hakk'a çok güçlü bir intisabla bağlanmalıyız. O'nunla münasebetimiz çok kavî olmalı, her şeyde O'nu görmeli, O'nu duymalı, hep O'nunla oturup kalkmalı ve hiçbir an O'nsuz olmadığımızı düşünmeliyiz. Farkına varmadığımız bir şekilde sürekli deşarjlar

yaşadığımızı hatırdan çıkarmamalı; çarşı-pazarda, vazife yaptığımız okulda, cadde ve sokakta, hatta kendi evimizde metafizik gerilim açısından kırılmalara maruz kaldığımızı göz önünde bulundurmalı; muamelelerimizde haram-helâl mevzuuna gereken hassasiyeti gösteremediğimizden ve bazen de yediğimiz, içtiğimiz, konuştuğumuz şeylere dikkat etmediğimizden dolayı kalbimizi, midemizi, ağzımızı ve gözümüzü kirlettiğimiz endişesiyle iki büklüm olmalı ve bütün bu menfîlikleri izale etmek için hemen her fırsatta bir hayırhahın sözlerine kulak vermeli ya da bulunduğumuz yerleri hayırhahlar meclisi hâline çevirmeli ve bizi mârifet şualarıyla aydınlatacak konular etrafında sohbet etmeliyiz. Dünyaya ait bazı işleri müzakere ederken bile, öncelikle ilim ve irfanımızı artıracak, içimizde ihsan şuurunu canlı tutacak meseleler hakkında konuşmalı; diğerlerini birer istidrâdî mevzu hâline getirmeli ve esrâr-ı ulûhiyet paketine sarılı dolaylı konular olarak değerlendirmeliyiz. Bu şekilde davranıp sürekli Cenâb-ı Hakk'a teveccüh ederek mânevî yanımızı güçlendirirsek, bazı evliyanın denizde batmadan yürüdükleri gibi, Allah'ın izni ve inayetiyle, biz de zamanımızın günah deryalarına batmadan ahirete yürüyebilir.

1 Âl-i İmrân sûresi, 3/185.
2 Enbiyâ sûresi, 21/34.
3 Rahman sûresi, 55/26.
4 Zümer sûresi, 39/30.
5 Tirmizî, *kıyâmet* 24; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/387.
6 Tirmizî, *kıyâmet* 26, *zühd* 4; Nesâî, *cenâiz* 3; İbn Mâce, *zühd* 31.
7 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.204 (Yirmi Birinci Lem'a, Dördüncü Düstur).
8 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.204 (Yirmi Birinci Lem'a, Dördüncü Düstur).
9 Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye* s.44 (Katre, Mukaddime).
10 Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye* s.44 (Katre, Mukaddime).
11 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.254 (Yirmi Beşinci Lem'a, Üçüncü Deva).
12 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.161 (On Yedinci Lem'a, On İkinci Nota).
13 Bediüzzaman, *Sözler* s.344 (Yirmi Üçüncü Söz, İkinci Mebhas, İkinci Nükte).
14 İbn Hacer, *el-Münebbihât* s.4.
15 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.205 (Yirmi Birinci Lem'a).
16 Âl-i İmrân sûresi, 3/185.
17 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.284 (Yirmi Altıncı Lem'a, Sekizinci Rica).
18 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.3 (Birinci Mektup, İkinci Sual).
19 Bkz.: Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye* s.31 (Lâsiyyemalar).
20 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.204 (Yirmi Birinci Lem'a).

Kaynakların Tespitinde Faydalanılan Eserler

Abd İbn Humeyd, Ebû Muhammed Muhammed b. Fütûh b. Abdullah el-Mayurkî el-Ezdî (v. 249 h.); *el-Müsned, [Tahkik: Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî],* Mektebetü's-sünne, Kahire, 1408/1988.

Abdurrezzak, Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmam (v. 211 h.); *el-Musannef,* I-XI, *[Tahkik: Habiburrahman el-A'zamî],* el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403 h.

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî (164-241 h.); *el-Müsned,* I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz.

Hâdimî, Ebû Said Muhammed Mevlâna; *Tarîkat-i Muhammediye Şerhi: Berîka,* I-III, *(Tercüme: bedreddin Çatiner, Hasan Ege, Seyfeddin Oğuz),* Kahraman Yayınları, İstanbul, 1989

el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed İbnü'l-Hüseyin (384-458 h.); *Delâilü'n-nübüvve ve mârifetü ahvâli Sahibi'ş-şerîa* I-VII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1985.

___________; *s-Sünenü'l-kübrâ,* I-X, *[Tahkîk: Muhammed Abdülkadir Ata],* Mektebetü dâri'l-bâz, Mekke, 1414/1994.

___________; *Şuabü'l-îmân,* I-IX, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1410/1990.

Bediüzzaman, Said Nursî (1877-1960); *Âsâr-ı Bedîiyye, [Derleyen: Abdülkadir Badıllı]* Elmas Neşriyat, İstanbul, 2004.

___________; *Barla Lâhikası,* Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; *Emirdağ Lâhikası,* Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; *Hanımlar Rehber,* Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; *İşarâtül-İ'câz,* Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; *Kastamonu Lâhikası,* Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; *Lem'alar,* Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; *Mektubat,* Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; *Mesnevî-i Nuriye,* Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; *Muhakemat,* Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; *Münazarat, [Sadeleştirme ve açıklama: Abdullah Aymaz],* Şahdamar Yay., İstanbul, 2006.

___________; *Sözler,* Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; *Şuâlar,* Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; *Tarihçe-i Hayat,* Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

el-Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlık (215-292 h.); *el-Müsned,* I-IX, *[Tahkîk: Mahfûzurrahman Zeynullah],* Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân/Müessesetü'l-ulûmi ve'l-hikem, Beyrut/Medine, 1409 h.

el-Buhârî, Ebû Abdillah, Muhammed İbn İsmail (v. 256 h.); *Sahîhu'l-Buhârî,* I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979.

ed-Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman (181-255 h.); *es-Sünen,* I-II, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407/1987.

ed-Deylemî, Ebû Şucâ' Şîreveyh b. Şehredâr (445-509 h.); *el-Müsnedü'l-firdevs bi me'sûri'l-hitâb,* I-V, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl]*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1406/1986.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); *es-Sünen,* I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillah el-İsbehânî (v. 430 h.); *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ,* I-X, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. Müsennâ el-Mevsılî et-Temîmî (v. 307 h.); *el-Müsned,* I-XIII, *[Tahkik: Hüseyin Selim Esed],* Dâru'l-Me'mun li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.

___________; *el-Mu'cem,* İdâretü'l-ulûmi'l-eseriyye, Faysalabad, 1407.

Elmalılı Hamdi Yazır (v. 1942); *Hak Dîni Kur'ân Dili,* I-IX, Eser Kitabevi, 1979.

el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (450-505 h.); *İhyâu ulûmi'd-dîn,* I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

Gülen, M. Fethullah; *Kırık Mızrap,* Nil Yayınları, İstanbul, 2011.

___________; *Mealli Dua Mecmuası,* Nil Yayınları, İstanbul, 2011.

el-Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Neysâbûrî (v. 405 h.); *el-Müstedrek ale's- Sahîhayn,* I-IV, *[Tahkik: Mustafa Abdülkadir Atâ],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1990.

el-Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ali b. el-Hasen, *Nevâdiru'l-usûl fî ehâdîsi'r-Rasûl,* I-IV, *[Tahkîk: Abdurrahman Amîra],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412/1992.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillah en-Nemirî (v. 463 h.); *el-İstîâb fî mârifeti'l-ashâb,* I-IV, *[Tahkik: Ali Muhammed el-Becavî],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetullah (v. 571/1176); *Târîhu Dimaşk,* I-LXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1417/1996.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris (v. 327 h.), *Tefsîru'l-Kur'ân,* I-X, *[Tahkik: Esad Muhammed]* Mektebetü'l-asriyye, Sayda, tsz.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed (v. 235 h.); *el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr,* I-VII, *[Tahkik: Kemal Yusuf el-Hût],* Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409 h.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzüddin Ali b. Muhammed b. Abdilkerim (v. 630/ 1233); *Üsdü'l-ğâbe fî mârifeti's-sahâbe,* I-VII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1414/1993.

İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî (773-852 h.); *el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe, [Tahkik: Ali Muhammed el-Becavî]* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412/1992.

___________; *el-Münebbihât,* Eser Kitabevi, İstanbul, 1976.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (v. 354 h.); *Sahîhu İbn Hibbân,* I-XVI, *[Tahkik: Şuayb el-Arnavut],* Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1414/1993.

İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (v. 213/828); *es-Sîratü'n-nebeviyye,* I-VI, *[Tahkik: Tâhâ Abdurraûf Sa'd],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1411 h.

İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed İbn İshak es-Sülemî en-Neysabûrî (223-311 h.); *es-Sahîh,* I-IV, *[Tahkik: Muhammed Mustafa el-A'zamî],* el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1390/1970.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (207-275 h.); *es-Sünen,* I-II, Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'd ez-Zührî (v.230 h.), *et-Tabakâtü'l-kübrâ,* I-VIII, Dâru sâdır, Beyrut, tsz.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdilhalim b. Teymiyye el-Harrânî (661-728 h.); *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye,* I-VIII, *[Tahkik: Muhammed Reşad Salim],* Müessesetü Kurtuba, 1406 h.

___________; *Mecmûu'l-fetâvâ,* I-XXXV, *[Tahkik: Abdurrahman b. Muhammed],* Mektebetü İbn Teymiyye.

Kadı Iyâz, Ebu'l-Fazl Iyâz b. Musa b. Iyâz el-Yahsubî (v. 544/1149); *İkmâlü'l-mu'lim bi fevâidi Müslim,* I-IX, *[Tahkik: Yahya İsmail],* Dârü'l-Vefa, Mansura, 1998/1419.

el-Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhim (v. 380/990); *et-Taarruf li mezhebi ehli't-tasavvuf,* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1400 h.

el-Kudâî, Muhammed b. Selâme b. Ca'fer (v. 454 h.); *Müsnedü'ş-Şihâb,* I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1407/1986.

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferah (v. 670 h.); *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân,* I-XX, Dâru'ş-şa'b, Kahire, 1372 h.

Mevlâna, Celâleddin-i Rumî Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin (v. 672/ 1273); *Mesnevi: konularına göre açıklamalı,* I-VI, *[Tercüme: Şefik Can]*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001.

Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi,* I-II, *[Tercüme: Salih Tuğ, Said Mutlu],* İrfan Yay., İstanbul, 1969.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc en-Neysâbûrî (206-261 h.); *Sahîhu Müslim,* I-V, *[Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbakî],* Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (215-303 h.); *es-Sünen,* I-VIII, Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul, 1413-1992.

___________; *es-Sünenü'l-kübrâ,* I-VI, *[Tahkîk: Abdulğaffâr Süleyman el-Bündârî],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1991.

es-Safedî, Ebu's-Safâ Salahuddin Halil b. Aybek b. Abdillah (764/1363); *el-Vâfî bi'l-vefeyât,* XXIX, *[Tahkik: Ahmed el-Arnavut],* Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1420/2000.

eş-Şâtıbî, Ebû İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Gırnâtî (790/1388); *el-Muvâfakât,* I-IV, *[Tahkik: Abdullah Diraz],* Beyrut, tsz.

Şemseddin Sivasî, Şemsüddin Ahmed b. Muhammed; *Menâkıb-ı Çihâr Yâr-i Güzîn, [Sadeleştiren: Ahmed Arslantürkoğlu],* Akpınar Yayınevi, İstanbul, 1983.

eş-Şürnûbî, Abdülmecid (v. 1929 m.); *Şerh-u Hikemi'l-Atâiye,* Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1989.

el-Ûşî, Ebu'l-Hasan Siraceddin Ali b. Osman Fergani el-Ûşî (575/1179); *Bed'ü'l-emali,* İstanbul, 1318.

et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (260-360 h.); *el-Mu'cemü'l-evsat,* I-IX, *[Tahkîk: Tarık b. Ivazullah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî],* Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415 h.

___________; *el-Mu'cemü'l-kebîr,* I-XXV, *[Tahkîk: Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî],* Mektebetü'z-Zehra, Musul, 1404/1983.

___________; *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn,* I-IV, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1405/ 1984.

___________; *el-Mu'cemü's-sağîr,* I-II, Dâru'l-İslâmî, Beyrut, 1405/1984.

et-Taberî, Muhammed İbn Cerir İbn Yezid İbn Halid (224-310 h.); *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân,* I-XXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1405 h.

___________; *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Tarîhu't-Taberî),* I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407 h.

et-Taberî, Muhibbuddin Ebû Cafer İbn Abdillah b. Muhammed Ebû Bekir (615-694 h.); *Hülâsatü siyeri Seyyidi'l-beşer,* Mekbetü nizâr Mustafâ el-Bâz, Mekke, 1418/1997.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (209-279 h.); *el-Câmiu's-Sahîh,* I-V, Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

___________; *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye,* Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut, 1412/1992.

ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed Ahmed (v. 748/1347); *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl,* I-IIX, *[Tahkik: Muhammed Muavvad, Adil Ahmed Abdülmevcûd],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1416/1995.

___________; *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, [Tahkik: Şuayb el-Arnavut, Muhammed Nuaym],* Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1413 h.

287001-20110523